

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

1616

Հոսիւրեանի Գ.

Պատմութիւն

աւտուստիւնիւն

և տրք գրոյ

իւն կոմպարաիւն.

II տպգր.

22(09)

L-96

Հարիւ

1901

2010

Լ-96

ԳՈՒՐՏՈՆ ԼՈՒՍԻՆԵԱՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՉ

ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՅ

ՀԻՆ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ

Երկրորդ Տպագրութիւն

ՓԱՐԻՉ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՄՈՌԻՍ

64, ի փողոցն Ամլոյ, 64

1901

11355

2801

(248-59)

338-83

Պ Ա Տ Մ ՈՒԹԻԿԵ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆԸ ՍՈՒՐԲ ԳՐԱՅ

9.1.1.1. U.

ՍՏԵՂԾՈՒՄՆ ԿՇԽԱՐՀԻ ԵՒ ԿՐԱՐԱԾՈՑ

Վեց ատուրք արարչագործունեան. — Դրախտ, Ադամ եւ Եւա. — Հրեշտակք եւ դեւք. — Անփնայազնութիւն նախածնողաց, — Աստուծոյ դատաստանն. — Ադամ եւ Եւա դրախտին կ'արտաքսուին. — Կայէն եւ Աբել. — Սէթ եւ նորա սերունդն. — Նախապնդք :

(*Prpusnik unuz 4963—3308 surh.*)

Պէջ արուի արաշագործութեան. — Տիեզերաց ստեղծման պատմութիւնն նոյն ինքն Արարիչն Աստուած պատմեր է մեզ Մոսկէս ժարգարէին ձեռքովն :

Սատուածաշունչ Սուրբ Դրոց վկայութեանն նայելով , երկկնքն ու երկկրա ոչնչէ ստեղծուելէն յետոյ , ժամանակ մի կար որ այս մեր բնական երկրագունտն անկերպարան եւ անբնակ էր , խաւարով ծածկուած եւ ջրի մէջ ընկզմած : Ամենակարողն Սատուած երբոր կամեցաւ երկրիս այժմու զարգարուն , գեղեցիկ եւ սքանչելի կերպարանքն տալ , այսպէս արար իւր ստեղծագործութիւնն :

Առաջին օրն ըստ Աստուած . « Եղիցի լոյս », եւ իսկոյն լոյսը խաւարապատ երկրին վերայ լոյս ծագեցաւ . Աստուած լոյսն խաւարէն զատեց . լոյսն ճիւ կամ ցերեկ անուանեց, եւ խաւարն գիշեր : Եւ այսպէս տիւ եւ գիշեր կազմեցին առաջին օրն :

Երկրորդ օրն ստեղծեց Աստուած հաստատու[թիւնն , զոր
երկինք անուանեց :

Երբորդ օրն դարձեալ ասաց Ասատուած . « Երկնքին տակի ջրերն ժողովոն մէկտեղ դան եւ ցամաք երկիրն զուրս ելլէ » : Իսկոյն Ասատուծոյ ըսածին պէս եղաւ : Ասատուած ցամաքն, Երկիր անուանեց , եւ ջրերու ժողովն՝ Ծով . որով եւ աշխարհիս լայնածաւալ ծովերն ու լճերն ձեւացան : Յետոյ հրամայեց երկրին որ տեսակ տեսակ խոտեր, տունկեր, ծառեր բուսցունէ իրենց հուններովն, եւ բոլոր երկրին մերկ երեսն գայափայտեղ զարդարեցաւ :

Չորրորդ օրն ստեղծեց Աստուած արեգակն , շուսինն ու աստղերն . անդէն անոնց պայծառ լուսովն երկնային կամարն լուսաւորեցաւ . արեւն հրաման առաւ որ լուսատու լինի տունը իւր . լուսինն եւս գիշերուան մթութիւնն փառաւ , եւ երկուքն եւս իրենց այլեւայլ շարժումն քովն ժամանակն , ամիսներն , տարին ու եղանակներն կարգաւորեն :

Հինգերորդ օրն ձկներն ու թռչուններն ստեղծեց , եւ օրհնեց զանոնք եւ ասաց . « Աճեցէ՛ք եւ բազմացարուք » : Եւ յայնժամ ծովք եւ լիճք բազմատեսակ արծաթափայլ եւ ոսկեգոյն ձկամբ լցուեցան , եւ անթիւ եւ անհամար թռչունք իրենց քաղցրաձայն երգերովն լեռներն ու դաշտերն հնչեցուցին :

Վեցերորդ օրն ստեղծեց Աստուած երկրիս վերայի անասուններն , կենդանիներն ու տոգորներն . եւ այսպէս աշխարհս ամէն տեսակ կենդանեօք զարդարելէն յետոյ՝ ուղեց անոնց տէր մի տալ , եւ ասաց . « Արասցուք մարդ ըստ « պատկերի մերում եւ ըստ նմանութեան , եւ իշխեցէ « ձկանց ծովու եւ թռչնոց երկնից եւ անասնոց եւ ամենայն « երկրի , եւ ամենայն սողնոց որք սողին ի վերայ երկրի » : Այս ասաց եւ դեանէն հող առաւ , վերան փչեց , կենդանութիւն եւ անմահ հողի տուաւ անոր , եւ անունն դրաւ Ադամ , որ հողաստեղծ կամ մարդ կենանակէ : Եւ ահա այն անմահ հողոյն համար էր որ կատէր թէ « Արասցուք ըստ պատկերի մերում եւ ըստ նմանութեան » : Չմարդն անոր համար Աստուած իւր պատկերին նմանութեամբն ստեղծեց՝ որպէս զի երկրիս վերայ իրեն իրեւ փոխանորդն լինի . եւ իւր մի միայն վախճանն պիտի լինէր ձանաչել , սիրել եւ պաշտել զԱստուած . վախճան վսեմ , զոր մարդուս միայն շնորհեց Աստուած բոլոր երկրաւոր արարածոց մէջ :

Մարդուս ստեղծմամբն վերջ ըրաւ Աստուած իւր արարչագործութեանն , ուստի եւ Աստուած « Հանգեաւ յաւուրն « եօթներորդի » կապէ Մովսէս . օրհնեց այն եօթներորդ օրն , եւ յետոյ պատուիրեց որ իրեն նուիրեմք զայն օրն , շաբաթ անուանելով , որ երբայեցեքն հաւնգիւս ասել է . անոր անդ յետոյ Կիւրակի օրն գրուեցաւ ի յիշատակ Քրիստոսի յարուսթեանն , եւ կիրակին յունարէն կոչանակէ *skynolomai* :

Դրախտ , Ադամ եւ Եւա . — Աստուած զմարդն ստեղծելէն յետոյ փափկութեան դրախտն մէջ դրաւ , որ զուարճալի պարտէզ մի էր՝ ամէն տեսակ ծառերով ու զոյնագոյն անուշահոտ ծաղիւք զարդարուած . մէջէն մեծ գետ մի կրղխէր որ չորս ճիւղ կրամուէր , որք էին Փիսոն (Փասիս , Ճորսիս) , Գեհոն (Նրաւս) , Տիգրիս եւ Եփրատ (4963 տարի Քրիստոսէ առաջ) :

Դրախտն (*) թէպէտ այնպէս զուարճալի տեղ էր , բայց Ադամ չէր կրնար կատարեալ երջանկութիւն ունենալ քանի որ միշտակ էր , ուստի եւ Աստուած կամեցաւ անոր ընկեր եւ օգնական մի տալ : Բոլոր կենդանիներն Ադամայ զիմացն հանեց որ Ադամ մէջերնէն ընտրէ , իրեն ընկեր մի առնու . բայց Ադամ տեսաւ որ չկար եւ ոչ մին որ իրեն նմանէր : Այն ժամանակ թմրութիւն մի ձգեց Աստուած վերան , խոնարհեցաւ , առաւ անոր մի կողմն եւ անտի ստեղծեց առաջին կիւնն , զոր Եւա անուանեց , այսինքն կեանք կամ մայր կենդանեաց :

Ադամ քնէն արթնցած ժամանակն երբոր Եւան քովն տեսաւ , զարմացմամբ ասաց . « Այս այժմ ոսկր յոսկերաց իմոց եւ մարմին ի մարմնոյ իմմէ » . եւ ահա այն ժամանակ հաստատուեցաւ մարդկային ընկերութիւնն :

Ադամ եւ Եւա փափկութեան դրախտին մէջ երջանիկ եւ անմահ կեանք պիտի անցունէին . մարմինն ոչ երբէք ցաւ պիտի զգար եւ ոչ մտքերնին տխրութիւն . բիւրաւոր տեսակ ազնիւ պտուղք իրենց չորս կողմն կրուանէին որ անոնցմով կերակրուէին , եւ իրենք բոլոր կենդանեաց տէր եւ թագաւոր էին : Աստուած այնչափ բարիք պարգեւելէն յետոյ , կամեցաւ նոցա հնազանդութիւնն ու երախտագիտութիւնն փորձել . հրամայեց որ դրախտին մէջ եղած ծառոց ամենուն պտղէն ուտեն որչափ կ'ուզեն , միայն մէջտեղն եղած ծառոյն պտղէն՝ որ կկոչուէր ծառ գիտութեան քաւուղ եւ չարի՝ չուտեն . իսկ եթէ ուտէք , ասաց , իսկոյն կ'մեռիք :

Հեռակալ եւ դեմ . — Հրեշտակաց ստեղծագործութեան ժամանակին վերայ թէեւ Մովսէս բան չասեր , բայց սուրբ Հարց կարծիքն այն է թէ Աստուած լուսոյ հետ ստեղծեց զանոնք իրրեւ երկնից բնակիչք , ինչպէս որ զմարդն երկրիս տուաւ բնակիչ : Հրեշտակաց վախճանն եւս նոյն է՝ մարդուս վախճանին հետ , այսինքն սիրել զԱստուած եւ պաշտել , եւ նորա յաւիտենական աթոռոյն չորս կողմն առած՝ փառս եւ օրհնութիւնս մատուցանել նմա անլուրի ձայնի :

Այս երջանիկ էակաց մէջէն կատարելագոյնք հպարտացան , իրենց ստեղծողին դէմ դարձան , ուղեցին որ Աստուծոյ պէս իրենց ընկերներէն պաշտուին Բայց Աստուած իսկոյն նոցա անօրինակ ապերախտութեան պատիժն տուաւ . երկնքէն ի դժոխս կործանեց զանոնք իւր ամենակալ զօրութեամբն եւ ահաւոր արդարութեամբն , եւ դատապարտեց որ յաւիտե-

(*) Դրախտն նաեւ Եդէմ կամ Ադին կկոչուի , եւ ըստ հաւանական կարծեաց Հայաստանի մէջ կ'իյնար . որովհետեւ մէջէն բղխող չորս գետը Հայաստանի գետերն են :

նական խաւարի եւ տանջանայ մէջ մնան . ասոնք կոչուեցան՝ չար հրեշտակի, աստանայ կամ դեւ, եւ իրենց զլխաւորն ասորայի :

Չար հրեշտակք իրենց երջանկութենէն զրկուելով՝ սաստիկ կնախանձին մարդու երջանկութեանն վերայ, եւ ամէն ջանք կ'անեն որ դնա եւս թշուառացունեն : Ասանց Աստուծոյ թոյլտուութեանն բան չեն կրնար անել . բայց Աստուծոյ իւր անհասանելի խմաստութեամբն չառ անգամ թոյլ կուտայ որ զմարդիկ փորձեն : Բարի հրեշտակք որ անձառելի երանութեան մէջ են, անպատմելի սէր ունին Աստուծոյ եւ մարդկան վերայ . ուստի եւ Աստուծոյ իրենց հսկողութեանն ու խնամոյց յանձնած է զմեզ :

Անհնազանդութիւն նախաճնողաց. — Ազամայ եւ Եւայի երջանկութեան վերայ նախանձելով սատանան օձին կերպարանքն մտաւ, որ կենդանեաց մէջ ամենէն խորագէտն էր, եւ եկաւ Եւային ասաց. «Ինչո՞ւ համար Աստուծոյ պատուիրեց ձեզ որ զբախտի ծառոյց պտղէն չուտէք» : Պատասխան տուաւ Եւա . «Աստուծոյ մեզ պատուիրեց որ զբախտին մէջտեղն եղած ծառոյց պտղէն միայն չուտեմք, որպէս զի չմեռնեմք : — Ոչ, ասաց սատանան, այնպէս չէ, հապազիւմէր Աստուծոյ որ եթէ այն ծառոյց պտղէն ուտելք, աչքերնիդ կբացուէին, իրեն պէս կլինէիք եւ չարն ու բարին կ'իմանայիք, անոր համար արգելեց որ չուտէք» : Այն հրապուրիչ խօսքերն որ լսեց Եւա, չզիմացաւ ծառոյց վերայէն կախուած պտղոց գեղեցիկ տեսքին, հաւատաց սատանային հրապուրանացն, որովհետեւ իւր անձնաւիրութեանն յարմար էր այն, եւ կարծելով թէ ամէն բան պիտի գիտնայ ու հասկանայ՝ փրցուց կերաւ, ամուսնոյն եւս տուաւ՝ որ Եւայի սիրոյն համար Աստուծոյ պատուէրն մոռցաւ ու կերաւ պտուղն : Իսկոյն հասկացան իրենց ըրած անհնազանդութեան եւ ապերախտութեան սոսկալի յանցանքն, աչքերնին բացուեցաւ, ահով դողով սրտերնին լցուեցաւ, տեսան որ մերկ են, ամէջան եւ թղենուց տերեւներով իրենց մերկութիւնն ծածկեցին :

Աստուծոյ դատասան. — Աստուծոյ որ մինչեւ այն օրն Ազամայ ու Եւայի հայր էր սիրելի, եւ միշտ կ'իջնար անոնց հետ կիսօտէր, այն օրն եւս զբախտն իջաւ . իւր ուրիշ անգամ ցանկալի ձայնն՝ ահաւոր երեւցաւ մեր նախաճնողաց . սարսափեցան, գնացին ծառոց ետեւ պահուրտեցան, որպէս զի Աստուծոյ բարկացած երեսն չտեսնեն : Աստուծոյ կ'ուզէր որ գէթ զղջման խօսք մի լսէր իւր յանցաւոր որդւոց բերնէն, ուստի կանչեց քաղցրութեամբ . «Ազամ, ո՞ւր ես : — Չայնդ լսեցի, ասաց Ազամ, բայց որովհետեւ մերկ

էի՝ վախցայ ու պահուրտեցայ : — Ինչո՞ւ կ'զախնաս, ասաց Աստուծոյ . մի՛ գուցէ արգելած ծառոյս պտղէն կերած լինիս» : Ազամ ուզեց ինքնզինքն արդարացունել՝ մեղայ ըսելու տեղ . ուզեց իւր կինն յանցաւոր ձգել, մանաւանդ թէ զԱստուծոյ, անելով . «Կինն զոր ինձ բնկեր սուրբ, նա տուաւ որ ուտեմ» : Դարձաւ Աստուծոյ Եւային հարցուց . նա եւս փոխանակ իւր յանցանքն խոստովանելու օձին վերայ ձգեց : Այն ժամանակ սկսաւ Աստուծոյ ահաւոր դատաստանն . դատապարտեց օձն որ բոլոր կենդանեաց մէջ անիծեալ լինի, փորձն վերայ քայլ եւ հող ուտէ : անհաշտ թշնամութիւն մնաց միշտ իւր եւ այն կնոջ դաւաղաց մէջ, բայց վերջապէս օր մի անտի յաղթուի, եւ կինն անոր զլուխն ձգմէ :

Ազամ եւ Եւա դախտէն կ'արտաքուսին. — Այս յիշատակաց արժանի խօսքերէն յետոյ, որով կ'աւետէր մարդկային ազգի թէ Փրկիչ մի պիտի գայ՝ զինքն այն անհնազանդութեան մեղքին պատժէն ազատելու, ասաց Աստուծոյ Եւայի . «Յաւօք եւ արտաքուստ պիտի ծնանիրս զաւակներդ, եւ Երեկոյ վերադ պիտի տիրէ» : Ազամին եւս ասաց . «Որովհետեւ հրամանս չպահեցիր, անիծեալ լինի երկիրն, փուշ եւ տատաակ բուսցունէ քեզ, եւ ձակտիդ քրախնքովն ուտես հացդ մինչեւ որ դառնաս ի հող ուստի ստեղծար» : Երկուքն եւս զբախտէն դուրս հանեց, եւ քերովքէից պատուիրեց որ բոցեղէն սրով արգելեն որ միւսանգամ այն տեղ ոտք չկոխեն ոչ նոքա եւ ոչ իրենց որդիքն :

Այսպէս նախաճնողքն մեր մի անհնազանդութեամբ իրենց անմահութեան անգին պարգեւէն զրկուեցան, եւ իրենց հետ մեք եւս դատապարտուեցանք ի ցաւս, ի պէսպէս հիւանդութիւնս, յաշխատութիւնս եւ ի մահ : Իսկ Ազամ եւ Եւա մտածելով թէ այն յանցանք իրենց սերնդոցն եւս որչափ թշուառութեան պատճառ եղան՝ դառնապէս կ'ողբային . եւ ինչպէս որ առաջ իրենք եղան օրինակ մեղաց, այսպէս նաեւ զղջման եւ ապաշխարութեան իրենք առին առաջին օրինակն Այս մտածմունքն միայն զիրենք քիչ մի կ'ախրիմարէր որ Աստուծոյ հետեւն յոյս մի տուեր էր թէ իրենց մեղաց թողութիւնս պիտի դառնար, եւ իրենց թշուառ որդիքն պիտի ազատին մեղաց գերութենէն՝ երբոր կինն օձին զլուխն ձգմէ . այսինքն երբոր Փրկիչն աշխարհի ի Կուսէ ծնանելով՝ սատանային իշխանութիւնն խորտակէ :

Նաչիւն եւ Արեւ. — Որովհետեւ երկիրս ինքնիրեն բաց ի փշոյ եւ տատաակէ բան չէր բերեր այնուհետեւ, Ազամ եւ Եւա հարկադրեցան գետինն մշակել, որով եւ երկրագործութիւնն հնարեցին : Ետեւէ ետեւ երկու արու զաւակ ծնաւ

Եւս . առաջինն կոչեցաւ Կային , երկրորդն Արէլ :
Ազամ Աստուծոյ ընդունած բարեաց համար իւր երախ-
տագիտութիւնն ցուցանելու մտքով՝ ամէն ունեցածին երա-
խայրեքն Աստուծոյ կնուիրէր , ինչպէս պարտեղին առաջին
բացուած ծաղիկներն , բանջարանոցին առաջին հասած պը-
տուղներն , եւ խաչանց մէջ առաջին ծնած զառնուկներն .
եւ ոչ թէ անոր համար կնուիրէր զառնք որ իբր թէ Աս-
տուծոյ կարօտ էր անոնց , այլ որպէս զի ցուցանէ թէ ամէն
բան իրմէն ընդունած է : Եւ ահա Աստուծոյ եղած այս նուէ-
րն է որ յետոյ զոն եւ պատարագ կոչեցաւ :

Հօրերնուն պէս Կային եւ Արէլ եւս զոնք կ'անէին Աս-
տուծոյ . Կային որ երկրագործ էր , երկրին պտուղներն կնը-
ուիրէր . իսկ Արէլ հովիւ լինելով՝ իւր հօտին գեղեցիկ դառ-
նուկներն կնուիրէր : Բայց այս երկու եղբարք իրարմէ՛ շատ
տարբեր ընաւորութիւն ունէին . Կային կատաղի , վայրենա-
միտ ու նախանձոտ էր , իսկ Արէլ քաղցրաբարոյ եւ առա-
քինի . բոլոր հոգւով զԱստուծոյ կնուիրէր , եւ ծնողացն հնա-
զանդ էր , վասնզի գիտէր թէ զհայրն ու մայրն պատուելն
Աստուծոյ հնազանդիլ է :

Օր մի երկու եղբարք եւս Աստուծոյ զոնք ըրին . Արէլ ,
ինչպէս որ միշտ , իւր ոչխարաց ամենէն գէր ու ճերմակ
զառնուկներն նուիրեց . եւ Աստուծոյ , որ ոչ եթէ նուիրած
բանին արժէքն կնայի , այլ նուիրողին սիրան ու գիտաւո-
րութիւնն , սիրով ընդունեցաւ Արելի նուէրն : Իսկ Կայենին
նուիրած բերքն չընդունեցաւ , վասն զի ոչ սրտանց եւ ոչ
իսկ ազնիւներն էին տուածներն :

Կային տեսնելով որ Արելի զոնք իւր զոնէն աւելի ընդու-
նելի եղաւ Աստուծոյ , առաջինէն աւելի նախանձեցաւ եղ-
բօրն վերայ եւ մեծ արտամութեան մէջ ընկաւ : Աստուծոյ
որ անոր սիրան կտեսներ , « Կայի՛ն , առաց , ինչո՞ւ արտամած
ես . միթէ չե՞ս գիտեր որ եթէ չարիք անես՝ կպատժուիս ,
եւ եթէ բարիք՝ կվարձատրուիս » : Ասել կ'ուզէր թէ « Փո-
խանակ Արէլ եղբօրդ վերայ նախանձելու՝ իրեն պէս առա-
քինի եղիր , եւ երջանիկ կլինիս » : Բայց Կային փոխանակ
Աստուծոյ ձայնին մօտիկ անելու՝ աւելի կատաղեցաւ , եղբօր
գէմ ոխն ու տառելութիւնն սաստկացուց :

Օր մի Կային իւր չարադէտ նախանձովն կուրցած , « Եր-
թամբ փոքր ինչ գրօնումք » առելով՝ առաւ եղբայրն դաշտ
տարաւ , յանկարծ վերան յարձակեցաւ , եւ ծառի մի ճիւղովն
գլխուն զարկաւ ու ջախջախեց : Որչափ եւ չար էր Կային ,
պարտափեցաւ երբոր խեղճ եղբայրն արիւնջուայ գետինն
փռուած տեսաւ . անդէն միտքն եկաւ Աստուծոյ սպանա-
լիքն , հասկացաւ իւր մեծ յանցանքն , հօրն քով զառնալու

սիրտ չըրաւ , փախաւ պահուրանեցաւ , որպէսզի ծնողքն
զինքն չգտնեն :

Եղբայրասպանն կարծէր թէ անմեղ Արէլն մեռուցած ժա-
մանակ զինքն տեսնող չէր եղած . բայց ահա որ ձայն մի
հասաւ ետեւէն . « Կայի՛ն , ո՛ւր է Արէլ եղբայրդ » : « Ձեռ
գիտեր » պատասխանեց , բրած ահա որ մեղացն վերայ լըր-
բութիւնն եւս աւելցունելով , եւ կարծեց թէ զԱստուծոյ
պիտի խաբէ , « Միթէ եղբօրս պահապանն եմ » : « Արելին
արիւնն կըղողքէ առ իս քեզի գէմ , առաց Աստուծոյ , եւ
վրէժխնդրութիւն կ'ուզէ : Անիծեալ լինիս , ասողին անդին
թափառական պարտիս եւ տեղ մի հանգստութիւն չգտնես ,
վասնզի խիղճդ ամէն տեղ զքեզ պիտի տանջէ ու չարչարէ :
Քրտամբ երեսացդ ոռոգած երկիրն քեզ պտուղ չապ » : Կա-
յին փոխանակ Աստուծոյ անհուն ողորմութեանն զիմելու ,
սրտանց զղջալու եւ մեղացն թողութիւն խնդրելու , բոլո-
րովին յուսահատութեան մէջ ընկաւ : « Մեղքս այնպէս մեծ
է , առաց Աստուծոյ , որ կարելի չէ թողութիւն գտնեմ :
Մնած երկրէս զիս կհալածես . երեսեղ ո՛ւր երթամ փախ-
չիմ . թող զիս զարնէ մեռցունէ ոք : — Ո՛չ այդպէս , պա-
տասխանեց Տէր , զքեզ մեռցունողն քեզմէ եօթն անգամ
աւելի պատիժ պիտի կրէ » : Եւ որպէս զի ոչ ոք զինքն
աւելի զառնի՝ ճակատին վերայ անջնջելի նշան մի դրաւ որ ա-
մէն տեսնող զինքն ճանաչէ եւ ասէ զարհուրանօք « Կայի՛-
նքն է » : Սուրբ հարք Արելի մահն Քրիստոսի Տեսնն մերոյ
մահուան օրինակ կհամարին :

Կային սպանութեամբ եւս մեռնելէն յոյսն կտրած՝ երկար
ժամանակ երկրիս վերայ թափառական չըլեցաւ : Կարծես
թէ մարդկային ազգին տառելութեանն գէմ սպաստանարան
մի գտնելու համար աշխարհիս առաջին քաղաքն շինեց ,
եւ անդրանիկ որդւոյն անուամբն Ենոքի՛ անուանեց : Ենոքի-
քէն ծնաւ Ղամբք . եւ անկէց ծնան Յովբէլ՝ որ առաջին
վրան (չատոր) շինողն եղաւ . Յովբալ՝ որ երաժշտութիւնն
հնարեց . Թորէլ՝ որ դարբնութեան արուեստն գտաւ , եւ
նորա քոյրն Նոյեմա՝ ոստայնանկութիւն , այսինքն կտաւ
գործելն հնարեց : Հրէից մէջ աւանդութիւն մի կայ թէ
Կայինի թոռն Ղամբք հեռուէն կենդանի կարծելով Կայինն
սպաններ է :

Աք եւ ճորա սեռուցն . — Ազամայ սուգն փարատելու
համար՝ Աստուծոյ Արելի տեղ ուրիշ որդի մի տուաւ անոր
եղբօրն պէս ազնիւ , եւ անունն դրաւ Մէթ , որ աստուծոյ
պաշտութեամբն ու առաքինութեամբն երեւելի եղաւ . ութ
հարիւր եօթն տարի ապրեցաւ եւ բազմաթիւ որդիք ունե-
ցաւ : Իրենք եւս հարց օրինակին հետեւելով՝ Ազամայ եւ

Աբելի աստուածապաշտութիւնն հաստատուն պահեցին եւ Ռոդիֆ Աստուծոյ կոչեցան . եւ մէջերնէն Ննովք, իւր սէրն մեծարանքն ու երախտագիտութիւնն առ Ստեղծիչն իւր յայտնելոյ համար՝ շատ մի հանգէսներ եւ տօնէր հնարեց : Իսկ անգին Կայնի որդիքն բոլորովին զԱստուած մոռացան, իրենք զիրենք անկարգութեանց տուին, եւ Ռոդիֆ մարդկան կոչեցան : Ադամ մեռաւ ինն հարիւր երեսուն տարեկան :

Սեթայ որդիքն ու յաջորդքն են Ննովս, Կայնան, Մազազայէլ, Յարէզ, Ննովք՝ որ երեքհարիւր վաթսուներկնգ տարի աստուածանաճոյ կեանք անցունելուն համար՝ հրաշքով երկինք վերացաւ . Մաթուսաղա, որ իննհարիւր վաթսուներկն տարի ապրեցաւ, ու ոչ իրմէ առաջ եւ ոչ իրմէ յետոյ չեղաւ ոք որ այնչափ ապրի (*). Դամեք եւ վերջն Նոյ, որոյ երեք որդիքն Սեմ, Բամ եւ Յարէթ բազմաթիւ սերնդոց նախահայր եղան :

Նախապեհ. — Առաջին մարդոց այսչափ երկար ապրելուն պատճառն այն էր որ իրենց երկարակեցութեամբն կարող լինին որդւոց որդի պատմել աշխարհիս ստեղծումէն ի վեր Աստուծոյ ըրած անհուն բարիքն ու հրաշալիքն, որպէս զի անոնց յիշատակն ամենուն սրտին եւ մտքին մէջ գրոշմութիւնս եւ հետզհետէ մարգուս կեանքն կարճեցաւ : Նախապեհ կոչուէին այս անձինք, որ հայր ընտանեաց կամ տանուտէր ասել է, եւ մեծ խնամով իրենց որդւոց աստուածապաշտութիւն կքարոզէին . որով եւ ոչ երբեք ճշմարիտ Աստուծոյ պաշտօնն բոլորովին մոռցուեցաւ մարդկանց մէջ, որպէս պիտի տեսնեմք :

(*) Նախապետաց երկարակեցութեան վերայ զարմանալով ոմանք՝ համարեցան թէ Մովսիսի « տարի » ասածն « ամիս » հասկանալու է, կամ ոչ հիմակուան հասկացածնուս պէս « 12 ամիս քաղկացեալ » : Բայց դոյզն ուշադրութեամբ որ կարդայ որ Մովսիսական պատմութիւնն, կտեսնէ որ Մովսէս եւս տարին 12 « ամիս » կհասկանայ :

Գ Լ Ո Ւ Խ Բ .

Ապականութիւն մարդկան . — Նոյ եւ շինութիւն տապանին . — Զրիեղեղ . — Մասիս եւ աղանին, Նոյի զոհն . Ծիածան . — Քամայ ցեղին անէծքն . Նոյայ մահն . — Աշտարակն Բաբելոնի . — Յրումն մարդկան, եւ մարդկային ցեղն :

(3308—2296)

Ապականութիւն մարդկան. — Բանի որ ողջ էին առաջին նահապետք, Սեթայ որդիքն բարի ու առաքինի մնացին . բայց երբ այն պատկանելի ծերունիք մեռան, մարդկանց շատն Ադամայ պատմած բաներուն յիշատակն մոռցան, եւ որդիք Աստուծոյ հրապուրուելով որդւոց մարդկան աղջկանց տեսքէն՝ իրենց կին առին անոնցմէ, եւ անոնց հետեւելով իրենք եւս գէշցան . անոնցմէ ծնան ահապին հականեր, բոլոր երկրիս վերայ ապականութիւնն տիրեց, մարդիկ իրենց ստեղծողն մոռցան, բոլորովին իրենք զիրենք անկարգութեան տուին, մինչեւ որ Աստուած անոնց ապերախտութեան վերայ սաստիկ բարկանալով՝ ուղեց զիրենք ահաւոր պատժով մի ջնջել . « երկրիս վերայէն զամէնքն պիտի ջնջեմ », ասաց, ի մարդոյ մինչեւ յանասուն, ի սողնոց մինչեւ ի թռչունս երկնից » :

Նոյ եւ շինութիւն տապանին. — Միայն Նոյ նահապետն իւր հարցն հաւատքն ու աստուածապաշտութիւնն պահեց իւր ուստի Աստուած անոր յայտնեց իւր կամքն, եւ ապրսպրեց որ մեծ նաւ կամ տապան մի շինէ երեք հարիւր կանգուն երկայն, յիսուն կանգուն լայն եւ երեսուն կանգուն բարձր, որով ինքն իւր ընտանեօքն ազատի ջրհեղեղի պատժէն : Միւս մարդիկ իրենց ախտերովն կուրցած եւ ամբարբշտութեամբ սրտերնին կարծրացած՝ մոռիկ չըրին Նոյայ ազգարարութեանցն, որ տապանին շինութեանն համար անցուցած հարիւր տարուան մէջ անդադար իրենց կքարոզէր որ Աստուած վերանին բարկացեր է, եւ ջրհեղեղով կ'ուղէ զիրենք ջնջել : Երբ Աստուած տեսաւ որ նոքա փոխանակ իրենց մեղաց վերայ զղջալով իւր ողորմութեանն զիմելու՝ անօրէնութիւննին յառաջ կտանին, հրամայեց արդարոյն Նոյի, որ տապանն մոցունէ եօթնական զոյգ սուրբ կոչուած կենդանեացմէ, եւ երկերկու զոյգ եւս անսուրբ կոչուածներէն (*), նոյնպէս նաեւ եօթնական զոյգ երկնքի թռչունս

* Սուրբ կոչուէին այն կենդանիք որ ժողովուրդն պատշաճ կհամարէր Աստուծոյ զոհ անելու՝ իբրեւ անկրտս առաստուր . իսկ « անսուրբ » կոչուածքն զանոք եւ ուրիշ վնասակար կենդանիք էին, որոց միւս ծանրութեան պատճառաւ եւս չէր ուտուէր :

ներէն : Մտաւ եւ ինքն Նոյ , եւ հետն իւր կիներն , եւ Սեմ ,
Քամ եւ Յարեթ որդիքն եւ նոցա կանայքն :

Ջրհեղեղ. — Տապանն լաւ մի փակուելէն յետոյ , քառասուն օր եւ քառասուն գիշեր երկնքէն սաստիկ անձրեւ եկաւ , եւ ծովու ջրերն եւս բարձրացան , բոլոր աշխարհ կոխեցին , եւ մինչեւ բարձրաբերձ լեռներէն տասնեւհինգ կանգուն վեր բարձրացան : Հարիւր յիսուն օր , — ամբողջ հինգ ամիս , — ջուրն երկրիս երեսն ծածկած մնաց , տապանն մեծ նաւու պէս վերան կշռվէր , եւ անախ դուրս մնացած մարդիկն ու կենդանիք՝ ամենն եւս խզուեցան (Քրիստոսէ 2482 տարի առաջ) . եւ այս մեծ դիպումն է՝ որոյ յիշատակն գարուց ի դարս առ մեզ հասաւ , եւ կ'ասի հաւնաշխարհական քրիստոնէ : Եւ ոչ միայն ամենայն ազգաց աւանդութիւնն , հապա նաեւ երկրաբանական քննութիւնք կը վկայեն ու կ'ստատարեն Մովսիսի այս ահաւոր պատմութիւնն : **Մասիս եւ աղաւթիւն.** — Մակայն յիշեց Աստուած զՆոյ , եւ այնպիսի սաստիկ հողմ մի հանեց որ ջրերն ասղին անդին ցրուեցան , երկրիս աղբիւրք եւ երկնից սահանքն ցամաքեցան եւ անձրեւն դադարեցաւ : Ջրհեղեղին սկսելէն ութ ամիս յետոյ տապանն գնաց Հայաստանի Մասիս կամ Սրաբատ լեռան վերայ կեցաւ : Ջրերն երթալով կալակէին , եւ տասներորդ ամսոյն առաջին օրն բոլոր լեռանց ծայրք սկսան երեւալ : Վերան քառասուն օր եւս անցաւ , Նոյ տապանին պատուհանն բացաւ եւ ազուա մի թռուց , որ գնաց եւ ոչ եւս դարձաւ : Եօթն օր յետոյ աղաւթի մի թռուց , որ կենալու համար ցամաք տեղ չգտնելով՝ դարձաւ տապան եկաւ : Եօթն օրէն դարձեալ Նոյն աղաւթին արձակեց , որ բերանն ձիթենուց ճիւղ բռնած՝ իրիկուան դէմ դարձաւ եկաւ տապանն : Անով հասկացաւ Նոյ որ ջուրք քաշուեր են : Բայց եօթն օր եւս սպասեց , նորէն աղաւթին թռուց , եւ երբ տեսաւ որ թռչունն ետ չդարձաւ , իմացաւ Նոյ որ ջուրն երդորովին իջեր է :

Նոյի զոհն. Շրիաճան . — Նոյ իրեններովն եւ հետն առած կենդանեօք դուրս ելաւ տապանէն , եւ առաջին դործն եղաւ սեղան կանգնել այն տեղ , եւ սուրբ կենդանիներէն ու թռչուններէն մի մի զոյգ զոհ մատոյց Աստուծոյ ի չնորհակալութիւն եւ ի գոհութիւն՝ որ զինքն այն սոսկալի կոտորածէն պահեց : Սիրով ընդունեցաւ Աստուած անոր զոհն , եւ գիտնալով որ մարդուս միտքն ու սիրտն ի մանկութենէ ի չարն հակամիտեալ է՝ ստաց Նոյի . « Այսուհետեւ ոչ եւս «կ'անիծեմ զմարդիկ . ոչ եւս ջրհեղեղով անապատ կդարձու» : «Նեմ գերկիր» . քու եւ որդեցդ հետ ուխտ պիտի դնեմ . եւ «երբոր երկինքն ամպերով ծածկեմ , պիտի երեւցունեմ այն

« ամպոց վերայ նաեւ իմ աղեղս , որ քեզ հետ դրած ուխտիս «նշան պիտի լինի » : Այս աղեղն է ծիսածան կամ ծիրանի գօճին որ օդոյն մէջ կշողայ՝ երբ փոթորկէն յետոյ արեւուն ճառագայթք ամպերէն անցնելով՝ մեղ կհամարն : Յետոյ օրհնեց Աստուած զՆոյ եւ զորդիս նորա , եւ ասաց . « Ահեցէք եւ բազմացէք , եւ երկիրս լեցուցէք : Դուքան ձեր առցէք եւ կենդանիք , եւ բոլոր կեանք եւ շարժումն ունեցողք ջուր կենդանիք , եւ բոլոր կեանք եւ շարժումն ունեցողք աչն ժամանակ ընդեղէնով ու պտղեղէնով կերակրուէր էին , Աստուծոյ տուած հրամանովն սկսան նաեւ կենդանեաց միս ուտել : Սակայն այն նոր կերակրով եւս մարդկան կեանքն չերկնցաւ , եւ ջրհեղեղէն յառաջ եղածին պէս չկրցան հարիւրաւոր տարիներ ապրիլ :

Քամայ ցեղին ոսկեծէն. Նոյայ մահն . — Նոյ մարդկային ազգին հետ պահեր էր նաեւ առաջին նահապետաց հնարած մարդուս հարկաւոր արուեստներն , եւ ամենէն աւելի երկրագործութեան ետեւէ եղաւ , որ քան զամենն աւելի օգրագործութեան ետեւ դարձուցած՝ հօրերնուն վերայ վերաբերու մի ձգեցին : Երբոր արթնցաւ Նոյ եւ եղածն իմացաւ , օրհնեց զՍեմ եւ զՅարեթ՝ որ իւր ծերութենէն պատկառեր էին , եւ աղաչեց զԱստուած՝ որ անոնց սերունդն բազմացունէ ու չնորհքն նոցա վերայէն չվերցունէ . իսկ Քամայ ցեղն անիծեց որ եղբարցն ծառայ լինի : Եւ ինքն Նոյ ջրհեղեղէն յետոյ երեքհարիւր յիսուն տարի եւս ապրեցաւ , եւ իննհարիւր յիսուն տարեկան մեռաւ :

Աւաստակն Քաբիլոնի. — Նոյայ թոռներն Տիգրիս եւ Եփրատ գետոց մէջտեղուանքն Սենաարայ դաշտն գնացին բնակեցան , շատ բազմացան , եւ Քամայ թոռն Նեբրովթ՝ որ ամենէն զօրաւոր մարդ եւ քաջ որսորդ էր՝ ամենուն վերայ իշխեց : Մարդիկ թէպէտ բազմացեր էին , բայց զեւ միեւնոյն լեզուն կիսուէին . կամաց կամաց զԱստուած ու ջրհեղեղին յիշատակն մոռցան , մանաւանդ երբ այնչափ շատցան որ այնուհետեւ հարկ էր Նոյայ եւ որդեցն քովէն հեռանալ՝ որ պահապանքն էին ճշմարիտ կրօնից : Երկրիս այլեւայլ կողմն ցրուելէն յառաջ այնպիսի անմիտ խորհուրդ մի մտածեցին , որով կանանեմք թէ մարդկային հպարտութիւնն ու փառաւորութիւնն մինչեւ ուր կրնայ երթալ առանց չնորհացն Աստուծոյ . « Եկէք , ըսին իրարու , քաղաք մի շինեմք եւ

աշտարակ մի, որոյ ծայրն մինչեւ երկինք հասնի» : Բայց Աստուած նոցա լեզուն խառնակեց, եւ այն հպարտութեան խորհուրդն ի դերեւ հանեց, ունայնացուց : Իրարու խօսքն չհասկանալով՝ տեսան որ այլ կարելի չէ շէնքն յառաջ տանիլ, յուսահատած բոլոր աշխարհ ցրուեցան, եւ կիսակաւտար մնացած հսկայադործ աշտարակն Բաբելոն կոչուեցաւ : որ խառնակութիւն ասել է, վասնզի այնտեղ խառնակեցան լեզուք : Այն աշտարակին մօտ ներքովթ քաղաքի մի հիմն ձգեց՝ որ նոյնպէս Բաբելոն կոչեցաւ եւ յետոյ չափ անուանի եղաւ :

Յրումն մարդկան, եւ մարդկային ցեղք. — Մարդիկ երբ այսպէս բոլոր աշխարհ ցրուեցան, մարդկային երեք զլիսաւոր ցեղերն ձեւացան : Սեմայ որդիքն բնակեցան՝ միջին Ասիա՝ Միջերկրական ծովուն ու Պարսից ծոցոյն մէջտեղ, եւ այն տեղ իրենցմէ ոմն, Ասուր, Տիգրիս գետին վերայ Նինուէ քաղաքն կանգնեց. անոնցմէ Նլամ եւ Արամ իրենց որդւովքն շէնցուցին Պարսկաստանն ու Ասորեստանն :

Քամայ որդիքն տարածեցան յԱֆրիկէ : անոնց զլիսաւորներն Քուշ, Մեսորեմ եւ Քանան, նախահարք եղան բնակչաց Արարիոյ, Եփրատի, Լիբիոյ եւ Փիւնիկէի : Քանանու որդիքն էին նաեւ Քանանացիք, զորս յետոյ Աւետեաց երկրին մէջ բնակած գտան Հրեայք : Քուշայ որդին Ներբովթ էր :

Յարեթի որդիքն Գամեր, Մագովդ, Մադա եւ Յաւան շէնցուցին Հայաստանն, Կասպից ծովուն քովի հիւսիսային երկիրներն ու համօրէն Եւրոպան : եւ այսպէս բոլոր աշխարհն Նոյայ որդւոց ու թոռանցն մէջ բաժնուեցաւ :

Աստուածաշունչն մարդկային երեք ցեղից վերայ կիսօսի : իմաստունք եւս բոլոր հին ցամաքն տարածուած մարդկային ազգին մէջ երեք մեծ բաժանմունք կամ ցեղ գտած են : այսինքն արեւելեան դին մոպոպի կամ պոլիմոպոյն ցեղն, արեւմտեան հարաւ՝ եթովպական կամ սեւ ցեղն, մէջտեղուանքն ու արեւմտեան կողմն՝ ապիսակ ցեղն, որ կոլկասեան ցեղ եւս կկոչուի :

Պղնձադոյն ցեղն է Ասիոյ արեւելեան ծայրն բոլոր Զինաստանի մեծապարած ինքնակալութիւնն : Սեւ ցեղն Աֆրիկէի անապատաց մէջ մնացած է : Ապիսակ ցեղն ամենէն աւելի գործունեայ եւ խելացի լինելով՝ Հնդկաստանն, արեւմտեան Ասիան, Աֆրիկէի հիւսիսակողմն եւ բովանդակ Եւրոպան շէնցուց, եւ քաղմաթիւ թագաւորութիւններ կանգնեց, որք մեծամեծ յիշատակներ ձգեցին, եւ քաղմազգի ընկերութիւններ, որոց քաղաքականութիւնն եւրոպական այժմու քաղաքականութեան օրինակ եւ տոաջնորդ եղաւ :

Այս մեծ ապիսակ ցեղին մէջ եւս մանր բաժանմունք կան : Օրինակի համար, իրենց բնական կազմութեամբ եւ մանաւանդ իրենց լեզուովն Հրեայք, Արարացիք, Փիւնիկէցիք եւ Ասորեստանցիք մի զատ խումբ կկազմեն, որ խումբը սեւեռական ազգաց կ'առնի : Սակայն որչափ եւ մարդկային ազգն քաղմաթիւ ցեղեր եւ բաժանմունք ունենայ, դարձեալ որպէս տեսածք, նոցա միեւնոյն աղբիւրէ յառաջ եկած մի մեծ ազգատոհմ լինելն յայտնի կ'երեւի. վասնզի մարդիկ ամէն տեղ, ամէն կլիմայի տակ նոյն ախորժակն ունին, նոյն կարօտութիւններն, նոյն կրքերն, իրարու հետ ընկերանալու եւ իրարու օգնելու նոյն փափաքն, եւ ստեղծիչ Աստուած մի ճանաչելու՝ նոյն հաւատքն ու սէրն :

Գ Լ ՈՒ Ե Գ.

Արուեստք եւ սկզբնաւորութիւն ազգաց. — Երկրորդ ապականութիւն մարդկան. — Կոչումն Արրաիամու. — Արրաիամ Քանանացուց երկրէն Եփրատոս կերթայ. — Արրաիամու եւ Լուտայ բաժանումն. — Արրաիամու յաղթութիւնն. — Սարա եւ Ազար. — Հրեշտակաց գալուստն առ Արրաիամ. — Լուտ երկու հրեշտակներն կ'ընդունի. — Սոդոմ Գոմորի կործանումն. — Աբիմելէք. — Ծնունդ Իսահակայ. — Ազար. — Ողջակէզ Արրաիամու. — Մահ Սաուայի. — Ռեբեկա. — Մահ Արրաիամու. — Եսաւ եւ Յակոբ. — Անդրանկութիւն. — Իսահակայ օրհնութիւնն. — Յակոբ Խառան կ'երթայ. — Սանդուխի տեսիլն. — Շաբէլ. — Յակոբայ որդիքն. — Յակոբ հօրն բով կղաւնայ. — Լաբան Յակոբայ ետեւն կ'իջնայ. — Յակոբ Եսաւայ կիսանդիւի. — Մահ Շաբէլի. — Կոր Իսրայէլ կկոչուի. — Մահ Իսահակայ :

(2113—2003)

Արուեստք եւ սկզբնաւորութիւն ազգաց. — Երրորդ մարդիկ ընդ ամենայն աշխարհ ցրուեցան, նահապետաց հնարած արուեստներն մեծապէս ծաղկեցան. լայնատարած անտառք՝ որովք երկրիս երեսն ծածկուած էր, կտրուեցան, եւ տեղ տեղ սկսան քաղաքներ շինուիլ : Քիչ ժամանակէն բնակիչք երկաթն ու գետնէ ելած ուրիշ հանքերն գործածելու հնարքն դիւրացուցին : ոչխարաց բուրդն մանեցին, հաղուստներ շինեցին, կանեփէն եւ վուշէն կտաւ ու լաթ գործեցին : Սոքա ամէնա՝ եւս ի սկզբան խոշոր եւ անարուեստ ձեռագործք էին, բայց կամայ կամայ բարակցան, կատարելագործուեցան, եւ հարիւրաւոր տարիներէն յետոյ հնարուեցան նաեւ այժմու հասարակ բաներուն մեծ մասն, որոց վերայ անտարբեր աչքով կնայիմք, բայց անշուշտ չատ աշխատութեանց եւ փորձերու ծնունդ եղած են մեր նախահարց : Ազգատոհմը շառնալով՝ սկսան մեծամեծ ժողո-

«հետեւ եղբարք եմք, բաժնուիմք իրարմէ. դուն ո՛ր երկիրն
«ուզես ընտրէ քեզ. թէ որ դու ձախ երթաս, ես աջ կ'եր-
«թամ, թէ որ դուն աջ՝ ես ձախ» : Դովտ փոխանակ Ար-
բաճաճին ասելու թէ «Հօրեղբայր իմ, ես քեզմէ չեմ բաժ-
նուիր, եւ ծառայիցս չեմ թողուր որ քու ծառայիցդ հետ
կուր անեն» , հաւանեցաւ այն առաջարկութեան, եւ իրեն
ընտրեց Յորդանան գետին քովի բարեբեր դաշտերն, որ յե-
տոյ Հիւնգ քաղաք կամ Պենսապոյիս կոչուեցան, որովհետեւ
հինգ քաղաք կար այնտեղ Քանանացոց ձեռքն, եւ սոցա
զիսաւորքն Սողոմոն եւ Գոմոր կոչուէին : Դովտ իւր բնա-
կութիւնն Սողոմոն մէջ հաստատեց : Այն հինգ քաղաքաց
բնակիչք շատ անգամ սոսկալի մեղօք եւ անօրէնութեամբ
Աստուծոյ դէմ մեղանշեր էին : Նորէն երեւցաւ Աստուած
Աբրահամու, եւ իրեն խոստումն երկրորդելով՝ «Երկնից
«աստղաց եւ ծովու աւազոց չափ անթիւ անհամար զաւակ
«պիտի ունենաս, ասաց, եւ Քանանացոց երկիրն նոցա
«պիտի տամ» : Եւ հրամայեց որ երեսն այն երկիրն պարտի
եւ տեսնէ : Ուրախութեամբ ելաւ պատեցաւ Աբրահամ, եւ
Քերքոնի մէջ Մամբրէի ձորն բարձր կաղնի ծառոյն քով
բնակեցաւ, եւ հոն սեղան չինեց Աստուծոյ :

Աբրահամու յաղորդիւնն. — Բայց չուսով հարկ եղաւ
որ Աբրահամ երթայ Դովտն Ելամացոց թագաւորին ձեռքէն
ազատէ. վասնզի Պենտապոլսոյ Սողոմ, Գոմոր, Ագամայ,
Սեբոյիմ եւ Սեգոյր քաղաքաց թագաւորքն որ տասուերկու
տարիէ ի վեր իրեն հարկատու էին, երբոր ապստամբելով
չէին ուզած սովորական հարկն տալ, Ելամայ թագաւորն
նոցա վերայ գնաց Ագամայ ձորոյն մէջ, յաղթեց եւ շատ
մարդ գերի տարաւ. նոցա մէջն էր նաեւ Դովտ Աբրահամ
իւր ծառաներէն երեքսարիւր տասնեւութ հօգի զինեց, Գա-
մսակոսի քով թշնամոյն վերայ հասաւ, զարկաւ զինքն
խորտակեց, Դովտն ազատեց, հետն եւս նորա կինն եւ ծա-
ռայքն : Աբրահամու դարձն փառաւոր յաղթական հանգէս
մի եղաւ. յաղթուած թագաւորք իրեն ընդ առաջ եկան,
եւ Մեկքիսեղեկ՝ որ Սաղեմայ թագաւորն էր եւ քահանայ
Բարձրելոյն, օրհնեց զԱբրահամ եւ հաց ու զինի հանեց ա-
սաց, որպէս զի չասեն Ես մեծացուցի զԱբրահամ» :

Այն յաղթութենէն վերջն երկու անգամ եւս տեսիլք տե-
սաւ Աբրահամ, որով նորէն խոստացաւ Աստուած իրեն
պաշտպան լինել եւ նորա որդիքն անթիւ անել. եւ երբոր
ասաց Աբրահամ. «Եւ սակայն, Տէր, տակաւին եւ ոչ մի

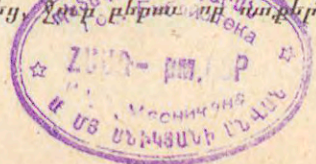
«որդի ունիմ, — Երկինք նայէ, ասաց Աստուած, եւ ասու-
«ղերն համրէ թէ որ կրնաս. նոցա պէս անթիւ պիտի լինի
«նաեւ քու ազգատունդ : Այս երկիրն յորում կ'ապրախ՝ զա-
«ւակացդ պիտի տամ. Եզրպոտտի գետէն (այսինքն Նեղոս-
«սէն) մինչեւ Եփրատ մեծ գետն :

Սարա եւ Ագար. — Եւ յիրաւի, Աբրահամ ծերացեր, ութ-
սունեւհինգ տարեկան եղեր էր, եւ գեռ որդի չէր ունեցած,
վասնզի Սարան ամուլ էր. ուստի եւ ըսաւ Աբրահամու.
«Առ եզրպոտտի Ագար աղախինս, թերեւս անկէց որդիք
ունենամ» : Երբոր Ագար մայր եղաւ, արհամարհեց զիւր
աիկինն. նա եւս սկսաւ զինքն չարչարել, մինչեւ որ չգի-
մացաւ, ձգեց անապատ փախաւ, եւ աղբիւրի մի քով
տրտուեւ պիտուր, եւ անօթի նստաւ : Հրեշտակ մի երեւցաւ
իրեն եւ ըսաւ. «Ագա՛ր, աղախին Սարայի, ուստի՞ կուգաս
«եւ ո՛ւր կ'երթաս : — Տիկնոջս ձեռքէն փախեր եմ, պա-
«ստանեց Ագար Դարձիր նորէն քովն գնա, կրկնեց հրեշ-
«տակն, հնազանդէ անոր. անթիւ զաւակաց տէր պիտի լի-
«նիս ատենով : Որդի մի պիտի ծնանիս՝ որ Իսմայէլ պիտի
«կոչուի, այր քաջ եւ վայրագ. իւր ձեռքն ամենուն վերայ,
«եւ ամենուն ձեռքն իւր վերայ պիտի լինի» : Ագար այն
աղբիւրին անունն Զրիոր տեսաւ գրաւ. դարձաւ գնաց
Սարային քով, եւ որդին որ ծնաւ անունն գրաւ Իսմայէլ :

Իսմայէլ երբ տասնեւերեք տարեկան եղաւ, նորէն երեւ-
ցաւ Աստուած Աբրահամու, որ իննսունեւինն տարեկան էր,
եւ ըսաւ. «Ոչ եւս Աբրա՛մ (հայր վերամբարձ), այլ Աբրա-
«հա՛մ (հայր բազմութեան) պիտի կոչուիս, վասն զի գրեզ
«հայր բազմութեան ազգաց պիտի ընեն : Եւ այս է ուխտ
«իմ զոր պիտի պահես դու եւ զաւակդ : Ամէն արու տղայ՝
«ծնանելէն ութ օր յետոյ պիտի թլփատուի : Պիտի օրհնեմ
«զիսմայէլ, մեծ ազգի գլուխ պիտի անեմ զինքն, եւ քեզ
«հետ ըրած այս ուխտս պիտի նորոգեմ նաեւ Իսահակ որ-
«դուդդ հետ՝ զոր գալ տարի այս ատենս Սարան պիտի ծնա-
«նի. Սարան եւս այսուհետեւ Սառա (թագունի) կոչուի,
«վասնզի իրմէ պիտի երևն թագաւորք» : Աբրահամ իսկոյն
առած պատուէրն կատարեց. ինքն ու բոլոր իրեններն թրլ-
փատեցան :

Հրեշտակաց զայտուսն առ Աբրահամ. — Քանի մի օր անց-
նելէն յետոյ երբոր Աբրահամ Մամբրէի կաղնոյն քով վա-
նին գուն նստեր էր, երեք ճանապարհորդք եկան մօտեցան
անոր : Մէկէն վաղեց նոցա առջեւն ելաւ, երկրպագութիւն
անելով ասաց. «Տեարք իմ, չնոր՞ք քրէք ինձ, սակաւիկ մի
«կեցէք հանգիւցէք, պատասխանեմ ձեր օրհնումն, եւ յետոյ գնա-
«ցէք» : Փութով վաղեց, երբ ընդունաւ զանոնք ինքն լուան,

248-59

338-83

եւ կերակուր ու հաց բերաւ որ ուտեն : Կերակուրն յետոյ անոնցմէ մին ասաց . « Գալ տարի այս ժամանակ նորէն պիտի գամ այս տեղ, եւ Սառա կ'ինդ որդի մի պիտի ունենայ » : Սառա վրանին դրան ետեւ կեցած մտիկ կ'անէր անոնց խօսակցութեան , մտքէն ծիծաղեցաւ ու կ'ասէր թէ « Այդ բանն որ մինչեւ հիմայ չեղաւ, ասկէց յետոյ պիտի լինի, « մանաւանդ որ ես պառաւած եմ, էրիկս եւս ծերացած » : Հրեշտակն հարցուց Աբրահամու թէ « Ինչո՞ւ համար Սառա Հրեշտակն հարցուց Աբրահամու թէ « Ինչո՞ւ համար Սառա « ծիծաղեցաւ մտքէն, միթէ Սատուծոյ առջեւ անկարելի « բան կ'ա՞յ . գալ տարի այս ժամանակ՝ սոյն օրերս որդի մի « պիտի ունենայ » : Այս ասելով համբայ ելան դէպի Սողոմ, հետեւին նաեւ Աբրահամ, եւ յայտնեց Սատուած իրեն որ Սողոմացուց ու Գոմորացուց մեղաց չափն անցեր է, եւ կ'ուզէ դանոնք պատժել : Սողոմեցաւ Աբրահամու սիրան, եւ երբ անոնք գնացին, « Տէ՛ր, ասաց Աբրահամ, մի՛ թէ « զարդարն եւս ամբարշտին հետ պիտի կորանցունեմ » : Ո՛ր « գիտէ, գուցէ այն քաղաքին մէջ յիսուն արդար գտնուի . « գտնէ նոցա սիրոյն համար այն մեղապարտ քաղաքաց նե- « բէ : — Այո՛, պատասխան տուաւ Տէ՛ր. թէ որ յիսուն արդար « գտնուի, նոցա սիրոյն համար կ'ներեմ այն քաղաքաց : — « Հապա երբոր քառասունեակնդ հողի միայն գտնուի, միթէ « վերջն կ'ընջե՞ս : — Ոչ, պատասխան տուաւ Սատուած . « թէ որ քառասունեակնդ գտնեմ՝ կ'նայեմ : — Հապա թէ « որ քառասուն գտնուի : — Քառասունին համար եւս զի- « բենք չեմ կորանցուներ » : Աբրահամ կամաց կամաց իջաւ մինչեւ տասն, եւ Սատուած իւր ամենողորմ գթութեամբն հաւանեցաւ այն տասնին համար բոլորին եւս ներել . բայց բա՛րէ, բոլոր այն հինգ քաղաքին բնակչաց մէջ եւ ոչ զսաւն արդար գտնուեցաւ : Այնուհետեւ Աբրահամ տրտում տխուր դարձաւ իւր վրանն :

Ղովս երկու հեռակներն կ'ընդունի. — Երեկոյեան դէմ երբոր Ղովս քաղաքին դրան առջեւ նստեր էր, երկու հրեշտակք Սողոմ մտան : Ղովս զանոնք տեսնելուն պէս՝ ոտք ելաւ, առջեւին ընկաւ, երկրպագութիւն քրաւ եւ աղաչեց որ այն գիշերն իւր տունն հանգչին . ջուր բերաւ, ոտքերն նին լուաց, եւ կերակուր հանեց որ ուտեն Բայց զեռ քուն չեղած, Սողոմացիք բազմութեամբ եկան տունն պաշարել-ցին, եւ կ'ուզէին որ Ղովս այն երկու օտարականներն իրենց ձեռքն տայ : Դանէն դուրս ելաւ Ղովս, դուռն ետեւէն դ-ցեց, եւ կ'ըմար գիրենք համոզել որ օտարականաց չգալին . եւ երբ տեսաւ որ ձար չկայ զանոնք իրենց չար խորհրդէն եւ կեցողութիւն, ուզեց այն հիւրոց տեղ իւր երկու աղջիկն

անոնց ձեռքն տալ : Մերժեցին Ղովսայ առաջարկութիւնն, սաստիկ բարկացած սկսան պոռալ կանչել եւ սպանալիք անելով դուռն կոտրելու աշխատիլ : Այն ժամանակ երկու հրեշտակք քաշեցին Ղովսն ներս առին, դուռն անոնց դէմ փակեցին, եւ այն անօրինաց աչքն այնպէս կուրացուցին որ դուռն չէին կրնար գտնել . եւ ըսին առ Ղովս. « Թէ որ « փեսայ կամ զաւակունք եւ կամ այլ ոք այս քաղաքին « մէջ ունիս՝ դուրս հանէ, վասն զի սորա անօրէնութեան « աղաղակն բարձրացաւ Սատուծոյ առջեւ, եւ զմեզ զրկեց « որ կորանցունեմք զսա » : Ղովսայ փեսայք Հաւատացին անոր խօսքին, եւ չուզեցին քաղաքէն դուրս ելնել :

Սողոմ Գոմորի կործանումն. — Առաւօտն կանուխ զեռ արեւն չծագած՝ հրեշտակք առին զՂովս, կ'ինն ու երկու աղջկունքն քաղաքէն դուրս հանեցին, եւ ապսպրեցին որ ամենեւեւ չգտնան ետեւ հնային, եւ առանց տեղ մի կե- նալու՝ շտապ երթան լեռն ելնեն : Սարսափեցաւ Ղովս, եւ վախնալով որ մինչեւ այն լեռն ելնէ՝ կրակն ետեւէն Հա-ւանեցան հրեշտակք, եւ իւր սիրոյն համար աղաատ պահեցին այն քաղաքն որ կոչեցաւ Սեզուր :

Արեւն ծագելու վերայ էր՝ երբ Ղովս Սեզուր մտաւ . եւ ահա կրակէ ու ծծումբէ անձրեւ թափեց Սատուած, եւ Սո-ղոմ ու Գոմոր քաղաքներն կործանեց ու մոխիր դարձուց բոլոր մէջի բնակչքն . կործանեց նաեւ Ադամա եւ Սեբդիմ քաղաքներն, եւ անոնց տեղն ձեւացաւ Սալիադեան լիճն որ Մեռեալ ծով եւս կ'ասուի : Այն միջոցին Ղովսայ կ'ինն Սատուծոյ հրամանին դէմ ետեւն նայեցաւ, եւ մէկէն աղի արձան դարձաւ :

Առաւօտն ելաւ տեսաւ Աբրահամ որ Սողոմ Գոմոր այրեր մոխիր դարձեր էին, եւ թանձր ծուխն երկինք կ'ելնէր :

Ղովս այնուհետեւ երկու որդիք ունեցաւ, Մովսր եւ Ամոն անունով, որոնցմէ ելան Մովսրացիք եւ Ամոնացիք :

Արիմելէ. — Անկէ դէպի հարաւ գնաց Աբրահամ ու Գե-րարա նստաւ, եւ երկրին թագաւորն Արիմելէք կարծելով թէ Սառան Աբրահամու քոյրն է, ուզեց իրեն կին անուլ . բայց տեսիլքով իրեն երեւցաւ Սատուած, խնայուց որ Սա-ռան Աբրահամու կ'ինն է, եւ պատուիրեց որ անոր չգալի : Կանչեց Արիմելէք զԱբրահամ, եւ բազմաթիւ ընծաներ տալով հետն դաշինք դրաւ ջրհորի մի քով՝ զոր ինքն Աբ-րահամ փորեր էր, եւ այն ջրհորն Բերապէ կոչեցաւ որ ցրիոր երդման անել է : Այն դաշինքն յետոյ Աբրահամու որդւոյն հետ եւս նորոգեց Արիմելէք :

Չեմունդ Իսահակայ. — Վերջապէս Աստուծոյ խոստացած որդին ծնաւ Սառա կրտսր իննսուն տարեկան էր, եւ Աբրահամ հարկւրամեայ (2030) : Տղուն անունն իսահակ զրին եւ կաթէն կարուած օրն Աբրահամու մեծ ուրախութեան օր եղաւ :

հզուս :
Իմայել անդադար Իսահակայ հետ կ'իյնար եւ անոր չար
օրինակ կուտար : Սառա այս բանիս վերայ դժուարելով
ուր կոխից որ Իմայէլն տնէն դուրս վաճառուի : Այս խըս-
տութիւնն ծանր երեւեցաւ Աբրահամու . բայց Աստուած
իմացուց իրեն որ Իմայէլի համար քրած խտտմունքն պի-
տի կատարէ , եւ պատուիրեց որ Սառայի ուղածն անէ :
Աստուած Սառայի վրայ իր օրհնութիւնն արեւելաւ : Եւ Սառա

Ագար. — Առաւօտն ելաւ Աբրահամ, Ագարին ձեռքն հաց ու տիկ մի ջուր տուաւ, եւ որդին ուսն դրաւ, տնէն դուրս բրաւ : Ճամբան կորսնցուց Ագար, մինչեւ որ ջուրն եւս համան ջրհորոյն քովերն կ'աւրտէր, մինչեւ որ ջուրն եւս հատաւ . այն ժամանակ յուսահատած առաւ որդին ծառի մի տակ դրաւ, ինքն մէկկէին քաշուեցաւ կեցաւ՝ որդէսով անոր մեռնիւն չտեսնէ, եւ կուլար անմխիթար Բայց լսեց Աստուած իւր ու տղուն ձայնն . եւ ահա հրեշտակ մի երեւցաւ իրեն եւ ասաց . «Ագար, ի՞նչ կ'անես, զնա որդիդ ա՛ռ . նա մեծ աղբի մի հայր պիտի լինի» : Եւ միանգամայն աւնոր աչքն բացաւ , աղբիւր մի տեսաւ , զնաց տիկն լեցուց եւ տղուն խմցուց : Աստուծոյ ինչամօքն հոն Փարանու առապատին մէջ մեծցաւ Իսմայէլ, քաջ որսորդ մի եղաւ, եւ մայրն եգիպտոսէն հարս առաւ անոր :

մայրն Եգիպտոսէն հարս առաւ անոր :
Ողջակէզ Աբրահամաւ . — Նորէն ուզեց Աստուած Աբ-
րահամու հաւատքն ու հնազանդութիւնն փորձել : « Առ-
քու սիրելի Իսահակ որդիդ , ասաց , եւ քեզ ցուցուցած
լերանա վերայ ինձ ողջակէզ ըրէ զինքն » : Իսկոյն հնա-
զանդեցաւ Աբրահամ . երկրորդ ասուածն ելաւ , էչն համե-
տեց , ողջակիզին համար փայտ կոտորեց , առաւ Իսահակն
եւ հետն երկու ծառայ , ելաւ ճամբայ : Երրորդ օրն երբ Աս-
տուծոյ սահմանած տեղն հեռուէն տեսաւ , ասաց ծառայից .
« Դուք իշով նստեցէք հոս , մինչեւ որ ես որդւոյս հետ լի-
« քան վերայ ելնեմք , Աստուծոյ երկրպագութիւն ընեմք
« զառնամք » : Ողջակիզին փայտն Իսահակայ չալալն առաւ ,
ինքն թուրն ու կրակն առաւ , եւ սկսան ի միասին երթալ .
Իսահակ տեսնելով որ ողջակիզին համար կրակ եւ փայտ
կայ , բայց ոչխար չկայ , « Հայր , ասաց , ահա հուր եւ տնա
կայ . ողջակիզի ոչխարն ո՞ւր է : — Աստուած կհորդայ
« փայտ . ողջակիզի ոչխարն ո՞ւր է » : Եւ երբ որոշուած տեղն
« զայն որդեակ , ասաց Աբրահամ » : Եւ երբ որոշուած տեղն
հասան , սկզբն շինեց , փայտն վերան շարեց , Իսահակն
կապեց հանեց փայտից վերայ , եւ ձեռքի թուրն վերուց որ

մորթէ որդիւն Իսկոյն երկնքէն ձայն եկաւ որ կ'ասէր. «Աբ-
«բահա՛մ, Աբրահա՛մ, մի՛ մորթեր որդիդ . այժմ հասկացայ
«թէ դուն Աստուծո՛վ կ'ախնաս, որովհետեւ իրեն հազան-
«դիւու համար մէկ հատիկ սիրելի որդւոյդ չլինացեցիր » :
Աչքն վերուց տեսաւ Աբրահա՛մ որ Սաբեկայ ծառոյն վերայ
խոյ մի եղջիւրներէն կախուեր է . գնաց վար առաւ խոյն
ու զո՛հ բրաւ Աստուծոյ : Երկրորդ անգամ նորէն կանչեց
զինքն Աստուած եւ ասաց . «Ամէն կողմանէ պիտի օրհնեմ
«եւ զքեզ , եւ որդիքդ երկնքի աստեղաց եւ ծովու աւա-
«զոց պէս անթիւ պիտի անեմ , եւ որովհետեւ հազանդե-
«ցար ձայնիւ , քեզմով պիտի օրհնուին ամենայն ազգք
«երկրի » : Ուրախ սրտով լեռնէն վար իջաւ Աբրահա՛մ ,
ծառաներն գտաւ , դարձան ի միասին Բերսաբէ , եւ հոն
բնակեցան :

Այն ողջակիզին պատմութեանն մէջ Իսահակ Բրիտտոսի Տեանն մերոյ օրինակ է, որ խաչն ունն առած Գողգոթա Էնն ելաւ: Այս պատմութիւնն չքնաղ օրինակ է նաեւ կենդանի հաւատոյ եւ անձնուրաց համակերպութեան ընդ կամայն Աստուծոյ:

Մահ Սառայի. — Բանի մի տարի յետոյ Բանանացւոյ երկիրն Քեաղացոյ Արբոկ քաղաքն միտաւ Սառա՝ հարիւր քսանեւեօթն տարեկան: Լացաւ վերան Արբահամ, եւ Մամբրէի մօտ չորս հարիւր սատեր արծաթոյ տալով՝ Նփրոն քե-տացիէն ազարակն գնեց, եւ անոր այրին մէջ Սառան թա-ղեց: Ինքն եւս իւր վախճանն մօտեցած տեսնելով, մեռ-նելէն յառաջ ուզեց իւր որդւոյն ազադայ վիճակն հաստա-տել: Կանչեց ամենէն հին եւ հաւատարիմ Նդիաղար ծառայն, որ իւր բոլոր ստացուածոցն վերակացուն էր, եւ ասաց. «Նդիում արա ինձ որ Իսահակ որդւոյս Բանանացի աղջիկ չառնուս, այլ երթաս հարցն երկրէն իրեն հարս մի բերես»: Նրդուաւ Նդիաղար, եւ տանն ուղտի վերայ փառաւոր ըն-ծաղներով գնաց Միջագետք, Արբահամու Նաքովը եղբօրն բնակած քաղաքն կոտան:

ՌԵՐԵԿԼԱ. — Երեկոցիան դեմ քաղաքէն դուրս ջրհորի մի քով հասաւ, այն միջոցին որ կանայք եւ աղջկունք ջուր անելու կուգային։ Ազգօթք ըրաւ Ասատուծայ Եղիազար ասելով թէ այն աղջկանց մէջէն որո՞ւն որ զրուցեմ թէ սափորդ էջեցուր որ ջուր խմեմ, եւ նա ինձ պատասխան տայ թէ «կամ, եւ ուղարուդ եւս խմցունեմ», նա լինի Իսահակայ հարսն։ Եւ ահա Ռեբեկա անունով հնորհալի աղջիկ մի եկաւ լեցուց սափորն եւ ելիւ կ'երթար. քովն մօտեցաւ Եղիազար, «Սափորէդ սակաւիկ մի ինձ ջուր խմցուր, ասաց. — Հրամէ խմէ, Տէր իմ», պատասխանեց Ռեբեկա եւ փութով սափորն

թեւին վերայ իջնոյց: Երբոր Եղիազար խմեց լմնացաւ, «Ուղ-
տերուդ եւս խմցունեմ», ըսաւ օրիորդն. անդէն սափորն
աւազանին մէջ թափեց, նորէն լեցուց, ուղտերուն եւս
խմցուց: Եղիազար միծաւ ուրախութեամբ հանեց ոսկի
օղեր եւ ապարանջաններ տուաւ անոր, եւ երբ խմացաւ
թէ նաքովի բախուէլ որդւոյն աղջիկն է, փառք տուաւ
Աստուծոյ եւ ասաց. «Օրհնեալ է Աստուած, որ տիրոջս
Աբրահամու եղբոր տունն առաջնորդեց ինձ»:

Ուրախութեամբ վազեց տուն դարձաւ Ռեբեկա, եւ այն
օտարականին հանդիպելն պատմելով՝ նորա տուած զեղեցիկ
եւ մեծագին ընծաներն ցուցուց: Եղբայրն Լաբան մէկէն
գնաց ջրհորին քով, Եղիազարն դտաւ, եւ ուղտերովն ու
ծառայներովն ի միասին առաւ տուն բերաւ, ուղտերուն
խոտ տուաւ, կերակուր պատրաստեցին, եւ Եղիազարին
աղաչեցին որ ճաշի նստի. «Քանի որ ասելիքս չեմ գրու-
ցած, պատասխանեց, բերանս բան չեմ գնեմ» . եւ սկսաւ
պատմել թէ ինչպէս Քանանացոց երկրէն ելեր էր, ինչ
խնդրեր էր Աստուծոյ, եւ թէ ինչպէս ջրհորոյն քով Ռեբե-
կան տեսեր եւ իմացեր էր որու աղջիկ լինելն. յետոյ խնդ-
րեց որ գնա Իսահակայ հարս տալու հաւանին: Պատասխան
րեց որ գնա Իսահակայ հարս տալու հաւանին: Պատասխան
տուին միաբերան Լաբան եւ Բաթուէլ եւ ըսին. «Այդ Աս-
տուծոյ բանն է, մեք չեմք կրնար հակառակ կենալ. անա
առջեւդ է Ռեբեկան, առ եւ գնա, թող տիրոջդ որդւոյն
հարս լինի»: Այս խօսքին վերայ հանեց Եղիազար ոսկիէ
եւ արծաթէ ամաններ ու ծանրագին հանդերձներ, ամենուն
ընծայ տուաւ. կերան խմեցին եւ հանդիպեցան: Երկրորդ
ընծայ տուաւ. կերան խմեցին եւ հանդիպեցան: Երկրորդ
կայի մայրն ու եղբարքն խնդրեցին որ տան օր իրենց քով
կենայ աղջիկն. բայց երբ տեսան թէ Եղիազար շատ կ'ա-
ղաչէ որ գինքն չուշացունեն, որպէսզի ժամ յառաջ տիրոջն
քով հասնի, «Ռեբեկային հարցունեմք» ըսին. եւ երբ
տեսան որ Ռեբեկան եւս չուզեր ուշանալ, սիրալիր բարե-
մազդութեամբ ճամբայ գրին:

Քանի տերեր կան, որոց Եղիազար՝ ծառայ մի, աստ-
ուածպաշտութեան օրինակ կրնայ լինել: Սովորն իրմէն,
մանաւանդ ծառայք, իրենց ծառայակցին պէս հաւատարիմ
լինել, եւ թէ՛ Աստուծոյ եւ թէ՛ իրենց տիրոջ ծառայել միա-
ժառութեամբ:

Ջրհոր տեսեան ըսուած տեղն որ մօտեցան, տեսան որ
Իսահակ իրիկուան դէմ ելեր դաշտին մէջ կաթարի. եւ երբ
հարցուց խմացաւ Ռեբեկա որ այն պարտողն Իսահակն է
որ իրենց ընդ առաջ կուգար, փութանակի ուղաւէն վար
իջաւ, վերան լաթ առաւ: Քովերնին եկաւ Իսահակ, զի-

րենք տուն տարաւ, իրեն հարս առաւ Ռեբեկան, եւ մօրն
Սառային մահուան վերայ մխիթարուեցաւ (1990): Այն ժա-
մանակ քառասուն տարեկան էր Իսահակ:

Մահ Աբրահամու. — Աստուծոյ հրամանովն Աբրահամ
Քերուրա անունով ուրիշ կին մի եւս առաւ, եւ վեց որդի
ունեցաւ. անկէց. երբոր շատ ծերացաւ ու տեսաւ որ մահն
մօտեցեր է, զանոնք Իսահակէն բաժնեց, այլեւայլ երկիր-
ներ գրկեց. ինքն մնաւ 175 տարեկան՝ եւ եղաւ հայր եւ
օրինակ արդարոյ Իսահակ եւ Իսմայէլ տարին գինքն Սա-
ռայի քով Եփրոնի ագարակի այրին մէջ թաղեցին (1955):

Նսաւ եւ Յակոբ. — Աբրահամ նահապետին մահուանէն
յետոյ օրհնեց Աստուած զԻսահակ եւ ամենայն բարութեամբ
լցուց. բայց Իսահակայ սրտին ցաւն այն էր որ Սառային
պէս ամուլ էր նսեւ Ռեբեկա: Սակայն երբ շատ աղաչեց,
Աստուած Ռեբեկային երկօրեակ որդիք պարգեւեց (1970),
եւ իրեն խմացուց որ մեծն փոքրին ծառայ պիտի լինի:
Մեծին անունն էր Նսաւ՝ շառագոյն, վայրագ եւ մազոտ,
որ ինքնզինքն որսորդութեան տուաւ. իսկ փոքրն՝ Յակոբ
կոչուեցաւ, հեղ ընտելեամբ եւ ընտանի:

Անդրանկութիւն. — Օր մի Նսաւ սաստիկ յոգնած եւ
անօթի, դաշտէն դարձած ժամանակ տեսաւ որ եղբայրն ոսպէ
ապուր եփեր պատրաստեր է, ուղեց ուտել. հաւանեցաւ
Յակոբ, բայց այս պայմանաւ որ անդրանկութիւնն իրեն
տայ: «Ահա ես անօթի կմեռնիմ, անդրանկութիւնս ինչ
կ'ենէ», ասաց Նսաւ, եւ ընդունեցաւ եղբորն առաջարկած
փոխանակութիւնն: Յակոբ ապահովութեան համար երգում
եւս ուղեց. զայն խնդրեցն եւս կատարեց, եւ այնպիսի
չնչին փոխարինով աղգատոմէն գլուխ լինելու պատուէն
եւ հայրենի ժառանգութեան մեծագոյն մասն անկոյ իրա-
ւունքէն հրաժարեցաւ Նսաւ:

Իսահակայ օրհնութիւնն. — Իսահակ զՆսաւ աւելի կսի-
րէր, Ռեբեկան եւս զՅակոբ: Իսահակ երբ ծերացաւ եւ
աչքերն կուրացան, կանչեց զՆսաւ, «Ահա, որդեակ, ես ծե-
ւաքեցայ, ասաց, եւ չեմ գիտեր թէ ե'րբ պիտի վախճանիմ:
«Երբ որ ուտեմ, եւ քանի որ չեմ մեռած՝ զքեզ օրհնեմ»:
Ռեբեկան այս խօսակցութիւնն լսել էր. իսկոյն կանչեց ըզ
Յակոբ, «Որդեակ իմ, ասաց, գնա դաշտէն երկու փափուկ
«եւ ընտիր ուլ բեր, հօրդ սիրածին պէս եփեմ ես անոնք,
«եւ տանիս իրեն կերցունես, որպէսզի մեռնելէն յառաջ ըզ
«քեզ օրհնէ»: Յակոբ, որ խոհեմութեամբ ամէն բրածին
վերջն կմտածէր, ասաց մօրն. «Եղբայրս Նսաւ մազոտ է,
«եւ ես լերկ. դուցէ հայրս զիս չօչալիէ, եւ բրածիս սրդո-

« զերով, փոխանակ օրհնելու անիծէ զիս: — Ի՞մ վերաս
« անէծքն, որդեակ, պատասխանեց մայրն. միայն դու խօսքս
« մտիկ ըրէ, եւ գնա՝ ուղածս բեր »: Փութով ուն եփեց
պատրաստեց Ռերեկա, Եսաւայ աղնիւ պատմութեանն որ
քովն պահեր էր՝ Յակոբին հազցուց եւ ուրնինքնն անոր
թեւերուն ու վզին պատեց: Ասաւ Յակոբ մօրն պատրաստ
սած համեղ խորտիկն ու հօրն տարաւ որ ուտէ: Չարմա-
ցաւ Իսահակ թէ ինչպէս շուտով որսն զարկաւ բերաւ ու
պատրաստեց որդին. ուստի տարակուսելով ասաց. « Բովս
եկուր, որդեակ, որպէս զի զքեզ չօչափեմ, տեսնեմ թէ
Եսաւ որդին ես թէ ոչ »: Մօտեցաւ Յակոբ, չօչափեց զինքն
Իսահակ եւ ասաց. « Չայնդ Յակոբայ ձայնն է, ձեռքդ Եսա-
ւայ ձեռքն »: Եւ չկարենալով ձանձնալ թէ բուն Եսաւն է,
հարցուց « Դո՞ւն ես որդեակ իմ Եսաւ »: Եւ Յակոբ — Այո,
եւ եմ » պատասխանեց: Յայնժամ չտարակուսելով նստաւ
կերաւ Իսահակ, զինքն եւս խմեց, եւ ասաց. « Եկ, որդեակ
իմ, զհայրդ համբուրէ »: Մօտեցաւ Յակոբ զհայրն պագաւ:
Այն ժամանակ օրհնեց ծերունին եւ ասաց. « Որդեակ իմ,
« Աստուած երկնքի ցօղն վրադ իջեցունէ եւ երկրիս պա-
« րարութիւնն քեզ տայ. ազգեր ծառայեն քեզ, եւ իշ-
« լանք զիմացդ ինձան երկրպագութիւն անեն քեզ: Ով որ
« զքեզ անիծէ՝ անիծեալ լինի, եւ ով որ զքեզ օրհնէ՝
« օրհնեալ »:

Հազիւ Յակոբ հօրն քովէն գնացեր էր, Եսաւ պատրաստ
սած որսն բռնած եկաւ, « Եւ, հայր, ասաց, որդւոյդ որսն
կեր, որպէսզի զիս օրհնես: — Ո՞վ ես դուն », հարցուց
Իսահակ: Երբոր նա պատասխանեց թէ « Ես եմ անդրանիկ
որդիդ Եսաւ », սաստիկ զարմանալով գոչեց Իսահակ. « Ո՞վ
էր ուրեմն նա որ քիչ մի յառաջ ինձ որս բերաւ, կերայ ես
եւ զինքն օրհնեցի, եւ օրհնեալ լինի »: Այս որ լսեց Եսաւ,
այնպէս սիրան դառնացաւ՝ որ սկսաւ լալ ու աղաղակել.
« Այս երկրորդ անգամն է որ զիս կխաբէ Յակոբ. ասա՛յ
անդրանիկութիւնս ասաւ ձեռքէս եւ հիմայ եւս օրհնութիւնս »:
Եւ դարձաւ Իսահակայ « Հայր, ասաց, եւ ոչ մի՞ օրհնու-
թիւն պահեցիր ինձ »: Իսահակ տուած օրհնութիւնն ետ չա-
ռաւ, բայց Եսաւին թափած արցունքներուն եւս չզիմանա-
լով՝ ասաց. « Քու օրհնութիւնդ պիտի լինի, որդեակ, եր-
կրիս պարարտութիւնն ու երկնից ցօղն: Զեռքի թրովդ
ապրիս, եւ եղբօրդ ծառայես. բայց կուգայ ժամանակ որ
նորա լուծն կթօթափես »:

Յակոբ Խառան կ'երթայ. — Այս բանիս վերայ Եսաւ Յա-
կոբայ գէմ ոխ կպահէր, եւ կ'ասէր մօքէն թէ « Հարկաւ
հայրս օր մի կմեռնի, եւ ես ե՛րբ եւ իցէ կպաննեմ զՅակոբ »:

Հսեց Ռերեկա անոր սպանալիքն, վախէն կանչեց զՅակոբ
եւ ասաց. « Ահա եղբայրդ կպաննայ զքեզ մեղուներ, եւ,
« գնա Խառան քաղաքն՝ Լարան եղբօրս քով, եւ հոն կեցիր
« մինչեւ որ եղբօրդ բարկութիւնն անցնի, եւ իրեն ըրածդ
« մտնայ, յայնժամ կկանչեմ զքեզ. ապա թէ ոչ կվախնամ
« որ մի օրուան մէջ երկուքդ միանգամայն կորսնցունեմ »:
Եւ որպէսզի Իսահակ եւս նորա երթալուն հաւանի, ասաց
զանգատանօք. « Եսաւին ասած Բեռացուց աղջիկներէն
ձանձրացեր եմ, թէ որ Յակոբ եւս անոնցմէ կլին ամուս-
եւ կմեռնի »:

Կանչեց Իսահակ զՅակոբ եւ ասաց. « Բանանացուց աղ-
« ջիկներէն քեզ կլին մի՛ ամուսնւր. գնա Միջագետք՝ Բաթուե-
« լին տունն, Լարան մօրեղբօրդ աղջիկներէն մին առ. եւ
« Աստուած իմ օրհնէ զքեզ եւ բազմացունէ, եւ մեծ ազգի
« մի զլուիս անէ »: Եւ այսպէս Ռերեկա իւր սիրելի որդին
կրկին օրհնել տալով ձամբայ գրաւ:

Սանդուխի ճեսիլն. — Ճամբայ ելաւ Յակոբ. երբոր ա-
րեւն մտաւ, ուղեց հանգչիլ. գետնէն քար մի առաւ, զըլ-
խուն տակ դրաւ ու քնացաւ: Տեսեան մէջ սանդուխ մի
տեսաւ որ գետնէն մինչեւ երկինք կբարձրանար, վերան
հրեշտակներ կ'ելնէին ու կ'իջնէին, ծայրն եւս Աստուած
կեցեր էր որ կ'ասէր իրեն. « Ես եմ Տէր Աստուած Արրա-
« համու հօր քո, եւ Աստուած Իսահակայ՝ մի՛ վախնար,
« վառն զի այս երկիրն որոյ վերայ պառկեր կքնանաս՝ քեզ
« ու զաւակիդ պիտի տամ, որ ծովու աւազին պէս անթիւ
« պիտի լինի, եւ քեզմով ու զաւակովդ պիտի օրհնուին
« ամենայն ազգք երկրի Ո՛ւր որ երթամ՝ պիտի պահպանեմ
« զքեզ ու ձեռքէ չթողում մինչեւ որ բոլոր այս գրուցած-
« ներս քեզ չկատարեմ »: Սաստիկ վախով արթնցաւ Յակոբ.
« Աստուած հոս է եղեր եւ ես չէի գիտեր, ասաց, ստեղծի
տեղ մի է այս, տուն Աստուծոյ եւ դուռն երկնից »: Ելաւ
առաւօտն, այն քարն առաւ, իւր տեսեանն իրեւ արձան
յիշատակի կանգնեց զայն, իւզով օծեց, եւ տեղւոյն անունն
Բեթել գրաւ, որ Տուն Աստուծոյ ասել է (1893):

Հաւաք. — Այն խորհրդաւոր տեսեամբ Աստուծոյ պաշտ-
պանութեան վերայ սպանուցած՝ ձամբան առաջ տարաւ
Յակոբ եւ հասաւ Միջագետք. դաշտի մի մէջ ջրհոր մի տե-
սաւ՝ բերանն մեծ քարով գոցած, եւ քովն բազմաթիւ կո-
վեր ու ոչխարներ կ'արածէին. հովուաց քովն մօտեցաւ
Յակոբ, « Եղբարք, ասաց, ուստի՞ էք: — Խառանէն եմք,
« պատասխանեցին — Կճանաչե՞ք զԼարան, որդին Նաքով-
« րայ. — Կճանաչեմք, ասացին, եւ ահա անոր աղջիկն
« Հոաքել, հօրն խաչանցն հետ կուգայ »: Վազեց Յակոբ

Ջրհորոյն բերնի քարն զլորեց, Հոաքէլի ոչխարաց ջուր խմցուց, համբուրեց զօրիորդն, լացաւ ու պատմեց թէ ինքն Լաբանին Ռերեկայ քրոջն որդին է :

Վազեց գնաց Հոաքէլ հօրն պատմեց թէ Ռերեկայ որդին եկեր է . փութացաւ անոր առջեւն ելաւ Լաբան, զրկեց համբուրեց զինքն ու առաւ ուրախութեամբ տուն տարաւ : Քոյն ամիս մի պահելէն յետոյ՝ ասաց անոր թէ « Չվայելեր որ ձրի աշխատիս . զրուցէ ինչ վարձք կ'ուզես » : Լաբան երկու աղջիկ ունէր . մեծին անունն էր Լիա, որոյ աչք պահասաւոր էին . պզտիկն էր Հոաքէլ, որ շատ գեղեցիկ էր . սիրեց զինքն Յակոբ եւ ուզեց որ զայն իրեն կին տայ . « Եւ անոր համար եօթն տարի քեզ կ'ծառայեմ », ասաց : Լաբան սիրով յանձն առաւ :

Յակոբ այնչափ կսիրէր Հոաքէլն՝ որ եօթն տարին իրեն համար եօթն օրուան պէս անցաւ . բայց երբ այն եօթն տարին լինցաւ ու Յակոբ զՀոաքէլ խնդրեց իւր հօրմէն, Լաբան խաբէութեամբ ուզեց որ Յակոբ դեռ իրեն ծառայէ . ուստի զարձաւ ասաց Յակոբայ . « մեր երկիրն օրէնք ունիմք որ « պզտիկն մեծէն յառաջ չեմք կրնար կարգել . թէ որ կ'ուզես Հոաքէլն առնուի, այժմ Լիան առ, ու Հոաքէլի համար եւս եօթն տարի պէտք է ծառայես » : Յանձն առաւ Յակոբ նոյնքան տարի եւս հաւատարմութեամբ ծառայելու :

Որդիք Յակոբայ. — Աստուած տեսնելով որ Լիան սիրելի էր Յակոբայ, վերան զթացաւ եւ վեց մանչ զաւակ տուաւ անոր . Ռուքեհ, Շնառն, Դեռի, Յուդա, Իսախար եւ Զաբուղոն, եւ մի աղջիկ՝ Դիւնա անունով : Իսկ Հոաքէլ ամուսն էր, եւ զաւակ չունենալուն վերայ յուսահատելով՝ Բաղաս աղախինն Յակոբին տուաւ եւ ունեցաւ Գադն ու Ասերն : Այն ժամանակ յիշեց Տէր զՀոաքէլ, ամուսնի վերուց, որդի մի ծնաւ, անունն դրաւ Յովսէփ, եւ կ'աւեր . « Աստուած վերայես նախատինքս վերուց » (1879) :

Յակոբ իւր քով կ'առնուց. — Անկէ վերջն ուզեց Յակոբ հօր քով դառնալ . բայց Լաբան աղաչեց որ գեռ կենայ եւ կ'աւեր . « Քու գալովդ տունս օրհնուեցաւ, կեցիր հոս եւ « ինչ վարձք որ ուզես » տամ քեզ : — Այսչափ ժամանակ « ինձ բան մը չես տուած, պատասխանեց Յակոբ, եւ սա « կայն գիտես թէ ո՛րչափ ծառայեցի քեզ . զիտես նաեւ թէ « եկած ժամանակս ո՛րչափ ոչխար ունէիր եւ հիմայ որչափ « բաղմացան, եւ Աստուած ինձ համար զքեզ օրհնեց : Արդ « ե՛րբ եւ ես տուն տեղ եւ ստացուածք պիտի ունենամ : « Ի՞նչ տամ քեզ, ասաց Լաբան : — Հօտին մէջէն դորշա « խայտ խառուտիկ ոչխարներն թող իմս լինին, պատաս « խանեց Յակոբ » : Հաւանեցաւ Լաբան, բայց մէկէն ձեր-

մակներն դատեց եւ որդեց ձեռքն տուաւ որ երեք օրուան ճամբայ հեռու տանին արածեն, որպէս զի Յակոբ ձերմակներէն ծնած խառուտիկներն եւս չառնու : Այլ Աստուած զգալի կերպով խառուտիկներն չառցուց, եւ Յակոբ զանոնք մէկզի կ'զատէր . եւ այսպէս վեց տարուան մէջ Յակոբ այնչափ հարստացաւ որ Լաբանայ որդիքն սկսան վերան նախանձելով զրուցել թէ « Եկաւ մեր հօր քով որ ստացուածքն առաւ հարստացաւ » . ինքն Լաբան եւս նորա հեռն աւրուեցաւ եւ սկսաւ վերան ծուռ նայիլ :

Այն միջոցին տեսիլք տեսաւ Յակոբ, յորում Աստուած իրեն կհրամայէր որ ելնէ հօր երկիրն դառնայ : Կանչեց Հոաքէլն ու Լիան, խմացուց Աստուծոյ հրամանն, եւ հօրերնուն արածն : Անոնք պատասխան տուին իրեն թէ « Ինչ որ Աստուած քեզ ասաց, արա » . եւ որովհետեւ Լաբան նոյն օրերն ոչխարքն խուզելու գնացեր էր, ուստի յարմար ժամանակ գտնելով աճապարեց Յակոբ, առաւ ընտանիքն ու ամեն ունեցածն, եւ ուղտերով ճամբայ ելաւ :

Լաբան Յակոբայ ետեւէն կ'իջնայ. — Լաբան հեռու տեղ գտնուելով՝ երեք օրէն յետոյ խմացաւ Յակոբայ մեկնիւն . եւ սաստիկ նեղանալով իրեններով մէկտեղ սկսաւ անոր ետեւէն վազել, եւ եօթներորդ օրն հասաւ գտաւ զանոնք Գաղատաղ լեռան վերայ . բայց Աստուած երազին մէջ երեւցաւ անոր ու ապաւրեց որ Յակոբայ մնաս Հաացունէ . ուստի եւ Լաբան մեղադրեց միայն զՅակոբ որ այնպէս զաղտի եւ կ'իմասէր . « Չթողցիր, կ'աւեր, որ վերջին անգամ տուի կ'իմասէր » : « Չթողցիր, կ'աւեր, որ վերջին անգամ տուի կ'իմասէր » : Դոյզն վիճաբանութենէ ետեւ, վերջապէս Յակոբ եւ Լաբան մէջերնին բարեկամութեան դաշինք դրին . քար մի անկեց Յակոբ եւ անոր վերայ ուրիշ շատ քարեր եւս զիգելով բլուր մի չիւնեցին, վերան նստան կերան խմեցին եւ անունն դրին Գաղատաղ, որ բլուր վկայորդեալն ասել է : Երկրորդ օրն Լաբան օրհնեց որդիքն եւ իւր տեղն զաբձաւ :

Յակոբ Բուրայէ կ'իջնուի. — Ճամբայ ելաւ Յակոբ եւ կը մտածէր թէ արդեօք պիտի կարենայ նաեւ եղբորն Եսաւին բարկութիւնն իջեցունել եւ հեռն հաշտուիլ : Եւ երբ այսպէս սաստիկ վախի եւ տարակուսանքի մէջ էր, առջեւն հրեշտակներու բանակ մի տեսաւ, անով քաջալերեցաւ, եւ երբոր Եղբայն երկիրն Սեիր կոչուած տեղն հասաւ, Եսաւին մարդիկ զրկեց որ սիրան առնուն եւ իրեն համար ներում խնդրեն իրմէ : Բայց նոքա տեսնելով որ Եսաւ չորս հարիւր հօգուով Յակոբայ առջեւն կուգայ, վաղեցին եկան որ իրեն խմացունեն Սարատիեցաւ Յակոբ . անպէս իւր մարդիկն ու անասունքն երկու բանակ բաժնեց, որպէսզի եթէ մին ջար-

դուր՝ գոնէ միւսն ազատի . եւ շատ ընծաներ՝ 200 այծ, 20 նոխազ, 200 էգ ոչխար, 20 խոյ, 30 ուղտ հանդերձ իրենց ձագերովն, 40 կով, 10 ցուլ, 20 էշ եւ 10 մորուկ խումբ խումբ առջեւէն զրկեց՝ որ «Յակոբայ քու ծառայիդ նուէրն է» ասելով՝ իրեն տան: Իսկ ինքն առ Աստուած գիմեց ազաչելով որ ըստ խոստման իւրում գինքն եղբոր վրէժխնդրութենէն ազատէ . եւ ինքն նոյն գիշեր Յաբոկ կոչուած ջրէն անցաւ:

Աստուած ուզելով իրեն խնայունել թէ Նաաւայ ձեռքէն եւս անմիաս պիտի ազատի, հրեշտակ մի զրկեց որ եկաւ հետն կռուեցաւ մինչեւ առաւօտ: Եւ երբ տեսաւ թէ չկրնար անոր յաղթել, զատին ամուլալին թմրեցուց, եւ «Թող «գիւ երթամ, ասաց, վաճաղի առաւօտ եղաւ: — Չէ, չեմ «թողոր, պատասխանեց Յակոբ, մինչեւ որ գիւ չօրհնես: «— Հարցուց հրեշտակն թէ Սնունդ ի՞նչ է: — Յակոբ է, «ասաց: — Այսուհետեւ ոչ Յակոբ, այլ Իսրայել (Աստուծոյ «հետ կռուող) կոչուիս, ասաց, որովհետեւ Աստուծոյ եւ «մարդոց հետ կռուեցար եւ անոնց յաղթեցիր»: Օրհնեց գինքն եւ աներեւոյթ եղաւ: Յակոբ տեղւոյն անունն Փաւնուել (տեսիլ Աստուծոյ) դրաւ: Արեւն ծագեցաւ եւ ինքն թմրած ամուլալին պատճառաւ կկաղար:

Յակոբ Նաաւայ կհանդիպի. — Սակաւ յետոյ երբ Նաաւայ մօտենալն խնայաւ, իսկոյն վաղեց բոլոր ընտանեօքն առջեւն ելաւ, եւ եօթն անգամ երկրպագութիւն արաւ: Նաաւայ դուրսն շարժեցաւ, լալով վիզն պլլուեցաւ ու հետն պագտուեցաւ: Յակոբ աղաչեց որ իրեն համար պատրաստած ընծայներն ընդունի. «Ես եւս շատ ունիմ, քուկինդ քեզ լինի» ասելով հրաժարեցաւ Նաաւ. բայց երբ շատ աղաչեց Յակոբ, «մի մասն առաւ, եւ ուզեց հետն ի միասին Սէիր երթայ կամ իւր մարդիկներէն իրեն օգնական տայ: Շնորհակալ եղաւ Յակոբ, եւ պատճառ բերելով մանր աղայքն ու ծննդական անասունքն՝ որ չուտ ու միակերպ չեն կրնար քալել, «Նտեւէդ կամաց կամաց կհասնիմ Սէիր» ասաց, եւ սիրով իրարմէ բաժնուեցան: Նաաւ դարձաւ Սէիր, եւ Յակոբ եկաւ Սիկիմացուց Սաղէմ քաղաքն հասաւ, որ Քանանացուց երկրին մէջ է. եւ քաղաքին առջեւն բնակեցաւ:

Դիմաւ. — Օր մի Յակոբայ Դինա աղջիկն երկրին աղջիկներն տեսնելու ելեր էր: Նմովր իշխանին Սիւքեմի որդին գինքն յափշտակեց տարաւ որ իրեն կին անու: Հայրն Նմովր եկաւ Յակոբայ հետ խօսեցաւ որ Դինան Սիւքեմի տայ: Յակոբայ որդիքն իրենց քրոջն եղած նախատանաց վերայ սաստիկ բարկացեր էին, «Կուտանք, ասացին, բայց պէտք է որ մեզ նմանելոյն համար թրփատուիք»: Յանձն առին,

եւ Դինային եղբարքն Շմաւոն եւ Ղեւի մօտն քաղաքն բուր թրփատեալներն Սիւքեմին ու Նմովրին հետ թրէ անցուցին, քաղաքն կողոպտեցին, կանայքն ու անասունքն գերեցին եւ իրենց Դինա քոյրն առին դարձան տեղերնին: Յակոբ շատ նեղացաւ այս բանիս վերայ, որովհետեւ ըրածնին անիրաւութիւն էր եւ անխոհեմութիւն, մօտակայ Քանանացիքն ու Փերեզացիք կրնային վրէժ առնելոյ համար բազմութեամբ վազել զիրենք ջարդել:

Մահ Հռափկայ. — Աստուած ասաց Յակոբայ որ անտի երէն Բեթէլ երթայ, ուր յառաջ սանդուխն տեսեր էր, եւ սեղան չինէ, եւ հոն բրած խոստմունքն նորէն հաստատեց: Անտի եւս մեկնեցաւ Յակոբ, եւ Եփրաթա (Բեթղեհէմ) երթալու ճամբուն վերայ՝ Հռափէլ երկրորդ որդին Բենիամինը ծնաւ, բայց եւ հոն մեռաւ: Ճամբուն վերայ թաղեց Յակոբ Հռափէլ, եւ գերեզմանին վերայ կոթող մի կանգնեց որ ասուեցաւ Արձան շիրմին Հռափկայ:

Մահ Նաաւակայ. — Հասաւ Յակոբ ի Քերրոն հօր տունն, եւ ողջ գտաւ զԻսահակ, որ որդւոցն ու թոռանց հետ շատ տարի եւս ապրեցաւ, եւ 180 տարեկան վախճանեցաւ: Յակոբ եւ Նաաւ թաղեցին իրենց հայրն, եւ այնուհետեւ իրարմէ բաժնուեցան. որովհետեւ երկուքն իսկ այնչափ հարստացեր ու բազմացեր էին որ մէկտեղ բնակելնին կարելի չէր. Նաաւ նորէն ելաւ Եգիպտոս երկրին Սէիր գնաց եւ Եգիպտոսոց նախահայր եղաւ: Յակոբ եւս հոն Քանանացուց երկիրն մնաց (1850):

Գ Լ ՈՒՆ Գ.

Յովսեփայ եղբարքն վերան կնախաննին. — Պետափրեսին կինն. — Յակաւապետին ու մատակարարին երազն. — Փարաոնի երազն. — Յովսէփ Փարաոնի երազն կմկնէ. — Յովսէփ փառաց կհասնի. — Սովն կսկսի. — Յակոբ իւր որդիքն Եգիպտոս կղրկէ ցօրեն գնելու. — Յովսեփայ եղբարքն հօրերնուն քով կը դառնան. — Յովսէփ իւր իղբայրներն կընդունի. — Յովսէփ եղբայրներն ճամբէն ետ դարձնելու հնարք կրանցունէ. — Յուդայի աղաչանքն. — Յովսէփ ինքն գինքն կլայտնէ. — Յակոբայ սրտին ուրախութիւնն. — Յակոբ Եգիպտոս կհասնի. — Մահ Յակոբայ. — Մահ Յովսեփայ:

(2113—2003)

Յովսեփայ եղբարքն վերան կնախաննին. — Յակոբ նահապետն Քանանացուց երկիրն մշակութիւն եւ խաշնադարմանութիւն կանէր, հետն նաեւ իւր որդիքն: Անոնց մէջ ամենէն աւելի Յովսէփն կսիրէր, որովհետեւ իւր սիրելի կնոջ

Հոսքերի առջինեկ զաւակն էր, եւ իւր հլուծեամբն ու խելքովն եղբարցն մէջ աչքի կզարնէր. Յովսէփայ եղբարքն չէին կրնար հօրերնուն այն առանձին սէրն անտարբեր աչքով տեսնել, եւ սկսան վերան նախանձիլ. մանաւանդ տեսնելով անոր օր օրուան վերայ խելքով առաջ երթալն, նախանձն դարձաւ յատելութիւն եւ չէին կրնար հետն սիրով խօսիլ: Իրենց այս եղբայրատեցութիւնն աւելի եւս սաստկացաւ երբոր Յովսէփի ելաւ բարեսրտութեամբ անոնց պատմեց տեսած երկու երազներն՝ որովք Աստուած յայտնի կը ցուցունէր անոր ապագայ մեծութիւնն: «Դաշտի մի մէջ «կեցած որայ կկապէինք, ասաց. իմ որաս ելաւ շիտակ «կայնեցաւ, եւ ձերկներն անկան առջեւն երկրպագութիւն «ըրին»: Այս որ լսեցին եղբարքն, աւելի առեցին զինքն. «Ի՞նչ, ասացին, մեր վերայ պիտի թաղաւորեն»: Ուրիշ անգամ երազ մի եւս տեսաւ եւ զայն եւս պատմեց. «Տե՛ս «սայ, ասաց, որ արեւն, լուսինն եւ մետասան աստղեր «գիմացս ընկած երկրպագութիւն կ'անէին ինձ»: Այս որ լսեց իւր հայրն եւ որդւոց զթկամակութիւնն տեսաւ, յանգիմանեց զՅովսէփի եւ ասաց. «Ի՞նչ է այդ երազդ. մի՞թէ «եւ, մայրդ եւ եղբարքդ պիտի դամբ երկրպագութիւն «պիտի անեմք քեզ»: Այս բանս միտքն պահեց Յակոբ, սակայն եղբարքն մտքերնին զրին որ զլուսն չարիք հասցունեն:

Իրենք ոչխարներն կ'առնուին Սիւքեմին զաշտերն կտանէին կ'արածէին, եւ Յովսէփի հօրերնուն քով տունն կկենար: Անգամ մի երբ շատ ուշացան, հայրերնին Յովսէփին զրկեց որ երթայ տեսնէ թէ ի՞նչ եղան, եւ իրեն լուր բերէ: Բերրոնէն ելաւ գնաց Յովսէփի Սիւքեմի դաշտն եւ եղբարքն զանելու համար մոլորած կպտտէր: Մարդուն մին ասաց իրեն թէ Դովթայիմ գնացին. ելաւ հոն գնաց եւ գիրենք գտաւ: Հեռուէն զինքն տեսան եղբարքն որ մինակ կուգար, նախանձն գիրենք կուրցուց, մէջերնին խորհուրդ ըրին որ սպաննեն. «Ահա երազատեսն կուգայ, կ'առնէին իրարու, «եկէք զինքն սպաննեմք, գուրի մի մէջ նետեմք ու գրու: «ցեմք որ չար գազան մի զինքն կերեր է. եւ տեսնեմք «թէ երազներն ի՞նչ պիտի ընեն իրեն: — Ոչ, չսպաննեմք «զինքն, ասաց Ռուբէն, արիւն մի՞ թափէք, հապա անապատին մէջի գուրերէն մին նետեցէք»: Այսպէս կ'առէր, վառնդի միտք ունէր որ անգութ եղբարցն ձեռքն խեղճն աղանէ ու հօրն զրկէ: Յովսէփի հառաւ, բռնեցին, հօրն հազցուցած ծաղկեայ պատմութեան վերայէն հանեցին, պարագ գուրի մի մէջ նետեցին զինքն, եւ նստան որ հաց ուտեն: Եւ ահա աչքերնին վերուցին տեսան որ Գաղատա-

դէն Իսմայելացի վաճառականներ կուգային որ ուղտերով ազնիւ խուսկեր եղիպտոս կտանէին: Յայնժամ դարձաւ ասաց իրենց Յուդա թէ «եղբայրնիս մեղացունէին եւ անոր «արիւնն մանելէն ի՞նչ օգուտ կ'եղնէ. եկէք զինքն Իսմայելացուց վաճառեմք եւ ձեռքերնիս անոր արեամբն չչա: «Ղախուր, վառնդի մեր եղբայրն ու մարմինն է»: Հաւանեցան, գրէն հանեցին զՅովսէփի, եւ քսան դահեկանի զինքն վաճառեցին:

Այն միջոցին Ռուբէն հոն չէր. երբ գուրը գնաց պարագ գտաւ՝ զգեստներն պատուեց, դարձաւ եղբայրներուն, «Տղան հոն չէ, ըսաւ լալով, ես ի՞նչ պիտի ընեմ»: Իսկ եղբարքն անդէն առին նոխազ մի մորթեցին, արեանը մէջ Յովսէփայ պատմութեանը թաթխեցին, եւ հօրերնուն զրկեցին ասելով թէ «Այս պատմութեանը ձամբան գտանք, տես գուցէ որդւոյդ է»: Ծանցաւ Յակոբ որ սիրելի որդեկին ծաղկեայ պատմութեանն էր այն, եւ կարծելով թէ գազանն յափշտակեր կերեր է Յովսէփին, իւր վերայն հազուստն պատառեց, քուրձ հագաւ եւ սկսաւ լալ ողբալ անմխիթար: Բոլոր մանչ ու աղջիկ տղայքն եկան, կ'ջանային զինքն մխիթարել. «Յովսէփիս մեռաւ կանչելով չէր ուզեր մխիթարուիլ ու կ'առէր. «Որդեկիս վերայ միշտ պիտի լամ մինչեւ որ երթամ նորա քովն հանգչիմ» (1762):

Պետափրեսի կիցն. — Իսմայելացիք տարին զՅովսէփի յեղիպտոս եւ Փարաւոնի Պետափրէս զահճապետին վաճառեցին: Յովսէփի իւր ազնիւ կերպերովն ու հաւատարմութեամբն տիրոջն աչքն մտաւ, որ զինքն բոլոր տանն վերակացու դրաւ. Աստուած եւս օրհնեց զՊետափրէս եւ անոր ստացուածքն չատցուց: Որովհետեւ Յովսէփի զեղեցիկ էր դէմքով, Պետափրեայն կինն վերան աչք ձգեց եւ շատ ջանաց անոր առաքինութիւնը խախտել, բայց ի գուր:

Օր մի եւս երբ Յովսէփի գործի մի համար տուն էր եկեր, կինն տեսնելով որ տան մէջ մարդ չկայ, նորա վերարկուն բռնեց ու չար կամքին կրճնադատէր: Առաքինասէր պատանին վերարկուն ձգեց փախաւ: Այն ժամանակ սէրն ատելութեան փոխեց կինն. սկսաւ պոռալ կանչել. եւ էրիկն տուն գալուն պէս իւր յանցանքն անմեղին վերայ նետելով ասաց. «Բերած երբայցի ճառայդ ուզեց զիս յորդորել ի չարն, եւ պոռալուս ձայնէն սարսափելով, վերարկուն թուղուց փախաւ»: Հաւատաց Պետափրէս կնոջն խօսքին, բարկացաւ եւ արքունի կալանաւորաց բանան դրաւ զՅովսէփի: Բայց Աստուած որ ձեռքէ չթողուր իւր ծառայն, այն խեղճութիւնը Յովսէփայ փառացն ու մեծութեան պատճառ դրաւ:

Տակառապեալն ու մասկարաւին երազն. — Բայց Յովսէփ հոն եւս սիրելի եղաւ բանտարկելոց, եւ այնչափ բանտարկեալին աչքն մտաւ. որ բանտին մէջի ամէն բանն անոր ձեռքն յանձնեց : Այն կալանաւորաց մէջն էին թագաւորին տակառապեալն եւ մատակարարն : Օր մի տեսաւ Յովսէփ որ երեսնին կախած արտում տխուր նստեր են, պատճառն հարցուց. « Այս գիշեր երազ տեսանք, ասացին, եւ չկայ ոք որ կարենայ մեկնել : — Աստուծով ես զանոնք կ'մեկնեմ, պատմեցէք » ասաց Յովսէփ : « Ուրեմն մտի՛կ ըրէ, ասաց տակառապեալն. որթ մի տեսայ, որին վերայ երեք ուռ ծիւցին, ծաղիկ տունն ու ողկոյցներն հասունցան. եւ ես Փարաւոնին գաւաթն ձեռքս բռնած՝ խաղողն կ'առնուի, մէջն կ'ծգմէի եւ Փարաւոնին կտայի : — Երեք ուռն երեք օր է, պատասխանեց Յովսէփ. երեք օրէն Փարաւոն զքեզ տակառապեալութեանդ մէջ պիտի հաստատէ : Յիշէ այն ժամանակ զիս եւս որ գողցուեցայ Երրայեցւոց երկրէն, եւ առանց յանցանք մ'ունենալու հոս նետուեցայ » : Մատակարարն տեսնելով որ տակառապեալին լաւ մեկնութիւն տուաւ, ինքն եւս իրենն պատմեց. « Երազիս մէջ տեսայ, ասաց, որ գլխուս վերայ ագնիւ ալիւրով լեցուն երեք կողով ունէի. վերի կողովին վերայ ամէն տեսակ խմորեղէնք կային եւ թռչունք կուգային կ'ուտէին զանոնք : — Պատասխանեց Յովսէփ տխրութեամբ. Երեք օրէն, Փարաւոն զլուխդ պիտի կտրէ, մարմինդ փայտէ կախէ եւ թռչունք պիտի դան ուտեն զայն » :

Երրորդ օրն Փարաւոնին ծննդեան տարեդարձն լինելով, կանչեց զտակառապեալն, իշխանութեանն մէջ հաստատեց, մատակարարն եւս գլխատեց : Բայց տակառապեալն իւր փառայն մէջ մոռցաւ, չյիշեց զՅովսէփ :

Փարաւոնի երազն. — Վերան երկու տարի անցաւ, Փարաւոն երազ մի տեսաւ որ նեղոս գետին եզերքն կեցած էր. զեռնէն եօթն գեղեցիկ ու գիրուկ երինջներ կ'եղնէին եւ զետեղերքն կ'արածէին. իրենցմէ ետեւ եօթն տղեղ եւ վաւառ երինջներ ելան եւ զառաջիններն կերան : Արթնցաւ Փարաւոն, նորէն քնացաւ եւ ուրիշ երազ մի եւս տեսաւ, որ մի ծղօտի վերայ եօթն հասկ կ'եղնէին պարարտ եւ զեղեցիկ. իրենցմէ ետեւ եւս եօթն ուրիշ դատարկ եւ խորշակահար հասկեր կ'եղնէին ու զառաջիններն կ'կանէին :

Յովսէփ Փարաւոնին երազն կ'մեկնէ. — Այլ եւ այլ տխուր մտածմունքներով տաղնապած՝ առաւօտն իսկոյն կանչել տուաւ բոլոր Եգիպտոսի երազահանքն եւ խմաստունքն, տեսածներն անոնց պատմեց. եւ մէկն չկար որ կարենար զանոնք մեկնել : Յայնժամ յիշեց տակառապեալն զՅովսէփ,

եւ Փարաւոնին պատմեց թէ ո՛րպէս նա ատենով իւր երազին ճիշդ մեկնութիւնն տուեր էր : Անգէն հրամայեց թագաւորն որ երթան զնա բանտէն հանեն եւ առջեւն բերեն : Հանեցին Յովսէփն բանտէն, որ 30 տարեկան էր, մաքրեցին, ածիլեցին, վերայի հագուստներն փոխեցին եւ բերին ներկայացուցին Փարաւոնին, որ տեսած երազներն պատմեց իրեն : « Թագաւորին երկու երազներն մի եւ նոյն բանն կը «նշանակեն, պատասխանեց Յովսէփ : Եօթն գեղեցիկ եւ «գիրուկ կովերն եւ եօթն լեցուն հասկերն՝ եօթն տարուան «առատութիւն կցուցունն. իսկ եօթն վատուած կովերն եւ «եօթն պարապ խորշակահար հասկերն՝ զալիք եօթն տար «ուան սաստիկ սովն կ'իմացունեն, որ այն առատութեան «տարիներուն պիտի յաջորդեն եւ Եգիպտոսի մէջ ուտելու «կերակուր պիտի չմնայ : Արդ, ջանա, ասաց, խմաստուն «մարդ մի զանես եւ զինքն Եգիպտոսի վերայ իշխան դնես «որ ամէն տեղ գործակալներ կարգէ, եւ այն առատութեան «տարիներն երկրին բերքին հնգին մին առնու, ցորեն ու «պաշար զիղէ պահէ, որպէս զի անապատ չդառնայ Եգիպտոս » :

Յովսէփ փառաց կ'հասնի. — Փարաւոն Յովսէփայ տուած խրատներուն խմաստութեանն վերայ զարմացած՝ « Բեզմէ «աւելի ո՞վ կայ խմաստուն եւ հանձարեղ, ասաց. ահա «զքեզ կ'ընեմ Եգիպտոսի վերայ իշխան. բոլոր ժողովուրդս «քու բերանդ նային. ես միայն աթոռովս քեզմէ մեծ լինիմ » : Իսկոյն ձեռքի մատանին հանեց, Յովսէփայ մասն անցուց, բնհեղեայ պատմուծան հագուց, վիզն ոսկի մանեակ դրաւ, անունն փոխեց Փառնիփրոսիսակէ դրաւ, (որ Եգիպտացւոց լեզուաւ կ'նշանակէ Փրկիչ աշխարհի). հրամայեց որ իւր երկրորդ կառքն զինքն նստեցունեն, բոլոր Եգիպտոս զինքն պատցունեն եւ առջեւէն քարոզ կարգան որ թագաւորն զինքն իւր երկրորդն ըրաւ : Յետոյ Յովսէփ Հեղիուպոլսոյ (Արեգ քաղաքին) քրմին Ասանէթ աղջկին իրեն կին առաւ, յորմէ երկու զաւակ ունեցաւ. անդրանկան անունն դրաւ Մանասէ, երկրորդին եւս Եփրեմ (1849) (*) :

Սովն կսկսի. — Եօթն տարուան առատութեան ժամանակ Յովսէփ մեծ գործունեութեամբ բոլոր թագաւորական շտե-

(*) Մովսիս այս պատմածներուն ստուգութեանն վկայ են եգիպտական յիշատակարանք : Մինչեւ հիմա դեռ կ'գտնուին բազմաթիւ թանկագին մատենիք զոր Եգիպտոսի թագաւորը կուտային իրենց մեծագոյն պաշտօնակալաց : Իսկ բնհեղեայ պատմուծանն ու ոսկի մանեակն եւս կ'տեսնեմք որ Փարաւոններն միայն այն մեծ իշխանաց կուտային որոնք առանձին կարգէ դուրս պատուոյ արժանի են եղեր, ինչպէս եգիպտական յիշատակարանաց վերայ կ'կարդացուի :

մարաններն ցորենով լեցուց. եւ երբոր սոփն սկսաւ, բացաւ այն ցորենոցներն եւ Եգիպտացուոց ստակով վաճառեց : Երբոր ստակնին հատաւ, անասուննին բերին տուին, անկէց եւս յետոյ իրենց ազատութիւնն տուին, այնպէս որ բոլոր Եգիպտոս թագաւորին ստացուածքն եղաւ (բայ ի քրմաց կալուածներէն), եւ բոլոր Եգիպտացիք իւր գերիներն : Այն ժամանակ իրենց սերմ տուաւ Յովսէփ որպէսզի ցանեն, եւ վերանին պատուէր դրաւ որ երկրին բերքին չորս մասն իւրենք առնուն եւ հինգերորդն թագաւորին տան : եւ այս օրէնքն ետքն եւս հաստատուն մնաց : Սակայն սոփն ոչ միայն Եգիպտոս, այլ նաեւ ամէն տեղ սաստկացաւ, եւ ամէնքն Եգիպտոս կ'աղէին ցորեն գնելու :

Յակոբ իւր որդիքն Եգիպտոս կողիէ ցտեմ գնելու. — Սոփն Քանանացուց երկիրն եւս համեմելով, Յակոբ սկսաւ տագնապիլ. եւ լսելով թէ Եգիպտոս ցորեն կայ, եւ ամէնքն հոն կ'աղեն, ինքն եւս իւր տասն որդիքն զրկեց, որ երթան ցորեն գնեն եւ բերեն : Բայց Բենիամինն իւր քովն պահեց, վախճալով որ նորա եւս փորձանք մի չհանդիպի : Եկան ասոնք Յովսէփայ առջեւն ելան, երկրպագութիւն աւրին առանց գիտնալով թէ եղբայրնին է, եւ աղաչեցին որ իրենց ցորեն վաճառէ : Ճանչցաւ զիրենք Յովսէփ, եւ խորտութեամբ « Ուստի՞ կուգայք, ասաց. լրտես էք դուք, եւ « երկրիս ելուժուտքն հասկանալու համար եկեր էք : — Ոչ, « ասէր, պատասխանեցին, ցորեն գնելու հոս եկեր եմք. մեք « ամենքնիս Քանանացուց երկիրն բնակող մարդու մի գաւ : « Լակ եւ տանեւերկու եղբարք եմք. ամենէն պղտիկն հօրերնուս քովն, իսկ իրմէ մեծն կորսուած է » : Սօսքերնուն չհաւատալ ցուցուց Յովսէփ. « Մէջերնէդ մին երթայ եղբայրնիդ բերէ, ասաց. եւ մինչեւ որ նա գայ՝ դուք բանսն « կեցէք, որպէսզի իմանամ թէ լրտես չէք դուք, ապա թէ « ոչ՝ պիտի մեռնիք » : Երեք օր յետոյ նորէն զիրենք առջեւն բերին, եւ վերանին ցաւելով ասաց. « Ձեզմէ մին « միայն հոս պատանդ կենայ, դուք գնած ցորեննիդ տարէք, « եւ խօսքերնուդ ճշմարտութիւնն ցուցունելու եւ հոստեղի « եղբայրնիդ աղատելու համար՝ պղտիկ եղբայրնիդ առէք « բերէք » : Յայնժամ եղբարքն սկսան մէջերնին խօսիլ եւ ասել. « Եղբօրնուս քրած չարութեան պատիժն կըքաշեմք, որ այնչափ աղաչեց զմեզ եւ չողորմեցանք իրեն » : Ռուբէն եւս անդիէն « Ձեզ այնչափ չղորմեցեցի՞ որ խեղճ տղուն աւրինն մի՞ մանէք. ահա անոր արիւնն կ'սնդդէ մեզմէ Սատուած » : եւ չէին գիտեր թէ Յովսէփ կ'ապականայ ըսածնին, վասնզի հետն թարգմանով կ'խօսէին : Իրենց այս զղջումն որ տեսաւ Յովսէփ, սիրան լեցուեցաւ, եւ մէկդի քաշուե-

ցաւ լացաւ : Յետոյ նորէն եկաւ հրամայեց որ Շմաւոնն առջեւնին բռնեն կապեն եւ հոն պահեն մինչեւ որ մեկալնոն դառնան. եւ ամաննին ցորենով լեցունելէն յետոյ զաղտուկ ապալրեց որ ամենուն ցորենի գինն եւս իրենց ամաննին մէջ դնեն : Ճամբուն համար եւս պաշար տուաւ եւ զրկեց : եւ այսպէս կատարեցաւ Յովսէփայ երազն : եղբարքն ընկան առջեւն երկրպագութիւն արին, եւ Սատուած յարանապէս ցուցուց որ մարդիկ չեն կրնար իւր կամացն հակառակիլ, եւ թէ շատ անգամ իւր խորհուրդն զլուխ տանելու համար՝ անոնց չարութիւնն դործիք կ'առնու :

Յովսէփայ եղբարքն խօսեցուն հով կղաւտան. — Ճամբան իջեւան մի որ հասան, մէջերնէն մին իշուն կերակուր տալու համար քուրճն բացաւ եւ տեսաւ որ ստակն՝ քուրճին բերանն կեցեր է, գնաց եղբարքն պատմեց. շատ զարմացան, չփոթեցան եւ Սատուծոյ բանն է ասին : Հասին առ Յակոբ հայրն իւրեանց, եւ տեղն ի տեղն իրենց ճամբորդութեան զիպուածներն պատմեցին նա, եւ թէ ինչպէս Փարաւոնի իշխանին խոստացան որ եղբայրնին առնուն իրեն տանին. եւ հոն այլք եւս ցորեննին պարպելու ժամանակ երբոր տեսան որ իւրաքանչիւրին տարած ստակն ծրարած իւր քուրճին մէջն դրուած է, վերստին սաստիկ վախ ինկաւ եւ այն ի՞նչ կ'նշանակէ չէին գիտեր : Այն ժամանակ հայրերնին եւս այս բաներս լսելով ու տեսնելով սկսաւ այրած սրտով գանգատիլ. « Ձիս անորդի արիք, կ'ասէր. Յովսէփ « չկայ. Շմաւոն գերի է. Բենիամինն եւս կ'ուզէք առնուլ. « միթէ այս ամէն խեղճութիւնն իմ վերա՞ս կուգայ. — « Երկու որդիքս ա՛ռ սպաննէ, պատասխանեց Ռուբէն, թէ « որ Բենիամինն քեզ չդարձունամ, չբերեմ, միայն դուն իմ « ձեռքս յանձնէ գնա : — Ոչ, չլինիր, կ'կանչէր Յակոբ, « չեմ թողուր որ ձեզ հետ Եգիպտոս երթայ. եղբայրն մե- « ռած է, եւ ինքն միայն է մնացած. թէ որ ճամբան հի- « ւանդանայ կամ փորձանքի մի հանդիպի, տրտմութեամբ « գերեզման կ'իջեցունէք ծերութիւնս » :

Սոփն երթալով սաստկացաւ, եւ երբոր բերած ցորեննին կերան ըմպուցին, հայրերնին ասաց որ նորէն երթան Եգիպտոսէն քիչ մի ցորեն բերեն : Պատասխանեց Յուդա. « Դիտ- « նաս հայր, որ այն իշխանն պատուիրելով պատուիրեց մեզ « եւ ասաց. թէ որ ձեր եղբայրն հետեւնիդ չլինի՞ իմ երեսս « պիտի չտեսնէք : — Այս ի՞նչ ձիւն է որ զլուխս բերիք, « ասաց Յակոբ. ինչո՞ւ զրուցեցիք թէ եղբայր մի եւս ու- « նիք : — Ի՞նչ անեմք, պատասխանեցին, ամէն բաներնիս « հարցուց. հայրերնիդ ո՞ղջ է, ասաց. ուրիշ եղբայր ու- « նիք. մեք ի՞նչ գիտնալինք թէ պիտի զրուցէ մեզ որ

« անուամբ իրեն տանիմք » : Յուզա նորէն մէջ մտաւ . « Ես
« երաշխաւոր կլինիմ, ասաց . ողագ ինձմէ գիացիր . թէ որ
« ողջ առողջ քեզ չվերադարձունամ, բոլոր կենացս մէջ
« առջեւդ յանցաւոր լինիմ » : Թէ որ այսչափ չուշանայինք,
« մինչեւ հիմայ երկու անգամ դարձած եկած էինք » : Վեր-
ջապէս ճարն հատած հաւանեցաւ Յակոբ . պատուիրեց որ
իրենց երկրին բերքէն ընծայ տանին իշխանին, առջի ստակ-
նին եւս հետերնին առնուն : Օրհնեց զիրենք եւ ճամբայ
հանեց :

Յովսէփի իւր եղբայրներն կ'ընդունի . — Երբոր հասան
Եգիպտոս եւ Յովսէփայ առջեւն ելան, տեսաւ նա զԲենիա-
մին, եւ ուրախութենէն իւր տան վերակացուն (հաղարա-
պետին) հրամայեց որ զիրենք տուն տանի եւ փառաւոր
սեղան պատրաստէ, վասնզի հետերնին կերակուր պիտի
ուտէ : Բայց եղբարքն կարծելով թէ քործերուն մէջ գտնուած
ստակին համար զիրենք հոն կտանին, սկսան իրենք զիրենք
արդարացունել եւ զրուցել որ այն ստակին հետ ուրիշ ստակ
եւս բերած են : Հաղարապետն սիրտ տուաւ եւ « խաղա-
ղութիւն ընդ ձեզ, ասաց, բան չկայ, մի՛ վախճաք » : զիրենք
ներս տունն տարաւ, ջուր բերին, ոտքերնին լուացին,
Շմաւոն եղբայրնին եւս բանտէն արձակուելով՝ քովերնին
եկաւ, եւ ամէնքն միատեղ սկսան բերած ընծանին պատ-
րաստել որ Յովսէփի դալուն պէս տան : Եկաւ Յովսէփի, ընկան
առջեւն երկրպագութիւն արին եւ ընծանին մատուցին . սի-
րով ընդունեցաւ զանոնք . « Ի՞նչպէս էք, ասաց, դեռ ծե-
րունի հայրերնիդ կենդանի՞ է » : Պատասխան տուին . « Քու
ծառաղ մեր հայրն տակաւին ողջ է » : այս ասելով ընկան
նորէն խոնարհութիւն արին Յովսէփայ : Աչքն վերուց Յով-
սէփի, տեսաւ զԲենիամին՝ իւր համամայր եղբայրն . « Այդ
է, ասաց, ձեր պղտիկ եղբայրն զոր խոտաղացք ինձ բերել
Աստուած քեզ ողորմի, որդեակ իմ », ասաց . սիրտն ելաւ
եղբորն վերայ, աղիքն կտրտեցան, լալն եկաւ, եւ չկարե-
նալով ինքնզինքն բռնել՝ սենեակն մտաւ լացաւ : Յետոյ
երևան լուաց, դուրս եկաւ, ինքնզինքն բռնեց եւ հրամայեց
որ կերակուրն բերեն : Ամէնքն նստան սեղանի, եւ կտե-
նէին որ Յովսէփի ամենէն աւելի Բենիամինին պատիւ կ'ա-
նէր եւ անոր մասն իրենց մասէն հնգապատիկ աւելի մեծ էր :

**Յովսէփի եղբայրներն համբէն եւ դարձուցնու հնարք կրա-
նեցուն .** — Հրամայեց Յովսէփի իւր հաղարապետին որ ա-
նոց ամաններն ցորենով լեցունէ, իւրաքանչիւրին բերած
ստակն իւր ամանին վերայ դնէ կապէ, իսկ Բենիամինի ա-
մանին մէջ ստակին հետ դնէ նաեւ իւր արծաթէ գաւաթն,
եւ առաւօտն կանուխ զիրենք ճամբէ : Միւս օրն հազիւ թէ

քաղաքէն դուրս ելեր էին, ետեւէն զրկեց հաղարապետն,
որ զիրենք բռնեց եւ երեսնին վար առնելով, « Ի՞նչպէս փո-
« խանակ բարեաց չար հատուցիք, կ'ասէր, եւ տիրջս
« արծաթէ գաւաթն գողցաք » : Ամէնքն միաբերան պատառ-
խան տուին . « Քա՛ւ լիցի որ ծառայքս այդպիսի բան արած
« լինիմք . մեք որ ամաններուս մէջ գտնուած ստակն Գա-
« նանացուց երկրէն առինք բերինք, ի՞նչպէս կրնայինք
« տիրոջդ անէն արծաթ կամ ոսկի գողնալ » : Եւ վստահու-
թեամբ զրուցեցին . « Որու քովէն որ գաւաթն գտնուի,
« ինքն սպաննուի եւ մեք ծառայք լինիմք տեսն մերում » :
Հաւանեցաւ հաղարապետն, եւ սկսաւ կարգաւ ամաննին
նայիլ : Եւ Բենիամինի ամանէն որ գաւաթն եկաւ, խեղճերն
պաղկեցան մնացին, եւ յուսահատած սկսան լաթերնին պա-
տռել . գրաստներն բռնաւորեցին եւ զլուխնին կախած
դարձան քաղաք :

Յուզայի աղաչանքն . — Յովսէփայ առջեւն որ ելան, սառ-
տիկ կերպով զիրենք յանդիմանեց . « Այդ ի՞նչ է ձեր արածն »
ասաց : Յուզա մէկէն վաղցեց ոտքն ընկաւ, « Այլ պատաս-
խան չունիմք, ասաց . Աստուած մեզքերնիս երեսնիս զար-
կաւ . ահա ամէնքնիս քու գերիներդ եմք : — Ոչ այդպէս,
պատասխանեց Յովսէփ, որու քովէն որ գաւաթն եկաւ՝ նա
միայն պիտի լինի իմ գերիս . դուք ազատ էք, ելէք խաղա-
ղութեամբ ձեր հօրն քով գնացէք » : Այս խօսքէն սիրտ ա-
ղաւթեցաւ եւ « Կ'աղաչեմ, Տէր, ասաց,
ուա քիչ մը Յուզա, մօտեցաւ եւ « Կ'աղաչեմ, Տէր, ասաց,
հրաման տուր որ խօսք մի ունիմ զրուցեմ » . եւ սկսաւ
կարգաւ պատմել թէ ինչպէս իրենց հօրն ծերութեան սիրա-
կան դաւանի է Բենիամին, ի՞նչ դժուարութեամբ եւ ինքն
գնա երաշխաւորելով կրցեր է աղայն ծերուն ձեռքէն
հանել, որ չէր թողուր ասելով թէ « Ռաքէլ կինս ինձ եր-
« կու գաւակ միայն բերաւ . մէկն քովէն գնաց եւ ոչ եւս
« երեսն տեսայ, եւ զրուցեցիք որ գաղանն կերեր է . հիմա
« թէ որ զսա եւս տանիք եւ ճամբան հիւանդանայ կամ բան
« մի լինի, իմ ձերմակ մաղերս տրամութեամբ գերեզման
« պիտի իջեցունէք : Արդ ի՞նչպէս կրնամ, Տէր, առանց
« ալդ տղուն իմ հօրս առջեւն ելնել : Կ'աղաչեմ որ ես նորա
« տեղ քովդ գերի մնամ, եւ նա եղբարքն հետ դառնայ :
« վասնզի ի՞նչպէս պիտի կարենամ ես հօրս առջեւն ելնել »
« թէ որ Բենիամին հետս չլինի, եւ անոր սրտին ցան
« տեսնել » :

Յովսէփի ինքնզինքն կ'այայտէ . — Այլ չկարենալով Յովսէփ
ինքնզինքն բռնել, օտար մարդիկն դուրս հանել տուաւ եւ
լալով կանչեց . « Ե՛ս եմ Յովսէփ . . . յիշաւի հայրս ո՞ղջ
« է դեռ » : Եղբարքն այս որ լսեցին՝ սարսափեցան մնացին,

եւ բերաննին չէր բացուեր որ պատասխան տան : « Մօտե-
« ցէք, ըսաւ Յովսէփի, ես ձեր Յովսէփի եղբայրն եմ զոր դուք
« ծախեցիք . բայց մի՛ արտմիք , Աստուած պապէս ուղեր
« էր որ ես զամ հոս եգիպտոսի աէր լինիմ , եւ այս սովին
« ժամանակ զձեզ կերակրեմ . վասն զի դեռ այս երկրորդ
« տարին է , եւ տակաւին հինգ տարի ոչ վարուցան եւ
« ոչ հունձք պիտի լինի : Փութացէք գնացէք հօրս պատմե-
« ցէք որ Յովսէփի ողջ է , եւ Աստուած զինքն իշխան եղիպ-
« տոսի ըրեր է . թող տունով տեղով ելնէ շուտով եգիպտոս
« դայ որ զինքն Գեահմ ըսուած պարարտաբոյս երկիրն բը-
« նակեցունեմ » : Այս ըսաւ , եւ Բենիամինին վիզն պլլուե-
« լով լացաւ . լացաւ եւ Բենիամին : Միւս եղբայրցն հետ եւս
« անյիշաչարութեամբ պաղտուեցաւ Յովսէփի , ներեց , լացաւ
« ու սիրտ տուաւ անոնց որ խօսեցան :

Փութով ամէն տեղ տարածուեցաւ ձայնն թէ Յովսէփայ
« եղբարքն եկեր են . լսեց եւ Փարաւոն , շատ ուրախացաւ եւ
« պատուիրեց Յովսէփայ որ անոնց սալեր եւ ձամբու պաշար-
« ներ տայ որ երթան հայրերնին առնուն անով տեղով եգիպ-
« տոս բերին : Յովսէփի եւս Փարաւոնին ըսածին պէս անոնց
« ամէն պիտոյքն հոգաց , մեծագին ընծաներ տուաւ անոնց եւ
« մանաւանդ Բենիամինին , երթալու զալու համար առատ
« պաշար , եւ եգիպտոսի ամէն լաւ բաներէն տաւն էշ բեռ-
« ցուց , հօրն զրկեց , եւ եղբարքն ձամբայ գնելու ժամանակ
« ըսաւ անոնց . « Չլինի թէ ձամբան խռովիք իրարու հետ » :

Յակոբայ առհին ուրախութիւնն . — Ելան եգիպտոսէն ու
« դէպի Գանատու երկիրն հօրերնուն քով փութացին հասան ,
« պատմեցին թէ « Յովսէփի որդիդ կենդանի է , եւ ինքն է
« բոլոր եգիպտոսի իշխանն » : Չարմացաւ եւ չէր ուզեր հա-
« ւատալ . բայց երբոր Յովսէփայ զինքն տանելու համար դր-
« կած սալերն տեսաւ , սիրտն վառեցաւ ու ըսաւ . « Ասկէց
« մեծ ի՞նչ բան կրնայ լինել ինձ որ Յովսէփի որդիս կենդա-
« նի է . քանի որ չեմ մեռած երթամ տեսնեմ զինքն » :
« Շուտով պարտաւորեցաւ եւ բոլոր ազգամուսն ու թոռնե-
« րովն ձամբայ ելաւ : Բերսարէէ որ հասաւ Աստուծոյ զոհեր
« մատոյց , ու տեսիլքին մէջ տեսաւ զԱստուած որ զինքն
« քաջալերեց որ չվախնայ եգիպտոս իջնելու . « Հոն , ըսաւ ,
« զքեզ մեծ ազգ մի պիտի ընեմ : Ես քեզ հետ եմ » :

Յակոբ եգիպտոս կհասնի . — Երբ Յակոբ իւր որդւովքն
« մօտեցաւ յեգիպտոս , առջեւէն զՅուդան Յովսէփին զրկեց
« որ իւր Գեահմ հասնին իմացունէ : Մէկէն կառքն լծեց Յով-
« սէփի , հօրն առջեւն ելաւ , եւ զինքն տեսնելուն պէս՝ վազեց
« վիզն պլլուեցաւ եւ սաստիկ լացաւ : « Մեռնիմ այսուհետեւ ,
« ըսաւ լալով Իսրայէլ , որովհետեւ երեսդ տեսայ որդեակ իմ :

« — Ահա կ'երթամ , ըսաւ Յովսէփի հօրն ու եղբարցն , դա-
« լերնիդ Փարաւոնին իմացունելու . եւ թէ որ զձեզ կանչելու
« հարցանելու լինի թէ արուեստնիդ ի՞նչ է , զրուցեցէք թէ
« ծառայքդ ի մանկութենէ հետէ հովիւ եմք , որպէսզի զձեզ
« Գեահմ բնակեցունէ » : Ելան Փարաւոնի առջեւն , Յովսե-
« փայ պատուիրածին պէս ըրին , եւ Փարաւոն հրաման տու-
« աւ Յովսէփայ որ իւր ոչխարներուն վերայ իրենցմէ վերա-
« կացու . դնէ : Ուզեց նաեւ հայրերնին տեսնել . տարիքն հար-
« ցուց իմացաւ որ հարիւր երեսուն տարեկան է եղեր , եւ
« հրամայեց զինքն բոլոր իւր ընտանեօքն , որ եօթնասուն
« եւհինգ հոգի էին , եգիպտոսի ծայրն կարմիր ծովուն ու
« Նեղոսի մէջտեղն Գեահմ ըսուած բարեբեր երկիրն բնակե-
« ցունեն , եւ այն սովուն ժամանակ ամենայն կարօտութիւն-
« նին հոգան (1840) :

Մահ Յակոբայ . — Եգիպտոսի մէջ դեռ տանեւեօթն տա-
« րի ապրեցաւ Յակոբ . եւ երբոր հարիւր քառասունեւեօթն
« տարեկան եղաւ եւ մեռնիլն մօտեցաւ , կանչեց Յովսէփի որ-
« ւին ու « Երգում քեզ ինձ , ըսաւ , որ զիս եգիպտոս պիտի
« չթաղես , այլ հարցս գերեզմանն , որպէսզի անոնց հետ նըն-
« ջեմ » : Եւ Յովսէփի երգութեցաւ : Քիչ ժամանակէն երբոր լը-
« սեց թէ հայրն մեռնելու վերայ է , մէկէն Մանասէ եւ Նփ-
« բեմ երկու որդիքն հետն առաւ եկաւ :

Յակոբ լսելուն պէս թէ Յովսէփի եկեր է , զօրացաւ ելաւ ,
« անկողնին մէջ նստաւ . զիրկն առաւ պագաւ թոռունքը ,
« Փա՛ռք Աստուծոյ , ըսաւ , որ ոչ միայն քու տեսութեանդ
« ունեցած կարօտս լցուց , այլ եւ որդիքդ ցուցուց ինձ » : Հօրն
« ծնգէն վար առաւ զանոնք Յովսէփի , եւ քովն չողեցուց
« որ անոնց վերջին օրհնութիւնն տայ . եւ երբոր տեսաւ որ
« նա աջ ձեռքն փոխանակ անդրանկին Մանասէին վերայ
« գնելու Նփրեմին վերայ դրաւ , ու ձախն Մանասէին , կարծեց
« թէ անուշադրութեամբ եւ կամ աչքն չտեսնելուն համար
« կսխալի , « Հա՛յր , անդրանկին սա է » ասելով՝ կամացուկ մի
« ծերունւոյն դողդոջուն աջն վերցուց ու կ'ուզէր Մանասէին
« վերայ դնել . « Գիտեմ , որդեակ , գիտեմ , ըսաւ հայրն . երկուքն
« եւս պիտի մեծնան ու բազմանան , բայց փոքրն մեծէն աւե-
« լի պիտի դօրանայ , աճի ու բազմանայ , եւ որդիքն ամենայն
« ազգաց մէջ պիտի տարածուին » :

Յետոյ կանչեց նաեւ իւր որդիքն , օրհնեց զիրենք հան-
« դերձ ցեղովն ու իւրաքանչիւրին վերայ մարգարէութիւններ
« ըրաւ , որոց մէջ անուանի է Յուդային ըսան , Տեառն մե-
« րոյ Յիսուսի Քրիստոսի գալուստն նորա ցեղէն գուշակելով :

« Յուդա , զքեզ պիտի օրհնեն եղբարքդ . քո հօր որդիքն
« քեզ երկրպագութիւն պիտի ընեն , ըսաւ . ձեռքդ թշնամ-

« եաց վերայ պիտի ծանրանայ : Կորիւն առիւծու, Յուդա .
« չառաւիղի պէս վրայի պատեանդ պատառեցիր ելար, որդ-
« եակ : առիւծի պէս քնացար, ո՞վ պիտի համարձակի գլխդ
« արթնցունել : Յուդայէն իշխան չպակսի մինչեւ որ նա՝
« Կրուն եւ հանդերձեալք, եւ ինքն է հեթանոսաց ակնկա-
« լութիւնն » :

« Յովսեփայ եւս այսպէս ըսաւ . « Որդեակ աճեցեալ Յով-
« սէփ, որդեակ աճեցեալ նախանձելի, որդեակ իմ մատաղ ,
« առ իս դարձիր. բանասերութեամբ կրամբասէին գլխդ ու կղա-
« տապարտէին . քաջ աղեղնաւորք վերադ ոխ պահեցին, ա-
« ղեղնին փշրեցին , ու Աստուածն Յակոբայ անոնց թեւե-
« լուն ջղերն լուծեց, եւ երկնքի բոլոր օրհնութիւնն վերադ
« իջուց : Հորդ ու մօրդ օրհնութիւնն միշտ վերադ լինի » :

Յետոյ պատուիրեց նոցա որ մարմինն հարց գերեզմանն
տանին՝ Մամբրէի ձորն այրին մէջ թաղեն, եւ մնաւ խա-
ղաղութեամբ : Վերան ընկաւ լացաւ Յովսէփ, համբուրեց զին-
քըն, եւ զիազարդաց յանձնեց որ ըստ սովորութեան եգիպ-
տացոց զինքն զմոսենաւ Եօթանասուն օր բոլոր եգիպտոս սուգ
մտաւ : Փարաւոնին հրամանալն բոլոր իշխանք եւ մեծամեծք
իրենց կառքերովն ու ձիերովն յուղարկաւորութեան հանդե-
սին հետ գնացին տէրութեան սահմանադրուին՝ Յորդանան
գետին անդի կողմն . մտան Քանանացոց երկիրն ու հոն
եւս եօթն օր սուգ բռնեցին, մինչեւ ամէն Քանանացիք կը-
սէին . « Մեծ սուգ ունին եգիպտացիք » : Անկէց առաւ Յով-
սէփ հօրն մարմինն եղբարցն հետ տարաւ Եփրոնի ագարա-
կըն այրին մէջ Աբրահամու, Սառայի, Իսահակայ եւ Ռեբե-
կային քով թաղեց, ուր ինքն Յակոբ տարեր թաղեր էր նա-
եւ իւր առաջին կինն Լիան (1823) :

Մահ Յովսեփայ. — Այն որդիական վերջին պարտքն եւս
մեծաշուք հանգիսիւ կատարելէն յետոյ դարձաւ Յովսէփ
եգիպտոս . հետն դարձան նաեւ եղբարքն, եւ վախճալով որ
չլինի թէ նա իրենց նորա ըրած չարեաց համար վերանին ոխ
պահելով վրէժ անու, եկան իրեն ըսին թէ « Հայրերնիս
երդմեացոց զմեզ որ գանք քեզ իւր կողմանէ դուռեմք որ
մեր յանցանքին ներես » . եւ ընկան ոտքն, « Բու ծառայքդ
եմք » ըսին : Յովսեփայ սիրան լեցուեցաւ, լացաւ . « Մի՛
վախնաք, ըսաւ, ես եւս Աստուծոյ ծառայն եմ . յիրաւի դուք
լինձ չարիք ընել ուզեցիք , բայց Աստուած զչարն ի բարին
դարձուց » . եւ ուրիշ այսպիսի սիրալիւ խօսքերով սիրտ սու-
աւ , քաջալերեց զիրենք :

Վերան շատ տարի եւս անցաւ, ծերացաւ Յովսէփ եւ թո-
ռանց թոռներն առաւ : Երբոր իմացաւ թէ իւր վախճանն
եւս հասեր է, կանչեց եղբարքն, երգութիւններով ապսպրեց

իրենց ու ըսաւ . « Ահաւասիկ ես կմեռնիմ . բայց երբոր այ-
« ցելութիւն ընէ ձեզ Տէր , եւ զձեզ եգիպտոսէ հանելով՝
« Աբրահամու , Իսահակայ եւ Յակոբայ խոստացած երկիրն
« տանի , իմ ոսկորներս եւս հետերնիդ տանիք » : Ութսուն
տարի բազում իմաստութեամբ եւ փառօք եգիպտոսն կա-
ռավարեց, եւ հարիւր տասն տարեկան վախճանեցաւ Յով-
սէփ :

Հետն տարաւ Մովսէս անոր ոսկորներն , եւ Աւետեաց
երկրին տիրելէն յետոյ՝ Սիւքեմայ ագարակին մէջ թաղեց ,
զոր հայրն Ամովրհացոցմէ հարիւր ոչխարի գներ էր :

Յովսէփի նահապեան հին կտակարանին մէջ սքանչելի օ-
րինակ է Քրիստոսի Տեառն մերոյ , որ իրեն պէս վաճառե-
ցաւ , երկու յանցաւորաց մէջ պատժեցաւ , անյիշաչարու-
թեամբ ներեց իւր թշնամեաց, եւ թէ՛ իւր ազգին եւ թէ՛ օ-
տար ազգաց փրկիչն եղաւ :

ԳԼՈՒԽ Ե.

ՅՈՐ ԵՐԱՆԵԼԻՈՅՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՆ

Յոր երանելի . իւր հարստութիւնն ու մեծութիւնն : — Աստուած Յորայ համբե-
րուկիւնն կիրթէ : — Յորայ բարեկամք : — Յանգիմանութիւնք բարե-
կամացն : — Յորայ պատասխանն : — Վարձատրութիւն Յորայ :

(2000)

Յոր երանելի . իւր հարստութիւնն ու մեծութիւնն : —
Եղովայեցոց աշխարհին մէջ Պաղեստինու հարաւակողմն
Օսիդ կամ Հուս ըսուած երկրին մէջ Յոր անունով մէկն
կար, որ ճշմարտասէր , անարատ , արդար եւ աստուածա-
պաշտ մարդ մի էր, եւ ամէն տեսակ չարութենէ ու մեղքէ
կրիախշէր Եօթն մանչ զաւակ ունէր, երեք եւս աղջիկ . եօ-
թըն հազար ոչխար, երեք հազար ուղտ , հինգ հարիւր զոյգ
եղ, եւ հինգ հարիւր մատակ էջ . բազմաթիւ էին ծառայքն,
եւ անունն բոլոր արեւելքի մէջ մեծ եւ փառաւորեալ :

« Յայնժամ , կրէ ինքն իսկ իւր բերնովն , Աստուած էր
« իմ պաշտպանս . իւր ճրագն զլիսուս վրայ կշողար , եւ
« խաւարի մէջ նորա լուսովն կքալէի : Մեծութեամբ լեցու-
« ած էի, եւ չորս կողմս ծառաներն կպատէին ծամբաներս
« կարագով կթրջուէին, եւ լերներս կաթով կոռոզուէին :
« Երբոր առաւօտն դուրս կելնէի , հրապարակին մէջ բարձր
« աթոռ մի ինձ կպատրաստուէր . կտեսնէին զիս երիտա-

« սարդը ու մէկը կ'ընէին, ծերը ոտքի վրայ կ'ենէին, « եւ իշխանը խօսքերն ինքն ինքն կ'ընէր : խօսքերս լսողը « երանի կուտային ինձ, եւ զիս տեսնողը բրածիս վկայու- « թիւն կուտային : վասնզի հզօրին ձեռքէն աղքատն կ'փրկ- « կէի, եւ անօգնական որբին կ'օգնէի : Եւ ինչեքուն օրհնու- « թիւնն վրաս էր միշտ, ու այրւոյն բերանն միշտ զիս « կ'օրհնէր, վասն զի արդարութիւնն ու իրաւունքն կրկնողի « պէս վրաս հաղած էի, անիրաւաց կգական կ'սորտակէի, « եւ անոնց ժանեաց մէջէն իրենց յափշտակածն կ'որոգէի « կհանէի : Աչք էի կուրաց, եւ ոտք կաղաց, հայր էի տկա- « րաց : Կրսէի. թերեւս հասակ իմ ծերասցի, եւ արմաւեն- « լոյն պէս շատ ժամանակ ապրիմ, վասն զի արմատս չրի « վրայ է, եւ ճիւղերուս վրայ երկնքի ցօղն կ'իջնայ : փառքս « օրէ օր պիտի աւելնայ, եւ աղեղս ձեռքիս մէջ պիտի դո- « րանայ : Ամէնքն լուսթեամբ ինձ մօտի կ'ընէին, եւ ամէն- « քնն յինն խորհուրդի կապանէին : Խնդրից կլինէին երբոր « հետեւնին կխօսէի, եւ իբրեւ ծարաւի երկիր մի որ անձ- « րեւի կապանէ՝ այնպէս եւ նոքա իմ խօսքիս կապանէին : « Մէջերնին զօրաւոր թագաւորի մի պէս էի, եւ միտքիս « րիչ վշտացելոց » :

Բայց այնչափ մեծութեանն ու բարեյաջող երջանկութեանն մէջ չէր մտնար Յոր զԱստուած : մինչդեռ որդիքն հանա- պազօրեայ կոչունքներով եւ խրախճանութեամբ կուրախա- նային ու կըլուարձանային, ինքն առաւօտն կանուխ կ'ենէր, որդւոց թուովն Աստուծոյ զո՞հ կմատուցանէր, որպէսզի անոնց մեղացն թողութիւն տայ Աստուած :

Աստուած Յորայ համբերութիւնն կ'փորձէ. — Օր մի հրեշ- տակներն Աստուծոյ առջեւն եկան. եկաւ նաեւ սատանան, Աստուծոյ վրէժխնդրութեանցն պաշտօնեան « Ուստի՞ կու- գաս, հարցուց իրեն Տէր : — Բոլոր երկրիս վերայ պտը- տելէն կուգամ, պատասխանեց սատանան : — Յոր ծառաս տեսա՞ր, ըսաւ Աստուած : Երկրիս վերայ իրեն պէս անարատ, ճշմարտասէր, աստուածապաշտ եւ ամէն տեսակ չար բանե- րէն փախչող մարդ չկայ : — Միթէ Յոր ձրի՞ կպաշտէ զՏէր, պատասխանեց սատանան : միթէ անոր փոխարէն զինքն ու տունն չօրհնեցի՞ր : Եկ մի անգամ ձեռքդ վրան դարկ եւ խեղճութեան հասնի, կտեսնես թէ ի՞նչպէս երեսդ ի վեր կ'անիծէ զքեզ : — Եթէ այդպէս է, ահա քեզ թողում բոլոր անոր ստացուածքն : միայն իրեն մի՞ դպչիր » ըսաւ Աստ- ուած : եւ մէկէն Յորայ փորձութիւնն ու թշուառութիւնն սկսաւ : Յանկարծ մէկը կուգայ կաթամէ իրեն թէ « Աւազակը եկան, հերկող եղներդ ու արածող էշերդ բոլորն յափշ- տակեցին տարին, պահապաններդ եւս մեռուցին : անոնցմէ ես միայն ազատեցայ » :

Դեռ խօսքն բերանն էր, ուրիշ մի կհասնի կ'ասէ թէ « Եր- կնքէն կրակ իջաւ, ոչխարներդ հովիւներովն այրեց լափեց, եւ ես միայն ազատեցայ » :

Սա խօսքն դեռ չաւարտած՝ երբորդ մի կուգայ. « Երեք խումբ ասպատակաւորք եկան, կրսէ, ուղտերդ տարին եւ պահապաններն մեռուցին : միայն ես կրցի փախչիլ » :

Եւ նա մինչդեռ կխօսէր, ետեւէն չորրորդ մի կհասնի ու կրսէ : « Երբոր ուստերդդ եւ դստերդդ իրենց մեծ եղբօր տունն կուտէին ու կլամէին, յանկարծ անապատէն սաստիկ հողմ մի ելաւ, տունն կործանեց եւ ինձմէ դատ ոչ ոք ողջ մնաց » :

Լսեց Յոր այս անակնկալ ահաւոր գովերն, բայց չխոտ- վեցաւ ամենեւին : ելաւ վրայի լաթերն պատուեց, զըլ- խուն մազերն կտրեց, եւ առանց բերնէն զանգատանաց խօսք մի հանելու՝ հիանալի համակերպութեամբ գետին ընկաւ, Աստուծոյ երկրպագութեան ըրաւ ու ըսաւ : « Մերկ « եկայ այխարհ, եւ նորէն մերկ պիտի դառնամ : Աստուած « տուաւ, Աստուած՝ առաւ : ինչպէս որ կամեցաւ՝ այնպէս « եւս եղաւ : Աստուծոյ անունն օրհնեալ լինի » :

Երբ այդպէս սատանային յոյսն պարապ ելաւ, եւ Աստ- ուած նորէն սկսաւ Յորայ աստուածապաշտութիւնն ու համբե- րութիւնն գովել : « Ի՞նչ զարմանք, պատասխանեց սատա- նան, որովհետեւ իրեն չգայ՝ անոր համար հոգն չեղաւ : Թէ որ իւր մարմնոյն վնաս հասցունէի՝ կտեսնէիր թէ ի՞նչպէս զքեզ կանխէր » : Հրաման տուաւ Աստուած որ Յորայ մարմ- նոյն ինչ որ ուղէ՝ րնէ, միայն հողւոյն չգպչի : Եւ ահա մէ- կէն սատանան՝ զլինէն մինչեւ ոտքն ստակալի վէրքերով ծածկեց զՅոր, այնպէս որ խեղճն քաղաքէն դուրս ագրիւ- սի մի մէջ նստած՝ այն վէրքերէն վաղած գարշահոտ թա- րախն խեցիով մի կմաքրէր, եւ փառք կուտար Աստուծոյ :

Որպեղէտ բանասերկուն Յորայ կինն ողջ պահեր էր, որ- պէս զի անոր ձեռքովն զինքն յուսահատութեան մէջ ձգէ ու Աստուծոյ դէմ տժգոհալ տայ : Եւ յիբաւի, կինն էրկանն քա- շած խեղճութեանն չգիմանալով՝ եկաւ ըսաւ անոր. « Մին- « չեւ ե՞րբ պիտի համբերես, ահա անուոյ ջնջուեցաւ աշ- « խարհիս վերայէն : մանչ ու աղջիկ դաւանկներդ իմ արգանդիս « ծնունդը՝ մեռան գնացին : Աստուծոյ դէմ բան մի զրուցէ « որ դու եւս մեռնիս երթաս, եւ այսպէս դոնէ դու իննա- « լէ ազատիմ » : Կնոջն յուսահատական յանդիմանութեամբ- րէն եւս Յորայ հաստարմատ առաքինութիւնն չստանեցաւ : Այրն Աստուծոյ կարեկցարար նայեցաւ վերան եւ ասաց : « Իրաւ որ անդգամ կնոջ մի պէս խօսեցար : բարիքն որ առինք վայելեցինք, չարեաց պէտք չէ՞ որ համբերեմք » :

Յոթայ բարեկամներն. — Երեք բարեկամ թագաւորք Եղիսաւար թեմնացին, Բաղդաս Սօքեցին եւ Սոլքար Մինեցին լսելով Յոթայ գլխուն եկած թշուառութիւնն, քովն եկան որ մխիթարեն զինքն: Հազիւ կրցան ճանչնալ իրենց հին բարեկամն, եւ այնպէս վշտացան որ սրտերնին վրան կը տրտնելով սկսան լալ մեծաձայն. իրենց վրայի պատմութեանն ներս պատառեցին, գլուխնին հող ցանեցին, եւ եօթն օր եօթըն գիշեր Յոթայ առջեւն առանց խօսելու սարսափած կեցան, մինչեւ որ Յոթ հկարենալով նոցա լռութեանն համբերել բնական բացաւ ու ցաւազին սրտով գոչեց.

« Կորսուի՛ր այն օրն՝ յորում ես ծնայ, եւ այն գիշերն՝ յորում ասացին թէ ահա արու զաւակ մի ծնաւ. խաւարի՛ « այն օրն, եւ Աստուած վերէն զայն չփնտռէ: Անոր վերայ « երբէք լոյս չծագի. խաւար եւ ստուերք մահու իրենց « ամուռն զայն ու մէջ պատէ վրան: Անիծեալ լինի այն օրն « ու գիշերն, եւ խաւարի մէջ կորսուի: Ո՛չ տարւոյն օրեւ « բուն մէջ զանուի, եւ ոչ ամսոց օրերուն մէջ համբուի: « Այլ այն գիշերն ցաւոց գիշեր լինի, եւ ուրախութիւնն ցըն « ծովուն երբէք վրան չտեսնուին: Այն գիշերոյն աստեղքն « խաւարին սպասէ եւ լոյս չտեսնէ. . . ինչո՛ւ ծնայ ես, եւ « կամ ինչո՛ւ մօրս կաթն զինցի: Վասն զի հիմա հանդարտ « կկենայի ու քուն կլինէի կհանգչէի երկրիս թագաւորաց եւ « խորհրդականաց հետ. . . Մի՛ թէ կեանքս միշտ խաղաղութիւն « չեղա՛ւ: Մի՛ թէ երբէք խաբեբայից հետ քաղեցի՞, եւ ոտքս զէպ « ի նենգութիւն խոտորեցա՞ն, եւ կամ ուրիշ կնոջ վերայ աչք « ձգեցի՞: Թող Աստուած կշռէ զիս արդարութեան կշիռքին « մէջ, եւ տեսնէ իմ անմեղութիւնս: Մի՛ թէ մերժեցի՞ զար « դարութիւնն ի ծառայից իմոց մոռանալով որ զիս ստեղ « ծողն ստեղծած է նաեւ իմ գերիս, եւ մօրերնուս արդան « զին մէջ հաւասար ըրած է: Այրւոյն ու որբոյն օգնեցի, « աղքատին ողորմեցայ, մերկին կոնակն ծածկեցի, պանդուխտ « տըն ընդունեցայ, ու յոյսս ու վստահութիւնս ոսկւոյս վե « րայ չգրի: Արեւն մտաւ լուսնի լոյսն նուազեցաւ. եւ ըսի, « Անոնք Աստուած չեն, ձեռքերս երբէք համբոյր մի չբռ « թանցս անոնց չղրկեցի: Եւ սակայն բարկութեան օրն « վրաս ծագեցաւ »:

Յանդիմանութիւնք բարեկամացն Յոթայ. — Թէպէտ Եղիսաւար թեմնացին իւր բարեկամին սոսկալի աղետիցն վերայ ապշեցաւ, սակայն անոր խօսքերն պարծենկոտութեան տեղ դնելով սկսաւ երեսն զարնել.

« Պէտք չէ ինքզինքդ անմեղ կարծես, կ'ըսէր. անտարա « կոյս ծածուկ մի մեղքի համար պատժուած ես դու. Ո՛ր « մարդն կայ որ Աստուծոյ առջեւն անարատ լինի Աստեղք

« անպամ սուրբ չեն նորա առջեւն, թող թէ մարդ՝ երր, եւ « որդի մարդոյ՝ որդն: Թէ որ հրեշտակք Աստուծոյ դէմ մե « զանջեցին, ապա ո՛ւր կ'մնայ մարդս: Ես տեսեր եմ անդ « զամենք որոց երջանկութիւնն խորարմատ կաղնիի պէս « հաստատուն կ'երեւար, եւ յանկարծ նոցա կործանիլն տես « սայ: Նոցա ժողովածն՝ արդարք պիտի ուտեն, բայց իրենք « եւս աղատ պիտի չլինին ի չարեաց. վասնզի մարդս ցաւոց « համար ծնած է, ինչպէս արծուոյն ձագերն օղին մէջ բարձր « թռչելու համար: Երանի՛ այն մարդուն զոր Տէր ինքնին « կ'անդիմանէ. ուստի մի՛ մերժեր, Յոթ, Աստուծոյ խրատն »:

Բայց Յոթ իւր ըրած զանգատներն կ'արդարացունէ, եւ վախնալով որ համբերութիւնն հատնի մեռնիլ կուզէ ու կ'ըսէ.

« Ո՛չ ապաքէն մարդուս վարքն երկրիս վերայ փորձու « թեան պէս բան մի է, եւ կեանքն իբրեւ արօրեայ վարձ « վարձկանի: Յաւազին գիշերներ արուած են ինձ. երբ « քուն կլինիմ, կ'ըսեմ թէ ե՛րբ ցերեկ պիտի գայ. եւ երբ « կ'եղնեմ՝ ե՛րբ իրիկուն պիտի լինի կ'ըսեմ: Մարմնս որ « զերու զազրութեանն մէջ կ'թալթալի, եւ թարախ քերե « լով հողի կոշտերն մաշեցի. . . : Այլ իմ կեանքս չունչ մի « է, եւ կարանցուցած երջանկութիւնս՝ աչքերս ոչ երբէք « պիտի տեսնեն: Ինչպէս որ ամսն կ'փառատի կ'անցնի, այն « պէս կ'իջնի մարդ ի ստուերս մահու: Արդ ահա ի հող կը « զառնամ, եւ թէ որ առաւօտն զիս վնասուս՝ ոչ եւս պի « տի գտնես »:

Բազդատ Սօքեցին եւս ջանաց յորդորել զՅոթ որ Աստուծոյ կամացն հնազանդի, եւ անոր ըրած կարգաւորութեանն սիրով համբերէ:

Սովորաւ Մինեցին եւս իւր երկու բարեկամացն պէս ըսկրսաւ Յոթայ երեսն զարնել նորա յանձնապատասխանութիւնն ու կարծեցեալ ամբարտաւանութիւնն:

Յոթայ պատասխան. — Բայց վերջապէս արդարոյն համբերութիւնն կ'հատնի, այն սուտ իմաստութեան վերայ բարկութիւնն կ'եղնէ, եւ «Մի՛ թէ դո՛ւք միայն մարդիկ էք, կը « գոչէ, եւ կամ ձե՞զ հետ պիտի վախճանի իմաստութիւնն »: Յետոյ բարեկամացն խտուրթեանն վերայ կ'զանգատի, որ փոխանակ իրեն ցաւակից լինելու եւ մխիթարութիւն տալու, խիստ խօսքերով սիրան կծակէին, եւ կ'զոչէ. « Գարշե « ցան ինձմէ՛ ծանօթքս, եւ սիրելիքս եկան մարմնս յորձակե « ցան: Մորթոյս տակն փտեցաւ մարմնս, ու ոսկորներս դուրս « ընկան: Ողորմեցարուք ինձ, ողորմեցարուք, ո՛ր բարեկամք, « վասն զի Աստուծոյ ձեռքն վրաս ծանրացաւ: Մի՛ թէ Աս « տուծոյ ըրածն բաւական չէ՞ որ դուք եւս զիս կ'ալածէք, « եւ մարմնովս չէ՞ք կշտանար »:

Սակայն բազմաչարչար նահապետին բերնէն Աստուծոյ արդարութեանն վերայ մի քանի տարակուսի խօսքեր կամ զանգամանքներ եւս ելեր էին: Եղիտու Բուզայի՝ որ երեք թագաւորաց հետ եկեր էր, սքանչելի պերճախօսութեամբ Աստուծոյ դատաստանաց արդարութիւնն ցուցանելով յորդորեց զՅոր զղջալու եւ Աստուծոյ կամացն հնազանդելու:

Վարձատրութիւն Յորայ.—Վերջապէս կ'ստնարհի Յոր Աստուծոյ առջեւն. Աստուած եւս կ'ներէ անոր, եօթն տարուան քաշած անտանելի ցաւերն ու նեղութիւնն բաւական կ'ամարի, կորուսածին կրկինն կ'պարգեւէ անոր. նորէն եօթն մանչ եւ երեք աղջիկ կ'ունենայ Յոր, եւ անոնց որդիքն ու թոռունքն կ'ունենէ: Աստուծոյ հրամանաւն եօթն զուարակ եւ եօթն խոյ ողջակէզ կ'մատուցանէ ի քառութիւն իւր երեք բարեկամացն՝ որոց Յորայ սիրոյն համար կ'ներէ Աստուած: Կմխիթարուն կ'ուրախանան եւ նոքա իրենց բարեկամին աստուածային վարձատրութիւնն տեսնելով, եւ կ'դանան իրենց երկիրն: Անգլին նաեւ Յորայ եղբարք, քորք ու բարեկամք զլիտուն եկած թշուառութիւնն կ'իմանան, կուգան իրեն ուրախակից կլինին ու ընծայներ կ'ընեն: Անկէց ետքն զեռ հարիւր եօթնասուուն տարի կ'ապրի Յոր, եւ ծերացելալ եւ լի աւուրքք 248 տարեկան կ'վախճանի, համբերատար համակերպութեան չքնաղ օրինակ թողլով յաշխարհիս:

Իւր ցաւագին խօսակցութեանցն մէջ փափագ մի յայտնած էր երանելին՝ որ բոլոր քաշածներուն պատմութիւնն գրուի եւ որդւոց որդի մնայ: Այնպէս եւս եղաւ: Մովսէս, ինչպէս հաւանականադոյն կարծիքն է, թարգմանեց զայն երբայեցերէն յօրինակ իւր ժողովրդեանն: Բայց Յորայ ըսքանչելի համբերութիւնն՝ ամենայն ազգաց օրինակ կրնայ լինել, եւս առաւել մեզ քրիստոնէիցս, որ իրեն քաշածներն լսելով ու ցուցուցած զարմանալի համակամութիւնն եւս տեսնելով՝ պէտք է վառուիմք ո՛ր եւ իցէ վիշտ եւ ձախորդութիւն սիրով ընդունելու Աստուծոյ ձեռքէն, որ ինչպէս զբարիս՝ նոյնպէս եւս զչարիս գիտէ ի փրկութիւն մեր եւ յօգուտ անօրինել:

ԳԼՈՒԽ Զ.

ԵԼԻ ԻՍՐԱՅԵԼԱՅԻՈՅ ՅԵԳԻՊՏՈՍԷ

Իսրայելացոց Եգիպտոսի մէջ բաշած նեղութիւնն. — Մովսէս կ'մանի. — ջրէն կ'ազատի. — Մովսէս Մադիամու երկիրն կ'փախչի. — Աստուած զՄովսէս կ'ըրկէ որ եղբարքն Եգիպտոսի գերութենէն ազատէ. — Մովսէս կգատուի իւր աներէն. — Տասն հարուածք Եգիպտոսի. — Պատեր. — Ելք Իսրայելացոց յԵգիպտոս. — Լուսաւոր ամպ մի կ'առաջնորդէ Իսրայելացոց. — Փարաոն Իսրայելացոց հետէն կ'վազէ. — Անցք Կարմիր ծովու. — Երգ Մովսէսի. — Իսրայելացոց անապատին մէջ համրորդութիւնն. Մեռա. — Լորամարգին. Մանանայ. — Քորեբայ աղբիւրն. — Ամաղեկացոց կոտորածն. — Յոծոր եւ տուած խորհուրդն:

(2003—1645)

Իսրայելացոց Եգիպտոսի մէջ բաշած նեղութիւնն.—Յուսկիայ մահուանէն ետքն Յակոբայ որդիքն, որ եօթնասուուն հոգի միայն էին իրենց եկած ժամանակինն, ըստ խոստմանն Աստուծոյ՝ քիչ առնէն այնքան բազմացան՝ որ առանձին ժողովուրդ մի դարձան: Իսրայելացիք, Երբայեցիք կամ Հրեայք՝ անունով, բոլոր երկիրն տարածեցան, եւ սկսան եգիպտացոց վրայ ընկել: Յովսկիայ ըրած ազեկութիւնքն կամաց կամաց մոռցուեցան: Թագաւորք տեսնելով Իսրայելացոց բազմութիւնն, քաղաքական վախ մի վրանին տիրեց: Ասոնցմէ մին կանչեց իւր իշխաններն եւ ըսաւ. «Ահա Իսրայելի որդւոց ազգն մեծ է զօրութեամբ, եւ կ'զօրանայ քան զմեզ: Եկէք այնպիսի բան մի հնարեմք որ աւելի չբազմանան, մի՛ գուցէ պատերազմ ունեցած ժամանակինս՝ թշնամեաց հետ միանան, եւ մեզ դէմ պատերազմելով՝ ելնեն երթան մեր երկրէն»: Եւ սկսաւ նեղել չարչարել զանոնք, եւ հասարակաց շէնքերուն վրայ անխնայ աշխատցունել. վրանին զործակալներ դրաւ, ու Փիդոն, Ռամսէս եւ Ռֆե (Արեգ քաղաք) ամուր քաղաքներն շինել տուաւ նոցա: Բայց Իսրայելացիք որչափ որ կ'չարչարուէին, այնչափ աւելի կը շատնային: Յուսահատեցաւ Փարաոն, եւ հրաման հանեց որ Իսրայելացոց նոր ծնած բոլոր արու աղայքն նեղուս դեռն ձգուին:

Մովսէս կ'մանի, ջրէն կ'ազատի. — Այն անգութ հրամանէն սակաւ յետոյ Ղեւեայ ցեղէն Ամրաւ անունով մէկն զաւակ մի ունեցաւ: Խեղճ մայրն Յովքաբէթ՝ որդւոյն կայտառութիւնն տեսնելով՝ ամենայն ջանք ըրաւ որ զայն ծածուկ պահէ. եւ երեք ամիս պարտրկելէն յետոյ վախցաւ. որ օր մի յանկարծ կ'իմացուի, ուստի եւ բարակ եղէգներով հիւսուած սնտուկ մի առաւ, կ'պրածիւթով ծեփեց զայն, ուղին մէջն զրաւ ու գետին եղերքն տարաւ ձգեց: Տղուն քոյրն Մարի-

« պիտի ելնէ, ասաց Աստուած Մովսէսի. օձ դարձած դաւա-
« զանն ձեռքդ բռնած՝ դնա գիմացի եղերքն կեցիր, եւ ասա
« իրեն. Երբայեցուց Աստուածն զիս քեզ զրկեց եւ կ'ասէ .
« Արձակէ ժողովուրդս որ երթան անապատին մէջ զիս
« պաշտեն . եւ թէ որ չթողուս, ձեռքիս դաւազանովն այս
« ջրոյն պիտի զարնեմ որ հոտի, եւ մէջի ձկներն սատկին » :
« ջրոյն պիտի զարնեմ որ հոտի, եւ մէջի ձկներն սատկին » :
Այնպէս եւս եղաւ. բոլոր Եգիպտոսի ջրերն արիւն դարձան,
գետերու՝ լճերու ձկներն սատկեցան, եւ Եգիպտացիք խմե-
լու ջուր գտնելու համար ասգիս անդին փոսեր կրանային
եւ չէին գտներ: Աստուած թողուց դարձեալ որ զնոյնն նա-
եւ կախարչներն յաջողցունեն. որով եւ խոտացաւ Փարա-
ւոնին սիրտն ու արժանացաւ երկրորդ պատուհասին :

բ. Աստուծոյ հրամանաւն նորէն գնաց Մովսէս եւ ասաց
Փարաւոնին. « Թէ որ ժողովուրդս չարձակես, գիտնաս որ
բոլոր երկիրդ գորտով պիտի լեցունեմ » : Մտիկ չըբաւ Փա-
րաւոն. Ահարոն ձեռքն Եգիպտոսի ջրերուն վերայ երկնցու-
նելուն պէս՝ անթիւ անհամար գորտեր ելան անոնցմէ, որ
ամէն տեղ, ամէն տուն լեցուեցան, մինչեւ մարդկանց վերայ
ու կերակուրներուն մէջ կ'ընկնային: Թէպէտ եւ կախարչնե-
րն եւս այս բանս ըրին, բայց դարձեալ Փարաւոն կանչեց
Մովսէսն եւ Ահարոն, « Աղօթք արէք Աստուծոյ, ասաց, եւ
« կ'ընդունի որ Իսրայելացիք երթան զո՞ անեն Աստուծոյ—
« ժամանակ ցուցուր ինձ, ասաց Մովսէս, թէ ե՞րբ կ'ուզես
« աղօթք ընեմ: —Վաղն, պատասխանեց Փարաւոն: —Ասա
« ծիւղ պէս լինի, կրկնեց Մովսէս, որպէս զի գիտնաս թէ մեր
« Աստուծմէն զատ՝ ուրիշ Աստուած չկայ » : Աղօթքն արաւ,
եւ իսկոյն գորտք սատակեցան. բայց Փարաւոն տուած խոստ-
մունքն չկատարեց :

գ. Աստուած ասաց Մովսէսի որ Ահարոն գաւազանովն
գետնի հողին զարնէ. զարկաւ Ահարոն, եւ մարդ եւ անա-
սուն՝ ամէնքն մոռնով՝ այսինքն մանր ճանճերով լեցուեցան:
Կախարչներն եւս ուզեցին մոռն հանել. եւ երբոր չկրցան,
բայց Փարաւոնի թէ « Այդ բանին մէջ Աստուծոյ մասն կայ » :
Բայց եւ այնպէս չկազգացաւ անոր սիրտն եւ նորէն չթողուց:
դ. « Գնա՛ », ասաց Աստուած Մովսէսի, ասա Փարաւոնին
« որ թողու ժողովուրդս. ապա թէ ոչ՝ բոլոր Եգիպտոս չա-
« նաճանճով լեցուի, եւ ժողովրդեանս բնակած տեղն (Գե-
« սեմ) միայն ազատ մնայ, որպէս զի գիտնայ որ ես եմ Տէր,
« Տէր ամենայն երկրի » : Երկրորդ օրն Եգիպտոս շանաճան-
ճով լեցուեցաւ, եւ մարդիկ ու անասունք սկսան ջարդուիլ:
Փարաւոն տեսնելով որ բանն գէշ է, կանչեց Մովսէսն ու
Ահարոն, « Բարի է, ասաց, ըրէք զոհերնիդ. բայց ի՞նչ պէտք
« է զուրս ելնէք . իմ երկրիս մէջ արէք ձեր զոհերն » : —

« Ձեմք կրնար Եգիպտացուց զարշելի համարուած կենդա-
« նիքն զոհել Աստուծոյ մերում, պատասխանեց Մովսէս,
« վասն զի կըարկոծեն զմեզ . ուստի պէտք է որ երեք օր-
« ուսն ճամբայ հեռու տեղ երթամք: — Թող այդպէս լինի .
« գնացէք, ասաց, միայն թէ շատ չհեռանաք . աղօթք արէք
« Աստուծոյ որ շանաճանճն անցնի » : Աղօթք արաւ Մովսէս,
շանաճանճն անցաւ, բայց Փարաւոն միանգամ որ պատժէն
ազատեցաւ՝ սիրտն դարձեալ խոտացաւ, եւ խօսքին վերայ
չկեցաւ :

ե. Սոսկալի հիւանդութիւն մի զրկեց Աստուած, որ Ե-
գիպտացուց կենդանիներուն մեծ մասն ջարդեց. բայց երբ
որ խոսցաւ Փարաւոն թէ Իսրայելացուց անասուններէն եւ
ոչ մին մեռեր է, բարկացաւ, եւ չեմ թողուր կանչեց :

զ. Աստուած հրամայեց Մովսէսի եւ Ահարոնի որ ձեռ-
քերնին տաք մոխիր առած՝ Փարաւոնի առջեւն ելնեն, եւ
Մովսէս դէպ ի երկինք ցանէ մոխիրն : Այն մոխիրն բոլոր
Եգիպտոսի վերայ իջնելով՝ մնացած կենդանիքն ու մարդի-
կն խոցելով եւ ուռեցքներով ծածկեց. նոյն խոցերն Փա-
րաւոնի կախարդացն վերայ եւս ելան, եւ չկրցան նոքա
Մովսէսի դիմայն ելնել :

ե. Թէպէտ Փարաւոնի սիրտն անով եւս չկակղացաւ, բայց
Աստուած զթաց անոր անմտութեանն վերայ, որ չէր
զգաստանար, եւ իրեն հետ մէկտեղ նաեւ բոլոր Եգիպտոս
Աստուծոյ պատուհասին նշաւակ կ'անէր: Ուստի եօթներորդ
հարուածն զրկելէն առաջ՝ Աստուած Մովսէսի ձեռքովն ա-
սաց Փարաւոնի. « Գիտնաս որ վաղն այնպիսի կարկուտ
« պիտի թափեմ Եգիպտոսի վերայ որոյ նմանն զեւ չէր տես-
« նուած. ուստի զուրս տեղ ի՞նչ որ ունիք՝ ներս առէք » :
Երկրորդ օրն Մովսէս ձեռքն երկինք վերցունելուն պէս՝
կրակախառն սոսկալի կարկուտ եկաւ, ամէն բան ջար-
դեց կոտրեց, եւ դաշտին մէջ ինչ որ գտաւ՝ մարդ եւ
անասուն, զամէնքն սպաննեց. բայց Գեսեմ ազատ մնաց
այն հարուածէն եւս : Սարափեցաւ Փարաւոն, կանչել
տուաւ զՄովսէս եւ զԱհարոն, « Մեղայ, ասաց, աղօթք
« արէք որ կարկուտն դադրի, եւ կ'ընդունի որ երթաք » :
Կարկուտն դադրեցաւ, բայց Փարաւոն այս անգամ եւս
խօսքն չպահեց :

ը. « Գնա զուրեց Փարաւոնին, ասաց Աստուած Մովսէսի,
« որ մինչեւ ե՞րբ յինէ պիտի չամաչես . թէ որ ժողովուրդս
« չարձակես որ երթայ զիս պաշտէ, գիտցիր որ վաղն այս
« ժամուն այնչափ մարախ պիտի թափեմ, որ բոլոր երկրիդ
« երեսն պիտի ծածկէ, եւ կարկուտն մնացածներն ուստէ լա-
« փէ » : Խեղճ Եգիպտացիք վազեցին Փարաւոնին, կ'աղա-

չէին եւ կ'ասէին. « Թո՛ղ սա մարդիկն երթան իրենց Աստ-
« ուածն պաշտեն . չե՞ս տեսներ որ Եգիպտոս կ'ջնջուի
« անասաւ կ'զաւնայ » : Չկրցաւ Փարաւոն չէ ասել, խոս-
տացաւ որ խնդիրքնին կատարէ, եւ թէ Եգիպտոս եւ թէ
Իսրայելացիքն ազատէ . կանչել տուաւ զՄովսէս, « Գնա-
« ցէք պաշտեցէք ասաց ձեր Աստուածն, բայց ո՛վ ով պի-
« տի երթաք : — Մեք ամէնքս մեր ամէն ունեցածովն
« մէկտեղ, պատասխանեց Մովսէս : — Եթէ միայն զո՞ն
« անելու կ'երթաք, ասաց Փարաւոն, ի՛նչ հարկ է հետե-
« նիդ տանիք ձեր ստացուածքն : Ոչ, ոչ, ձեր միտքն չար
« է . էրիկմարդոցմէ ոչ ոք պիտի երթայ. ապա թէ ոչ, հան-
« դարտ տեղերնիդ նստէք » : Այս ասելով վճռաւ տուաւ
զիրենք։ Ելաւ Մովսէս ու Աստուծոյ հրամանաւն ձեռքն եր-
կինք երկնցունելուն պէս՝ հարաւային հով ելաւ, ամբողջ
որ մի փչեց, եւ մարախն բոլոր Եգիպտոսի երեսն ծածկեց,
կարկուտէն ինչ պտուղ եւ կանանչեղէն որ մնացեր էր՝
ամէնն եւս կերաւ չորացուց : Փութաց կանչեց Փարաւոն
զՄովսէս եւ զՍհարոն, « Մեղայ, ասաց, այս յանցանքիս
« եւս ներեցէք, եւ ազաչեցէք զԱստուած ձեր, որ այս
« մարախն ազատէ զիս » : Մովսէսին ազօթքովն հողմ մի
հանեց Աստուած որ տարաւ բոլոր այն մարախն Կարմիր
ծովն թափեց : Մոռցաւ դարձեալ Փարաւոն իւր խոստմունքն
եւ զգլուսն . բայց Աստուած չմոռցաւ ոչ իւր սպառնալիքն,
եւ ոչ Իսրայելացւոց տուած խոստմունքն :

Բ. Ելաւ Մովսէս եւ Աստուծոյ հրամանաւն ձեռքն եր-
կինք վերուց, եւ մէկէն սոսկալի խաւար, մէզ եւ մութ
պատեց բոլոր Եգիպտոսի երեսն . այնպէս որ երեք օր
ամենեւին զիրար չէին տեսներ մարդիկ, եւ ոչ զործողու-
թիւն մի կրնային անել . բայց Գեւեմ լոյս էր : Կանչեց Փա-
րաւոն զՄովսէս, հրաման տուաւ որ ելնեն երթան . « Մի-
« այն թէ անասուննիդ հոս պիտի թողուք, ասաց : — Կը՞ծ
« զաղ մի եւս չեմք թողուր, պատասխանեց Մովսէս. եւ չէ թէ
« միայն մերթններն պիտի առնու՞մք տանի՞մք, այլ նաեւ
« զուն քու անասուններդ պիտի տաս, որ մեր Աստուծոյն
« զո՞ն ու ողջակէզ անեմք » : Այս համարձակ խօսակցութեան
վերայ բարկացաւ թագաւորն, խոստմունքն ետ առաւ եւ
զոչեց . « Ե՛լ, կորիւր առջեւէս, ապա թէ ոչ հիմա գ. քեզ
« կ'սպաննեմ : — Բարի է, պատասխանեց Մովսէս, կ'ելնեմ.
« կուգայ ժամանակն որ լալով պիտի ազաչես զիս տեսնել » :
Այս ասաց, եւ գուրս ելաւ :

Ժ. Այն ատեն ասաց Աստուած Մովսէսին, « Մի հարուած
« եւս մնաց Եգիպտոսին տալու որ Փարաւոն զձեզ արձակէ :
« Պատուիրէ ժողովրդեանդ որ իրենց բարեկամ ու զրացի

« Եգիպտացիներէն ոսկեղէն եւ արծաթեղէն ամաններ փոխ
« առնուն : Յետոյ դարձիր ասա Փարաւոնին . — Այսպէս
« ասէ Տէր . կէս զիշերուն պիտի մոսեմ Եգիպտոս, եւ
« ամենայն անդրանիկ տղայք զարնեմ միացունեմ, քու
« յաջորդ անդրանիկդ սկսեալ մինչեւ ազօրիքն դարձունող
« ազախոյն անդրանիկն, եւ մինչեւ անասնոց առջիններն :
« Բոլոր Եգիպտոս այնպիսի գոռում գոչումով պիտի լեցուի
« որ նմանն ոչ եղեր է եւ ոչ եւս պիտի լինի. իսկ Իսրայելաց-
« ւոց մէջ ամենեւին ձայն մի պիտի չլսուի : Այն ժամանակ
« բոլոր ժողովուրդդ պիտի գան առջեւ ինձան, ազաչին
« պաղատին որ առնում ժողովուրդս ելնեմ երթամ » ասաց
Մովսէս եւ լի բարկութեամբ գուրս ելաւ :

Պատե՛ք . — Եգիպտոսէն մեկնելէն յառաջ Աստուծոյ հրա-
մանովն Պատեքի կամ Զատիկի տօնն հաստատեց Մովսէս .
« Տուն գլուխ մէյմէկ արու՝ արատ չունեցող մի տարեկան
« գաւառուկ առէք, ասաց Իսրայելացւոց . նիսան ամսոյն
« 14ին (մարտի մէջ) երեկոյան դէմ մորթեցէք, արիւնն ձեր
« դրանն չեմք վերայ քսեցէք, միսն խորովեցէք ու բա-
« զարջով եւ եղեգով (րաճիխա) ճամբորդի պէս կերէք
« արտորանօք, մէջքերնիդ գօտի, ոտքերնիդ կօշիկ եւ ձեռ-
« քերնիդ գաւազան . վասն զի Պատեք է (Զատիկ, այսին-
« քն անցք Տեսան) . ասել է թէ Աստուած Եգիպտոսի վե-
« րայէն անցնելով՝ Եգիպտացւոց բոլոր անդրանիկներն դար-
« կաւ մեռուց : Նոյն զիշերն Եգիպտացւոց անդրանիկներն
« մեռցունող Աստուծոյ հրեշտակներն ձեր դաներուն վերայ
« արեան նշանն տեսնելով՝ ձեր անդրանիկներուն պիտի չը
« զպչին :

« Ամսոյս տասնեւչորրորդ օրուան յիշատակ՝ ամէն տարի
« որդւոց որդի մեծ տօն կատարեցէք, նոյն օրն սուրբ պա-
« հեցէք, եւ ամենեւին ծառայական գործ մի՛ անէք : Եօթ-
« ներորդ օրն եւս նոյնպէս տօն բռնեցէք, եւ այն եօթն օր-
« ուան մէջ բազարջ կերէք . ո՛վ որ խմորուն բան ուտէ՝
« մեռնի :

« Ո՛ր եւ իցէ գերի որ գնէք, առաջ պիտի թլփատուի, եւ
« յետոյ զատկական ոչխարէն ուտէ . իսկ պանդուխտն եւ
« վարձկանն ոչ երբէք ուտեն անտի, մինչեւ որ իրենք եւ
« բոլոր արու զաւակնին չթլփատուին . վասն զի այն ժա-
« մանակ ձեր երկրին բնակիչ կ'համարուին : Երբոր Տէր
« Աստուած զձեզ Բանանացւոց երկիրն տանի, ձեր անաս-
« նոց անդրանիկներն իրեն պիտի զոնէք, եւ ձեր անդրա-
« նիկ որդիքն ստակով պիտի գնէք ի յիշատակ այն օրուան,
« յորում հզօր ձեռամբ զձեզ Եգիպտացւոց ձեռքէն ազատեց
« Աստուած » :

Այս տօնն ստուեր մի է մեր Զատիկի տօնին , ինչպէս նաեւ Իսրայելացւոց Եգիպտոսէ ազատուիլն Քրիստոսի ձեռքով մեր ազատութեանն էր օրինակ : Ինչպէս նոյն ժամանակ Հրէից նոյնպէս եւ արդ քրիստոնէիցս համար տարւոյն ամենէն մեծ ու փառաւոր տօնն է Զատիկի տօնն : Վասն զի կիշկեցունէ մեզ թէ ինչպէս Տէրն մեր մեղաց եւ սատանայի գերութենէն զմեզ ազատելու համար՝ զատկական զառանն պէս պատեքին օրերն խաչին վերայ մեռնիլ յանձն առաւ , յետոյ յաղթական փառօք յարեաւ ի գերեզմանէն ու հետն յարոյց մեր մեռեալ բնութիւնն :

Սբ Իսրայելացւոց յեգիպտոս . — Կէս գիշերուն Աստուծոյ արած սարսափելի սպառնալիքն կատարուեցաւ : Բոլոր Եգիպտացւոց անդրանիկներն մեռան , եւ սոսկալի ազազակ՝ գոտում գոչում փրթաւ , վասն զի Իսրայելացւոցմէ զատ տուն չկար յորում մեռել չլինէր :

Սոսկաց Փարաւոն , եւ լայով ողբով գիշերանց Մովսէսին մարդ զրկեց կանչեց , կ'աղաչէր , « Ելէք , կ'ասէր , « գնացէք , դուք եւ որդիքն Իսրայելի . գնացէ՛ք ձեր Աստուծո՛ւս » : « Եւ զիս եւս որդւոյս պէս զարնէ մեռցունէ Աստուծո՛ւս » : « Ելէք զիս եւս որդւոյս պէս զարնէ մեռցունէ Աստուծո՛ւս » : Անգլիէն Եգիպտացիք իսկ զիրենք կրօնադատէին որ ժամ մի յառաջ ելնեն երթան , վասն զի կվախնային որ եթէ Իսրայելացիք սակաւիկ մի եւս ուշանան՝ Եգիպտոս մարդ պիտի չմնայ , ամէնքն պիտի մեռնին :

Պատեքին երկրորդ օրն ճամբայ ելան Իսրայելացիք , բայց այնպէս չտապով ելնելուն պատճառաւ հարկ եղաւ որ իրենց չազուած խմորներն դեռ չխմորած՝ լաթի մէջ պլլին , կոնակնին զարնեն , եւ իրենց կահ կարասին , Եգիպտացւոցմէ փոխ առած սկիւղէն եւ արծաթեղէն ամաններն եւ հագուստներն եւս միասին տարին , ինչպէս որ Աստուծո՛ւս հրամայեց էր՝ իբրեւ գոյգն վարձ իրենց բազմամեայ անվարձ աշխատանացն : Մովսէս եւս Յովսեփայ ոսկորներն հետն առաւ , ինչպէս որ նա կտակաւ ապստրբեր էր իւր ազգին : Եւ այսպէս Իսրայելացիք Գեսեմի մէջ չորս հարիւր երեսուն տարի բնակելէն յետոյ , վեց հարիւր հազար էրիկ մարդ՝ կանանցմէ ու տղոցմէ զատ՝ Ռամեսէն ելան դէպ ի Սոկքովթ , բոլոր արջառքն եւ ոչխարքն եւս միասին , անբաւ բազմութեամբ :

Լուսաւոր ամպ մի կ'առաջնորդէ Իսրայելացւոց . — Քանանացւոց երկիրն կամ Աւետեաց երկիրն երթալու համար կարճ ճանապարհն էր Փղշտացւոց երկրէն անցնիլն . բայց որովհետեւ հարկ կլինէր նոցա հետ պատերազմիլ , չուզեց Աստուծո՛ւս Իսրայելացւոց աչքն մէկէն պատերազմով վախ-

ցունել , որպէս զի Եգիպտոս զանալ չուզէն . ուստի եւ Կարմիր ծովուն անապատին ճամբան բռնել տուաւ . եւ որպէս զի արեւուն սաստիկ տաքութենէն չնեղուին եւ միանգամայն չմոլորին , ցորեկն ամպէ սիւնով մի կ'առաջնորդէր նոցա եւ հովանի կ'անէր , եւ գիշերն կրակէ սիւնով լուսաւորէր . այնպէս տարաւ զիրենք Կարմիր ծովուն եզերքն Բէեզեփոնի քով բանակեցուց :

Փարաւոն Իսրայելացւոց ետեւն կվագէ . — Բայց Փարաւոնին ցաւն երբոր մեղմացաւ , միտքն եւս փոխուեցաւ . իւր անդրանիկն կորստնէն աւելի ցաւ զգալ սկսաւ . Իսրայելացւոց պէս ժողովուրդն մի օրուան մէջ կորսնցունելուն վերայ : Զղջացին նաեւ քովի իշխանք . « Ափսո՛ս , ինչպէս թողուցինք որ երթան , կ'ասէին . հիմա մեզ ո՞վ պիտի ծառայէ » : Փարաւոն կառքերն եւ զօրքն պատրաստել տուաւ , անթիւ բազմութեամբ Իսրայելացւոց ետեւէն վազեց եւ եկաւ մօտեցաւ անոնց : Այն բազմաթիւ բանակն որ տեսան Իսրայելացիք , սարսափած սկսան զանգատիլ Մովսէսին դէմ եւ ասել . « Իբրեւ թէ Եգիպտոս գերեզման « չկար , ապի զմեզ հոս բերիր որ անապատին մէջ մեռ « նիմք : Ինչո՞ւ համար զմեզ Եգիպտոսէն հանեցիր . այնչափ « ասինք քեզ թէ թո՛ղ որ ծառայեմք Եգիպտացւոց . լաւ էր « անոնց ծառայելինք՝ քան թէ այս անապատին մէջ մեռնէ « ինք : — Քաջալերուեցէք , կ'ասէր Մովսէս , մի՛ վախնաք , « Աստուծո՛ւս ձեր տեղն կպատերազմի , եւ զձեզ կ'ազատէ : « Այս Եգիպտացիքն զորս արդ կտեսնէք՝ միւս անգամ յա «ւիտեան պիտի չտեսնէք » :

Անցք կարմիր ծովու . — Աստուծո՛ւս հրամայեց Մովսէսին . « Գաւազանդ ա՛ռ , ձեռքդ ծովուն վերայ երկնցուր եւ ջրե « բնն բաժնէ , որպէս զի Իսրայելացիք իբրեւ ընդ ցամաք « անցնին մէջէն » : Նոյն միջոցին ամպէ սիւնն որ օգին մէջէն Իսրայելացւոց առջեւէն կ'երթար , իջաւ , իրենց եւ Եգիպտացւոց մէջտեղն մտաւ , եւ երկու բանակներն իրարմէ զատեց : Իսրայելացւոց կողմն զարձած երեսն լուսաւոր էր , եւ Եգիպտացւոց կողմինն մութ . եւ Մովսէս ձեռքն ծովուն վերայ երկնցունելուն պէս՝ սաստիկ հարաւային քամի մի եկաւ , բոլոր գիշերն փչեց , ջրերն երկու բաժնուեցան , եւ երկրորդ օրն Իսրայելացիք ընդ ցամաք մէջէն անցան՝ զարմացմամբ տեսնելով ձախ ու աջ կողմերնին բարձրաբերձ պարսպն պէս դիպած կեցած լեռնակուտակ ջրերն : Իրենք միւս եզերքն հասան չհասան , Եգիպտացիք վրէժխորութեան ոգւով վառուած՝ մտան ծովուն ցամաքած ճամբան : Յանկարծակի սոսկալի չփոթութիւն մի անկաւ մէջերնին , կառաց անիւք կապուեցան , եւ իրենք սկսան իրար անց-

նիլ ու կանչել . « Փախչի՞նք Իսրայելացւոցմէ , վասն զի անոնց տեղն Աստուած կպատերազմի մեզ հետ » : Արդէն սկսեցր էին ետ դառնալ , երբոր Մովսէս Աստուծոյ հրամանաւն ձեռքն երկրորդ անգամ ծովուն վերայ երկնցուց , իսկ ինն ջրերն եկան միացան , զՓարաւոն բոլոր զօրքովն տա-կոյնսն առին խեղդեցին , եւ մէջեանէն եւ ոչ մին կրցաւ ազատիլ որ կարող լինէր այն սոսկալի կոտորածին գոյժն եգիպտոս տանիլ : Երբոր նոցա բոլոր մեռած մարմինքն ծովեզերք հետուած տեսան Իսրայելացիք , վախցան Աստուծմէ եւ հաւատացին իրեն եւ անոր Մովսէս ծառային :

Երգ Մովսեսի . — Յայնժամ Մովսեսի ողին վառուեցաւ ,
եւ իրենց հրաշալի ազատութեանն համար Աստուծոյ փառք
տալով՝ այս սքանչելի օրհնութիւնն երգէց .

« Օրհնեմք զՏէր , վասն զի փառօք փառաւորեալ է : Աստուծոյ ձեռքով իմ օգնականս Տէրն է , եւ նա փրկեց ազատեց զիս : Ինքն է իմ Աստուծոյ , եւ ես զինքն պիտի փառաւորեմ : Հօրս Աստուծոյն է , եւ զինքն պիտի բարձրացունեմ : Տէր կխորտակէ պատերազմներն , Տէր է անոր անունն : Փարաւոնի կառքերն եւ բոլոր զօրութիւնն ծովն նետեց , անոր ընտիր ընտիր հեծեալներն ու սպառազէնքն Կարմիր ծովն ընկզմեցան : Անդունդք ծածկեցին զանոնք , քարի պէս խորն իջան : Աջ քո , Տէր , փառաւորեալ է զօրութեամբ , եւ քու աջդ ո՛վ Տէր , խորտակեց զԹէշամֆն : Փառացդ մեծութեամբն հակառակորդներդ մանրեցիր , փշրեցիր . բարկութիւնդ զրկեցիր եւ զանոնք եղեգի պէս կերաւ : Արամսութեանդ հողմովն ջրեզն պատառեցան , պարսպի պէս պնդացան : Կայնեցան կեցան , եւ ծովուն ալիքն սառ կտրեցան զիզ : Կառքսն : Ասաց թէ՛նամֆն : « Հալածեմ հասնիր , աւարն ու եղանակս , եւ անծա անոնցմով կշտացունեմ . սրովս սատակեմ , եւ ձեռքս անոնց վերայ տիրէ » : Քու հողմդ փշրեցիր , զրկեցիր , եւ ծովն ծածկեց զանոնք . կապարի պէս ընկզմեցան սաստիկ ջրերու մէջ :

« Ո՛վ Տէր, քեզ նման ո՞վ կայ աստուածոց մէջ, եւ կամ
« քեզ ո՞վ կնամանի, փառաւորեալդ ի սուրբս : Սքանչելի ես
« փառոք եւ հրաշալիք կգործես . աջդ երկնցուցիր, եւ եր-
« կիր զանոնք կլկեց : Արդարութեամբ առաջնորդեցիր այս
« փրկած ժողովրդեանդ . քու սուրբ ընակարանիդ մէջ զօ-
« րութեամբ մխիթարեցիր զանոնք :

« Իսեյցին ազգի եւ բարկացան, եւ բնակիչք երկրին Քա-
« նանացուոց սաստիկ ցաւերու մէջ անկան: Յայնժամ տաղ-
« նանացան Եղովմայ դատաւորք եւ իշխանք Մովսէսացւոց:
« Զանոնք զոգ բռնեց, եւ ամենայն բնակիչք Քանանացւոց

« Հալեցան: Վերանին ա՛հ եւ երկիւղ պիտի ինչայ, եւ բազ-
« կիւ մեծութեամբն քար պիտի կտրին . մինչեւ որ քու
« ժողովուրդդ անցնի , ո՛վ Տէր , մինչեւ որ այս ժողովուր-
« զն անցնի երթայ, զոր դուն քեզ ժողովուրդ առիր : Պի-
« տի տանիս անկես զիրենք քու ժառանգութեան լեռդ, հոն
« ուր պատրաստեցիր քու բնակարանդ: Տէրն պիտի թազա-
« ւորէ յաւիտեանս յաւիտեննից » :

« Եւ մինչդեռ Մովսէս էրիկ մարդիկն պռած կ'փառաբանէր զՍառուած , անդին իւր քայրն Մարիամ թմբուկ կ'զարնէր եւ կ'երգէր . « Օրհնեմք զՏէր, քանզի փառօք փառաւորեալ « Է . ձիերն եւ ձիաւորներն ծովն նետեց » . եւ բոլոր կանայք ետեւէն կ'երթային պարելով :

Իսրայելացուց անուպատին մէջ արած համբողջութիւնն.—
Մեռա.—Կարմիր ծովուն եզերքէն Մովսէս ժողովուրդն Սու-
անապատն տարաւ, եւ երեք օր ճամբայ արին առանց աղբիւր
մի գտնելու: Մեռա երբոր հասան, ջուր գտան, բայց լեղի լի-
նակուն՝ չէր խմուեր. անոր համար տեղւոյն անունն Մեռա դը-
րին, որ դաշնութիւն կնշանակէ: Բայց Աստուած Մովսէսի փայտ
մի ցուցուց, որ ջրին մէջ դրուելուն պէս՝ ջուրն կ'անուշ-
նար: — Այսպէս կ'ըսողբացունէ ու վրկարար կ'անէ նաեւ
խաչն Քրիստոսի վշտաց եւ նեղութեանց դաժնահամ ջրերն:

Մեռալայն եկան Նզիմ բանակեցան, ուր եօթանասուն արմաւենեալ հովանւոյն տակ տաններկու քաղցրաջուր աղբիւր կրդխէր : Լաւ մի հանգչելէն յետոյ, անտի եւս եկան եւ Նզիմին եւ Սինա լերան մէջտեղն Սին անապատն եկան , Նզիպտոսէն ելնելուն երկրորդ ամսոյն տաննեւհինգերորդ օրն :

Լորսմարգրին . Մամանայ . — Այն ժամանակն եղիպտոսն բերած պաշտոնին հատաւ , եւ ժողովուրդն սկսաւ Մովսեսի եւ Ահարոնի դէմ արանջել . « Այս անապատս զմեզ բերիք « որ անօթութենէ մեռցունէ՞ք , կ'ստէին . լաւ էր որ այն « հարուածոց ներքեւ եղպիտոսի մէջ մեռնէինք՝ երբ մտով « լի կաթնային քով կ'ստէինք , եւ կուշտ հաց կ'ուտէինք » : Անհամբեր ժողովրդեան տփուհութիւնն Աստուծոյ հասաւ . « Լօեցի , ասաց Մովսեսին , Իսրայիլի որդւոց գանգատն . « զրուցէ իրենց որ երեկոյան դէմ միս պիտի ուտէք , եւ « ատաւօտն հացով պիտի կշտանաք , որպէս զի իմանաք թէ « ես եմ ձեր Աստուածն » : Եւ յիբաւի , երեկոյան դէմ երկըն-
քէն այնչափ շատ լորսմարգի եկաւ գետին իջաւ , որ Իս-
րայիլացւոց բանակն լեցուեցաւ , եւ ժողովող ժողովողի եղան-
կով որովհետեւ ատաւօտն եւս տեսան որ գետինն եղեամով ծած-
կուեր է , եւ Մովսէս ասաց իրենց . « Ահա այս այն հացն
« է , որ Աստուած տուաւ ձեզ . ամէն մարդ իրեն նոյն օր-
« ուան հարկաւոր եղածին չափ ժողովէ , երկրորդ օրուան

« համար չպահէ » : Բայց ոմանք պահեցին , եւ երկրորդ առաւօտն տեսան որ որդնոտեր եւ հոտեր է : Այս հացն ժողովուրդն տեսած ժամանակն զարմանալով սկսան իրենց լեզուովն իրարու ման հոռ զրուցել , այսինքն այս ի՞նչ ե . անկէց անունն մնաց մանանայ : Գնձի սերմին (փշնիշի) նման ձերմակ էր , եւ համն մեղրի խորսխին նման . ժողովելէն յետոյ չուտով կկարծրանար եւ արեւուն ջերմութենէն կհալէր : Մովսէս Աստուծոյ հրամանովն ոսկիէ սափոր մի լեցունել տուաւ անով , եւ Իսրայելացւոց սրբազան բաներուն հետ պահեց , որպէս զի անապատին մէջ կերած հացերնին միշտ յիշեն . վասն զի քառասուն տարի , մինչեւ որ Աւետեաց երկիրն մտան , իջաւ մանանան եւ զիրենք կերակրեց : Միայն չաբաթ օրերն չէր իջնար . ուստի եւ ուրբաթ օրն չաբաթուանն մէկտեղ կժողովէին , եւ միայն այն օրն առանց աւրուելու կմնար : Այս հրաշալի յատկութիւնն եւս ունէր մանանան , որ քիչ ժողովողին չէր պակսեր , շատ ժողովողին եւս չէր աւելնար :

Բորեիայ աղբիւրն . — Սին անապատէն եկան Ռափիիդիմ , եւ հոն նորէն ջուր չգտնելով՝ սկսան Մովսէսի դէմ սատիկ գանգատիլ . « Մարաւէն մեղցունելու համար գմեղ եւ մեր « անասունքն Եգիպտոսէն հանեցիր » կկանչէին . Մովսէս եւս Աստուծոյ բողոքեց . « Ի՞նչ անեմ այս ժողովրդեան կ'ատէր . « թէ որ քիչ մի եւս անցնի՝ զիս պիտի քարկոծեն » : Աստուած հրամայեց իրեն որ ձերերէն մի քանի հողի հետն առած՝ երթայ զիմացի Բորեա լեռան ժայրերէն միոյն՝ Կարմիր ծովն երկու բաժնած դաւազանովն զարնէ : Զարկաւ Մովսէս , եւ իսկոյն առատ ջուր ելաւ , եւ տեղւոյն անունն դրաւ փորձուքիւն եւ քաւքաւսակ . վասն զի Իսրայելացիք հոն զԱստուած փորձեցին եւ զինքն բամբասեցին :

Ամաղեկացւոց կոսորածն . — Մինչդեռ Ռափիիդիմ նստած կհանգչէին , Իսրայելացւոց վերայ յարձակեցան Ամաղեկացիք՝ որ Եսաւայ ցեղէն էին , եւ անապատին մէջ վրաններով կընակէին : Եփրեմայ ցեղէն Յետուայ որդւոյ Նաւայ հրամայեց Մովսէս , որ առաւօտն զօրաւոր մարդիկ հետն առած՝ երթայ Ամաղեկացւոց հետ պատերազմի , ինքն եւս հրաշագործ գաւազանն ձեռքն առած՝ Ահարոնի եւ Ուրի հետ (որ Մարիամու էրիկն կամ որդին կկարծուի) , լեռան վերայ ելաւ , թեւերն վերուցած ազօթք կ'անէր , եւ Իսրայելացիք կյաղթէին . երբոր յոգնելով վար կ'իջեցունէր , Ամաղեկացիք կզօրանային : Այն ժամանակն քարի մի վերայ նստեցուցին զինքն , եւ երկու կողմէն Ահարոն եւ Ուրի թեւերն վեր բռնեցին . մինչեւ որ արեւն մտաւ բաղկատարած կեցաւ Մովսէս , եւ Ամաղեկացիք չարաչար յաղթու-

եցան փախան : Յետոյ լեռնէն վար իջաւ Մովսէս , եւ շրնորհակալութեան սեղան կանգնեց , անունն դրաւ Տէր ապաւեն ին :

Յարս , եւ տուած խորհուրդն . — Մովսէսի աներն Յոթոր՝ Աստուծոյ Իսրայելացւոց արած հրաշքներն լսելով՝ եկաւ Մովսէսի ուրախակից լինելու , եւ հետն բերաւ անոր Սեպփովրա կիւնն եւ Գերսամ եւ Եղիազար որդիքն : Ուրախութեամբ զիմացինն ելաւ՝ պաշտուեցաւ Մովսէս , եւ Աստուծոյ արած մեծամեծ բարիքն աներոջն պատմեց . նա եւս զարմացաւ եւ ողջակէզ եւ զոհեր մատոյց Աստուծոյ Յետոյ Մովսէս , Ահարոն եւ ամենայն ձերքն Իսրայելի՝ Յոթորին հետ միասին կերակուր կերան ուրախացան , փառք տալով Աստուծոյ : Երկրորդ օրն դատաստանի նստաւ Մովսէս , եւ առաւօտէն մինչեւ երեկոյ ժողովրդին դասն կտրեցէն աչք չբացաւ : Տեսաւ Յոթոր զործոյն ծանրութիւնն . « Այդ անտանելի աշխատութեան դուռն մինակ չես կրնար զիմանալ » , ասաց Մովսէսի . եւ խրատ տուաւ որ ժողովրդին մէջէն աստուածապախ , արդարակորով եւ խոնարհամիտ մարդիկ ընտրէ , եւ զանոնք հազարապետ , հարիւրապետ , յիսնապետ եւ տասնապետ դնէ , որ մանր դատաստաններն նոքա կրարեն , եւ միայն մեծ բաներն իւր որոշմանն բերեն : Աներոջն խելացի խորհուրդն ի գործ դրաւ Մովսէս , եւ փոքր մի հանդէսեցաւ :

ԳԼՈՒԽ 2.

Սինա լեռն . — Տասնարանեան օրէնք կամ պատուիրանք . — Մովսէս քառասուն օր Սինա լեռան վերայ կկենայ . — Իսրայելացիք ոսկի հորձ կպաշտեն . — Աստուծոյ բարկութիւնն եւ Մովսէսի վրէժխնդրութիւնն . — Պատուիրանի տախտակներն վերստին կուտայ Աստուած . Մովսէս կ'ուզէ զինքն տեսնել . — Խորան վկայութեան . — Ահարոն քահանայապետ կ'օծուի , եւ որդիք նորա Նաբադ եւ Աբիուդ քահանայք . — Խոստմունք եւ սպառնալիք Աստուծոյ . — Տօնք Իսրայելացւոց . — Աշխարհագիր Իսրայելացւոց :

(1645—1648)

Սինա լեռն . — Մինչեւ այն ժամանակն Հրեայք դեռ առանց սեփական հայրենեաց եւ օրինաց ժողովուրդ մի էին : Աստուծոյ իրենց հետ դրած ուխտին նշան՝ թղթատուութիւնն միայն ունէին , եւ անով միայն կզատուէին կոռապաշտ ժողովուրդներէ՝ որոց մէջ պիտի երթային , եւ նոցա երկիրն բնակէին : Հարկ էր , եւ ժամանակն եւս եկեր էր , մարդաժողով ընկերութեան հիմունքն մէջերնին հաստատելու , եւ զիրենք այնպիսի օրէնքներով եւ պատուիրանքներով կապելու եւ

զգուշացուցեալու, որ կռապաշտից երկիրն աննշտօք անոնց չար սովորութիւնքն եւս չառնուին չսեպհականն, եւ զԱստուած իրենց փրկիչն եւ բարերարն չորդոցունեն: Այս հարկաւոր օրէնքն եւ պատուիրանքն տրուեցան, բայց անով հանդերձ եւս չատ եւ չատ անգամ իրենց սոսկալի ապերախութեամբն զԱստուած բարկացուցին, ուստի եւ չարիք եւ թշուառութիւն չմնաց որ զլուխն չգան, ինչպէս որ հետ զհետէ պիտի տեսնեմք եւ զարմանամք իրենց երախտամոռաց բնութեանն վերայ: Երանի՛ թէ անոնց օրինակն եւ քաջած պատիժներն՝ զգուշութեան օրինակ լինին մեզ:

Եգիպտոսէն ելնելուն երրորդ ամիսն Ռափիղիմէն մեկնեցան Իսրայելացիք, եւ եկան Սինա անապատն բնակեցան, համանուն լեռան գիմացն, ուր Հրէից պատմութեան ամենէն սքանչելի տեսարանն պիտի կատարուէր: ՉՄովսէս լեռն կանչեց Աստուած, եւ ասաց անոր. «Այսպէս ասա «տանն Յակոբայ. ինչ որ Եգիպտացւոց արի՛ տեսաք, եւ «գիտէք թէ ինչպէս որ արծիւն իւր ձագերն թեւերուն «վերայ կվերցունէ, այնպէս ատի վերցուցի ես զձեզ. արդ «թէ որ խօսքերս լսէք եւ ուխտս պահէք, ամենայն ազ- «գաց մէջ դուք պիտի լինիք իմ սեփական ժողովուրդս»: Իջաւ Մովսէս, ժողովրդեան ծերերն կանչեց, եւ պատմեց անոնց Աստուծոյ ասածն, եւ ամէնքն միաբերան պատասխան տուին թէ ինչ որ Աստուած ասէ՛ կլսեմք եւ կ'անեմք. եւ երբոր դարձաւ Մովսէս, եւ ժողովրդեան պատասխանն Աստուծոյ յայտնեց, ասաց իրեն Տէր. «Պիտի գամ, հետդ «ամպէ սիւնի մէջէն պիտի խօսիմ, որպէս զի ժողովուրդն «եւս խօսքս լսէ. դնա՛ այսօր եւ վաղն ժողովուրդն պատ- «րաստէ. ասա որ հագուստն լուսնան մաքրուին, եւ եր- «րորդ օրուան պատրաստ լինին. վասն զի իրենց առջեւն «Սինա լեռն պիտի իջնամ: Լեռան չորս դին իրենց համար «սահման որոշէ, եւ պատուիրէ որ անկէց անդին չանցնին, «ապա թէ ոչ կմոռնին»: Երրորդ օրն ստաւօտուան դէմ միգախառն ամպ մի Սինա լեռն պատեց, մէջէն ահագին շառաւիռնք, փայլատակունք եւ փողի ձայներ կղզային, եւ ժողովուրդն զարնուրած կ'զենար: Բանակէն դուրս հա- նեց զիրենք Մովսէս, եւ լեռան ստորոտն շարեց. եւ ահա յանկարծ բոլոր Սինա լեռն ծխոյ եւ կրակի հնոց կարեցաւ. ահագին որոտմամբ իջաւ Աստուած հոն, եւ ամպին մէջէն իւր պատուիրանքն տուաւ Մովսէսին՝ որ Ահարոնին հետ լեռան վերայ ելեր էր:

Տասնաբանեան օրէնք կամ պատգամք. — ա. «Ես եմ Տէր Աստուած քո, որ զքեզ Եգիպտացւոց ծառայութեան տնէն հանեցի:

«Բաց յինէն ուրիշ աստուածներ չունենաս:

բ. «Քեզ կուռքեր չչինես, ոչ վերն երկինքն, ոչ վարն «երկիրս եւ ոչ երկրիս տակն ջրոց մէջ եղածներուն միոյն «նմանութիւնն. անոնց երկրպագութիւն չանես, եւ ոչ «պաշտես դանտնք. վասն զի ես եմ քու Տէր Աստուածդ, «Աստուած նախանձոտ, որ հարց մեզքն որդւոց կհատու- «ցանեմ, մինչեւ անոնց ինձ ատելի եղած չորս ազգն (սե- «րունքն), բայց եւ սիրելեացս եւ հրամաններս պահողաց «կ'ողորմիմ մինչեւ հազար ազգ:

գ. «Աստուծոյ քու Տիրոջդ անունն ընդունայն տեղ բե- րանդ չառնուս:

դ. «Շաբաթ օրերն սուրբ պահես. վեց օր դործէ, եօթ- ներորդ օրն՝ որ է շաբաթ Տեառն Աստուծոյ քո, չգործես:

ե. «Հայրդ եւ մայրդ պատուէ, որպէս զի երկրի վերայ երկար կեանք ունենաս:

զ. «Մի՛ սպանաներ:

է. «Մի՛ չնար:

ը. «Մի՛ դողանար:

թ. «Ընկերովդ վերայ սուտ մի՛ վկայեր:

ժ. «Ընկերովդ տանն մի՛ ցանկար, ոչ նորա կնոջն, ոչ ծառային, ոչ աղախնոյն եւ ոչ նորա մի բանին»:

Երբ Աստուած այս օրէնքն կուտար ահաւոր բարբառով, ժողովուրդն փողերուն ձայնն կլսեր, եւ սարսափած՝ հեռու հեռու կիախչէր: Երբոր Մովսէս եկաւ երեւցաւ, վերան թափեցան, «Այսուհետեւ հետեւնիս դուն խօսէ, կ'առէին, Աստուած չխօսի, մի՛ գուցէ մեռնիմք. — Բաջակերուեցէք, պատասխանեց Մովսէս. Աստուած զձեզ փորձելու համար եկաւ, որպէս զի իրմէ վախնաք եւ մեզք չգործէք»: Ինքն նորէն վեր՝ լեռն եկաւ, Աստուծոյ կեցած ամպին մէջ մտաւ եւ ուրիշ պատուիրանք եւս տաւ:

Մովսէս Բառասուն օր Սինա լեռան վերայ կկենայ. — Մովսէս Աստուծոյ հրամաններն ժողովրդեան բերելէն յետոյ, լեռան ստորոտն սեղան մի շինեց եւ տասներկու ջեղից թուռփն տասներկու քար կանգնեց. եւ մինչդեռ Իսրայել- ացիք Աստուծոյ ողջակէզ կ'անէին եւ զոհեր կմատուցա- նէին, Մովսէս հեռն Յեսուէն, Ահարոնն եւ անոր նաբաթ եւ Աբիուդ որդիքն եւ եօթանասուն ծեր առած՝ նորէն Սինա լեռն եկաւ, եւ Աստուծոյ կեցած տեղն տեսաւ, որուն յա- տակն ազնիւ շափիւղայ քարով պատած կ'երեւար, եւ վար իջան: Անկէց ետքն Յեսուայ հետ՝ որ իւր պաշտօնեան էր, երկրորդ անգամ եւս եկաւ Մովսէս Սինա լեռն, եւ վեց օրի չափ կենալէն յետոյ՝ Յեսուէն հոն թողուց, եւ ինքն մինչեւ երան ծայրն գնաց. քառասուն օր եւ քառասուն գիշեր

կեցաւ, եւ Աստուած իրեն սովորեցուց թէ ի՛նչպէս շինել պիտի տայ վկայութեան խորանն եւ ուխտի տապանակն, առաջադրութեան հացերուն սեղանն, ոսկի աշտանակն, օծման իւղն եւ խնկոց բաղադրութիւնն, ողջակիզաց սեղանին եւ քահանայից զգեստին, լանջանոցին, վակասին (*), ապարօշին եւ խուրին ձեւն, ինչպէս նաեւ Ահարոնին քահանայապետ, եւ անոր որդւոցն եւ սերնդոցն քահանայ Բարձրելոյն ձեռնադրելու արարողութիւնքն։ Զոհին մէջէն անոնց ընկած մասն եւս որոշեց. որ էր կենդանեաց աջ ուսն եւ կուրծքն։ Պատուիրեց որ առաւօտ երեկոյ մշտնջենաւոր զոհ մատուցուի սեղանոյն վերայ՝ ուր եւ երբէք կրակն չը պակսի, եւ խոտաացաւ որ ինքն միշտ վկայութեան խորանին մէջ ներկայ գտնուի, եւ անտի իւր պատուէրքն տայ։ Աստուծոյ հրամանովն Մովսէս աշխարհագրի կամ ժողովուրդն համբելու սովորութիւնն հաստատեց, եւ պարտք դրաւ որ քսան տարեկանէն վեր եզող Իսրայելացին, աղքատ թէ հարուստ, հոգւոյն փրկութեանն համար կէս երկդրամեան տայ. այն ստակն վկայութեան խորանին ծախքին պիտի գործածուէր։

Իսրայելացիք ոսկի հորք կպագեան. — Ժողովուրդն տեսնելով որ Մովսէս շատ կ'ուշանայ, լեռնէն վար չիջնար, կարծեցին թէ մեռաւ, եւ մոռնալով Աստուծոյ իրենց արած այնչափ բարիքն եւ հրաշքներն, գնացին բազմութեամբ Ահարոնին վերայ թափեցան, եւ «Ել մեզ աստուածներ շինէ, կկանչէին, որ մեզ առաջնորդեն. վասն զի այն զմեզ եզրկատուէն հանող Մովսէսն ի՛նչ եղաւ՝ չեմք գիտեր»։ Ահարոն տեսնելով որ անկարելի է նոցա խօսք հասկացունել, «Գնացէք, ասաց, ձեր կանանց եւ աղջկանց ոսկի օղերն կողոպտեցէք, բերէք ինձ»։ Իսկոյն գնացին բերին, առաւ, հորթ մի ձուլեց, առջեւն սեղան մի շինեց, վերան ողջակէզներ հանեց, եւ քարոզ կարդալ տուաւ թէ վաղն տօն տեւան է։ Առաւօտն կանուխ եկաւ ժողովուրդն, եւ իրարու «Ահա, Իսրայէլ, զքեզ եզրկատուէն հանող աստուածքն սոքա են» ասելով՝ զոհեր մատուցին, մեծաւ ուրախութեամբ կերան խմեցին, եւ սկսան տօնել եւ պարել։ Այն հորթն հաւանականաբար Ապիս կովուն նամանութիւնն էր, Ոսիրիսի նշանն, որ Եզրկատուցող գլխաւոր աստուծոյ մին էր, եւ որոյ տօնն եւ երկրպագութիւնն սովորած էին Իսրայելացիք յեզրկատուս։

(*)Վակասն քահանայապետին կուրծքն կռնակէն եւ երկու ուսերէն կկախուէր, յորում երկու զմրուխտի վերայ փորագրուած էին երկուտասան ցեղից անուանքն։ Լանջանոցն կամ տախտակն եւս վակասէն կկախուէր, եւ վերան գրուած էր՝ «Իմաստութիւն եւ ճշմարտութիւն»։

Աստուծոյ բարկութիւնն եւ Մովսէսի վրէժխնդրութիւնն.

Աստուած Իսրայելացւոց ամբարշտութեանն վերայ բարկացած՝ «Գնա՛, իջիր, ասաց առ Մովսէս. վասն զի ժողովուրդն անօրինեցաւ, պատուիրած ճամբէս դուրս ելաւ։ Իմացայ որ սա խոտապարանոց ժողովուրդ մի է. թո՛ղ ուրեմն որ զիրենք բարկացեալ սրտմտութեամբս սատակեմ, եւ զքեզ մեծ ազգ մի անեմ»։ Մովսէսի վսեմախոհ սիրան եւ հոգին չունեցողն սիրով եւ շնորհակալութեամբ կ'ընդունէր անշուշտ Աստուծոյ իրեն սերնդոցն առաջարկած այս մեծ փառքն. բայց Մովսէս իւր ժողովրդեան կոտորածովն ստացած փառքն եւ մեծութիւնն՝ փառք եւ մեծութիւն չէր համարեր. ուստի անկաւ լալով Աստուծոյ ոտքն եւ կպաղատէր. «Ինչ՞ ու, Տէր, այսպէս սրտմտութեամբ կբարկանաս ժողովրդեանդ որ զօրութեամբ մեծաւ եւ բարձր բազկաւ Եզրկատուէն հանեցիր։ Գուցէ ասե՛ն Եզրկատուցիք որ չարութեամբ հանեցիր զիրենք, որպէս զի լերան վերայ ջարդես։ Յիշէ զՍբրահամ, զԻսահակ, զՅակոբ եւ նոցա արած խոտամուշղ, դադարէ ի բարկութեան սրտմտութեան քո, եւ ժողովրդեանդ չարիք մի՛ հապցուներ»։ Այսպիսի պաղատանօք Աստուծոյ բարկութիւնն իջեցունելով, առաւ երկու քարէ տախտակներն, որոց վերայ Աստուած գրած էր իւր պատուիրանքն, վազեց լեռնէն վար իջաւ։

Յետեւ ժողովրդին ուրախութեան ձայներն լսելով, «Բանակին մէջ պատերազմի ձայն կայ» ասաց Մովսէսին «Ո՛հ, ո՛հ, պատասխանեց Մովսէս, զինովներու ձայն է»։ Եւ երբ բանակին մօտեցաւ եւ պար բռնողներն տեսաւ, Աստուծոյ նախանձովն լեցուած բարկացաւ, ձեռքի տախտակներն գետին զարկաւ ջարդուբուրդ արաւ, հորթն կործանեց, մանրեց, փոշի դարձուց, ջրին մէջ խառնեց եւ բոլոր մեղաւոր ժողովրդեան խմցուց, որպէս զի այն լեզի ըմպելիքն մրտքերնին բերէ ու հասկանան կոտոց ոչնչութիւնն եւ իրենց անագին մեղքն(*)։ ԶԱհարոնն եւս կանչեց, սաստիկ յանդիմանեց, եւ ուղեւելով Եզրկատուի կռապաշտութեան յիշատակն ժողովրդեան մօտէն ջնջել՝ գնաց բանակին դուռն

(*)Այս գործողութեամբ կ'իմացուի թէ պէտք է Մովսէս խորին հիմունքներն ունեցած լինի նաեւ բնալուծական գիտութեան, որ կամփրցունէ ոսկին ջրոյ մէջ լուծանելուն կերպերն, որոնք շատ տեսակ են։ Մեր երկուրն միայն դնեմք։ Ոսկոյ վերայ նադրուն որ թափուի՝ խկոյն կիր կդառնայ որով եւ փոշի, եւ կրնայ ջրի մէջ խառնուիլ։ Թէ որ ոսկին երեւ մաս տորտի, եւ երկու մաս ծծումբի բաղադրութեան մէջ դրուի՝ խկոյն կլուծուի։ Թէ՛ նադրուով եւ թէ տորտի եւ ծծումբի բաղադրութեամբ կրացած կամ լուծուած ոսկին՝ ջրի հետ խառնուելով՝ սաստիկ դառնութիւն մի կուտայ անոր։ Կ'երեւի թէ Մովսէս այս կերպովս լուծեց բարակ փոշի դարձուց ոսկի հորթն, եւ անոր լեզի ըմպելին ժողովրդեան խմցուց։

կեցաւ եւ « Աստուծոյ կողմն եղողք քովս գան » կանչեց : Անդէն ժողովեցան եկան Ղեւեայ ցեղն . « Աստուծոյ հրամանն է , ասաց , որ թրերնիդ առնուք , բանակին մի դռնէն մտնէք , միւսէն ելնէք , եւ ազգական եւ բարեկամ չխնայելով՝ առջեւնիդ եկողն ջարդէ՛ք կոտորէ՛ք » : Ասածին պէս արին Ղեւեայցիք . երեքհազարի չափ մարդ , աւելի յանցաւորներէն , ընկան տապալեցան այն օրն : Աստուած Ղեւեայցեաց հաւատարմութիւնն վարձատրելու համար նոցա ցեղին տուաւ քահանայութիւնն , զԱհարոնն եւս՝ որ զգլխացաւ քահանայապետ դրաւ :

Պատահեաց ասիւսակներն վերսին կուսայ Ասուած . Մովսէս կ'աւել գիցնէր սեպեկ . — Երկրորդ օրն կանչեց Մովսէս սարսափած ժողովուրդն , հասկացուց իրենց ամպարը տութեան մեծութիւնն . « Դուք Աստուծոյ գէմ այս մեծ մեղքն գործեցիք , ասաց , երթամ իրեն ազգանք որ թողութիւն տայ ձեզ » : Ելաւ լեռն , անկաւ Աստուծոյ առջեւն եւ կ'աղաչէր որ կամ ժողովրդեան գործած սոսկալի մեղացն թողութիւն տայ , եւ կամ « Զնջէ զիս , կ'ասէր , ի դարութեան յոր գրեցիր » : Մովսէսին այս անձնուէր ընկերակցութեամբն ի գութ շարժեցաւ Տէր , ժողովրդեան ասերախտութեանն ներեց , հրամայեց Մովսէսի որ նորէն երթայ՝ երկու տախտակ չինել տայ բերէ : Դարձեալ ելաւ Մովսէս Սինա լեռն , քառասուն օր եւ քառասուն գիշեր հոն ծով կեցաւ՝ առանց բերանն ջուր կամ հաց դնելու . Աստուած լուսաւոր ամպով իջաւ , եւ այն տախտակաց վերայ գրեց իւր տուած գլխաւոր պատուիրանքն :

Մովսէս փափաքելով զԱստուած յայտ յանդիման տեսնել , « Աղաչեմ զքեզ Տէր , ասաց , եթէ զիս կտիրես՝ ինքնզինքդ յայտնապէս ցուցուր ինձ : — Երեսս չես կրնար տեսնել , ասաց Տէր . վասն զի զիս տեսնող մարդն չկրնար ապրիլ . բայց որովհետեւ զքեզ շատ կտիրեմ , քարի մի ետեւ կեցիր , ու զիմացէն անցնելու ժամանակս անոր ձեղքէն տես զիս » : Անցաւ Աստուած իւր փառքովն , եւ Մովսէս անոր յետոյքն միայն կրցաւ տեսնել . սակայն եւ այնպէս երեսն ճառագայթարձակ լուսաւորուեցաւ , այնպէս զի լեռնէն վար որ իջաւ , ժողովուրդն եւ Ահարոն չկարենալով լուսոյն սաստկութենէն անոր երեսն նայիլ , քովէն հեռացան . այնուհետեւ հարկադրեցաւ Մովսէս ժողովրդեան հետ խօսած ժամանակ երեսն քօղ ձգելու . իսկ երբոր վկայութեան խորանն կ'երթար՝ քօղն վար կ'առնոյր . հոն Աստուած հետն բարեկամի մի պէս կխօսէր , ինչպէս կ'ասէ սուրբ հայրն մեր Գրիգոր Լուսաւորիչ :

Խորան վկայութեան . — Խորան վկայութեանն չինելու

համար՝ ասաց Մովսէս Իսրայելացւոց որ ամէն մարդ սրտէն բղխածն Աստուծոյ նուէր բերէ . ուստի եւ ամէնքն ինքնայօժար սիրով այնքան արծաթ , ոսկի , պղինձ , գոյնագոյն դիպակներ , ներկած մորթեր , անփուտ փայտ , հոտաւետ խնկեր եւ պատուական քարեր բերին տուին , որ Մովսէս ստիպուեցաւ բանակին մէջ քարոզ կարդալ թէ բաւական է՝ այլ եւս բան չբերեն . վասն զի մինչեւ կանայք ամենայն յօժարութեամբ իրենց սիրելի օղերն , մատանիներն , ծամակալքն , ապարանջանքն , եւ կշտապանակներն կհանէին կր բերէին : Այն ժամանակ կանչեց Մովսէս Բեռեկէէն ու Դանայ ցեղէն եղիար , Յուդայի ցեղէն Ովրայ որդին եւ ուրիշ ճարտար մարդիկ , որոց միւսքն Աստուած ինքնին ամենայն գիտութեամբ եւ արուեստիւ զարդարեր էր , որպէս զի կարող լինին իւր տուած օրինաց եւ հրամայած պաշտաման հարկաւոր կահերն եւ շարժուն տաճարն չինել , որ կրօնական եւ ազգային միութեան միանգամայն նշան պիտի լինէր : Այն կահերն եօթն հատ էին . ա . Խորան վկայութեան , բ . Տապանակ ուխտի , գ . Աշտանակ ոսկի , դ . Սեղան առաջաւորութեան , ե . Սեղան խնկոց , զ . Սեղան ողջակիզաց , է . Սեղան պղնձի :

Խորանն վկայութեան կամ շարժուն տաճարն՝ մեծագին կերպաներով շինուած վրան (չասր) մի էր , վերան ցիսի պատած . եւ որպէս զի անձրեւն եւ տաքութիւնն չլինասեն , անոր վերայ եւս կենդանեաց մորթ կտարածէին : — Վկայութեան խորանն վարագուրով մի երկու կրածնուէր . մին արքութիւն կ'ասուէր , որ քսան կանգուն երկայնութիւն ունէր , եւ միւսն արքութիւն արքոց . սորա երկայնութիւնն տասն կանգուն էր , եւ անոր մէջն էր տապանակն ուխտի , որ անփուտ փայտէ շինուած արկղ մի էր , երկուս եւ կէս կանգուն երկայնութեամբ եւ մի եւ կէս կանգուն լայնութեամբ եւ բարձրութեամբ : Բոլորովին ոսկիով պատած էր , երկու ծայրն զիմացէ գիմաց ոսկիէ մի մի քերովրէ կային թեւատարած . այս տապանակին մէջն էին տասնարանեայ օրինաց տախտակներն , Ահարոնի ծաղկած գաւազանն , եւ մանանայի սափորն : Տապանակին քովն դնել տուաւ յետոյ Մովսէս օրինաց գիրքն , զոր ծայրէ ծայր իւր ձեռքովն գրած էր : Տապանակին կախարիչն փառքիւն կկոչուէր . երկու քերովրէք իրենց թեւերովն զայն կծածկէին , եւ անոր վերայ Աստուած իւր պատգամներն կուտար : Վկայութեան խորանն արքութիւն ասուած կտորին մէջ մի կողմն դրուած էր՝ եօթն ճրագարանով կամ եօթնաձաճան ոսկի աշտանակն , եւ միւս կողմն ոսկի սեղան մի , որուն վերայ առաջաւորութեան տասուերկու հաց կար , որոնք ամէն

չաբաթ օրերն կնորոգուէին, եւ տասուերկու ցեղից աստուած- պաշտութեան նուէրն եւ նշանն էին : Այս առաջին մասին մէջտեղն էր սեղանն խնկոց , որոյ վերայ առաւօտ երեկոյ անուշաճտ խոնկեր կծխէին : Դուրսն վկայութեան խորանին դրան առջեւն որ դէպ ի արեւելք կնայէր, կանգնած էր ողջակիզաց սեղանն , որուն վերայ զոհերուն միսն եւ ճարպն կ'այրէին , եւ կրակն միշտ վառած կ'աշուէր : Այս սեղանին եւ վկայութեան խորանին մէջտեղն պղնձէ մեծ աւազան մի կար, ուր քահանայք կլուացուէին իրենց պաշտօնն չսկսած : Վկայութեան խորանին չորս կողմն եղած միջոցն սրահ կկոչուէր , եւ շուրջանակի վարադոյրներով պատած էր , որք արծաթեայ խոյակներով պղնձի սիւներով վերայ հաստատուած էին . այն սրահին երկայնութիւնն էր 100 կանգուն , եւ լայնութիւնն 50 : Բուն վկայութեան խորանն 30 կանգուն երկայնութիւն , 12 կանգուն լայնութիւն եւ 10 կանգուն բարձրութիւն ունէր :

Երբոր ասոնք բոլոր լմնցան , տեսաւ Մովսէս , հաւնեցաւ , եւ Եգիպտոսէն ելնելուն երկրորդ տարւոյն առաջին օրն օծեց զանոնք, Աստուծոյ նուիրեց , եւ վկայութեան խորանն կանգնեցաւ : Յայնժամ լուսաւոր ամպ մի ծածկեց վկայութեան խորանն , եւ մէջն Աստուծոյ փառքովն լեցուեցաւ : Այն ամպն պիտի լինէր նաեւ Հրէից ճամբայ ցուցանող առաջնորդն . երբոր խորանին վերայէն կ'վերանար եւ առաջ կ'երթար , Իսրայելացիք եւս իրենց ամենայն աղխին ճամբայ կ'եկնէին ետեւէն . եւ երբոր դարձեալ խորանին վերայ կ'իջնար կկենար , իրենք եւս ճամբորդութիւննին կ'զարկեցունէին , եւ հասած տեղերնին կ'անդէշէին : Յորեկն պարզ ամպ մի էր , իսկ գիշերն լուսապայծառ ջահ կ'զարնար :

Ահառն քահանայապետ կ'օծուի , եւ որդիքն քահանայ . նաբաղ եւ Աբիուղ . — Աստուածային պաշտաման համար ամէն բան պատրաստ էր , միայն պաշտօնեայք կ'պակսէին : Մովսէս պատուէր առաւ որ Ահարոնն քահանայապետ կամ մեծ զոհագործ օծէ , եւ անոր որդիքն նաբաղ , Աբիուղ , Եգիպտար , եւ Իթամար՝ քահանայ կամ զոհագործ : Խորանին դուռն ժողովեց ժողովուրդն , Ահարոնի եւ որդւոց ոտքն լուաց մաքրեց , Հրէից նեքկայացուց զանոնք , յետոյ քահանայապետական զբեմն հազցուց Ահարոնի , բարակ բեռեղէ պատմուճան , վակաս , եւ գօտի՝ որուն կ'պած էր լանջանոցն կամ տախտակն դատաստանի : Յետ այնորիկ Ահարոնին գլուխն խոյրն դրաւ , որուն ոսկի թիթեղին վերայ Աստուծոյ անունն գրուած էր : Որդւոցն եւս հազցուց իրենց զգեստն եւ զարդերն . հօրն եւ որդւոց գլուխն իւղով օծութեան օծեց , եւ պատուիրեց որ եօթն օր տապանակին

առջեւն կենան հսկում անեն : Ութերորդ օրն նորէն ժողովեց Իսրայելացիքն , եւ անոնց առջեւն՝ որ ոտքի վերայ երկիւղած լուծեամբ կեցած մօիկ կ'անէին , պատուիրեց Ահարոնին որ իւր մեղացն համար ողջակէզ մատուցանէ . յետոյ անոր հետ խորանն մտաւ աղօթք արաւ , դուրս եկան եւ Իսրայելացիքն օրհնեցին : Յայնժամ Աստուծոյ փառքն բոլոր ժողովրդեան երեւցաւ , երկնքէն սեղանին վերայ բոց մի իջաւ եւ ողջակէզն այրեց : Չայն որ տեսաւ բազմութիւնն՝ զարհուրեցաւ , եւ երեսի վերայ անկան երկրպագութիւն արին :

Ահարոնին որդիքն իսկոյն սկսան իրենց քահանայական պաշտօնն կատարել : Բայց մէջերնէն երկուքն, նաբաղ եւ Աբիուղ , փոխանակ Աստուծոյ հրամանին համեմատ՝ իրենց բուրվարուն մէջ ողջակիզաց սեղանոյն անշէջ կրակէն զնելու՝ օտար կրակ զրին . յանկարծ սեղանէն բոց ելաւ եւ զիրենք այրեց եւ ամենուն վերայ արհաւիրք պատեց : Մովսէսին հրամանաւն իսկոյն բանակէն դուրս հանուեցան թաղուեցան :

Խոստմունք եւ պատճախիք Աստուծոյ . — Այն ահաւոր տեսարանէն ետքն հրատարակեց Մովսէս Աստուծոյ իւր ժողովրդեան առած կրօնական , քաղաքական եւ առողջապահ օրէնքն , որք Մոյսիսիսական օրէնքն ասուեցան . եւ որպէս զի երկիւղածութեամբ զանոնք պահեն եւ կատարեն Հրեայք , այսպիսի խոստմունք եւ պատճախիք արաւ նոցա Աստուծոյ , իւր մարգարէին բերնովն . « Թէ որ տուած հրամանացս հաւատամաւ վարուիք եւ պատուիրաններս պահէք եւ կատարէք , « հարկաւոր եղած ժամանակն ձեզ անձրեւ կ'ուտամ . որով « եւ արմաթք բուսնին , ծառերն պտուղ տան , կուշտ հաց « ուտէք եւ տեղերնիդ հանգիստ բնակիք : Երկիրնիդ խաղա- « ղութիւն կ'ուտամ , պատերազմն անտի կ'հեռացունեմ , քաղ- « ջրք քուն կլինիք , եւ ոչ ոք զձեզ չզարհուրեցունեմ . չար « զազաններն ձեր երկրէն կ'ջնջեմ , թշնամիներնիդ կ'հալածեմ « եւ մեռած առջեւնիդ կ'ձգեմ : Չեզմէ հինգ հոգի՝ հարիւր հո- « գի կ'հալածեն , հարիւրն տասն հազար հոգի , եւ թշնամի- « նիդ ձեր առջեւն թրի բերան իյնան : Չձեզ կ'աճեցունեմ , « կրազմացունեմ , եւ հետերնիդ դրած ուխտս կ'հաստատեմ : « Մէջերնիդ կ'չրջիմ , ես ձեր Աստուծոն կլինիմ եւ դուք իմ « ժողովուրդս :

« Իսկ թէ որ ինձ չլսէք եւ հրամաններս չկատարէք , ես « եւս զձեզ ամէն տեսակ չարեօք կ'եցունեմ . ձեր սերմանիքն « ուրիշներն ուտեն , թշնամեաց առջեւն իյնաք , ձեր աստի- « ջրն զձեզ հալածեն , եւ առանց մէկուն հալածելու՝ տեղէ « տեղ փախտական երթաք : Ամբարտաւանութիւննիդ պիտի

« կոտորեմ » երկինքն ձեզ համար երկաթ պիտի դառնայ , եւ
« երկիրն պղինձ , եւ ամենեւին պտուղ չտայ : Ձեր քաղաք-
« ներն աւերակ պիտի դարձունեմ , սրբութիւննիդ անապատ ,
« եւ զոճերնիդ պիտի չընդունիմ : Երկիրնիդ պիտի աւերեմ ,
« ձեր թշնամիքն վերան պիտի զարմանան , եւ զձեզ ամէն
« ազգաց մէջ պիտի ցրուեմ » :

Sodif Իսրայելացոց. — Բայ ի եօթներորդ օրէն կամ չա-
բաթէն , Իսրայելացիք տարւոյն մէջ ուրիշ չորս գլխաւոր
մեծ տօներ ունէին , այսինքն Պասեք , Պենտեկոստէ , տօն
տաղաւարահարաց , եւ տօն քառութեան : Ինչպէս որ տե-
սամք , Պասեք կամ Չասիկն զրուեցաւ ի յիշատակ ելից
յեգիպտոսէ , եւ այն մեծ չնորհաց համար որով Աստուած
Եգիպտացոց անդրանիկներն ջարդած ժամանակն Իսրայե-
լացոց անդրանիկներուն խնայեի էր : Այն տօնն եօթն օր
կտեւէր , եւ այն եօթն օրուան մէջ բազարջ կամ անխմոր
հաց միայն կրնային ուտել :

Չատկէն յիսուն օր ետքն կկատարուէր Պենտեկոստէն , եւ
էր յիշատակ եգիպտոսէն ելնելէն 50 օր յետոյ Մինա լեռան
վերայ Մովսէսին օրէնք տրուելուն , եւ այն տօնին օրն
Աստուծոյ կանխահաս ցօրէն կմատուցանէին :

Տաղաւարահարի կամ Տաղաւարահարաց տօնն եօթներորդ
ամսոյն տասնեւէնգերորդ օրն կկատարուէր , երկրին բոլոր
բերքերն ժողովելէն յետոյ : Այն տօնին ժամանակ Իսրայե-
լացիք եօթն օր տեւեւներէ եւ ձիւղերէ չխուած տաղաւա-
րաց կամ վրանաց տակ կընակէին , ի յիշատակ անոր որ
իրենց նախնիքն Աւետեաց երկիրն մտնելէն առաջ՝ անապա-
տին մէջ 40 տարի իբրեւ ճանապարհորդ վրանաց տակ բը-
նակեի էին :

Բաւոքեան տօնն տաղաւարահարաց տօնէն հինգ օր յա-
ռաջ կկատարուէր իբրեւ անոր պատրաստութիւն : Ամէնքն
ծոմ կընէին . քահանայապետն իւր մեղաց քառութեանն
համար երկնջ մի կզոհէր , եւ բոլոր տարւոյն մէջ այն օրն
միայն ի Սրբութիւն սրբութեանց կմտնէր՝ խուսկ եւ զոհին
արիւնն նուիրելու Աստուծոյ : Յետոյ ժողովրդեան մեղացն
համար եւս երկու նոխաղ կնուիրէր , որոց մին կզոհուէր ,
եւ միւսն կենդանի կ'արձակուէր բանակէն դուրս , այսպիսի
արարողութեամբ : Քահանայապետն այն երկու նոխաղներն
առած՝ Վկայութեան խորանին դուռն կհասնէր , անոնց վե-
րայ վիճակ կձգէր՝ որ գիանայ թէ ո՛րն վասն մեղաց պիտի
զոհուի , եւ ո՛րն կենդանի պիտի նուիրուի Աստուծոյ : Յետ
այնորիկ երկու ձեռքն վիճակաւ որոշուած կենդանի նոխա-
ղին գլխոյն վերայ կզնէր , իւր եւ ժողովրդեան մեղքն ու
անօրէնութիւնքն կխոտտովանէր , եւ Աստուծոյ կ'աղաչէր

որ այն կենդանոյն գլուխն թափէ իրենց արժանի եղած
պատիժն : Եւ հոն պատրաստ կեցած մարդն խկոյն կ'առ-
նոյր զայն՝ անապատն կտանէր կ'արձակէր :

Աւետեացի Իսրայելացոց. — Եգիպտոսէն ելնելուն եր-
կրորդ տարւոյն երկրորդ ամսոյն առաջին օրն՝ Աստուած
հրամայեց Մովսէսին որ Իսրայելացիքն համբէ , քսան տա-
րեկաններէն սկսեալ : Միահամուռ տասուերկու ցեղից մէջ
գտնուեցան վեցհարիւր երեք հազար էրիկ մարդ՝ զէնք կը-
րելու կարող , եւ վրանին պարտք դրաւ Մովսէս պատե-
րազմի երթալու ամէն անգամ որ հարկ լինի : Այն աշխար-
հագրին մէջ չմտաւ Ղեւեայ ցեղն , յորմէ էին եւ ինքեանք ,
Մովսէս եւ Ահարոն . վասն զի Աստուած Մովսէսին ասեի
էր . « Եգիպտացոց անդրանիկներն ջարդած օրս Իսրայելի
« անդրանիկներն ինձ պահեցի . անոնց տեղ Ղեւեայ ցեղն
« կ'առնուի : Թող ասոնք Ահարոնի ծառայեն , եւ իրենց
« յանձնուի իմ պաշտամանս եւ խորանին վկայութեան սպա-
« սահարկութիւնն : Տապանակին բոլորտիքն բանակին , եւ
« ճամբորդութեան ժամանակ խորանն ժողովն ծալեն , սըր-
« բազան անօթոց հետ տանին զայն , եւ կեցած տեղերնին կանգ-
« նեն : Թէ որ իրենցմէ զատ մէկն անոնց դպչի՝ մահապարտ
« լինի » : Ղեւեայիք չորս ցեղ կամ կարգ կբաժնուէին . երեք
առաջինքն էին Գերսոնեանք , Կահաթեանք եւ Մերարեանք ,
Ղեւիին երեք Գերսոն , Կահաթ եւ Մերարի որդոց ան-
ուամբն կոչուած . իսկ չորրորդն , որ Ահարոնեանք կամ
որդիք Ահարոնի կ'ասուէին՝ ամենէն մեծ էր պատուով եւ
իշխանութեամբ , Կահաթու եւ Սմբամայ զաւկէն կ'իջնար ,
եւ իրենք միայն էին քահանայք կամ զոհագործք : Ղեւեայ
ցեղն առանձին համբել տալով , քսանուերկու հազար երեք
հարիւր հոգի գտաւ Աստուած իւր պաշտամանն ծառայող :

ԳԱՌԱՄԱՄԵՍՅ ՊԱՆԴԻՏՈՒԹԻՒՆ ԻՄՐԱՅԵԼԱՅԻՈՅ
ՅԱՆԱՊԱՏԻՆ

Իսրայելացիք Սինա լեռնէն համբայ կ'ելնեն . — Ժողովրդեան գանգատն . եօթանասուն ծերոց ընտրութիւնն . — Լորամարգի . — Մարիամ եւ Ահարոն Մովսեսի դէմ կոչառնան . — Քանանացւոց երկիրն լրտեսներ կղրկէ Մովսէս . — Ժողովուրդն կտրտնջայ . Աստուած քառասուն տարի Թափառեցունել կապառնայ . — Իսրայելացիք կյաղծուին եւ անապատին մէջ կմոլորին . — Հայհոյիչն եւ շարամ օր սուրբ չպահողն Մովսէս քարկոծել կուտայ . — Կորխ , Դաճան եւ Արիւն . — Ժողովուրդն կ'ապստամբի . կոտորած Աստուծոյ . — Ահարոնին գաւազանն կը ճաղկի . — Մարիամ կմեռնի . Մովսեսի եւ Ահարոնի սխալմունքն . — Ահարոնի մահն . — Օձն պղծն . — Հրեայք Ամովրիացւոց եւ Մովարացւոց կյաղծն . — Բաղամ . — Հրէից կուպաշտութիւնն եւ ջարդն . — Երկրորդ ազգահամար , եւ Յեսու յաշորդ Մովսեսի . — Վերջին գործք , պատուէրք եւ յորդորանք Մովսեսի , — Մովսէս կ'օրհնէ երկոտասան ցեղերն եւ կմեռնի :

(1643—1603)

Իսրայելացիք Սինա լեռնէն համբայ կ'ելնեն . — Լուսաւոր ամպն միշտ Վկայութեան խորանին հովանի կ'անէր : Եգիպտոսէն ելնելուն երկրորդ տարւոյն երկրորդ ամսոյն քառանկորդ օրն վերացաւ , ճամբայ ելնելու փողերն հնչեցին , եւ ժողովուրդն բոլոր կահ կարասիովն Սինայի անապատէն մեկնեցաւ : Այն բազմազունդ բանակին յառաջընթաց էր Յուդայի ցեղն , ետեւէն Իսաքարայ եւ Չաբուղոնի ցեղերն : Անոնց ետեւէն կուգային Գեթսոնի եւ Մերարեայ զեւտական ցեղերն , հետեւինքն բերելով Վկայութեան խորանն : Ետեւէն կհասնէին Ռուբենի , Շմաւոնի եւ Դադայ ցեղերն , եւ նոցա ետեւէն որդիք Կահաթու՝ բարձեալ զՏապանակն ուխտի . իսկ Նփրեմի , Մանասէի , Դանայ , Բենիամինի , Ասերայ եւ Նեփթաղիմայ ցեղերն բանակին վերջապահն էին :

Այն մեծ դաւթականութեան գլուխ եւ առաջնորդ կեցած էր Մովսէս , եւ դէպ ի Փառանու անապատն կտանէր : Երբ որ տապանակն կսկսէր քալել , կ'ասէր . « Արի՛ Տէր , եւ ցրուեացին թշնամիքդ , եւ ատելիքդ փախչին առջեւէդ » . եւ կենալու ժամանակ կ'աղաղակէր . « Ո՛վ Տէր , դարձիր հաղարաւորաց եւ բիւրաւորաց Իսրայելի » :

Ժողովրդեան գանգատն . եօթանասուն ծերոց ընտրութիւնն . — Որչափ եւս մանանան քաղցրաճաշակ էր եւ ամենահամ , սակայն Իսրայելացիք որ առջի բերան ամենայն սիրով ընդունեցան զայն իբրեւ Աստուծոյ առանձին մի պարգեւն , ամէն օր ուտելով ձանձրացան . սկսան լալ եւ առել . « Ո՛վ մեզ միս պիտի կերցունէ . ո՛ր եւն այն Եգիպտոսի ձուկն ,

սեխն , ձմերուկն , պրսան , սոխն եւ սխտորն՝ զոր ձրի ձրի կ'ուտէինք » : Զէր գիտեր Մովսէս ի՞նչպէս հանդարտեցունէ զիրենք , որ չորս կողմն առած « Մեզ միս տուր որ ուտեմք » կ'աղաղակէին : « Ո՛վ Տէր , գոչեց Մովսէս վըշտացեալ սրտիւ , եւ չեմ կրնար այսչափ ժողովուրդ մինակ հոգալ , իմ կարողութենէս չատ աւելի ծանր է : Թէ որ պիտի չօգնես ինձ , լաւ է որ զիս մեռցունես » : Աստուած հրամայեց իրեն որ Իսրայելացւոց ծերերէն եօթանասուն բնտիր անձինք ժողովէ եւ հեան առնու զանոնք՝ Վկայութեան խորանն տանի . « Հոն ես կ'իջնամ , ասաց , հետդ կը խօսիմ , քու հոգիէդ քիչ մի կ'առնում նոցա կուտամ , « որպէս զի քեզ օգնեն եւ ժողովրդեան հոգն մինակ չքա » « չես » : Աստուծոյ պատուիրածին պէս արաւ Մովսէս . այն եօթանասուն ծերոց վերայ իջաւ հոգին եւ սկսան մարգարէանալ : Այն եօթանասուն ծերերէն Ելիազն եւ Մովզազն բանակին մէջ մնացեր էին , բայց հոգին անոնց վերայ եւս իջաւ , եւ սկսան մարգարէութիւն անել : Պատանի մի վաղեց Մովսեսին պատմեց : Յետու Նաւայ , որ Մովսեսի պաշտօնեան էր , զայն որ լսեց՝ ասաց անոր . « Տէր Մովսէս , արդիլէ որ չմարգարէանան : — Երանի՛ թէ , պատասխանեց Մովսէս , բոլոր Աստուծոյ ժողովուրդն մարգարէ լինէր » :

Լորամարգի . — Յետոյ ասաց Աստուած Մովսեսի . « Ժողովրդեան ապստրէ որ վաղն միս ուտելու պատրաստուին , « եւ ոչ միայն մի օր , այլ ամբողջ ամիս մի » : Կզարմանար Մովսէս թէ այն բազմաթիւ ժողովրդեան որ միայն վեց հարիւր հազար կտրիճ ունէր , ի՞նչպէս ամիս մի ամբողջ միս պիտի բաւէ : « Կտեսնես , ասաց Աստուած Մովսեսի , եւ իմ զօրութիւնս կհասկանաս » : Երկրորդ օրն ծովու կողմէն սաստիկ հողմ հանեց , որ քշեց թռչող լորսամարգաց տարմերն եւ թափեց բոլոր բանակին մէջն եւ չորս զին՝ երկու կանգուն բարձրութեամբ : Ժողովրդեանն ուրախութեանն չափ չկար . վերան թափեցան , ժողովող ժողովողի եղան եւ սկսան անյադարար ուտել : Բայց զեռ պատուն բերաննին էր՝ երբ բարկացաւ Տէր , եւ ուզելով ցուցունել թէ պէտք է միշտ Աստուծոյ տուած կերակրոյն դո՛ւ լինել , չարաչար պատժեց զանգատողաց զխաւորներն , որ միտան եւ հոն թաղուեցան եւ տեղւոյն անունն դրին Գերեզմանք ցանկորեան :

Մարիամ եւ Ահարոն Մովսեսի դէմ կոչառնան . — Նոյն իսկ իւր ընտանեացն մէջ իրեն հակառակորդներ ունեցաւ Մովսէս , իւր քոյրն եւ եղբայրն : Մարիամ եւ Ահարոն վերան նախանձելով , Եթովպացի կին առած լինելուն համար

զինքն բամբասեցին , եւ իշխանութիւնն արհամարելով՝
« Միթէ Աստուած Մովսէսի՞ հետ միայն խօսեցաւ կ'ասէին .
միթէ մեզ հետ եւս չխօսեցա՞ւ » : Չայն չհանեց Մովսէս ,
որովհետեւ շատ հեզ էր եւ խոնարհամիտ : Բայց Աստուած
բարկացաւ , հրամայեց որ երեքն եւս ի միասին Վկայու-
թեան խորանն դան : Ամպէ սիւնով խորանին դրան առջեւն
իջաւ , Ահարոնն եւ Մարիամն մէկգի կանչեց եւ ասաց
յանդիմանելով . « Ի՞նչպէս չվախցաք Մովսէսի դէմ խօսե-
լու . չէ՞ք գիտեր որ ես ուրիշ մարգարէներու հետ տեսիլ-
« քով կ'իօսիմ . բայց Մովսէսի հետ որ իմ հաւատարիմ ծա-
« ւայս է , բերան ի բերան եւ երես առ երես . ինքն իմ
« փառքս եւս տեսած է . արդ դուք ի՞նչպէս համարձակեցաք
« զինքն բամբասելու » : Այս ասելէն յետոյ՝ ամպն խորանէն
վերացաւ : Քահանայական կարգին համար խնայեց Աստու-
ած Ահարոնին , բայց զՄարիամ պատժեց եւ բորոտեցուց :
Վախցաւ Ահարոն որ ինքն եւս չպատժուի , վազեց անկաւ
Մովսէսին , մեղայ ասաց , եւ աղաչեց որ իրենց վերայէն
Աստուծոյ բարկութիւնն իջեցունէ : Եւ Մովսէս աղաղակեց
առ Տէր որ ներէ քրոջն եւ բժշկէ զնա , բայց Աստուած
հրամայեց որ Մարիամ եօթն օր բանակէն դուրս կենայ՝
մինչեւ որ սրբուի , եւ եօթներուդ օրն բժշկեցաւ :

Քառանգացոց երկիրն յոսեֆի կողմէն Մովսէս . — Երբոր
Իսրայելացիք եկան Քահանայացոց երկրին հարաւակողմն
Փառանու անապատն՝ ի կողմն քնակեցան , Մովսէս տասն
եւերկու ցեղերէն մի մի հողի լրտես դրկեց Յեսուայ եւ
Քաղերի հետ , որ երթան Աւեսեաց երկրին վերայ տեղե-
կութիւն բերեն : Նոքա քառասուն օրէն դարձան , եւ երկ-
րին բարեբերութեանն վերայ զարմանալի բաներ պատմելով՝
կաթ եւ մեղր կըղխէ կ'ասէին , եւ հետեւին բերեր էին
նուռ , թուղ եւ խաղողի ողկոյզ մի՞ զոր հազիւ երկու հոգի
լծակով կրնային վերցունել : Բայց փոխանակ ժողովուր-
դըն յորդորելու որ օր մի առաջ երթան մտնեն այն սքան-
չելի երկիրն , զոր Աստուած Արքահամու խոստացեր էր որ
իւր որդւոցն պիտի տայ , եւ հիմա այսչափ մեծամեծ հրաշ-
քով հոն կ'առաջնորդէր , այս վատ մարդիկն ժողովրդեան
աչքն վախցուցին . « Իրաւ , կ'ասէին , այն երկիրն առատ
պտուղ եւ կերակուր կրերէ , բայց ամուր պարիսպներ ու-
նի , եւ մէջի ժողովուրդն զօրաւոր է . բոլորն եւս յաղթա-
հասակ հսկաներ , որոց առջեւ մեք մարախի կնամանէնք » :
Զուր տեղն կվկայէին Յեսու եւ Քաղէր թէ « Եղբարք , մի՞
վախնաք , Աստուած մեր հետն է , երթամք ժառանգեմք
այն բարեբեր երկիրն : Ինքն մեզ մինչեւ հոս բերաւ , կա-
րող է եւ հոն տանիլ » :

Ժողովուրդն կհրեցայ. Աստուած Բառասուն տարի զիրենք
քախաւեցունել կապտուայ . — Բոլոր այն զիւրն յուսահա-
տութեամբ լացաւ այն երախտամոռաց ժողովուրդն , եւ
Մովսէսի եւ Ահարոնի դէմ արանջելով « Լա՛ւ է , կ'աղա-
ղակէին , որ հոն Եգիպտոս մեռնէինք , կամ հոս մեռնիմք ,
քան թէ այն երկիրն երթամք , ուր մեք պատերազմով
պիտի մեռնիմք , եւ մեր կանայքն եւ որդիքն պիտի յափըշ-
տակուին եւ զերի անկնին : Լաւ է որ դառնամք նորէն
Եգիպտոս մտնեմք » : Այս անմիտ մտածութիւնն յառաջ
տանելու համար խորհուրդ արարին որ Մովսէսէն զլուխ
քաշեն , իրենց մին զլուխ դնեն եւ ետ դառնան : Մովսէս
եւ Ահարոն ճարերնին հատած՝ երեսի վերայ ընկած կ'աղա-
չէին ժողովրդեան որ ետ կենան այն խորհուրդէն . Քաղէր
եւ Յեսու եւս լաթերնին պատռած՝ կշանային իրենց ընկե-
րաց խօսքն սուտ հանել եւ քաջալերել ժողովուրդն . բայց
ո՞վ մտիկ կ'անէր . վախն եւ սարսափն վերանին տրեր էր .
մանաւանդ թէ այնպէս համարելով թէ Քաղէրն եւ Յեսուն
Մովսէսի կողմն բռնելու համար է որ այնպէս կ'իօսին ,
կատղեցան , վերանին վազեցին եւ կ'ուզէին զանոնք քար-
կոծել : Յանկարծ Աստուծոյ փառքն Վկայութեան խորա-
նին վերայ երեւցաւ ամպով , եւ ասաց Մովսէսի . « Մինչեւ
« ե՞րբ այս ժողովուրդն զիս կրարկացունէ , եւ մինչեւ ե՞րբ
« ինձ պիտի չհաւատան՝ մէջերնին այսքան հրաշք անելէս
« վերջն : Թո՛ղ տուր որ զիրենք զարնեմ ջնջեմ , եւ զքեզ
« եւ հօրդ տունն մեծ ազգ մի անեմ ասկէ աւելի բազմա-
« թիւ եւ զօրաւոր » : Այն երկրորդ անգամն էր որ կ'ուզէր
Աստուած բնաջինջ կորուսանել զԻսրայելացիս , եւ դարձ-
եալ Մովսէսի սրտաշարժ աղաչանքն նորա բարկութիւնն
իջոյց : « Ո՞վ Տէր , գոչեց արտասուելով , Տէ՛ր երկայնա-
միտ , բաղումուրդում եւ ճշմարիտ . թողութիւն տուր ժողո-
վրդեանդ մեղացն . յիշէ որ դուն հանեցիր զանոնք Եգիպ-
տոսէն . ի՞նչ պիտի ասեն Եգիպտացիք երբ լսեն թէ այնչափ
հրաշքով Եգիպտոսէն հանած ժողովուրդդ անապատին մէջ
զարկիր սպաննեցիր : Տէ՛ր , քու մեծ ոգորմութեանդ հա-
մեմատ՝ ողորմէ ներէ ժողովրդեանդ : — Բարի է , կնեւեմ ,
պատասխանեց Աստուած , բայց կենդանի եմ ես , եւ կեն-
դանի է անուն իմ , բոլոր այս մարդիկն որ Եգիպտոս եւ
այս անապատին մէջ արած հրաշքս տեսան , եւ նորէն
փորձեցին զիս այսչափ անգամ , եւ խօսքս մտիկ չարին ,
պիտի չտեսնեն իրենց հարցն խոստացած երկիրս . քառա-
սուն տարի անապատին մէջ պիտի թափառին եւ հոն պի-
տի թողուն իրենց ոսկերքն ի պատիժ իրենց ապերախտու-
թեանն : Իսկ իրենց որդիքն՝ որոց համար ասացին թէ

պիտի յափշտակուին եւ զերի անկնին , ահա անոնք պիտի մտնեն ու ժառանգեն այն երկիրն , զոր հօրերնուն եւս պիտի տայի : Բայց որովհետեւ Յեսու եւ Քաղէր ուղիղ սիրտ ունեցան , այն երկուքն միայն պիտի տեսնեն եւ ժառանգեն Աւետեաց երկիրն» : Այս կերպով վարձատրեց Աստուած իւր ճշմարիտ ծառայքն , ինչպէս որ անոր հակառակ տաան լրտեսներն չարաչար հարուածներով զարկաւ եւ մեռուց :

Հրէից զարշելի ապերախտութեանն այս սոսկալի փոխարէնն տուաւ Աստուած : Եգիպտոսէն Քանանացւոց կամ Աւետեաց երկիրն երթալու համար՝ քանի մի ամիս միայն բաւական էր , ինչպէս որ շատ անգամ գնացեր էին Յակոբայ որդիքն ցորեն գնելու համար : Բայց Աստուծոյ այն կարգէ գուրս կերպով ճամբան հեռացունելուն մի պատճառն եւս այն էր , որ գէթ այն քառասուն տարուան մէջ զղջան Իսրայէլացիք իրենց զինքն բարկացունելուն վերայ , եւ պատիժնին վերցունէ . սակայն նոքա իրենց խառատութեամբն ոչ միայն առջի յանցանքնին չքաւեցին , այլ եւ նորանոր զանգաւանքով եւ ապստամբութեամբ ծանրացուցին զայն :

Իսրայէլացիք կյաղբուին եւ անապատին մէջ կմուրիին . — Իմացուց Մովսէս Իսրայէլացւոց Աստուծոյ այս սոսկալի պատգամն , եւ բոլոր ժողովուրդն սուգ մտաւ , արտմեցաւ : Այս եւս ասաց Մովսէս թէ Աստուած հրամայեց որ վաղն եյնեմք դէպի անապատ Կարմիր ծովուն ճամբան բռնեմք : Տեսաւ ժողովուրդն որ Աստուած ասած սպառնալիքն գլուխ պիտի հանէ , եւ պիտի սկսի այն քառասուն տարուան պանդխտութիւնն , սոսկացաւ , եւ այն ժողովուրդն՝ որ երբ Աստուած գնացէք կ'ասէր՝ չէին ուզեր երթալ : Իմա որ Աստուած արգիլեց որ չերթան՝ կ'ուզէին երթալ : Ուստի երկրորդ օրն առաւօտուն անմիտ յանդգնութեամբ լեցուած՝ ուզեցին Քանանացւոց երկրին տիրել եւ Ամաղեկացւոց հետ պատերազմիլ . մտիկ չարին նաեւ Մովսէսի խօսքին որ կը յորդորեր զիրենք տեղերնին հանդարտ կենալ . վասն զի Աստուած հետերնիդ չէ կ'ասէր . ժամանակն անցաւ , առաջ պիտի մտածէիք զայն : Զէնքի վազեցին , թողուցին զՄովսէս եւ զստպանակն , թշնամեաց վերայ յարձակեցան : Դիմացին ելան Ամաղեկացիք եւ Քանանացիք , զարկին կոտորեցին զիրենք , եւ մինչեւ Հերմա քչեցին : Ուստի կամայ եւ ակամայ անապատն մտան Իսրայէլացիք եւ սկսան իրենց պատուհաս պանդխտութիւնն : Բոլոր այն միջոցին որ հոն պտըտեցան՝ հարկ եղաւ որ Մովսէս անգաղար նոցա անհրձեղանքութեանն , պատուիրանազանցութեանն եւ տիգոհութեանն դէմ մաքառի : Դրած օրէնքն եւս պահել տալու

համար՝ շատ անգամ հարկ եղաւ որ օրինաց սպառնացեալ պատուհասքն արդեամբ ցուցունէ , որպէս զի հասարակաց օրինակ լինին :

Հայիոյիցն եւ Եաբաթ օրն սուրբ չպահողն Մովսէս Բարկոնեյ կուսայ . — Անգամ մի մարդուն մին ընդդէմ այն պատուիրանին որ կ'ասէր թէ « Ընդունայն տեղն Աստուծոյ անունն բերանդ մի առնուր » , հայհոյեր էր : Երբոր առին զնա՝ իրեն բերին , Աստուծոյ հրամանովն բանակէն դուրս հանեց Մովսէս եւ քարկոծել տուաւ :

Նոյնպէս քարկոծել տուաւ նաեւ մարդ մի որ չաբաթ օրն սուրբ պահելու տեղ՝ ելեր լեռն փայտ կքաղէր :

Կորիս , Դաբան եւ Աքիբոն . — Մովսէսի այս լիազօր իշխանութիւնն՝ իշխանաց շատերն , մանաւանդ Ղեւտացիք , չէին կրնար քաշել , թէ եւ Մովսէսէն առեր էին իրենց իշխանութիւնն եւ պատին . ուստի եւ ստէպ իրեն դէմ ժողովուրդն ապստամբեցունելու կշանային : Կորիս , Դաբան եւ Աքիբոն Ղեւտացիներն հետերնին միացունելով նաեւ ժողովրդեան գլխաւորներէն 270 հոգի՝ Մովսէսի եւ Ահարոնի վերայ զիմեցին . « Բոլոր ժողովուրդն սուրբ է , եւ Տէր մէջերնին է կ'ասէին . դուք ինչո՞ւ համար անոնց վերայ տիրաբար իշխանութիւն կբանեցունէք » : Մովսէս երեսի վերայ անկած՝ աղաչեց որ հանդարտին . բայց երբ տեսաւ որ նոցա միտքն քանանայապետութեան պաշտօնն յափշտակել է , զոր Ահարոնի տոհմին սեպականած էր Աստուած , ասաց Կորիսին . « Զեր բուրվառներն առէք վաղըն Աստուծոյ առջեւն եկէք . թող զայ նաեւ Ահարոն , իւր բուրվառովն : Գո՛վ որ Աստուած ընտրէ՝ նա է սուրբ » :

Երկրորդ օրն Կորիս՝ հետն առած իւր 270 անմախտներն , եւ Մովսէս եւ Ահարոն իրենց բուրվառներովն Վկայութեան խորանին գունն եկան ժողովեցան . հոն Աստուած յանկարծ իւր փառքն ժողովրդեան երեւցուց , եւ բարկութեամբ Մովսէսի եւ Ահարոնի ասաց , որ այն ժողովրդեան մէջէն զատուին մէկդի եյնեն , վասն զի բոլորն եւս կ'ուզէ սատակել : Նոքա երեսի վերայ անկան եւ աղաչեցին որ մի քանի մարդու մեղացն համար բարկութիւնն բոլոր ժողովրդեան վերայ չթափէ : « Ուրեմն զրուցէ ժողովրդեան , « ասաց Աստուած Մովսէսի , որ Կորիսայ , Դաբանայ եւ « Աքիբոնի մարդոցմէն զատուին , որ մի՛ գուցէ իրենք եւս « նոցա հետ պատժուին » : Ժողովուրդն ահով զոգով քաշուեցաւ գնաց . երբ ասպտամբք միայն մնացին իրենց կրնիկներովն եւ տղոցմովն վրանաց զրան առջեւն : Այն ժամանակ զարձաւ Մովսէս ժողովրդեան ասաց . « Թէ որ այս մարդիկն իրենց ողորական մահուամբն մտնին , նշան լինի

ձեզ որ արածներս Աստուծով չեմ արած, եւ Աստուած զիս
չէ զրկած . իսկ թէ որ նորանշան բան մի ցուցունէ Աստ-
ուած, եւ երկիրս բերանն բանայ՝ զանոնք իրենց կահովն
եւ կարասիովն կլլէ եւ ողջ ողջ գետին անցնին, խմացէք
որ զԱստուած բարկացուցին» : Դեռ խօսքն բերանն էր,
գետինն բացուեցաւ եւ Կորին, Դաթանն եւ Սբրիոնն ողջ
ողջ անով տեղով մէջն առաւ ծածկեց : Հոն մօտ կեցած
ժողովուրդն կարծելով որ զիրենք եւս պիտի կլլէ, սարսա-
փած սոսկալի ձայներով փախչող փախչողի եղան : Անզին
Կորխեանց մասնակից 270-ին վերայ եւս, որ խորանին
առջեւն խռնկ կմատուցանէին, երկնքէն կրկն իջաւ, եւ
այրեց մոխիր դարձուց զիրենք : Յետոյ հրամայեց Մովսէս որ
նոյց բուրվամաներն հաղցունեն, եւս զպղինձն տափկեցու-
նելով՝ ողջակիզաց անդանին վերայ անցունեն, որպիս զի
յիշեն միշտ Բարայեւացիք որ Ահարոնի տոհմէն զատ ոչ ոք
կրնար Աստուծոյ խռնկ ծխել անպատիւ :

Ժողովուրդն կ'ապստամբի. կոստրած Սասունոյ. — Սասուն-
ծոյ այս դատաւասանն թէպէտ եւ սարսափեցուց զժողո-
վուրդն, բայց Մովսեսի հակառակորդներն աւելի կատուե-
ցուց. նոքա մեծն եւ պզտիկն Մովսեսի դէմ գրգռեցին՝
ոսամկին աչքն վախցունելով : Երկրորդ օրն կատարած՝ Մով-
սեսի եւ Ահարոնի վերայ վաղեց ժողովուրդն, սկսան պո-
ռալ եւ կանչել թէ « Դուք Սասունոյ ժողովուրդն ջարդե-
ցիք » : Նոքա եւս Վկայութեան խորանն դիմեցին . ամպ
մի ծածկեց զիրենք, եւ Սասունոյ փառքն երեւցաւ եւ
հրամայեց նորէն Մովսեսի եւ Ահարոնի որ դատուին ելնեն
ժողովրդեան մէջէն, « Վասն զի այլ այս անգամ կ'ուզեմ
զիրենք ջնջել » ասաց : Եւ երբ նորէն իրենք երեսի վերայ
անկած կ'աղաչէին, եւ անոնց համար ներում կ'ընդրէին,
անդին բանական ջարդն սկսաւ . իմացաւ Մովսէս, « Բուր-
վառդ առ, դնա մտիւր շուտով բանալն եւ ժողովրդեան
մեղքն քաւ » ասաց Ահարոնին . բայց մինչեւ որ նա հա-
սաւ, երկնքէն կրակ իջեր եւ ժողովրդեան մէջէն տասնեւ
չորս հազար եօթնհարիւր հոգի մնուցեր էր : Ահարոնին
քահանայապետական հազուստով բուրվառ ձեռքն՝ ի բանա-
կին կենդանեաց եւ մեռելոց մէջ կեցած՝ Սասունոյ բար-
կութիւնն իջեցունելն եւ ժողովրդեան սաստկումն դադրե-
ցունելն՝ այսպիսի սքանչելի կերպով կատարագրէ Սողոմոն
իմաստուն .

« Փութացեալ այրն անարատ՝ մատեալ յողաջ ի կրիւ՝
իւրով պաշտամանն զինոն, աղօթիւք եւ խնկօք ուղերձ-
եալ զքառութիւն. եկաց ընդդէմ բարկութեան, եւ արար
մախճան հարուածոցն, յայտ արարեալ թէ քո ծառայ է ։

Յաղթեաց բաղում ամբոխի, ո՛չ զօրութեամբ մարմնոյ՝ եւ
 ոչ զինուց զալեցնութեամբ, այլ բանիւ զտանջիւն հնազանդե-
 եաց :

« Զերդմունս եւ զգալինս հարցն յիշատակեալ, զչեղձա-
չեղձ դիականցն անկելոց առ միմիանս՝ կացեալ ի մէջ դա-
դարեցոյց զբարկութիւն : Ենեք՝ ճանապարհ ընդ մէջ կեն-
դանեաց եւ մեռելոց : Քանզի պզգնաւոր հանդերձի՛ն
էր ամենայն զարգն եւ փառք հարցն ի չորեքկարգեան ա-
կանան քանդակեալս, եւ մեծութիւն քո թագ ի վերայ
զլիսց նոցա : Յա՛յնց խորհեցաւ սատակին, եւ ի նոցունս՝
զարհուրեցաւ, զի բաւական էր միայն փորձ բարկութեան») :

Ահարոնիկն գաւազանն կծաղկիլ. — Տեսաւ Աստուած որ քահանայական իշխանութեան համար Իսրայելացւոց մէջ կոխին եւ նախանձն պիտի չգաղթի, ուզեց նոր հրաշքով իւր կամքն նոցա յայտնել, եւ Ահարոնիսն տունն նորէն ընտրելով՝ միւս ցեղերուն յոյսն բոլորովին կտրել: Հրամայեց որ տասուերկու ցեղք մի մի գաւազանի վերայ գրեն իրենց աւանան, վկայութեան խորանն դնեն, եւ որո՛ն գաւազանն նուան, որ ծաղկիլ այն է իւր ընտրածն: Գաւազաններն զրուեցան, եւ Ահարոնիսն զալարեցաւ ծաղկեցաւ, ընկոյզ եւս տուաւ: Հանեց ցուցուց դայն Մովսէս ժողովրդեան, եւ ամէնքն հասկացան Աստուծոյ կամքն: Որպէս զի այս հրաշալի գործողութեան յիշատակն մնայ, հրամայեց Աստուած Մովսէսի որ այն գաւազանն վկայութեան խորանին մէջ օրինաց տախտակաց քով պահուիլ:

տախտակայ քով պահուի և Ահարոնի սխալմունքն և՛
Մարիամ կեռուհի . Մովսեսի ժողովուրդն քիչ քիչ կհասնէր ,
Սաղայն եգիպտոսէն ելած ժողովուրդն քիչ քիչ հասան Սին անա-
եւ քառասներորդ տարւոյն սկիզբն նորէն հասան Սին անա-
պատին մէջ Կադիս ասուած տեղն , ուստի ուզեր էին երեւ-
սուն ութն տարի առաջ Աւետեաց երկիրն մտնել : Հոն մե-
ռաւ Մարիամ հարիւր երեսուն տարեկան , եւ թաղուեցաւ ,
եւ հոն Մովսեսի մինչեւ այն ժամանակ անարատ մնացած
էր , ժողովուրդն խմելու ջուր հունկնալուն համար սկսաւ
սան , ժողովուրդն խմելու ջուր հունկնալուն համար սկսաւ
զարաչար դանդաղել եւ եգիպտոսէն ելնելուն վերայ նորէն
լալ եւ ցաւիլ : Մովսէս եւ Ահարոն վկայութեան խորանին
զրան առջեւն գնացին եւ երեսի վերայ անկած կ'աղաչէին :
Աստուծոյ փառքն ծագեցաւ վերանին , եւ ասաց Տէր Մով-
սեսի . « Գաւազանդ առ , Ահարոն եղբօրդ հետ ժողովուրդն
« ժողովէ , եւ հրաման տուր ժայտին որ ջուր բլղխեցունէ » :
« ժողովեց Մովսէս ժողովուրդն եւ կիրքն ելած , « Ո՛վ ան-
հաւաններ , կանչեց , մեք ի՞նչպէս ձեզ այս քարէն ջուր
պիտի հանեմք » : Այսպէս թերահաւատութեամբ , ատանց

սպասելու որ ջուրն ինքիրմէն բղխի , երկու անգամ դաւա-
զանովն ժայռին զարկաւ : Առատ ջուր ելաւ , բայց Աստ-
ուած նոցա թերահաւատութեանն վերայ նեղացաւ . « Որով-
« հետեւ ինձ չհաւատացիք , ասաց , եւ անուան իսրայելի
« որդւոց առջեւ չփառաւորեցիք , նոցա տուած երկիրս դուք
« պիտի չտանիք զիրենք » :

Ահարոնի մահն . — Աստուած արած սպառնալիքն սկսաւ
կատարել Ահարոնէն : Շատ չանցաւ , հրամայեց Մովսէսի
որ Ահարոն եղբայրն եւ նորա Եղիազար որդին առնու , Հովր-
լեոն ելնէ , եւ յանդիման ամենայն ժողովրդեան հօրն պատ-
մուծանն հանէ՝ որդւոյն հազցունէ , եւ Ահարոն հոն մեռնի :
Աստուծոյ հրամանն կատարեց Մովսէս , Եղիազարն քահա-
նայապետ դրուեցաւ , եւ Ահարոն վախճանեցաւ հարիւր
քսանեւերեք տարեկան : Բոլոր ժողովուրդն երեսուն օր
վերան լացաւ եւ սուգ բռնեց :

Օձն պղնձի . — Քանանացւոց երկիրն մտնելու համար
պէտք էր եղովն անցնիլ : Կաղեսէն դեսպան զրկեց Մով-
սէս Եղովմայեցւոց թագաւորին , աղաչելով որ Իսրայելացւոց
իրեւել իւր եղբարցն՝ թոյլ տայ որ իւր երկրին մէջէն անց-
նին՝ առանց ամենեւին վնաս հասցունելու : Յանձն չառաւ
թագաւորն , եւ Մովսէս չուզելով հետն պատերազմիլ ,
որովհետեւ Եղովմայեցիք եւս Իսրայելացւոց պէս Աբրահա-
մէն կ'իջնէին , Աւետեաց երկիրն հասնելու համար պտոյտ
մի արաւ : Անով նորէն երկնցաւ նոցա ճամբան , եւ Հրեայք
յոգնած ճանձրացած՝ սկսան տժգոհալ : Երբ նոր ապստամ-
բութիւն մի հանել կմտածէին , Աստուած նոցա մէջ թու-
նաւոր օձեր զրկեց որ գետնի աւազին տակէն կ'ելնէին եւ
չարաչար կ'վիրաւորէին զիրենք : Սարսափած Մովսէսի զի-
մեցին որ իրենց համար աղօթք անէ , եւ Աստուած մեղքեր-
նուն թողութիւն տայ : Աստուծոյ հրամանովն պղնձէ օձ մի
չինեց Մովսէս , բանակին մէջ ձողի մի զուլն անկեց , եւ
այն թունաւոր օձերէն զարնուողներն՝ երբոր անոր վերայ
հաւատարմով նայէին , իսկոյն կըժշկուէին : Այս պղնձի օձն
նշանակ էր Քրիստոսի Տեառն մերոյ , որ խաչի վերայ ելաւ
զմարդիկ իրկելու համար , ինչպէս որ ինքն եւս սուրբ ա-
ւետարանին մէջ կ'ասէ . « Ինչպէս որ Մովսէս անապատին
« մէջ օձն բարձրացուց , այնպէս եւս պէտք է որ Որդին
« Մարդոյ բարձրանայ , որպէս զի ով որ իրեն հաւատայ
« չկորսուի , այլ յաւիտենական կեանք ունենայ » :

Հրեայք Ամորեացւոց եւ Մովաբացւոց կյադրեմ . — Կար-
միր ծովուն եզերքէն վեր ելան դէպ ի արեւելք՝ Մովա-
բացւոց երկիրն , Զարեղայ ձորէն անցան , եւ եկան Առնոյն
դետոյն ձախակողմեան ափունքն բանակեցան , որ Ամորհա-

ցիքն Մովաբացւոցմէ կրածնէ : Հարկ եղաւ որ երկու զօրա-
ւոր թագաւորաց հետ պատերազմին , որք էին Սեհոն՝ Ա-
մորհացւոց թագաւորն , եւ Բաասնի Ուլգ հակայ թագաւորն ,
որոյ երկաթէ անկողնոյն երկայնութիւնն էր ինն կանգուն
եւ լայնութիւնն չորս . երկուքին եւս յաղթեցին , շատ
մարդ ջարդեցին եւ երկրին տիրեցին : Անտի անցան Յադեր ,
զայն եւս առին , բնակիչքն վնասեցին , եւ եկան Մովաբայ
դաշտերուն մէջ Երիքովի գիմացն իջան :

Բաղաամ . — Մովաբացւոց եւ Մադիանացւոց թագաւորն
Բաղալ՝ տեսնելով իւր սահմանակից թագաւորաց յաղ-
թութիւն եւ ջարդն , հասկացաւ որ զինու զօրութեամբ պիտի
չկարենայ Իսրայելացւոց յաղթել , մտածեց որ անձքով
պատերազմի հետերնին : Բաղաամ անուանով հռչակաւոր
գիւթ եւ մարգարէ մի կար , որոյ համար կ'ասէին թէ օր-
նածն կ'օրհնուէր եւ անխժամն կ'անխժուէր . մարդ զրկեց
անոր եւ մեծամեծ պարգեւօք աղաչեց որ զայ Իսրայելա-
ցիքն անխժէ : Գիտէր Բաղաամ որ Բաղալին քով երթալն
Աստուծոյ հաճոյ բան չէ , ուստի առջի բերան յանձն չ'ա-
ռաւ . բայց երբ թագաւորն երկրորդ անգամ եւս աղաչանք
եւ բնձաներ զրկեց , խոտացաւ որ ինչ որ իւր բերանն
դնէ Աստուած՝ զայն խօսի . ուստի հրաման առաւ որ Բա-
ղալայ իշխանաց հետ ելնէ առաւօտուն երթալ : Բայց Աս-
տուած անոր հասկացունելու համար թէ ինքն նորա մտքին
չարութիւնն եւ խաբէութիւնն գիտէ , հրեշտակ մի զրկեց ,
որ եկաւ Բաղաամու ճամբուն վերայ կայնեցաւ , ձեռքն
մերկ սուր բռնած : Չտեսաւ զայն Բաղաամ , բայց էչն որոյ
վերայ նստած էր՝ զարհուրեցաւ , ճամբէն ելաւ եւ արտն
մտաւ : Բաղաամ էչն ծեծեց , նա եւս այգիներուն նեղ ճամ-
բան մտաւ . բայց հոն եւս հրեշտակն գիմացն տեսնելով՝
քովքնտի քաշուեցաւ , որով Բաղաամու ոտքն պատին զար-
նուեցաւ : Նորէն ծեծեց Բաղաամ . երբ իշուն ճարն հատաւ
ու ճամբայ չէր գտներ հրեշտակին ձեռքէն փախչելու , նըս-
տաւ : Բարկացաւ Բաղաամ եւ սկսաւ անխնայ ծեծել :
Խեղճ կենդանւոյն բերանն բացաւ Աստուած եւ զանդատե-
ցաւ անգութ տիրոջն . այն մարդն որ խղճմտանքին ձայնին
չէր ուղած լսել , իշուն ձայնն որ լսեց՝ ինքնիրենն եկաւ .
աչուքներն եւս բացուեցան , հրեշտակն տեսաւ , անկաւ
ոտքն երկրպագութիւն արաւ . « Մեղայ , ասաց , թէ որ
անհաճոյ է քեզ իմ երթալս՝ ետ գառնամ » : « Ոչ , պատառ-
խանեց հրեշտակն , առաջ տար ճամբադ , միայն թէ ինչ որ
քեզ տուն տամ՝ զայն խօսէ » : Մեծ պատուով առջեւն
եկաւ Բաղալ , զինքն ընդունեցաւ , մեծահաց սեղան արաւ
անոր : Առաւօտն առաւ զինքն Բահալ կուռքին բարձր ար-

ձանին վերայ հանեց, եւ անտի Իսրայելացւոց մի մասը ցուցուց: Հոն եօթն բազին կանգնել տուաւ Բաղամ, իւրաքանչիւրին վերայ մի մի զուարակ ու խոյ զոհեց. իսկոյն Աստուծոյ հոգին վերան եկաւ եւ սկսաւ ասել բարձրաձայն. « Մեջագետքէն կանչեց զիս Բաղակ արքայ Մովաբացւոց, արեւելքի լեռներէն, եւ ասաց. Եկուր նստիլ զՅակոբ եւ Իսրայէլն անիծէ: Ի՞նչպէս նստիլ ես զայն՝ զոր ոչ նստիլէ Տէր, կամ ի՞նչպէս անիծեմ զնա՝ զոր ոչ անիծանէ Աստուած: Լեռներէն տեսայ զինքն, եւ առաջուց բլրոց վերայէն անոր վերայ նայեցայ. այն ժողովուրդն առանձին պիտի բնակի եւ ազգաց հետ պիտի չխառնուի: Ո՞վ կրնայ համբել Յակոբայ փոշին, եւ կամ ո՞վ կրնայ հաշուել Իսրայելի գունդերն: Թող իմ անձա արդարոց մահուամբն մեռնի, եւ իմ վախճանս անոնց վախճանին պէս լինի»: — Ի՞նչ է բրածդ, գոչեց Բաղակ. ես զքեզ կանչեցի որ թշնամիքս անիծես, եւ դուն կ'օրհնես զանոնք »:

Յուսալով որ Աստուծոյ հոգին ամէն տեղ հետն չգայ, առաւ զԲաղամ բարձր լեռ մի հանեց. բայց նա նորէն փոխանակ անիծանելու օրհնեց եւ ասաց. « Հրաման ատի օրհնելու, չեմ կրնար չ'օրհնել. Աստուած՝ որ զնա եղիպտոսէն հանեց՝ իւր հետն է: Ահա այս ժողովուրդն առիծու կորիւնի պէս պիտի ելնէ, առիւծի պէս նազելով պիտի քալէ, եւ պիտի չննջէ մինչեւ որսն չուտէ եւ վիրաւորաց արիւնն չխմէ »: Անտի եւս առաւ զինքն Փողովր լեռան ծայրն հանեց, յուսալով որ գէթ անտի նստիլ Իսրայելացիքն. բայց Բաղամ աչքն բացաւ տեսաւ որ նոքա ցեղ ցեղ՝ ծովու պէս բանակեր կեցեր են. Աստուծոյ հոգին վերան եկաւ, եւ բերանն բացաւ եւ սկսաւ կանչել. « Ի՞նչպէս գեղեցիկ են, Յակոբ, քու վրաններդ իբրեւ հովանաւոր անտառներ եւ իբրեւ գետերու քով բուրաստաններ. հալուէի ծառերու պէս կանգնեաց Տէր, եւ իբրեւ զմայրս ի գնացս ջուրը: Նորա զաւակէն մարդ մի պիտի ելնէ, պիտի տիրէ ազգաց բազմաց: Զքեզ օրհնողք պիտի օրհնուին, եւ անիծողք պիտի անիծուին...: Յակոբայ աստղն պիտի ծագի, Իսրայելէն մարդ մի պիտի ելնէ, Մովաբայ իշխանն պիտի ջարդէ, աւար պիտի առնու զամենայն որդիս Սեթայ, եւ Եդովմ իրեն ժառանգութիւն պիտի լինի, Ամաղէկն որ գլուխ է ազգաց՝ պիտի կորսուի. կորսուին պիտի ամենայն թշնամիք նորա »: Այսպէս աւարտեց Բաղամ իւր օրհնութիւնն:

Հրէից կապառօսութիւնն եւ ջարդն. — Սակայն Բաղամ իւր երկիրն չդարձած՝ չար խորհուրդ մի տուաւ թագաւորին որ Իսրայելացիք Աստուծոյ պաշտպանութենէն զրկելու

համար՝ հեշտախտութեամբ զիրենք մեղքի մէջ ձգէ. անոր խորհուրդն կատարեց Բաղակ. լկտի կանայք զրկեց որ Իսրայելացւոց շատերն գլխէ հանելով կռապաշտութեան մէջ ձգեցին, եւ իրենց Բելփեգովր շատուածն պաշտել տուին նոցա. բայց Աստուծոյ արդար ցասումն յանցաւորաց վերայ հասաւ. մէջերնէն քսանեւէորս հազար հոգի բնական մեռան: Այն միջոցին որ ժողովուրդն վկայութեան խորանին առջեւ ժողովուած կշարդուէր եւ կուլար, անգին Շմաւոնի ցեղէն երիտասարդ իշխան մի Զամբրի՝ ամօթն ու վախն մէկզի դրած, բոլոր ժողովրդեան ու Մովսեսի առջեւ Մադիանացի իշխանի աղջիկ մի առած իւր վրանն մտաւ. այս որ տեսաւ Փենեհէն՝ Եղիազար քահանայապետին որդին, չկրցաւ զիմանալ, աստուածային վրէժխնդրութեամբ վառուած վազեց հասաւ անօրինին ետեւէն, ներս մտաւ եւ զարկաւ երկուքն եւս սպանեց: Անով Աստուծոյ բարկութիւնն իջաւ, Մովսէս ժողովրդեան մեղացն վերայ լացաւ, եւ Աստուծոյ կողմանէ Փենեհէսին խոստացաւ որ քահանայութիւնն նորա ցեղին տրուի: Յետոյ նստովք կարգացուեցաւ Մադիանացւոց եւ Մովաբացւոց վերայ. տասուերկու ցեղերէն հազարական հոգի վրանին զրկուեցաւ, որ Փենեհէսին հետ գնացին՝ քաղաքնին այրեցին, բնակիչքն թրէ անցուցին, եւ երկիրն աւեր անապատ դարձուցին: Այն կոտորածին մէջ մեռան հինգ թագաւոր, եւ նոցա հետ նաեւ Բաղամ:

Երկրորդ ազգաւամար, եւ Յետ յաջորդ Մովսեսի. — Այն սոսկալի կոտորածէն յետոյ՝ Մովաբայ զաշտաց մէջ Մովսէս երկրորդ անգամ Իսրայելացիքն համբել տուաւ, եւ տեսաւ որ Աստուծոյ սպանալիքն կատարուել է. Եղիպտոսէն ելնող չափահաս մարդիկներէն ոչ ոք մնացեր էր, եւ ժողովրդեան թափառական պանդխտութեանն վերջն մօտեցեր էր: Եւ որովհետեւ իւր վախճանն եւս կ'մօտենար, Աստուծոյ հրամանաւն իրեն յաջորդ բնորեց զՅետու Նաւեայ, ժողովրդեան եւ քահանայապետին ներկայացուց զնա, ձեռքն զլիսուն վերայ դրաւ, եւ իւր խմաստութեան հոգին անոր տուաւ, որպէս զի վերան վստահութիւն ունենան Իսրայելացիք:

Վերջին գործք, պատուեք եւ յորդորանք Մովսեսի. — Այնուհետեւ Գազայ եւ Ռուբենի եւ Մանասէի կէս ցեղին, որ բազմախումբ կուլեր եւ ոչխարներ ունէին, հրաման տուաւ որ Յորդանան գետոյն արեւելակողմն Յազերայ եւ Գազաաղու գաշտերն բնակին, բայց այս զաշամբ որ Աւետեաց երկիրն մտնելու համար առաջ իրենց եղբարցն պիտի օգնէին: Ամէն կռուի դուռ գոցելու համար՝ նախատես օրէնսդիրն յառաջագոյն սահմանեց որ միւս ցեղերն ո'րչափ

երկրի պիտի տիրեն եւ ի՛նչպէս մէջերնին պիտի բաժնեն : Վախնալով եւս որ ժողովուրդն կուսպաշտ Քանանացւոց չհետեւի, պատուիրեց որ զանոնք ամէնքն անխնայ ջարդեն ու կուռքերնին կործանեն :

Իսրայելացւոց քառամասնայ պանդխտութիւնն լմնալու երկու ամիս մնացեր էր . իւր վերջին պատուէրքն տալու անցուց զանոնք Մովսէս : Անապատին մէջ ծնած մարդիկն եգիպտոսի եւ Սինա լեռան հրաշալիքն չէին գիտեր . ուստի ամէն օր զանոնք կժողովէր եւ կպատմէր նոցա՝ թէ եգիպտոսէն ելնելէն մինչեւ այն ժամանակ ո՛րչափ բարիք արեր է իրենց Աստուած, եւ իրեն կամացն դէմ գործողներն որ-պիսի սոսկալի պատիժներով պատժած է : Կյիշեցունէր նոցա Սինա լեռան վերայ տրուած օրէնքն, զոհերու արարողութիւնքն, տօներն, Տաճարանեայ օրինաց բարոյական պատուէրքն, սէր ընկերին , ճշմարտութիւն եւ արդարութիւն . կոսպաշտութեան դէմ եղած պատիժքն եւ Քանանացի ազգաց Աստուծոյ նշովուած լինելն : Բոլոր այն պատուէրք որոնք Նրկրոյումն օրինաց կամ Երկրորդ օրէնք առած գրքին մէջն են . անոնք ժողովրդեան կարդալէն յետոյ՝ Դեւտացւոց եւ ծերոց եւ ցեղապետներուն տուաւ զիրքն եւ ասաց . « Եօթն տարին մի անգամ , այսինքն թողութեան տարին , եւ Տաղաւարահարաց տօնին ժամանակ , որդիքն Իսրայելի Աստուծոյ առջեւ ժողովուին արք եւ կանայք , մանկունք եւ օտարք , եւ դուք կարգացէք նոցա այս օրինացս խօսքն , որպէսզի ամէնքն զանոնք լսեն եւ սովորին : Տարէք այս որպէսզի ամէնքն զանոնք լսեն եւ սովորին Իսրայելացւոց զիրքն տապանակին քովն դրէք , որպէսզի Իսրայելացւոց դէմ վկայ լինի միշտ , վասնզի գիտեմ ես նոցա խտտաբար՝ թեմ թեմ եւ անհնազանդութիւնն . երբ որ իմ կենդանութեանս ժամանակ այնչափ անգամ Աստուծոյ ապստամբեցան , ո՛րչափ եւս առաւել յետ մահուան իմոյ » :

Յետոյ կանչեց Յեսուն , վերջին պատուէրներն եւ խրատներն տուաւ , ժողովուրդն անոր յանձնեց , « Արիացիր , աւսաց , Աստուծոյ ժողովուրդն դուն պիտի տանիս Աւետեաց երկիրն » :

Մովսէսի երկրորդ երգն . — Մահուանէն սակաւ յառաջ սիրան եւ ոգին Աստուծով լցուած՝ հետագայ վսեմ երգն չինեց եւ համագումար Իսրայելացւոց առջեւն երգեց , յորում նորա հաւատոյն եւ հանճարոյն մեծութիւնն կփայլի .

« Մտիկ արէք , երկինք , լսէ՛ երկիր . իմ խօսքս անձրեւի « պէս պիտի թափի , պիտի կաթի ցօղի պէս ի ծարաւուտ « երկիր , չորցած տունիկն վերայ ընկած ջրոյն պէս . վասն « զի Աստուծոյ անունն պիտի փառաւորեմ . օրհնեցէք զՏէր « Աստուած մեր :

« Կատարեալ են Աստուծոյ գործքն , եւ ամենայն ճանապարհք նորա իրաւամբ . արդար եւ անարատ է Տէր . Սա- « կայն իրեն դէմ մեղանչեցին : Ո՛վ անմիտ ժողովուրդ , « ազգ թիւր եւ խոտորեալ , միթէ ա՛յսպէս քու երախտա- « գիտութիւնդ առ Տէր ցուցանես : Միթէ ինքն չէ՞ քու « հայրդ , քու ստեղծողդ , քու Տէրդ :

« Ո՛վ Իսրայել , զքեզ իրեն վիճակ ժառանգութեան ընտ- « րեր էր Աստուած , զՅակոբ իւր բաժին առեր էր : Սնա- « պատին մէջ կերակրեց զքեզ , ծարաւդ անցուց , իբրեւ « աչքին բիրն պահեց զքեզ , եւ ինչպէս որ արծիւն բոյնն « ծածկելու եւ ձագերն պատսպարելու համար թեւերն կը « տարածէ , այնպէս նաեւ նա թեւերն տարածեց առաւ « զքեզ եւ առաջնորդեց :

« Կերաւ Յակոբ եւ կշտացաւ , զօրացաւ եւ աքացի զար- « կաւ իւր սիրելւոյն . զիրացաւ ստուարացաւ , լայնացաւ , « եւ թողուց զՏէր Աստուած արարիչ իւր : Օտար աստուած- « ներով զիս բարկացուցին , եւ իրենց դարչնելիներովն զիս « դաժնացուցին . զոհեցին զիւրաց եւ ոչ Աստուծոյ . զից « զորս չէին ճանաչեր եւ զեռ նոր եկեր էին , եւ հայրեր- « նին զանոնք չէին ճանչնար :

« Տեսաւ Աստուած , բարկացաւ եւ ասաց . Երեսս անոնց- « մէջ դարձունեմ , վասն զի ազգ թիւր եւ անհաւատ որդիք « են . գլուխնին ամէն չարիք բերեմ եւ նետերս վերանին « թափեմ . սովով մաշեմ զիրենք , եւ վրանին զազաններ « զրկեմ որ իրենց ժանեօքն զիրենք զետին քաշկուտն : « Զաւակներն սրով սպաննուին , սրտերնին ահով ու զոգով « լցուի , եւ երիտասարդ , կոյս , սանդիաց եւ ծեր , ամէնքն « մեռնին կորսուին : Մարդկան մէջէն յիշատակնին պիտի « ջնջեմ , վասն զի խորհրդակորոյս ազգ է եւ մէջերնին « իմաստութիւն չկայ :

« Ո՛ւր են այն աստուածք՝ որոց վերայ յոյսերնիդ դրած « էիք . թող զան օգնեն ձեզ եւ պաշտպանեն : Տեսէ՛ք տե- « սէք , ես եմ , եւ բաց յինէն չկայ ոք . ես եմ որ կսպա- « նանեմ եւ ես դարձեալ կ'ապրեցունեմ , կ'զարնեմ եւ կըր- « ժըշկեմ . չիք ոք որ ձեռքէս կարող լինի ելնել : Սուրս « փայլակի պէս պիտի սրեմ , դատաստանի պիտի սկսիմ , « եւ թշնամեացս վրէժն պիտի հատուցանեմ . նոցա արիւ- « նովն նետերս պիտի արբուցանեմ , եւ սուրս նոցա միսն « պիտի ուտէ :

« Ուրախ լերուք երկինք , պաշտեցէք հրեշտակք զՏէր « Աստուած ձեր . ուրախացէք եւ դուք ազգք եւ ազինք , « վասն զի իւր ծառայից արեանն վրէժնիդ պիտի լինի « Աստուած » :

Մովսէս կ'օրհնէ երկոստան ցեղերն եւ կվախճանի . — Յակոբայ իւր որդիքն օրհնելուն նման՝ Մովսէս եւս տաս- ուերկու ցեղերն օրհնեց , եւ վերանին մարդարեալական դու- շակութիւններ արաւ , եւ այնուհետեւ մահուան սկսաւ պատրաստուիլ : Աստուած ասել էր որ նա Աւետեաց եր- կիրն չմտնէ . շատ աղաչեց որ տուած վճիռն ետ առնու . « Աստուած իմ , կատարեալ ցուցուր ինձ քու փառքդ , կ'ա- սէր . կ'աղաչեմ , անցնիմ սա գետն , եւ տեսնեմ անդին եղած այն բարեբեր երկիրն , զոր մեր հարցն խոստացար , եւ որուն համար կթափառիմք քառասուն տարուէն ի վեր » : Միայն այսչափ իրեն խոստացաւ Աստուած որ ժողովրդեան հայրենիքն մահուանէն յառաջ ցուցանէ իրեն : Ժամանակն հասաւ . Մովսէս դաշտերէն գնաց Մովսէս մինակ Արա- բիմ կամ Նաբաւ լեռն ելաւ , եւ անտի տեսաւ Աւետեաց երկիրն , Յորդանան գետին ընթացքն , Գաղաադու կանա- չագեղ բլուրքն , բոլոր Յուդայի երկիրն՝ մինչեւ ծով , եւ երիքովի արմաւենիներով զարդարուած դաշտերն :

Այն շքեղ տեսարանին առջեւն էր ահա որ Մովսէսի լու- սափայլ աչուրներն գոցուեցան , եւ ննջեց խաղաղութեամբ . եւ այսպէս մեռաւ Մովսէս հարիւր քսան տարեկան՝ Աս- տուծոյ հրամանովն , որ զինքն Մովսէսայ երկիրն Փոգովրայ ձորոյն մէջ թաղել տուաւ , եւ գերեզմանին տեղն ուղեց որ անյայտ մնայ : Իսրայելացիք հոն Մովսէսայ դաշտաց մէջ երեսուն օր վերան լացին եւ սուգ բռնեցին :

ԳԼՈՒԽ Ը.

ԼՀՐԷԱԿԱՆ ՕՐԷՆՍԴՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՄՈՎՍԷՍ

Վախճան եւ բաժանմունք Մովսէսական օրինաց . — Ա. Կրօնական եւ ծիսական օրէնք . — Պաշտօնայք կրօնից . քահանայապետ , քահանայք , Ղեւտացիք . Տափառորդք . — Ջոհք . — Նուէրք . — Ջոհագործք եւ զոհագործութիւն . — Ուխտ . Նագովրցիք . — Տօնք . — Բ. Զինուորական օրէնք . — Կանայք . — Կարգադրութիւնք . — Գանձ եւ բանակի . — Գ. Քաղաքական օրէնք . — Ծերակոյտ . — Դատարարք . — Գանձ եւ հարկ . — Բաժանումն երկրին . Յորեղան . — Իրաւունք քաղաքացւոց . — Ամուս- նութիւն եւ ապահարգան . — Ամուսնութիւն ընդ կնոջ եղբօր . — Ժառանգութիւնք . — Շաքրական իշխանութիւն . Ստրուք . — Պարտք . — Դ. Բարոյական օրէնք . — Ե. Առողջութեան օրէնք . — Անտրք կենդանիք . Բորտութիւն . Սրբութիւնք . — Զ. Դատաստանական եւ պատժական օրէնք . Վկայք . Դատաստանք . յանցանք ընդդէմ կրօնից եւ անձանց . պատիժք նոցա . — Յանցանք ընդդէմ օրինաց ամուսնութեան . — Յանցանք ընդդէմ ստացուածոց . — Մովսէս եւ գործք նորա :

Վախճան եւ բաժանմունք Մովսէսական օրինաց . — Մով- սէսի վերայ լաւ դատաստան անելու , եւ հասկանալու հա-

մար այն գերաբուն իմաստութիւնն որ յարոյց եւ լուսաւո- րեց այս կարգէ դուրս անձն ի ժամանակի յորում Իսրայէլ եւ աշխարհ մեծապէս կկարօտէր , հարկ է որ զինքն իբրեւ պոլիս եւ առաջնորդ ժողովրդեան տեսնելէն յետոյ , տես- նեմք նաեւ իբրեւ օրէնսդիր , եւ դրած օրինացն գէթ հա- մառօտ մէկ դադարեալն առնուիք :

Աստուածային իմաստութեան վախճանն էր կազմել ժո- ղովուրդ մի , որ երկրիս վերայ Աստուծոյ միութեան ծանօ- թութեանն հետ պահէ այն սրբազան աւանդութիւնքն՝ որ մարդուս իւր ստեղծումն ու վախճանն կյիշեցունէին , եւ այն աստուածային պատգամքն որ պիտի պատրաստէին զմիտս յակնկալութիւն Մեհիայի , եւ նորա խօսքն իբրեւ Աստուծոյ խօսք ընդունելի անել :

Մովսէսի օրէնքն աստուածապետական էին , այսինքն Աստուած էր անոնց հեղինակն , եւ ինքն կխոստանար զա- նոնք պահողներն վարձատրել , եւ չպահողներն պատժել . ուստի Իսրայելացւոց բուն իշխանն ու միապետն ինքն Աստուած էր . եւ թէպէտ Մովսէսական օրէնքն այլեւայլ կարգ կբաժնուին , սակայն ամենուն եւս վախճանն ի նոյն կղիմէր , ամէնքն եւս կրօնական օրէնքն կախում ունէին , եւ անոնցմով կենդանի կմնային եւ կգօրանային : Բաց ի տասնաբանեայ օրինաց , յորում կբովանդակուին Աստուծոյ տաճն պատուիրանքն , հրէական օրինաց գիրքն հինգ կարգ կրնայ բաժնուիլ .

ա. Կրօնական եւ ծիսական Օրէնք .

բ. Քաղաքական եւ զինուորական Օրէնք .

գ. Բարոյական Օրէնք .

դ. Առողջութեան Օրէնք .

ե. Պատժական Օրէնք :

Ասոնց վերայ համառօտիւ առանձին առանձին տեսութիւն մի անեմք , որպէս զի պատմութեան ոգին լաւ հասկացուի :

Ա. Կրօնական եւ ծիսական օրէնք . — Կրօնական եւ ծի- սական օրէնքն կսովրեցունէին իւրաքանչիւր անձին առ Աստուած եւ առ քահանայա ունեցած ընդհանուր եւ մաս- նաւոր պարտքն , եւ քաղաքացւոց իրարու ունեցած յարա- բերութիւնքն : Այս օրէնք բաղմամբէն է , եւ գլխաւոր վախճաննին է Իսրայելացիքն կապալաշտութենէ զգուշացու- նել յոր շատ հակամէտ էին , եւ նոցա սրտին մէջ Աստու- ծոյ վախն ապաւորել : Խօթամիտ եւ մարմնասէր ազգին զբայարանայն հետ խօսելու համար հարկ համարեցաւ Աստ- ուած ծէսերն ու արարողութիւնքն շատցունել , որպէս զի անդադար իւր պաշտամանն ու հաւատոցն պարապելով՝ օտար աստուածոց ետեւէ իյնալու ժամանակ չգտնեն . անոր

համար եւս ամենայն օրինազանցութեան եւ ամբարշտութեան սոսկալի պատիժք դրաւ : Այս օրէնքն կտանձնէին ա. կրօնքի պաշտօնէից դասակարգութիւնն, իշխանութիւնն, պաշտօնն եւ եկամուտն .

բ. Աստուածապաշտութեան տեղն, եւ զանազան զոհերութիւն, տեսակն եւ կերպն .

գ. Պատուիրեալ տօներն :

Պատգոհեալ կրօնից . Քահանայապետ, քահանայք, Ղեկաւորք . Տասանորդք . — Կրօնքին զլուխն Քահանայապետ կամ Մեծ զոհագործ կ'ասուէր, եւ պաշտօնն ժառանգական էր՝ Ահարոնի ցեղին : Թէ՛ ինքն եւ թէ քահանայք իրենց պաշտօնին կ'առնէին օծմամբ իւղոյ, ձեռնադրութեամբ, սրակմամբ արեան զոհից եւ քահանայական զգեստներ հագնելով, ինչպէս որ Ահարոնի եւ որդւոցն ընտրութեան ժամանակն տեսանք : Այս վսեմ արարողութիւնն եօթն օր կը տեւէր, զորս քահանայք պարտական էին ամենայն սրբութեամբ անցունել : Քահանայապետն ոչ երբէք կրնար մեռելի մի դաշխի, իւր զլուխն բանալ եւ կամ մէկուն համար սուգ մտնել : Սրբազան արարողութեանց շատերն, ինչպէս նաեւ քառութեան զոհերն, ինքն միայն կարող էր կատարել : Տարին մի անգամ, քառութեան տօնին օրն, կմանէր ի Սրբութիւն սրբոց, եւ մեծ տօներուն՝ ըստ խնդրոյ տէրութեան գլխաւորին՝ եփուան կ'ազնէր կ'երթար վարազութիւն առջեւն որ Սրբութիւնն՝ Սրբութիւն-Սրբութեանցէն կ'զատէր, եւ հոն Աստուծոյ կամքն հարցունելով պատգամներ կ'ընդունէր : Հիւանդոտ կամ ո՛ր եւ իցէ բնական պատուութիւն ունեցող անձինք քահանայ չէին կրնար լինել :

Քահանայապետին ձեռքին տակն էին քահանայք կամ զոհագործք եւ Ղեւտացիք : Քահանայք նորա ցեղէն, այսինքն Ահարոնի ցեղէն պիտի լինէին, եւ ամէն պղծութենէ պիտի զգուշանային, ինչպէս նաեւ մեռելներու դպչելէն . միայն իրենց հօրն, մօրն, եղբայրցն եւ կոյս մեռած քոյրերնուն մեռելին կրնային դպչիլ . մի կլին միայն կրնային առնուլ, այն եւս պարկեշտ պիտի լինէր ու չարձակուած : Սրբելուած էր իրենց զագաթին մազն դերձել, մօրութիւն ծայրն կտրել եւ կամ մարմնինն ցտել : Իրենք զոհերն կմատուցանէին, Սրբութեան առջեւ բոկոտան պաշտօն կկատարէին, եւ զինի չէին կրնար խմել :

Ղեւտացւոց գլխաւոր պարտքն էր, ինչպէս որ տեսանք, Վկայութեան խորանին պահպանութիւն անել, եւ կրօնքի ծէսերն ժողովրդեան սովրեցունել . անոր համար եւս Քահանայացւոց երկրին բաժանման մէջ իրենք մասն չունեցան : Մովսէս նոցա քառասուն եւ ութ քաղաք որոշեց՝ բոլոր

ցեղերուն մէջ ցրուած, եւ վրանին պարտք դրաւ որ անոնց մէջ ժողովուրդն կրթեն ուսուցանեն : Երկիր չունենալուն փոխարէն՝ Ղեւտայ ցեղն բոլոր երկրին բերքէն տասանորդ կ'առնուր : Ղեւտացւոցն էին նաեւ նուէրք զինուոյ եւ երախայրիք պողոց, եւ կամաւորապէս ի զոհ մատուցուած կենդանեաց աջ ունն ու կուրծքն . բայց թողութեան կամ եօթներորդ տարին՝ Ղեւտացիք ոչ տասանորդ կ'առնուին, եւ ոչ երախայրիք : Երեք տարին մի անգամ տասանորդն ամբողջ իրենք չէին առնուր, այլ օտարականաց, որբոց եւ այրեաց կրածնէին :

Քահանայք կ'առնուին զգին փրկանաց զոհից եւ պատարագաց : Ամէն արու զաւակ պէտք էր ութերորդ օրն թրվատուէր, եւ ամենայն առջինեկ Աստուծոյ կնուիրուէր, ի յիշատակ ելլցն Իսրայելի յեգիպտոսէ . բայց կրնային փրկանաւորիլ թեթեւ նուէրով մի զորս քահանայք կ'առնուին : Կենդանեաց առջինեկներն նոյնպէս Աստուծոյ նուիրուած էին, եւ կրնային փրկանօք դնուիլ, այծու եւ ոչխարի առջինեկներէն զատ՝ զորոնք պէտք էր զոհել :

Ձոհք . — Կրօնքի միութիւնն պահպանելու եւ Աստուծոյ միութեան խորհուրդն մարդկանց սրտերուն մէջ դրոշմելու համար՝ ուրիշ տեղ զոհ մատուցանելու հրաման չկար, բաց այն տեղէն ուր կ'անդէշ տապանակն Աստուծոյ, եւ այն քահանային ձեռքն պիտի մատուցուէր . առջի բերան այն տեղն էր Վկայութեան խորանն, եւ յետոյ տաճարն եղաւ : Ձոհերն էին Աստուծոյ սեղանոյն վերայ նուիրուած կենդանիք, ինչպէս զուարակ, ոչխար, այծ, նոխաղ, տատարակ եւ աղաւնի, եւ կամ անկենդան բաներ, ինչպէս խմորեղէնք, անուշահոտ խուսկեր եւ երախայրիք պողոց : Ամենէն մեծ եւ հանդիսաւոր զոհն էր յոյժակեզ ասուածն, ուսկից քահանայն ամենեկին իրեն մասն չէր պահեր, եւ ամբողջ կ'այրէր . վասն զի հաստատուած էր այն ի նշան Աստուծոյ ամենազօր մեծութեանն, որոյ առջեւ ամէն բան ոչինչ է, եւ մարդուս հասկացունելու համար որ պարտական է բոլորովին ինքնզինքն նուիրել անոր՝ ուստի ընդունած է իւր ամէն ունեցածն : Գոհութեան կամ առաջադրութեան զոհն կմատուցուէր ի չնորհակալութիւն Աստուծոյ՝ ընդունուած բարեաց, կամ ի կատարումն ուխտի : Կենդանեաց ճարպն ու երկամուտն միայն կ'այրէին, կուրծքն ու աջ ունն քահանային կտրուէր, եւ մնացածն զոհի տիրոջն էր : Այս զոհին համար ամենեկին որոշուած ժամանակ չկար . ամէն մարդ ուզած ատենն կրնար մատուցանել . օրէնքն չէր սահմանած նաեւ կենդանին, միայն պէտք էր որ պակասութիւն չունենար : Քառասուն զոհն ի քառու-

Թիւն եւ ի Թողութիւն մեղաց կմատուցուէր : Քաճանայն կենդանւոյն արիւնն սեղանին ոտքն չթափած՝ մասն մէջն կթաթիւէր , եւ սեղանոյն չորս անկիւնն կքսէր զայն : Զոհին տէրն ամենեւին իրեն մասն չէր առնուր , եւ այն կամաւոր զրկուամն՝ մեղացն ապաշխարանք կհամարուէր : Կենդանւոյն ձարսն սեղանին վերայ կ'այրէին . ամբողջ մարմինն քաճանայնցն էր , եւ սուրբ տեղ պիտի ուտէին , այսինքն խորանին սրանին մէջ : Երբոր քաճանայն իւր եւ ժողովրդեան մեղացն համար զոհ կմատուցանէր , զոհին արիւնն եօթն անգամ Սրբութեան վարագուրին առջեւն կը սրսկէր , եւ մնացածն ողջակիզաց սեղանոյն ոտքն կթափէր : Հանապազորդ ողջակիզն այն էր որ ամէն օր ողջակիզաց սեղանոյն վերայ երկու անարատ դառն կզոհէին , մին առաւօտն արեւն ելնելուն պէս , եւ միւսն իրիկունն՝ արեւն մտնելուն պէս : Զոհ կ'ասուէր նաեւ այն՝ յորում կենդանին չէր սպաննուեր , որպէս էր կենդանի նոխազին զոհն , զոր վերն տեսանք :

Նուէրք . — Կմատուցանէին նաեւ անարիւն զոհեր , որոնք ըստ մեծի մասին գինիով եւ ցորենով բաղադրուած էին , եւ նուէրք կ'ասուէին : Ասոնք շատ անգամ իբրեւ երկրորդական բան՝ միւս զոհերու հետ կնուիրուէին : Սակայն նոյնպէս երկրորդական պէտք չէ համարիլ առաջառորոքեան ճատրեկոյն հացերն , զորս քաճանայք միայն կարող էին ուտել , եւ այն՝ Վկայութեան խորանին մէջ . ք. կանխահաւ ցորենով շինուած հացերն՝ զոր Պենտեկոստէին օրն կնուիրէին , եւ ալիւրն՝ զոր աղքատաց ի քաւութիւն մեղաց իւրեանց կնուիրէին :

Զոհագործք եւ զոհագործութիւն . — Զոհերն մատուցանողք քաճանայք էին , անոր համար եւ զոհագործ եւ զոհաւնսոյց կկոչուէին : Սոքա մատուցուած կենդանիքն խորանին դուռն սեղանոյն առջեւ կ'ընդունէին , անոնց գլխոյն վերայ ձեռք դնելով կարբէին , կմորթէին , սեղանոյն վերայ փայտ կշարէին , եւ անշէջ սուրբ կրակով կըմկեցունէին : Յետոյ կենդանւոյն Աստուծոյ քննակնի մասունքն ուրիշ նուէրներու հետ վեր դէպի երկինք կբարձրացունէին , եւ յետոյ սեղանոյն վերայ կզնէին իբրեւ ի նշան՝ որ Բարձրելոյն նուիրուած էին այն զոհերն : Ամէն պահասաւոր կենդանիք կմերժուէին իբրեւ Աստուծոյ նուիրելու անարժան :

Ուխտ . Նազովրեցիք . — Մովսիսական օրէնքն մասնաւոր կերպով կզգուշացունէ անխորհուրդ ուխտագրութիւններէ . վասն զի , կ'ասէ , ուխտ չդնելով մարդս մեղք չգործեր , բայց դնելով եւ չկատարելով՝ մեծապէս կմեղանայ : Սակայն ամուսինք եւ հարք իշխանութիւն ունէին իրենց կա-

նանց ու որդւոց ուխտերն լուծելու՝ քանի որ նոքա իրենց ձեռքին տակն էին : Ուխտն կընար նաեւ փրկանաւորուիլ ստակով , որ ուխտին տեսակին եւ ուխտադրի անձին վիճակին եւ հասակին համեմատ կփոխուէր : Ամէնէն մեծ ուխտն էր Նազովրեցի լինելն : Նազովրեցի կկոչուէին նոքա , որ ծնողաց կամ իրենց կամօքն Աստուծոյ ծառայու թեանն նուիրուած էին առ ժամանակ մի . եւ այն միջոցին պարտական էին հրաժարիլ ի զինւոյ եւ ամենայն տեսակ արեւցուցիչ ըմպելիներէ , մազերինն ամենեւին չէին կտրեր , ամէն տեսակ պղծութիւններէ կզգուշանային , մանաւանդ մոռեալ մարմնոց դաշնէն : Աստուծոյ նուիրուած ժամանակն որ կ'աւարտէր , Նազովրեցին կուգար խորանին դուռն՝ քաճանայն առջեւն կկենար , որ իրեն համար երեք անասուն կզոհէր , եւ նուէրն Աստուծոյ կմատուցանէր :

Տօնք . — Երեք մեծամեծ տօներուն վերայ արդէն խօսեցանք , որ են Պասեֆ , Պենտեկոստե եւ Տաղաւարահարֆ : Այն օրերն պարտական էին ամենայն չափահաս արուք դալու տապանակին զանուած տեղն՝ Աստուծոյ երկրպագութիւն անելու : Եօթնեկին եօթներորդ օրն Շաբաթ կ'ասուէր , եւ Աստուծոյ նուիրուած էր : Այն օրուան մէջ ո՛ր եւ իցէ զործ արգելուած էր . տան մէջ կրակ վառելու անգամ հրաման չկար : Այս օրէնքին դէմ անողք չարաչար կպատժուէին , որպէս փայտ ժողովողին քարկոծուին տեսանք : Մովսէս բաց ի շաբաթ օրէն՝ Աստուծոյ նուիրած էր նաեւ Յոթեւեան տարին , որ յիսուն տարին մի անգամ կուգար , ինչպէս որ երկիրներու բաժանման յօդուածին մէջ պիտի խօսիմք : Ամէն եօթներորդ տարին՝ առ եօթներորդաց կամ շաբաթական տարի կ'ասուէր , յորում արգելուած էր երկիրն մշակել , եւ Հրեայ սարուկներն կ'արձակուէին :

Ան Հրէից կրօնքն ձեւացած էր այս եւ ասոնց նման ծէսերով եւ արարողութեամբ , որոց մի միայն վախճանն էր՝ զիրենք չըջակայ ազգերէն զատել բաժանել , եւ Աստուծոյ գաղափարն մշջերնին միշտ կենդանի պահել :

Բ. Զինուորական օրէնք . — Մովսէս եւ իւր յաջորդ Դատաւորք՝ զօրաց կ'առաջնորդէին եւ կ'իշխէին իբրեւ իշխանապետ : Ամէն քան տարեկանէ վեր եղող Իսրայէլացի՝ գինուոր էր . սակայն այս օրէնքն այլ եւ այլ թոյլատուութիւնք ունէր , ըստ այսմ . « Թշնամոյն հետ պատերազմի ձեւատած ժամանակ երբոր տեսնէք որ նոցա ձիաւորներն եւ կառքերն ձերկէն աւելի են , ամենեւին մի՛ վախճաք . վասն զի Աստուած որ զձեզ Եգիպտոսէն ազատեց՝ հետեւնիդ է : Պատերազմի ժամն որ հասնի , քաճանայապետն բանակին գլուխն անցնի եւ այսպէս խօսի ժողովրդեան : —

Հուր Իսրայէլ, այսօր պիտի պատերազմիս . սիրող ամենեւին չխոսովի, ետ մի՛ քաշուիր, վախ մի՛ ունենար, վասն զի հետզ է Բարձրեալն : Սպայք եւ զօրագլուխք անպէս թող աղաղակեն որ զօրքն ձայներնին լսէ : Միթէ կա՞յ մէջերնիդ մին որ նոր տուն չինած եւ մէջն դեռ բնակած չլինի, թող դառնայ տունն երթայ . . . Կա՞յ մին որ այգի տնկեր, եւ պտղէն դեռ կերած չէ, թող դառնայ տեղն երթայ . . . Կա՞յ մին որ կուսի մի նշանուած է եւ դեռ չէ ամուսնացած, թող ետ դառնայ երթայ, որպէս զի մի գուցէ պատերազմի մէջ իյնայ մեռնի, եւ ուրիշ մի իւր նշանածին հետ կարգուի . . . Կա՞յ երկչոտ մի, որոյ սիրտն վախով լցուած է, թող ելնէ երթայ, որպէս զի իւր վախն եղբարցն եւս չանցնի : Զօրապետք այսպէս խօսելէն յետոյ իրենց գնդերն պատերազմի պատրաստեն » :

Պատերազմի մէջ օտարաց հետ եւս այսպէս վարուիլ կը հրամայէին օրէնք . « Պաշարելու համար քաղաքի մի մօտեցած ժամանակնիդ՝ նախ խաղաղութիւն առաջարկեցէք անոր : Թէ որ ընդունի զայն եւ դռներն ձեզ բանայ, մէջի բնակչաց չդպչիք, միայն ձեզ հարկատու հպատակ լինին . իսկ թէ որ խաղաղութիւն չընդունի, պաշարեցէք զայն, եւ երբոր Աստուած ձեռքերնիդ զինքն մատնէ՝ էրիկ մարդիկն զարկէք, եւ կանայքն՝ տղայքն եւ անասունքն պահեցէք, աւարն զօրաց բաժնեցէք, եւ Աստուծոյ ձեզ տուած կողոպտուով կերակրուեցէք » :

Իսրայէլացւոց խոստացուած Քանանացւոց երկրին քաղաքաց համար աւելի խիստ էր օրէնքն : Բոլոր այն քաղաքաց ապականեալ ժողովուրդքն պիտի ջնջուէին : « Պէտք է սատակին նոքա, կ'ասէր Հրէից օրէնքն, որպէս զի մի՛ գուցէ ձեզ եւս սովորեցունեն իրենց աստուածոց զարշիւղքն, որով այնչափ ամբարշտեցան իրենք, եւ ձեր Աստուծոյն դէմ մեղանչել տան ձեզ » :

Կանայք . — Մովսէս գերի անկած կանանց եւ աղջկանց վերայ խնամք ունեցաւ . ամիս մի ժամանակ տուաւ նոցա, որ հօրերնուն եւ մօրերնուն վերայ լան . եւ Հրէաց մի որ անոնցմէ մին իրեն կին անէր, ոչ եւս կարող էր զնա վաճառել : Վերջապէս օրէնսդիրն հրամայելով նաեւ պաշարեալ քաղաքին չըջակայքն եղած պտղատու ծառոց անգամ չդպչիլ, սանձ դրաւ կործանման եւ աւարառութեան հոգւոյն որ աշխարհակալութեան հոգիէն անբաժանելի է :

Կարգադրութիւն բանակի . — Բանակին մէջէն արտաքսեց ամէն տեսակ անկարգութիւն, եւ ամենայն ջանք արաւ որ կատարեալ բարեկարգութիւն, միաբանութիւն եւ մաքրութիւն լինի հոն : Օրէնքն պատերազմ մտնող զինուորքն

արեամբ չաղախուած համարելով՝ կհրամայէր որ նոքա կռուէն յետոյ բանակն չմտնեն, մինչեւ որ կրկին եւ կրկին լուացմունքով մաքրուին սրբուին :

Դ. Քաղաքական օրէնք . — Մովսէսի քաղաքական օրինաց վախճանն էր՝ խաժամութ ամբոյս մի ազգ զարձունել, վրանաբնակ եւ հովուականացալ ցեղ մի քաղաքաբնակ եւ երկրագործ ժողովուրդ անել, հայրենեաց սէրն սրտին մէջ վառել, կարգի կանոնի, ներքին խաղաղութեան, արդարութեան եւ ընկերական կենաց վարժեցունել զայն :

Ծերակոյց . — Մարգարէն զԱստուած իբրեւ միայնակ տէր եւ իշխան Հրէից քարոզելէն յետոյ՝ նորա հրամանին ներքեւ բացարձակ իշխանութիւն բանեցուց աստուածընտիր ժողովրդեան վերայ : Տեսանք որ իւր աներոյն խորհրդով օգնական ընտրեց եօթնաստուն ծերոց ժողովն՝ որ Հրէից Ծերակոյցն դարձաւ, եւ Մովսէսի մահուանէն յետոյ եւս անխախտ մնաց, եւ քանի մի դար վերջն այն հռչակաւոր Սանեհրիթ կամ Սինեդրիթն աստուած գերագոյն ատենան կազմեց, որոյ զահագլուխ կբազմէր ինքն քահանայապետն :

Պատուաւրք . — Տեսանք որ Մովսէս ժողովրդեան վերայ հազարապետք, հարիւրապետք, յիսնապետք եւ տասնապետք դրաւ, եւ հրամայեց որ նոքա իրենց տիրած քաղաքաց մէջ դատաւորք եւ տեսուչք կարգեն՝ առանց որոշ բան մի զրուցելու ընտրութեան կերպին վերայ : Սկիզբէն յայտնապէս կ'երեւի որ զխաւորապէս ժողովրդեան ձեռքն էր այն ընտրութիւնն . վասն զի նոյն իսկ Մովսէսի յաջորդին՝ աշխնքն Յեսուայ ընտրութիւնն ժողովուրդն հաստատեց, եւ յետ այնորիկ շատ դարեր՝ մինչեւ թաղաւորութեան օրերն՝ վտանգաւոր ժամանակ, եւ մահաւանդ պատերազմի ատեն, ազգն իրեն մի գլուխ կ'ընտրէր՝ Դաւաւոր անուամբ, եւ լիազօր իշխանութիւն կուտար անոր, որ ծերակուտին հետ ազգն կառավարէ : Երբեմն քահանայք եւս դատաւորին հետ ի միասին վճիռներ կուտային :

Պանձ եւ կարկ . — Ծատ հաւանական կ'երեւի որ առջի բերան աստուածային պաշտամանց դանձն տէրութեան գանձէն բաժնուած չէր : Մովսէսի ժամանակ՝ հասարակաց գանձն կազմողն էին տուգանք, դրամական փրկանք եւ ընդհանուր զլխահարկ : Մարդկան եւ անասուրք անասնոց առջիններն միշտ կ'փրկանաւորուէին հինգ արծաթ սիկլով, եւ իւրաքանչիւր անձի զլխահարկն էր կէս սիկլ :

Բաժանումն երկրին . Յօրեյեան . — Մովսէս կ'ուզէր որ Իսրայէլացւոց մէջ աղքատ չգտնուի . բայց եւ չէր ուզեր որ ոմանք սաստիկ մեծնան հարստանան . վասն զի կ'ուզէր իւր ժողովուրդն ապերասանութենէ, զեղխութենէ եւ ա-

պականութենէ բարուց պահպանել, որ անհրաժեշտ արդա-
սիք են մեծափարթամ հարստութեան եւ յետին աղքատու-
թեան : Ուստի հրամայեց որ Աւետեաց երկիրն վիճակա-
ցեղից ազգատոհմներուն բաժնուած ժամանակն՝ իւրաքան-
չիւրին բաժինն նորա անդամոցն թուոյն համեմատ լինի :
Գերազանց կարգադրութեամբ պատուիրեց որ այնու բաժան-
մամբ ամէն մարդ իրեն անկած երկիրն կարող չլինի մշտն-
ջենաւորապէս վաճառել . վասն զի երկիրն իմն է, կ'ասէր
Աստուած . դուք տէր չէք, այլ իբրեւ պանդուխտ քովս
եկեր էք, եւ զայն կրանցունէք : Եւ ահա այս դիմամբ՝
վերն յիշուած Յոթեղեանն հաստատուած էր . այն օրն որ
յիսուս տարին մի անգամ կուգար, վաճառմամբ կամ փո-
խանակութեամբ ազգատոհմից ձեռքէն ելած երկիրներն
վերստին իրենց առաջին տէրերուն, կամ անոնց ժառան-
գացն կդառնային : Յօդերեան տարին կթողուէին նաեւ ա-
մենայն պարտք, եւ ամենայն ստրուկը կամ գերիք ազատ
կ'արձակուէին : Ուստի Յօդերեանին վախճանն էր՝ հարըս-
տութեանց սաստիկ անհաւատարմութիւնն խափանել, ստրու-
կութիւնն թեթեւցունել, եւ արգելուլ որ երկիրն մի քանի
ազգատոհմից միայն ստացուածք չդառնայ . ուստի եւ վա-
ճառուած բաներուն պինն Յօդերեանին մնացած տարիներուն
թուոյն համեմատ կլինէր :

Երաւունք Բաղաբացւոց. — Ամէն Հրեայ եւս քաղաքացւոյ
իրաւունքն չունէր, եւ կամ, ինչպէս Աուրբ Գիրքն կ'ասէ,
« Աստուծոյ ժողովրդեանն մասն չէր » : Գերութեամբ այս
իրաւունքն կկորսուէր կամ կխափանուէր, եւ Հրեաստանի
մէջ զրկուած էին անկէց օտարք, անհարազատ որդիք եւ
ներքինիք : Երկրին մէջ բնակող օտարականներէն ոմանք,
ինչպէս Եգիպտացիք եւ Եդովմացիք, քաղաքացի կդառ-
նային երրորդ սերունդին, մինչդեռ այլք երբէք չէին կրը-
նար քաղաքացի լինել, ինչպէս Մովսրացիք, Ամոնացիք
եւ Ամադեկացիք, անապատին մէջ իրենց Հրէից ցուցուցած
թշնամութեանն համար : Քաղաքացւոց իրաւունքն չունե-
ցողներն ոչ կարող էին Իսրայելացւոյ մի հետ ամուսնանալ,
ոչ հասարակաց պաշտօններու հասնիլ, եւ ոչ բանեցունել
ո՛ր եւ իցէ իրաւունք որ մասնաւոր կերպով քաղաքացւոց
պահուած էին :

Ամուսնութիւն եւ ապահարգան. — Մովսրական օրէնքն,
ինչպէս վերն տեսանք, բացարձակ կերպով կ'արգելուր ո՛ր
եւ իցէ խնամութիւն Քանանացի ազգաց հետ, եւ կդատա-
պարտէր միանգամայն ո՛ր եւ իցէ մծղնեայ կամ ազգապիղծ
ամուսնութիւն : Բազմակնութիւնն չէր արգելուր, որ Արեւ-
ելքի մէջ սովորական եղած էր այն ժամանակ : Ապահար-

գանի կամ կինն արձակելու հրաման տուաւ, բայց արձակ-
ուած կինն միւսանգամ չէր կարող ոք առնուլ : Ամուսնու-
թիւնն պարզ քաղաքական գործողութիւն մի էր, եւ էրիկն
կնոջն տուած բաներն չէր կրնար ետ առնուլ նոյն իսկ ար-
ձակած ժամանակն :

Ամուսնութիւն բնդ կնոջ եղբօր. — Հրէից սեպհական ե-
ղած օրինաց մին է նաեւ եղբօր մի իւր մեռած եղբօր կրն-
կանն հետ կարգուիլն, զոր Մովսէս դրած է ազգատոհմից
յարատեւութեանն համար : Եւ այսպէս կ'ասէր օրէնքն . « Երբ
որ երկու եղբարց մէջէն մին անորդի մեռնի, միւսն պէտք
է նորա կնոջն հետ ամուսնանայ, եւ եղբօրն որդիք յարու-
ցանէ, եւ անոնց անդրանկին անունն դնէ եղբօրն անունն,
որպէս զի Իսրայելի մէջէն չկորսուի : Թէ որ ինքն չուզէ
եղբօրն կինն առնուլ, որ ըստ օրինաց իրեն կ'իյնայ, նա
երթայ քաղաքին դուռն ծերոց ներկայանայ եւ զրուցէ .
Երկանս եղբայրն չուզեր զիս իրեն կին առնուլ՝ եղբօրն
անունն Իսրայելի մէջ հաստատել . եւ նոքա իսկոյն զինքն
կանչեն եւ հարցունեն : Թէ որ պատասխան տայ թէ չուզեր
այն կնոջ հետ ամուսնանալ, ծերոց աչքին առջեւ կինն
անոր մօտենայ, ոտքէն կօշիկն քաշէ հանէ, եւ վերան
թքնելով՝ ասէ իրեն . « Այսպէս անելու է այն մարդուն որ
եղբօրն տունն չուզեր կանգնել » :

Ժառանգութիւն. — Մովսէս ժառանգութեանց կարգն
հաստատելու ժամանակ որոշեց որ անդրանիկ որդին կրկին
մասն առնու, նաեւ այլ եւ այլ կանանցմէ որդիք եղած ա-
տեն : Երբոր ուղիղ զծով արու զաւակ չլինի, ժառանգու-
թիւնն աղջկանց կ'իյնար . սակայն ժառանգող աղջկունք
ստիպուած էին հայրենական ցեղին մէջէն էրիկ առնուլ :
Թէ որ մեռնողն աղջիկ եւս չունենար, եղբարքն իրեն ժա-
ռանգ կլինէին :

Հայրական իշխանութիւն. Ստրուկ. — Հարք բացարձակ
իշխանութիւն ունէին իրենց զաւակաց վերայ . սակայն Մով-
սիսական օրէնքն որդւոց վերայ կենաց եւ մահու իշխանու-
թիւն չէր տար հարց, ինչպէս որ հին ատենի շատ ժողո-
վրդոց օրէնքն կուտային : Նոյնպիսի մարդասիրութեամբ
օրէնք դրաւ Մովսէս նաեւ ստրկաց համար. Յօդերեան տա-
րին ամէն ստրուկ, Երբայեցի կամ օտար, պիտի ազատուէր :
Երբայեցի ստրուկն վեց տարի միայն պիտի ծառայէր, եւ
յետ այնորիկ ձրի պիտի աղջիկ առած լինէր եւ իրմէ դատ-
ուիլ չուզէր :

Պարս. — Յօդերեան տարին ամէն պարտք կթողուէր :
Արգելեալ էր Հրէիցմէ չահով ստակ փոխ առնուլ, բայց ոչ
նոյնպէս եւ օտարներէ : Փոխատուն չէր կարող փոխառուին
տունն մտնել զբաւ առնուլ :

Գ. Բարոյական օրէնք. — Մովսիսական օրինաց դերա-
զանցութիւնն կ'երեւի առաւելապէս բարոյական օրինաց
մէջ, որոց գլխաւորք Տաճարանեայ պատուիրանաց մէջն
են: Անտի դուրս եղածներէն եւս մի քանին հոս յիշեմք:

«Այլոյն եւ որքին երբէք վնաս չընեն, վնաս զի առ իս
կաղաղակեն, եւ ձայներնին կոտմ:

«Արեւոյ հնձեղու ժամանակ՝ ցորենը գետին հաւասար չը
կտես, եւ բնկած հասկերն չժողովես. նոյնպէս այգւոյդ եւս
մինչեւ յետին ողկոյզն չժողովես, այլ բոլորս որ աղբաճ եւ
օտարք նաւաղ անեն:

«Յօրհեռոյ տարին մի՛ մշակեր՝ ոչ երկիրդ, ոչ այգիդ,
եւ ոչ ձիւքդ, եւ բոլ որ հանգչին անոնք, որպէս զի մե-
ջերնիդ աղբաճ եղողք ունեղու բան զտնն:

«Օտարն մի՛ նեղեր եւ ոտի տակ մի՛ առնուր. վնաս զի
դուն եւս օտար էիր յեզրիս:

«Թէ որ փոխ տուած մարդուդ հազուաճ գրաւ առիր,
զիւք չեղած ես դարձուր:

«Ամենեւին գրաւ չառնուս ջաղացքի բարք, վնաս զի զայն
հեղ տուողն՝ իւր իսկ կեանքն ու ապրուստն գրաւի դրած է:

«Գործաւորին վարձն եւ ոչ օր մի բովդ պահէ:

«Երբ ոք իւր ստուկին այնպէս զարնէ որ սասիկ վիրա-
ւորուի, պէճ է զինքն ազատ:

«Փախած ստուկն մի՛ ազատեր, բայց գրութեամբ հետն
վարուէ:

«Ազատած ստուկդ ձեռնուկայն մի՛ դրկեր, այլ Տեառն
Աստուծոյ քա օրհնութեամբն բնութեամբ բաներդ գէր այն-
չափ տուր՝ որ համբան իրեն բաւէ:

«Սուս լուրեր մի՛ հաներ, եւ չարաց հետ միանալով սուս
վկայ մի՛ լինիր:

«Վրէժխնդրութիւն մի՛ բնեւ:

«Ընկերդ բու անձիդ պէս սիրէ:

«Երբոր դատաւոր լինիս ամենեւին բնծայ եւ կառաւ մի՛
առնուր, եւ մարդոց յարաբերին տեսնիս ուր մի՛ դնիր:

«Անիծեալ լինի նա որ իւր հայրն եւ մայրը կ'արհամարհէ:

«Ճերմակ մագերու առջեւ ոտք ել, եւ ծերոյն պատիւ քրէ:

«Անիծեալ լինի նա որ խալն կ'նախաւ, կամ կուրին
համբան արգելք կ'դնէ:

«Սուրբ եղիք, կ'ըսէ Աստուծոյ, վնաս զի ես սուրբ եմ:

«Մի՛ բողոք որ ձեր աղքիկներն պոռնկին:

«Կախարդներու խորհուրդ մի՛ հարցունէք:

«Մեջերնիդ ոչ դիւր ունեցէք եւ ոչ կախարդ»:

Մովսիսական օրէնքն ոչ միայն բանաւոր կենդանեաց,
աղքատաց, օտարաց եւ ստրկաց գլխութիւն եւ մարդասիր-
ութիւն կ'ըրողէր, այլ եւ անբանից:

«Բեռան տակ բնկնող կենդանւոյն բեռն քեքեցուր:

«Թէ որ բեռանոյդ եզն կամ էգն կորսուած զտես, տար
սիրով տուր:

«Կալի մէջ աշխատող եզին դունչն մի՛ կապեր:

«Թէ որ համբէ անցած ժամանակդ՝ ծառի մի վերայ կամ
գետինն բռնող բոյն զտես, եւ մայրն իւր ձագուց կամ հաւ-
կիթներուն վերայ նստած լինի, ձագուց հետ մայրն եւս ար-
ձակէ»:

Ե. Առողջութեան օրէնք. — Մովսիսի տուած առողջու-
թեան օրէնքներն գլխաւորապէս կլիմային սաստիկ տաքու-
թեան, անբնական մաքրութեան հարկաւորութեան, քանի
մի վնասակար կերակրոց, մարթի հիւանդութեանց եւ մաս-
նաւորապէս փորոտութեան վերայ էին, եւ իւրաքանչիւրին
մէջ օրէնքներն իմաստութիւնն եւ սահմանած կանոնին հար-
կաւորութիւնն կ'իյայլի: Այն օրէնքն երեք խումբ կ'ըստ-
նուին.

Անուար կենդանիք. Բարոյութիւն. Մարմնութիւն. — Առաջ-
նոյն մէջ կրօնականութիւն կերակրելիս ազատութիւնն եւ
սուրբ եւ անսուրբ կենդանեաց իրարմէ զանազանութիւնն:
Ասիոյ տաք կլիմայից մէջ շատ կենդանեաց միայն առողջու-
թեան վնասակար համարուած էր. ուստի այն կենդանիք,
որոց կծղակն ճշգրտած էր, ինչպէս ուղտն, անուարը կամ
պիղծ համարուեցան. նոյնպէս նաեւ խոզն, նապաստակն,
ձագարն, դեմնի վերայ սողալով քալող կենդանիք եւ ու-
րիշ շատեր: Մովսէս արդիւնց Հրէից որ անոնց միայն չու-
տեն, ինչպէս նաեւ արիւնն չեղած՝ ո'րեւիցէ սատկած կեն-
դանի:

Երկրորդ խումբին մէջ էին այն ամենայն օրէնք՝ որոց
վախճանն զՀրեայն բորոտութենէ պահպանել, անտի բրո-
նուողներն ճանչնալ, ուրիշներն անոնցմէ զգուշացունել,
եւ բորոտներու հաղուստն, տունն եւ կանկարաւորն մաքրել:
Այս սոսկալի հիւանդութիւնն այն ժամանակ այնպիսի ջարդ
կ'ընէր, որ առջեւն առնու համար ամենայն զգուշութիւն
բրաւ Մովսէս. եւ այն զգուշութեանց գործադրութիւնն
քահանայից յանձնեց, որպէսզի նոցա ձեռքովն աւելի ու-
շադրութեամբ եւ երկեղածութեամբ կատարուին իւր դրած
զգուշութիւնք:

Ստիւն պատուիրած էր՝ մեռելի կամ ո'ր եւ իցէ անսուրբ
մարմնոյ դպչելէն ետքն լուացուիլ սրբուիլ: Մեռելի դպչե-
լէն յետոյ մաքրուելու համար՝ պէտք էր որ լուացուելու
ջրոյն մէջ զոհի մոխիր խառնուած լինէր: Այս ամենայն
մաքրութեան կերպերն արքայութիւն կ'ընդունէին:

Զ. Դատաստանական եւ պատժական օրէնք: — Մովսիսի

դատաստանաց փերաբերեալ դրած օրէնքն նշանաւոր են
ամբաստանելոց համար ունեցած ապահովութիւնքն՝ յորոց
զտարկ էին հին օրէնսդրութեանց բաղումք։ Իւր պատժա-
կան օրինաց մէջ եւս յայտնապէս կ'երեւի մարդասիրութիւ-
թիւնն, թէպէտ եւ շատ մի յանցանք խտրել կհրամայէ
պատժել. մանաւանդ զանոնք որ կերպով մի կջնջէին այն
երեք մեծամեծ սկզբունքն, որոց փերայ հիմնուած էր եւր-
բայական օրէնսդրութիւնն, որք էին հաւաստ ի միութիւնն
Աստուծոյ, կատարեալ բաժանումն յոտար ազգաց, եւ վրա-
սեանիս ժողովրդեանն մի երկրագործ ազգ դառնալն։ Մով-
սաբի օրինաց այս կարեւոր մասն շատ ճշգրտած է. ուստի
եւ գլխաւոր կտորներէն մի քանին միայն տեսնեմք։

« Բաժանման օրը »
 Վկայք . Դաժանման . Յանցանք ընդդէմ կրօնից եւ տն-
 ձանց . պատիժը ցուցաւ : — Յանցաւոր մի ի մահ դատաւար-
 նելու համար՝ մի վկայութիւն միայն բաւական չէր . պէտք
 էր երկու երեք վկայք . եւ թէ որ յանցաւորն պիտի քար-
 կոծուէր , իրենք պիտի նստէին առաջին քարերն : Ամբաս-
 տանելոյն տրուելու պատիմին սուտ վկայից կտորէր : Եւ եր-

Դատապարտութեան վճիռն ծերք , դատաւորք , եւ երբեմն քահանայապետք կուտային : Հարք ո՛ր եւ իցէ պատճառաւ չէին կարող իրենց որդիքն մեղացունել տալ . բայց թէ որ ապստամբ եւ անասակ որդի մի շատ անգամ ծնողացմէ խրատուէր եւ նոցա իշխանութիւնն արհամարհէր , իրենք զինքն քաղաքին ծերոց առջեւն կաննէին , եւ նոցա զյանցաւորն քարկոծել կուտային :

Կրօնքի դէմ եղած ամենայն յանցանք, կռապաշտութիւն, մոգութիւն, կախարդութիւն, հայոյութիւն, շաբաթ օրն սուրբ չլպահելն, եւ այլն, գլխապարտութեան պատիժ կ'ընեն զունէին . իսկ անձանց դէմ եղած կամաւոր յանցանքն, մարդասպանութիւն, պղծութիւն եւ այլն, մահուամբ կը պատժուէին, եւ ծեծ կամ վիրաւորութիւն միայն եղած ժամանակն՝ նմանակից պատժով, որ էր յանցաւորին մի եւ նոյն ցաւն քաշել տալ . այսոյնքն թէ որ մէկն մէկուն աչքն հաննր էր՝ իրեն եւս աչքն հանել, թէ որ ական՝ ական : Եւ ահա այս պատիժն էր՝ որ Քրիստոս Տէրն մեր կ'ալկնարէր՝ երբ որ կ'աչեր . « Լուարուք զի ասացաւ, ական ընդ ական եւ ատամն ընդ ատաման » :

Նա որ իւր հօրն կամ մօրն կզարներ, եւ կամ զանոնք կ'անիծէր՝ մահուամբ կ'պատժուէր : Երբոր մարդասպանութիւնն չկարենար արգարանալ, եւ առաջուց մտածուած լիւնէր, չկար բան մի որ զմարդասպանն մահուան պատժէն ազատէր : Թէ որ սեղանոյն եւս իրթար ապաւինէր՝ հրաման էր նաեւ անտի քաշել հանել մեռցունել զլինքն : Բայց

երբոր մարդասպանութիւնն ոչ առաջուց մտածուած լինէր
եւ ոչ կամաւոր, այնպիսի մարդասպանաց համար ասպառ-
տանարանք սահմանուած էին: Մոխէս հրամայեց որ Ղեւ-
տացուց տրուած քառասուն եւ ութ քաղաքաց մէջ այս
բանին համար վեց հատ քաղաք ասպատանի որոշուին, եւ
ո՛վ որ մարդ մի ակամայ մեռցունէր՝ այն քաղաքաց միոյն
մէջ պիտի երթար ասպաւինէր՝ մոռելոյն ազգականացն լրէժ-
խնդրութենէն ազատելու համար, եւ հոն պիտի բնակէր
մինչեւ որ քահանայապետն վախճանէր եւ տեղն նոր մի
դրուէր:

Երբսօր մարդասպանն չգտնուէր , օրէնքն կ'հրամայէր որ ծերք եւ դատաւորք երթան մեռելոյն գտնուած տեղն եւ մերձակայ քաղաքաց հեռաւորութիւնն չափեն : Ամենէն մօտ գտնուածին ծերերն պարտական էին երկնջ մի անուլ , որ դեռ լուծի տակ մօտած չլինէր . զոհել զայն , եւ վրան ձեռքերնին լուանալով բողոքել որ այս թափուած արեան ես անպարտ եմ : Երդում կ'անէին որ այն արեան թափուիլն չտեսան , եւ կ'աղաչէին զԱստուած որ այն յանցանքն իրենց համարի : Այս վսեմ արարողութիւնն ամենուն սրտին մէջ մարդասպանութենէ ստսկում կ'ըզէր : Մարդուս կենաց յարգն այնպէս բարձրացած էր Մովսէսի օրինաց մէջ , որ նաեւ յայնպիսի զիպուած՝ յորս մարդասպանութիւնն յարակից հանգամանքներով արգարանար եւ կամ մարդասպանին կամքէն բռնորոշին դուրս՝ պարզ զիպուածով եղած լինէր , պէտք էր դարձեալ որ զայն քաւէր սպախի գումար մի տալով՝ որ գին արեան կկոչուէր :

Յանցանք բնդդեմ օրինաց ամուսնութեան : — Մոլորսահանք օրէնքն պատիկ պատիժներով կոպտութեամբ չնացողներն , մեղներանքն եւ ամէն տեսակ ապօրինաւոր եւ չարահամբաւ ամուսնութիւնք : Ծնացողին պատիժն պահ էր , բայց երբոր էրիկն կնկանն վերայ պարզ կասկած ունենար , առանց ապացուցի , կ'առնուր զինքն քահանային առջեւն կտանէր , եւ նորա համար իւղ եւ ալիւր կնուիրէր . քահանայն քիչ մի ջուր կ'առնուր , մէջն Վկայութեան խորանին յատակի հողէն կխառնէր , կնկան գլուխն կբանար , եւ այն միջոցին որ նա էրկանն նուէրն ձեռքն բռնած կկննար , ինքն ստկալի անէծք կկարդար ջրոյն վերայ : Ամբաստանեալն այն ջուրն խմէլին առաջ պարտական էր անոր վերայ կարդացուած բոլոր անէծքն իւր վերայ մագթել թէ որ վերան ասուած մեղքին յիրաւի տէրն էր : Խմելու ջուրն ջուր շակիխանութեան կկոչուէր , եւ էրկանն արած նուէրն զոն նախանձառորութեան :

Յանցանի բնոյիւմը ստացուածոց . — Իւրաքանչիւր անձին

ստացուածքն ապահովելու համար Մովսէս այլ եւ այլ ման-
րաման օրէնք դրաւ գորութեան վերայ : Գողք պարտա-
կան էին երբեմն հինգերորդ մասն հատուցանել , գրեթէ
միշտ կրկինն , եւ մի քանի պարագայի մէջ՝ գողցած բանին
քառապատիկն եւ հնգապատիկն տալ , եւ պարտքին կամ
փաստին իւր անձն էր երաշխաւոր , եւ մինչեւ որ ամբողջ
չհատուցանէր՝ չէր կրնար ազատիլ :

Մովսիսական օրինաց մէջ չկային այն ամենայն տան-
ջանքն եւ երկար չարչարանքներն՝ զորս այն ժամանակի
ուրիշ ազգք մահապարտից կուտային : Մահապարտք գրեթէ
միշտ քարկոծմամբ կամ խեղդամահ կամանէին : Երբոր քա-
հանայի մի ազգիկն ողջախոհութեան օրինաց դէմ գործէր՝
պատիժն այրել էր : Երբոր յանցաւորի մի պատիժ ծեծն
որոշուէր , քառասունէն աւելի հարուած չէր կրնար տրուիլ :
Սովորական պատժոց մին էր , յանցաւորն ժողովրդեան մէ-
ջէն դատել դուրս հանել , եւ այս տեսակ մի բանադրանք
էր , որով աստուածային օրինաց դէմ գործողք Իսրայելի
մեծ ազգատոհմէն կկտրուէին :

Մովսէս , գործք նորա եւ գրուածք . — Մովսիսական օրէ-
նդորութեան այս համառօտագիծ պատկերն բաւական է
հասկացունելու անոր վախճանն , անոր բովանդակութիւնն ,
օրէնսդրին ընդհանուր խորհուրդն , եւ համոզելու ամէն ան-
կողմնասէր ընթերցող որ այնպիսի գործոյ մի հեղինակն ,
մանաւանդ այնպիսի ժամանակ , պէտք է որ աստուածա-
մանաւանդ այնպիսի ժամանակ , պէտք է որ աստուածա-
գլխաց մարգարէ լինէր : Թէ որ մի կողմանէ Մովսէս իւր
ժամանակի ոգւոյն կզիջանի , պատերազմի , բազմակնու-
թեան , ապահարզանի եւ գերութեան օրինաց մէջ , միւս
կողմանէ եւս աստուածապաշտութեան վերաբերեալ իրաց
մէջ այնպիսի բարձրութեան մի կ'ենէ կ'երանայ՝ յոր դեռ
երբէք չէր ելած մարդուս միտքն . եւ մարդկային գործոց
մէջ այնպիսի մարգարութեան , բարեխրութեան եւ ար-
գարութեան գաղափարներ կուտայ , որ իւր ժամանակի
օրէնսդրաց բոլորովին անծանօթ էին : Ասինք եւ ցուցուցինք
որ Մովսէսի վախճանն էր ամբողջ ազգի մի բարքն եւ կեն-
ցազաւարութիւնն փոխել , զինքն գերութենէն եւ վրանա-
բնակ վիճակէն ազատ ու քաղաքաբնակ վիճակի փոխադ-
րել , եւ միանգամայն պահպանել օտար ազգաց մտաւոր եւ
բարոյական ապականութենէն , որպէս զի կարող լինի պա-
հել իբրեւ անկապտելի աւանդ Միսիային գալստեան աւե-
տաւոր պատգամներն :

Զարմանալի բան է որ այս օրինաց մէջ անոնք անգամ
որ չափէ դուրս ճղճղած եւ անսովոր կ'երեւան , ինչպէս
օրէնսդրին վախճանին կհամաձայնին : Օրինակի համար , ու-

գելով զՀրեայս երկրագործութեան յորդորել , եւ անով Ա-
ւետեաց երկիրն սիրելի ընել նոցա , զինի խմելու հրաման
կուտայ՝ որ անծանօթ էր Եգիպտացւոց եւ վրանաբնակ ժո-
ղովրդոց . եւ ոչ միայն հրաման կուտայ , այլ եւ զոնագոր-
ծութեանց մէջ զինի գործածել տալով՝ հարկաւոր կ'անէ զայն
աստուածային պաշտամանց : Իմաստուն զգուշութիւն չմը-
նար որ չդնէ նաեւ իւր ժողովրդեան սրտէն կոապաշտու-
թեան հակամիտութիւնն վերցունելու . այս վախճանաւ իսկ
է որ կոապաշտ ազգաց մինչեւ անտարբեր սովորութիւնքն
Հրէից արգիլեց՝ վախնալով որ նոցա հետ կոապաշտու-
թիւնն եւս չմտնէ մէջերնին : Այսչափ նրբահայեաց զգու-
շութեամբ հանդերձ՝ ժողովրդեան յաճախ ի կոամոլութիւն
զառածիլը պիտի տեսնեմք յետոյ , եւ օրէնսդրին նախատե-
սութեանն վերայ պիտի զարմանամք : Ստորեւ կ'արգելու
կենդանեաց արեան գործածութիւնն՝ նախ հասարակաց ա-
ռողջութեան համար , եւ երկրորդ եւ գլխաւորապէս անոր
համար որ Փիւնիկեցիք , որ Քանանու երկրին սահմանակից
ժողովուրդ էին , զոնքու արիւնն խմելու սովորութիւն ու-
նէին : Թէ որ արգելեց Հրէից որ մարմինն չծակծկեն չը
կարտեն , մազերնին չշտկեն եւ մօրուքնին չածիլեն , պատ-
ճառն այն էր որ Եգիպտացիք կամ Արաբացիք տն բաներն
կ'անէին ի պատիւ սուտ աստուածոց : Յիբաւի , իւր նորա-
հաստատ պաշտօնն ընդունել եւ մեծարել տալու համար՝
երբեմն հարկադրեցաւ Մովսէս Հրէից Եգիպտոսի մէջ ըն-
տանեցած պատկերներն եւ ձեւերն անուշ գործածել , բայց
վրանին միշտ մեծամեծ փոփոխութիւններ ընելով՝ որոնք
բոլորովին անոնց մտածութիւնն կփոխէին : Օրինակ իմն ,
քահանայապետին կուրծքին վերայի զարդն կամ վկայու-
թեան տախտակն Եգիպտացւոց քուրմերէն առաւ , բայց
անոր վերայի ճշմարտութեան մարգարեալ պատկերին տեղն
աստուածային զօրութեան նշան մի դրաւ յոյս (ուրիշ) եւ
կաւարեյուրիս (քուրմիւր) անուանելով զայն , կամ վար-
դապետիւրիս եւ նշնարեյուրիս : Եւ արդարեւ Մովսէսի
սահմանադրութեանց մի քանին իւր ժողովրդեան սովորու-
թեանցն եւ բարուցն վերայ հիմնուած էին , սակայն եւ զի-
րենք նոր ազգ մի կազմելու ամենայնարմար էին . թէ որ ա-
նոնցմով ժողովրդեան Եգիպտոս ծնած լինեն կ'իմացուի ,
եւս առաւել յայտնապէս կ'իմացուի որ այն ժողովուրդն
երբէք հոն դառնալիք չունէր :

Թէ որ Մովսէս խաբեքայ մարդ մի լինէր եւ ինքնզինքն
մարգարէ Աստուծոյ քարոզէր , տարակոյս չկայ որ Եգիպ-
տացւոց եւ Հնդկաց կրօնքն հաստատողաց պէս ինքն եւս
իւր հաստատած կրօնքն յօգուտ իւր եւ ազգատոհմին կդար-

ձուներ, եւ կարող էր բարձրանալով ի վեր քան զմարդկային բնութիւն ինքնզինքն անսխալ հաւատացունել Հրէից: Բայց ոչ. Մովսէս, որոյ գործքն այնչափ մեծ կցուցանեն զինքն ըստ Աստուծոյ, որուն փառացն այնչափ նախանձախնդիր էր, եւ ժողովրդեան սիրովն լեցուած, այն Մովսէս ինքնզինքն իւր եղբարց պէս մարդկային տկարութեամբ ըզգածեալ կղաւանի, գործած մի յանցանքն ինքնիրեն կիսոստովանի, զոր եւ քաւելու համար անապատին մէջ մեռնելու պատիժն եւս կկրէ. իւր ժողովրդեանն պատրաստած քաղցրութիւնն եւ ուրախութիւնն պիտի չվայելէ, եւ սաւ կայն նորա ամենայն վշտացն վշտակից կլինի՝ հանդերձ անհնարին պատասխանատուութեամբ, եւ այնպիսի իշխանութիւն մի գործադրելով՝ զոր շատ անգամ այլ եւ այլ կրքերով կուրցած ճանչնալ չէին ուզեր Հրեայք: Իրեն յաջորդ իւր որդիքն չանուանէ, եւ զանոնք Ղեւեայ աննոր շան ցեղին մէջ կխառնէ՝ առանց մասնաւոր պաշտօնի եւ արտօնութեանց. քահանայական ցեղէն անգամ դուրս կը մնան նոքա, եւ կահաթու միւս որդւոցն պէս պարզ տապանակի կրողներ կլինին. եւ թէ որ համարձակէին Սրբութեան վերայ տարածուած քօղն անգամ մի վերցունել՝ պատիժնին մահ էր: Թէ որ Մովսէս զպաշտօնեայս կրօնի իւր հայրենի ցեղէն ընտրեց՝ Ահարոնին ազգատունն ի քահանայութիւն կոչելով, սակայն այլոց ազգաց քուրմերուն պէս զանոնք հարստութեամբ եւ անսահման իշխանութեամբ չլեցուց: Հարստութեան հիմն է կալուածական եւ տացուածքն. Մովսէս տասնորդն, կենդանեաց եւ պտղոց երախայրիքն, եւ զոներու մի մանն քահանայից եւ Ղեւեայ ցեղին շնորհելով՝ Իսրայելի մէջ ուրիշ ժառանգութիւն չը տուաւ նոցա, բայց եթէ քանի մի քաղաք, եւ անոնց բուրախքն քիչ մի երկիր՝ ի ճարակ անասնոց նոցա, եւ քանի մի պարագաներէ դուրս քահանայապետին եւ քահանայից համար սահմանած իշխանութիւնն շատ չափաւոր էր: Վերջապէս Մովսէս ամէն տեսակ փառասիրութենէ, իշխանասիրութենէ, անձնասիրութենէ եւ շահասիրութենէ ազատ էր, եւ իւր ամենայն գործոցն մէջ Աստուծոյ մասն կար, որով եւ այն անբեր անապատին մէջ ամբողջ ժողովուրդ մի քառասուն տարի կերակրեց:

Հիմայ կնայ մեզ քննել զՄովսէս իբրեւ իւր ժողովրդեան պատմաբանն: Նորա գրուածքն մեզ հասած են հինգ գրքի մէջ, որ կկոչուին Ծնունդի, Ելի, Ղեւսակաւ, Թիւֆ, եւ Երկրորդունն օրինաց: Ասոնք բաց յօրինաց կրովանդակեն նաեւ աշխարհիս ստեղծման պատմութիւնն, ջրհեղեղի եւ նահապետաց եւ Հրէից պատմութիւնն՝ մինչեւ

նոցա Աւետեաց երկրին հասնին. եւ այն հինգ գրքերն են որ Հեզախսեան կկոչուին: Անհաւատ մարդիկ շատ ջանացին անոր հնութիւնն ուրանալ՝ վերջին ժամանակներն հնարուած համարելով, եւ ասածնին անով կ'ուզէին հատառել թէ գիրքն այն ժամանակ դեռ հնարուած չէր: Բայց երբոր պրտուի կամ պապիրի վերայ գրուած Մովսէսի ժամանակակից ձեռագիրք գտնուեցան, անհաւատութեան պատճառ չմնաց, մանաւանդ որ Հրէից ազգին մէջ ի սկզբանէ հետէ դոյզն տարակոյս անգամ ելած չէ այս նիւթիս վերայ. վասնզի ամենքն եւս համոզուած էին որ այնպիսի հրաշալի գրուածքի մի հեղինակն Մովսէս պէտք էր լինէր, եւ ոչ այլ ոք:

Մովսէսէն ետքն մինչեւ ի Քրիստոս մարգարէ մի չեղաւ՝ որուն հետ դէմ յանդիման խօսի Աստուած, եւ նորա չափ հրաշք անէ: Ամէն ժամանակ սուրբ Հարք զարմացած եւ գոված են Մովսիսի առաքինութիւնքն եւ չքնաղ բարեմասնութիւնքն, նորա բազմավտանգ եւ արդիւքօք լի կեանքն սակաւագիւտ օրինակ է հաւատարմութեան, քաղցրութեան, համբերութեան, սիրոյ եւ արիւթեան: Սակայն նորա գրած օրէնքն եւ արած կարգադրութիւնքն ժամանակ մի միայն պիտի տեսնէին. ի մերձեանալ լուսոյն հարկ էր որ ստուէրն աներեւոյթ լինէր, եւ օրինակն տեղի տար ճշմարտութեան: Ինքն իսկ մեռնելէն յառաջ մարգարէական լուսով լուսաւորուած՝ կտեսնէ այն միւս Օրէնդիրն՝ որ զամենայն ազգս իւր օրինաց սրբութեանն պիտի հնազանդեցունէր, եւ իւր ժողովրդեանն կպատուիրէ անոր հըպատակիլ. «Աստուած, կ'սսէ, ձեր ազգէն եւ ձեր եղբարց մէջէն ինձ նման մարգարէ մի պիտի յարուցանէ, անոր լսեցէք»: Եւ այն մարգարէն էր ինքն իսկ գերագոյն օրէնդիրն Քրիստոս:

ԳԼՈՒԽ Թ.

ՍՏՈՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՊԱՂԵՍՏԻՆՈՒ

Դիբ Պաղեստինու. — Լերինք. — Յորդանան եւ հեղեղատը. — Մեռեալ ծով. — Անպտղաբերութիւն հարաւային ու արեւելեան հարաւային նահանգաց. — Մայր Լիբանանու. — Բարեբերութիւն Գալիլիոյ. — Հրէից գալն յառաջ քանանու երկրին բնակիչքն:

Դիբ Պաղեստինու. — Պաղեստին կամ Հրեաստան ասուած երկիրն յաւերժական յիշատակաց արժանի է, եւ արժանի առանձին քննութեան. վասն զի հոն տարաւ բնակեցուց

Աստուած իւր ընտրած ժողովուրդն եւ մեծամեծ հրաշք ցուցուց . հոն ուսոյց եւ հաստատեց Բրիստոս Տէրն մեր իւր ճշմարիտ կրօնքն , եւ հոն են մարգացելոյն Աստուծոյ անօրէնութեան սուրբ տեղիք :

Այս երկրին նախկին բնակիչքն էին Փղշացիք կամ Պաղեսիւացիք , եւ իրենց անունովն Պաղեսիւ կոչուած է , որ Ասորւոց երկրին հարաւային արեւմտեան ծովեզերքն էր եզիպտոսի սահմանակից : Երբոր Բանանացիք արեցին , երկիր Քանանու անուանեցին , եւ Հրեայք երկիր Աւեսեաց , Հրեասան , սուրբ երկիր . եւ յետոյ Յոյնք եւ Հռովմայեցիք բոլոր Հրէից բնակած երկիրն Պաղեստին կոչեցին :

Սրդ աշխարհագրորէն Ասորւոց երկրին մի մասն է Պաղեստին , եւ աստղաբաշխական դիրքն երկայնութեան 32° եւ 34° ին եւ լայնութեան 31—33° ին մէջ կ'իջնայ : Երկայնութիւնն է հիւսիսէն հարաւ 236 հազարամետր , միջին լայնութիւնն 116 , որով եւ մակերեսովն կամ տարածութիւնն կլինի 27,386 հազարամետր քառակուսի , որ Զուեցերիի կէսէն քիչ մի ասելի ասել է :

Լեռիւնք . — Պաղեստինու մէջէն անցնող լեռներն երկու գօտի կրածնուն . առաջինն է Լիբանան , որ Միջերկրական ծովուն վերայ կնայի , ուստի եօթն կամ ութ մղոնէն աւելի չհեռանար . Լիբանանու ձորոյն կամ Կեղեքիւրիոյ միւս կողմն է Անեռն Լիբանանու կամ Լիբանանեռ կամ Անեիլիբանան , որ արեւելքէն Դամասկոսի դաշտերն կալատէ , եւ հարաւակողմն Մեծ Հերմոնիս (Ճէպէլ-Եւշարգ) բարձրաբերձ գագաթներովն կվերջանայ , որ Պաղեստինու հիւսիսային սահմանագլուխքն են : Լիբանանու բարձրութիւնն 3250 մետրէն աւելի է , եւ գլուխն մշտաստուոյց ձիւներով պատած է , ուստի եւ շատ յարմար է Արաբացի քերթով մի անոր համար զրուցածն թէ « Զմեռն նորա գլխոյն վերայ է , աշունն ուսոյն վերայ , գարունն ծնկանցն վերայ , եւ ամառն ոտիցն վերայ » : Արեւմտեան կողմէն բազմաթիւ ջրեր կվազեն եւ երկիրն կպարարտացունեն , այնպէս որ մօտերս երկու ճանապարհորդք երկու ամսուան մէջ հազար հարիւր քառասուն տեսակ բոյս ժողովր են այն կողմերէն :

Պաղեստինու արեւմտեան կողմն կալատէ Լիբանան բազմաթիւ ձիւղերով , որք մերթ իրարու հետ խումբ խումբ կմիանան եւ առանձին լեռներ կկազմեն , եւ մերթ կ'երկնան երկայնաձիգ գօտիներու պէս , որոց մին Հրէաստանի մէջտեղէն կանցնի , եւ Լեառն Եփրատայ եւ Լեռիւնք Յուդայ կկոչուին , եւ միւսն Կարմեղոս է , որուն հիւսիսային ծայրն հեռուէն ծովուն վերայ կկարկառի , եւ 500 մետրի չափ բարձրութիւն ունի : Կարմեղոս այգիներով ,

ձիթենիներով եւ պարարտ արօտներով ծածկուած է . հրաշակաւոր է նաեւ հազար եւ մի ջրվէժներովն , նկարագրական գեղեցկութեամբն եւ յոգնաթիւ այրերովն , զորս բնութիւնն եւ մարդիկ փորեր են մէջն (1) : Առանձին խումբերն են Թաքոր (Ճէպէլ-Թուր) որ Եսդրեղոնի դաշտավայրէն մեծատարած դալարագեղ փունջի մի պէս կբարձրանայ , եւ 563 մետր բարձրութեամբ գագաթին վերայն կցուցունէ Միջերկրական ծովն եւ Յորդանանու հովիտն . այս լեռնն վերայ պիտի տեսնեմք , որ Դերովրայի հրամանովն Բարակ իւր բանակն պիտի ժողովէ , եւ Բրիստոս Տէրն մեր իւր պայծառակերպութեան փառքն պիտի երեցունէ : Թաքորէն յետոյ կուզան լեռինք Գեղբուրէ , ուր ինքնզինքն սպաննեց Սաուլ . Գեթաղ եւ Գարիզիւն լեռինք , որ իրարմէ Տեւրեան ձորովն կբաժանին , ուր նախ բնակեցաւ Արաւամ Բանանացւոց երկիրն . Գողգորս , Զիթենեաց լեռն երուսաղեմի մօտ , Սիլոն , Մորիա , որուն վերայ Իսահակ պիտի պատարագուէր , եւ Սողոմոն տաճարն շինեց :

Լիբանանու Անեռն , կամ մանանանդ Մեծ Հերմոնէն կ'իջնան Գաղասպոր լեռներն , որ Յորդանանու ձախակողմն են գետեզերքն կտարածուին , եւ հիւսիսային մասն Լեառն Բասանու կկոչուէր : Ասոնց կյաջորդեն Ասփաղտեան լճին արեւելակողմն Աքարիւն լեռինք , որոց մին է Նաբաւ կամ Պիսգա , ուր մեռաւ Մովսէս , եւ Փոզովր , որուն վերայն Բազաամ Իսրայելացիքն օրհնեց : Այս երկու պարեկներն Մեռեալ ծովուն վերայ կբարձրանան Յորդանանու բերնին մօտ : Նոյն ծովուն արեւմտեան եւ հարաւային արեւմտեան կողմն են նաեւ լեռիւնք Յուդայ կամ Աւնորիսացոց , որ Եփրեմայ լեռանց շարունակութիւնն են , եւ մէջերնին եղած բազմաթիւ բնական այրերովն անուանի , որոց չափերուն մէջ բնակեցաւ Դաւիթ Սաուլայ ձեռքէն փախած ժամանակն :

Այս լեռանց ստորոտն կտարածուին քանի մի անպտուղ եւ պտղաբեր դաշտեր : Մաքոն դաշտն որ Յուպէէն մինչեւ Կարմեղոս կտարածուի ծովուն դիմացն , շատ անուանի է դարնան կանաչադարգ գեղեցկութեամբն : « Այն ժամանակն , կ'ասէ Շաթուրիան Գաղղիացին , Սարոնի օդուն մէջ կը խառնուին ձերմակ եւ կարմիր վարդերուն , նարկիսի , փնենայի , ձերմակ եւ գեղին չուշանի , շահաքրամի եւ անթառամ ծաղկան անուշահոտութիւնքն » : Գեղեցկանիստ եւ

(1) Ասորւոց երկրին կրային լեռներն բազմամիւ բնական այրեր ունին . Դամասկոսի մօտ բարայր մի կայ , որ կրնայ չորս հազար մարդ մէջ առնուլ : Պաղեստինու մէջ եւս լի են այս այրերն , զորս եւ Սուրբ Գիրքն ասելով կ'իշխէ :

բարերեր են նաեւ Զարուհունի, Յեզրայելի եւ Նազարեթի դաշտերն : Բայց Մեռեալ ծովուն մօտ եղած դաշտք սոսկալի անբեր եւ անմարդաբնակ անապատներ են , որպիսի է Յուդայի անապատն Բերրոնի արեւելակողմն : Փղշապուց երկրին մէջ Սեփեդա դաշտն շատ տեղ Սարոնի դաշտին պտղաբերութիւնն ունի , թէպէտ եւ մօտ են իրեն Ապառաժ Արարիոյ աւազներն : Երուսաղեմի մօտերն են Հռափայիւ կամ Տիսանաց (Հսկայից) հովիտն , Յովսափատայ տխրատեսիլ ձորն՝ ուր վերջին դատաստանն պիտի լինի , եւ Գեհեննոյն կամ Պեհեննոյն , ուր Իսրայելի թագաւորք Մոզրք չաստուածոյն արձանն կանգնեցին եւ առջեւն տըղայք կ'այրէին . ասոր համար նաեւ դժոխքն Գեհենն ասուած է :

Յորդանան եւ հեղեղասք .— Պաղեստին մի գետ միայն ունի , որ է Յորդանան , եւ Հերմոն լեռնէն կը գլխէ , 27 հազարմետր երկայնութիւն եւ 7 լայնութիւն ունի , եւ Մեռոն կամ Մարոն եւ Գեհեննաւեր (ծովակ ալիղեայ կամ Տիբերեայ) լճերէն անցնելէն յետոյ Առդոն ասուած գեղեցիկ դաշտն կ'ուղէ եւ կ'երթայ Մեռեալ ծովն կիթափի : Երկայնութիւնն է 160—180 հազարմետր , լայնութիւնն 26 հազարմետր , եւ խորութիւնն 3 կամ 4, ամառն :

Միջերկրական ծովն կ'իջնան հեղեղատքս Բեռոս , որուն եզերքն կկարծուի թէ գտած լինին Փիւնիկեցիք ապակի շինելու գիւտն . Կիսոն , Սորէկ կամ Բեսուր , եւ հեղեղասն Եգիպտոսի . իսկ Առնոն եւ Կեդրոն հեղեղատք՝ Ասիադաւան լիճն կամ Մեռեալ ծովն կիթափին :

Մեռեալ ծով .— Մեռեալ ծովուն երկայնութիւնն է 88 հազարմետր , լայնութիւնն 22—26 հազարմետր , եւ մակերեսովն Միջերկրականին երեսէն շատ վար է : Զուրն՝ բաց ի աղէն ունի նաեւ լուծեալ շատ մի ծծմբատ կրոյ , մագնետիտ եւ օչնանի , որով եւ աստիկ ծանր եւ թանձր կլինի : Ծովեզերքն ախուր լուծիւն պատած է . եւ ոչ գուարթ ալիք մի կուգայ կղարնուի , որ անոնց լուծիւնն կտորէ : « Հեռուէն ջուրն , կ'ասէ Ծաթոպրիան , տժգոյն կանաչ կ'երեւի , մօտէն կապոյտ , եւ ափդ որ առնուս՝ ձիթանաչ » : Յորդանանին ջուրն հոն թափուելէն յետոյ քայլ յառաջ՝ լեզի համ կառնու : Նաւթն կամ Հրէաստանի կուպրն երբեմն երբեմն լճին տակէն վեր կ'ելնէ , ջրին երեսն կլուզայ եւ եզերքն կժողովուի : Ծառերուն ասածին նայելով՝ մէջն ոչ ձուկ կ'ապրի եւ ոչ խեցեմորթ . անոր համար Մեռեալ ծով կոչուած է : Երբեմն մէջէն փնտափար գոլորշի կ'ելնէ . չրջակայքն ասղիս անդին հազիւ մի քանի ձուգած ծառ կանանուի , եւ անբեր անբոյս եզերքն ոչ երբէք թրուչ-

նոյ մի ձայն կլսուի : Սուրբ Գրոց խօսքին նայելով , ասեալով Մեռեալ ծովուն յատակն բարերեր հովիտ մի էր , որ մէջի առատ աղահանապայ համար Սիդոնի կամ Չոր աղօցից կ'ասուէր , եւ նաւթի ջրհորներ ունէր . հոն էին Սոդոմ , Գոմոր , Աղամա , Սեբոյիւ եւ Սեգուր քաղաքներն , որոնք երբոր երկնքէն հուր եւ ծծումբ տեղալով կործանեցան , այն պտղաւէտ հովիտն եւս Մեռեալ ծովն ձեւացաւ :

Անպսղապերութիւն հարաւային եւ արեւելեան հարաւային անապատք .— Պաղեստինու պտղաբերութեանն վերայ իրարու հակառակ բաներ կ'առաւմնն ճանապարհորդք , եւ սոսկալի տեսարաններ կ'սկարագրեն : Պատճառն այն է որ իրենց մասնական դիտողութիւնն ընդհանուր երկրին վերայ կըրեն :

Երբ Յոպպէէն (Եաֆա) ոք գայ՝ որ ուխտաւորաց սովորական ճամբան է , ամէն բան խեղճ եւ տխուր կտեսնէ : « Բանի որ մէկն Հրէաստանի մօտենայ , կ'ասէ դարձեալ Ծաթոպրիան , լեռանց կողերն կ'այնան , եւ աւելի խոշոր եւ անբեր կերպարանք մի կ'առնուին . քանի կ'երթայ՝ բուսաբերութիւնն կ'սուսգի եւ կ'մեռնի , մամուռներն անգամ աներեւոյթ կլինին . ժայռերուն դեղնութեանն կ'աջորդէ՝ կարմիր եւ հրաւառ գոյն մի . . . Այս լեռանց կեդրոնն չոր հովիտ մի կայ՝ չորս կողմէն դեղին եւ կոպճուտ սարերով պատած , որոնք արեւելքէն միայն բացուածք մի ունին , ուստի Մեռեալ ծովուն անդունդն եւ Արարիոյ հեռաւոր լեռներն կտեսնուին : Այս քարուտ տեսարանաց մէջ՝ անհարթ եւ դառ ի վայր երկրի մի վերայ եւ պարսպապատ շրջափակի մէջ ասղիս անդին ցիր եւ ցան շէնքերու մնաջորդք կտեսնուին , եւ նոճիներ , հալուէի եւ որդանենեաց մացառներ եւ ձերմկցուցած գերեզմանաց նման քանի մի խարխուլած Արարացուց աներ այն աւերակաց կոյտն կ'ածկեն . այն է ահա Երուսաղեմ » :

Այս նկարագիրն կ'ամբողջացունէ Լամարթին . « Երուսաղեմի շրջակայքն քիչ բառով կարելի է նկարագրել . այսինքն անատուեր լերինք , անջուր հովիտք , անդալար անբոյս երկիր , ժայռեր՝ որ ոչ վախ կձգեն եւ ոչ վախճութիւն ունին . քանի մի մոխրագոյն քարի հատորներ՝ փխրուն եւ պատուած հողէն դուրս կցցուին , երբեմն երբեմն թզենի մի , քովն եւս վիթ կամ չնապայլ մի՝ որ կլաղէ ժայռին ծակերուն մէջ կ'անէ . քանի մի որթատունկ՝ որ գետին հորշ կամ կարմրագոյն մոխրին վերայ կտարածուի . հեռուէն դեղնագոյն ձիթենեաց փունջ մի բլրի մի սկապեալ կողերուն ստուերի փոքրիկ բլի մի կձգէ հորիզոնին վերայ , բեւեկին կամ սեւ եղջերենի մի ախուր եւ միայ-

Բարեբեհու՛ւրիւն Փալիլիոյ .— Բայց ամբողջ Պաղեստինն պէտք չէ կարծել այն ժայռոտ եւ արեւակէջ նեղ ճամբան, որ Յոպպէէն Նրուսապէմ կտանի : Թէ որ Լամարթիւնի պէս ոք Փալիլիան եւս պարտի, այսինքն Փանանու երկրին հիւսիսականողմն, այն ժամանակ կհասկանայ Աւետեաց երկիրն : Կարմեղոս եւ Լիբանան լեռանց մէջ ճամբայ մի կայ, որ Զարուղոնի եւ Իսաքարայ ցեղից դաշտերն կտանի, ուր վայրաց գեղեցկութեանն հետ՝ երկրին զարմանալի պողա-բերութիւնն կտեսնուի : «Նազարեթէն ելնելէն յետոյ, կ'ասէ Լամարթիւն, երկու ժամ քալելոյնք եւ հասանք ձորակնե-րու մի շարքին, զորս գեղեցիկ կերպով կպատէին շուրջա-նակի լեռնակներ, կանաչազարդ կաղնեաց անտառներով ծածկուած : Այս անտառք Կայիափա քաղաքին դաշտն Նազարեթի երկրէն եւ Թարոր լեռան անտառատէն կբաժնեն : Կարմեղոս լեռն՝ բարձրաբերձ գոռի է լեռանց, որ Յորդա-նանու աղբերակէն կկսի եւ կուգայ ծովուն վերայ սեպաց-նալ կվերջանայ, մեր ձախակողմն կ'երեւար : Մութ կա-նաչ գիծն կըստուէր մութ կապոյտ երկնքէն, որ փռան մի կոկորդէն ելած գոլորշւոյն պէս ջերմաջերմ գոլորշիներով կծփար : Դժուարակոխ կողերն կինդանի եւ զօրաւոր բոյ-սերով ծածկուած են . թփուտ գետնին վերայ ասղիս ան-դին երկնաբերձ գլուխնին կբարձրացունեն կաղնիք : Մոխ-րադոյն ժայռք, զորս բնութիւնն այլանդակ եւ վիթխարի ձևերով կտրած է, երբեմն երբեմն այս դաղարիքն կծած-կեն, եւ արեւուն պայծառագեղ ճառագայթներն անոնց վե-րայ կցողացունեն : Ահա այս էր հեռուէն մեր ձախակողմն ունեցած տեսարանն . իսկ այն հովիտը, որոց մէջէն կ'եր-թայինք, անգգալի զառի վայրով մի կ'իջնային եւ կսկը-սէին Կայիափայի գեղեցիկ դաշտին վերայ բացուիլ : Զմեղ անկէց զատող վերջի լեռնակներէն վեր կ'ելնէինք, քիչ մի ժամանակ զինքն աչքերնէս կկորսնցունէինք, եւ շուտով նորէն գիմացնիս կ'ելնէր : Այս լեռնակաց տեսքն, որ Պա-ղեստինու եւ ծովկեդերեայ Սաուրոց մէջտեղն կ'իյնան, տե-սած դիրքերնուս մէջ ամենէն քաղցրահայեաց եւ փառա-

տակահանկարուց մէջ»։ Այս գեղեցիկ բնութեան վերայ այնպէս կը մայլի Լամար- թին, որ ցաւօք այն տեղերէն բաժնուելով, նորէն հոն կ'ուզէ երթալ եւ Եւրոպայէն դաղլթականութիւն մի տանիլ։ Իայց պէտք չէ կարծեմք որ քերթողն իւր թռուցիկ երե- ւակայութեամբն կգորդարէ փալիլիան. վասն զի Մալթ- պրէօն աշխարհագիրն եւս կդովէ այնպէս. «Աւագուտ հողն, կ'առէ, Յոպպէն դէպ ի Հրէաստանի լեռներն կբարձրա- նայ՝ Հորս բարձրաւանդակ ձեւացունելով։ Ծովեզերքն կը պատեն հերձիք, արմաւենիք եւ որդանենիք. եւ քիչ մի պարայգիւ, ձիթենիք, մոլալթգնիք՝ որ պարտիզպանին լինամբն առատապէս կվարձատրեն. բնական ինքնաբոյս անտառաց ծառերն են կանաչագեղ կաղնիք, նոճիք, ան- մեռուկք եւ բւեւկնիք. գետինն ծածկած են խնկունի, ամիսաթուփ, հօրուտ եւ մօրուտ»։

Պետրոս Պիլոն (1564) բուսաբանն , այս երանց բուսա-
բերութիւնն կրեալն իդպ երան բուսաբերութեանն կհա-
մեմատէ : Ճանապարհորդք եղան , որ լեմոնի ծառի մի չու-
քին տակ ճաչեցին , որ մեր խոշոր կաղնեաց մեծութիւնն
ունէր . մոլաթղցնիք տեսան , որ երեսուն հեծելոց հովանի
կ'անէին : Բեթղէհնմի մօտ Ափրոյ կամ Պօղոսայիս (Ա.քեա)
քաղաքին գինին սքանչելի է : Երբքովի մօտ մոլաթղցնիք
խոշոր ձիթապտուղ եւ ագնիւ ձէթ կուտան : Ոռոգուած
տեղեր նոյն արան մայիս ամսուն մէջ ցորեն տալէն յետոյ ,
աշնան եւս բանջարեղէն կըուսցունէ . բազում պտղատու
ծառեր մի եւ նոյն ժամանակի մէջ ծաղկով ու պտղով ծան-
րաբեռնած կլինին : Դաշտերու մէջ կարգ կարգ սնկուած
են թթենիք , եւ վրանին ողկուղալից որթեր պլլուած : Թէ
որ տաքերուն այս բուսաբերութիւնն կտկարանայ եւ նաեւ
կմարի , թէ որ ամէն եղանակ լեռներու վերայ ցանցառ է
այն , անոր պատճառ տաք եւ չոր կլիման միայն պէտք է
համարիլ , այլ արդի բնակչաց բարբարոս վիճակն : Դեռ

կտեսնուին պատերու մնացորդք՝ որով նախնի բնակիչք հողերն կրնէին, ջրէն ջրերու աւերակներ՝ յորս անձրեւային ջրերն կժողվէին՝ եւ ջրանցից հեռքն՝ որովք այս ջրերն արտերու մէջ կբաժնուէին։ Պաղարերութեան որպիսի՝ բաժանչիւք գործած պիտի չլինին այս հողերն հրատապ աւերու տակ, ուր քիչ մի ջուր միայն պէտք է բուսոց բողբոջներն կենդանացունելու համար։ Հրէաստանի պաղարերութիւնն կհաստատեն նաեւ հին մատենագիրք։ Մովսէս կրնար ասել որ Քանանու երկիրն կաթ եւ մեղր կը լինեցունէ։ Վասնզի մինչեւ հիմա Արարացւոց կովերն եւ ոչխարներն պարարտաբոյս արօտներ կգտնեն հոն, եւ վայրենի մեղուք ժայերու ճեղքերուն եւ ծերպերուն մէջ քաղցր եւ անուշահոտ մեղր կշինեն, որ երբեմն նաեւ զուրս կվազէ։ Թող որ հինք, եւ մանաւանդ Հրեայք լաւ գիտէին զչորութիւն կեդրոնական գօտւոյն Հրէաստանի, եւ այն անապատներուն՝ որ այս լեռանց արեւելակողմն կտարածուին՝ որ այս լեռանց արեւելակողմն կտարածուին՝ որ այս լեռանց արեւելակողմն կտարածուին։ Պիլոն եւս գիտեր էր Հրէաստանի գօտւոյն երկու կողից այս իրարու բոլորովին հակառակ բուսաբերութիւնն։

Մայրք Արբանանու. — Այս՝ տեղ տեղ բարբեր եւ տեղ տեղ անբեր բնութեան ստորագրութիւնն մարգարէից երգերուն մէջ կգտնուի։ Զիթենեաց պարտիզին այլին մէջ երեմիա իւր ողբերն կգրէր. Կեդրոնի սաղմոսերգուն իւր ողբանցն վերայ կհնչէր թագապսակ սաղմոսերգուն իւր ողբաձայն երգերն։ Արբանանու ժշտաստոց ձիւներն, իւր մեծավայելուչ գազաթունք, եւ մանաւանդ իւր բազմաբարեան մայր ծառերն էին երբայական բանաստեղծութեան բազմաձայնակ եւ շքեղաշուք պատկերքն։ Ուստի եւ Լօխ (1787) անգղիացի քննարանն կ'ասէ. «Արբանան՝ զօրութեան եւ մեծավայելութեան պատկերն էր. իսկ Կարմնեղուն՝ վայելչութեան եւ գեղեցկութեան...» Քաջայանդուզն կերպարանքն Արբանան կներկայացունէ բոլոր Հրէից ժողովուրդն, եկեղեցւոյ վիճակն, Երուսաղէմն, Երուսաղէմի տաճարն, եւ նաեւ Ասորեստանի թագաւորն եւ իւր զօրքն. միով բանիւ՝ ինչ որ նշանաւոր է, վեհ եւ վսեմ։ Կարմնեղուն՝ ձորութեան, չորհաց եւ պաղարերութեան օրինակ կլինի»։

Արբանանու ձիւներն եւ ամպաճար գազաթններն կեցեր են եւ կկենան, բայց մայրիքն մէկիկ մէկիկ կ'իյնան։ Անոնք որ դեռ մայրք Սողոմոնի կկոչուին, Արբանանու բարձր լեռնադաշտակի մի վերայ կ'ամբարձնան Տրապիսոյ (Թարապիս) ետեւն, Դադան (Էսհեն) ասուած գեղէն երեք ժամ

հեռու։ Լամարթին Արեւելք արած ուղեւորութեանն մէջ կ'ասէ. «Այս ծառք տիեզերաց ամենէն հոշակաւոր բնական յիշատակարանքն են։ Կրօնք, բանաստեղծութիւն եւ պատմութիւն՝ զանոնք նուիրագործած են միասէ։ Սուրբ Գիրքն շատ տեղ զանոնք կհշակէ, եւ մարգարէից առաւելագոյն սիրով բերած օրինակաց մին են։ Սողոմոն ուղեց նուիրել զանոնք ի զարդ տաճարին՝ զոր ինքն նախ առաւ ջին կանգնեց միոյն Աստուծոյ, եւ այս անշուշտ՝ շքեղութեան եւ սրբութեան այն համբաւոյն համար, զոր սքանչելի՝ այս բուսաբերութեամբ նաեւ յայնժամ ունէին. վասնզի եւ Եգիպտէի Դադանայ մայրից վերայ խօսելով, իբրեւ Արբանանու ամենէն լաւերն զանոնք կյիշատակէ։ Արարացիք ո՛ր աղանդէ եւս լինին, այս ծառոց աւանդական յարգութիւն մի ունին. անոնց ոչ միայն բուսական զօրութիւն մի կ'ընծայեն՝ որ զիրենք մշտնջենապէս կ'ապրեցունէ, այլ նաեւ հողի մի՝ որ անոնց իմաստութեան եւ նախաստեղծութեան նշաններ կ'ուտայ, նման կենդանեաց բնական ազդեցութեան եւ մարդուս մտաց նշաններուն։ Տարւոյն եղացութեան եւ մարդուս մտաց նշաններուն, լայնարձակ ճիւղերնային թեւերու պէս կշարժեն, արմուկնին կ'երկնցունեն կամ կ'ամբոխին, ոստերնին դէպ ի երկինք կվերցունեն կամ դէպ ի երկիր կխոնարհեցունեն, ձեան իջնալու կամ հալելու պատրաստութեանն համեմատ։ Աստուածային իմն էակներն ասոնք ի կերպարանս ծառոց։ Արբանանու այս խմբերու զրիցն մէջ միայն կ'աճին, եւ իրենց արմատնին շատ աւելի վեր է գաւառէն՝ յորում ամենայն մեծ բուսաբերութիւնք կվախճանին։ Այս ամենայն արեւելեան ժողովրդոց երեւակայութիւնն զարմանքով կկեցունէ, զուցէ զարմանան նաեւ գիտունք։ — Սակայն, աւաղ, Բասան կնուաղի, Կարմնեղուն եւ ծաղիկն Արբանանու կթարչամին։ Այս ծառերն եւս դարէ դար կքիչնան։ Ատենով ճանապարհորդք երեսուն քառասուն հատ կհամբէին, ետքերն տասնորդք երեսուն տասուերկու. հիմա եօթն հատ միայն կայ, նրեօթն, յետոյ տասուերկու. հիմա եօթն հատ միայն կայ, որոց զանգուածին մեծութիւնն կրնայ սուրբ Գրոց ժամանակակից սեպուիլ։ Այս վաղ ժամանակաց վկայից բոլորտիքն, որ երկրիս պատմութիւնն նոյն իսկ պատմութիւնն աւելի լաւ գիտեն, եւ եթէ լեզու ունենային՝ կպատմէին մեղ թէ քանի՜ քանի պետութիւնք, կրօնք եւ մարդկային ցեղք փճացան դնացին։ Անտառակ մի կայ նորատունկ մայրից, որ չորս կամ հինգ հարիւր ծառերու կամ թիւերու խումբ մի երեւցաւ ինձ։ Ամէն տարի յունիս ամիսն մօտաւ կայ ձորերուն մէջի գեղերուն բնակիչքն այս մայր ծառն։

որ ժողովուրդն ճամբայ հանեց դէպի Յորդանան, եւ որոշելով որ երեք օրէն գետն անցնին՝ երկրորդ օրն պատուիրեց նոցա որ մաքրուին պատրաստուին, « վանդի վազն Աստուած սքանչելիք պիտի անէ ձեզ » ասաց :

Երրորդ օրն քահանայք տապանակն ուսերնին՝ ժողովրդեան զլուխն անցան . ոտքերնին ջրոյն եզերքն դաշելուն պէս, անդէն գարնանազար Յորդանանին վերի ջրերն որ դարիւ եւ դարիւ կուգային՝ միաձոյլ զիզուեցան կեցան, եւ վարիններն Մեռեալ ծովն իջան : Գետոյն ցամքած յատակին մէջ տապանակն ուսերնին բռնած կեցան քահանայք՝ մինչեւ որ բոլոր ժողովուրդն անցաւ : Այս սքանչելագործութեան յիշատակն անմոռաց անելու համար, գեռ տապանակն գետէն չեղած՝ հրամայեց Աստուած Յեսուայ որ տան եւերկու ցեղերէն մի մի հողի գետոյն մէջ քահանայից կեցած տեղէն տանեւերկու քար առնուն, եւ այն գիշերն ո՛ւր որ պիտի բանակին՝ հոն տանին տնկեն . նոյնպէս տանեւերկու քար եւս գետոյն մէջ տապանակին կեցած տեղն տնկեն :

Անկէց գնացին Իսրայելացիք Երիքովին արեւելակողմն Գաղգադա ասուած տեղն բանակնին զրին, եւ հետերնին տարած տանեւերկու քարերով արձան յիշատակի կանգնեցին :

Քանանացւոց երկրին աշխարհակալութիւնն չսկսած, Յեսու հրամայեց որ անապատին մէջ ծնած բոլոր էրիկ մարդիկ թլփատուին, որպէս զի Աստուծոյ ժողովուրդն՝ Աստուծոյ աստի ժողովրդոց հետ չխառնուի : Այս հանդէսն որ աւարտեցաւ, Երիքովի դաշտին մէջ Զատիկի տօնն կատարեցին . երկրորդ օրն Աւետեաց երկրին հացն կերան, պտուղներն սկսան ճաշակել, եւ իսկոյն մանանային իջնալն զաղբեցաւ եւ ամպէ սիւնն աներեւոյթ եղաւ :

Առումն Երիքովի .— Մինչդեռ Յեսու կպատրաստուէր պատերազմով տիրելու Երիքովի, հրեշտակ երեւցաւ իրեն եւ ասաց որ վեց օր մեծ հանդէսով տապանակն քաղաքին պարսպացն չորս կողմն պտտցունեն, եօթն քահանայք փողեր հնչեցունելով առջեւէն երթան, եւ բոլոր ժողովուրդն լո՛ւիկ անբարբառ անոնց ետեւէն . եօթներորդ օրն նոյն հանդիսով տապանակն եօթն անգամ պաշարեալ քաղաքին չորս զին պտտցունեն : Առած հրամանն կատարեց Յեսու . ի ձայն փողոց եւ յաղթական աղաղակի Իսրայելացւոց՝ Երիքովի պարիսպք եւ աշտարակք փլան կործանեցան, տներն կողոպտեցան, ոսկին, արծաթն եւ պղինձն տապանակին նուիրեցան, մնացած աւարն հրոյ ճարակ եղաւ : Աստուծոյ կողմանէ խստիւ պատուիրեց Յեսու որ անկէց ոչ ոք բան մի չառնու չպահէ . բնակիչք թրէ անցան, եւ մէջերնին

Ռահաբ եւ իւր ընտանիքն միայն ազատեցան . իսկ ամբողջ քաղաքն կրակի մատնեցաւ, եւ Յեսու անոր նորէն շինուելուն վերայ այս մարգարէական անէժքն կարգաց . « Անիժեալ լինի այն մարդն որ Երիքով քաղաքն կանգնէ եւ չինէ . անդրանիկովն անոր հիմունքն դնէ, եւ կրտսերովն պարսպին դռներն կանգնէ » : Յեսուայ անէժքն կատարեցաւ երբոր Աքաաթ Թագաւորին ժամանակն Աքիէլ Բեթելացին սկսաւ շինել . վանդի առջինեկ Աբիրոն որդին մեռաւ, եւ Սեղուբ վերջի որդին եւս՝ դռներն լմնցունելու ժամանակ վախճանեցաւ :

Գայի եւ պատուհաս Ահաբայ .— Այն մեծ յաջողութեան յետոյ ուզեց Յեսու Գայի քաղաքին վերայ յարձակիլ, եւ դարձած լրտեսներէն իմանալով որ անդօր քաղաք է, երեք հազար մարդ միայն զրհեց . բայց մէջերնէն երեսուն եւ վեց հողի ընկան մեռան, մնացածներն փախան եւ դարեւ վեց հողի ընկան մեռան, մնացածներն փախան եւ դարձան : Այն անկարծելի կոտորածին վերայ ամենուն սիրտն ձան, եւ Յեսու լաթերն պատուեց, զլուխն հող ցանեց լքաւ, եւ Յեսու լաթերն պատուեց, զլուխն հող ցանեց եւ տապանակին առջեւն երեսի վերայ անկաւ կեցաւ մինչեւ երեկոյ, աղաչելով Աստուծոյ որ պատճառն իրեն յայտնէ . իմացաւ որ Իսրայելացիք մեծ յանցանք մի գործեր եւ զԱստուած բարկացուցեր են : Ըստ ցեղից եւ ըստ տանց վիճակ ձգուեցաւ, եւ Յուդայի ցեղէն Աքաբին եղաւ վիճակն եւ անոր յանցաւոր լինելն յայտնուեցաւ : Կանչեց առջեւն, հարցուց Յեսու . խոստովանեցաւ Աքաբ յանցանքն, որ Աստուծոյ հրամանին դէմ՝ Երիքովի աւարին մէջէն գեղեցիկ վերարկու մի, երկու հարիւր արծաթ երկու զրամբան եւ ոսկի լեզու մի առեր եւ վրանին մէջ հողին տակ թաղեր էր : Առաւ զինքն Յեսու, եւ ուստերացն, զստերացն, արջատոցն, էշերուն, ոչխարացն եւ վրանացն հետ Աֆոյրայ հովիտն տարաւ եւ գոչեց . « Որովհետեւ դուն զմեզ սատակեցիր, Աստուած եւս զքեզ սատակէ » : Քարկոծեցին զանոնք Իսրայելացիք, կրակով այրեցին, եւ վրանին քարեր զիզելով բլուր մի ձեւացուցին՝ ի խրատ զգուշութեան պատուիրանազանցից :

Այս քառութեամբ Աստուծոյ բարկութիւնն որ իջեցուցին Իսրայելացիք, նորէն Գայի վերայ դարձան : Յեսու գիշերով երեսուն հազար հողի տարաւ քաղաքին ետեւն դարանի դրաւ, եւ ինքն առաւօտն եկաւ քիչ զօրքով վերան յարձակեցաւ : Գայեցիք իրենց թագաւորովն զէմն ելան . պատերազմին սաստկացած ժամանակն նշան տուաւ Յեսու իրեններուն որ փախչին . եւ երբոր թշնամիք անխորհրդաբար խռն բազմութեամբ քաղաքէն դուրս անոնց ետեւէն վազեցին, զարանամուտ զօրքն ամենայն դիւրութեամբ

նիբեգեկ. — Յետուայ վախճանելէն յետոյ որդիքն Իսրայելի Աստուծոյ հարցուցին թէ « Բանանացւոց հետ պատերազմեալու համար ո՞վ մեզ պիտի առաջնորդէ : — Յուդան առաջ » նորդէ , ասաց Տէր . վասն զի այս երկիրն անոր ձեռքն « տուի » : Յուդա իրեն զլուսն ընտրեց զԲաղդա , օգնութեան կանչեց Շմաոնի ցեղն , եւ այսպէս այս երկու ցեղք միացած՝ Բանանացւոց եւ Փերեզացւոց վերայ յարձակեցան , եւ տասն հազար մարդ անոնցմէ ջարդեցին . Աղոնիբեգեկ թագաւորն եւս բռնեցին եւ ձեռաց եւ ոտից ծայրերն կտրուեցին : Հասկացաւ Աղոնիբեգեկ որ Իսրայելացիք գործադիր էին Աստուծոյ արդար վրէժխնդրութեանն , եւ ասաց . « Արդար է Տէր . իմ բրածս ինձ հատոյց . ես եւս եօթմանաւ » սուն թագաւոր բռնեք էի որ ձեռուրնսն եւ ոտուրնսն կրտաւ , կերակրիս ժամանակ ոտքիս տակն անկած հացի « փշրանքովս կ'ապրէին » :

Յետ այնորիկ Երուսաղեմի վերայ դիմեցին Հրեայք , բայց չկրցան բոլորովին տիրել . վասնզի Յերուսաղեմ Սիդոն առաւած միջնաբերդն ամրացան եւ հոն յաղթական մնացին : Նոյնպէս չկրցան առնուլ Բանանացւոց ուրիշ շատ մի քաղաքներն , որովհետեւ քանի կ'երթային՝ Աստուծմէ կպաղէին եւ անոր պաշտպանութենէն կզրկուէին :

Իսրայելացւոց կռապագոսութիւնն. — Անապատին մէջ ծնած եւ Մովսէսի խրատիւքն մեծցած ժողովուրդն հատաւ , եւ տեղն նոր սերունդ մի եկաւ՝ որ զԱստուծոյ չէր ճանաչեր , եւ սկսաւ ամպարիշտ ժողովրդոց օրինակին հետեւելով՝ զորս Մովսէսի հրամանովն բոլորովին չէին ջնջած եւ մէջերնսն կընակէին , այնպիսի աստուածներ ունենալ , որ աչքի տեսնուին եւ ձեռքով չօշափուին . ուստի տեղացւոց Աստարովթ եւ Բանաղ կուռքերն պաշտեցին , նոցա բազմաց վերայ դոհեր մատուցին :

Առաջին գերութիւն Իսրայելացւոց. Բուսարաթեմ եւ Գորոնիէլ . — Իսրայելացւոց ապերախտութիւնն եւ փոփոխամտութիւնն գիտնալով՝ այն քանանացի ազգերն մէջերնսն թողեր էր Աստուծոյ , որպէս զի ուզած ժամանակն զանոնք իւր վրէժխնդիր բարկութեանն գործիւք առնու , եւ մոլորեալ ժողովուրդն յուղղութիւն եւ ի զգաստութիւն բերէ :

Ասորւոց (Միջագետաց) Բուսարաթեմ թագաւորն Իսրայելացւոց վերայ պատերազմի եկաւ , յաղթեց , եւ ութ տարի ծառայեցուց զիրենք : Թշուառութիւնն մտքերնսն ձգեց զԱստուծոյ . դարձան առ Նա , արած անօրէնութեանց վերայ զԱստուծոյ . որովհետեւ իրենց Տէր , Բաղդա իրտներ եղբայրն Փոլոնիէլ քաջութեամբ վառեց , որ Բուսարաթեմայ վերայ պատերազմի եկաւ , յաղթեց , զինքն սպաննեց եւ քա-

ռասուն տարի արիւթեամբ եւ իմաստութեամբ կռաւարեց եւ դատեց զՀրեայս :

Այնպէս զգաստացած եւ իրենց ապերախտութեանն եւ կռապաշտութեանն վերայ զղջալով՝ ամէն անգամ որ վստահութեամբ առ Աստուծոյ կզիմէին , կներէր իրենց , եւ մէջերնէն քաջ մարդ մի կհանէր , կզօրացունէր զնա , եւ անոր ձեռք զիրենք թշնամեաց գերութենէն կ'ազատէր : Տաոն եւ հինգ հաւա այսպիսի քաջ մարդիկ հանեց Տէր հետզհետէ որք եւ զԻսրայէլ Մովսիսաղիւր օրինօք դատելու համար Դաւառոր կոչուեցան :

Երկրորդ գերութիւն Իսրայելացւոց . Եզդոմ եւ Աւով . — Բայց Հրեայք նորէն մեղանչեցին , եւ այս անգամ հարաւարնակ եւ արեւելաբնակ այլազգիք Աստուծոյ բարկութեանն գործիւք եղան : Մովաբացւոց Եզդոմ թագաւորն Ամաղեկացւոց եւ Ամոնացւոց օգնութեամբն զարկաւ յաղթեց Իսրայելացւոց , եւ տասնեութ տարի զանոնք ծառայեցուց , մինչեւ որ դարձեալ Աստուծոյ անկան , եւ Աստուծոյ իրենց Առովի անունով կտրիճ մարդն առաջնորդ տուաւ , որ երկու ձեռքովն եւս աջողակ էր :

Իսրայելացիք Աւովդին ընծաներ տուին որ Եզդոմին տանի տալ : Աւովդ երկայրի սուր մի շինել տուաւ , ալ կողմը վերաբովին տակ պահեց եւ ճամբայ եկաւ : Եզդոմին առջեւն եկաւ , ընծաներն մատոյց եւ ասաց որ իրեն զաղտնի խօսք մի ունի : Հաւատաց Եզդոմ , քովի մարդիկն դուրս հանեց . « Աստուծոյ կողմանէ քեզ բան մի պիտի տեսնեմ , » զրուցեց Աւովդ : Աստուծոյ ձայնն առնելուն պէս դահէն եկաւ Եզդոմ , Աւովդին քովն մօտեցաւ . իսկ նա սուրն քաշելն եւ անոր կուշտին խոթելն մի արաւ : Փութով դուրս եկաւ , դուռն վերայէն քաշեց կղպեց եւ փախաւ դնաց : Թագաւորին սենեկապանքն երկար ժամանակ սպասելէն յետոյ նաչեցան որ զիրենք չկանչեր , եւ դուռն գոց է , բանալի բերին բացին , տեսան որ Եզդոմ արիւնշուայ գետինն փռուեր է եւ սարսափեցան : Այս գոյժն որ տարածեցաւ , զարհուրեցան , իրար անցան Մովաբացիք . այն ահաբեկութեան եւ չփոթութեան մէջ վերանին յարձակեցաւ Աւովդ , տասն հազար մարդ անոնցմէ ջարդեց , Իսրայելացիքն գերութենէն ազատեց , եւ մինչեւ մահն նոցա դատաւորութիւն արաւ :

Երրորդ գերութիւն Իսրայելացւոց . Սամեգար . — Աւովդին մահուամբն Փղշտացւոց ձեռքն գերի անկան Իսրայելացիք : Աւովդին յաջորդ դատաւոր հանեց Տէր զՍամեգար , որ արօրին մաճովն վեց հարիւր Փղշտացի սպաննեց , շատ կովեր եւ ոչխարներ աւար տուաւ , եւ Փղշտացւոց բռնութենէն Իսրայելացիքն ազատեց :

**Չորրորդ գերութիւն Իսրայէլացւոց. Յարին, Սիսարա, Գե-
րալիա եւ Բարակ.**—Աւուղին մահուանէն յետոյ Քանանաց-
ւոց Յարին թագաւորին ձեռքն մատնեց Աստուած ապրա-
տամբ եւ երախտամոռաց Իսրայէլացիքն, եւ նա քանամ-
եայ գերութեամբ զիրենք չարչարեց : Թշուառութեամբ
դարձեալ Իսրայէլացւոց խելքն գլուխն եկաւ. առ Աստուած
հարցն իւրեանց զիմեցին, որ զթագաւ վերանին, եւ հռչա-
կաւոր Դերովրա մարգարէութիւն իրենց դատաւոր դրաւ, որ
Նփրեմի լերան վերայ Հաամայ եւ Բեթելի մէջտեղումնքն
արմաւենւոյ մի հովանւոյն տակ նստած կդատէր ժողովուր-
դքն : Օր մի Նեփիթաղիմի ցեղէն Բարակ անուանով քաջ մարդն
կանչեց եւ ասաց թէ Աստուած կհրամայէ քեզ որ Թափոր
լեռն երթաս, եւ Նեփիթաղիմի եւ Ջարուզնի ցեղերէն
տասն հազար հոգի առնուս, անցնիս Կիսնի հեղեղատէն,
եւ Յարին թագաւորին Սիսարա զօրավարին դէմ պատե-
լազմիս : — Թէ որ դու հետս գաս կ'երթամ, ասաց Բա-
րակ : — Կուգամ պատասխանեց Դերովրա, բայց զիտցիր
որ քաջութիւնն քոյդ չլինիր :

Սիսարա լսելուն պէս թէ Բարակ որդին Արինէմայ Թա-
փոր լեռան վերայ զօրքով հասեր է, ինն հարիւր երկաթե-
ղէն կառք եւ բազմութիւն զօրաց հետն առած՝ եկաւ Կեսնի
հեղեղատն բանակեցաւ : « Արի՛, ասաց Դերովրա Բարակին,
« այսօր Աստուած Սիսարան ձեռքդ պիտի մատնէ » : Բարակ
զօրացած՝ տասն հազար զօրքովն Թափոր լեռնէն վար իջաւ :
Ջարուզեցաւ Սիսարա, եւ բանակին մէջ այնպիսի շփո-
թութիւն մի անկաւ՝ որ զօրքն փախչող փախչողի եղան :
Չայն որ տեսաւ Սիսարա՝ յուսահատեցաւ, եւ ոտքով ինքն
եւս սկսաւ փախչիլ, եւ ճամբան Քարեր Կլինեցւոյն վրանին
հանգիստելով՝ ներս մտաւ որ պահուրտի : Քարերայ կլինն
Յայէլ առջեւն եկաւ, սիրով ներս տարաւ զինքն, եւ երբոր
նա « Ծարաւի եմ, քիչ մի ջուր տուր » ասաց, իրեն կաթ
բերաւ խմցուց, եւ պառկեցուց որ հանգչի, վերան եւս
ծածկեց որ մարդ չտեսնէ : Երբ այնպէս ապահովուած քնա-
ցաւ Սիսարա, գնաց Յայէլ, վրանին ցիցն առաւ եւ ուռով
Սիսարային ծամելիքին դարկաւ՝ գետինն դամեց զայն, որ
եւ տապալեցաւ հոգին փշեց :

Անդին Բարակ Սիսարային զօրաց ետեւէն իյնալով՝ բո-
լորն եւս ջարդեր եւ նոցա զօրավարն եւս կլինտէր որ ըս-
պաննէ : Եւ երբ Կլինեցւոյն վրանին առջեւն կ'անցնէր,
ներս կանչեց զինքն Յայէլ : « Եկուր, վնասած մարդդ ցու-
ցանեմ քեզ » ասաց, եւ ցուցուց զՍիսարա որ ցիցով ծա-
մելիքէն գետինն քամուած պառկեր էր : Այս յաղթութեամբ
զօրացած՝ պատերազմէ չգաղթեցան Իսրայէլացիք, մինչեւ

որ զՅարին եւս մեռուցին : Եւ Դերովրա եւ Բարակ զեղե-
ցիկ փառաբանական երգով իրենց յաղթութիւնն հռչակեցին,
եւ առ Աստուած իրենց գոհութիւնն մատուցին բոլոր Իս-
րայէլացւոց հետ ի միասին :

Հինգերորդ գերութիւն Իսրայէլացւոց. Գեդեոն. — Այն
յաղթութեամբ քառասուն տարի հանգիստ մնացին Հրեայք.
բայց երբ մոռցան զԱստուած իրենց բարերարն եւ պաշտ-
պանն, եւ կռապաշտութեան սկսան, ինքն եւս զիրենք
երեսէ թողուց, եւ եօթն տարի Մադիանացւոց մատնեց,
որ ստացուածքնին կողոպտեցին, աղքատացուցին եւ հո-
գինն հանեցին : Յայնժամ աղաղակեցին առ Տէր, եւ նա
իրենց մարգարէ մի զրկեց, որ ապերախտութիւննին երես-
նին զարկաւ եւ յանդիմանեց, եւ խոստացաւ որ նորէն ի-
րենց ազատարար մի հանէ :

Օր մի երբ Գեդեոն պատանին Մադիանացւոց ձեռքէն
փախչելով եկեր Հօրն Յովատու կալին մէջ ցորեն կծեմէր,
հրեշտակն Աստուծոյ երեւեցաւ նմա եւ ասաց. « Աստուած
« հետդ է : — Ո՛հ, տէր իմ, պատասխանեց Գեդեոն, թէ որ
« Աստուած մեր հետն է, ինչո՞ւ այսչափ չարիք վերանիս
« կհասնին : Եւ ո՞ր են այն հրաշքներն զորս մեր հարքն
« կպատմեն : Եւ արդ ինչո՞ւ դմեզ Մադիանացւոց ձեռքն
« մատնեց : — Դուն Իսրայէլացիքն նորա ձեռքէն պիտի
« ազատես : — Ես ի՞նչպէս կրնամ անել այս բանս, կրկնեց
« Գեդեոն, որ ազգատոհմս Մանասէի ցեղին մէջ ամենէն
« ստորինն է, եւ ես հօրս տան մէջ ամենէն պղտիկն եմ :
« — Աստուած հետդ է, պատասխանեց հրեշտակն. Մադիա-
« մքն մի մարդու պէս պիտի զարնես կոտորես : — Եթէ գտի
« չնորհս առաջի աչաց քոց, ասաց Գեդեոն, նշանով մի
« հասկացուր թէ հրեշտակ Աստուծոյ ես : աստի մի՛ հեռա-
« նար՝ մինչեւ որ երթամ գամ, եւ զոհս բերեմ քեզ մա-
« տուցանեմ : — Գնա, եւ մինչեւ որ դառնաս՝ ես հոս կը
« նստիմ » ասաց հրեշտակն : Վազեց Գեդեոն, ուլ մի, ար-
գանակ եւ բազարջ առաւ բերաւ : Հրեշտակն ասաց որ
հայն եւ միան տանի դիմացի քարին վերայ դնէ, արգանակն
եւս անոնց վերայ թափէ : Եւ ինքն ձեռքի գաւազանովն
անոնց դպչելուն պէս՝ մէկէն երկնքէն կրակ իջաւ, զանոնք
այրեց, եւ հրեշտակն աներեւոյթ եղաւ : Հաւատաց Գեդեոն
եւ հոն Աստուծոյ սեղան կանգնեց :

Գեդեոն Բաեաղու բազինն կկործանէ. — Նոյն զիշերն
երեւցաւ իրեն Տէր եւ հրամայեց որ Բահաղ կուռքին հա-
մար հօրն շինել տուած բազինն կործանէ, անոր քովի ան-
տոն ջարդէ, եւ փայտերովն սեղան մի կանգնէ, եւ հօրն
զիրցուցած եղն անոր վերայ ողջակէզ անէ : Գեդեոն հօրմէն

եւ քաղաքացիներէն վախճալով ցորեկն սիրտ չարաւ, այլ գիշերն ծառաներէն տառներկու հոգի հետն առած՝ գնաց Աստուծոյ հրամանն կատարելոյ Առաւօտն քաղաքին մարդիկն ելան տեսան որ Բահաղու բազմին կործաններ, անտառն ջարդուեր եւ պարարակ եղն նորաչէն սեղանոյն վերայ ողջակէզ եղեր է. եւ իմանալով որ Յովասու որդին Գեղէնն աւրեր է այս, եկան հօրմէն ուղեցին զինքն որ մեղացունեն. բայց Յովաս իրենց բարկութիւնն իջեցուց ասելով, « Թողուցէք, եթէ Բահաղ Աստուած է, ինքն վրէժխնդրութիւն կ'անէ, ձեզ կարօտութիւն չունի »:

Զօրածովոյ Գեղէնի, Գաթնի, Երեւիւրի գիւղերէն. — Այն միջոցին Մաղիանացիք եւ Ամաղեկացիք եկան Յեզրայելի հովիտներուն մէջ բանակեցան. Գեղէնն հողով Աստուծոյ զօրացաւ, փող զարկաւ, Ասերի, Զարուդոնի եւ Նեփթաղիմայ ցեղից մարդիկ զրկեց եւ հրաւիրեց զանոնք. եկան հետն միացան: Բայց Գեղէնն զեռ պատերազմն չըսկըսած ուղեց որ Աստուած երկու հրաշքով ցուցանէ թէ յիւրաքի իւր ձեռքովն Իսրայելացիքն պիտի ազատէ: « Գաթ մի կ'ընեմ, ասաց, բոլոր երկիրն չոր մնայ, եւ գաթն միայն թրջի »: Առաւօտն կանուխ ելաւ տեսաւ որ ուղածին պէս եղեր է. գաթն քամեց եւ անտի կոնք մի լեցուն ջուր ելաւ: « Հիմա եւս բոլոր գետինն անձրեւ գայ թրջի, ասաց, եւ գաթն միայն չոր մնայ »: Եւ երբոր այն եւս եղաւ, այլ ամենեւին տարակոյս չունենալով, երեսուն երկու հազար Իսրայելացի ժողովեց եւ պատերազմի պատրաստուեցաւ: Ժողովրդեան երախտամոռաց բնաւորութիւնն եւ հպարտութիւնն գիտնալով, « Զօրք չատ է, ասաց իրեն Տէր, վասն զի չեմ ուզեր որ Իսրայել զրուցէ թէ Ձեռն իմ փրկեաց զիս: Թող մէջերնէն վատասիրտք երթան իրենց տեղն »: Քսան եւ երկու հազար հոգի զարձան, եւ մնացին տասն հազար: « Անոնք եւս չատ են, ասաց Տէր, առ զամենքն ջրի մի քով տար, եւ տես թէ որո՞նք ջուրն ափով կ'առնուն կիսմն, եւ որո՞նք ծունգի վերայ կուգան հանդիստ կիսմն, եւ զանոնք իրարմէ զատէ »: Երեք հարիւր հոգի միայն առանց իրենց հանգստութիւնն փնտելու, ոտքի վերայ ձեռքով ջուրն ափն խմեցին, եւ Աստուած ասաց Գեղէնի. « Իսրայելացիքն միայն ասոնցմով Մաղիամու ձեռքէն պիտի ազատեմ. մէկալներն ձամբէ »: Բայց ուղելով աւելի սիրտ տալ իրեն, եւ այնչափ քիչ հողով Մաղիանացուց եւ Ամաղեկացուց բիւրաւոր զօրացն վերայ անելու յաղթութեանն զինքն անկապած անելու համար, հրամայեց որ ծառայն առնու հետն եւ գիշերն գաղտուկ երթայ թշնամեաց բանակն տեսնէ թէ ի՞նչ կ'ստան: Գնաց Գեղէնն եւ լսեց որ զինուորին մին միւ-

սին երազ կ'աւտմէր թէ « Տեսայ որ դարիէ նկանակ մի « գլորեցաւ դէպի Մաղիամու բանակն, եւ զարկաւ կործան « նեց գայն: — Այդ Գեղէնի սուրն է, պատասխանեց ըն « կերն. Աստուած զՄաղիամ բոլոր բանակաւն անոր ձեռքն « մատնեց »:

Յաղութիւն Գեղէնի եւ մահ նորա. — Այս երազն եւ անոր մեկնութիւնն որ լսեց Գեղէնն, իսկոյն անկաւ երկրորդապետութիւն արաւ Աստուծոյ, եւ քաջալերուած՝ վաղեց գնաց Իսրայելացուց բանակն, « Արի՛ք, դուք, Աստուած Մաղիամու բանակն մեր ձեռքն մատնած է »: Եւ երեքհարիւր հոգին երեք խումբ բաժնեց. ամենուն ձեռքն եղջերայ փող տուաւ, սափորի մէջ եւս մի մի ջահ, եւ ապալրեց որ ամէն բան ճիշդ իւր արածին պէս անեն՝ Սուր Տեսուն եւ Գեղէնի գոչելով: Կէս գիշերուն այն սակաւաթիւ եռախումբ գունդն Մաղիամու բանակին վերայ դիմեց. եւ Գեղէնն նշան տալուն պէս, մէկէն փողերն հնչեցին, սափորներն խորտակեցին շոռաչմամբ. այն գիշերուն խաւարին մէջ ջահերն լուսապայծառ կծագին եւ երեք հարիւր հոգի միաբերան « Սուր Տեսուն եւ Գեղէնի » կ'աղաղակեն մեծաձայն: Մաղիանացիք յանկարծակիի եկած, կարծեն թէ բանակին առնուած եւ կրակի մատնուած է. չփոթած տաղնապած այն մթութեան մէջ զիրար կ'ապանեն, փախչող փախչողի կլինին. ետեւէն կ'իջնայ Գեղէնն, շատերն կ'ջարդէ, յաղթանակն կատարեալ կ'անէ, եւ Իսրայելացիքն բոլորովին անոնց գերութենէն կ'ազատէ:

Այն ժամանակ Հրեայք ուրախութեամբ եւ երախտագիտութեամբ լեցուած, « Որովհետեւ զմեզ Մաղիամու ձեռքէն « փրկեցիր, կ'ասէին, դուն եւ որդիքդ մեր վերայ իշխեցէք: « — Ոչ ես, եւ ոչ որդիս ձեր վերայ կ'ուզեմք իշխել, ասաց Գեղէնն, այլ Տէր իշխեցէ ձեզ »: Քառասուն տարի զիրենք կ'զատէ, եւ կմեռնի ի բարւոք ձերութեան:

Արիմնիւք եւ իւր եղբայրասպանութիւնն. — Գեղէնն այլ եւ այլ կանանցմէ եօթնասուն որդիք ունեցեր էր. ասոնցմէ մին, Արիմնիւք, որուն մայրն Սիկիմացի էր, ընտելեամբ սաստիկ անզութ եւ փառասէր լինելով, ելաւ Սիկիմ գնաց, հոն իւր մօրեղբարցն ձեռքով, ժողովրդեան սիրտն որսաց, որ մեր եղբայրն է ասելով՝ զինքն սիրով ընդունեցան, ուղածին չափ եւս ստակ տուին իրեն: Անով յոգնաթիւ սրիկաներ վարձեց Արիմնիւք, գնաց եփրա քաղաքն հօրն տունն մտաւ, բոլոր եղբայրներն բռնեց եւ քարի մի վերայ դամէնքն եւս մորթեց, մէջերնէն Յովաթամ միայն փախչելով ազատեցաւ:

Առակ Յովաթամայ. — Այս Յովաթամն երբ լսեց թէ Սի-

կեմացիք իրենց վերայ թագաւոր զընդ են զԱրիմելէք, զնաց Գարիգին լերան վերայ ելաւ, բարձրաձայն լացաւ եւ սկսաւ աղաղակել .

« Լսեցէք ինձ, ա՛րք Սիկիմացիք, եւ Աստուած ձեզ լսէ :
« Ծառք ուղեցին իրենց թագաւոր մի գնել, զնացին ձի-
« թենւոյն ասացին. Մեր վերայ թագաւորէ. եւ նա պատաս-
« խանեց . Ի՞նչ, թողում պարարտութիւնս որով Աստուած
« եւ մարդիկ զիս կփառաւորեն, եւ երթամ ծառոց իշխմա՛ւ :
« — Այս որ լսեցին ծառք, զնացին թղենւոյն աղաչեցին որ
« դայ իրենց վերայ թագաւորէ : Եւս եւս ասաց թէ Գաղ-
« ցրահամ պտուղներս թողում եւ դամ փայտերու իշխա՞ն
« պիտի լինիմ : Եւսն որթին զնացին . ինքն եւս մերժեց
« ասելով Ես Աստուծոյ եւ մարդկան ուրախութիւն եղած
« զինիս չեմ թողուր եւ փայտերու իշխելու չեմ դար : Այն
« ժամանակ ծառք զնացին զծնկին առաջարկեցին . նա իս-
« կոյն յանձն առաւ, եւ թէ որ իրաւցունէ զիս ձեր վերայ
« թագաւոր կգնէք, ասաց, եկէք շուքիս տակն մտէք, ապա
« թէ ոչ, փուշերէս կրակ ելնէ եւ բոլոր Լիբանանու եղեւ
« նափայտերն այրէ » :

« Արդ, ո՛վ Սիկիմացիք, կրկնեց Յովթամ, հօրմէս այն-
« չափ բարիք տեսնելէն յետոյ, թէ որ իրաւունք եւ արդա-
« բութիւն էր անոր տանն զէմ ելնել եւ եօթանասուն որ-
« զիքն մորթել սպանել, ապա օրհնուիք դուք եւ Արիմե-
« լեքով ուրախանաք, ինքն եւս ձեզմով ուրախանայ : Իսկ
« եթէ ոչ՝ Արիմելէքն կրակ ելնէ եւ Սիկիմացիքն ուտէ .
« Սիկիմացեոցմէ եւս ելնէ եւ Արիմելէքն ուտէ » . ասաց
եւ փախաւ զնաց :

Մահ Արիմելէայ . — Արիմելէք բռնութեամբ բոլոր Իս-
րայելացեոց վերայ իշխեց . բայց հազիւ թէ վերան երեք
տարի անցեր էր, Յովթամայ գուշակութիւնն սկսաւ կա-
տարուիլ : Սիկիմացիք Արիմելէքին հետ աւրուեցան, եւ
սակաւ յառաջ որ մեր եղբայրն է ասելով՝ իրեն օգնելու
թագաւորեցուցեր էին, զինքն կործանելու համար դաւադ-
րութիւն մի պատրաստեցին : Լսեց Արիմելէք, բազմու-
թեամբ զօրաց եկաւ Սիկիմն առաւ, պարիսպներն կործա-
նեց, եւ ամուր աշտարակի մի մէջ պահուրտած հազար
հողին կրակի տուաւ այրել : Յետ այն զազանամիտ յաղ-
թանակին՝ Թեբէս քաղաքին վերայ դարձուց զօրքն, որ
Սիկիմին պէս գլուխ քաշեր եւ իւր բռնութեան լուծն թօ-
թափել ուղեր էր : Սիկիմին կոտորածէն սարսափած՝ Թե-
բեսացիք արք եւ կանայք միջնաբերդն զիմեր ամրացեր
էին : Վազեց Արիմելէք որ զիրենք եւս Սիկիմացեոց պէս
հրոյ ճարակ տայ . բայց չէր գիտեր որ իւր անդթութեանցն

վերջն հասեր էր, եւ անոնց արդար պատուհանս պիտի
գտնէր : Մինչդեռ կծոտենար որ միջնաբերդին կրակ տայ,
վերէն կնկան մին երկանաքարի կտոր մի գլխուն նետեց
եւ զազաթն ջախջախեց : Տեսաւ եղբայրասպան անդու-
թազանն որ կմեռնի, քովի կապարճակրին « Հանէ՛ սուրդ
զիս մեռցուր, կանչեց, որպէս զի չասեն թէ կին մի զիս
սպաննեց » : Կապարճակրին հրամանն կատարեց, եւ այս-
պէս Յովթամայ Արիմելէքին եւ Սիկիմացեոց վերայ ա-
րած անէծքն անթերի կատարեցաւ :

Թովղա. Յայիր . — Արիմելէքին յաջորդեց հօրեղբորորդին
Թովղա, որ քսանեւերեք տարի Իսրայելացիքն դատեց :
Իրեն յաջորդ եղաւ Յայիր Գաղաադացին, որ քսանեւեր-
կու տարի զատաւորութիւն արաւ . սա երեսուն եւ երկու
որդիք ունէր, որ երեսուն եւ երկու յաւանակի վերայ հե-
ծած կպատէին, եւ մի մի քաղաք ունէին որք կ'ասուէին
Առաւի Յայիրայ :

Վեցերորդ գերութիւն Իսրայելացոց . — Յայիրին մահ-
ուանէն ետքն դարձեալ մոռացան Իսրայելացիք զԱստուած
իրենց ազատիչն եւ բարերարն, եւ զնացին օտար աստ-
ուածներ պաշտելն՝ զԲահաղ եւ զԱստարովթ : Բարկա-
ցաւ Տէր վրանին, Փղշտացեոց եւ Ամոնացեոց ձեռքն զի-
րենք մասնեց : Երբոր ամէն կողմէն ճարերնին հատաւ եւ
հողինին բերաննին եկաւ, նորէն առ Աստուած զիմեցին,
« Մեղաք, ասին . ի՞նչ որ քեզ հաճոյ է՝ արա մեզ, միայն
թէ թշնամեաց ձեռքէն զմեզ ազատէ » : Օտարոտի աստ-
ուածներն հալածեցին եւ զՏէր միայն պաշտեցին : Բայց
Աստուած մէկէն չնկեց իրենց, որպէս զի գէթ այս անգամ
իրենց գլխուն եկած թշուառութեամբն լաւ մի խրատուին,
եւ միւսանգամ այնպիսի հանգստութիւն եւ լիութիւն տես-
նելուն պէս՝ իրենց փրկիչն եւ բարերարն չմոռնան :

Յեփթայէ . — Յեփթայէ Գաղաադացին, այր հօր զօրու-
թեամբ, եղբարցն բռնութենէն փախեր եւ եկեր Ասորուց
Տովք աստուած երկրին մէջ բնակեր էր . վասն զի հօրն ան-
հարազատ որդին լինելուն համար՝ զինքն անարգեր եւ հայ-
րենական ժառանգութենէն մերժեր էին : Հոն Յեփթայէ
հետն միացունելով բազմաթիւ սրիկայ մարդիկ՝ աւաղա-
կութիւն կ'անէր : Երբոր Ամոնացիք Իսրայելացեոց վերայ
պատերազմիւ ելան ի Գաղաադ, Գաղաադացիք յիշեցին
Յեփթայեայ քաջութիւնն, եւ իրենց ծերերն յուղարկեցին
որ երթան զինքն իրենց զօրավար դնեն Առջի բերան յանձն
չառաւ Յեփթայէ, « Դուք զիս ատելիք, եւ հօրս տնէն
հանելով՝ Գաղաադէն դուրս վանեցիք, ասաց . հիմա որ
նեղուեր էք՝ եկեր յինէն ի՞նչ կ'ուզէք » : Եւ երբ չատ ա-

զաշէցին որ ելնէ հետերնին գայ Գաղաթ, եւ Ամնացւոյ հետ պատերազմի, «կուգամ, ասաց. բայց թէ որ Ամնացւոյ յաղթեմ, խօսք կուտամք որ ձեր վերայ իշխան լինիմ»: ՉԱստուած վկայ բռնելով՝ ուղածն խոստացան իրեն: Եւ րոց հետ Գաղաթ հասնելուն պէս, ժողովուրդն զինքն իրեն դուրս եւ առաջնորդ ընտրեց, եւ Յեփթայէ մէկէն զեապան զրկեց Ամնացւոյ թագաւորին թէ «Ինչո՞ւ համար եկեր երկրիս մէջ հետս կ'ուզես պատերազմի»: Նա պատասխան տուաւ թէ «Ինչո՞ւ համար Իսրայէլ Եգիպտոսէն ելած ժամանակն երկիրս առաւ Առնոնէն մինչեւ ցԱրբոկ եւ մինչեւ ցՅորդանան. ետ տուր ինձ զանոնք խաղաղութեամբ, եւ կ'եղնեմ տեղս կ'երթամ»: Նորէն մարդ զրկեց Յեփթայէ եւ ասաց որ «Մեք ձեր երկրէն ուզեր եմք անցնիլ, եւ զուր թող չտալով՝ հետերնիդ պատերազմեր եւ առեր եմք զայն. քեզմէ յառաջ եղած թագաւորք բան մի չաօն, եւ դուն ինչ եկեր կ'պահանջես: Ես քեզ բան մի չարի, եւ դուն հետս չարութեամբ վարուելով կ'պատերազմիս. մեր գաղափարն Աստուած տեսնէ»:

Յաղաթիւն Յեփթայեայ եւ ուխտ ետաւ. — Երբոր թագաւորն մտիկ չարաւ, Յեփթայէ Աստուծոյ չարածմէ չարածմէ՝ փութանալի զօրք ժողովեց, պատերազմի պատրաստեցաւ, եւ ճամբայ չելած, անխոհեմութեամբ ուխտ արաւ որ եթէ Ամնացւոյ յաղթէ, տուն դարձած ժամանակն ո'վ որ նախ առջեւն ելնէ՝ զնա Աստուծոյ ողջակէզ անէ: Գնաց յաղթեց, անոնց քաղաքներէն քսան հասն առաւ կործանեց. եւ երբոր այնպէս յաղթական կ'առնար ի Մասեփա, իւր մէկ հատիկ միամօր աղջիկն պարելով, թմբուկ զարնելով ուրախութեամբ ընկերացն դուրսն անցած, հօրն առջեւն ելաւ: Չինքն որ տեսաւ Յեփթայէ, աղիքն գալարեցան, սրտին անտանելի ցաւէն՝ վերայի հաղուստն պատասեց, որովհետեւ անկից զատ մանչ զաւակ իսկ չունէր. «Վա՛յ ինձ, դուստր «իմ, կանչեց, ուխտ արեր եմ Աստուծոյ որ նախ առջեւ «եղնողն իրեն նուիրեմ, եւ խօսքս չեմ կրնար ետ դարձնել: — Մի՛ դարձուներ, հայր, ասաց խեղճ աղջիկն, «միայն ինձ երկու ամիս ժամանակ տուր որ ընկերներուս «հետ երթամ լեռնէ լեռ չըջելով կուսութիւնս ողբամ»: Ընկերներուքն զնաց Գաղաթու լեռներուն վերայ լացաւ, ողբաց երկու ամիս եւ դարձաւ հօրն քով, որ արած ուխտն կատարեց՝ զինքն ողջակիզելով: Ոմանք կարծեն թէ զինքն ի ծառայութիւն Աստուծոյ սեղանոյն նուիրելով՝ կատարեց Յեփթայէ իւր անխոհեմ ուխտն, եւ ոչ թէ աղջիկն սղաւնանելով, որ ընդդէմ եւս էր Մովսէսի օրինաց: Այնուհետեւ Իսրայելացւոց մէջ սովորութիւն դարձաւ որ ամէն տարի

աղջկունք կ'ողջուէին, եւ չորս օր Յեփթայեայ աղջկան ցաւալի մահն կ'ողբային:

Յփրեմայ ցեղին կոտորածն եւ Յեփթայեայ մահն. — Քիչ ժամանակէն Յփրեմայ ցեղին ու Գաղաթու ընակչաց մէջ մեծ կոխ մի բացուեցաւ. Յփրեմայ որդիքն բարկանալով որ Ամնացւոյ դէմ եղած պատերազմին իրենցմէ մարդ օգնութեան չկանչեցին, եւ իրենց եղբարց յաղթութեանցն վերայ նախանձելով՝ Յեփթայեայ վերայ պատերազմի ելան, որ զարկաւ յաղթեց, եւ իրենցմէ այն օրն քառասուններկու հազար մարդ կոտորեց. վասնզի անոնց Յորդանանէն անցնելու կրճերն բռնեց. եւ երբոր փախտականք կուգային որ անցնին, շիպպորէք բառն իրենց զուգել կուտային որ հասկ տակ է. եւ որովհետեւ Յփրեմայ որդիքն չէին կրնար շտառն արտաբերել ու շիպպորէք կ'առէին, իսկոյն թշնամի լինելին կ'իմացուէր, կ'առնուէին եւ կ'սպաննուէին:

Այն սոսկալի համազգային արիւնհեղութիւնէն յետոյ Իսրայելացիք խաղաղեցան, եւ Յեփթայէ վեց տարի զիրենք զատեց եւ մեռաւ:

Յսերոն, Մարոն, Արթոն. — Յեփթայեայ տեղ Իսրայելացւոց դատաւոր եղաւ Յսերոն Բեթզեհեմացին, որ երեսուն մանչ եւ երեսուն աղջիկ զաւակ ունեցաւ, եւ զամէնքն եւս իւր ձեռքն կարգեց: Եօթն տարի դատաւորութիւն արաւ: Իրեն յաջորդեց Եղոն, որ տասն տարի դատեց զԻսրայէլ: Իսկ նորա յաջորդն Արթոն՝ ութ տարի միայն. քառասուն որդիք ունեցաւ եւ երեսուն թոռունք, որ եօթնաստուն յաւանակի վերայ հեծած կ'պտտէին:

Յօրներոց գերութիւն Իսրայելացւոց. Շնուկ Սամիսոնի. — Իսրայելացիք նորէն կռապաշտութեան մէջ ընկան եւ բարկացուցին զԱստուած, որ զիրենք քառասուն տարի Փղշտացւոց ձեռքն մատնեց: Երբոր նորէն զղջային եւ առ Աստուած զիմեցին, իրենց աղատարար տուաւ զՍամիսոն, որ Փղշտացւոց ամենէն ահարկու թշնամին եղաւ:

Դանայ ցեղէն Մանուիէ անունով մարդ մի կար, որուն կինն ամուլ էր. օր մի հրեշտակ Աստուծոյ իրեն կ'երեւի եւ «Տղայ մի պիտի ունենաս, կ'ասէ, որոյ զլիսուն երկաթ «պիտի չզսցունես, վասն զի նազովրեցի՝ այսինքն ուխտ «տաւոր Աստուծոյ պիտի լինի մօրն որովայնէն մինչեւ «մահուան օրն. ոչ զինի պիտի խմէ եւ ոչ օղի, եւ ինքն «զԻսրայելացիսն պիտի ազատէ Փղշտացւոց ձեռքէն»: Արդարեւ աղայն ծնաւ, Աստուած զինքն օրհնեց, եւ նորա հետ էր իւր հօգին:

Քաջութիւն Սամիսոնի. — Տասնեութ տարեկան որ եղաւ, զարմանալի ոյժն սկսաւ վերան երեւնալ: Փղշտա-

ցւոց Թամնաթա քաղաքն գնացած ժամանակն աղջիկ մի տեսեր հաւնէր էր . դարձաւ ծնողացն ասաց որ այն աղջիկն իրեն կին առնուն : Անոնք չգիտնալով որ այս բանս Աստուծոյ է , այլազգի լինելուն համար չէին ուզեր . բայց երբ ճար չեղաւ , հետն ելան Թամնաթա գնացին , որպէս զի աղջկան հօրն ու մօրն հետ խօսին : Ըմբռնալ այգիներուն մէջ մտաւ Սամիսոն . առիւծի կորիւն մի վերան յարձալեցաւ . մէկէն ձեռքովն բերանն բռնեց Սամիսոն , ձեռքեց , պատռեց , թողուց , դարձաւ ծնողացն քով եւ բան չասաւ :

Սակաւ ժամանակէն երբոր հարսնիք անելու համար նորէն ծնողացն հետ Թամնաթա կ'երթար , առիւծն սպանած տեղէն անցնելու ժամանակ՝ գնաց որ նայի թէ անոր մարմինն ի՞նչ եղեր է , եւ տեսաւ որ բերնին մէջ մեղուններն մեղր չիներ են . առաւ կերաւ , եւ բերաւ ծնողացն եւս տուաւ : Հասին Թամնաթա , եւ որովհետեւ հարսանիքն եօթն օր կտեւէր : Փղշտացիք վախցան իրմէ , եւ քովն իբրեւ փեսայէր՝ երեսուն կորովի երիտասարդներ դրին : Զանոնք կանչեց եւ ասաց Սամիսոն . « Զեղի հանելուկ մի դրուցեմ . թէ որ հարսանեացս հանդիսին եօթն օրուանն մէջ գտնէք , ձեզ երեսուն պատմուճան կուտամ . իսկ թէ որ չգտնէք՝ դուք ինձ տուէք » : Եւ երբոր նոքա հաւանեցան , ասաց այս հանելուկն . « Կերողէն ելաւ կերակուր , եւ հօրէն ելաւ անոյշ » : Ծատ աշխատեցան , չկրցան մեկնուիլն գտնել . եւ Սամիսոնի կնկանն զիմեցին որ բերնէն առնու , « Ապա թէ ոչ , անով տեղովդ գրեզ կ'այրեմք » կ'ասէին : Կինն սկսաւ լալ ու գանգատիլ իրեն որ իբր թէ զինքն կ'ատէ ու չսիրեր . վասն զի եթէ զիս սիրելու լինէիր , կ'ատէր , հանելուկին մեկնուիլն ինձ կ'հասկացունէիր : « Հօրս մօրս չ'ասածս՝ քեզ պիտի գրուցեմ » կ'ասէր Սամիսոն : Բոլոր այն հարսանեաց հանդիսին եօթն օրն լացաւ աղաչեց կինն , եւ Սամիսոն անոր թախանձանքին չգիտնալով՝ ասաց . նա եւս գնաց իսկոյն այն երիտասարդաց պատմեց , որք եօթներորդ օրն դեռ արեւն չմտած եւ կան ասին Սամիսոնին . « Մեղրէն անոյշ ի՞նչ կայ , եւ առիւծէն ուժով ի՞նչ » : — Թէ որ դուք իմ երկնջս (կինը) չնեղէիք , պատասխանեց Սամիսոն , հանելուկս չէիք գտներ » : Մէկէն ելաւ Փղշտացւոց Ասկազոն քաղաքն գնաց , երեսուն հոգի զարկաւ սպաննեց , հազուստինն բերաւ նոցա տուաւ . բայց եւ կնկանն արած մատուցեանն վերայ սատիկ բարկանալով՝ հոն ձգեց զինքն եւ հօրն տունն դարձաւ : Քանի մի օրէն բարկութիւնն անցաւ . ուլ մի առած կրնկանն եկաւ , եւ երբ իմացաւ հօրմէն որ նա իւր փեսայէրն երէն միոյն հետ կարգուեր է , նորէն սատիկ բարկացաւ ,

վրէժն առնլու համար գնաց երեքհարիւր աղուէս բռնեց , պոչերնին իրարու կապեց , մէջտեղն եւս վառած մի մի ջահ կապեց եւ զանոնք Փղշտացւոց արտերուն մէջ արձակեց , որ կատաղաբար գնացին բոլոր ցորեններն , այգիներն եւ ձիթենիքն այրեցին աւրչակեցին : Փղշտացիք Սամիսոնի սիրտն առնլու համար՝ այն անհաւատարիմ կնկան տանն կրակ տուին եւ իւր հօրն եւ նոր երկանն հետ այրեցին : Այնու եւս Սամիսոնին բարկութիւնն չիջաւ , Փղշտացւոց սոսկալի ջարդ մի տուաւ եւ գնաց Ետեմայ այրն բնակեցաւ : Փղշտացիք կատգած՝ զօրքով Յուդայի ցեղին վերայ զիմեցին որ զՍամիսոն իրենց ձեռքն մատնեն : Անոնցմէ երեք հազար հօգի եկան Սամիսոնի « Զե՞ս դիտեր , ասացին , որ Փղշտացիք կ'իշխեն մեզ . այս ի՞նչ բան է որ մեզ արիր . ահա եկեր ենք որ զքեզ բռնենք կապենք եւ իրենց տանք որ աղաւթնք : — Երբու՞մ արէք որ զիս չսպաննէք , ասաց Սամիսոն , եւ կապեցէք զիս եւ անոնց ձեռքն տրուէք » : Երեք նոր չուաններով կապեցին զինքն եւ տարին Փղշտացւոց յանձնեցին : Հազիւ թէ անոնք իրենց սոսկալի թշնամոյն ձեռք բնկնելուն վերայ սկսան ուրախանալ եւ վերան թափիլ , Աստուծոյ հոգին Սամիսոնի վերայ եկաւ , թօթվեց կարտեց կապանքն . նայեցաւ որ ուրիշ զէնք չունի , գետինն իշու ծնօտ մի գտաւ , անով քովիններէն հազար հօգի զարկաւ մեռուց եւ զամէնքն սարսափեցուց հաւածեց :

Սամիսոն դատար կլինի . ուրիշ Բազուքիւնեմ . — Իսրայելացիք Սամիսոնին այս քաջութիւնքն տեսնելով՝ զինքն իրենց դատարն ընտրեցին , եւ քսան տարի այն պաշտօնն կատարեց : Փղշտացւոց վերայ ունեցած անհաշտատելու թեամբն միշտ անոնց երկիրներն կպտաէր՝ որպէս զի մնաս հասցունէ : Օր մի երբոր անոնց Գաղա քաղաքն եկեր էր , Գաղացիք զոններն գոցեցին՝ որպէս զի զինքն բռնեն եւ սպաննեն : Սամիսոն անոնց զիտաւորութիւնն հասկանալով , կէս գիշերուն ելաւ քաղաքին դուռն գնաց , եւ երբ տեսաւ որ գոց է , հանդերձ սեմովքն եւ նզովք զայն տեղէն քաշեց հանեց , ուն զարկաւ եւ տարաւ զիմացի Երան ծայրն դրաւ :

Սամիսոնին այս դարմանալի ոյժն մաղերուն վերայ էր . զանոնք կտրելուն պէս մէկէն ուժէ պիտի իյնար եւ հառաբակ մարդու պէս պիտի լինէր . մինչեւ այն ժամանակ չատերն ուզեր էին իմանալ այն գաղանիքն եւ ոչ ոք կրցեր էր գիտնալ : Պիտի տեսնեմք այս երկրորդ անգամ որ այն մարմնոյ սոսկալի ոյժ ունեցող Սամիսոնն չկրցաւ այնչափ մաքի ոյժ ունենալ որ կնկան մի փաղաքուշ խարդախ դը-

գումանքին եւ շահասէր աղաչանքին եւ արտասուքին չը խաբուելով՝ իւր ծածուկն չյայտնէր անոր, եւ թշնամեաց ձեռքն չմատնուէր :

Դալիլա . — Սամիսոն կրտսեր . — Դալիլա անունով կին մի շատ կսիրէր Սամիսոն . Փղշտացւոց իշխանք եկան աւոր ասացին որ եթէ կարող լինի իմանալ թէ Սամիսոն ինչո՞վ իւր ոյժն կկորսնցունէ , իւրաքանչիւրն իրեն հազար հարիւր արծաթի դրամ կուտան : Այնուհետեւ սկսաւ Դալիլա Սամիսոնին աղաչել եւ ասել թէ « Պատմէ ինձ , ինչո՞վ է քու մեծ զօրութիւնդ , եւ ինչո՞վ պէտք է կապուիս որ տկարանաս : — Թէ որ զիս եօթն դալար ջիւերով կապեն , ըսաւ Սամիսոն , կտկարանամ եւ հասարակ մարդու մի պէս կլինիմ » : Իշխանք դալար ջիւերն բերին , շտեմարանին մէջ դարանակալ մարդիկ կեցուցին . Դալիլա իւր թէ կատակով կապեց զինքն եւ « Սամիսոն , կանչեց , Փղշտացիք վերադէ կհասնին որ զքեզ բռնեն » : Մէկէն թօթվեց կտրեց Սամիսոն կապերն , վեր ցատքեց տեսաւ որ մարդ չկայ : « Սարեցիր զիս , ասաց Դալիլա , եւ սուտ ասիր . գոնէ հիմա պատմէ թէ ինչո՞վ կկապուիս : — Թէ որ եօթն նոր չգործածուած չուաններով կապուիմ , կտկարանամ եւ կլինիմ իբրեւ զմի ի մարդկանէ » ասաց : Նոր ամուր չուաններ առաւ , կապեց զինքն Դալիլա եւ « Սամիսոն , Փղշտացիք վերադէ կլինին » կանչեց : Իբր թէ գերծան լինէին , թեւերն թօթվեց փրցուց այն ամուր չուաններն Սամիսոն , եւ տեսաւ որ մարդ չկայ : « Մինչեւ երբ զիս պիտի խաբես եւ սուտ պիտի խօսիս , ասաց Դալիլա . արդ պատմէ ինձ թէ ինչո՞վ կկապուիս : — Թէ որ գլխուս եօթն զիսակներն աղբին հետ հիւսես եւ ցիցերով պատին դամես , կտկարանամ իբրեւ զմի ի մարդկանէ » ասաց : Քնացուց զինքն Դալիլա , եւ ասածն արաւ , եւ « Սամիսոն , Փղշտացիք վերադէ կլինին » կանչելուն պէս՝ քունէն արթնցաւ Սամիսոն եւ ոտապնով եւ աղբով հանգերձ ցիցերն պատէն քաշեց հանեց , եւ ոյժն նորէն չմացուեցաւ : « Ի՞նչպէս կզրուցես , ասաց Դալիլա , թէ կսիրես զիս՝ երբ սիրադ հետս ուղիղ չէ . այս երբորդ անգամ է որ զիս կխաբես եւ չես պատմեր թէ ինչո՞վ է այդ մեծ զօրութիւնդ » . եւ բոլոր գիշերն խօսք չմնաց որ չասէ եւ մինչեւ ի մահ չսպարտասցունէ : Սամիսոնին ճարն հասած՝ ելաւ իւր դադանիքն այն անդամ կնոջ ասաց . « Մօրս որովայնէն ուխտաւոր եմ եւ , զրուցեց , անոր համար գլուխս անելի պիտի չդպչի . թէ որ մաղերս կարուին՝ կտկարանամ՝ կ'իջնամ եւ հասարակ մարդու մի պէս կլինիմ » : Երբ տեսաւ խաբերայ եւ շահասէր կինն որ ճշմարիտն իրեն պատմեց , խսկոյն զրկեց Փղշտացւոց նախարարքն կան-

չեց , որ խոտապած ստակներն հետեւնին առած վաղեցին եկան . խոկ ինքն ծնագոյն վերայ քնացուց զՍամիսոն , վարսավիրայ մի կանչեց , գլխոյն եօթն զիսակներն անիւղ տուաւ . եւ երբ տեսաւ որ նա սկսաւ թուլնալ , ուժէ իյնալ , « Սամիսոն , Փղշտացիք վերադէ կհասնին » կանչեց : Արթնցաւ Սամիսոն , եւ չգիտնալով թէ Աստուած իրմէ հեռացեր էր , ամէն անգամուն պէս « Ելնեմ , թօթափեմ , հալածեմ » ասելուն չմնաց , հասան բռնեցին զինքն Փղշտացիք , աչքն բրեցին հանեցին , առին Դադա տարին , երկաթի կապանօք կապեցին եւ ջաղացքի մի մէջ բանտ գրին որ երկանաքար դարձունէ :

Մահ Սամիսոնի . — Օր մի Փղշտացւոց իշխանք մեծ սրահի մի մէջ ժողովուեցան , որպէս զի իրենց Դադոն կուտէին զո՞հ անէն ի շնորհակալութիւն , որ իրենց սխերիմ թրշնամին եւ երկրին ապականիչն ձեռքերնին մատնեց : Հին բերել տուին նաեւ խեղճ Սամիսոնն եւ վերան կլինգային կծիծաղէին : Կոյր Սամիսոնին մաղերն սկսեր էին բուսնիլ . ձեռքէն բռնող պատանուոյն զրուցեց որ զինքն այն երկուսեանց մէջտեղէն տանի՝ որոնց վերայ հաստատուած էր չէնքն : Յայնժամ ցաւագին սրտիւ աղաղակեց առ Տէր եւ ասաց . « Տէ՛ր , Տէ՛ր զօրութեանց , յիշէ՛ զիս , եւ այս անգամ եւս զօրացուր որ երկու աշացս վրէժն Փղշտացիներէն առնուի » . երկու սիւններն բռնեց եւ « Մեռցի անձն իմ ընդ ալլաղգիս » գոչելով՝ այնպէս ուժով շարժեց , որ տունն փլաւ այն նախարարաց եւ երեք հազարէն աւելի հանդիսականաց վերայ , եւ կենդանութեան ժամանակն մեռու : ցածէն աւելի անդ ի մահուան իւրում մեռուց Սամիսոն : Եղբարքն եւ աղգականք եկան առին մարմինն եւ տարին հօրն դերեղմանն թաղեցին : Այսպիսի աղետալի վախճան ունեցաւ աշխարհիս ամենէն քաջ եւ ուժով մարդն՝ կնոջ մի խորամանկ խօսից եւ արտասուացն անսալով :

Նոոմի եւ Հուր . — Այն տառններն Իսրայելացւոց երկիրն սաստիկ սով ինչալով , Յուդայի ցեղէն Եղիմեղի աւունն ոմն իւր Նոոմի կանամբն եւ երկու որդւովք Բեթղեհեմէն ելաւ Մովաբացւոց երկիրն գնաց բնակեցաւ , եւ որդւոցն մի մի Մովաբացի աղջիկ հարս առաւ . մեծին կնոջ անունն էր Ուրիա եւ կրտսերոյն Հուր : Քիչ ժամանակէն հայրն եւ որդիքն անգաւակ մեռան : Նոոմին երկու հարսեւրոյն մինակ մնալով՝ միաքն դրաւ որ դառնայ իւր ծննդեան քաղաքն ի Բեթղեհեմ . հարսերն եւս համբուրեց եւ ասաց որ երթան հօրերնուն տունն հանդիստ ապրին : Երկուքն եւս լացին . Ուրիա շատ դժուարութեամբ յանձն առաւ երթալ , բայց անկարելի եղաւ որ Հուր իւր աղքատ

եւ պառաւած սկեսրէն բռնուի, մինակ թողու. « Ո՛ւր որ երթաս, կ'ասէր, հետդ պիտի գամ, ո՛ւր որ հանգչիս՝ պիտի հանգչիմ եւ ես. քու ժողովուրդդ՝ իմ ժողովուրդս պիտի լինի, եւ Աստուածդ՝ իմ Աստուածս. ո՛ւր որ դուն մեռնիս՝ ես եւս հոն կ'ուզեմ մեռնիլ, եւ հոն թաղուիլ: Աստուած զիս պատժէ թէ որ մահուանէ զատ ոք զիս քեզմէ բաժնելու լինի »: Տեսաւ Նոոմի որ Հոութ հաստատութեամբ միտքն դրեր է որ հետն գայ, հաւանեցաւ, եւ եկան հասան ի Բեթղեհէմ գարին հնձելու սկսուած օրերն:

Բոոս. — Ելիմելէք հարուստ ազգական մի ունէր Բոոս անունով, որ Նոոմիին քնակելու տուն տուաւ: Հոութ իրեն եւ սկեսրոջն ապրուստ ճարելու համար հրաման ուղեց իրմէն որ երթայ արտն հասկ քաղէ: Հաւանեցաւ Նոոմի, եւ Հոութ ելաւ արտ մի գնաց, եւ հոն հնձողաց ետեւէն հասկ կ'ըսողէր: Այն արտն Բոոսինն լինելով, երբոր եկաւ եւ զինքն հոն տեսաւ, չճանչցաւ. հարցուց հնձողաց վերակացուն թէ « Ո՛վ է այդ աղջիկն. — Նոոմեայ հետ Մովաբացւոց « երկրէն եկած է, ասին, եւ առաւօտուրնէ ի վեր հասկ կը « քաղէ »: Անոր անձնանուէր առաքինութեան համբաւն արդէն քաղաքին մէջ լսած լինելով, քովն եկաւ եւ « Կլեմ'ս, « աղջիկս, ասաց. այսուհետեւ հասկ քաղելու համար ուրիշ « չին արտն չերթաս, այլ հոս եկուր աղախնեացս հետ աշ- « խատէ, ուզածիդ չափ քաղէ, եւ ես ծառայիցս պատուի- « րեցի որ քեզ չդպչին »: Եւ երբոր Հոութ չնորհակալու- թեան համար երեսի վերայ անկաւ գետին երկրպագութիւն արաւ, եւ « Ես որ օտար մի եմ, ի՞նչ արժանաւորութիւն « ունիմ, որ այս չնորհն ինձ կ'անես » ասաց. — « Երկանդ « մահուանէն ի վեր սկեսրիդ բոլոր արածներդ պատմեցին « ինձ, պատասխանեց Բոոս. ինչպէս հայրդ, մայրդ եւ ծնըն- « դեան երկիրդ թողուցիր, եւ չգիտցած ժողովրդեանդ մէջ « եկար քնակեցար, որպէսզի սկեսուրդ հոգաս: Հատուցէ « քեզ Տէր ըստ վաստակոց քոց, եւ եղիցի լի՝ վարձք ի « Տեսանէ Աստուծոյ Իսրայելի, որուն թեւերուն տակն դի- « մեցիր ապաստանեցար »: Նստեցուց կերակուր կերուց իրեն, ծառայիցն ապապրեց որ թողուն ուզածին չափ հասկ ժողովէ, աղէկ նային: Մինչեւ երեկոյ քաղեց Հոութ, ծե- ծեց, դարի արաւ, եւ սկեսրին տարաւ, հետն նաեւ իւր կերած կերակրէն աւելցուցածն Երբ հարցուց իմացաւ Նոո- մին թէ այն օրն Բոոսին արտն անցուցեր է, եւ Բոոս իրեն այնչափ բարեւր արեր է, « Օրհնեալ լինի, ասաց, որ էր- « կանս վերայ ցուցուցած գութն՝ անոր մեռնելէն ետքն եւս « կ'ցուցանէ. ուստի լաւ կ'անես որ երթաս իւր աղջկանցն « հետ հասկ քաղես, որպէսզի չլինի թէ ուրիշ արտին մէջ

« նախատուիս »: Հունձքէն ետքն Նոոմի « Աղջիկս, ասաց « Հոութին, Բոոս մեզ մօտ ազգական է. այս գիշեր կալին « մէջ զարի պիտի ծեծել տայ. դուն լուացուէ օծուէ, նոր « հագուստներդ հագիր, եւ ծածուկ կալ գնա կեցիր. եւ « երբոր նա քնանայ, դու եւս մօտն հանգչէ »:

Հոութ հլութեամբ սկեսրին հրամանն կատարեց. կէս գիշերին Բոոս արթնցաւ, տեսաւ զՀոութ, վախցաւ, եւ « Ո՛վ ես դուն, ասաց. — Ես եմ, աղախին քո » պատասխանեց Հոութ: Բոոս հասկացաւ որ Հոութ կուզէր յիշեցունել իրեն Մովսեսի այն օրէնքն, որով այրին պիտի առնուր էրկանն ամենէն մօտ ազգականն. ուստի եւ ասաց իրեն թէ « Ողն- « դիրքդ կկատարեմ, բայց քան զիս աւելի մօտ ազգական « կայ. լուսնալուն պէս մէկէն կ'երթամ իրմէ կ'իմանամ « թէ իրաւունքն կ'ուզէ՞ կատարել թէ չէ. թէ որ նա հրա- « ժարի, կ'երջնում յանուն Աստուծոյ որ հետդ կկարգուիմ »:

Երկրորդ առաւօտն կանուխ ելաւ Բոոս, գնաց քաղաքին դունն նստաւ, եւ անտի այն մերձաւոր բարեկամն անցած ժամանակն քովն կանչեց, եւ տանն ծերոց առջեւն առա- ջարկեց նմա որ Նոոմեայ հարսն զՀոութ իրեն կին առնու- եւ երբոր նա հրաժարեցաւ, այն ժամանակ Բոոս հասկացուց ծերոց եւ բոլոր հոն կեցող ժողովրդեան որ ինքն կ'ուզէ առնուլ. ամենքն միարեքան « Մեք վկայ եմք » կանչեցին. եւ ծերք « Հաքելին եւ Լիային պէս Աստուած օրհնէ նաեւ « զՀոութ, ասին, որպէսզի ինքն եւս նոցա պէս օրինակ « առաքինութեան լինի, եւ անունն Բեթղեհեմին մէջ հրու- « չակուի »:

Աստուած եւս օրհնեց զՀոութ. տղայ մի ունեցաւ՝ զոր Նոոմի իւր գիրկն մեծցուց, եւ տեղացի կանայք ուրախա- կից կլինէին եւ կ'ատէին. « Ծնաւ որդի Նոոմեայ »: Անունն դրին Ովբեք, որ եղեւ հայր Յեսսեայ՝ հօր Դաւթի: — Այս պէս ահա Հոութ Մովաբացին իւր առաքինութեամբն ար- ժանի եղաւ Քրիստոսի ազգաբանութեանն մէջ մտնելու:

Հեղի Բահանայապետ եւ **Դասաւոր Բարայելի.** — Սամիսու- նէն ետքն կրօնական եւ քաղաքական իշխանութիւնն Հե- ղիի ձեռքն անցեր էր, որ էր քահանայապետ եւ զատաւոր Իսրայելի միանգամայն:

Արդէն այն յեղափոխութիւնն որով զատաւորութիւնն կործանէր եւ տեղն թագաւորութիւնն պիտի հաստատուէր, սկսեր էր շատերուն միտքն յուզել: Երեք հարիւր տարուան խեղճութեամբ Իսրայելացւոց աչքն բացուեր էր, եւ կտես- նէին կհասկանային որ տկարութիւնն իրենց անմիաբա- նութենէն եւ Մովսեսի օրէնքն եւ Աստուծոյ պաշտօնն մոռնալէն յառաջ կուգայ. ցեղք կջանային Սելով գալ տա-

սյանակին մօտենալ, որ այնչափ ժամանակ երեսի վերայ մնացեր էր, եւ քահանայապետն ազգին նաեւ աշխարհական իշխանն եղեր էր : Ափաօս որ Հեղին այն մեծ եւ դժուարին պաշտօնին մարդն չէր . կփափաքէր ժողովուրդն Աստուծոյ եւ օրինաց հպատակեցունել, բայց այն փափաքն ի դործ չնկուեւ կարողութիւնն չունէր : Այն փառքն եւ պատիւն ուրիշին պահուած էր, եւ Մարտեշ էր անունն նորա, որուն վերայ ծննդենէն ի վեր տեսնուեցաւ Աստուծոյ մասնաւոր խորհուրդն եւ անտեսութիւնն :

Ծնունդ Մամուելի. — Արիմաթեմ քաղաքին մէջ Եղիանա անուն ոմն կար, որ երկու կին ունէր՝ Փեննանա եւ Աննա Փեննանա որդիք ունէր, Աննա չունէր : Ամէն տարի ընտանեօք Մելով ուխտի կ'երթար Եղիանա . անգամ մի դո՛ւ մատուցանելէն յետոյ երբոր սեղանի նստան, Եղիանա Փեննանային որդւոցն մասերն եւս իրենին հետ մէկտեղ տուաւ, եւ Աննա անորդի լինելուն՝ իրեն մի մասն միայն տուաւ : Այս բանիս վերայ Աննա այնչափ տրտմեցաւ եւ սիրան ելաւ որ սկսաւ լալ, եւ ամենեւին բերանն կերակուր չդրաւ : Եղիանա որովհետեւ զինքն շատ կսիրէր, շատ ջանաց մխիթարել . « Աննա՛, ինչո՞ւ կուլաս, կ'ատէր, ինչո՞ւ չես ու » « տեր եւ սիրադ կվշտացունես . մի՛ թէ ես քեզ տան աղոյժ » « աւելի լաւ չե՞մ . . . » Բայց այսպիսի սիրալիր խօսքերով եւս Աննային սիրան չէր կրնար մխիթարուիլ եւ անգաւաղութեան ցաւն մոռնալ :

Այնպէս տրտում տխուր ելաւ Աննա սեղանէն, գնաց Աստուծոյ տապանակին առջեւն անկաւ եւ լալով, « Տէ՛ր Աստուած, ասաց, թէ որ խեղճութեանս ողորմիս եւ ինձ « զաւակ մի տա, բոլոր կենացն մէջ քու ծառայութեանդ « պիտի նուիրեմ զայն » : Եւ մինչդեռ այսպէս Աննա վշտացեալ սիրտն Աստուծոյ առջեւն բանալով ուխտ կոնէր, Հեղի քահանայապետն, որ տաճարին դրան առջեւն ակոտով կնատէր, տեսնելով որ այս կինն ժամերով հոն կկենայ, չըրթունքն անդադար կշարժին եւ բերնէն ձայն մի չկեներ, կարծեց թէ գինով է, եւ « Մինչեւ ե՞րբ հոս գինով գինով « պիտի կենաս, ել, դուրս գնա » ասաց անոր . — Տէ՛ր իմ, « գինով չեմ ես, պատասխանեց Աննա դառնակակի՛ծ յոռա » « ջանօք . այլ ցաւագնեալ կին մի եմ, որ սրտիս ցաւն եկեր « Աստուծոյ առջեւն կթափեմ » : Զարմացաւ Հեղի, խանդաղատեցաւ վերան, օրհնեց զինքն եւ « Երթ ի խաղաղութիւն դուստր իմ, ասաց, Աստուածն Իսրայելի բոլոր իրմէ ուղած խնդրուածքդ տալ քեզ » : Ծնորակալ եղաւ Աննա, մխիթարուեցաւ ոչ սակաւ, գնաց Երկանն քով ուրախութեամբ նստաւ կերակուր կերաւ, եւ ոչ եւս երեսն տխրեցաւ :

Երկրորդ առաւօտն կանուխ երան, Աստուծոյ երկրպագութիւն արին եւ դարձան իրենց տեղն գնացին : Արիմաթեմ որ հասան, յիշեց Աստուած Աննային ջերմեանդ աղօթքն եւ խնդրուածքն, եւ անոր զաւակ մի տուաւ, որուն անունը Մարտեշ դրաւ Աննա, որ Աստուծոյ լաւք, կամ Աստուծոյ անունն կնշանակէ :

Մամուել Աստուծոյ կնուիրուի. — Մամուէլն կաթէն չկրտրած՝ չուղեց Աննա Երկանն հետ Մելով երթալ . այն ժամանակ ընծաներով երան գնացին, Աստուծոյ չնորհակալութեան դո՛ւ մատուցին, եւ Աննա որդին Հեղին տալով՝ « Տէ՛ր իմ, ես այն կինն եմ, ասաց, որ առջեւդ Աստուծոյ « աղաչեցի որ ինձ զաւակ մի տա . տուաւ, եւ ահա զսա « իրեն կնուիրեմ, որպէսզի բոլոր կենացն մէջ անոր ծառայէ » : Անկան երկրպագութիւն արին Աստուծոյ, եւ Աննա դո՛ւ թեան փառաւոր աղօթք մի մատուց Աստուծոյ :

Մանուկն Մամուէլ հոն տաճարն մնաց ի սպասու Տեանն, եւ հայրն եւ մայրն դարձան Արիմաթեմ . երբոր քիչ մի մեծցաւ, եկուղ հազաւ եւ սկսաւ Աստուծոյ ծառայել . եւ մայրն ամէն տարի իրեն փոքրիկ կրկնոց մի իւր ձեռքովն կշինէր կրերէր : Աստուած Աննան օրհնեց, եւ Մամուէլին տեղն երեք մանչ եւ երեք աղջիկ տուաւ :

Հեղի քահանայապետին անհագութիւնն, որդւոցն անօրէնութիւնն եւ Աստուծոյ սպառնալիքն . — Հեղի քահանայապետն ծերացած էր, եւ երկու քահանայ անկարգ ակտամոլ որդիք ունէր՝ Ոյինի եւ Փենեհեւ, որք չար օրինակ էին ժողովրդեան : Կտեսնէր Հեղի նոցա անպիտան վարքն, որ մինչեւ Աստուծոյ տանն մէջ ամէն անկարգութիւն եւ ցոփութիւն կ'անէին, կմեղադրէր, թոյլ կերպով՝ « Մի՛ անէք, « որդեակք, գէշ է, ձեզ չվայել » ասելով կխրատէր, կգատաբարտէր զանոնք, բայց չէր պատժէր : Նորա այս թուլութեան վերայ բարկացաւ Աստուած . հրեշտակ մի զրկեց որ իրեն խնայունէ թէ զինքն երեսէ ձգեց, որդիքն մի օր ուան մէջ պիտի մեռցունէ, զինքն եւս նոցա մեղացն ձայն չհանելուն համար չարաչար պիտի պատժէ, եւ քահանայապետութիւնն բոլորովին իւր ցեղէն պիտի հանէ :

Իսկ անդին Մամուէլ երթալով կմեծնար, եւ թէ Աստուծոյ եւ թէ մարդկանց աչքն կմանէր . ցորեկն կծառայէր Աստուծոյ տան մէջ, գիշերն եւս տապանակին առջեւն կպառկէր : Երբ տեսաւ Աստուած որ Հեղի հրեշտակին ազդարարութեանն եւս չարթնցաւ, ուղեց Մամուէլին ձեռքովն իմա ցունել որ վրէժխնդրութեանն ժամանակն կմօտենայ, փութայ առջեւն առնու : Ուստի գիշեր մի Մամուէլին քնացած ժամանակն զինքն « Մամուէլ, Մամուէլ » կանչեց : Տղայն

կարծելով թէ Հեղին զինքն կկանչէ, մէկէն ցատքեց անկողնէն, « Ահաւասիկ եմ » ասաց, եւ քովն գնաց որ նայի թէ ինչ կ'ուզէ : « Ես զքեզ չկանչեցի, ասաց Հեղի, գնա պառկէ տղաս » . նա եւս գնաց քնացաւ : Նորէն զինքն « Սամուէլ, Սամուէլ » կանչեց Տէր . ելաւ գնաց Հեղին, եւ « Ահաւասիկ եմ, ի՞նչ կ'հրամայես » ասաց, — Ես զքեզ չկանչեցի որդեակ, ասաց Հեղի, գնա քնացիր » : Երբորդ անգամ կանչեց Տէր զՍամուէլ . որ երբ նորէն գնաց Հեղին հասկացաւ նա որ Աստուած է զինքն կանչողն . « Դարձիր նորէն քնացիր, որդեակ, ասաց . եւ թէ որ դարձեալ քեզ կանչէ՛ պատասխան ատր . Սոսէ, Տէր, ծառայդ մտիկ կ'անէ » : Հազիւ թէ Սամուէլ քուն եղեր էր, Աստուծոյ ձայնն առաջին անգամներուն պէս զինքն « Սամուէլ, Սամուէլ » կանչեց . եւ երբոր « Սոսէ, Տէր, ծառայդ մտիկ կ'անէ » պատասխանեց մանուկն, ասաց Աստուած . « Այնպիսի բան « մի պիտի անեմ, որ Իսրայելի մէջ ո՛վ որ զայն լսէ՝ երկու « ականջքն հնչեն . եւ այն օրն պիտի կատարեմ բոլոր Հե-
« ղին եւ նորա տան վերայ ասածներս, պիտի սկսիմ եւ
« կատարեմ . վասնզի ես իրեն առաջուց իմացուցի թէ զին-
« քն անով տեղով պիտի ընջեմ, որովհետեւ գիտէր թէ
« որդիքն զԱստուած կհայհոյէին եւ զիրենք չէր պատժեր :
« Անոր համար իսկ երգում արի որ Հեղեայ տունն չկարեւ-
« նայ իւր անօրէնութիւնն քաւել մինչեւ յաւիտեան, ոչ
« խնկովք եւ ոչ զոհւիւք » : Գնացաւ Սամուէլ, եւ առաւօտն
կանուխ ելաւ տաճարին դռներն բացաւ, եւ վախճն Հեղին
բան չգրուցեց : Հեղի կանչեց զինքն, « Սամուէլ որդեակ,
ասաց, Աստուած քեզ ի՞նչ յայտնեց » . եւ շատ ստիպելէն
յետոյ, երբոր Սամուէլ իրեն պատմեց, « Ինքն է Տէր, ինչ-
պէս որ կ'ուզէ՛ այնպէս անէ » ասաց Հեղի, եւ այս ահաւոր
ազդարարութեամբ եւս չզգաստացաւ չարթնցաւ իւր ան-
զգայ բնութիւնն . տարիքն իսկ առեր, եւ աչքերն սկսե-
րէն չտեսնել : Անդին որդիքն եւս իրենց չար ծանապարհէն
ամենեւին ետ չկեցան . եւ իրենց նոր նոր անօրէնութեամբքն
կորստեան խորխորատին բերանն կրանային կլայնցունէին :
Իսկ Սամուէլ օրէ օր կմեծնար, եւ Աստուած հետն էր :

Հեղի եւ որդիքն կպատժուին . — Փղշտացիք եկան Իսրա-
յելացւոց վերայ յարձակեցան, եւ պատերազմի մէջ անոնցմէ
չորս հազար հողի ջարդեցին : Այն կոտորածն որ տեսան
ծերք, « Աստուծոյ տապանակն հետերնիս առնումք, ասա-
ցին, որպէսզի զմեզ թշնամեաց ձեռքէն փրկէ » . եւ չէին
մտածեր որ Աստուած իրենցմէ հեռանալէն ետքն՝ անոր ներ-
կայութեան նշանն ի՞նչ կրնար ընել իրենց : Երբոր իրենց
զրկած մարդերովն Սելովէն տապանակն Ուփնի եւ Փենեհէս

առին բանակն բերին, ժողովուրդն այնպիսի սոսկալի աղա-
ղակ մի փրցուց որ բոլոր օդն թնդաց : Փղշտացիք իմանա-
լով որ այն հրաշալի տապանակն է եկեր, սարսափեցան,
եւ մահն աչքերնուն առջեւն տեսնելով՝ սկսան զիրար խրա-
խուսել եւ քաջութեամբ պատերազմելու յորդորել : Պատե-
րազմի նշանն տրուելուն պէս երկու բանակք կատաղաբար
իրարու վերայ դիմեցին, Հրեայք յուսով վառուած, Փղշ-
տացիք եւս յուսահատութեամբ : Բայց Աստուած Հրէից
հետ չէր . շուտով լքան յաղթուեցան, եւ երեսուն հազար
հողի կորսնցուցին . անկան նաեւ Ուփնի եւ Փենեհէս, տա-
պանակն եւս զերի բռնուեցաւ :

Պատերազմէն ազատողներէն մին հաղուստն պատուած,
զլուին հող ցանած, վաղեց Հեղին եկաւ, որ աթոռով
զրան առջեւն նստեր անհամբերութեամբ լուրի կսպասէր .
երբ իրմէն լսեց ժողովրդեան առած սոսկալի հարուածն,
որդւոցն մահն եւ մանաւանդ տապանակին թշնամեաց ձեռքն
իշխալն, խելքն զլիսէն գնաց, նստած տեղէն կոնակին վերայ
անկաւ, ողն բեկաւ եւ մէկէն մեռաւ : Իննսունեւութ տա-
րեկան էր Հեղի, եւ քառասուն տարի Իսրայելացիքն դա-
տեց : Փենեհէսի կինն եւս որ ծնանելու մօտ էր, սկստայրին
եւ էրկանն մահն լսելով՝ ցաւն բռնեց եւ տղաբերքի ժամա-
նակն մեռաւ :

Տապանակին քոհմանց մէջ արած հարուածքն . — Փղշ-
տացիք տապանակն տարին Ազովտոս քաղաքն Դագոն կուռ-
քին տաճարն զրին, եւ երկրորդ օրն գնացին տեսան որ
Դագոն տապանակին առջեւն երեսի վերայ կործաներ է,
վերուցին տեղն կեցուցին : Երկրորդ առաւօտ տեսան որ
նորէն Դագոն կործաներ ընկեր է, զլուին եւ ոտքին երկու
թաթերն խորտակեր եւ գետինն ցրուեր էր, ձեռքն զրան
սեմին վերայ ընկեր եւ ողնահարն միայն տապանակին առ-
ջեւն մնացեր էր : Ազովտացւոց վերայ եւս Աստուծոյ ձեռքն
ծանրացաւ . ոչ միայն իրենք սոսկալի խոցերով կտանջուէին,
այլ նաեւ արտերն մկներ կվխտային եւ զանոնք կ'ապա-
կանէին :

Ջզաստացան, իմացան որ տապանակին համար էր որ
Աստուած զիրենք կչարչարէր . ոտք ելաւ ժողովուրդն, եւ
Փղշտացւոց նախարարներն կանչեցին որ առնուն դայն ուրիշ
տեղ փոխադրեն, եւ Գեթթացւոց ուղեւորն Գէթ քաղաքն
տարուեցաւ : Հոն եւս սկսաւ ժողովուրդն խոցերով տան-
ջուիլ ջարդուիլ, մինչեւ մէջերնին խոռովութիւն ելաւ, եւ
առին տապանակն Ասկադոն տարին : Ասկադոնացիք չուզե-
ցին ներս առնուլ . մարդիկ զրկեցին, բոլոր երկրին նախա-
րարներն կանչեցին . « Այս ի՞նչ է, կ'ասէին, ամէն տեղ

« այնչափ մարդ մեռցունելէն յետոյ հոս բերիք տապանակն
« որ զմեզ եւս ջարդէ. մեք չեմք ուզեր. թէ որ չէք ուզեր
« որ բոլոր Փղշտացիքս ջարդուիմք, առէք զինքն եւ իւր
« տեղն յուղարկեցէք. վասն զի քանի որ քաղաքնիս մտեր
« է՝ խոցերու եւ մահուան ձայնէն ուրիշ բան չլսուիր » :

Գարձ տապանակին եւ կոտորած Բեթսամիւսացոց. —
Նախարարք փութանակի քուրմերն եւ կախարդներն կան-
չեցին եւ հարցուցին թէ տապանակն ի՞նչ անին. նոքա միա-
բերան խորհուրդ տուին որ նոր սայլ մի չինել տան, երկու
անդրանկածին երկնջներ լծեն, տապանակն մէջն դնեն եւ
ընծաներով ետ դարձունեն. « Երկնջներն առանց առաջնոր-
« զի ճամբայ կ'անէք, կ'ատէին. թէ որ իրենք իրենցմէ Իս-
« րայելացոց երկիրն երթալով՝ Բեթսամիւսի ճանապարհն
« բռնեն, գիտցէք որ այս մեծամեծ չարիքն մեր վերայ բե-
« րողն տապանակն է. ապա թէ ոչ՝ կ'իմանամք թէ ինքն
« չէ, եւ մեք սխալ կարծեցինք » :

Ըստ այսմ ճամբայ հանեցին տապանակն, հինգ նախարար
եւս ետեւէն կ'երթային, եւ դէպի Բեթսամիւս շտկուեցաւ
սայլն : Բեթսամիւսացիք ցորեն կ'նծէին. երբոր հեռուէն
տեսան զտապանակն Աստուծոյ, ուրախութեամբ բնդ առաջ
վազեցին. սայլն եկաւ Ուսէէ Բեթսամիւսացոցն անդատ-
տանն մտաւ կայնեցաւ. հոն մէկէն քովն սեղան կանգնեցին,
սայլէն վար առին, սայլն ջարդեցին, փայտերովն կրակ վա-
ռեցին, երկնջներն ողջակէզ արին, եւ նախարարք տեղեր-
նին դարձան :

Բեթսամիւսացիք հետաքրքրութեամբ տապանակին մէջն
նայելուն համար՝ Աստուած վերանին բարկացաւ եւ իրենց-
մէ յիսուն հազար եօթանասուն հոգի ջարդեց : Բեթսամիւ-
սացիք սարսափած մեծ սուգ մտան, Կարիաթարիմ մարդ
դրկեցին որ զան տապանակն առնուն, վասնզի « Ո՞ր կարիցէ
չըջել առաջի Տեսուն Աստուծոյ սրբոյս այտորիկ » կ'ատէին :
Կարիաթարիմացիք եկան տապանակն առին, տարին բլրի
մի վերայ՝ Ամինադարին տունն դրին. եւ որովհետեւ Ամի-
նադար Դեւեայ ցեղէն էր, Եղիազար որդին քահանայու-
թեան նուիրեց, եւ սրահապան կանգնեցին զինքն տապա-
նակին Աստուծոյ՝ որ ութսունհերեք տարի հոն կեցաւ :

Սամուէլ մեռչիւն դասաւոր Խորայելի. Փղշտացոց ձեռնէն
զՀեւայս կ'ազատէ եւ կրարեկարգէ. — Տապանակին դառնա-
լուն վերայ քան տարի անցեր էր, եւ Խորայելացիք Փղշ-
տացոց հարստահարութեանն տակ կ'հեծէին. սակայն Սա-
մուէլ կ'աշխատէր որ իւր հայրենակիցքն ազգային եւ կրո-
նական կապով միացունէ զօրացունէ. եւ երբ տեսաւ որ
անոնք իրենց քաշած նեղութիւններէն խրատուած՝ նորէն

առ Աստուած հարցն իւրեանց զիմելու յօժարութիւն կցու-
ցանեն, գեղեցիկ առիթն չփախցունելով՝ ելաւ գլխաւոր
քաղաքներն պտըտեցաւ, ամէն տեղ յորդորելով զՀրեայս որ
օտար աստուածներն՝ զԲաղասիման եւ զԱստարովթ՝ մէջեր-
նէն վերցունեն, եւ սրտերնին առ Տէր պատրաստեն, որպէս
զի զիրենք Փղշտացոց ձեռքէն ազատէ. եւ ընդհանուր ժո-
ղով մի գումարեց ի Մասեփաթ : Հոն բոլոր ժողովուրդն
մեղքն խոստովանեցաւ, Աստուծոյ բարկութիւնն իջեցունե-
լու համար օրն ի բուն ծով կեցաւ, եւ Սամուէլին արած
այս մեծ բարւոյն համար որ զիրենք Աստուծոյ հետ հաշտե-
ցուց, զինքն Հեղիին տեղ դատաւոր Խորայելի՝ դրին :

Փղշտացիք լսելով որ Հրեայք ամէն կողմէն Մասեփաթ
եկեր ժողովել են՝ վախցան, եւ մէկէն բազմութեամբ վե-
րանին զիմեցին, որպէսզի յանկարծակիի բերելով զիրենք
ջարդեն : Սամուէլ զառնուկ մի ողջակէզ արաւ Աստուծոյ,
եւ ազակեց որ ժողովուրդն թշնամեացն ձեռքէն ազատէ.
եւ դեռ ողջակէզն չէր աւարտած, մեծաւ բարբառով որո-
տաց Տէր ի վերայ Փղշտացոց, որ չփոթեցան եւ անելիք-
նին չէին գիտեր : Այս ժամանակ Խորայելացիք վերանին
վազեցին, եւ սաստիկ ջարդ տալով հաղածեցին զնոսա, եւ
բոլոր անոնց իրենցմէ առած քաղաքնին ետ առին :

Այսպէս Խորայելացիք ամօթալի լուծէ մի ազատելով՝
հանգիստ իրենց երկիրն բնակեցան, եւ Սամուէլ այն հան-
դարտութեան ժամանակն հին սովորութիւններն նորոգելու
եւ մովսիսական օրինաց պատիւն վերահաստատելու անցուց :
Այս մտքով իսկ՝ Արիմաթեմ, Հոսամաթ, Բեթէլ, Մասեփաթ,
Գազգաղա, Երիքով եւ ուրիշ քաղաքներ մարգարէից զըզ-
րոցներ բացաւ. ասոնք ճարտասան եւ բանաստեղծութեան եւ
էին, որ իւր առաջնորդութեամբն բանաստեղծութեան եւ
երաժշտութեան կանոններն եւ ազգային աւանդութիւններն
կսովրէին, յետոյ ժողովրդեան մէջ կցրուէին, եւ իրենց
աստուածազդեցիկ լեզուովն անոր հաւատքն ու ազգասի-
րութեան հոգին կվառէին :

Մարգարէք. — Այս մարգարէից՝ հայրենեաց եւ իրենց ժո-
ղովրդեան արած մեծամեծ ծառայութիւններն եւ աստուա-
ծախօս մարգարէութիւններն եւ քարոզութիւններն հետզհետեւ
պիտի տեսնեմք : Եկեղեցին Բրիտանի անոնցմէ տանեկէցն
իրեւ մարգարէս Աստուծոյ եւ թարգման պատգամաց նորա
կտնէ, եւ գրուածքն իրեւ ման Սուրբ Գրոց կպատուէ :
Կրթութիւն ի Մեծ եւ ի Փոքր մարգարէս :

Մեծերն չորս են. Եսայի, Երեմիա, Եզեկիէլ եւ Դանիէլ :
Փոքրերն երկոստասան. Ուսէէ, Ամուս, Միքիէ, Յովէլ,
Աբդիու, Յովնան, Նաուււմ, Ամբակոււմ, Սոփոնիա, Անգէոս,
Զաքարիա եւ Մաղաքիա :

Հրեայի բազաւոր կ'ուզեն Սամուէլէն . — Սամուէլ սովորաբար իւր ծննդեան քաղաքն Արիմաթեմ կրնակէր, ուր եւ Աստուծոյ սեղան կանգնած էր. այլ եւ ամէն տարի Բեթէլ, Գաղգաղա եւ Մասեիաթ կ'երթար, եւ ժողովրդեան դատաւաններն կկտրէր : Երբոր ծերացաւ, իւր տեղն Յովէլ եւ Աքիա որդիքն Իսրայելացւոց դատաւոր դրաւ, եւ զիրենք Բերտաբէ քաղաքն բնակեցուց : Բայց Հեղեայ որդւոցն պէս նոքա եւս իրենց Սամուէլ հօրն ճամբան չըննեցին . զօշաքաղութեան ետեւէ եղան, եւ կաշառքով անիրաւ դատաւաններ կ'անէին : Ուստի եւ Իսրայելացիք ամէն տեղէ եկան Արիմաթեմ ժողովեցան, եւ Սամուէլի « Դուռն ծերացար, ասացին, որդիքդ քու ճամբուդ չեն հետեւիր . ուրեմն մեր վերայ թագաւոր մի զիր որ ուրիշ ազգաց պէս զմեզ դատէ » :

Ժողովրդեան այս առաջարկութիւնն չատ ծանր եկաւ Սամուէլի . աղօթքի կեցաւ առ Տէր, որ Իսրայելացւոց առ ինքն արած ապերախտութիւններն յիշեցունելով՝ զինքն խորախուսեց : « Ժողովրդեան խնդիրքն կատարէ, ասաց, վառն « զի ոչ եթէ զքեզ անարգեցին, այլ զիս մերժեցին որ վրա « բանին չթագաւորեմ . զիրենք եզխատուէն հանած օրէս « ի վեր ի'նչ որ ինձ արին՝ նոյնն կ'անեն նաեւ քեզ : Ատնք « չեմ որ զիս թողուցին եւ գնացին օտար աստուածներու « ծառայեցին : Միայն թէ առաջուց հասկացուր նոցա թաւ « գաւորին իրաւունքն » : Աստուծոյ այս պատգամն ժողովրդեան յայտնեց Սամուէլ, եւ « Ատնք պիտի լինին ահա, ասաց, ձեր թագաւորին իրաւունքն, մանչ զաւակնիդ պիտի առնու, կառավարներ եւ հեծեալ զօրք, եւ կառացն առջեւէն գնացող սուրհանդակներ պիտի անէ . ահա նոնցմէ ոմանց իւր հունձքն հնձել եւ կութքն կլթել պիտի տայ, եւ ոմանց՝ զէնք եւ կտոք շինել պիտի տայ . ձեր աղջկունքն պիտի առնու իրեն իւզագործ, խորտկարար եւ հացագործ պիտի անէ . ամենէն լաւ արտերնիդ, այգիներդ եւ ձիթենիներդ պիտի առնու եւ իւր ստրկացն պիտի տայ . սերմունքներդ եւ այգիներդ պիտի տասանորդէ եւ իւր ներքինեացն եւ ստրկացն պիտի տայ . ձեր ծառաներն եւ աղախիմներն պիտի առնու, անասուններդ եւս պիտի տատանորդէ, եւ դուք իւր ծառայքն պիտի լինիք : Յայնժամ ձեր այն ընտրած թագաւորին դէմ առ Աստուած պիտի աղաղակէք, բայց նա ձեզ մտիկ պիտի չանէ » :

Զուգեցին Հրեայք մտքերնին փոխել . « Թող մեք եւս ուրիշ ազգաց պէս լինիմք, կ'ասէին . թագաւորնիս զմեզ դատէ եւ առջեւնիս իյնայ, մեզ հետ մեր թշնամեացն դէմ պատերազմի : — Խօսքերնին կատարէ, ասաց Աստուած

Սամուէլին, եւ մէկն թագաւորեցուր իրենց) : Եւ Սամուէլ կանչեց զիրենք, ասաց որ տեղերնին երթան, եւ ուզած թագաւորնին ընդունելու պատրաստուին :

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ

Սաւուղ եւ Սամուէլ . — Սաւուղ Թագաւոր կ'ընտրուի . — Սաւուղ Ամոնացւոց կյալով . — Տանդէն Թագաւորութեանն Սաւուղայ . Սամուէլ իշխանութեան կիրառարի . — Սաւուղի անհնազանդութիւնն . — Յովնանայ բաշտիւնն եւ ակամայ երդմնազանցութիւնն . — Սաւուղ Աստուծոյ երեսն կ'իյնայ . — Դաւիթ Թագաւոր կ'օծուի . — Դաւիթ քնարահար կլինի Սաւուղայ . — Պատերազմ ընդ Փղշտացիս . Գողիամ . — Դաւիթ զԳողիամ կսպանէ . — Յովնանայ սէրն առ Դաւիթ . — Սաւուղ Դաւիթ կնիսխանի եւ կ'ուզէ սպանել . — Դաւիթ կփախչի, Յովնանն եւ Դաւիթ դաշինք կընեն . — Դաւիթ Աքիմիէք քահանայապետին քով կ'երթայ . — Դովեկ Ասորի եւ կոտորած քահանայից . — Դաւիթ ի Գէթ, յՈգոմայ այրն եւ ի Կեիլա . — Դաւիթ Սաւուղայ կենացն կխնայէ . — Մահ Սամուէլի . — Նարալ եւ Արիգեա . — Դաւիթ վեհանձնութեամբ երկրորդ անգամ Սաւուղայ կենաց կխնայէ . — Փղշտացիք Իսրայելացւոց վերայ կյարձակին, եւ Սաւուղ Սամուէլ մարգարէին խորհուրդ կհարցունէ . — Մահ Սաւուղայ եւ որդւոց նորա . — Դաւիթ Սաւուղայ եւ Յովնանանու մահն կլսէ եւ կ'որբայ :

(1080—1040)

Սաւուղ եւ Սամուէլ . — Այն ժամանակներն Բենիամինի ցեղին մէջ Կիս անունով հարուստ մարդ մի կար, որոյ որդին Սաւուղ կոչեցին : Եւ անձնեայ, ուսովն ամենէն բարձր էր, եւ բոլոր Իսրայելի մէջ իրեն պէս զեղապառչած մարմնով մարդ չկար : Այն օրերն Կիս իւր էջերն կորսնցունելով՝ ասաց որդւոցն որ ծառայի մի հետ երթայ փրնտրուէ : Շատ տեղ փնտռելէն յետոյ երբ չգտան, Սաւուղ եւ կ'ուզէր դառնալ, որպէս զի հայրն էջերն թողլով՝ իրենց ուշանալուն վերայ հոգ չ'անէ . բայց ծառայն ասաց թէ, « Որովհետեւ մինչեւ հոս հասեր եմք, եկուր միանգամ երթամք Տեսանողին (1) հարցունեմք, կարելի է մեզ ճամբայ մի ցուցանէ » : Առաջին օրէն Աստուած ասեր էր Սամուէլին թէ « Վաղն այս ժամուն Բենիամինի երկրէն մարդ մի պիտի զրկեմ, զայն թագաւոր օծէ . ինքն պիտի Փղշտացւոց ձեռքէն ժողովուրդս ազատէ » : Եւ երբ Սաւուղ Սամուէլին առջեւն եկաւ, իմացուց իրեն Աստուած թէ

(*) Առաջին ժամանակներն մարգարէին « Տեսանող » կ'ասէին Հրեայք, իբրեւ Աստուած տեսնող :

ինքն է իւր ընտրած թագաւորն . « Հոգ մի աներ , ասաց
« Սամուէլ Սաւուղին . հօրդ էջերն գտնուած են : Իսրայելի
« մէջ եղած ամենէն լաւ բաներն որո՞ւն համար են , բայց
« եթէ քեզ եւ հօրդ տան համար : — Տէր իմ , պատասխա-
« նեց Սաւուղ , ի՞նչ է այդ ասածդ . ո՞չ ապաքէն ես բենիա-
« մինի ցեղէն եմ՝ որ Իսրայելի ցեղից մէջ ամենէն փոքրն
« է , եւ հօրս տունն բենիամինի ցեղին մէջ ամենէն աննշանն :
« Ինչո՞ւ ուրեմն հետս այդպէս կ'իստիս » : Բայց Սամուէլ
առանց պատասխանելու զինքն առաւ հետն , Բաւնա ասուած
բարձր տեղն տարաւ , ուր զոհ եւ սեղան պատրաստուած
էր , եւ զինքն ամէն կոշնականներէն վեր նստեցուց : Կե-
րակրէն ետքն Բամայէն վար քաղաքն իջան , եւ հոն պառ-
կեցաւ Սաւուղ :

Առաւօտն կանուխ հետն գնաց Սամուէլ մինչեւ քաղաքէն
զուրկ , ասաց ծառային որ առջեւէն երթայ . եւ երբոր նա
սակաւ մի հեռացաւ եւ երկուքնին մինակ մնացին , « Կայնէ
« քիչ մի , ասաց Սաւուղին , եւ իւզոյն սրուակն առաւ ,
« անոր զլուխն թափեց , համբուրեց զինքն եւ « Աստուած
« զքեզ իւր ժառանգութեան վերայ իշխան օծեց , ասաց ,
« դուն պիտի իշխես Աստուծոյ ժողովրդեան վերայ , եւ չորս
« կողմն առած թշնամեացն ձեռքէն դուն զինքն պիտի փրկ-
« կես : Եւ որպէս զի իմանաս թէ զքեզ Աստուած օծեց ,
« ահա քեզ երեք նշան . այսօր յինէ գատուելէդ յետոյ Բե-
« նիամինի լերան մէջ Հոաքելի գերեզմանին քով երկու
« մարդ պիտի գտնես որ վազելով վերայ պիտի դան զդու-
« ցէն թէ փնտռած էջերդ գտնուեցան , եւ հայրդ քեզ համար
« հոգ կ'անէ : Անկից փոքր մի յառաջ երթալով պիտի տես-
« նես որ երեք մարդ Բեթէլ կ'երթան Աստուծոյ զոհ մա-
« տուցանելու . մին երեք ուլ վերուցած , միւսն երեք հացի
« աման , եւ երրորդն արկ մի զինի . զքեզ պիտի ողջունեն
« եւ երկու հաց պիտի տան քեզ , որ պիտի աճնուս . յետոյ
« ի Գաբաա պիտի գաս ի բլուրն Աստուծոյ . հոն քաղաքին
« մէջ մարգարէից պարուն պիտի հանդիպիս , որ առջեւնին
« սրինդ , թմբուկ , փող եւ քնար ձգած՝ պիտի մարգարէս-
« նան . յայնժամ քու վրայդ եւս Աստուծոյ հոգին պիտի գայ ,
« դուն եւս հետեւնին պիտի մարգարէանաս եւ պիտի փոխ-
« դուս՝ ուրիշ մարդ պիտի լինիս : Յինէ առաջ Գաղգաղա
« պիտի իջնես . հոն եօթն օր սպասէ ինձ մինչեւ որ գամ
« եւ ի՛նչ անելիքդ քեզ իմացունեմ » : Քանակ երկու տարե-
կան էր Սաւուղ :

Սամուէլէն բաժնուելուն պէս՝ իսկոյն Աստուած Սաւուղին
սիրան փոխեց , զօրացուց . Սամուէլին ասած բոլոր նշանքն
կատարուեցան : Աստուծոյ բլուրն որ հառաւ , մարգարէք

առջեւն ելան , իւր վերայ եւս մարգարէութեան հոգի եկաւ ,
ինքն իսկ անոնց մէջ մտաւ եւ սկսաւ մարգարէանալ . այն-
պէս որ բոլոր զինքն ճանչցողք ապշեցան մնացին եւ զար-
մանքով իրարու կ'ասէին . « Միթէ Կիսեայ որդին չէ՞ սա » .
ուստի եւ այնուհետեւ առակ եղաւ Իսրայելացւոց մէջ որ
իւր կարողութենէն վեր դործողութիւն անողին « Եւ Սաւուղ
ի մարգարէս » կ'ասէին :

Սաւուղ քաղաք կ'ընտրուի . — Սամուէլ Իսրայելացիքն
Մասեիաթ ժողովեց՝ մէջերնէն մին վիճակաւ թագաւոր
ընտրելու : Նախ տամեւերկու ցեղից վերայ վիճակ ձգեց ,
եւ ելաւ Բենիամինի ցեղին . Բենիամինի ցեղին եւս իւրա-
քանչիւր տոհմին վերայ վիճակ ձգեց , եւ Մատաթայ տոհ-
մին ելաւ , անտի եւս Սաւուղին վերայ : Իսկոյն փնտռեցին
զինքն , եւ երբ չգտան՝ Աստուծոյ զիմեց Սամուէլ որ ուր
լինելն իրեն յայտնէ , եւ իմացաւ որ հօրն տունն պահուըտեր
է . գնաց գտաւ բերաւ եւ ժողովրդեան ցուցուց . եւ որով-
հետեւ ամենէն ուսով չափ բարձր էր , « Տեսէք , ասաց ժո-
ղովրդեան , Աստուծոյ ընտրածին պէս մէջերնիդ ոչ ոք կայ » .
եւ ժողովուրդն ուրախութեամբ « Կեցցէ՛ արքայ » կան-
չեց . եւ Սամուէլ անոնց կարգաց թագաւորին իրաւունքն
եւ պարաքն , եւ թագաւորութեան օրէնքն (*), գրքի մի մէջ
զանոնք գրեց , տապանակն դրաւ դայն , եւ զանոնք արձա-
կեց , եւ ամէն մարդ տեղն դարձաւ : Սաւուղ եւս հօրն տունն
դարձաւ ի Գաբաա , հետն գնացին նաեւ զօրաց մի մասն :
Սակայն չատ մի մարդիկ կոուսային թէ իրենք լինին թա-
գաւոր . յոյսերնին պարապն ելնելով , սկսան անարգել զՍա-
ւուղ իբրեւ աննշան ոմն : « Դա՞ է , կ'ասէին , նա՞ որ զԻս-
րայէլ պիտի ազատէ » : Բոլոր ժողովուրդն ընծայ տարաւ
թագաւորին , բայց սոքա անարգեցին զինքն եւ ընծայ չը
բերին :

Սաւուղ Ամնացուց կ'աղթէ . — Բայց այդ նախանձող
ժանտերն չուտով խայտառակեցան , եւ քիչ ատենէն իմա-
ցաւ Իսրայէլ թէ Աստուած իրեն արժանի մարդն ընտրեր
էր ի թագաւոր , որ վեհանձնութեամբ զիտէր նաեւ ներել
իւր հակառակորդացն , ինչպէս պիտի տեսնեմք :

Հաղլւ ամիս մի անցեր էր վերան , Ամնացուց Նաաս
թագաւորն զօրքով եկաւ Գաղաաղու Յաբիս քաղաքն քովն
բանակեցաւ : Յաբիսացիք յուսահատած պատգամաւոր զըր-
կեցին Նաասին , եւ « Դաչինք զիր հետերնիս , կ'ասէին , եւ

(*) Այս օրինադրումն իմա կորսուած է . միայն Երկրորդումն Օրինաց
գրքին ԺԷ գլխոյն 15—20 համարներն կ'հրամայեն որ օտարազգի մարդ իրենց
թագաւոր չըրուի :

քեզ ծառայեմք: — Այն ժամանակ հետերնիդ դաշինք կդնեմ, պատասխանեց վայրենամիտն Նաաս, երբոր աջ կողմի աչքերնիդ հանէք, եւ անով բոլոր Իսրայէլն նախառեմ»: Եօթն օր ժամանակ ուղեցին, եւ Գաբաա մարդիկ ուղարկեցին առ Սաւուղ, եւ իրենց սոսկալի խեղճութիւնն պատմեցին. ժողովրդեան սիրտն կտրտեցաւ եւ սկսաւ լալ: Այն միջոցին եղներովն արտէն կգառնար Սաւուղ. անդին ժողովրդեան լալու ձայնն առաւ, եւ « Ինչո՞ւ կուլայ ժողովուրդն » հարցուց. եւ երբ պատճառն իմացաւ, Աստուծոյ հոգին վերան իջաւ, սաստիկ բարկացաւ. իսկոյն եղներէն երկու հատն բռնեց կտոր կտոր արաւ եւ ամէն տեղ Իսրայէլացւոց զըրկելով՝ սպառնացաւ թէ « Ո՛վ որ Սաւուղայ եւ Սամուէլի ետեւէն չգայ, այսպէս պիտի լինին անոր եղներն »: Ամենուն վերայ վախ ձգեց Աստուած, եւ անդէն երեք հարիւր երեսուն հազար հոգի մի մարդու պէս ոտք ելան, եկան քովն ժողովեցան: Աչքէ անցուց Սաւուղ, կարգաւորեց, երեք գունդ բաժնեց, երկրորդ առաւօտ կանուխ Ամնացւոց բանակին վերայ դիմեց, զարկաւ ցրուեց զանոնք, եւ Յաբխեցիքն ահագին թշնամւոյն ձեռքէն ազատեց: Այն անակընկալ յաղթութեան վերայ ժողովուրդն սաստիկ ուրախացած՝ Սամուէլին գնացին, եւ « Սաւուղին թագաւորելուն դէմ կեցողներն ձեռքերնիս տուր որ սպաննեմք » կ'ասէին. բայց Սամուէլ դէմ կեցաւ արքայասէր ժողովրդեան կամացն, եւ ասաց վեհանձնութեամբ. « Այսպիսի ուրախութեան օրն պէտք չէ սգոյ օր դառնայ. վաճառի այսօր փրկեց Տէր Դիսրայէլ »:

Հանդէս քաղաւորութեանն Սաւուղայ. Սամուէլ իօխանուրենէն կհրաժարի. — Այն յաղթութեամբն եւ զթութեան օրինակովն Սաւուղայ անունն մեծցաւ, եւ ազդեցութիւնն բոլոր ժողովրդեան վերայ տարածուեցաւ: Բոլոր տարածայնութիւններն վերցան, եւ ամէնքն զՍաւուղ կողմէին: Ուստի յարմար ժամանակ համարեցաւ Սամուէլ որ թագաւորութեան հանդէսն անէ. եւ յետոյ բոլոր տէրութեան հոգն Սաւուղայ վերայ թողու: Մարդ զրկեց ամէն տեղ եւ հրաւիրեց զժողովուրդն ի Գազգաղա: Հոն Աստուծոյ եւ ժողովրդեան առջեւ կրկին թագաւոր օծեց զՍաւուղ, խաղաղական զոհեր մատուցին, եւ ուրախացան յօգ: Այն ժամանակ ասաց Սամուէլ բազմութեան. « Ահա ինդիրքնիդ « կատարեցի եւ ձեզ թագաւոր մի տուի, որ արդ առջեւ « նէդ կ'երթայ եւ կպատերազմի: Այլ ծերացայ ես, երթամ « հանդիմ: Տղայութենէս ի վեր մէջերնիդ եղայ. ահաւասիկ « պատասխան տալու պատրաստ կեցեր եմ. Աստուծոյ եւ « իւր օծելոյն առջեւն զրուցեցէք, թէ որ մէկուն եղն կամ

« էչն առի, կամ ձեզմէ մէկն զրկեցի, կամ մէկուն ձեռքէն « կաշառք առի՝ զրուցեցէք, որպէսզի հատուցանեմ ձեզ »: Միարեան աղաղակեց ժողովուրդն թէ « Դուն ոչ զմեզ նեղեցիր, ոչ զրկեցիր եւ ոչ մէկուն ձեռքէն բան մի առիր: — Ուրեմն մէջերնիս վկայ լինի Տէր եւ իւր օծեալն, ասաց Սամուէլ, որ վերաս բան մի չգտաք » եւ բոլոր ժողովուրդն կրկնեց թէ « Վկայ լինին »:

Յայնժամ Սամուէլ սկսաւ եզրապտտէն ելնելէն ի վեր Աստուծոյ ըրած մեծամեծ բարիքն յիշեցունելով ցուցանել թէ անոնք թագաւորութեան զործքերէն եւս վեր էին, վասն զի Աստուած էր իրենց թագաւորն եւ ոչ թէ մարդ: Ժողովրդեան փափաքած փոփոխութիւնն դատապարտեց, խոտաւացաւ որ Աստուած զիրենք դարձեալ պաշտպանէ՝ թէ որ թէ՛ իրենք եւ թէ թագաւորնին իւր պատուիրանքն պահեն, իրեն հաւատարիմ մնան: Ասոնք խօսելէն եւ ժողովրդեան սիրտն շարժելէն ետեւ, որպէս զի չկարծուի թէ ինքն իւր կողմէն էր ասած յանդիմանութիւնն՝ հրաշքով մի հաստատեց: Պաղեստին ամառն ամենեւին փոթորիկ եւ անձրեւ չլինիր, ամպ եւս հազիւ երբէք կտեսնուի երկինքն. անձրեւի ամիսներն են նոյեմբեր, դեկտեմբեր, յունուար եւ փետրուար: Դիտած էին այս բանն նաեւ Հրեայք: « Դիտէք, ասաց Սամուէլ, որ ցորենի հունձքին ժամանակն է հիմա. պիտի աղաղակեմ առ Տէր, եւ որոտմունք եւ անձրեւ տայ ձեզ, որպէս զի հասկանաք թէ մեծ չափութեամբ արիւք ընդդէմ Աստուծոյ՝ ձեզ թագաւոր մի ուղելով »: Լսեց Աստուած մարգարէին ձայնն. երկինքն մթնեցաւ, ահագին որոտմունք եղան եւ հեղեղի պէս սկսաւ անձրեւ գալ: Զարհուրեցաւ, սարսափեցաւ ժողովուրդն, Սամուէլին ոտքն անկաւ մեղայ գոչելով, որպէս զի իրենց համար Աստուծոյ աղօթք անէ եւ զարդար ցատումն նորա իջեցունէ: Խնդիրքնին կատարեց Սամուէլ, եւ իւր աղաչանքն երկինքն բացուեցաւ. եւ նորէն խրատ տուաւ իրենց Սամուէլ որ Աստուծոյ վախնան, ճշմարտութեամբ եւ յամենայն սրտէ անոր ծառային իրենք եւ իրենց թագաւորն թէ որ չեն ուղեր Աստուծոյ երեսէն ինչալ եւ կորսուիլ:

Սաւուղի անհնազանդութիւնն. — Այնուհետեւ սկսաւ Սաւուղ իւր թագաւորութիւնն կարգի դնել. ընտրեց իրեն երկու հազար թիկնապահ զօրք. հազար մի եւս Յովնաթան որդւոյն տուաւ եւ զինքն Գաբաա թողուց Փղշտացւոց դէմ. արձակեց ժողովուրդն. եւ ինքն գնաց ի Մաքմաս: Իւր հազարովն մտաւ Յովնաթան ի Գաբաա, եւ Փղշտացւոց պահապան զօրքն զարկաւ կտարեց: Փղշտացիք կատաղած

բոլոր ուժով Իսրայելացւոց վերայ զիմեցին ի Մաքմաս , եւ ունէին երեսուն հազար կառք , վեց հազար հեծեալ , եւ հետեւակ անրաւ : Սաւուղ եւս բոլոր երկրին մէջ փող զարկեր եւ Իսրայելացիքն Գազգաղա ժողովեր էր : Բայց երբ որ թշնամեաց այն ահագին բանակն տեսան՝ այնպէս սարսափեցան Իսրայելացիք որ սկսան փախչիլ Յորդանանէն անդին , եւ կամ այրերու , դոմերու , ժայռերու եւ խոր խորաններու մէջ պահուրախ : Սաւուղին քովն մնացողներն եւս մեծ վախի մէջ էին : Սամուէլ Աստուծոյ կողմանէ Սաւուղին պատուիրեր էր որ եօթն օր զինքն Գազգաղա սպասէ , որպէս զի զայն Աստուծոյ զոհ մատուցանէ եւ նորա օգնութիւնն խնդրէ : Տեսաւ Սաւուղ որ եօթներորդ օրն եւս առաջ կ'երթայ , Սամուէլ չերեւիր , եւ զօրքն հեռոյհեռէ քովէն կ'թօթափին կ'երթան , չկրցաւ համբերել , եւ աստուածային պատուիրանին դէմ՝ ինքն առաւ ողջակէզն մատոյց : Ողջակէզն լմբնալու վերայ էր՝ եւ ահա հասաւ Սամուէլ , տեսաւ եղած սրբապիղծ պատուիրանադանցութիւնն . « Այս ի՞նչ էր որ արիր , ասաց . թէ որ Աստուծոյ պատուիրանին դէմ չգործէիր , այսօր նա քու թագաւորութիւնդ Իսրայելի մէջ յաւիտեան պիտի հաստատէր . բայց արդ թագաւորութիւնդ չմնաց , եւ Տէր իւր սրտին համեմատ մարդ մի փնտռէ եւ իշխան դնէ իւր ժողովրդեան վերայ , որովհետեւ դուն՝ քեզ պատուիրածին դէմ արիր » : Այս ասելով՝ ելաւ Սամուէլ դնաց ի Գաբաա , ուր էր Յովնաթան :

Յովնաթանայ բաշտփիւնն եւ տկամայ եղմամբացնութիւնն . — Ասով Սաւուղին քովն մնացած զօրաց մի մասն եւս իւրմէ հեռացաւ , մնացին վեցհարիւր հօգի . անկարելի էր այնչափ զօրքով թշնամեաց բազմութեանն դէմ դնել , որ երեք դունդ բաժնուեցան եւ բոլոր երկիրն կ'ապակաւնէին : Այն յուսահատ վիճակին մէջ Յովնաթան՝ որ իւր անվերեր արիութիւնն արդէն Գաբաայի մէջ ցուցուցած էր , « Աստուած քիչով եւս յաղթել կուտայ » ասելով՝ կապարձակիրն հեռն առած՝ դադուակ բանակէն դուրս ելաւ , եւ ժայռերու մէջէն նեղ ճամբով մի դնաց թշնամեաց յառաջապահ գնդին մէջ մտաւ , եւ առջեւն ելնողն սպաննեց : Փղշտացիք յանկարծակիի գալով՝ կարծեցին թէ Հրեայք բանակին կոխեր են . Աստուած եւս վերանին սաստիկ վախ մի ձգեց , սարսափեցան՝ տակն ու վերայ եղան , եւ սկսան զիրար խցցոտելով փախչիլ : Անդին Սաւուղ անոնց գոռում գոչումն կ'սէ , եւ տեսնելով որ Յովնաթան չկայ , կ'իմանայ թէ Աստուած անոր ձեռքովն թշնամեաց մէջ չփոթութիւն ձգած է , ինքն եւս այն սակաւթիւ բանակովն ա-

նոնց վերայ կ'յարձակի . պահուրտած Հրեայք յաղթութեան ձայնն առնելով՝ չորս կողմէն կ'վազեն քովն կուգան կ'ժողովին . զօրքն յուսով տասն հազարի կհասնի , եւ Սաւուղ ուղեւով Փղշտացիքն բոլորովն ջարդել՝ անխոհեմութեամբ մեծ սխալմունք մի կ'անէ եւ « Անիծեալ լինի , կ'ասէ , այն մարդն որ իրիկուն չեղած հաց ուտէ , մինչեւ որ թշնամին ներէս վրէժ առնում » : Վերան շատ չանցնիր մեղուաց անտառի մի առջեւ կհասնին , եւ զօրքն անթիւ ծարաւ կը տեսնէ առատ մեղր , եւ համարձակիր ուտելու զօրանալու , եւ կսկսի դանդաղել : Յովնաթան չզիմարելով թէ հայրն զժողովուրդն երգունցուցեր էր որ մինչեւ իրիկուն բերանն ինն բան չդնեն , սաստիկ անթիւ լինելով՝ դաւազանն կ'երկնցունէ եւ ծայրովն մեղրէն կ'առնու կ'ուտէ , եւ վերան քիչ մի ոգի կուգայ , կ'զօրանայ . զինուորներէն մին կ'վազէ կ'իմացունէ հօրն դրած արգելքն . եւ Յովնաթան « Ափսոս , կ'զոչէ , թէ որ իմ քիչ մի մեղր ուտելովս ուժս վերաս եկաւ , զօրացայ , կ'ասէ , թէ որ ժողովուրդն թշնամեաց աւարէն ուտէր եւ զօրանար , տարակոյս չկայ որ անոնց բոլորովն կ'յաղթէր » :

Սաւուղ ուղեւով նոյն գիշերն երթալ թշնամեաց բանակն կոտորել մինչեւ առաւօտ , քահանային ձեռքովն պատգամ հարցուց Աստուծոյ , որովհետեւ տապանակն բանակին հեռն էր . եւ երբ պատասխան չտուաւ Տէր , իմացաւ որ մեղք մի գործուեր է . « Թէ որ այս մեղքն դործողն որդիս Յովնաթանն եւս լինի՝ պէտք է որ մեռնի » կանչեց : Վիճակ ձգել տուաւ , եւ վիճակն Յովնաթանին վերայ ելաւ : « Ի՞նչ ձգել տուաւ , եւ վիճակն Յովնաթանին վերայ ելաւ : — Ձեռքի արիր , պատմէ ինձ , ասաց Սաւուղ իւր որդւոյն : — Ձեռքի գաւազանիս ծայրովն քիչ մի մեղր կերայ , ասաց , եւ անոր համար պիտի մեռնի » : Ժողովուրդն այս լսելով՝ միաբերան « Ո՛չ , կանչեցին , չեմք թողուր որ Յովնաթան մեռնի . ինքն է որ զմեզ այսօր թշնամեաց ձեռքէն ազատեց . կենդանի է Տէր , որ զլսոյն մաղերէն թել մի գետին պիտի չիյնայ . մեք Աստուծոյ անոր մեղաց համար թողութիւնն կ'առնումք » : Այսպէս ահա ժողովրդեան ձեռքովն ազատեցաւ Յովնաթան՝ ինքն որ ազատեր էր ժողովուրդն :

Այս անակնուրեւի յաղթութեամբ կրկին ձեռք բերաւ Սաւուղ իւր թագաւորութիւնն . եւ այնուհետեւ որ կողմն եւս արշաւեց՝ յաղթական դարձաւ միշտ : Հեռոյհեռէ Մովաբացիք , Ամոնացիք , Նեդոմացիք , թագաւորն Սուբայ եւ Փղշտացիք՝ նորա ահարկու սուրն իրենց արեամբն ներկեցին , եւ առջեւն խոնարհեցան :

Սաւուղ Աստուծոյ երեսն կ'իյնայ . — Այն ազգաց մէջ ամենէն աւելի չարաչար պատժուեցան Ամոնեացիք : Սա-

Ակկարոն զանոնք քշեցին (1048) :

Յովնաթանայ սէրն առ Դաւիթ. — Երբոր Դաւիթ Գողիաթու գլուխն ձեռքն Սաւուղայ դիմացն ելաւ, վազեց Սաւուղ զրկեց պագաւ այն սիրուն եւ քաջ պատանին եւ հրաման տուաւ որ միշտ իւր քովն կենայ, եւ գունդ մի զինուորաց վերայ զինքն զօրավար դրաւ: Արքայորդին Յովնաթան եւս տեսաւ զԴաւիթ, եւ մեծ սիրով կապուեցաւ հետն, ուխտ արաւ որ իւր անձին պէս սիրէ, վերայի զինուորական հազուսաններն հանեց անոր հազցուց, սուրն մէջքէն հանեց հանդերձ կամարաւն, անոր մէջքն կապեց, եւ աղեղն եւ կապարճն ձեռքն տուաւ: Յովնաթանայ այս զարմանալի սէրն մինչեւ մահն տեւեց, եւ ամէն դիպուածոց մէջ յայտնապէս ցուցուց թէ իրաւցունէ իւր անձին պէս զբարեկամն կսիրէր:

Սաւուղ Դաւիթի կնախանձի եւ կ'ուզէ սպանանել. — Բայց նոյնպէս չեղաւ նաեւ Սաւուղայ սէրն: Այնուհետեւ սկսաւ Դաւիթ պատերազմի մէջ մտնել, եւ մեծամեծ քաջութիւններ անել: Գողիաթու դէմ արած յաղթութեամբն այնչափ անուան հանեց բոլոր Իսրայելացւոց մէջ, որ ուր եւս երթար, բոլոր ժողովուրդն եւ պարաւոր կանայք առջեւն կ'երէնէին եւ թմրկօք եւ ծնծղաներով կ'երգէին եւ կ'առէին «Սաւուղ հաղարներ զարկաւ, Դաւիթ՝ բերաւորներ»: Ասոր վերայ Սաւուղի նախանձն բորբոքեցաւ, եւ այն օրէն սկսաւ ծուռ աչքով վերան նայիլ. կզգար որ Դաւիթ այնպիսի քաջ մի էր որ թէ՛ փառացն եւ թէ՛ թագաւորութեանն նախանձորդ մի կրնար լինել. կմտածէր որ չլինի թէ Սամուելի սպանացած Ասաուծոյ ընտրած ընտրեալ նոյն ինքն լինի Դաւիթ: Այս նախանձով եւ մտատանջ հոգերով նորէն սկսաւ իւր հիւանդութիւնն որ ժամանակէ մի ի վեր անցած կ'երեւէր: Օր մի դիւանաբարութիւնն բռնած ժամանակ երբոր Դաւիթ անջեւն քնար կզարնէր, յանկարծ ձեռքի գեղարգն վերան նետեց որ սպաննէ. նոյնպէս արաւ նաեւ ուրիշ անգամ մի. բայց Աստուած պահեց զԴաւիթ:

Սաւուղ տեսնելով որ վախճանին հասաւ, ուրիշ հնարք մի մտածեց: Այնպէս ձեւացուց թէ կ'ուզէ զինքն վարձատրել եւ իրեն փեսայացունել: Երբ Դաւիթ խոնարհութեամբ «Ես ս'իմ, կ'առէր, որ թագաւորին փեսայանամ»: Սաւուղ հասկացուց իւր ծառայից ձեռքով թէ թագաւորն ուրիշ փոխարէն չուզեր, բայց եթէ նոր պատերազմաց յաղթութիւններ: Ասով կմտածէր Սաւուղ, որ զԴաւիթ այն պատերազմաց մէջ թշնամեաց ձեռքով մեռցունել տայ. որով եւ ոչ ոք կրնար հասկանալ թէ ինքն է պատճառ Դաւթի մահուան, եւ ինքն կ'ազատէր այն երկիւղալի քաջին ձեռքէն:

Յանձն առաւ Դաւիթ, եւ երբ քաջութեամբ զարձաւ պատերազմներէն ի պայմանեալ ժամանակի, Սաւուղ խօսքն չպահեց, եւ իւր խոստացած մեծ աղջիկն զՄերոօլը ուրիշին տուաւ: Յետոյ երբ իմացաւ թէ իւր երկրորդ դուստրն Մեղիող կսիրէ զԴաւիթ, Դաւիթ եւս զինքն կսիրէ, նորէն յոյս առաւ Սաւուղ, եւ մտածեց որ թերեւս այնու կարող կլինի քաջին կեանքն վերցունել. իշխանացն ձեռօք Դաւթին հասկացուց որ կ'ուզէ զՄեղքող իրեն տալ՝ եթէ հարկւր Փղշտացիի գլուխ իրեն բերէ: Դաւիթ զնաց երկու հարկւր մեռուց բերաւ, եւ թագաւորն ստիպուեցաւ զինքն իրեն փեսայացունել:

Բայց վերան ունեցած նախանձն եւ ատելութիւնն երթալով չատցան եւ վերջի ծայրն հասան, մինչեւ որ իւր ծառայից եւ Յովնաթանայ պատուիրեց որ զԴաւիթ սպաննեն: Ամէն ջանք արաւ Յովնաթան, հօրն միտքն փոխեց, երդում անել տուաւ որ զԴաւիթ չսպաննէ, եւ տարաւ զինքն հետն հաշտեցուց: Բայց երբոր նորէն Փղշտացւոց հետ պատերազմ եղաւ, եւ արած մեծամեծ յաղթութիւններովն Դաւթին անուան փառաւորեցաւ, զարձեալ ուզեց Սաւուղ զինքն սպաննել, եւ մարդիկ զրկեց որ երթան տան դուռն պաշարեն, եւ առաւօտն բռնեն զինքն մեռցունեն: Մեղքող գիշերանց զինքն պատուհանէն վար իջեցուց փախուց, եւ տեղն անկողնոյն մէջ Դաւթի նմանութեամբ պաճուճապատանք մի դրաւ: Առաւօտն երբ դուռն զարկին Դաւթին ուզեցին, «Հիւսնդ է» ասաց, եւ զիրենք ձամբեց: Սաւուղ նորէն մարդ զրկեց, եւ «Մահիծո՛վն առէք բերէք զինքն, ասաց, որ զարնեմ սպաննեմ»: Եւ եկան տեսան որ Դաւիթ չկայ, եւ հիւանդն պաճուճապատանքն է եղեր: Շատ բարկացաւ Սաւուղ Մեղքողին. բայց նա ինքնզինքն արդարացուց ասելով թէ «Ի՛նչ անեմ, եթէ չփախցունէի՝ զիս պիտի մեռցունէր»:

Դաւիթ կփախչի. Յովնաթանայ հետ կսեսնուի. — Դաւիթ զնաց Արիմաթեմ՝ Սամուել մարդարէին քով, գլխուն եկածներն պատմեց, եւ երկուքն ելան անախ Նաւաթ-հոռամա քաջութեամբ: Ետեւէն երեք անգամ մարդ զրկեց Սաւուղ որ Դաւիթն բռնեն բերեն, երեք անգամն եւս անոնք գնացին հոն եւ սկսան մարդարէանալ: Բարկացաւ Սաւուղ, անձամբ զնաց, եւ Սամուելին առջեւն ելնելուն պէս՝ ինքն եւս սկսաւ մարդարէանալ, կատաղութիւնն անցաւ, հանդարտեցաւ, եւ Դաւիթ կրցաւ անվտանգ փախչիլ երթալ: Ելաւ Յովնաթանին քովն զնաց, եւ դառնացեալ սրտաւ խօսեցաւ. «Ես ի՛նչ արեր եմ, ասաց, ի՛նչ յանցանք գործեր եմ, եւ հօրդ ի՛նչ վնաս հասուցեր եմ որ կ'ուզէ զիս մեռցունել»:

Սովորութիւն էր որ ամէն ամսոյ առաջին օրն թագաւորին պալատն մեծ սեղան կլինէր մեծամեծաց . երբ Յովնաթան ասաց Դաւթին թէ « Ինչ որ կ'ուզես՝ զրուցէ, անեմ քեզ . — Վաղն ամսամուտ է, պատասխանեց, եւ ես պէտք է որ դնամ հօրդ հետ սեղան նստիմ . բայց դուն թող զիս որ երթամ դաշտն պահուրտիմ . եւ թէ որ հայրդ զիս հարցունէ՝ զրուցէ թէ Դաւիթ աղաչեց ինձ որ զինքն թողում Բեթղէմէմ երթայ, վասնզի ընտանիքն հոն զո՛հ պիտի անեն եղեր : Եթէ շաւ ես եւս, նշան է թէ կրնամ անվտանգ քովս գալ . իսկ եթէ կիրք եղնէ, բարկանայ, կ'իմանամ որ մահս կուզէ » : Պագտուեցան եւ լալով իրարմէ բաժնուեցան : Ամսամուտն օրն թագաւորն սեղանի նստաւ, քովն նստաւ նաեւ Աբնեներ զօրավարն . Յովնաթան ոտքի վերայ կեցած էր, եւ Դաւթի տեղն պարապ էր : Սաւուղ կարծեց թէ դիպուածով մի չկրցաւ նա գալ . երկրորդ օրն եւս երբ տեսաւ որ տեղն պարապ է, հարցուց Յովնաթանայ, « Ինչո՞ւ համար որդին Յեսսեայ երէկ եւ այսօր սեղանս չեկաւ . — Դաւթի ընտանիքն Բեթղէմէմ զո՛հ պիտի անեն եղեր, պատասխանեց Յովնաթան, ուստի յինէն հրաման ուզեց որ հոն երթայ » . բարկացաւ, կրակ կարեցաւ Սաւուղ, « Ո՞վ ապստամբ եւ չար գաւակ, կանչեց, ես չե՞մ դիտեր որ դուն Յեսսեայ որդւոյն հետ դաշնաւոր ես յամօթ քո . վասնզի որչափ նա կենդանի է, թագաւորութիւնդ պիտի չհաստատուի, արդ մարդ զրկէ, զինքն բռնել տուր, զի որդի մահու է » : Յովնաթան « Ինչո՞ւ պիտի մեռնի, ի՞նչ արաւ » ասելու չմեաց, Սաւուղ ձեռքի գեղարդն վերուց որ զինքն սպաննէ . բարկութեամբ դուրս ցատքեց Յովնաթան, հասկացաւ որ հօրն չարութիւնն ծայրն հասեր է, եւ սիրան Դաւթին վերայ այնչափ վշտացաւ որ նոյն օրն բերանն բան չգրաւ :

Դաւիթ Աքիմելէ Բաղանայապետին Բով կ'երայ . — Առաւօտն կանուխ Յովնաթան գնաց դաշտն, ժամագիր եղած տեղն Դաւիթն գտաւ, հօրն չարութիւնն պատմեց եւ կենացն մօտալուտ վտանգն յայտնելով՝ յորդորեց որ անտի հեռանայ : Անքակտելի յաւերժական բարեկամութեան ուխտերնին նորոգեցին, պաղտուեցան, երկար ժամանակ ջերմ արտօսը թափելով իրարու պլլուած կեցան, եւ վերջապէս իրարմէ բաժնուեցան : Յովնաթան քաղաք դարձաւ, եւ Դաւիթ՝ Նոմբա գնաց՝ Աքիմելէք քահանայապետին քով, եւ որովհետեւ իւր սարգերովն անօթի էր, այնպէս ձեւացուց թէ թագաւորին ստիպողական հրամանովն չուտով ձմարայ եղնելով եւ ոչ կերակուր ուտելու ժամանակ ունեցեր են, քիչ մի հաց ուզեց . քահանայապետն ալ ուրիշ հաց չգտնելով՝ « Թէ որ սուրբ ես ի մեղաց, ասաց, Աստուծոյ նուիր-

ուած առաջաւորաց հացէն տամ . — Հետո զէնք եւս չկրցայ անուլ, ասաց Դաւիթ քահանայապետին . հոս գեղարդ մի կամ սուր ունի՞ս ինձ տալու : — Դու Աստուծոյ նուիրած Գողթաթին սուրն կայ, պատասխանեց Աքիմելէք, եթէ կ'ուզես՝ տամ : — Տուր » ասաց . առաւ մէջքն կապեց եւ ելաւ Գեթաղուց Անիոն թագաւորին քով գնաց :

Դովել ասորի եւ կոսորած Բաղանայից . — Սաւուղին հովուապետն Դովել ասորին՝ Աքիմելէքին Դաւթի արած սիրալիր ընդունելութիւնն տեսնելով՝ կ'երթայ կպատմէ Սաւուղին, որ բարկացած՝ իսկոյն մարդիկ կզրկէ, որ երթան Աքիմելէքն եւ բոլոր քահանաներն բերեն : Երբ Աքիմելէք քահանաներովն առջեւն ելաւ, « Ինչո՞ւ համար Յեսսեայ որդւոյն հետ ինձ զէմ միաբաներ, անոր հաց եւ սուր տուեր, եւ իրեն համար Աստուծոյ պատգամ հարցուցեր ես, ասաց Սաւուղ . — Ծառայիցդ մէջ ո՞վ կայ հաւատարիմ իբրեւ զԴաւիթ փեսայ արքայի, իշխան ամենայն հրամանի քոյ, եւ փառաւոր ի տան քում, պատասխանեց Աքիմելէք դարմանալով . եւ միթէ ա՛յս օրն սկսեր եմ անոր համար պատգամ հարցունել : Կ'աղաչեմ, Տէր, ծառայիդ վերայ այգալիս կարծիք մի ունենար » . Սաւուղ կատաղի նախանձէն աչքն դարձած՝ որ զինքն կ'ուտէր, կմաչէր, « Մահու մեռցիս, Աքիմելէք, ասաց, դու եւ ամենայն տուն հօր քո » . եւ մէկէն հրամայեց քովի թիկնապահայն՝ որ Աստուծոյ քահանաներն զարնեն սպաննեն, « Զի ձեռն նոցա ընդ Դաւթի է, կ'ատէր, գիտցան որ նա կ'իմալի, եւ ինձ չիմացուցին » : Թիկնապահաց եւ ոչ մին չուզեց Աստուծոյ քահանայից ձեռք վերցունել : Յայնժամ աստուածամարտն Սաւուղ, անօրէն Դովել ասորիին « Դուն ելիր, սպաննէ, պոռաց » որ անգէն հնազանդեցաւ, եւ կտաւի եփուտ հաղած ութսուն եւ հինգ քահանայ հոն դարկաւ սպաննելու : Քահանայից Նոմբա քաղաքն եւս Սաւուղայ կատաղութենէն չաղատեցաւ . հիմնայատակ կործանեցաւ, եւ բնակիչքն մինչեւ ստնդիաց մանուկ եւ անասուն սրով սուսերի ջարդուեցան : Աքիմելէքին Աքիմէթար որդին միայն կրցաւ այս սոսկալի կոտորածէն ազատիլ, եւ գնաց Դաւթի պատմեց : « Հօրդ տան կործանմանն ես եմ պատճառ, պատասխանեց Դաւիթ . եկուր քովս նստէ եւ մի վախնար . վասնզի ուր որ զլուխս գնեմու տեղ մի վնասեմ » քեզ համար եւս պիտի վնասեմ, եւ հետո պիտի ապրիս » :

Դաւիթ ի Գէր, յՈղոզումայ այրն եւ ի Կեիլա . — Դաւիթ Գէթ քաղաքին մէջ եւս չկրցաւ հանգիստ կենալ, վասնզի Փղշտայիք իմացան իրեն ով լինելն եւ կ'ուզէին մեռցունել . հազիւ խնդ ձեւանալով կրցաւ ձեռքերնէն ազատել, վասն

զի սկսաւ քաղաքին դրան առջեւն խենդ խենդ պարել, չորս ոտքով քալել, եւ այսահարի պէս բերանն փրփրեցունել. մինչեւ որ Անքուս թագաւորն ժողովրդեանն ասաց թէ « Կտեսնէք թէ այսահար է, մեք այսահարէ ինչ վախ ունիմք, վնասմք զինքն »:

Գէթէն ելաւ Դաւիթ եկաւ Ողորմայ այրն մտաւ, ուր եղբարքն եւ ազգականք եկան քովն ժողովեցան. հետն միացան նաեւ ամենայն վշտահար, պարտապան եւ տոգոն մարդիկ. չորս հարիւրի չափ եղան, եւ զինքն իրենց վերայ զօրազլուխ դրին, եւ անոնցմով գնաց Յուդայի երկրին մէջ Կեիլա քաղաքն Փղշտացոց յարձակմունքէն աղաւթ եւ հոն բնակեցաւ:

Դաւիթ Սաւուղայ կենացն կիսայէ. — Երբոր իմացաւ Սաւուղ թէ Դաւիթ Կեիլա է, փութով եկաւ քաղաքն պաշարեց. Դաւիթ ելաւ Զիֆի կոչուած անապատն փախաւ. հոն եւս ետեւէն գնաց Սաւուղ, եւ երբ քիչ մնացեր էր որ Զիֆացիք զինքն Սաւուղի ձեռքն մատնէին, եւ անա յանկարծ դուժկան եկաւ թագաւորին որ չուտով համբի, վասն զի Փղշտացիք երկրին վերայ արչաւեցին: Աճապարեց, դարձաւ Սաւուղ, եւ Դաւիթ ազատելով գնաց Մեռեալ ծովուն մօտ Անձուկ Գաղղայ ասուած ապահով լեռնամէջ տեղուանքն քաշուեցաւ. Սաւուղ Փղշտացիքն հալածելուն պէս երեք հազար քաջերով մարդիկ հետն առած նորէն Դաւիթ վերայ զիմեց. եւ օր մի սաստիկ յոգնած մինակուել այրի մի մէջ մտաւ, որ սակաւ մի հանգչի. նոյն այրին խորշն էր նաեւ Դաւիթ իր մարդերովն, որ « Ահա, Աստուած թըշնամիդ ձեռքդ մատնեց. թող տուր սպաննեմք կ'ասէին. — Ո՛հ, ո՛չ երբէք, պատասխանեց Դաւիթ, ես ո՛վ եմ որ Աստուծոյ օծելոյն ձեռք դպցունեմ ». բայց Սաւուղայ հասկացունելու համար իւր վեհանձնութիւնն, ելաւ կամացուկ քովն գնաց եւ վերաբերելն ծայրէն կտրեց ասաւ. թագաւորին մարդերէն մին անգամ չիմացաւ զայն:

Երբ Սաւուղ քունն առաւ եւ այրէն ելաւ կ'երթար, ետեւէն գնաց Դաւիթ, եւ հեռուէն վերաբերելն կտորն իրեն ցուցանելով « Տէ՛ր իմ արքայ, կանչեց, ինչո՞ւ կհաւատաս անոնց, որ կ'ասեն թէ Դաւիթ կ'ուզէ զքեզ սպանանել. անա կտեսնես թէ ինչպէս այրին մէջ այսօր զքեզ ձեռքս մատնեց Տէ՛ր. եւ ես վերաբերիդ ծայրն միայն կտրեցի եւ կեսնքիդ խնայեցի. իսկ դու ետեւէս ես, հայր իմ, որ զիս բռնես մեղսունես: Աստուած տեսնէ մեր դատաստանն: » Այս վեհանձն անյիշաչարութեան վերայ դարձաւ Սաւուղ, սիրտն ելաւ, խորունկ մի հառաչեց, եւ լալով « Այդ քու ձայնդ է, կանչեց, դուն ինձ միշտ բարիք արիր, եւ ես քեզ

չարիք. Աստուած զքեզ վարձատրէ: Գիտեմ, որ դուն Իսրայելի վերայ պիտի թագաւորես: Երգուիր ինձ ի Տէ՛ր Աստուած, որ զաւակներս չմեղսունես, եւ իմ եւ հօրս անունն աշխարհէս չջնջես »: Երգուաւ Դաւիթ, եւ Սաւուղայ սիրտն հանգչելով՝ ելաւ տեղն դարձաւ:

Մահ Սամուելի. — Այն ժամանակներն Սամուել մեռաւ. բոլոր Իսրայելացիք ժողովեցան, վերան սուգ արին լացին, եւ մարմինն Արիմաթեմ թաղեցին: Ժողովրդեան այս սուգն բաւականապէս կցուցանէ թէ Սամուելի վերան ինչ սէր եւ համարմունք ունէին: Ինքն Իսրայելացոց մեծ մարդերէն մին եղաւ, եւ Երեմիա մարգարէն, ինչպէս նաեւ Պետրոս եւ Պօղոս առաքեալք, կյիշեն գնա իբրեւ Մովսէսի հաւասար մարդ: Մեծ է ժողովրդեան վերայ ունեցած արդիւնքն, իրմով սրբուեցաւ Իսրայել ի կապալաւութենէ, եւ իրմով նորոգուեցան Մովսէսի օրէնքն: Մարգարէութենէ եւ հրաշագործութենէ զատ մատենագրութիւն եւս արաւ Սամուել: Դատաւորաց եւ Հոսթայ գրոց ինքն է հեղինակ, որպէս նաեւ Սոալին Թագաւորաց քսան եւ չորս գլխոց մինչեւ իւր մահն:

Նարադ եւ Արիգեա. — Դաւիթ Սաւուղայ խօսից չվստահանալով չուզեց իրեն մօտենալ, մանաւանդ թէ աւելի եւս հեռացաւ, եւ Մոսնայ անապատն գնաց քաշուեցաւ: Հոն Նարադ անունով հարուստ մարդ մի կար, որուն այծերն եւ ոչխարներն մօտ Կարմեղոս լեռն կ'արածուէին. կինն Արիգեա խելացի էր եւ գեղեցիկ. իսկ ինքն Նարադ, այր խիստ եւ չարամիտ: Երբոր լսեց Դաւիթ թէ Նարադ ոչխարներն խուզելու Կարմեղոս գնացեր է, իւր մարդերէն տասն հոգի զրկեց, որ երթան իրմէ քիչ մի բան ուզեն. որովհետեւ ոչ միայն իւր հօտին ամենեւին չէին դպած ոչ անապատին մէջ եւ ոչ ի Կարմեղոս, այլ եւ յափշտակողաց ձեռքէն պաշտպաներ էին զանոնք: Բարկացաւ Նարադ եւ ժանտութեամբ « Ո՛վ է Դաւիթ, կամ ո՛վ է որդին Յեսսեայ, պոռաց. այս օրերս իրենց տեարքն ձգող փախչող ծառայք չատցեր են »: Այս ասելով Դաւիթ Սաւուղայ երեսն փախչին կնախատէր:

Այս որ լսեց Դաւիթ կրակ կտրեցաւ, մէկէն իւր մարդոցն « Սրերնիդ մէջքերնիդ կապեցէք » ասաց, կապեց նաեւ ինքն. եւ չորս հարիւր հոգով ելաւ գնաց որ գնաւադ բռնէ, անով տեղով ջնջէ, սորվեցունէ թէ Դաւիթ ո՛վ է: Անոնք իմաստունին Արիգեա, եղածն ծառաներէն իմանալով, փութանակի երկանէն զաղաւակ առաւ հաց, կերակուր եւ պտուղ կապտաւտէ, էջերու վերայ կշարկէ, եւ կվազէ որ Դաւիթն առջեւն ելնէ, բարկութիւնն իջեցունէ:

Ճամբան անոր հանդիպելուն պէս՝ մէկէն էշէն վար կ'իջնայ, երեսի վերայ գետին կ'իջնայ երկրպագութիւն կ'անէ. « Կ'աղաչեմ, տէր իմ, կ'առէ, ժանտ Նարազին արածին համար սիրտդ չվշտանայ, վասնզի ինքն եւս անուանն նշանակութեանն պէս (հրէարէն) յիրաւի անգգաւ է: Աղախնոյդ համար այս անիրաւութեան ներէ. եւ որովհետեւ Աստուած քու թագաւորութիւնդ Իսրայելի վերայ պիտի հաստատէ, ձեռքդ անպարտ անմեղ արեան մէջ թաթխած չգտնէ, վասն զի քու ծառայիցդ գալն ամենեւին չէի իմացեր »:

Այսպիսի ողոր խօսքերով Դաւթի սիրտն առաւ Արիգեա, եւ իւր տեղն դարձաւ: Իսկ Նարազ բան չէր իմացեր, լաւ մի եւս զինի խմբեր զինովցեր՝ աշխարհք իրենն էր. ուստի լոնց Արիգեա երկրորդ օրն էրկանն զինովութիւնն որ անցեր էր, պատմեց իրեն Արիգեա Դաւթի պատրաստութիւնն եւ թէ ինչ ձամբով անոր սիրտն առեր էր: Այնպէս սարեափեցաւ Նարազ, որ սաստիկ հիւանդացաւ եւ տան օրէն մեռաւ: Լսեց Դաւթ անոր մահն, « Օրհնեա՛ւ է Աստուած, ասաց, որ նախատանացս վրէժխնդիր եղաւ, եւ Նարազին չարութիւնն գլուխն դարձուց »: Մարդ յուղարկեց Դաւթ եւ Արիգեան իրեն կին առաւ:

Դաւթ վեհաճնութեամբ երկրորդ անգամ Սաւուդայ կեցացն կսնայ. — Սաւուդ Դաւթի կինն զՄեղքող՝ Փաղտիէլ անունով մարդու մի տուաւ, եւ սկսաւ նորէն Դաւթին սպաննելու մտածել: Զիսիացիք երբոր եկան ասին թէ Դաւթ իրենց երկիրն Երեղատու բլրին վրայ է, անդէն երեք հազար այրենտիր զօրօք ելաւ Զիսի անապատն եկաւ բանակեցաւ: Հոն երկրորդ անգամ անոր կենացն վեհանձնութեամբ խնայեց Դաւթ. վասնզի զիշեր ատեն իւր Արեաւազ զինակրովն սիրտ արաւ բանակն գնաց, եւ տեսնելով որ բոլոր զօրքն եւ Արեաներ զօրավարն խոր քունի մէջ են, մտան Սաւուդի վրանն. տեսան որ նա եւս խորունկ կքնանայ, եւ գեղարդն գլխին քով գետինն ցցուած կկենայ. « Ահա, Աստուած զինքն ձեռքդ մատնեց այսօր, ասաց Արեաւազ, թող գեղարդովս դարնեմ գետինն քամեմ թշնամիդ: — Այո՛, թշնամիս է, բայց օծեալ Տեառն է նա, պատասխանեց վսեմախոհն Դաւթ, չեմ ուզեր անոր ձեռք վերցունել. եթէ Աստուած կամի՝ օր կուգայ որ վրէժս կ'առնու իրմէ: Միայն քովի գեղարդն եւ ջրի կոյժն առ եւ երթամք »: Գնացին իրենց բլուրն եկան, եւ առաւօտ որ եղաւ սկսաւ Դաւթ բարձրէն « Արեանե՛ր, Արեանե՛ր » կանչել: Արթնցաւ զօրավարն եւ դուրս ելաւ: Այն ժամանակ Դաւթ « Ո՛չ ապաքէն այր քաջ ես դու, ասաց իրեն, եւ քեզ պէս ո՞վ կայ Իսրայելի մէջ. եւ ինչո՞ւ տեսնող քում եւ

թագաւորիդ լաւ պահպանութիւն չես աներ: Որդի մահու էք դուք ամենքնիդ, որ այդպիսի կերպով ձեր օծեալ թագաւորն կպահպանէք: Ահա զինուորներէս մին մինչեւ անոր քովն գնաց, եւ կրնար զինքն սպաննել. վասնզի գլխին քովն տնկուած գեղարդն եւ ջրին կոյժն ահա քովս են »: Այս խօսքերուն վերայ նորէն ձանչցաւ Սաւուդ Դաւթի ձայնն, դուրս ելաւ եւ տեսաւ զինքն բլրին վերայ. խոնարհեցաւ վերստին, յանցանքն խոստովանեցաւ, թշնամոյն հանդերձեալ մեծութիւնն դուշակեց, եւ լքեալ վնասեալ տուն դարձաւ եկաւ:

Փղօսացիք Բաւայեացոց վերայ կյարձակին, եւ Սաւուդ Սամուէլ մարգարէին խորհուրդ կհարցունէ. — Դարձեալ չը կրցաւ Դաւթ Սաւուդի զղջման վերայ վստահիլ, եւ ելաւ նորէն Փղօսացոց երկիրն: Անքուս թագաւորին քովն գնաց, որ Սիկելակ քաղաքն իրեն տուաւ. հոն չորս տարիի չափ բնակեցաւ եւ բոլոր օրն իրեններովն կ'երթար չրէից թըշնամի եղող ժողովրդոց վերայ կյարձակէր, զանոնք կ'ապատակէր եւ կղաճնար: Սիկելակին մէջ առաւ նաեւ Սաւուդի մահուան լուրն:

Փղօսացիք նորէն յարձակեր էին Հրէաստանի վերայ, եւ Պաղեստինու հարաւային կողմի ցեղերն Նոմբայի քահանայից կոտորածին վերայ տեղեւ՝ Սաւուդէն պաղեր էին, եւ ամենեւին թշնամեաց դէմ չէին դրած, որով մինչեւ Յեղրայելի դաշտն մտեր եւ Ափեկ քաղաքին քով հասեր էին: Եկաւ Սաւուդ Գեղբուս բանակեցաւ. բայց երբ թշնամեաց բազմութիւնն տեսաւ, սարսափեցաւ, ուզեց Աստուծոյ դիմել: Պատգամ հարցուց, բայց Աստուած իրմէ հեռացեր էր, ուստի ոչ տեսիլքով, ոչ քահանայից եւ ոչ մարգարէից բերնովն անոր պատասխան տուաւ: Յայնժամ Աստուծմէ յոյսն կրտրած՝ կախարդութեանց վերայ դարձուց աչքն, եւ անոնցմով կյուսար պատերազմին վախճանն իմանալ: Ատենով Սամուէլ մարգարէին խորհրդովն բոլոր կախարդներն եւ վնուկներն ջնջեր հալածեր էր ըստ հրամանի Մովսիսի. անոր համար շատ փնտռելէն ետքն, Մանասէի ցեղին մէջ Այեկթովր քաղաքն վնուկ կին մի գտան:

Հագուստներն փոխեց Սաւուդ, երկու ծառայով զիշերանց ելաւ հոն գնաց. եւ երբոր վնուկն յանձն չէր առնուր, թագաւորն արգիլած է ասելով, « Կ'երդնում քեզ, ասաց Սաւուդ, որ թագաւորին կողմանէ ամենեւին գլխուդ չարիք չգար. միայն դուն ինձ Սամուէլ մարգարէն երեւցոր »: Եւ հազիւ թէ Սաւուդ խօսքն լմնցուցեր էր, կինն Սամուէլն տեսաւ, մեծաձայն աղաղակեց եւ « Ինչո՞ւ զիս խաբեցիր, ասաց, դուն Սաւուդն ես եղեր: — Մի՛ վախնար, պատաս-

խանեց թագաւորն . ասա զո՞վ տեսար . — Ծեր մարդ մի՞ որ երկրէս կ'ենէր , եւ վերան վերարկու մի առեր էր » . պատասխանեց վնուկն . հասկացաւ Սաւուղ թէ Սամուէլն է , մէկէն երեսի վերայ գետինն անկաւ երկրպագութիւն անուաւ . « Ինչո՞ւ զիս անհանգիստ արիր՝ կանչեցիր , ասաց Սամուէլ . — Մեծ նեղութեան մա ջեմէլս պատահանեց Սաւուղ . Փղշտացիք պատերազմով վերաս ելեր են , եւ Աստուած հեռացեր է յինէ . զքեզ կանչեցի որ ինձ խորհուրդ տաս : — Ի՞նչ եկեր ինձ խորհուրդ կհարցունես . միթէ չե՞ս գիտեր որ անհաղանդութեանդ համար Աստուած ձեռքէդ թագաւորութիւնդ առաւ եւ ընկերիդ տուաւ . . . վաղն դուն եւ որդիքդ պիտի իյնաք մեռնիք , եւ Աստուած Իսրայելի բանակն Փղշտացւոց ձեռքն պիտի մատնէ » : Այս ասաց , եւ աներեւոյթ եղաւ Սամուէլ :

Սաւուղ զարհուրած մեռելի պէս գետին անկաւ . եկաւ ոտք հանեց զինքն վնուկ կինն , ստիպեց , քիչ մի կերակուր կերուց , որ ամբողջ գիշեր մի եւ ցերեկ բերանն բան չէր դրած . եւ երբ անով քիչ մի վերան հոգի եկաւ զօրացաւ , գիշերն ելաւ բանակն դարձաւ , լքեալ եւ յուսահատեալ :

Մահ Սաւուղայ եւ որդւոց նորա . — Երկրորդ օրն Գեղբուն լերան վերայ սոսկալի կերպով պատերազմն սկսաւ . Իսրայելացւոց մէջէն վիրաւորելոց ու մեռելոց թիւ չկար . ետեւէ ետեւ Փղշտացւոց սրերուն բերանն գնացին նաեւ Սաւուղայ երեք որդիքն Յովնաթան , Ամինադար եւ Մելքիսաւէ : Պատերազմն Սաւուղին վերայ ծանրացաւ : Փղշտացւոց կորովի աղեղնաւորք զինքն եւս վիրաւորեցին . եւ երբ տեսաւ որ կենդանւոյն անոնց ձեռքն պիտի իյնայ , իւր կապարձակին « Սուրդ քաշէ՝ զիս մեռցուր , կանչեց , որպէս զի մի՞ գուցէ անթլփատք դան զիս խոցոտեն ու նախատեն » : Եւ երբ տեսաւ որ նա կ'ախնայ հրամանն կատարելու՝ իւր սրոյն վերայ ընկաւ մեռաւ , եօթանասուն եւերկու տարեկան . կապարձակին եւս յուսահատութենէն իւր թագաւորին օրինակին հետեւեցաւ , ու սրոյն վերայ ընկաւ մեռաւ : Հասան աղեղնաւորք , եւ տեսնելով որ զի անկենդան մնացեր է Իսրայելացւոց թագաւորն , զլուին կտրեցին ու տարին որդւոցն մարմնոցն հետ Բեթսան քաղաքին պարսպէն յաղթանակաւ կախեցին :

Դաւիթ Սաւուղայ եւ Յովնաթանայ մահն կլսէ ու կ'ողբայ : Ամաղեկացւոյն մին պատերազմէն անմիջապէս ետքն վազեց գնաց որ Դաւիթ աւետիս տայ . երրորդ օրն հասաւ Սիկեյակ , առաջն ելաւ , եւ Իսրայելացւոց կոտորածն պատմելէն յետոյ « ՉՍաւուղ իսկ Գեղբուա լերան վերայ եւ ձեռքովս սպաննեցի , ըսաւ , վասն զի երբոր քովէն կ'անց-

նէի , տեսայ որ նիզակին կոթներ կեցեր է . կանչեց զիս ու աղաչեց , որպէս զի քանի որ թշնամիք վերան չեն հասած՝ զինքն մեռցունեմ : Խնդիրքն կատարեցի , եւ ահա թագն ու ապարանջանքն քեզ կրերեմ » : Սրայն սաստիկ ցաւէն վրայի լաթերն պատռեց Դաւիթ , « Արիւն քո ի գլուխ քո » ըսաւ , եւ հրամայեց որ ամաղեկացին մեռցունեն , որովհետեւ յանդգներ էր Աստուծոյ օժեպն սպաննել : Մինչեւ իրիկուն անմիջեփար լացաւ , Սաւուղայ ու Յովնաթանու վերայ սրտառուչ ողբ մի ըրաւ , ու պատուիրեց որ Յուդայի երկիրն ամէն տեղ աղոց սովրեցունեն :

Եւ ահա այս է այն գերազանց բանաստեղծութեան նախնեաց գեղեցիկ թարգմանութիւնն .

« Արձանացիր Բարալի ի վերայ բլրացն ի բարձունս քո վիրաւորաց . զիա՛րդ անկան գօրաւորքն :

« Մի՛ պատմէ ի Գեթ , եւ մի՛ տայ գայդ աւետիս յես Ասկաղոնի . զի մի՛ երբէ՛ք ուրախ լիցին դսերք ալազգեացն , եւ մի՛ ցնձացեն դսերք անբլփասիցն :

« Լեւիմ Գեղբուայ , մի՛ իջցէ ի ձեզ ցոյ . եւ մի՛ եկեացէ ի վերայ ձեռ անձեռ անդաւաճեմ պաղոց . զի անդ ապականեցաւ ասպար գօրաւորաց . վահանն Սաւուղայ ո՛չ օժաւ իւղով :

« Յարեմէ՛ վիրաւորաց եւ ի նարպոյ գօրաւորաց . աղեղն Յովնաթանու ո՛չ դարձաւ ունայն յես . եւ սուրն Սաւուղայ ո՛չ ամփոփեցաւ դասարկացեալ :

« Սաւուղ եւ Յովնաթան սիրելիք , եւ գեղեցիկք եւ վաշելուք . չմեկնեա՛լք ի կենդանութեան իւրեանց , եւ ո՛չ մեկնեցան ի մահուան իւրեանց . քերեազոյցն քան զարծուիս , գօրացան առաւել քան զաւիւծունս :

« Դսերք Բարալի , լացէ՛ք ի վերայ Սաւուղայ . լացէ՛ք ի վերայ նոր զգեցուցանէր գձեզ կարմիրս հանդերձ գարդուց ձեռոց :

« Զիա՛րդ անկան գօրաւորքն ի մէջ պատերազմի . Յովնաթան ի վերայ բարձունց քոց վիրաւոր :

« Յաւ է ինձ ի վերայ քո , եղբա՛ւր իմ Յովնաթան , զեղեցկացար ինձ յոյժ . զարմանալի եղև սէր քո ինձ քան զսէր կանանց :

« Զիա՛րդ անկան գօրաւորքն , եւ կորեան անօրքն պատերազմականք » :

ԹԱԳԱԻՈՐՈՒԹԻՒՆ ԴԱԻԹԻ

Դաւիթ եւ Յերուսմէ, Քաղաքական պատերազմ. — Արեւնէր Դաւիթի հետ դաշն կ'ընէ. — Մահ Արեւնէրայ. — Մահ Յերուսմէայ. — Մեմփիբոսմէ, Դաւիթ միապետ. — Սիօն եւ Երուսաղէմ. — Պարտութիւն Փղշտացոց, ծարաւ Դաւիթ. — Տապալակն Երուսաղէմ կ'փոխադրուի. — Մեղքող եւ Դաւիթ. — Դաւիթ եւ Նաման մարգարէ. — Յաղթութիւնը եւ աշխարհակալութիւնը Դաւիթի. — Բերսարէ եւ Ուրիա քետացի. — Նաման մարգարէ եւ յանդիմանութիւնն նորա, զոլջումն Դաւիթ. — Համակամութիւն Դաւիթի. — Ամոն եւ Արիստոմ. — Ապրտամբութիւն Արիստոմայ եւ փախուստ Դաւիթի. — Սիրա Դաւիթի առջեւ կ'ելնէ. — Սեմէի. — Խորհուրդը Արիստոմայ եւ Քուսի Արաքացոյ. — Պատերազմ եւ մահ Արիստոմայ. — Դաւիթ Արիստոմայ մահն կ'սէ եւ կ'ողբայ. — Դաւիթ Երուսաղէմ կ'առնայ. — Սեմէի, Մեմփիբոսմէ, Բերզելի. — Սաբեւ եւ հանած խռովութիւնն. — Մահ Ամեսայ. — Պատերազմ Դաւիթի ընդդէմ Փղշտացոց. — Դաւիթ իւր ժողովուրդն համարել կ'ուտայ. — Գաղ մարգարէ. ժանտամահ. — Ադոնիա եւ Սողոմոն. — Դաւիթ վերջին օրերն. — Դաւիթի մահն. — Տեսութիւն Դաւիթի:

(1040—1001)

Դաւիթ եւ Յերուսմէ. Քաղաքական պատերազմ. — Երեւտուն տարեկան էր Դաւիթ երբոր Սաուլը մեռաւ, եւ զեռանելիքն չգիտնալով՝ Աստուծոյ պատգամ հարցուց եւ հրաման առաւ որ երթայ Քերթն քնակի, ուր Յուդայի ցեղն զինքն իւր վերայ թագաւոր օծեց:

Արեւնէր՝ Սաուլի սպարապետն եւս անոր Յերուսմէ որդին բանակն տարաւ, եւ Իսրայելի մնացած ցեղից վերայ թագաւորեցուց. որով եւ այս երկու բարձակոխ թագաւորք եօթն տարի միակերպ արիւնահեղ պատերազմներ աւրին, յորս Արեւնէր՝ Յերուսմէին կողմանէ, եւ Յովար՝ Դաւիթի կողմանէ իրենց ճարտարութեամբն եւ քաջութեամբն մեծ անուն հանեցին: Այս պատերազմներէն միոյն մէջ յաղթուեցաւ Արեւնէր. ետեւէն անկաւ Շարուհայ որդին Ասայեղ, որ Յովարին ու Արեսայ եղբայրն էր, եւ «Դաւիթի այծեմանց պէս թեթեւ էր ոտիւք»: զարձաւ տեսաւ Արեւնէր որ Ասայեղ ետեւէն կ'վազէ, «Դարձի՛ր, եղբորդ Յովարին քով գնա, ասաց, ապա թէ ոչ զքեզ գետին կ'քամեմ, եւ այն ժամանակ ինչպէս Յովարին երեսն պիտի նայիմ»: Եւ երբոր նա մտիկ չարաւ, զարկաւ նիզակն անակուշտին ու զիստէն զուրս հանեց, որ մէկէն անկաւ մեռաւ:

Արեւնէր Դաւիթի հետ դաշն կ'ընէ. — Արեւնէր Սաուլին հարձն իրեն կ'ին առեր էր. Յերուսմէ առանց մտածելու

թէ անոր ձեռքովն ելեր էր թագաւորական գահն, անոր ձեռքովն է որ եօթն տարուան միջոց գահն կ'առնէ, ուստի եւ պէտք է իրեն երախտագէտ լինի, յանդիմանեց զքաջն իբրեւ թէ թագաւորութեան աչք տնկած լինի:

Շատ ծանր եկաւ Արեւնէրայ թագաւորին այս ապերախտութիւնն. երեսն զարկաւ, եւ սպառնացաւ որ զԴաւիթ պիտի թագաւորեցունէ: Ելաւ եւ Իսրայելի եւ Բենիամինի ծերերն հաւանեցուց որ Աստուծոյ ընտրածն ընդունին իրենց թագաւոր, եւ մարդ զրկեց Դաւիթի որ գաշինք զընեն մէջերնին: Հաւանեցաւ Դաւիթ, բայց իբրեւ պայման ուզեց իւր Մեղքող կ'ինն ետ դարձուի: Առաւ զնա Արեւնէր յերկրորդ էրկանէն, եւ բերաւ Դաւիթի տուաւ: Նոյն օրն մեծ խնջոյք արաւ Դաւիթ, եւ խոստացաւ Արեւնէրայ որ պահէ զնա ի զօրավարութեան Իսրայելի: Այս որ լսեց Արեւնէր, ելաւ Քերթնէն եւ գնաց որ իւր տուած խօսքն կատարէ:

Մահ Արեւնէրայ. — Այս բաներն լինելու առեւ Յովար պատերազմի էր գնացեր: Երբ Քերթն դարձաւ եւ եղածն լսեց, վախցաւ որ Արեւնէր իրմէն մեծ պիտի լինի. ուստի իսկոյն Դաւիթի գնաց եւ կ'ուզէր անոր աչքէն հանել, իբրեւ թէ խարդախութեամբ լրտեսելու եկած լինի Արեւնէր: Բայց տեսնելով որ Դաւիթ ականջ չկախեր, նախանձութեամբ արեան վրէժովն վառուած՝ Արեւնէրայ ետեւէն եւ եղբորն արեան վրէժովն գնաւ ի Քերթն: Հոն իբր թէ մարդ զրկեց եւ ետ դարձուց զնա ի Քերթն: Հոն իբր թէ հարկաւոր ծածուկ բան մի ունի ասելու առանձին տեղ մի քաշեց, եւ յանկարծ սուրն անակուշտն խոթելն ու սպաննելն մի արաւ:

Այս մահուան գոյժն որ առաւ Դաւիթ, շատ ցաւեցաւ եւ կանչեց. «Անպա՛րտ եմ ես յարեմէ Արեւնէրայ. Յովարայ գլուխն թափի անոր մահուան վրէժն:» Եւ ժողովրդի ղեան դարձաւ «Զէ՞ք գիտեր, ասաց, որ այսօր Իսրայելի մեծ զօրավարն անկաւ: Յովարայ չարութեան հատուցումն թող Աստուած հատուցանէ: Պատառեցէք հանդերձնիդ եւ ինքն իսկ Դաւիթ զագաղին ետեւէն կ'երթորձ հագէք»: Ինքն իսկ Դաւիթ զագաղին ետեւէն կ'երթար, եւ երբոր զԱրեւնէր Քերթնի մէջ թաղեցին, գերեզթար, եւ երբոր ձայնն վերուց լացաւ: Լացաւ նաեւ բոլոր մանին վերայ ձայնն վերուց լացաւ: Լացաւ նաեւ բոլոր ժողովուրդն, եւ արքայ Դաւիթ երդում արաւ որ մինչեւ արեւն չմտնէ՝ բերանն բան չգնէ: Ասով հասկացաւ ժողովուրդն, որ Դաւիթ կամակից չէր սպանմանն Արեւնէրայ: Վաւ Յերուսմէայ.

Մեմփիբոսմէ. Դաւիթ միապետ. — Յերուսմէ իւր սպարապետին անկարծելի սպանութեամբն բոլորովն լքաւ վհատեցաւ. որ մի եւս զօրաց գլխաւորներէն երկու հոգի գնացին զինքն քնի մէջ մեռուցին, եւ

զըռնան առին Դաւիթի բերին, յուսով իշխանութեան կամ վարձուց մեծաց. բայց շատ խաբուեցան: Բարեպաշտ եւ արդարասէր արքայն ոչ միայն վարձք չտուաւ, հապա նաեւ տիրասպանաց ձեռքն եւ ոտքն կտրել եւ սպաննել տուաւ, ինչպէս որ Սաւուղայ մահուան աւետիս բերողին եւս նոյն վարձքն տուեր էր ի Սիկելակ: Յովնաթանու Մեմիիրոսթէ որդին միայն մնացեր էր Սաւուղայ ցեղէն՝ ոտքն կաղ. վասն զի հինգ տարեկան եղած ժամանակ՝ զատարարակն իւր հօրն Յովնաթանու մահուան գոյժն առնելով՝ զինքն խուճապաւ փախցունելու առնն, զետին ձգեր եւ ոտքն կտորեր էր: Դաւիթ լսելով որ Մեմիիրոսթէ կենդանի է, մարդ զրկեց, քովն բերել տուաւ, եւ ի յիշատակ հօրն (Յովնաթանու) անմոռանալի սիրոյն՝ Սաւուղայ բոլոր արտերն իրեն դարձուց, եւ զնա իւր որդւոցն հետ թագաւորական սեղանն կնստեցունէր: — Դաւիթ այս վեհանձնական գործերով Իսրայելացւոց սիրան չահեցաւ. ուստի եւ բոլոր ցեղերուն ծերերն եկան ժողովեցան ի Քերբոն, Ահաւասիկ ոսկերք քո եւ մարմինք քո եմք, ասեցին. Աստուած ասաց որ դուն իւր ժողովուրդն պիտի հովուես եւ անոր առաջնորդ պիտի լինիս: Այս ասելով հանդա՛ն զայն զրին, եւ զինքն Իսրայելի վերայ միահեծան թագաւոր օծեցին:

Միակ եւ Յուսադէմ. — Մէկէն ուղեց Դաւիթ իւր այս բնարութեանն ունեցած արժանաւորութիւնն յաղթութեամբք ցուցանել: Երուսաղեմի վերայ յարձակեցաւ, որուն վերին մասն զեռ Յերուսաղեմ ձեռքն էր: Բաղաքին վերայ տիրող Սիոն ասուած բլրին վերայի ամրոցին մէջ ամրացեր՝ աներկիւղ կեցեր էին Յերուսացիք, եւ Իսրայելի թագաւորն կնախատէին: Առստացաւ Դաւիթ բովանդակ զօրացն՝ ապարապէս անուանել զայն, որ ամենէն առաջ ամրոցին վերայ վազէ ելնէ: Արեւմտեայ մահուամբն Դաւիթի աչքէն ելեր էր Յովաք. նորէն աչքն մտնելու համար առկէց յարմար առիթ չէր կարող գտնել. մահն աչքն առած՝ վաղեց ելաւ, Սիոն առնուեցաւ, եւ արքայ Դաւիթ խոստումն կատարեց: Փափաքելով միանգամայն թագաւորութեանն մայրաքաղաքն անել զԵրուսաղէմ, Սիոնի վերայ ի բնակութիւն իւր փառաւոր պալատ մի շինել տուաւ, որուն գոծաւորներն եւ նիւթն Տիւրոսի Քերամ թագաւորն իրեն զրկեց, եւ Սիոն կոչուեցաւ Բաղաթ Դաւիթ:

Աւրսուրին Փղջացւոց. Ժառա Դաւիթ. Սաւուղայ մահուամբն Իսրայելացւոց մէջ ծագած չփոթութիւններն առիթ առնելով Փղջացիք՝ նորէն պատերազմի ելեր եւ մինչեւ Հսկայից կամ Տիսանակց ասուած հովիտն յառաջեր

էին: Դիմեց վրանին Դաւիթ, երկու անգամ յաղթեց, եւ իրենց քաղաքներէն շատերն առաւ այրեց: Այս պատերազմին մէջ երբոր Ողոզոմայ այրին մօտ թշնամեաց բանակէն պաշարուած կեցեր էր, սաստիկ ծարաւեցաւ եւ ասաց. «Ո՛հ, ո՛ւր էր թէ ոք Բեթղեհեմի դրան քովի ջրհորէն ինձ ջուր խմցունէր»: Մէկէն երեք քաջ զօրավարք վազեցին թշնամոյն բանակն պատուեցին անցան, եւ Բեթղեհեմի դրան քովի ջրհորէն ջուրն առին բերին թագաւորին տուին, որ զարմացաւ անոնց անձնանուէր քաջութեանն եւ տիրաւ սիրութեանն վերայ. «Բա՛ւ լիցի ինձ, ասաց, որ այսպիսի քաջաց արիւնն խմեմ»: այս ասելով՝ այն ջուրն Աստուծոյ նուիրեց:

Տապանակն յԵրուսաղէմ կփոխադրուի. — Տապանակն Աստուծոյ զեռ ի կարիւթարիմ՝ Ամինադար քահանային տունն էր: Հասկացաւ Դաւիթ թէ ո՛րչափ իրեն պատիւ եւ օգուտ է այս ազգային միութեան նշանն քովն ունենալ, եւ ուղեց յԵրուսաղէմ բերել զայն. ուստի եւ բազմաթիւ քահանաներով, զեւսացիներով եւ ժողովուրդներով ելաւ հոն զնաց մեծ հանդիսով: Նոր սայլի մի վերայ տապանակն դրին, Ամինադարայ որդին Ողա՝ եղբարցն հետ քովէն կ'երթային, եւ Դաւիթ արքայ ժողովրդեանն հետ առջեւէն տաւջօք, երգովք, քնարօք, սրնգօք, թմբկօք, փողովք եւ ծնծգա՝ յիւր պարելով կ'երթար ճամբան յանկարծ զուարակին մին սայլն ծնեց եւ տապանակն ինչալու պէս եղաւ, Ողա բրունեց զայն որ չիչնայ. բարկացաւ Աստուած Ողային յանդրգնութեանն եւ թերահաւատութեանն վերայ, եւ անդէն անկաւ տապանակին առջեւն մեռաւ: Սարսափեցաւ Դաւիթ, արժանաւոր տեղ մի չպատրաստած տապանակն Երուսաղէմ տանելու վախցաւ, Գէթ քաղաքն տարաւ Արեդդարին տունն դրաւ. բայց երբ լսեց թէ Աստուած տապանակին համար օրհներ է զԱրեդդար, եւ բոլոր տունն յաջողութեամբ լեցուեր է, սիրտ առաւ նորէն, եւ երեք ամսէն մեծ հանդիսով եկաւ հանեց անտի տապանակն: Ժողովրդեան ուրախութեանն չափ չկար. ինքն թագաւորն եւս առանց թագաւորական փառաւորութեան եւ ծիրանեաց զեւտացի մի պէս բեհեզեայ պարզ պատմութեան հազած, տապանակին առջեւն պար գալով տաւիղ կզարնէր եւ կ'երգէր:

«Տեառն է երկիր լիւ իւրով, աշխարհ եւ ամենայն բրնակիչք նորա: Նա ինքն ի վերայ ծովու երկունս արկ նմա, ի վերայ գետոց պարստեաց գնա:

«Ո՛վ եցէ ի լեառն Տեառն, կամ ո՛վ կացցէ ի տեղոց արքութեան նորա:

« Որ սուրբ է ձեռով եւ ամբիժ սրտի, որ ոչ էառ զնան-
րութիւն յանձն իւր :

« Այս ազգ է որ խնդրէ զՏէր, խնդրէ ճեսանել զերեսս
Աստուծոյ Յակոբայ :

« Համբարձէ՛ք ի յոխանի գորուսնս ձեր ի վեր, համբարձցին
դրունք յախիսեցից եւ մեցէ բազաւոր փառաց :

« Ո՞վ է սա բազաւոր փառաց, Տէր հօգոր գորութեամբ իւ-
րով, Տէր հօգոր ի պատերազմի :

« Համբարձէ՛ք ի յոխանի գորուսնս ձեր ի վեր, համբարձցին
դրունք յախիսեցից եւ մեցէ բազաւոր փառաց :

« Ո՞վ է սա բազաւոր փառաց, Տէր գորութեանց . սա
իմեքն է բազաւոր փառաց »:

Եւ այսպէս մեծահանգէս փառօք եւ ձայնիւ փողոյ ան-
դադար առջեւն զոհեր զոհելով բերին, եւ Սիոնի ամրոցին
մէջ պատրաստուած խորանին մէջ զրին տապանակն իբրեւ-
վերջին իւր բնակարանն, այնչափ ժամանակ Գաղգազա,
Սելով եւ Կարիաթարիմ պանդխտելէն յետոյ, եւ արքայ
Դաւիթ առջեւն խաղաղական զոհեր մատոյց :

Մեղեղ եւ Պաւլիք . — Դաւիթի տապանակին առաջ
կաքաւելն եւ նուագարան զարնելն տեսեր էր Մեղքող պա-
տուհանէն, եւ մտքովն արհամարհեր էր զնա . եւ երբոր
հանդիսէն տուն դարձաւ Դաւիթ, առաջն ելաւ Մեղքող,
բարեկեց զինքն եւ հեգնելով « Քանի՛ փառաւորեալ էր այ-
սօր, սաայ, արքայն Իսրայելի, որ կաքաւէր մի պէս ա-
ղախնայց եւ ծառայիցն առաջ կկաքաւէր »: Դաւիթ այն
կանացի ունայնամիտ խորհուրդն եւ ծաղրածութիւնն բանի
տեղ չգրաւ, արհամարհեց եւ առանց ամենեւին արածին
վերայ կարմրելու, պատասխանեց առ Մեղքող . « Օրհնեալ
է Տէր, որ զիս հօրդ տեղն ընտրեց եւ ժողովրդեանն ա-
ռաջնորդ դրաւ: Թող Աստուծոյ առջեւն խաղամ կաքաւեմ
միշտ, եւ քու աչքիդ անպիտան երեւիմ »: Եւ Աստուծոյ
պատժեց զՄեղքող եւ ամենեւին զաւակ չբերաւ :

Պաւլիք եւ Նաբակ մարգարէ . — Սիոնին մէջ տապանա-
կին համար պատրաստուած խորանն իսկ առժամանակեայ
բան մի էր . ուստի եւ Դաւիթ Աստուծոյ առաջ փառաւոր
բնակարան ունենալուն վերայ սիրտն կտագնապէր . եւ օր
մի «Նայէ, կ'ասէր Նաթան մարգարէին, ես եղեւնափայ-
տեայ տան մէջ կրնակիմ, եւ տապանակն Աստուծոյ՝ վրանի
մէջ կկենայ »: Ուստի կփափաքէր հոյակապ տաճար մի
կանգնել . բայց Նաթան մարգարէն Աստուծոյ կողմանէ իւ-
մացուց իրեն, որ թագաւորական իշխանութեան դաւա-
զանն ոչ երբէք իւր տնէն պիտի ելնէ ուրիշի անցնի, որով
այն մեծ աւետիան կուտար իրեն, որ իւր ցեղէն պիտի դայ

Փրկիչն աշխարհի՝ Յիսուս Քրիստոս : Չայս եւս իմացուց
Նաթան, որ տաճարին շինութեան մեծ զործն՝ իւր որդւոյն
(Սողոմոնի) պահուած է, որովհետեւ ինքն պատերազմող
լինելով արին թափած էր, իսկ Աստուծոյ տաճարն շինողն
անարատ եւ անբիժ յարնէ հարկ էր լինել :

Յաղրութիւնք եւ աշխարհակալութիւնք Պաւլիքի . — Այս-
պէս Դաւիթ Իսրայելի թագաւորութեան միահեծան տէր
որ եղաւ, առաջին զործն այն ուղեց անել՝ որ Իսրայելա-
ցիքն ազատէ Փղշտացւոց ծառայութենէն, որոց շատ ժա-
մանակէ ի վեր հարկ կ'ուտային : Չարկաւ ցրուեց զանոնք,
եւ բոլորովին յաղթելով՝ իւր ժողովուրդն այն ամօթա-
պարտ հարկատու գերութենէն ազատեց :

Այնուհետեւ յաղթական զէնքն Մովաբացւոց վերայ դար-
ձուց, անոնց կէսն ջարդեց եւ մնացածն հարկատու արաւ :
Յորդանանու հարաւակողմն՝ Փղշտացւոց եւ Մովաբացւոց
մէջտեղն կընակէին ուրիշ երկու ժողովուրդ, Ամազեկա-
ցիք եւ Եդովմայեցիք . զնոսա եւս հնազանդեցուց Դաւիթ :
Քիչ ժամանակէն նոյն հարուածն պիտի ընդունէր նաեւ որ-
դին Ամոնայ, որ Մովաբացւոց հիւսիսակողմն կ'թագաւորէր :

Բայց Դաւիթի ամենէն ահաւոր թշնամին էր Սուբայ թա-
գաւորն՝ Ադրազար : Եփրատայ մօտ անոր զօրքն զարկաւ
խորտակեց Դաւիթ, հազար եօթ հարիւր ձի գերեց, եւ
քսան հազար մարդ : Այս յաղթութենէ ի միւս յաղթութիւն
վազելով՝ Դամասկոսէն Ադրազարին օգնութեան եկած զօր-
քն զարկաւ հալածեց, քսանեւերկու հազար մարդ սպան-
եց, եւ Ասորւոց երկրին մեծ մասն նուաճելով՝ մէջն պա-
հապան զօրք թողուց : Եմաթայ թագաւորն որ Սուբայ թա-
գաւորին թշնամին էր, իմանալով անոր պարտութիւնն,
մեծագին ընծաներով յաղթականին ուրախակցութեան յու-
ղարկեց իւր որդին : Թէ՛ այս ընծաներն եւ թէ՛ թշնամեաց
աւարին ամենէն հարուստ մասն՝ բարեպաշտն Դաւիթ ա-
ռաւ Աստուծոյ նուիրեց :

Տէրութեանն հիւսիսային կողմն այս սոսկալի հարուած-
ներն տալէն ետեւ, զնաց Դաւիթ հարաւային կողմի ժո-
ղովրդոց վերայ ծանրացունելու Իսրայելի լուծն : Աղտեաց
ձորոյն մէջ Եդովմայեցւոցմէ տանեւութ հազար հօգի զար-
կաւ, եւ բոլոր երկրին մէջ պահապաններ դրաւ, որպէս զի
Կարմիր ծովուն ձամբան իրեն ապահովէ :

Իսրայելի արեւելակողմն անուանի մեծագոր ժողովուրդ
մի կար, եւ էին Ամոնացիք . սակայն կյիշէր Դաւիթ անոնց
Նաաս թագաւորին իրեն արած ծառայութիւններն, եւ
զէնքն անոնց վերայէն կհեռացունէր . եւ երբոր Նաաս մե-
ռաւ եւ Անոն որդին տեղն անցաւ, Դաւիթ անոր ցաւակ-

ցութեան դեսպաններ յուղարկեց : Բայց Անոն իւր իշխանաց գրգռութեամբն կարծելով թէ երկիրն լրտեսելու համար եկեր են անոնք, մօրուքնին գերծել տուաւ, հագուստնին մինչեւ կէս մէջքերնին կտրեց, եւ խայտառակարար զիրենք վռնտեց : Սակայն զիտնալով նաեւ որ Դաւիթ այս ծանր նախատանաց վրէժ պիտի պահանջէր, բազմագունդ բանակ մի հանեց . երեսուն հազար զօրք եւս իրեն օգնական զրկեցին Ասորիք եւ ուրիշ դաշնակիցք : Դաւիթի զօրավարք Յովաք եւ եղբայրն Աքեսաւ կրկին յաղթութեամբք զարկին քակեցին անոնց դաշնակցութիւնն . վախցան Ասորիք որ Իսրայելացիք վրէժխնդրութեան հոգւով վառուած իրենց երկիրն չվազեն, եւ զօրաւոր նիդակեցութիւն մի կազմեցին՝ յորում մտան Յորդանանէն մինչեւ Նփրատ բնակող ժողովուրդք : Օգնական գնդեր եկան նաեւ ուրիշ տեղերէ, եւ բոլոր այս նիդակակից զօրաց զլուխն էր նա ինքն Ադրազար :

Այս ահաւոր պատրաստութեան արհամարհանօք կպատասխանէր թագապսակ սաղմոսերգուն, որոյ յոյսն Աստուած էր :

« Ընդէ՞ր խռովեցան հեթանոսք, եւ ժողովուրդք խռիեցան ի սնոսիս :

« Յանդիման եղեն քաղաւորք երկրի եւ իշխանք ժողովեցան ի միասին, վասն Տեառն եւ վասն օծելոյ նորա :

« Խզեցաւ գիպպուն նոցա, եւ բնկեցաւ ի մեջ զլուծ նոցա :

« Բնակեալն յերկինս ծիծաղեցի զնոսք, եւ Տէր ահաւարհեցէ զնոսա :

« Յայնժամ խօսեցի ընդ նոսա բարկութեամբ իւրով, եւ արսւնութեամբ իւրով խռովեցուցէ զնոսա :

« Երանի՜ ամենեցուն ոյք յուսացեալ են ի Տէր »:

Սակայն այս անգամ ուղեց Դաւիթ անձամբ պատերազմին հրամայել . Յորդանանէն անցաւ, եւ ելամայ քով ջարդեց եօթնհարիւր կառք, քառասուն հազար ձիաւոր, ի մահ վիրաւորեց թշնամեաց բանակին Սօքա՛ զօրավարն, եւ յաղթութեամբն տրեց բոլոր այն լաշինաճաւալ երկրին :

Այնուհետեւ զէնքն զարձուց Ամոնացւոց վերայ, եւ առջեւէն բազմաթիւ գնդերով Յովաքն զրկեց, որ թշնամոյն երկիրն գերելով գերբելով՝ հասաւ մինչեւ անոր Ռաբաթ մայրաքաղաքին եւ պաշարեց : Ռաբաթ անձնատուր լինելու վերայ էր՝ երբոր այլընտիր գնդերով հասաւ հոն Դաւիթ, եւ այն խրոխտապանձ քաղաքին խոնարհիլ առնուիլն տեսաւ . բոլոր քաղաքացիք սոսկալի տանջանօք սպաննուեցան, ոմանք կառքերու տակ կոխկոտուելով, եւ այլք

ողջ ողջ հնոցաց մէջ նետուելով : Ամոնացւոց միւս քաղաքներն եւս նոյնպիսի աղէտալի վիճակ ունեցան :

Բերաբէ եւ Ռաբաթ քաղաքին . — Ռաբաթ քաղաքին պաշարման ժամանակ՝ մարդկային տկարութեան տխուր օրինակ մի տուաւ Դաւիթ, եւ ցուցուց թէ ի՞նչպէս աստուածային շնորհաց թէեւ առ վայրկեան մի հեռանայն՝ բաւական է մեծամեծ եղեռնագործութեանց մէջ ձգելու զմարդ, երբոր արթուն չկենայ :

Օր մի երբ պալատին տանեացն վերայ ժուռ կուգար, տեսաւ որ կին մի մօտակայ տան աւազանին մէջ կլուացուէր : Անոր կարդէ դուրս գեղեցկութեան վերայ զմայլած հարցուց Դաւիթ իմացաւ որ Բերաբէ էր նա՝ կին Ռաբաթա՛ւ սպային, որ Ռաբաթն պաշարող զօրաց մէջն էր : Մեղանչեց Դաւիթ, բայց իմանալով որ իւր յանցանքին հետեւանքն կարելի չէ երկար ժամանակ անյայտ մնայ, կըտեւանքն կարելի չէ երկար ժամանակ եղածին զիմացն առնուլ . ուստի հրաման զրկեց Յովաքայ, որ իրեն յուղարկէ զՌաբաթ : Երբ նա հասաւ՝ յորդորեց զինքն Դաւիթ, որ տունն երթայ հանգչի . յանձն չառաւ Ռաբաթ, « Աստուծոյ տապանակն, Իսրայել եւ Յուդա վրանաց տակ կընակին, եւ Յովաթ՝ իմ տէրս եւ ծառայք տեսան իմոյ գեանի վերայ կըպառկին, կ'ատէր, եւ ես երթամ տունս ուտեմ խմեմ եւ կնկանս քով հանգչիմ . քա՛ւ լիցի . կենացդ վերայ կ'երդնում, տէր արքայ, չեմ կրնար դայդ առնուլ »: Դաւիթ զինքն զինուցուց, յուսալով որ երդումն մոռնայ եւ տունն երթայ : Բայց երբ եւ այն պարասն ելաւ, յանցանքն պարտըկելու համար աւելի մեծ յանցանքի մի ձեռք զարկաւ : Հրովարտակ գրեց Յովաքին, յորում կհրամայէր զՌաբաթ պատերազմին սաստկացած տեղն անօգնական թողուլ որ սպաննուի . եւ նամակն կնքած նոյն իսկ Ռաբաթին յանձնեց որ տանի Հնազանդեցաւ Յովաթ թագաւորական հրամանին, որով զարնուեցաւ մեռաւ Ռաբաթ . այս լուրն առածին պէս հանգչեցաւ Դաւիթ, զԲերաբէն իրեն կին առաւ, որ եւ յանցանացն պտուղն ծնաւ :

Նաքան մարգարէ . զգջումն Դաւթի . — Աստուած տարի մի սպասեց՝ որ Դաւիթ ճանչնայ արած մեղքն եւ զգջումի դայ . բայց նա աւելի ետեւէ եղեր էր որ իւր հպատակներէն յանցանքն ծածկէ՝ քան թէ զայն իւր Տիրոջն խոստովանի : Օր մի Աստուծոյ կողմանէ եկաւ Նաթան մարգարէն եւ այսպէս յանդիմանեց առակաւ յանցաւոր թագաւորն . « Բազաքի մի մէջ երկու մարդ կային, ասաց, մին մեծատուն եւ միւսն աղքատ : Մեծատունն բազմաթիւ եղն եւ ոչխարներ ունէր, իսկ աղքատն որով մի միայն՝ զոր իւր

կնկան, եւ հրաման զրկեց Յովար զօրավարին որ Արխո-
ղոմն կանչէ Երուսաղէմ, այս պայմանաւ որ հօրն երեսն
չտեսնէ: Դարձաւ Արխողոմ եւ երկու տարի առանձին բը-
նակելով, երբ տեսաւ որ Յովար զփուարութիւն կ'անէ
զինքն բոլորովին հօրն հետ հաշտեցունելու, հրամայեց իւր
ծառայիցն որ երթան Յովարայ գաշտերն այրեն: Եկաւ
Յովար, եւ գանգատեցաւ Արխողոմայ արած անիրաւու-
թեանն վերայ. վերջապէս հաւանեցաւ, գնաց խօսեցաւ
Դաւթի հետ, եւ հրաման ընդունեցաւ որ Արխողոմ յար-
քունիս մանէ: Գիրկն առաւ համբուրեց արքայ զորդին եւ
լացաւ: Աւա՛ղ, չէր գիտեր որ աւելի դառն արցունքներ
պիտի թափել տար իրեն ապստամբ եւ հայրատեաց որդին:

Ապստամբութիւն Արխողոմայ եւ փախուս Դաւթի. —
Արխողոմ թէպէտ թողութիւն եւ ներում ընդունեցաւ հօր-
մէն, բայց ինքն չներեց հօրն ցուցուցած առջի խտու-
թեան: Ատելութեամբ եւ անսանձ փառասիրութեամբ լըց-
ուած՝ բոլոր ջանքն այն եղաւ որ ծածուկ հօրն դէմ հանէ
ժողովուրդն, եւ այլեւայլ հնարքներով շատին սիրան իրեն
որաց. եւ երբ ամէն բան շտկեց՝ պատրաստեց, հօրմէն
հրաման ուղեց որ երթայ Քերքոն զո՛հ մատուցանէ, զոր
«Գեթտուր եղած ժամանակս ուխտ եմ արեր» կ'ասէր:

Արխողոմ Քերքոն հասնելուն պէս՝ ինքնզինքն թագա-
ւոր հրատարակեց. այս լուրն Երուսաղէմ հասաւ, հոն իս-
կոյն իւր կուսակիցքն սոսկալի ապստամբութիւն մի հանե-
ցին, այնպէս որ հարկադրեցաւ Դաւթ մայրաքաղաքն թո-
ղուլ փախչիլ, իւր վեցհարիւր թիկնապահներովն եւ մի
քանի հաւատարիմ ծառաներովն Կեզրոնի հեղեղատէն ան-
ցաւ, Հոգրովթ անապատին ճամբան բռնեց: Սաղովկ քա-
հանայապետն՝ քահանայից եւ ղեռացւոց հետ տապանակն
վերուցած ետեւէն կ'երթային: Դաւթ վախնալով որ տա-
պանակին բան մի չհանդիպի, ուղեց զայն Երուսաղէմ զար-
ծունել, եւ ասաց Սաղովկայ. «Թէ որ հաճոյ եմ Աստուծոյ,
եւ կ'ուզէ որ իւր սուրբ բնակարանն նորէն տեսնեմ՝ զիս
եւ կ'զարձունէ. բայց թէ որ ասէ թէ Այլեւս գլխի չեմ ու-
զեր, իւր կամքն օրհնեալ լինի: Քահանայից հետ զարձիր,
գնա քաղաքն. ես անապատն պիտի երթամ քաշուիմ, մին-
չեւ որ քեզմէ լուր առնուի»: Սաղովկ եւ Արխաթար տա-
պանակն զարձուցին յԵրուսաղէմ. եւ ինքն Դաւթ սկսաւ
լալով եւ բորիկ ոտքով Չիթենեաց լեռնէն վեր ելնել. նոյն-
պէս կուլային եւ կ'ելնէին նաեւ քովի ժողովուրդն, եւ ի
նշան սգոյ գլուխին լաթով ծածկած էին: Հոն լսեց Դա-
ւթ, որ Արխաթի իւր քաջ խորհրդականն եւս Արխո-
ղոմայ կողմն է անցեր, եւ աւելի չփութեցաւ, Աստուծոյ

աղաչեց որ Արխաթի խորհուրդն ցրուէ. ելաւ լեռան
գլուխն, Աստուծոյ երկրպագութիւն արաւ. եւ իւր բարե-
կամն Քուսի արաքացին պատմութեան պատուած եւ գլուխն
հող ցանած, եկաւ զինքն հոն գտաւ: Դաւթ չուզեց որ
նա հետն գայ. ալ զինքն Արխողոմն քով զրկեց, որպէս
զի Արխաթի խորհուրդն ցրուէ, եւ ամէն լսածն Սա-
ղովկայ եւ Արխաթարայ որդւոցն ձեռքով իրեն իմացունէ:

Սիրա Դաւթի առջեւն կ'ելնէ. — Հաղիւ թէ անտի քիչ
մի հեռացեր էր Դաւթ, եւ ահա տեսաւ որ Մեմիլիբոս-
թէին ծառայն Սիրա՝ երկու իշու վերայ հաց, կերակուր
եւ զինի բեռնաւորած կուգար. եւ երբ հարցուց թէ որո՞ն
համար են անոնք, «Էշերն բերի, որպէս զի արքայ վրա-
նին նստի, ասաց. կերակուրներն եւ զինին եւս, որպէս զի
իւր ծառայքն ուտեն, խմեն եւ զօրանան»: Մեմիլիբոս-
թէին համար հարցուց Դաւթ, եւ իմացաւ Սիրայէն որ
նա Երուսաղէմ գնացեր է որ հօրն թագաւորութիւնն ձեռք
ձգէ, բարկացաւ եւ բոլոր անոր հարստութիւնն Սիրային
չնորհեց որ եւ երկրպագութեամբ ընդունեցաւ:

Սեմի. — Դաւթ Բաւուրիմ քաղաքն որ հասաւ, Սա-
ւուղայ ցեղէն Սեմիի անունով մին ելաւ, սկսաւ անիծա-
նել գնա եւ վիրան քար նետելով կանչել. «Եկու՛ր, եկու՛ր,
այր արեանց եւ անօրէն. Աստուած Սաւուղայ տան արիւնն
գլուխդ զարձուց, որովհետեւ անոր թագն յաղթակեցիր.
ահա ուրիշն արած չարիքդ քեզ հասաւ. այդ յաղթա-
կած թագաւորութիւնդ առաւ Աստուած, եւ որդւոյդ Ա-
րխողոմայ տուաւ»: Յովարայ եղբայրն Արեսա՝ բարկու-
թիւնէն չէր կրնար ինքնզինքն բռնել. «Ինչո՞ւ սատկած չուն
մի այսպէս գտէր իմ արքայ պիտի անիծանէ, գոչեց. վա-
ղե՛մ գլուխն առնու՛մ գամ: — Մի՛ այդպէս, պատասխանեց
Դաւթ. թո՛ղ անիծէ, վասն զի Աստուած ասած է անոր
որ զԴաւթ անիծանէ. ահաւասիկ բուն իմ որդիս ինձ դէմ
ելեր՝ գլուխս կրնառէ. ո՛ւր մնաց աղգականն Սաւուղայ.
Թողուցէք որ անիծէ. գուցէ Աստուած տառապանքս տես-
նէ, եւ անոր այս օրուան անիծիցն փոխարէն բարիս ինձ
հատուցանէ»: Այս ասելով ճամբան առաջ տարաւ, թէ-
պէտ եւ անօրէնն Սեմիի անդադար լեռնէն վերան քար եւ
հող կնետէր, եւ զինքն կ'անիծանէր: — Ի՛նչպէս զարմա-
նալի է Դաւթի օրինակն, ի՛նչպէս զմեզ կ'արիւացունէ թըշ-
նամանք լսած ժամանակինս:

Վերջապէս ոգեսպառ լեռնէն իջաւ Դաւթ, եւ նստաւ
որ սակաւ մի հանգչի, եւ հոն լալազին այս սաղմոսն ուղ-
ղեց առ Բարձրեալն իւր խեղճութիւնն անոր զիմաց առ-
ջեւ տարածելով եւ օգնութիւնն պաղատելով:

« Տէր, մի՛ արժանութեամբ քով յանդիմանեմ զիս, եւ մի՛ բարկութեամբ քով խրատեմ զիս : »

« Ողորմես՛ ինձ, Տէր, զի հիւանդ եմ եւ, բժշկեալ զանձն իմ՝ զի խաղկեցան ոսկերք իմ : »

« Դարձ, Տէր, եւ փրկեալ զանձն իմ, կեցո զիս Տէր բոս ողորմութեան քով : »

« Վաստակեցայ եւ ի հեծութեան իմում. լուացի զամենայն զիւր զմեռեալսն իմ, եւ արժանութեամբ իմով զանկողինս իմ բացի : »

« Երաց կացեմ յինկն ամենեւեան, ոչ գործեմ զանորեւութիւն : »

« Ընտա Տէր ձայնի լալոյ իմոյ, լուա Տէր աղօթից իմոց, եւ Տէր զխնդրութեամբ իմ բնկալաւ : »

« Ամաչեցան եւ խաղկեցին յոյժ ամենայն բեմամբ իմ, դարձցին յեսս եւ ամաչեցան յոյժ վաղվաղակի եւ խաղկեցին : »

Խորհուրդ Աֆիստիկայ եւ Քուսի արաբացոյ. — Սակայն Աբիստողոմ եկեր Երուսաղէմ մօտեր եւ Նաթան մարգարէին առ Դաւիթ արած բոլոր սպանալիքն՝ առանց խղճի եւ ամօթոյ կկատարէր : Եւ լալոյ խորհուրդ մի տուաւ իրեն Աբիստողոմ, որ Դաւիթ կողմն չզօրացած եւ զօրքն յոգնութիւն չառած վերան դիմէ հալածէ : « Տասուերկու հազար մարդ տուր ինձ, կ'ասէր, եւ այս իրիկուն երթամ զօրքն կտարեմ հալածեմ, եւ զԴաւիթ մեռցունեմ » :

Թէպէտեւ հաւանեցաւ Աբիստողոմ այս քաջ խորհրդոյն, հաւանեցան նաեւ իւր խորհրդականքն, վասնզի միշտ իրրեւ պատգամ Աստուծոյ կ'ընդունէին Աբիստողոմի տուած խորհուրդներն, սակայն կուրցուց Աստուծո՛ւ անոր միտքն՝ եւ ուզեց Քուսիին կարծիքն եւս իմանալ : Եկաւ Քուսի, եւ Աբիստողոմի տուած խորհուրդն որ լսեց՝ հասկացաւ թէ ինչ զօրաւոր խորհուրդ էր, որ եթէ կատարուէր՝ Դաւիթ բանն այնուհետեւ լնացած էր. ուստի ջանաց որ ճարտարութեամբ մի ցրուէ զայն, եւ ասաց. « Ինձ կ'երեւի որ այս անգամ իւր քովի մարդոց քաջութիւնն, հիմա անոնց սիրտն այրած է, եւ ձագերնին կորսնցուցած արջերու կ'ոմանին : Թէ որ յանկարծ յարձակման մէջ քուկիսներէդ մի քանին ինչայ մեռնի, պիտի ասեն թէ Աբիստողոմայ զօրքն յաղթուեցաւ, որով եւ այն առիւծի սիրտ ունեցող կարիճներդ պիտի լքանին յուսահատին. վասնզի բոլոր Իսրայէլ գիտէ թէ հայրդ քաջ պատերազմող է, եւ բոլոր քովի եղովք արխաւիրտ են եւ կեանքերնին Դաւիթ վերայ դրած : Ուստի ես խորհուրդ կուտամ, որ բոլոր Իսրայէլէն ծովու աւազին պէս

բազմութեամբ զօրք ժողովել տաս, եւ դուն անձամբ անոր զուլս կենաս : Այն ժամանակ ամէն տեղ թշնամին կղարնեմք՝ կ'իսրայէլեմք եւ մարդ մի չեմք թողուր որ ազատի » : — Աբիստողոմ եւ ծերքն Իսրայէլի հաւանեցան այս խորհրդին, որ իրենց կորուստն էր, վասն զի անով կ'ուզէր Քուսին որ Դաւիթ փախչելու եւ զօրանալու ժամանակ ունենայ. եւ իսկոյն Սաղովկայ եւ Աբիստողոմայ ձեռքն ամէն բան իմացուց Դաւիթի, եւ յորդորեց որ աճապարէ Յորդանանէն անցնի : Հասկացաւ Աբիստողոմ Քուսիի խորհրդոյն զիտաւորութիւնն, եւ Աբիստողոմայ կործանումն յայտնապէս զուշակելով՝ յուսահատութեանէն գնաց տուն ինքնզինքն կախեց :

Պատերազմ եւ մահ Աբիստողոմայ. — Աբիստողոմ իւր նոր բանակն կազմելու ժամանակ, անգին Դաւիթ իրեններն կարգի դրաւ, երեք զօրապետի յանձնեց, անոնց քաջութիւնն վառեց, եւ պատերազմի պատրաստեց : Կ'ուզէր ինքն եւս հետերնին իջնել, բայց ժողովուրդն միաբերան դէմ կեցաւ, վասնզի « Քուսի կեանքէդ կախուած է յաղթութիւնն, կ'ասէին, դուն մեզ համար տասն հազար մարդ կ'արժեաւ. — Զեզ ինչպէս որ լաւ կ'երեւի, այնպէս կ'անեմ » ասաց Դաւիթ. եւ երբ ժողովուրդն պատերազմի սկսաւ երթալ, ինքն քաղաքին դուռն գնաց կեցաւ որ զանոնք տեսնէ, եւ Յովաբայ եւ միւս զօրապարայ սպարոց որ Աբիստողոմայ կենացն խնայեն թաղաւորին այս հրամանն բոլոր զինուորք լսեցին :

Վերջապէս Աբիստողոմ զօրքն ժողովեց, անոնց զուլս դրաւ Ամենայնի՛ն՝ որ Յովաբայ մօրքով որդին էր, եւ Յորդանանէն անցաւ. բայց Դաւիթ եւս ժամանակ ունեցեր էր զօրացն թիւն աճեցունելու : Պատերազմն Եփրեմայ անտառին մէջ սկսաւ. Աբիստողոմայ զօրքն թէպէտ թուով անհամեմատ աւելի շատ էր, բայց Դաւիթի զօրաց կատաղութեանն եւ յուսահատ քաջութեանն չկրցաւ դիմանալ, յաղթուեցաւ եւ քսան հազար հոգի անկան մեռան. անտառն եւս իրենց շիտթութիւնն եւ ջարդն աւելցուց, եւ փախչող փախչողի եղան : Անգին Աբիստողոմ տեսնելով որ ձեռք պիտի ինչայ, ճարն հատած սկսաւ փախչիլ, եւ թաւ կաղնիի մի քովէն վազելու ժամանակ՝ իւր երկայն ծիւծիւն մաղերն ծառին ճիւղերուն սլուակեցան, ջորին տակէն եկաւ, եւ ինքն այնպէս օրուն մէջ ծառէն կախուած մնաց : Դաւիթի զինուորաց մին առաւ զինքն եւ չհամարձակելով ձեռք վերցունել, եկաւ Յովաբայ պատմեց. բարկացաւ Յովաբ, « Ինչո՞ւ չապանեցիր, պոռաց. հիմա քեզ յիսուն արծաթ եւ սուր մի պարզեւ կուտայի : — Թէ որ հազար եւս տայիր, պատառխանեց զինուորն, եւ թաղաւորին որդւոյն ձեռք չէի դպցուներ :

որովհետեւ մեր առջեւ կրկին եւ կրկին ապստոսեց արքայն որ Արիստոզոմիւն զգուշանամք : — Այժմ կորսնցուցեալ ժամանակ չունիմ » կանչեց Յովար, աճապարեց կապարձն առաւ, հետն եւս տասն զինակիր, վազեցին Արիստոզոմայ չորս կողմն առին : քաջեց Յովար եւ երեք նետով զարկաւ ըսպանեց զնա :

Յայնժամ փող զարնել տուաւ Յովար, եւ զօրաց պատուիրեց որ փախաւէից ետեւէն չիյնան չհալածեն, եւ Արիստոզոմն անտառին մէջ խորունկ վնի մի մէջ նետել տուաւ : Այս վերջն ունեցաւ եղբայրասպանն եւ հայրադաւ Արիստոզոմ, որ եթէ արտաքին զեղեցկութեանն համեմատ հոգւոյ զեղեցկութիւնն եւս ունենար, Դաւթի արժանի որդի եւ ժառանգ կլինէր, եւ Աստուծոյ այս աճաւոր դատաստանն չէր ընդուներ, ի խրատ ապստամբ որդւոյ :

Դաւիթ Արիստոզոմի մահն կկսէ եւ կ'որոյրայ. — Այս փառաւոր յաղթութենէ ետեւ երկու հոգի վազեցին աւետիա տալու Դաւթի, որ անհամբեր սրտով քաղաքին դրան առջեւն էր նստած : Ետեւէ ետեւ հասան աւետաբերք. առաջինն որ Սաղովկայ որդին էր, ասաց. « Օրհնեալ է Աստուծոյ, որ թշնամիներդ ձեռքդ մատնեց : — Որդիս Արիստոզոմ կենդանի է, հարցուց Դաւիթ : — Լաւ մի չեմ գիտեր » պատասխանեց պատգամաւորն կմկմալով. « ասոր վերայ հասաւ միւս աւետաբերն, եւ էր ինքն Գուսիս « Աւետիս », տեառն իմում արքայի, գոչեց : — Որդիս Արիստոզոմ, կենդանի է », հարցուց Դաւիթ. եւ երբ նա պատասխան տուաւ թէ « Աստուր պէս լինին նաեւ բոլոր քու թշնամիներդ », հասկացաւ թագաւորն, խոռվեցաւ, եւ սրտին սաստիկ ցաւէն ելաւ վերնատուն զնաց, եւ զետի պէս արցունք թափելով « Որդեակ իմ Արիստոզոմ, կ'ասէր, Արիստոզոմ որդեակ իմ, ո՞ւր էր թէ ես քու տեղդ մեռնէի, քու տեղդ Արիստոզոմ, որդեակ իմ, որդեակ իմ Արիստոզոմ » :

Որչափ տարբեր էր Դաւթի իւր երկու որդւոյ մահուանէն ետեւ ցուցուցած կերպն. Արիստոզոմայ մահուան վերայ դառն արտասուք կթափէր, եւ Բերսաբէի որդւոյն մահուան վերայ ոչ նոյնպէս. վասն զի անոր հոգւոյն փրկութեան վերայ ապահով էր, որպէս նաեւ Արիստոզոմայ յաւիտենական կորստեան վերայ տարակոյս չունէր :

Բոլոր բանակն եւ ժողովուրդն իմացաւ թագաւորին ողբն եւ յաղթութիւնն ի սուգ դարձաւ. եւ իրբեւ թէ յաղթուած լինէին այնպէս տրտում տխուր զօրքն եկաւ քաղաք մտաւ : Տեսաւ Յովար, որ զօրաց եւ ժողովրդեան սիրտն կըքանի : վազեց բարկութեամբ Դաւթի քովն եկաւ, « Թէ որ փութով չիջնաս եւ ժողովրդեան չերեւիս եւ արած յաղթութիւն-

ներնուս վերայ ուրախութիւնդ չյայտնես, ասաց, զիտցիր որ այս գիշեր քովդ մարդ պիտի չմնայ, եւ այս յետին չարսագոյն պիտի լինի քեզ քան զամենայն չարիս, որ եկին ի վերայ քո ի մանկութենէ մինչեւ ջայտոր » : Ճարն հատած ելաւ դուռն նստաւ Դաւիթ, եւ զօրքն եւ ժողովուրդն եկան առջեւէն անցան, եւ զինքն տեսնելով ուրախացան :

Դաւիթ կղաւնայ. Սեմի, Մեմփիրոսթէ, Բերգելի. — Իսրայելացիք խորհուրդ արին մէջերնին որ կանչեն նորէն ըզ Դաւիթ. « Ինքն է, կ'ասէին, որ զմեզ Փղշտացւոյ ձեռքէն կ'ազատէր. ինքն է մեր թագաւորն. ինչո՞ւ զինքն նորէն չկանչեմք » : Չատնք գլխաւոր յորդորդն էր Ամնասայի զօրավարն, որուն մարդ էր զրկեր Դաւիթ եւ խոտաղեր էր որ Յովարայ տեղ զինքն զօրավար դնէ : Յաջողեցաւ Ամնասայի, եւ ոչ միայն Իսրայելի ցեղերն, հապա նաեւ Յուդայի ցեղն եւս հաւանեցուց, որ թագաւորին ընդ առաջ եկան եւ առին Յորդանան տարին, որ անտի անցունեն յերուսաղէմ :

Հոն Սեմէի եկաւ, Դաւթի ոտքն անկաւ, աղաչեց որ իրեն թողութիւն տայ : Բայց անգինն Յովարայ եղբայրն Արթեսա, պոռայ թէ « Պէտք է մեռնի, որովհետեւ զօծեալն Աստուծոյ անիծեց » : Իսկ անյիշաչարն Դաւիթ՝ դարձաւ « Որդի Ծարուհեայ, ասաց, ինչո՞ւ մահուան խորհուրդ կուտաս ինձ, այսօր Իսրայելէն մարդ պիտի չմեռնի » : Եւ Սեմէիին երգում արաւ որ զինքն չմեռցունէ :

Յովարայմանու որդին Մեմփիրոսթէ եւս Դաւթի ընդ առաջ եկաւ, որուն « Ինչո՞ւ հետս չեկար, ասաց. — Տէր իմ արքայ, պատասխանեց Մեմփիրոսթէ զիտես որ քաղել չեմ կրնար կաղ լինելուս համար : Սիրա ծառայիս ասացի որ էչս պատրաստէ, եւ նա խօսքս արհամարհեց եւ չկատարեց, եւ եկաւ զրպարտութեամբ զիս աչքէդ հանեց : Դուռն Աստուծոյ հրեշտակին պէս ես, տէր իմ արքայ, ինչ որ քեզ բարի երեւի զայն արա » : Կ'երեւի թէ Դաւիթ անոր խօսքին շատ չհաւանելով՝ չուզեց Սիրային տուած խոտամուռքն եւս անուել, եւ ասաց իրեն որ Սիրային հետ ստացուածքն կէս առ կէս բաժնեն : « Թող բոլորն իսկ Սիրան առնու, ասաց Մեմփիրոսթէ. խաղաղութեամբ արքայիս իւր տեղն դառնայն բաւական է ինձ » :

Դաւթայ հետ Յորդանանէն անցնողներէն մին եղաւ Բերգելի գաղաղացին, որ հարուստ մարդ մի էր, եւ անոր Մանայիմ գանուած ժամանակն՝ զօրացն առատ կերակուր զրկած էր : « Հետս երուսաղէմ եկուր, ասաց իրեն արքայ, եւ քովս հանգիստ ապրէ » : Հրաժարեցաւ Բերգելի, « Ես ուխտուն տարեկան ծեր եմ, ասաց, զէշայարանքս բթացած

են, եւ ոչ եւս բանէ մի կարող եմ համ առնուլ. ինչո՞ւ ուրեմն բռն լինիմ տեսն իմոյ արքայի: Թող սակաւ մի եւս հետդ գամ, եւ յետոյ կ'աղանչեմ որ զիս թողուս քաղաքս դառնամ, որպէսզի հոն մեռնիմ եւ նախնեացս գերեզմանին մէջ թաղուիմ: Բայց ահաւասիկ Քաւասան որդիս, քու ծառայդ, կեցեր է, հրաման տուր որ հետդ գայ, եւ ինչ բանի որ կ'ուզես զինքն դորձածէ: — Թող գայ հետս Քամասն, ասաց Դաւիթ, եւ ամէն ուղածդ իրեն կ'անեմ»: Բերդելիին հետ պազտուեցաւ, օրհնեց եւ իրարմէ բաժնուեցան:

Սարէէ եւ հաճած խռովութիւնն. մահ Ամեսայ. — Որովհետեւ զԴաւիթ Յորդանանէն անցունողն Յուդայի ցեղն էր իբրեւ ցեղակից արքայի, միւս ցեղերն վերան նախանձելով, կոխ հանեցին, եւ Բենիամիին ցեղէն Սաքէէ անունով մին ելաւ փող զարկաւ, եւ «Մեք Դաւիթի հետ ի՞նչ բան ունիմք» կանչելով՝ զամենքն գրգռեց նորէն ապստամբեցուց: Բոլոր Իսրայէլ ետեւէն վազեց, եւ Դաւիթ փութաց երուսաղէմ մտաւ, եւ հրաման տուաւ Ամեսայի որ Յուդայի զօրքն երթայ ժողովէ, եւ ապստամբքն նուաճէ: Երբ նա ուշացաւ դառնալու, եւ ապստամբութիւնն երթալով կոզբանար, Դաւիթ Յովաբն եւ Աբեսան զրկեց Սաբէէին դէմ, որ Սաբէլ քաղաքն մտեր եւ ամրացեր էր: Գաբաւոնի զինաց Ամեսայ զիմացինն ելաւ, երկու զօրապետք իրարու հետ տեսնուեցան, եւ երբ պլլուած կապառուէին, յանկարծ Յովաբ տուրն քաչեց եւ Ամեսային սնախուշան խոթեց. անկաւ նա մեռաւ եւ բոլոր զօրքն այն քաջ մարդուն վերայ ցաւեցաւ: Այս երկրորդ դաւաճանութեամբ երկրորդ նախանձորդի մի ձեռքէն ազատելով Յովաբ՝ զնաց Սաբէլ քաղաքն պաշարեց, եւ սկսաւ սաստիկ նեղել: Խեղացի տիկին մի եկաւ պարսպին վերայէն Յովաբն յորդորեց որ բնակչաց խնայէ. «Մէկուն չեմ զպէիր, ասաց Յովաբ, թէ որ Սաբէլին գլուխն ինձ տաք»: Խոստացաւ կինն, զնաց քաղաքացիքն համոզեց, խռովարարին արիւնաթաթախ գլուխն պարսպէն վաք նետեցին, պաշարուն վերցուեցաւ եւ պատերազմն զաղարեցաւ: Տեսաւ արքայն իւր նոր թշնամոյն գլուխն, եւ Իսրայէլ նորէն եկաւ իւր զրօշակին տակն մտաւ: Անկաւ Դաւիթ Աստուծոյ առջեւ եւ բազում գոհութեան աղօթս երգեց:

Պատերազմ Դաւիթի բնդդեմ Փղօսացոյց. — Երբ ներքին պատերազմունք զաղարեցան, եւ Դաւիթ կկարճէր թէ այլ եւս պիտի հանգչի, արտաքին ծանր պատերազմունք զիմացն ելան Փղօսացիք դէնք առին եւ Դաւիթի վերայ եկան. չորս անգամ անձամբ անոնց դէմն ելաւ Դաւիթ, եւ մեծ աշխա-

տանքով վերջապէս բոլորովին նուաճեց, եւ անգամ մի հազիւ կրցաւ մահուանէ ազատիլ՝ Աբեսայի ձեռքով:

Այսպէս փառաբանեց Դաւիթ իւր վերջի յաղթանակն:

Տէր վե՛մ իմ եւ ամբոսիւն իմ, եւ փրկիչ իմ Սասուած պահպան եղիցի ինձ. յուսացեալ եղեց ի մա. վերականգն իմ, եւ եղջիւր փրկութեան իմոյ. պաշտպան իմ եւ ապաւն փրկութեան իմոյ, յանձնաւ փրկեցէ զիս Տէր:

Զօրհնեալն զՏէր կարգացից, եւ ի բեմամեաց իմոց ապրեցայց:

Զի պաշարեցին զիս ջախջախան մահու, ողիւս մեօրեւորեան ճազակեցուցին զիս: Մեկուն մահու պատեցին զինեւ, ժամանեցին ինձ որդայք մահու: Ի նեղութեան իմում կարգացից առ Տէր, եւ առ Սասուած իմ աղաղակեցից, եւ լուիցէ ինձ ի սահաւտ սրբոյ իւրմէ ձայնի իմում:

Հալեցաւ եւ խռովեցաւ եւ ճարձեցաւ երկիր, եւ հիմունք երկնից խռովեցաւ եւ ճաղակեցաւ, զի բարկացաւ նոցա Տէր: Ել ծուխ ի բարկութենէ նոցա, եւ հուր ի բերանոյ նոցա կերիցէ, կայծակունք բարբեցան ի նմանէ. եւ խոհարհեցոյց զերկինս եւ էջ, եւ մեզ ի ներքոյ ոսից նոցա: Ել նստաւ ի վերայ բերդից, եւ բռնաւ, եւ երեւցաւ ի վերայ քեոց հողմոց: Եղ զիստաւն ծածկութիւն իւր, շուրջ զնովա խոհուն իւր, եւ խաւար ջրոց բանարացոյց զամպս օդոց:

Ի յուսոյն առաջի նոցա բարբեցան կայծակունք իւրոյ: Եւ որոսաց յերկնից Տէր, եւ բարձեալն եւ գձայն իւր: Եւ առաւեաց զնեսս իւր, եւ ցաւա՛ց զնոսա. փայտակեցոյց զփայտակունք՝ եւ զարհուրեցոյց զնոսա. եւ երեւցան յորդութիւն ծովու, յայտնեցան հիմունք սիեզերաց ի սաստ: Տեսան, ի զնչելոյ հողմոց բարկութեան նոցա:

Առաւեաց ի բարձանց եւ առ զիս, ձգեաց զիս ի ջուրց բազմաց. կորցեաց զիս ի բռնութենէ բեմամեաց իմոց, եւ յաւեցեաց իմոց, զի սասակացան բան զիս: Ժամանեցին ինձ աւուրք նեղութեան իմոյ, եղեւ ինձ Տէր հաստատութիւն. եւ եհան զիս յանդոր, եւ ապրեցոյց զիս, զի պահեցի զնաւապարհս Տեսան:

Դու եւ նոցա իմ, Տէր. եւ դու, Տէր, յուսաւորեցես ինձ զիստաւ իմ: Զի քեւ բնբացայց մեմագինեալ, եւ Սասուածով իմով անցից բնդ պարխապս:

Սասուած իմ հօր, ո՞վ է հօր բաց ի մէն, Տէր, եւ ո՞վ է հասիչ բաց յՍասուծոյ մերմէ. հօր, զօրացուցանէ զիս զօրութեամբ, զնեկ զոսս իմ իբրեւ գեղջերուաց. եւ ի վերայ բարձանց կացուցանէ զիս: Ուսուցանէ զձեռս իմ ի պատերազմ, եւ հաստատեաց աղեղն պղնձի գրազուկս իմ, եւ ոչ սասանեցան բարձ իմ:

Հալածեցից զբեւաւսիս իմ եւ ապականեցից զնոսա, եւ ոչ դարձայց միեկն սպասեցից զնոսա: Խորհակեցից զնոսա եւ մի՛ կանգնեցին, անկցին ի ներքոյ ոսից խոց: Եւ զօրացուցն զիս չարութեամբ ի պատերազմ: Եւ կորացուցն ի ներքոյ իմ զյարուցեալսն ի վերայ իմ: Եւ զբեւաւսիս իմ դարձուցն յեսս յիմն, եւ զաւելիս իմ կոտորեցի:

Անկողմի՛ է Տէր եւ օրհնեալ է պահապան իմ, եւ բարձրացի Աստուած իմ պահապան փրկութեան իմոյ: Վասն այսորիկ զոհացայց զէկն ի մէջ ազգաց, Տէր, եւ անուանումս՝ ապրանս ասացից:

Դաւիթ իւր ժողովուրդն համեմել կուտայ. Գաղ մարգարէ. ժամհամահ. — Բայց երբ Դաւիթ ներսէն եւ դրսէն բոլոր թշնամեացն վերայ որ յաղթանակեց՝ չկրցաւ իւր սրտին հպարտութեանն յաղթել: Փառասիրութեամբ ուղեց իւր ժողովրդեան թիւն իմանալ: Յովարն կանչեց եւ իրեն յանձնեց որ երթայ բոլոր Իսրայէլն համբել տայ: Ջանաց սպարապեան թագաւորին միտքն փոխել, որովհետեւ մինչեւ այն ատեն եղած Իսրայէլացւոց աշխարհազորներն՝ Աստուծոյ հրամանաւն միայն կլինէին. բայց Դաւիթ հրամանէն ստիպուելով՝ գնաց, եւ գրեթէ տասն ամսէն դարձաւ, եւ դրով բերաւ թագաւորին որ Յուդայի մէջ հինգ հարիւր հազար հողի կային զէնք կրելու կարող. միւս ցեղից մէջ եւս Բենիամինի եւ Դեւեայ ցեղերէն զատ՝ ութ հարիւր հազար հողի. որ ասել է մի միլիոն երեք հարիւր հազար կարիճ մարդիկ:

Այս աշխարհահամարէն Դաւիթի զգացած ուրախութիւնն շատ չտեսեց. չուտով ճանչցաւ իւր սխալմունքն, անկաւ Աստուծոյ առջեւն թողութիւն խնդրեց, բայց պատիժն պիտի քաշէր: Առաւօտն կանուխ Աստուծոյ կողմանէ Գաղ մարգարէն եկաւ, եւ այսպէս խօսեցաւ. « Տէրն այսպէս « կ'ասէ. երեք բան քեզ կ'առաջարկեմ, ընտրէ՛ որն որ « կուզես. կամ եօթն տարուան սով, կամ երեք ամիս թրշ- « նամեացդ երեսն փախչիս, եւ կամ երեք օր երկրիդ վերայ « ժանտախտ լինի: — Ո՛հ, կանչեց Դաւիթ. երեքն եւս « սարսափելի պատիժներ... Բայց աւելի կուզեմ Աստուծոյ « ձեռքն իյնալ՝ որովհետեւ մեծ է հորա զթաւթիւնն, քան « թէ մարդու »: Եւ ընտրեց ժանտախտն:

Յորեան հնձելու օրերն էին, առաւօտն ժողովրդեան մէջ սատակումն սկսաւ, եւ մինչեւ երեկոյ եօթնամասուն հազար հողի մեռան ժանտախտէ: Աչքն վերուց տեսաւ Դաւիթ որ հրեշտակն Աստուծոյ Ոռնա Յերուսաղեոյն կային վերայ կեցեր՝ ձեռքի սուրն երուսաղեմի վերայ կ'երկնցունէր որ զայն եւս սպականէ. անդէն գետին անկաւ Դաւիթ, « Տէ՛ր իմ

Տէ՛ր, զոչեց, ահաւասիկ կեցեր եմ, եւ եմ որ մեղայ, եւ հովիւս յանցանք գործեցի, իսկ այդ ոչխարքն ի՞նչ արին: Չեռքդ իմ եւ հօրս տան վերայ լինի »: Իսկոյն Գաղ մարգարէն եկաւ, պատուիրեց իրեն որ երթայ Ոռնա Յերուսաղեոյն կային վերայ սեղան մի կանդնէ, Աստուծոյ դո՛ւ մատուցանէ: Վաղեց գնաց Դաւիթ, կալն գնեց, սեղանն չինեց հոն, Աստուծոյ ողջակէզ եւ խաղաղական զոհեր մատուց: — Լսեց Աստուած անոր աղօթքն, եւ սատակումն դադրեցաւ:

Աղոթիս եւ Սողոմոն. — Դաւիթ օրէ օր տարիքն կ'առնուր կծերանար. իւր վերջին օրերն եւս սրտի նոր ուրիշ ցաւ մի եւս ունեցաւ: Բերսարէին խոտապեր էր որ թագաւորութիւնն իւր որդեոյն Սողոմոնի թողու: Սակայն Աղոնիս՝ որդեոյ մէջ մեծն, Յովաբայ, Աբիաթար քահանային եւ ուրիշ շատերուն սիրան որսալով՝ ուղեց հօրն տեղ թագաւորել. ուստի եւ անոնց մեծ խնջոյք մի տուաւ եւ ինքն զինքն քաղաւոր անուանեց: Բայց նախնի մարգարէ եւ Բերսարէ վաղեցին եկան, Աղոնիայի Յովաբայ հետ արած ապստամբութիւնն պատմելով՝ Դաւիթ միտքն ձգեցին արած երդումն Հրամայեց Դաւիթ որ նախնի, Սաղովիկ եւ Բանեան զօրավարն չուտով զՍողոմոն թագաւորական ջորին հեծցունեն, անուան Գեհնոն տանին, եւ բոլոր Իսրայէլի վերայ թագաւոր օծեն: Հրամանն կատարուեցաւ, եւ ժողովուրդն « Կեցցէ՛ արքայ Սողոմոն » կանչելով՝ ի ձայն փողայ եւ ցնծութեան, առին զինքն Գեհնոնն Երուսաղեմ բերին: Լսեց Յովաբ փողին ձայնն, եւ « Ի՞նչ է այս » կ'ասէր. եւ ահա Աբիաթարու որդին հասաւ, եւ պատմեց թէ ինչպէս Սողոմոն հօրն հրամանաւն թագաւորեց, եւ թէ ինչպէս Դաւիթ հորհակալ եղաւ Աստուծոյ՝ որ իւր որդին իւր գահն հանեց. եւ իշխանաց եւ ժողովրդեան՝ որ կրարեմաղթէին որ Սողոմոնի անունն եւ արժոն հօրն անունէն եւ արժոնէն աւելի մեծցունէ՝ փառաւորէ: Այս որ լսեցին Աղոնիայի կուսակիցք՝ սարսափած կերուխումնին թողուցին փախան, եւ Աղոնիս Աստուծոյ սեղանին զիմեց ապաւինեցաւ. ներեց իրեն Սողոմոն, դուրս հանեց զինքն այն տեղէն, եւ պայման դրաւ որ առաջին ճամբան չբռնէ:

Դաւիթ վերջին օրերն. — Տեսնելով Դաւիթ որ մահն կը մօտենայ, աշխարհեան մեծամեծներն եւ Սողոմոն որդին քովն կանչեց եւ ասաց. « Միաքս գրեր էի Աստուծոյ տա- « ճար մի շինել, եւ բոլոր հարկաւոր եղածն պատրաստեր « էի. սակայն Աստուած ասաց ինձ թէ՛ ի փառս անուն « իմոյ նուիրուած տունն դուն պիտի շինես, որովհետեւ « քու ձեռքդ շատ արին թափեց պատերազմաց մէջ. այլ

« Սողոմոն որդիդ պիտի չինէ դայնա եւ արդ Աստուծոյ առ-
 « ջեւն կ'աղաչեմ զձեզ , որ բոլոր իւր պատուիրանքն լաւ
 « ճանչնաք եւ պահէք : Եւ դուն , որդեակ իմ Սողոմոն , սիրէ
 « հօրդ Աստուածն ի բոլոր սրտէ , ծառայէ նմա միամիտ սր-
 « տիւ , վասնզի ամենուն սիրան եւ մտածմունքն զիտէ Տէր :
 « Թէ որ զինքն փնտռես՝ կ'գտնես : Բայց թէ որ իրմէ հեռա-
 « նաս՝ յաւիտեան ձեռքէ կ'թողու զքեզ : Որովհետեւ զքեզ
 « ընտրեց որ իրեն տաճար չինես , ջանա քաջութեամբ այս
 « մեծ գործն ի գլուխ տանել : Ահա ես իմ աղքատութեամբս
 « չէնքին բոլոր հարկաւոր եղածն պատրաստեցի , հազար
 « տաղանդ ոսկի , եւ մի միլիոն տաղանդ արծաթ . իսկ պղինձ ,
 « երկաթ , փայտ եւ քար անթիւ են : Ձեռք զարկ ուրեմն
 « այս մեծակառոյց շինուածոյն , եւ շուտով ի գլուխ տար
 « աւարտէ » : Տաճարին շինութեան նկարագիրն եւ ծախուց
 « գումարն իսկ տալով՝ « Այս յատակագիրն ինքն Աստուած
 « ցուցուցած եւ ինձ տուած է , ասաց , եւ կ'ուզէ որ իւր
 « վեհապալար տաճարն ըստ այնմ շինուի » : Իսրայելացւոց
 « ծերերն եւս յորդորեց , որ իրենց բարի խրատն եւ օգնու-
 « թիւնն Սողոմոնին վերայէն չպակսեցունէն , որպէս զի կա-
 « ռող լինի այն մեծ գործն կատարել : « Սողոմոն զեռ տղայ
 « է , կ'ասէր , եւ չէնքն մեծ՝ հսկայագործ , վասնզի ոչ եթէ
 « մարդու , այլ Աստուծոյ պիտի լինի բնակարան : Ձեր մէջէն
 « եւս եթէ կայ ոք որ իւր ազատ կամօքն ուզէ Աստուծոյ
 « բան մի նուիրել՝ կարող է » : Եւ անպէս զուարթաւ
 « սրտիւ բազում ոսկի , արծաթ , պղինձ , երկաթ եւ ծանրա-
 « զին քարեր ընծայ տուին իշխանք Աստուծոյ տանն համար :
 « Ետ ուրախացաւ Դաւիթ , « Աստուած Իսրայելի , գոչեց ,
 « օրհնեալ լինիս , յաւիտեանս յաւիտենից . քո է մեծութիւն
 « եւ զօրութիւն , փառք եւ յաղթութիւն . քեզ վայելեն օրհ-
 « նութիւնք , վասնզի երկինք եւ երկիր քու ձեռացդ ստեղծ-
 « ուածքն են : Ծնորհակալ եմք քեզ , Տէր Աստուած մեր , եւ
 « սուրբ անունդ կ'օրհնեմք , կ'փառաւորեմք : Ո՛վ եմ ես , եւ
 « ո՛վ է իմ ժողովուրդս , որ այս բանս քեզ կ'մատուցանեմք :
 « Ամէն բան քոյդ է . քեզմէ ընդունածնիս քեզ կ'նուիրեմք :
 « Առջեւդ օտարք եմք եւ պանդուխտք . օրհնիս ստուերի
 « պէս կ'անցնին Դիւտեմ , Տէր , որ ամենուն սիրան կ'ընես ,
 « եւ միամտութիւն կսիրես . անոր համար ես եւս զայս ա-
 « մանայն քեզ մատուցի ուրախութեամբ եւ միամտութեամբ
 « սրտի . ժողովուրդս եւս բերկրութեամբ իւր առատ նուէրն
 « իմինիս խառնեց : Տէր Աստուած , երբէք մի՛ վերցուներ
 « մեզմէ այս յօժարալոյթ կամքն : Տուր նաեւ որդւոյս սուրբ
 « սիրտ , որպէս զի կարող լինի պատուիրաներդ պահել » :
 « Յետոյ Դաւիթ ունկնդրաց դառնալով՝ « Օրհնեցէք եւ փա-

ռաբանեցէք զՏէր Աստուած մեր » ասաց . եւ ամենքն մի-
 « արեւան օրհնեցին եւ փառաբանեցին զԱստուած հարցն իւր-
 « եանց , ծնկի վերայ եկան , եւ երկրպագութիւն արին ան-
 « ուան նորա :

Երկրորդ օրն ողջակէզ մատուցին Տեառն հազար զուա-
 « րակ , հազար խոյ եւ հազար գառն . ուրախութեամբ կերան
 « խմեցին առաջի Տեառն , եւ Սողոմոն երկրորդ անգամ թա-
 « զաւոր օծուեցաւ : Եւ էր նա տասուերկու տարեկան :

Պատի մասն . — Իմանալով Դաւիթ որ այլ վերջին օրն
 « եկաւ եւ պիտի մեռնի , Սողոմոնն անկողնոյն քով կանչեց ,
 « եւ ասաց . « Որդեակ իմ , ահա ես այն ճամբէն կ'երթամ ,
 « ուստի ամենքս պիտի անցնիմք . դուն զօրացիր եւ մարդ
 « եղիր . պահէ Աստուծոյ ճանապարհէն , որ ի գիրս Մով-
 « սեսի գրուած են . Աստուծոյ ճանապարհէն զուրս մի եղներ ,
 « եւ ամէն արածդ զիտցիր » : Յիշեցուց յետոյ Սեմէիին իրեն
 « արած նախատինքն եւ Յովաբայ անիրաւութեամբ եւ վատ
 « նախանձով Աքեհներ եւ Ամեսա զօրավարներն սպաննելն ,
 « եւ իւր իմաստութեանն յանձնեց , որ անոնց արժանաւոր
 « պատիժն տալով՝ զիրենք արեամբ գերեզման իջեցունէ .
 « նոյնպէս պատուիրեց որ Բերդելիին որդւոցն բարիք անէ : Եւ
 « սակաւ յետոյ երջանիկ մահուամբ ննջեց ընդ հարս իւր , եւ
 « թաղեցաւ իւր մայրաքաղաքն յերուսաղէմ , ուր իւր գերեզ-
 « մանն մեծ յարգ ունեցաւ թէ Հրէից եւ թէ վերջէն քրիստո-
 « նէից մէջ : Եօթնասուն տարի թագաւորութիւն էր արեր .
 « Բերդոնի մէջ եօթն տարի , եւ Երուսաղէմի մէջ երեսուն
 « եւ երեք :

Տ Ե Ս Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ի Դ Ա Ի Ի Թ

Հրէից քաղաւորութեան մեջ քաղմաքիս փոփոխութիւն-
 « ներ եւ նորոգութիւններ մեծուեցաւ , շատ քաղաքներ եւ
 « զայն Դաւիթ : Իւր օրն ցեղից նահապետական կեանքն եւս
 « շատ փոխուեցաւ , որովհետեւ քաղաւորական իշխանութիւնն
 « միացուեցաւ եւ գորացուեցաւ համար , ճեղքական , դա-
 « ւաւորական եւ զինուորական սպառնալից հաստատեց , մայ-
 « րաքաղաք մի , քիկնապահ գուռ , մնայուն գորաւոր քանակ
 « կազմեց , եւ կրօնական իշխանութիւնն սեռութեան հետ սեռ
 « միացուց : Ինքն իսկ ֆերթոյ եւ երաժիշտ լինելով՝ աստու-
 « ծային սպասանակն հոգին արաւ ֆերթոյութիւնն եւ երա-
 « ժշտութիւնն . յորս հազար դերասցիք այլ եւ այլ դաս քաժ-
 « նուած ակունց այլ եւ այլ երաժշտաց իւր շինած երգերն եր-
 « գեցունէր կուսար : Եւ այլ՝ ֆաղցրակուսակ սաղմոսարար
 « նոցա կ'երգակցէին : Քաղաքային եւ զինուորական գլխոյն

Դարի վերայ ըստ դասասանի անեղու համար, պէտք է իւր ժամանակին տեղեկութիւններով, յորում ղեկ Քրիստոսի Տեսնել տերոյ գործեալն օրհնէի հաստատում չէր, ուսի եւ խիստ վնասներու մէջ այն ասեցի թարուց կիներէր: Դարի փառաց մեծութեան, եւ իւր համաւարոյն եւ օրհնակի, ազգի թաղոյն վերայ ունեցած ազդեցութիւնն ըստ հասկանալու համար եւս պէտք է զիտեղ Հրէից վիճակն եւ կոստաշարքեան մեծութեան վնասը, ուսի հարկ եւ անոյ ըստ գործանալ: Կոստաշարքեան շուրջ պաշարում ժողովուրդ ընտելաց ճշմարտիկ Սասունոյ, որ ղեկի մէջ գտնուելու ազգայն ազգի եւ ազգի վեր պիտի թարգմանուի, իրմէ պիտի ծնուի Մեծապէս. արդարեւ անոր մէջ գտնուելու վնասը մեծ էր կոստաշարքեան, եւ կոստաշարքեան պէս բաւ լիար որ Նախախնամութեան անոր անեղիքի արգիլէր: Այս ուրեմն այն ժողովրդեան կարեւոր առաքիւնութեանց առաջինն պէտք էր լիար հաստատուն հաստատ. եւ տեսնել իրենց նախաքիւն համեմատ եւս միշտ վարձատրուցն, եւ կամ պատճառեան յԱսունոյ: Այս կողմանի թաղանթաց օրհնակ եղաւ Դարի: Բայց միայն այն չէր իւր առաքիւնութիւնն. մեծապիտի եւ միակարեւել, մեծահոգի եւ վեհանուն, որոյ յայտնի ապացոյցք էն Յովնաթանայ վերայ ունեցած մեծ եւ անյողողող սերն, ժողովրդեան վերայ ու-

Միւս ասպնոսք եւս նոյնպիսի գեղեցիկ եւ վեհ իմաստիք գեղորէ եւ քարայրուն էն . միոյն մէջ շարագործաց վերայ նախախնամութեան ունեցած ծածուկ խորհուրդներն կը քաշուին . որիչի մի մէջ Սասունոյ անաւոր մեծփայեջուր քիւնն, անեկախորդ գործքիւնն եւ անհուն գործքիւնն կնկարագրէ : Այս երգերէն շատերն ապագայի մի մի գուշակութիւնք են , որով եւ արժանացաւ Դաւիթ քաղաքացի մարգարէ կոչուելու : Տեսաւ Մեսիայն որ իւր ցեղէն պիտի ծնանէր , եւ հրաշալի խօսքերով երգեց զայն . տեսաւ եւ իսկխանայնեց Լուսն անոր կամարն շարժարանին եւ անգուգախան խեղճահոգիւնն , եւ այն շարժարանաց եւ խեղճահոգեան փառաւոր հետեւանին : « Եւս անգամ , կ'սուս Պօպէէ , որիչ բաւ չէր մեծեր , քայց երբ որդոյն Սոդոմնի փառն հոգակէր . եւ յանկարծ յալիշակուած , ինն իրմէ դուռ եղած , կ'սեսէր զԱյն , որ ի վեր է քան զՍոդոմնէ փառք եւ իմաստութեամբ : Մեսիայն երեցաւ իրեն քաղմեայ ի վերայ արքայոյ՝ մնայուն քան զարեւ եւ յուրին : Տեսաւ բոլոր ազգերն յաղքուած՝ անոր ոտն խեղճահոգ , անկած եւ իրմով օրհնուած՝ ինչպէս որ Աբրահամու խաւ-

սացումը եր : Տեսա զես քաղվեալ ընդ աջիկ Աստուծոյ ,
որ երկնից քարձուռնեկե իւր պարտեալ քշնաւեացն վերայ
կեայիք : Այն հոշակայ տեսարանէն հիացած , եւ անոր փառ-
խովն սխալեացած՝ զՈրդիս իւր Տերն կկանչեք , ինչպէս որ
Որդիս եւս (աւելցունելով Պօսիւքի վերայ) օր մի սիրով
պիտի շեք , որ զիսկն կոչեն Որդի Գաւթի :

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ՍՈՂՈՄՈՆԻ

Մահ Աղոնիայ , Յովաբայ եւ Սեմէի . Արիամար եւ Սաղովկ . — Սողոմոն Աս-
տուծմէ իմաստութիւն կկանգնէ . — Իմաստուն դատաստան Սողոմոնի . — Մե-
ծութիւն եւ զօրութիւն Սողոմոնի . — Շինութիւն տաճարին . — Նաւակառու-
տանարին . — Այլ շինութեան Սողոմոնի . — Թագուհին Սաբայ . Կռապաշտու-
թիւն Սողոմոնի . — Կործանումն Սողոմոնի . — Մահ Սողոմոնի . Տեսութիւնք .
— Գիրք Սողոմոնի :

(1001—962)

Մահ Աղոնիայ, Յովաբայ եւ Սեմէի. Արիամար եւ Սաղովկ.
— Դաւթի թագաւորութեան վերջի տարիներն ելած աղբա-
տամբութեան չար սերմունքն մնացած լինելով՝ նորապսակ
արքայն Սողոմոն քանի մի խտուրթիւններ անելու հարկադ-
րուեցաւ , ինչպէս հայրն եւս խորհուրդ էր տուեր :

Հօրն ծերութեան ժամանակ առած կկենն Արիսակ սոմա-
նային , սիրելի էր ամենուն . Աղոնիա մտածեց որ Դաւթի
վերջին թագուհւոյն հետն կարգուելով՝ կարող է անոր ձեռ-
քով իւր կողմն որսալ նորէն տէրութեան մեծամեծներն .
ուստի եւ գնաց Բերսաբէին աղաչեց որ Սողոմոնէն ինչորէ
որ զԱրիսակ կկեն անելու հրաման տայ իրեն : Մօրն բերնէն
Աղոնիային խնդիրքն իմանալով՝ հասկացաւ Սողոմոն անոր
խորամանկ խորհուրդն , եւ իսկոյն Բաւկիս զօրավարին հրա-
մայեց որ երթայ զայն սպաննէ :

Աղոնիայի յանկարծական սպանման դոյժն որ առաւ Յո-
վաբ սարսափեցաւ , եւ որովհետեւ անոր կուսակից համար-
ուած էր , վաղեց Աստուծոյ սեղանն ապաւինեցաւ : Նոյն
Բանեայ ձեռքովն զինքն եւս հոն սպաննել տուաւ Սողոմոն ,
ի վրէժէ այնչափ թափած անմեղ արեանցն :

Սեմէին կանչեց Սողոմոն եւ պատուիրեց որ երթայ Երու-
սաղէմ բնակի , մահ սպանալով թէ որ դուրս ելնէ : Հնա-
զանդեցաւ Սեմէի , բայց երեք տարի յետոյ օր մի ծառայք
Գեթացւոց երկիրն փախան , վերան դրուած արգելքն դէմ

եղաւ ետեւէն անկաւ Սեմէի , որ բռնէ բերէ իմացաւ Սո-
ղոմոն , եւ սպանալիքն կատարեց :

Այնուհետեւ կարգն եկեր էր Արիամար քահանային , որ
Յովաբայ հետ Աղոնիային կողմն էր բռնեւ . բայց որովհետեւ
առնեալ հօրն բոլոր վշտացն վշտակից եղած եւ արգիւնք
ունեցած էր , չուզեց ուրիշ պատիժ տալ , այլ Անաթովթ
իւր ազարակն աքսորեց , որով եւ քահանայապետ մնաց
մինակ Սաղովկ , եւ քահանայապետութիւնն նորէն միացաւ
որ Սաւուղայ եւ Դաւթի կողմոց պատճառաւ երկու բաժ-
նուած էր . մին Երուսաղէմ կկենար եւ միւսն Գաբաւոն .
եւ այնպէս քահանայապետութիւնն Ահարոնի իթամար որդ-
ւոյն ցեղէն եղաւ , եւ նորէն անդամակին (Նզիազարու) ցե-
ղին անցաւ :

Սողոմոն Աստուծմէ իմաստութիւն կկանգնէ . — Այսպէս Սո-
ղոմոն իւր թագաւորութեան հետամուտ թշնամիներէն որ
աղաւտեցաւ , նիզակակցութեամբ աւելի զօրանալու համար
Եգիպտացւոց Փարաօն թագաւորին աղջիկն իրեն կկեն ա-
ռաւ , եւ Երուսաղէմն ամրացուց : Բայց ուզելով նաեւ երկ-
նից հովանին իւր վերայ իջեցունել , ժողովեց բոլոր Իսրա-
յելի մեծամեծներն եւ գնաց անոնցմով Գաբաւոն որ ժողո-
վբողեան Աստուծոյ զոհ մատուցած Դան , Գաղգաղա եւ
Բերսաբէ բարձրաւանդակաց ամենէն բարձրն եւ մեծն էր ,
եւ հոն էր խորանն վկայութեան , որուն առջեւ Սողոմոն
հազար ողջակէզ մատոյց Աստուծոյ : Իւր այս բարեպաշ-
տութիւնն անվարձ չթողուց Աստուծոյ . նոյն գիշերն քնոյն
մէջ երեւցաւ իրեն եւ ասաց , « Ի՞նչ որ կուզես ինչորէ յինէ
« որ տամ քեզ . — Տէր , դեռ ես մանուկ փոքր եմ , պատաս-
« խանեց Սողոմոն , եւ ինքնզինքս կառավարել անգամ չեմ
« գիտեր . ինչպէս քու ժողովուրդդ պիտի կառավարեմ . ու-
« քեմն այնպիսի սիրտ մի տուր ինձ , որ կարող լինիմ ժողո-
« վուրդդ արդարութեամբ դատել , եւ չարն եւ բարին իմա-
« նալ » : Դեռահասակ արքային այս խելացի խնդրուածքն
չատ հաճոյ եղաւ Աստուծոյ , եւ ասաց իրեն . « Որովհետեւ
« ինձմէ ոչ երկարութիւն կենաց խնդրեցիր , ոչ մեծութիւն ,
« եւ ոչ թշնամեացդ մահն , ահա տուի քեզ այնպիսի իմաս-
« տուն եւ հանձարեղ սիրտ մի , զոր ոչ ոք քեզմէ յառաջ
« ունեցաւ , եւ ոչ քեզմէ յետոյ պիտի ունենայ : Չուզած-
« ներդ եւս տուի քեզ , մեծութիւն եւ փառք , այնպէս որ
« քեզմէ յառաջ եղած թագաւորաց մէջ ոչ ոք քեզ նման
« եղաւ . եւ թէ որ հօրդ պէս ուղիղ ճամբէն դուրս չելնես ,
« եւ ամէն հրամաններս եւ պատուիրանքս պահես , կեանքդ
« եւս կ'երկնցունեմ » :

Ուրախութեամբ դարձաւ Սողոմոն Երուսաղէմ , եւ առ-

պանակին ուխտի առջևն ի Սիոն ողջակէզ եւ խաղաղահաններ մատոյց Աստուծոյ ի չնորհակալութիւն, եւ մեծ խնջոյք տուաւ իւր մեծամեծաց :

Իմաստուն դասաստան Սողոմոնի. — Վերան շատ չանցաւ, այս աստուածապարզեւ իմաստութեան պտուղն ցուցուց Սողոմոն : — Երկու կանայք գրեթէ միեւնոյն ժամանակ մի մի սղայ ծներ էին եւ նոյն սենեկին մէջ կրնակէին : Գիշեր մի ինչպէս կլինի՝ մէկերնին քնոյն մէջ տղուն վերայ կպառկի, որով եւ նա կմեռնի. մայրն իմանալուն պէս կրննէ զայն միւս կնկան քով կդնէ, եւ անորն քովն կ'անու. առաւօտն ողջ տղուն մայրն կ'արթննայ կտեսնէ որ սղայն իւրն չէ. մէջերնին վէճն եւ կոխն կմեծնայ, եւ մինչեւ թագաւորին առջեւ կ'եկնեն զատաստանի : Կտեսնէ Սողոմոն որ վկայ չլինելով՝ ճշմարտութիւնն իմանալու ճար չկայ. երկուքն իսկ միարեբան « Մեռած տղան իմն չէ » կպոռային : « — Սուր մի բերէք, կ'ասէ թիկնապահաց, ողջ տղան երկու կարեցէք, եւ այս կանանց մի մի կսոր տուէք » : Մէջերնին նա՝ որուն տղայն մեռեր էր, թագաւորին վճռոյն սիրով հաւանեցաւ. բայց միւսոյն մայրական աղիքն զաղարեցան, զուխ յուզեցաւ, եւ Սողոմոնի ոտքն իջնալով « Տէր իմ արքայ, զոչեց, իրե՛ն տուր, իրե՛ն. թող ողջ մնայ որդիս եւ իրեն լինի » : Ահա տղուն մայրն, կանչեց Սողոմոն, տուէք իրեն որդին » : Ամէնքն զարմացան Սողոմոնին իմաստութեան վերայ, որով անյայտ ճշմարտութիւնն զուրս հանեց. եւ որդեւէր մայրն զաւակն գիրկն առած՝ օրհնելով զարքայն իւր տունն զարձաւ խնդութեամբ :

Մեծութիւն եւ զօրութիւն Սողոմոնի. — Աստուծոյ խոստմունքն կատարեցաւ, եւ Սողոմոնի փառքն եւ զօրութիւնն այնպէս մեծցաւ, որ թագաւորաց մէջ իրեն հաւասարն չկար : Թագաւորութեամբ կտիրէր այն լայնածաւալ երկիրներուն, որոց տիրապետեր էր Դաւիթ եփրատէն մինչեւ Կարմիր ծովուն եզերքն, եւ իւր անունէն ամէնքն կպատկառէին եւ կվարնային : Այն նուաճուած բազմաթիւ ազգաց եւ ժողովրդոց հարկն եւ զաշնակից թագաւորաց ընծայքն կարող կ'անէին զինքն այնպիսի ճոխութիւն բանեցունելու՝ որուն նմանն զե՛ս չէր տեսած Իսրայէլ :

Իւր քովի թիկնապահացն համար երեք հարիւր վահան եւ երեք հարիւր նիզակ չինել տուաւ Սողոմոն՝ ամէնն եւս ոսկի կռածոյ. բոլոր տան անօթքն ոսկեղէն էին : Երուսաղէմ՝ հարստութեամբ լեցուեցաւ. « Ոսկին իւր յարգն կորանցուց եւ արծաթն քարի արժէք ունէր » կ'ասէ Սուրբ Գիրքն : Թագաւորական պալատին համար ամէն օր կ'երթար երեսուն քոռ նաչի՛ս եւ քառասուն քոռ ձերմակ ալիւր. տանն ընտիր

եզ, քսան կով արօտական եւ հարիւր ոչխար. թող կղջերուն, այծեամն եւ ընտիր ընտիր պարարտ հաւերն. կառքի համար քառասուն հազար մատակ ձի ունէր, եւ տասուերկու հազար հեծնալու ընտիր նժոյգ : Իւր նաւերէն ոմանք Կարմիր ծովուն նաւահանգիստներէն կ'եկնէին, Թարսիս եւ Սովփեր կ'երթային, եւ իրեն կրերէն առատ ոսկի, արծաթ, մարգարիտ, սակաւագիւտ փայտեր եւ աղնիւ քարեր. իսկ ուրիշներն Միջերկրական ծովուն եզերքէն ամէն տեսակ ճուղութեամբ ծանրաբեռնալք, կուգային եւ բոլոր երկրին մէջ հարստութիւն եւ հանգստութիւն կախէին : Չորս պին խաղաղութիւն, բարեկեցութիւն, վստահութիւն եւ երջանկութիւն պատած էր, զոր եւ այսպէս զարձեւալ կ'իմացունէ Սուրբ Գիրքն. « Իւրաքանչիւր ոք, կ'ասէ, ընդ որթով եւ ընդ թղնեաւ իւրով ուտէին եւ բմպէին ի Դանայ մինչեւ ցիւրսարէէ » : այսինքն Հրէաստանի մի ծայրէն միւսն : Այն ժամանակէն սկսաւ Իսրայելացոց մէջ ծագել ծովային վաճառականութիւնն. եւ ոմանք կկարծեն թէ Իսրայելացի եւ եգիպտացի նաւեր Կարմիր ծովէն մեկնեցան, եւ Ափրիկէի չորս կողմն պտտելով՝ Միջերկրական ծովէն զարձան եկան :

Շինութիւն ճահաթին. — Այսպիսի փառաւորութեան եւ պերճութեան ժամանակ պիտի կանգնուէր Աստուծոյ հրաշակերտ տաճարն, որ իւր շքեղութեամբն բոլոր կողմէն մեհեաններն պիտի գերազանցէր, եւ մէջն պաշտուած Աստուծոյն պէս աշխարհիս վերայ միակ պիտի լինէր : Սողոմոն՝ որ ի յաւիտեանից սահմանուած էր այս վեհալայր տաճարն կառուցանելու, Տիւրոսի Քիրալ թագաւորին հետ աւրած բարեկամութեան զաշինքն նորոգելովն իսկ զԻրացոյց անոր մեծակառոյց շինութեան զժուարութիւնն : Լիրանսնու անտառներէն կտրուած մայրերն եւ եղենափայտերն լատտերով Միջերկրականէն կրերուէին Յոպպէ. ուխտուն հազար քանանացիք զանոնք կկտրէին, կտաշէին ձուկ կրերէն, քարեր կկտրէին, եօթանասուն հազար բեռնակիրք անդաւար զանոնք կկրէին. երեք հազար վեց հարիւր վերակացուք՝ զործաւորաց վերայ կհսկէին, եւ երեսուն հազար ճարտարաւեստ Իսրայելացիք փոխանակաւ տանական հազար՝ եղած նիւթերն կպատրաստէին առաջնորդութեամբ Ագոնիրամ ճարտարապետին :

Այսպէս երեք տարի ամէն կարեւոր եղածն պատրաստելէ յետոյ, թագաւորութեանն չորրորդ տարին, եւ Իսրայելացոց եգիպտոսէն եկնելուն չորսհարիւր ուխտունորդ տարին Աստուծոյ տաճարին հիմն ձդեց Սողոմոն (998), Ամորհացոց լուծ Ուռնա յերուսացոյն կալին վերայ, ուր հայրն Աստուծոյ բարկութիւնն իջեցուցեր էր. եւ ըստ Յովսեփոսի՝ Ար-

րահամ իւր միամօր որդին ի սեղան հաներ էր ի բոլորանուէր պատարագ . եւ եօթն տարուան եւ եօթն ամսուան մէջ , Տիրացի Բիրամ քաջարուեստ ճարտարագետին ջանքով շինուեցաւ լմնցաւ այն հրաշալի տաճարն՝ Մովսէսին անապատին մէջ շինել տուած վկայութեան խորանին ձեւով , միայն թէ իւրաքանչիւր մասունքն աւելի մեծ եւ փառաւոր վանդի ներսէն դուրս ամէն տեղ ազնիւ փայտերով քարերով եւ զուտ ոսկեով զրուագած , ծեփած , եւ ճարտարարուեստ քանդակօք , փորուածօք , եւ քերովբէիւք եւ սերովբէիւք զարդարուած էր : Երեք կողմանոց կամ չըջաղատ ունէր , եւ երեքն եւս սիւնաղարդ եւ կամարակապ սրահներ ունէին , յորս էին քահանայից եւ զեւտացուց բնակարանք եւ զոհի հարկաւոր նիւթոց վաճառանոցք : Առաջին չըջաղատն եւ ամենէն մեծն հեթանոսաց կամ օտարաց համար էր , որք աշխարհիս չորս կողմէն կվազէին Երուսաղէմ կուգային ճշմարիտ Աստուածն պաշտելու , եւ տաճարին մէջ չէին կրնար մտնել . երկրորդն Իսրայելացուց համար , ուր ժողովուրդն կժողվուէր աղօթքի . իսկ երրորդն քահանայից եւ զեւտացուց համար , որ եւ սրահ ֆահաւայից կ'ասուէր , եւ հոն անտաշ քարերէ կ'ամբառնար ողջակիզաց ահազին սեղանն եւ զարմանալի քանդակօք զարդարուած ծովն պղնձի , որ տասուերկու պղնձաձող եղներու վերայ կեցած էր . բարձրութիւնն էր հինգ կանգուն , լայնութիւնն տասն , եւ չորջապասն երեսուն . ասոր մէջ կրուացուէին կարբուէին քահանայք ըստ օրինաց Մովսիսի՝ զոհագործութենէ յառաջ : Այս ծովուն երկու քովն եւս վեց աւաղանք կային՝ ողջակեղներն լուալու մաքրելու համար : Այս բուն տաճարն այլ եւ այլ մասն կրածուէր . առաջինն կկոչուէր տուն Մրբութիւն Մրբութեանց , յորում եօթնաստեղեան ճարտարագործ ոսկի մեծ աշտանակ մի կար , ոսկի սեղան մի եւ վերան հացին առաջաւորութեան , այսինքն զոհի ժամանակ Աստուծոյ նուիրուած հացերն . եւ դարձեալ ոսկի սեղան մի , յորում գիշեր ցորեկ ոսկի բուրվառներով անուշահոտ խունկեր կծխուէին : Բայց ամենէն փառաւոր մասն յորում քահանայապետն միայն կարող էր մտնել , եւ այն՝ տարւոյն մէջ մի քանի օր միայն , էր Դաբիր , Դաբիրա , կամ Մրբութիւն Մրբութեանց , ուր պիտի զրուէր քերովբէից տարածեալ թեւերուն տակ Տապանակն ուխտի , յորում էին օրինաց տախտակներն , Ահարոնին ծաղկած գաւազանն , սափորն մանանայի եւ Մովսէսի ձեռօք զրուած գրքերն : Համակ ոսկի էին նաեւ տաճարին դռներն : Այս երկու բաժանմունքն եւս երկրացիի բազմազան զոհերով գոցուած , եւ ոսկեհուսականակապ վարագոյրներով ծածկուած էին : Տաճարին ոչ

միայն չէնքն հրաշալի էր , այլ եւ այն կարգէ դուրս արագութեամբ աւարտին , երբ կմտածէ որ՝ որ եփեսոսի Անահտայ տաճարն շինուելու համար 210 տարի աշխատեցաւ բովանդակ Ասիա , եւ 400 տարի զայն գեղազարդելու անցուց . եւ եգիպտոսի մի բուրքն կանգնելու համար վախտուն հազար գործաւորք 20 տարի աշխատեցան :

Նաւակասիւմ հանաւին . — Երբոր տաճարին շինութիւնն աւարտեցաւ , ամէն կողմէն Իսրայելացիք վաղեցին զունդագունդ Երուսաղէմ եկան : Տաղաւարանարաց տօնին ժամանակն քահանայք եւ զեւտացիք գնացին չըբղաշուք հանդիսի . Տապանակն Սիօնէն հանեցին տաճար բերին . այն ալգային կրօնից վեհ նշանին ետեւէն կերթար թագաւորն , եւ հետն իւր պալատականք , ծերք Իսրայելի , ցեղապետք , տոհմապետք եւ աշխարհախումբ ժողովուրդք , անթիւ անհամար արջառ եւ ոչխար զոհելով : Քահանայք Տապանակն դարբինն մէջ քերովբէից թեւերուն տակ զրին , եւ այն միջոցին որ բնեղեղէն պատմութեաններ հազած սաղմոսանուալ զեւտացիք սեղանոյն արեւելակողմն կեցած , տաւիղ . քնար , սրինդ եւ ծնծղայ կղարնէին , հարիւր քսան քահանայք փող կղարնէին , եւ միաբերան կգոչէին . « Սոստովան եղերուք եւ օրհնեցէք զՏէր . խոստովան եղերուք Տեառն , զի բարի է , զի « յաւիտեան է ողորմութիւն նորա » . եւ կբաշուէր այն վարագոյրն , որ Բրիստոսի մահուան ժամանակ վերուստ ի վայր պիտի պատուէր . բոլոր տունն Աստուծոյ փառաց ամպով լցուեցաւ , այնպէս որ քահանայք չկրցան իրենց պաշտօնն յառաջ տանիլ :

Այն վեհ եւ չըբղ տեսարանին ժամանակ , Սողոմոն բոլոր իւր արքայապանն մեծութեամբն խոնարհեցաւ գետին անկաւ Անոր առջեւն , որ միայն է մեծ եւ հզօր , եւ ձեռքն երկինք տարածելով՝ « Տէր Աստուած իմ , գոչեց . թէ որ երկինք եւ երկնից երկինք բաւական չեն քեզ , ի՞նչ պիտի լինի ապա իմ չինած տունս » . եւ երկար եւ վսեմ աղօթքով աղաչեց որ ամէն անգամ եթէ ժողովուրդն հոն գայ իրմէ խնդրուածք մի անէ՝ սիրով կատարէ , եւ ամենայն յաջողութիւն եւ երջանկութիւն պարգեւէ անոր : Եւ հաղիւ թէ ձայնն կտրեցաւ՝ երկնքէն կրակ իջաւ , բոլոր ողջակեղներն այրեց . տեսան Իսրայելացիք բոցին իջնալն եւ Աստուծոյ փառաց տաճարին վերայ նստիլն , եւ միաբան յերկիր անկեալ միաբերան օրհնեցին զԱստուած , զի բարի է , զի յաւիտեան է ողորմութիւն նորա : Այն ժամանակ ոտք ելաւ Սողոմոն , եւ ահա ձայնով օրհնեց իւր ժողովուրդն , եւ ամէնքն սկսան զոհեր մատուցանել : Իւր մեծութիւնն եւ բարեպաշտութիւնն ցուցուց թագաւորն 22 հազար զուարակ , եւ 120

հազար ոչխար զոհելով, որոց միան կերան ուրախացան մայրաքաղաքին մէջ ժողոված բերաւոր ազգայինք եւ օտարք:

Այս հանգեաներն, զոհերն եւ հողերն երգերն, երաժիշտներն եւ սաղմոսերգութիւնք շարունակուեցան նաեւ յաջորդ վեց օրերն եւ տաղաւարահարաց տօնին եօթն օրերն, որով եւ նաւակատեաց մեծահանդէս չքեղութիւնն եւ ցնծութիւնն տեւեց տասնեւչորս օր:

Հանգեալն ետքն երկրորդ անգամ երեւցաւ Աստուած Սողոմոնի, եւ ասաց. « Աղօթքդ լսեցի, շինած տունդ, ինձ « տուն զոհից ընտրեցի, եւ սրբեցի զայն. որպէսդի անունս « անոր մէջ յաւիտեան մնայ, եւ աչքս եւ սիրտս միշտ հոն « լինին: Թէ որ դուն եւս Հօրդ Դաւթի պէս պատուիրանս « ներս եւ հրամաններս պահես եւ ճամբէս չխտորիս: Իս « րայելի թագաւորութիւնն ցեղէդ չեմ վերցուներ: Բայց թէ « որ դուն կամ որդիքդ իմ հրամաններս թողուք եւ երթաք « օտար աստուածներ պաշտէք՝ կվերցունեմ զձեզ այս երկ « րէն, եւ այս տունն որ իմ անուամբն սրբեցի՝ երեսէ կձը « ցեմ եւ յառակ եւ ի պատմութիւն կուտամ ամենայն ազ « ցաց. այնպէս որ՝ անոր աւերակաց քովէն անցնողն զար « մացմամբ կենայ եւ դրուցէ. — Ինչո՞ւ համար հարուածեց « այսպէս Տէր այս ժողովուրդն եւ այս տունն: Եւ ուրիշ մի « պատասխանէ. Վասն զի իրենց հարց Աստուածն թողուցին « եւ գնացին օտար Աստուածոց երկրպագութիւն արին, եւ « անոնց ծառայեցին. անոր համար Աստուած եւս այս ամե « նայն չարիքն վերանին բերաւ: » — Ո՞չ ապաքէն զայս կ'ատեմք արդ տրամագին, տեսնելով Աստուծոյ խօսքն ճշմարիտ ելած ահաւորապէս:

Այլ շինուածք Սողոմոնի. — Տաճարէն յետոյ երկու մեծակառոյց պալատներ եւս շինել տուաւ Սողոմոն, մին իրեն եւ միւսն Եգիպտոսէի կնոջն համար: Իւր պալատին մէջն էր թագաւորական գահն փղոսկրէ եւ ոսկիէ շինած, որուն նմանն զեռ չէր տեսնուած. վեց աստիճան ունէր, եւ անոնց երկու կողմն տասներկու քահանա ահեղատեսիլ առիւծք կային: Երուսաղէմն ամուր պարսպով եւ աշտարակօք պատեց, շատ քաղաքներ նորոգեց եւ հիմնեց, յորս ամենէն անուանին է Պաղմիրա կամ Թաւմոր՝ Դամասկոսի եւ Եփրատայ մէջտեղի անապատին մէջ, եւ մինչեւ ցայսօր կ'իմանան ուղեւորք անոր աւերակաց վերայ, որ Արեւելքի ճոխութեանց համբարանոցն էր: Հին Բանանացի ժողովրդոց շատերն զեռ նուաճուած չէին. զանաւր եւս նուաճեց հարկատու արաւ եւ իւր շէնքերուն գործածեց, մինչդեռ զորդին Իսրայելի իրեն զինուոր, իշխան եւ պաշտօնեայ կ'անէր: Ինչ որ ցանկացաւ՝ արաւ ըստ ցանկութեան իւրում, կ'ատէ Ս. Գիրքն,

Երուսաղէմի, Լիբանանու եւ բոլոր թագաւորութեան մէջ:

Թագուհին Սաբա. — Սողոմոնի իմաստութեան եւ մեծագործութեանց համբաւն մինչեւ հեռաւոր տեղեր հասեր էր, եւ Սուրբ Գիրքն « Մեծացաւ Սողոմոն, կ'ատէ, քան զամեն « նայն թագաւորս ընչիւք եւ իմաստութեամբ, եւ ամենայն « թագաւորք երկրի կ'ուղէին զինքն տեսանել եւ իմաստութեան « թիւն լսել: » Ասոնցմէ մին էր նաեւ Երջանիկ Արաբիոյ (Եէմէն) կամ Եթովպիոյ թագուհին, որ փափաքելով անձամբ տեսնել այն համբաւատենչ թագաւորն, եւ նորա իմաստութիւնն առակօք փորձել, ելաւ իւր Մարա մայրաքաղաքէն եւ բաղմութեամբ ծառայից եւ ուղտերու՝ բարձեալ կր բերէր անուշահոտ խունկեր, առատ ոսկի եւ պատուական քարեր. հասաւ առ Սողոմոն որ զարմանալի իմաստութեամբն նորա արած ամէն ճշմարիտ հարցմունքն անվրէպ լուծեց: Տեսաւ թագուհին անոր իմաստութիւնն, շինել տուած հոյակապ տունն, սեղանոյն մեծածախ կերակուրն, ծառայից փառաւոր աթոռներն, պաշտօնէից կարգն, անոնց պատմութեաններն, իւր մատուցակներն եւ անոնց չքեղապարզ զգեստըն, Աստուծոյ տան մէջ մատուցած ողջակէզներն, զարմացաւ, սքանչացաւ եւ ասաց արքային. « Երկրիս մէջ ինչ որ իմաստութեանդ վերայ լսեցի՝ ճշմարիտ է. չուզեցի հաւատալ մինչեւ որ չեկայ եւ աչքովս չտեսայ. եւ ահա ինձ պատմուածն տեսածիս կէսն անգամ չէ: Երանելի՛ են քու մարդիկդ, կանայքդ եւ ծառայքդ որ հանապաղ քովդ կ'իենան եւ իմաստութիւնդ կ'լսեն: Օրհնեալ լինի Աստուած որ հաճեցաւ ընդ քեզ, եւ Իսրայէլն սիրելուն համար իրեն քեզ պէս թագաւոր մի տուեր է: » Եւ բոլոր բերած ընծայներն հանեց մատոյց անոր: Սողոմոն եւս իւր կողմանէ արքայաւայել պարգեւներ տուաւ անոր, եւ մեծ պատուով տեղն զարձոյց (*):

Կուսպաւոսրիւն Սողոմոնի. — Սողոմոնին ցաւալի օրինակէն իսկ քաջայայտ կտեսնուի թէ մեծամեծ յաջողութիւնք որչափ վնասակար են նաեւ իմաստնազուրկ իմարդիկ: Սողոմոն որ երկար ժամանակ իւր պարտքն անթերի կատարեր էր, ծերութեան ատեն ապերախտ դանուեցաւ Աստուծոյ, որ զինքն այնչափ բարեօք լցուցեր էր: Չորս կողմն պատած փառքով եւ չքեղութեամբ չլացած՝ մոռցաւ այն ձեռքն որ զինքն այնպիսի բարձրութեան հաներ վերուցեր էր. ինքնզինքն իզամոլութեան տալով՝ հազարէն աւելի օտա-

(*) Եթովպացիք աւանդումն ունին Թէ Սաբայ Թագուհին Սողոմոնէ որդի մի ճնաւ « Մենիկէի » անունով, ուստի իրենց Թագաւորներն կ'իշխան, կ'ատեն:

րոտի կանայք առաւ այն ազգերէն՝ որոց հետ խնամութիւն անելն արգիւրէր էր Աստուած Իսրայելացւոց, եւ էին Եգիպտացիք, Մովաբացիք, Ամոնացիք, Եզովմայեցիք, Ասորիք, Քեռացիք, Սմորհացիք եւ այլք, որպէսզի չլինի թէ սրտերնին իրենց կողմ ետեւէն մոլորեցունենաւ խոտորեցուցին Սողոմոնի սիրտն զհետ աստուածոց եւ օտարաց. մոռացաւ նա իւր Աստուածն եւ բարերարն, եւ գնաց Սիզոնացւոց Աստարտայ գարշելոյն, Քամովայ կոոցն, Մովաբայ եւ Ամոնացւոց Մեղքովայ զազրոտոյ տաճարներ շինեց, եւ կանանցն հետ խունկ եւ զո՛հ մատոյց նոցա։ Չյիշեց թէ ո՛վ էր որ զինքն եւ հայրն մեծցուց, եւ որո՞ւն համար էր որ այն փառաւոր տաճարն շիներ, եւ այնչափ տարի պաշտօր էր։

Խորժանումն Սողոմոնի. — Այս սոսկալի ապերախտութեան վերայ բարկացած Աստուած, երրորդ անգամ երեւցաւ, բայց առաջիններէն բոլորովին տարբեր կերպով եւ ասաց. «Որովհետեւ հրամաններս եւ պատուիրաններս չպահեցիր, «ձեռքէդ պիտի պատուեմ անում թագաւորութիւնդ, եւ «ծառայիդ պիտի տամ. բայց հօրդ Դաւթի սիրտն համար «քու օրդ պիտի չանեմ զայն, այլ որդւոյդ օրն Սակայն բո- «լոր թագաւորութիւնդ պիտի չառնում, այլ գաւազան (ցեղ) «մի պիտի տամ որդւոյդ՝ վասն Դաւթի ծառայի իմոյ, եւ «վասն Երուսաղէմ քաղաքի զոր ընտրեցի»։ Եթէ Սողոմոն հօրն սիրտն ունենար, Աստուծոյ՝ այսպիսի սպառնալիք լսելուն պէս խելքն գլուխն կոտորվէր, ճամբան կ'իյնէր եւ հօրն Դաւթի պէս ճշմարիտ զգլմամբ մեղացն թողութիւն կ'գտնէր. բայց ինքն անզեղջ մնաց, եւ այն օրէն սկսաւ ամենայն չարիք վերան գալ զեղուր. նախ նուաճուած ազգեր զլուխ քաշեցին. Դաւթի ժամանակ Յովաբ Եզովմայեցիքն նուաճեր էր. անոնց վերջին թագաւորին որդին Ադեր որ Եգիպտոս փախեր եւ Փարաոնին սիրելի եղեր էր, դարձաւ եկաւ եւ հօրն թագաւորութիւնն դարձեալ ձեռք ձգեց Ռազոն անուանով մին եւս Դամասկոսի մէջ թագաւորեց, եւ Ադերին հետ միացած սկսան Սողոմոնի դէմ դնել. բայց նոյն իսկ իւր տէրութեան մէջ ապստամբութիւն ելաւ։

Յերորովամ որդին Նաբատայ, քաջ, խելացի եւ գործունէ հայ մարդ մի լինելով՝ Սողոմոն զինքն Յովսեփայ տան, այսինքն Մանասէի եւ Նփրեմի ցեղից վերայ վերակացու դրեր էր։ Օր մի Երուսաղէմէն դուրս ելնելու ժամանակ, Սիլոնացի Աքիա մարգարէն իրեն հանդիպեցաւ, մէկդի տալաւ զինքն, իւր կոնակի նոր վերարկուն քաշեց պատուեց, տաններկու կտոր արաւ, եւ «Առ քեզ, ասաց, տանն կտորն. «վասն զի այսպէս ասէ Տէր. Ահա Սողոմոնի թագաւորութիւնն պատուեցի. տանն գաւազանն քեզ պիտի տամ, եւ

«պիտի լինիս թագաւոր Իսրայելի. եւ եթէ հրամաններս եւ «պատուիրաններս պահես» հետդ կ'լինիմ միշտ եւ քեզ հա- «ւատարիմ տուն կ'լինեմ, ինչպէս որ Դաւթի շինեցի, եւ «զԻսրայէլ քեզ կուտամ»։

Մահ Սողոմոնի. Տեսութիւնք. — Լսեց Սողոմոն եւ ուզեց Յերորովամն բռնել մեռցունել. բայց նա փախաւ գնաց Եգիպտոս Սաւակիմ թագաւորին քով կեցաւ, մինչեւ մեռաւ Սողոմոն արտին տագնապէն եւ Երուսաղէմի մէջ թաղեցաւ (962)։

Քառասուն տարի թագաւորեր էր. այնչափ մեծութեամբ եւ իմաստութեամբ սկսած թագաւորութիւնն արտի տագնապով եւ արտմութեամբ վերջացուց. Իւր փառացն արեւն արդէն մտած էր՝ երբ մտաւ նա ի գերեզմանս Աւելի ապրեցաւ քան զայն թագաւորութիւնն՝ որ մինչեւ ի ծագս աշխարհի իւր փայլն էր տարածեր, եւ ամենուն վախ կամ զարմանք ազդեր էր։ Այն աչքերն՝ որ հեռաւոր թագաւորներու իւր զիմացն գալ խոնարհիլն էին տեսեր, տեսան եւ իւր ծառայից եւ հարկատուաց թշնամանքն եւ ապստամբութիւնն։ Սողոմոն օրինակ է մարդուս երկու զիմադրեալ ծայրից. թէ որ իւր բարձրութեանն հաւասարող շատ չեն գտնուիր, բայց անկած ցածութեան՝ շատեր կան. սակայն յիրաւի աւելի մեղադրելի է նա քան զընութեանակից մահկանացուս, որովհետեւ եթէ նոքա կ'իյնան՝ բայց ոչ արդեօք յետ այնչափ բարձրութիւն հասնելու Աջով Բարձրելոյն։ Անոր համար եւ ապագայք չնեղեցին իւր արած ծանր սխալմանցն, եւ բազմագոյնք ի սուրբ Հարց դատաւարութեան կնիքն տուին ի ճակատ Սողոմոնի։ Բայց արդեօք եւ Աստուած նոյն խիստ դատաստան արաւ որդւոյն Դաւթի։ — Մեք իւր ողորմութիւնն անբաւ գիտենք, եւ քանի որ Ս. Գիրքն որոշ վճիռ չկտրեր այս նիւթիս վերայ, աւելի կը սիրեմք հաւատալ որ ողորմութեամբ ներած լինի նորա մեղքերն, բաւական պատիժ համարելով նորա կենաց վերջի տարիներուն քաշած ծանր վշտերն։ Ո՞չ ապաքէն ինքն իսկ Աստուած կ'իտատանայ Դաւթի յայտնապէս թէ «Որդւոյդ «Սողոմոնի ես հայր պիտի լինիմ եւ նա ինձ որդի. թէ որ «անիրաւութիւն անէ՝ ես զնա մարդկանց գաւազանաւ «պիտի գարնեմ, բայց ողորմութիւնս իրմէ պիտի չվերցու- «նեմ, ինչպէս որ Սաւուլէն չվերցուցի»։ (Բ. Թագաւորք)։ Ո՞ւր թողունք որ եթէ Դաւթի սիրտն համար չուզեց Աստուած զրկել զՍողոմոն ի թագաւորութենէ, ո՞րչափ եւս առաւել ի յաւիտենական կենաց։ Այս է ահա մեր կարծիքն։

Գիրք Սողոմոնի. — Սողոմոն ոչ միայն մեծագործ թագաւոր եղաւ, այլ եւ անուանի մատենագիր. Ս. Գիրքն իրեն

համար « Իմաստնացաւ քան զամենայն մարդիկ » ասելէն յետոյ վերայ կրեթէ թէ երեք հազար առակ խօսեցաւ, հինգ հազար օրհնութիւն գրեց, եւ բոլոր փայտերու վերայ խօսեցաւ Լիբանանու եղեւնափայտէն մինչեւ պատի վերայ ելնող զոպային վերայ : Բոլոր ասոնք կորսուած են հիմա . ձեռքերնս հասածներն են Առակաց գիրքն, Ժողովոյն, Երգ Երգոցն եւ Իմաստութիւնն, որոց իւրաքանչիւրին վերայ խօսած եմք ի սկիզբն մատենիս :

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

Ի ԲԱԺԱՆՄԱՆԷ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆՆ ՀՐԷԻՅ ՄԻՆՉԵԻ ԱՔԱՍԵԻ ԻՍՐԱՅԵԼԻ ՎԵՐԱՅ ԹԱԳԱՒՈՐԵԼՆ

Ռորովամ եւ Յերոբովամ . Բաժանումն Թագաւորութեան . — Ժամանակագրական ցանկ Թագաւորացն Յուդայ եւ Իսրայելի . — Ռորովամ, առաջին Թագաւոր Յուդայ, ամբարշտութիւն նորա եւ մահ . — Յերոբովամ, առաջին Թագաւոր Իսրայելի, կռապաշտութիւնն եւ պատիժն . — Հիւանդութիւն որդւոյ Յերոբովամայ . Աքիա մարգարէ . Մաֆ Յերոբովամայ . — Աքիա եւ Ասա, Թագաւորք Յուդայ . — Նարատ եւ Բաասա, Թագաւորք Իսրայելի . — Ասայի վերջն . — Էլա, Զամբրի եւ Ամրի, Թագաւորք Իսրայելի :

Ռորովամ եւ Յերոբովամ . Բաժանումն քաղաւորական .
— Սողոմոնի մահուանէն յետոյ որդին Ռորովամ ելաւ Սիւլիմ գնաց, ուր բոլոր Իսրայել ժողոված էր զինքն թագաւորեցունելոյ : Սողոմոն վերջի ժամանակներն ինքնզինքն բոլորովին հոյակապ պալատներ եւ կռատուններ շինելու տալով՝ ժողովուրդն ծանր հարկերով եւ աշխատութեամբ շատ նեղեր էր . ուստի եւ նա իրեն բերան առնելով զՅերոբովամ որ Սողոմոնի մեռնիւն լսելուն պէս Եգիպտոսէ վազեր եկեր էր, ասաց նորապսակ թագաւորին . « Հայրդ, մեր « անուրն ծանրացուց, թեթեւցուր զուն զայն եւ ծառայենք « քեզ » : Պատասխան տալու համար երեք օր ժամանակ ուզեց Ռորովամ որ մտածէ . հօրն քովն եղած ծերոց հարցուց, եւ նոքա խորհուրդ տուին որ ժողովրդեան կամքն կատարելով նոցա սիրան շահի, որով եւ բոլոր կենացն մէջ իրեն կծառայեն հաւատարմութեամբ : Բայց ուզեց նաեւ իւր քովն կեցած աննդակից երիտասարդաց կարծիքն իմանալ, որք այս պատասխանն թելադրեցին . « Իմ ձկոյթս հօրս մէջքէն հաստ է . հայրս ձեր վերայ ծանր անուր գրաւ, եւ զայն աւելի պիտի ծանրացունեմ . հայրս զձեզ գաւազանով խրատեց, եւ զձեզ քքովք » :

Այս խիստ եւ անմիտ պատասխանին վերայ կատեցաւ ժողովուրդն, « Դաւթի հետ ի՞նչ բան ունիմք, գոչեցին միաբերան, եւ Յեռեայ որդւոյն հետ ի՞նչ ժառանգութիւն . պնդեա՛ց ի բնակութիւնս քո Իսրայել » : Այս իրենց ապրտամբութեան սովորական դարձած խօսքն ասելով՝ լի բարկութեամբ եւ թշնամութեամբ զլուխնին քաշեցին գնացին : Ռորովամ կարծելով թէ խռովութիւնն հանդարտեցաւ, Աղոնիւրամ հարկապետն զրկեց որ հարկերն ժողովէ . բայց ժողովուրդն զայն քարկոծելով մեռուց, եւ զՅերոբովամ իւր վերայ թագաւոր դրաւ : Այս գոյժն որ առաւ Ռորովամ, սարսափեցաւ, աճապարեց կառքն մտաւ եւ փախաւ գնաց Երուսաղէմ, ուր Յուդայի եւ Բենիամինի ցեղքն միայն հետն միացան եւ իրեն հաւատարիմ մնացին :

Այսպէս Դաւթի եւ Սողոմոնի միահեծան թագաւորութիւնն երկուքի բաժնուեցաւ . Յուդայի թագաւորութիւնն աւելի փոքր էր, բայց աւելի պատուաւոր . վասն զի իւր ձեռքն էր Տապանակն ուխտի եւ տաճարն, եւ ամէն հաւատացեալ Հրեայ պարտական էր ամէն տարի իւր նուէրն բերելու տաճարին մատուցանելու . իսկ Իսրայելի թագաւորութիւնն աւելի բազմամարդ էր եւ աւելի ընդարձակ, որով եւ զօրաւոր :

Հրէից թագաւորութիւնն այսպէս երկու բաժնուելով՝ հարկաւ զօրութիւնն եւս կրամոնէր եւ կտկարանար, զի անդ է զօրութիւն եւ ոյժ՝ ուր է միութիւն : Դաւթի ժամանակ մինչեւ Եփրատ տիրապետեր էր, բաժանմանէն յետոյ Պաղեստին միայն ձեռքն մնաց : Հրեայք չորս կողմերնէն թշնամիներէն պատած պաշարուած, փոխանակ միաբանութեամբ անոնց դէմ դնելոյ, երկպառակութեամբ իրարու դէմ կզինէին, իրարու արիւն կծծէին . մինչեւ որ ետեւէ ետեւ Բաբելոնացոց իշխանութեան ներքեւ մտան՝ կորսնցունելով իրենց ազգային թագաւորութեան եւ ազատութեան հետ նաեւ բոլոր իրենց փառքն եւ պատիւն :

Ժամանակագրական ցանկ քաղաւորացն Յուդայ եւ Իսրայելի . — Պատմութիւնն լաւ ըմբռնելու համար հոս գնեմք Յուդայի եւ Իսրայելի թագաւորաց ժամանակագրական ցանկն .

	ԹԱԳԱՒՈՐԷ ՅՈՒԴԱՅ		
	Թագաւորի		Բրիտսոսի
	ստի		առաջ
1. Ռորովամ	17		963
2. Աքիա	3		946
3. Ասա	41		944
4. Յովսապատ	25		904

5. Յովրամ	7	880
6. Ոքոզիա	1	876
7. Գողգոթիա	6	876
8. Յովաս	40	870
9. Ամասիա	29	831
10. Ողիա	52	803
11. Յովաթամ	16	752
12. Աքազ	15	737
13. Եղեկիա	29	723
14. Մանասէ	55	—
15. Ամն	2	—
16. Յովսիա	31	—
17. Յովաքազ	3 ամիս	—
18. Եղիակիմ	10	—
19. Յեքոնիա	3 ամիս	—
20. Սեդեկիա	9	—

Վերջ թագաւորութեան Յուդայ 587

Ռորովամայ թագաւորութեան սկիզբէն 375 տարի տեւելէն Յետոյ :

ԹԱԳԱՆՈՐԷ ԻՍՐԱՅԵԼԻ

	Թագաւորի սարի	Քրիստոսի առաջ
1. Յերոբովամ	22	963
2. Նաբատ	2	943
3. Բաասա	24	942
4. Ելա	2	919
5. Չամբրի	7 օր	918
6. Ամրի	12	918
7. Աքաաբ	22	907
8. Ոքոզիա	2	888
9. Յովրամ	10	887
10. Յէու	28	876
11. Յովաքազ	17	848
12. Յովաս	16	832
13. Յերոբովամ Բ.	51	817
14. Չաքարիա	» 6 ամիս	766
15. Սեդու	1	765
16. Մանայիմ	11	765
17. Փակիա	2	754
18. Փակէէ	20	763
19. Ովսէէ	9	726

Իսրայելի թագաւորութիւնը 244 տարի տեւելէն յետոյ 718ին կվերջանայ :

Ռորովամ, առաջին քագաւոր Յուդայ, ամպարոսուրիւն նորա եւ մահ. — Երուսաղէմ որ հասաւ՝ փութայ Ռորովամ Յուդայի եւ Բենիամինի ցեղերէն հարիւր ութսուն հազար կտրիճ մարդ ժողովեց. եւ երբ զանոնք հեռն առած ապստամբ տան ցեղից զէմ կերթար, Աստուած Սամիա մարգարէին ձեռքովն պատուիրեց իրեն որ եղբարցը զէմ չերթայ չպատերազմի : Հնազանդեցաւ Ռորովամ եւ զարծաւ նորէն եկաւ Երուսաղէմ :

Յերոբովամայ ամպարչաութիւնն Ռորովամայ աթոռն հաստատեց եւ ժողովրդեան թիւն չատցուց, որովհետեւ Յերոբովամայ կռապաշտութեանն չհետեւել ուզող ժողովրդականք, քահանայք եւ ղեւտացիք կվազէին Երուսաղէմ կուգային : Բայց ափսոս որ քիչ ժամանակէն ինքն Ռորովամ եւս Աստուծոյ ձայնին չլսեց, անոր պատուիրաններն եւ հրամաններն մոռցաւ եւ ինքզինքն կռապաշտութեան տուաւ. ժողովուրդն իսկ նորա օրինակին հետեւեցաւ, եւ բարձր տեղունք սուտ աստուածոց սեղաններ կանգնեց, անտառներ շինեց եւ նուէրներ կրնէր : Ասով բարկացուցին յոյժ զԱստուած, եւ նա վրանին Եղիպտացուց Սաւսակիմ⁽¹⁾ թագաւորը զրկեց որ հազար երկու հարիւր կառօք եւ վաթսուն հազար երկվարօք եւ անթիւ բազմութեամբ զօրաց յարձակեցաւ ի Հրէաստան, Յուդայի ամուր ամուր քաղաքաց տիրեց, հասաւ մտաւ Երուսաղէմ, տաճարն ու թագաւորական պալատն կողոպտեց եւ մինչեւ Սողոմոնին չինել տուած ոսկի վահաններն առաւ տարաւ, որոց տեղն պղնձի չինտեցան : Բայց ասով իսկ ամպարչաութեան ձամբան չփոխեց Ռորովամ, եւ տանեւ ինչ տարի անյաջող թագաւորութիւն անցունելէն յետոյ մեռաւ եւ իրեն յաջորդ թողուց Աբիաս որդին :

Յերոբովամ, առաջին քագաւոր Իսրայելի, կռապաշտութիւնն ու պաշիմն. — Յերոբովամ Եփրեմի լերան վրայ Սիկիմը մեծցուց զարդարեց եւ հոն հաստատեց իւր աթոռն : Վախնալով որ չլինի թէ ժողովուրդն տարուէ տարի տօներուն տաճարին մէջ զոհ մատուցանելու համար, Երուսա-

(1) Սաւսակիմ կամ Սիսակ Եգիպտոսի թագաւորն, պատմաց Սեսոսի կամ Սեսոսի Թագաւորն էր, որով եւ Սողոմոնի հետ խնամութիւն անող թագաւորաց ցեղէն չէր : Ի Թերէ, Քարնաբի պալատին աւերակացն մէջ մեծատարած բարձրաքանդակ մի կոտնուի մինչեւ հիմա, յորում նկարագրուած է Սեսոսի կամ Սաւսակիմ որ իւր նուաճած թագաւորներն կապած դից առջեւն կհանէ : Անոնց մէջ կեցած է նաեւ Յուդայի Թագաւորն Ռորովամ որ յայտնի կհանգուի իւր հրէական գծագրութենէն եւ արձանագրութենէն : Երեք հազար տարուան հնութիւն է այս :

դէմ երթալով բարկութիւնն իջնայ ու Ռորովամին հա-
զանդին, ուղեց նորահար կրօնքով մի իւր նորահաստատ
աթոռն այն վտանգէն հեռացունել: Ահարոնին գիւտն միտ-
քն եկաւ. մանաւանդ որ ինքն եւս երկար ժամանակ Ե-
գիպտոս կեցած ու Եգիպտացւոց կռապաշտութեամբն էր
տոգորուած. երկու Եգիպտական աստուածներ ոսկի երկնջ-
ներ շինեց, մին Դան գրաւ եւ միւսն Բեթել, եւ «Ահա ա-
սոնք են քու աստուածներդ Իսրայէլ, ըսաւ, որ զքեզ Ե-
գիպտոսէն հանեցին»: Անոնց մասնաւոր քրմեր գրաւ, զու-
հելու համար բարձրաւանդակներ շինեց, Երուսաղէմայ պէս
տօներ հաստատեց, որպէսզի ժողովուրդն տաճարն երթա-
լու տեղ Դան ու Բեթէլ երթայ զոհէ եւ Երուսաղէմի կա-
րօտ չքաշէ. ինքն եւս սկսաւ երթալ զոհեր մատուցանել:

Յերոբովամին այս ապերախտութեանն վերայ շատ բար-
կացաւ Աստուած եւ այն միջոցին որ Յերոբովամ Բեթէլ
գնացած կուց խոռնկ կմատուցանէր, Յուդայի երկրէն մար-
գարէ մի եկաւ առջեւն եւ սկսաւ բարձրաձայն կանչել.
«Սեղա'ն, սեղա'ն, այսպէս կ'առէ Տէր. Դաւթի անէն Յով-
սիս անունով ոմն պիտի գայ որ քրմերդ վերադ պիտի զո-
հէ եւ մեռելոց ոսկերքն վերադ պիտի այրէ. եւ ասածիս
ձգարտութեան նշան այն լինի որ սեղանն պատուի եւ վե-
րայի պարարտութիւններն թափին»: Այս որ լսեց Յերո-
բովամ, բարկութեամբ մի ձեռքն երկնցուց հրամայեց որ
զինքն բռնեն. բայց խոյն ձեռքն գոսացաւ եւ չկրցաւ
վար առնուլ, սեղանն իսկ պատուեցաւ եւ բոլոր վերային-
ներն վար թափեցան: Խոնարհեցաւ թագաւորն. «Ո՛հ,
ազօթէ, ասաց մարգարէին, որպէս զի ձեռքս բռնելիս:
Ազօթեց այրն Աստուծոյ եւ առ ժամայն թագաւորին ձեռքն
առաջին վիճակն դարձաւ: Յերոբովամ ուրախութեան
«Եկուր տունս ճաշէ, ասաց մարգարէին, եւ պարգևներ
տամ քեզ: — Թէ որ տանդ կէսն իսկ տաս, պատասխա-
նեց մարգարէն, հետդ չեմ գար, վասն զի Աստուած ապսպր-
րեց ինձ որ ոչ հաց ուտեմ հոս, ոչ ջուր ըմպեմ եւ ոչ եկած
ճամբովս ետ դառնամ.» եւ ուրիշ ճամբով սկսաւ երթալ:

Բայց Բեթէլ բնակող ծեր մարգարէ մի իւր որդւոցմէ
իմանալով անոր արածներն եւ ո՛ր ճամբէն երթալն, փու-
թով էջն պատրաստել տուաւ եւ ետեւէն գնաց հասաւ որ
կաղնիի մը տակ նստեր էր, եւ տունն հրաւիրեց գնա, երբ
որ նա Աստուծոյ հրամանն մէջ բերելով հրաժարեցաւ, «Ես
եւս քեզ պէս մարգարէ եմ, ասաց ծերն. Աստուծոյ հրեշ-
տակն երեցաւ ինձ եւ պատուիրեց որ զքեզ բերեմ տունս
եւ առջեւդ հաց ջուր հանեմ որ ուտես եւ խմես»: Հաւա-
տաց նա ծերոյն խօսքին, եկաւ մտաւ տունն. եւ կերակուր

կերած առնն Աստուած նոյն ծեր մարգարէին բերնովն իրեն
իմացուց որ անհաղանդութեանն պատիժ՝ մարմինն հարց
գերեւմանն պիտի չմտնէ: Այնպէս իսկ եղև. վասն զի էջ
հեծած ետ դառնալու ժամանակ՝ ճամբուն վերայ առիւծ մի
յարձակեցաւ եւ առանց իշուն դաշելու՝ զարկաւ սպաննեց
զմարգարէն, եւ մարմնոյն քովն կեցաւ. քովն կկենար նաեւ
էջն: Սնցաւորք տեսան զայն եւ գնացին ծեր մարգարէին
բնակած քաղաքն պատմեցին, որ նորէն եկաւ թշուառ մար-
գարէին մարմինն գտաւ, իշոյն վերայ գրաւ տուն բերաւ,
վերան լացաւ, իւր գերեզմանն տարաւ թաղեց եւ որդւոցն
ապսպրեց որ զինքն եւս մեռնելէն ետեւ հոն նոյն գերեզ-
մանին մէջ թաղեն ընդ առն Աստուծոյ «Վասն զի բոլոր
անոր սպանալիքն պիտի կատարուին, առաց, գէթ իմ ոս-
կերքս իրեն պատճառաւ ազատին յայրելոյ ընդ այլոց:»

Հիւանդութիւն ուղւոյն Յերոբովամայ. Աքիա մարգարէ.
Մահ Յերոբովամայ. — Յերոբովամ ձեռքին յանկարծական
գոսանալովն եւ առողջանալովն եւս չզգաստացաւ, ճամբան
չփոխեց. բայց Աստուած ուրիշ պատժով մի եւս զինքն վեր-
ջին անգամ խրատել ուղեց: Իւր Աքիա որդին հիւանդացաւ.
Յերոբովամ կնոջն ասաց որ թագաւորական հաղուսաներն
փոխէ եւ ծպտեալ երթայ Սելով, Աքիա մարգարէին հար-
ցունէ տղուն գլխուն գալիքն: Աքիային աշուրներն ծերու-
թենէն կուրցեր՝ չէին տեսներ. բայց Աստուած յատաճաղոյն
իրեն իմացուցեր էր թագուհւոյն գալն, այնպէս որ հազիւ
թէ անոր ոտքին ձայնն առաւ, կանչեց. «Եկուր, ներս մտիւր
«Յերոբովամայ կինն, ինչո՞ւ կմպտիս. քեզ գէշ լուր մի ու-
«նիմ տալու:» Եւ վերայ բերաւ թէ «Աստուած Յերոբո-
«վամին ապերախտութեան վերայ բարկացած՝ իւր տունն
«չարեօք պիտի լցունէ, Յերոբովամայ գիւղունքն քաղա-
«քին մէջ շուներն պիտի ուտեն, եւ դաշտին մէջ թռչունք.
«քաղաքն ոտք կոխածիւ պէս՝ հիւանդ տղադ պիտի մեռնի,
«եւ բոլոր Իսրայէլ զինքն պիտի լան ողբան եւ թաղեն,
«եւ նա միայն Յերոբովամայ անէն գերեզմանն պիտի մտնէ.
«Իսրայէլն եւս ի պատիժ անօրէնութեանն Աստուած պիտի
«հանէ այս բարութեան երկրէն եւ Եփրատ գետէն անդին
«պիտի ցրուէ»: Այս սոսկալի մարգարէութիւնն անուղղով
լսեց խեղճ թագուհին եւ դարձաւ գնաց Մարիւս կամ Թեր-
ւա, ուր փոխադրեր էր Յերոբովամ աթոռն. եւ ոտքն տան
զոհէն ներս գնելուն պէս՝ տղան մեռաւ. կոծեցին զինքն
եւ հանդէսով թաղեցին:

Այնուհետեւ Յերոբովամայ ամէն բանն ձախորդ գնաց.
Ռորովամի Աքիա որդւոյն դէմ պատերազմեցաւ, յաղթուե-
ցաւ, շատ քաղաքներ կորսնցուց՝ յորս էր նաեւ Բեթէլ:

Մեռաւ Յերոբոամ քսան տարի թագաւորելէն յետոյ՝ ապե-
րախտութեան դառն հետեւանաց ցաւալի օրինակ մի եւս
ինքնզինքն թողլով աշխարհի :

Արիսա եւ Ասա, քաղաւոր՝ Յուդայ . — Ռոբոովամին յա-
ջորդեց որդին Արիսա, երեք տարի թագաւորեց Երուսաղեմի
մէջ, եւ մօրն անունն էր Մաաֆա: Արիսա եւս հօրն մեղացն
հետեւեցաւ. եւ սիրտն Աստուծոյ հետ կատարեալ չէր իբրեւ
զսիրտն Դաւիթի: Ինքն եւս հօրն պէս բոլոր կեանքն Յերո-
բովամին պէս պատերազմելով անցուց: Յայն պատերազմունս
ամենէն մեծն էր Եփրեմաց ցեղին մէջ Սոմորոն լերան վերայ
եղածն, յորում Արիսա չորս հարիւր հազար մարտիօք եւ
Յերոբովամ ութ հարիւր հազար զօրաւորօք ձակասեցան .
բայց եւ այնպէս Աստուծոյ թոյլ տալովն յաղթուեցաւ Յե-
րոբովամ, շատ մարդ կորսնցուց եւ տկարացաւ յոյժ: Արիսայ
ամէն գործողութիւնն այսպէս յաջող կ'երթար թէ որ հօրն
մեղաց ձամբան չընէր եւ դառնար առ Աստուած: Երեք տա-
րի թագաւորելէն յետոյ մեռաւ: Տեղն նստաւ որդին Ասա:

Ասա իւր թագաւորութիւնն աստուածաշատութեամբ սկը-
սաւ. բոլոր կողմ անդաններն, արձաններն եւ բարձունքն
քանդեց կործանեց, անտառներն այրեց, եւ ժողովրդեան
պատուիրեց որ զՏէր Աստուած հարցն իւրեանց պաշտեն եւ
անոր պատուիրաններն եւ հրամաններն կատարեն. իւր Մա-
աքա մայրն կռապաշտութիւնն չթողլով Աստարտեայ պաշ-
տօն մատուցանելուն համար տիկնութիւնէն հանեց. բոլոր
երկիրն խաղաղուց, բարեկարգեց, նորոգեց եւ զօրացուց:
Թագաւորութեան տասնեւհինգերորդ տարին եթովպացուց
Ջարեհ կամ Ջարա թագաւորն մի միլիոն զօրօք եւ երեք
հարիւր կառօք եկաւ Սեփասա ձորոյն մէջ՝ Մարիսա քաղա-
քին մօտ վերան յարձակեցաւ: Բաջութեամբ ձակասեցաւ
Ասա, բայց պատերազմն չսկսած, լի վստահութեամբ այս
աղօթքն արաւ Աստուծոյ. « Տէր Աստուած, բազմօք եւ
« սակաւօք կարող ես դուն ապրեցուցանել. զօրացո՛ւ՝ զմեզ
« Տէր Աստուած մեր, վասն զի ի քեզ յուսացանք եւ քու
« անուամբդ եկանք այս բազմութեան վերայ: Տէր Աստ-
« ուած մեր, թող մի՛ տար որ մարդ գրեզ յաղթահարէ: »
Յանկարծ եթովպացուց վերայ արհաւիրք ձգեց Տէր եւ սկը-
սան փախչիլ, ետեւէն ինկաւ Ասա, զիրենք բոլորովին
զարկեւ ջարդեց, եւ մեծ աւարաւ եւ յաղթանակաւ դար-
ձաւ յԵրուսաղէմ: Հոն Ագարիս մարգարէն զիմացն եկաւ եւ
Աստուծոյ կողմանէ գովեց եւ խոստացաւ Ասայի որ միշտ
օգնէ իրեն՝ եթէ միշտ ուղղութիւն անէ: Սիրտ առաւ թա-
գաւորն եւ ժողովուրդն, ջնջեց Յուդայի եւ Բենիամինի եւ
տիրած տեղերուն մէջի գանուած կուռքերն, եւ հանդիսաւոր

զոհ մի եւս մատոյց Աստուծոյ ճշմարտի ի շնորհակալութիւն
արած մեծ յաղթութեանն. եօթն հարիւր զուարակ եւ եօթն
հազար խոյ մորթել տուաւ յաւարէ եթովպացուց: Հոն հրա-
ւիրած էր եւ Իսրայելացուց ցեղերէն շատ մարդիկ, եւ ամե-
նուն զիմաց նորէն ուխտ գրաւ Աստուծոյ հետ որ այնու-
հետեւ զինքն միացն պաշտեն եւ իրեն հաւատարիմ մնան:
Աստուած եւս ի փոխարէն՝ երկար տարի խաղաղութեան
մէջ թողուց զՅուդա, մինչդեռ Իսրայելի թագաւորութիւնն
խտովութեամբ կծփէր:

Նաբաս եւ Բաասա, քաղաւոր՝ Իսրայելի . — Ասայի թա-
գաւորութեան երկրորդ տարին Յերոբովամայ յաճորդեց որ-
դին Նաբաս եւ բոլորովին հօրն ամպարշտութեան ձամբուն
հետեւելով՝ անոր պէս ստեղծեց եղաւ Աստուծոյ:

Երկուքուկէս տարի հազիւ թէ թագաւորեր էր, Փղշտա-
ցուց Գաբաթոն քաղաքն պաշարած ժամանակ՝ իւր Բաասա
զօրավարն զարկաւ զինքն մեռուց եւ տեղն անցաւ, եւ որ-
պէս զի կարող լինի անկասկած թագաւորել, Յերոբովամայ
բոլոր ցեղն թրէ անցուց, որով եւ Սքիա մարգարէին բեր-
նով Աստուծոյ անոր արած սպառնալիքն կատարեցաւ: Բայց
Բաասա եւս Նաբատին կռապաշտութեան ձամբան չթողուց,
եւ Յեռ մարգարէին բերնով իրեն խնացուց Աստուած որ
եթէ չզգաստանայ՝ իւր զլուխն եւս Յերոբովամայ եկածն
պիտի դայ: Յէուին վերայ բարկացաւ Բաասա, զինքն
սպաննել տուաւ, եւ քսանըջորս տարի թագաւորելէն յետոյ
մեռաւ:

Ասայիւն վերջն . — Բայց Ասա ոչ որպէս խոստացան մին-
չեւ վերջն իւր յոյսն եւ վստահութիւնն Աստուծոյ վերայ
դրաւ. որով եւ կենաց վերջի օրերն թշուառութեամբ ան-
ցուց: Իւր թագաւորութեան երեսուն եւ վեցերորդ կամ
մանաւանդ քսան եւ վեցերորդ տարին՝ Իսրայելի Բաասա
թագաւորն ուզելով Իսրայելացուց ցեղերուն Յուդայի թա-
գաւորութեան հետ ունեցած երթեւեկութիւնն արգելով,
Ռաւա քաղաքն (որ երկուց թագաւորութեանց սահմանա-
զլուխն էր) առաւ եւ ամրացուց եւ պատերազմի կպատրաս-
տուէր Ասայի դէմ: Վախցաւ Ասա. բայց փոխանակ առջի
անգամուան պէս Աստուծոյ ոգորմութեանն զիմելու եւ անոր
պաշտպանութիւնն խնդրելու, տաճարին եւ թագաւորական
դանձին մէջ որչափ ոսկի արծաթ որ գտաւ՝ ժողովեց ընծայ
զրկեց որդւոյն Աղերայ (Պենատատ) արքային Ասորոց, որ-
պէս զի գայ Իսրայելի Բաասա թագաւորն հալածէ: Իմեց
նա բազմութեամբ զօրաց եւ ստիպեց զԲաասա կորուստով
եւ քաշուիլ. եւ Ասա իւր զօրաւոր ոստիւնն ձեռքէն աղա-
սելով՝ Ռամայ թերակատար պարիսպներն կործանեց, եւ

անոնց աւերակովն Գարսաւ եւ Մափնաւ քաղաքներն առ-
րացուց :

Բայց Աստուած Անանիաւ մարգարէն զրկեց առ Ասա եւ
յիշեցունելով Նիովպացւոց վերայի մեծ յաղթութիւնն , եւ
այժմու Աստուծոյ վերայ ցուցուցած թերահաւատութիւնն՝
կշտամբեց զնա եւ սպաննացաւ որ այնուհետեւ պատերազմն
վերայէն անպակաս պիտի լինի , եւ բնաւ հանդիստ օր մի
պիտի չունենայ : Բարկացաւ Ասա եւ զմարգարէն բռնեց
բանտ զբաւ , բայց անոր խօսքերուն կատարումն չկրցաւ
խափանել : Բաասայ հետ ունեցած պատերազմունքն անոր
մահուամբն միայն վերջացան : Հիւանդութեան ժամանակն
իսկ դարձեալ իւր յոյսն փոխանակ Աստուծոյ՝ բժշկաց վերայ
դրաւ . եւ երկու տարի տանջուելէն յետոյ մեռաւ քառա-
սուն եւ մի տարի թագաւորելով : Յուդարկաւորութեան
հանդէսն շատ փառաւոր եղաւ եւ իւր չինել տուած գերեզ-
մանին մէջ թաղուեցաւ :

Ասայի վերջն թէպէտ դժբաղդ եղաւ , բայց եւ այնպէս
իւր երկար իշխանութիւնն Յուդայի թագաւորութեան լա-
ւազոյն ժամանակներէն եղան : Իրաւ անթերի չեղաւ իւր
աստուածալաշտութիւնն , բայց եւ այնպէս երբ մտածեմք որ
անդին Իսրայելացւոց վեց թագաւորք Ասայի օրերն իրարու
յաջորդելով՝ ամենն եւս չար օրինակ էին Յուդայի թագա-
ւորութեանն , աւելի կրնամք ճանաչել Ասայի արդիւնքն ,
ուստի եւ Ս. Գիրքն իւր պակասութիւնն յայտնելովն հան-
դերձ՝ գովեստով զնա կշիշտակէ : Ասա արժանաւոր յա-
ջորդ թողուց զսրգին Յովսափատ :

Իշա , Զամբրի եւ Ամբրի , քաղաւոր Իսրայելի . — Յէու
մարգարէին Աստուծոյ կողմանէ առ Բաասա արած եւ ար-
եամբն հաստատուած սպաննայիքն չէր կրնար անկատար
մնալ . որդին էջա տեղն անցաւ եւ հազիւ թէ երկու տարի
թագաւորեր էր երբ օր մի Թերսայ քաղաքացեալն տունն
կերուխումի մէջ գինովցած ժամանակ , իւր Զամբրի կամ
Զիւնրի զօրավարն զինքն սպաննեց , տեղն անցաւ եւ զԲա-
ասա եւ բոլոր ցեղն թրէ անցուց : Բայց Զամբրի չկրցաւ
իւր այնչափ արեամբ ողողած պատիւն երկար վայելել ,
վասն զի Իսրայելացւոց զօրքն անոր տիրապետութեան վե-
րայ սաստիկ բարկանալով՝ իրենց Ամրի կամ Հոմրի սպա-
րապետն թագաւոր անուանեցին , եւ եկան Թերսա մայրա-
քաղաքն պաշարեցին : Տեսաւ Զամբրի որ քաղաքն պիտի
ամուրի , թշնամեաց ձեռքն չիյնալու համար թագաւորական
պալատին կրակ տուաւ եւ մէկտեղ այրեցաւ : Այն ժամա-
նակ ժողովուրդն երկու բաժնուեցաւ , ոմանք զԱմբրին կ'ու-
ղէին թագաւոր , եւ ոմանք Թամբի կամ Թիպնի անուն իշ-

խան . բայց չորս տարիէն յետոյ վերջապէս Ամրեայ կուսա-
կիցքն յաղթեցին , եւ Թամբին մեռաւ : Միապետեց այնու-
հետեւ Ամրի , եւ երկու տարի Թերսա բնակելէն յետոյ՝ Սո-
ւորոն լեռն Սամարեայ տիրջմէն երկու արծաթ թագանդի
գնեց , Սաւարիա քաղաքն շինեց , հոն փոխադրեց աթոռն ,
եւ այնպէս զարդարեց որ Երուսաղեմի նախանձորդ եղաւ
Սամարիա եւ արքայանիստ քաղաք Իսրայելի թագաւորաց :
Տասնեւերկու տարի թագաւորեց Ամրի , Ասայի թագաւո-
րութեան երեսունեւութերորդ տարին մեռաւ , եւ կռապաշ-
տութեամբն բոլոր իւր նախորդներն անցուց . բայց եւ այն-
պէս՝ կ'երեւի թէ սեւեռութեան դիտութիւնն ունէր , որով
կրցաւ թշնամեացն վերայ զօրանալ եւ իւր ցեղն հաստա-
տել , յոր քաղաքական տեսութեամբ Սիդոնացւոց թագա-
ւորին զուստրն իւր որդւոյն Ախաբոս կին առաւ , խնամու-
թեամբ թագաւորութիւնն ապահովցունելով :

ԳԼՈՒԽ ԺԶ.

ԱՐԱՍԷԻ ԹԱԳԱՆՈՐՈՒԹԵՆԷՆ ՄԻՆՉԵԻ ԴՈՂՈՂԵԱՅ ՄԱՀՆ

Արաւ , Թագաւոր Իսրայելի . Եղիա մարգարէ . — Այրի կինն . — Եղիա Արդիւն
ծնորդ Արաւորու կիստի . — Եղիա Բահալու բոմբն կիսայտառակէ . — Անծրեւ .
— Փախուստ Եղիայի . Աստուած կիստի Եղիայի հետ . — Եղիսէի ընտրութիւնն .
— Պննատաւ եւ պատերազմն Յափեկայ . — Այգի Նաբովթայ . — Միքիա մարգա-
րէ . Սեղեկիա , սուտ մարգարէ . — Մահ Արաւորու . — Որդիա . Թագաւոր Իսրա-
յելի . — Եղիա յիսնապետն կ'պատմէ . — Եղիա կվերափոխի . — Եղիսէ Յօղա-
նանն կ'պատմէ . — Եղիսէ Երեմովի ջրերն կ'բժշկէ . — Եղիսէ խեռ աղարն կ'պատմէ .
— Յովսափատ , Թագաւոր Յուդայ . — Յովսափատ եւ Յովրամ կ'յաղթեն Մովաբաց-
ւոց . — Մովաբացիք եւ Ամոնացիք Յովսափատայ վերայ կ'յարձակին եւ կ'յաղթուին .
— Մահ Յովսափատայ . — Յովրամ եւ Որդիա . — Հրաշագործութիւնք Եղիսէի .
— Այրի կնոջ իւղն կ'շատցունէ . — Սոմացւոյն որդին կկենդանացունէ . — Մար-
գարէից որդիքն եւ բազմութիւնն կկերակուի . — Որդւոց մարգարէից հետ փայտ
կտրելու կ'երթայ . — Նեեման Ասորին կ'բժշկէ . — Որդին Եղիայ Եղիսէն բռնել
կ'ուզէ . — Սամարիոյ տօլն կ'անցունէ . — Ազայել . — Մահ Յովրամայ , Յէու . —
Մահ Յեզարեայ . — Յէու Արաւորու տունն կ'ջնջէ , Բահալու տաճարն կ'այրէ .
— Յէու Ազայել կ'յաղթուի կվեռնի . — Գողթիայ Յուդայի Թագաւորութիւնն կ'յա-
փրշտակի . — Գողթիայ մահն :

Ահապ , քաղաւոր Իսրայելի . Եղիա մարգարէ . — Արաւ
թագաւորական աթոռն ելնելուն պէս՝ անդէն իմացուց թէ
ամպարշտութեան մէջ գնացին իսկ պիտի անցունէր , յոր
իրեն առաջնորդեց կինն իւր Յեզաբել կամ Իզեպել՝ որ Սի-
դոնացւոց Յովթաղ կամ Էրպարալ թագաւորին աղջիկն էր :
Սամարիոյ մէջ Բանաղ կուռքին մեհեան եւ սեղան կանդ-
նեց , անտառ չինեց , եւ օրէ օր անօրէնութիւններն շատ-
14

ցունելով՝ իւր նախորդաց ամենէն աւելի զԱստուած բարկացուց։ Ուստի եւ Եղիա մարգարէն որ Գաղաադու Թեքթե քաղաքն կրնակէր, գնաց իրեն ասաց թէ « Գիտնաս որ ոչ ցօղ պիտի գայ եւ ոչ անձրեւ, բայց եթէ երբոր ես հրամայեմ »։ Աստուծոյ հրամանովն անտի ելաւ գնաց զէպ յարեւելս եւ Յորդանանու գիմացը Քոռաք կամ Քեռիք հեղեղատին քով պահուրանցաւ։ Հոն ջուր կ'լսմէր, եւ առաւօտն եւ իրիկուն ագաւաք իրեն հաց եւ միս կրերէին։

Այրի կիճն. — Բայց երբոր երկար ժամանակ անձրեւ չգալով հեղեղաւան ցամաքեցաւ, Աստուած իրեն հրամայեց որ ելնէ Սիզոնացւոց Սարեիթա քաղաքն երթայ, այրի կնոջ մի տունն նստի։ Քաղաքին դռնն որ հասաւ Եղիա՝ տեսաւ որ կին մի ելեր փայտ կ'ժողովէր. « Քիչ մի ջուր բեր ինձ որ խմեմ » ասաց։ Երբ կինն կ'երթար որ բերէ, « Հետն պատառ մի եւս հաց բեր » կանչեց Եղիա։ Դարձաւ կինն « Հաւատա՛, Տէր իմ, պատասխանեց, որ բոլոր ունեցածս ափ մի ալիւր է սափորիս մէջ, եւ չիշխ մէջն եւս քիչ մի իւղ. եւ ահա ելեր երկու կտոր փայտ կը ժողովեմ որ այս ունեցածս եփեմ, որդւոյս հետ ուտեմք եւ մեռնիմք երթամք »։ Այս ցաւագին պատասխանին վրայ զորովեցաւ Եղիա, « Մի՛ վախնար, ասաց, գնա ասածիդ պէս արա. բայց նախ փոքրիկ նկանակ մի արա բեր ինձ, եւ յետոյ քեզ եւ որդւոյդ համար չինէ. վասն զի այսպէս կ'ստէ Տէր Աստուած Իսրայելի, սափորիդ մէջի ալիւրն պիտի չպակսի եւ չիշիդ մէջի իւղն պիտի չհատնի մինչեւ այն օրն որ ինքն անձրեւ իջնցունէ երկրիս վերայ »։ Եղիային ասածին պէս արաց կինն, եւ արդարեւ բոլոր սովոյն ժամանակ այրի կնոջ անէն ոչ ալիւրն եւ ոչ իւղն լմնցաւ, որով թէ՛ ինքն, թէ՛ որդին եւ թէ Եղիա առատապէս կերակրեցան։ Բայճ շատ չանցաւ, այրւոյն որդին հիւանդացաւ մեռաւ։ Խեղճ մայրն լալով Եղիային անկաւ, եւ « Ինչո՞ւ համար տունս եկար մտար, կ'ստէր, որ մեղքերս յիշատակես եւ տղաս մեռցունես »։ Վերան գլխացաւ Եղիա, գրկէն առաւ որդին, իւր բնակած վերնատունն տարաւ, անկողնոյն վերայ դրաւ եւ աղօթելով, « Տէ՛ր Աստուած իմ, գոչեց, կ'աղաչեմ որ այս տղուն հոգին իւր մարմնին դառնայ »։ Լսեց Աստուած Եղիայի, եւ իսկոյն յարութիւն առաւ տղայն։ Եղիա վար բերաւ տղայն, տարաւ մօրն եւ « Տես որդիդ կենդանի է » ասելով՝ գիրկը տուաւ տղայն։ Անակնկալ ուրախութենէն խեղճ մօրն խելքն գլխէն գնաց։ « Ահա հիմա խնայայ, ասաց, որ այր Աստուծոյ ես դու, եւ բան Տեառն ճշմարիտ է ի բերան քո »։

Եղիա Արդիուի ձեռնով Ահաբու կիստի. Սակայն երեք

տարիէ ի վեր անանձրեւ չորութիւնն կտեւէր, եւ Սամարիա սաստիկ սովի եւ նեղութեան մէջ էր։ Աքաաբ եւ Յեզարէլ սրտերնուն կոտաղութենէն մարգարէներն կրնէին մեռցունել կուտային։ Աստուած Եղիային երեւեցաւ եւ « Գնա Աքաաբին գրուցէ, ասաց, որ ահա գլխացայ անձրեւ պիտի տամ »։ Այն միջոցին եւս Աքաաբ ճարն հատեր իւր տան Արդիու հազարապետին հետ ելեր երկրին աղբիւրներն եւ հեղեղաւաններն կպտըտէր, որպէս զի իւր ձիերուն եւ ջորիներուն քիչ մի ջուր գտնեն որ չսատակին։ Եղիա ճամբան Արդիուին հանդիպեցաւ որ աստուածաւախ իշխան մի էր, եւ թագուհւոյն եւ թագաւորին Աստուծոյ մարգարէներն կոտորել տուած ժամանակ՝ ինքն անոնցմէ հարիւր հօգի երկու այրի մէջ յիսուն յիսուն պահեր եւ հացով եւ ջրով ծածուկ կկերակրէր։

Եղիան տեսնելուն պէս անկաւ երկրպագութիւն արաւ։ Հրամայեց մարգարէն որ երթայ տիրոջն խնայունէ թէ ահա Եղիա եկեր է։ « Քեզ ի՞նչ վնաս արի, պատասխանեց Աքաաբիւ, որ զիս Աքաաբին ձեռքը կուզես մատնել որ սպաննէ. կենդանի է Տէր Աստուած քո, որ ոչ ազգ մնաց եւ ոչ թագաւորութիւն ուր մարդ չյուզարկէ՝ զքեզ չփնտոէ. հիմա եթէ ասեմ որ Եղիան հոս է եւ հօգի Տեառն զքեզ առնու ուրիշ տեղ տանի, Աքաաբ զքեզ չգանելով՝ զիս կ'մեռցունէ. — Կենդանի է Տէր զօրութեանց, պատասխանեց Եղիա, այսօր Աքաաբին պիտի երեւիմ։

Գնաց Արդիու պատմեց Աքաաբին, որ իսկոյն ելաւ եկաւ քնդ առաջ Եղիայի, եւ զինքը տեսնելուն պէս՝ « Հո՞ն ես, պոռաց, խանգարիչդ Իսրայելի։ — Իսրայելի խանգարիչն ես չեմ, պատասխանեց Եղիա, այլ դո՛ւն եւ հօրդ տունն, որ զՏէր Աստուած ձեր թողուցիք եւ Բաճաղիմաց ետեւէն գնացիք »։ Այս ասելով՝ թագաւորին հրամայեց որ բոլոր Իսրայէլն եւ Բաճաղու չորս հարիւր յիսուն քրմերն եւ Յեզարէլի սեղանէն կերող Աստարովտայ չորս հարիւր սուտ մարգարէներն ժողովէ Կարմեղոս լեռն բերէ։ « Հոն պիտի տեսնես, ասաց, Աստուծոյ զօրութիւնն եւ կոոց խայտառակութիւնն։

Եղիա Բաւաղու քրմերն կխայտառակէ. — Կատարեց Աքաաբ Եղիայի հրամանն։ Հոն ամենուն առջեւ ելաւ մարգարէն, « Ո՛վ Իսրայելացիք, գոչեց, մինչեւ ցե՞րբ այսպէս յերկուս հետս պիտի կաղայք, մերթ միտն՝ մերթ միւսոյն կողմն բռնելով. թէ որ Տէ՛ր է Աստուած՝ անոր ետեւէն գնացէք. իսկ թէ որ Բաճաղ՝ անոր ետեւէն »։ Եւ երբոր ժողովուրդն պապանձած պատասխան չտուաւ, զարձաւ աւանդ Եղիա, « Ահա եւ միայն մնացեք եմ, ասաց, Աստուծոյ

մարդարէ . իսկ Բահադու մարգարէք՝ չորս հարիւր յիսուն , եւ մարգարէք Աստարովտայ չորս հարիւր : Արդ իմանալու համար թէ ո՞վ է ճշմարիտ Աստուած , երկու զուարակ բերէք . թող զմին Բահադու եւ Աստարովտայ մարգարէներն առնուն կտոր կտոր ջարդեն՝ փայտերուն վերայ դնեն , բայց կրակ չտան . նոյնպէս անեմ նաեւ ես միւս զուարակն եւ կրակ չտամ . զուք ձեր աստուածներն կանչեցէք , ես եւս իմն կանչեմ . եւ ո՞ր աստուածն որ երկնքէն կրակ իջեցունէ եւ ողջակէզն այրէ՝ ըսել է թէ նա է ճշմարիտ Աստուած : Հաւանեցաւ ժողովուրդն այս առաջարկութեան : Այն ժամանակ Եղիա ասաց Բահադու մարգարէից որ իրենք առաջ սկսին : Ամէն բան պատրաստեցին նոքա , եւ առաջուորդն մինչեւ կէսօր սեղանուոյն չուս կողմն դառնալով , « Լո՛ւր մեզ Բահա՛դ , լո՛ւր մեզ » գոչելով կպոռային , բայց ոչ պատասխան տուող կար եւ ոչ կրակ : Երբոր կէսօր եղաւ , Եղիա մարգարէն զիրենք ծաղր անելով՝ « Ջայներնիդ աւելի բարձրացուցէք , կ'ասէր , վասն զի աստուած է , թերեւս զբօսանք մի ունի , զբաղեր է , եւ կամ քուն է , պոռացէք որ արթննայ : » Անմիտք , Եղիայի հեղնութեանն հաւատալով՝ լեղապատառ կպոռչտային , եւ իրենց յուսահատութեամբն եւ կոյր յիմարութեամբն ուղելով իբրեւ Բահադու հաճոյական գործ ընել , մարմիննին սրերով ու գեղարդներով կկտրատէին , վերանին գլուխնին արեան մէջ կթաթէին : Այն անձոննի հանդէսն մինչեւ իրիկուն տեւեց , եւ արդիւնք մի չտեսնուեցաւ :

Այն ժամանակ եկաւ Եղիա , « Մէկզի՛ գնացէք , ասաց , ո՞վ յիմարք , եւ արդ ես ողջակէզս մատուցանեմ » : Քովն կանչեց ժողովուրդն , տասուերկու քար առաւ ըստ թուոյ 12 ցեղիցն , անոնցմով սեղան շինեց , չորս կողմք փոս փորել տուաւ՝ զիզեց զոհին փայտն , զուարակն կտոր կտոր անելով փայտերուն վերայ դրաւ եւ հրամայեց որ տասուերկու սափոր լեցուն ջուր բերեն եւ ողջակիղին եւ փայտերուն վերայ թափեն , որպէս զի յաւ մը թրջի ողողի եւ սեղանոյն բոլորաբի փոսն եւս ջրով լեցուն , որով ոչ ոք կարող լինի խարդախութեան պատճառանք գտնել : Այնուհետեւ աղօթքի կեցաւ Եղիա աղաղակելով յերկինս . « Տէ՛ր Աստուած Արրահամու , Իսահակայ եւ Յակոբայ , որպէս զի գիտնան սոքա թէ զուս ես Տէ՛ր Աստուած Իսրայելի եւ ես ծառայ քո , լո՛ւր ինձ եւ հրով այս ողջակէզն այրէ » : Դեռ խօսքն բերանն էր եւ ահա կրակ իջաւ երկնքէն եւ ողջակէզը փայտերովն եւ սեղանովն եւ փոսին ջրովն մէկտեղ լափեց եւ սրբեց : Այս որ տեսաւ ժողովուրդն սարսափած երեսուն վերայ անկան եւ խոստովանեցան թէ « Արդարեւ

ի՛նքն է Տէ՛ր , ինքն է Աստուած » : Այն ժամանակ հրամայեց Եղիա որ Բահադու սուտ մարգարէներն բռնեն կապեն եւ մէջերնէն մէկն չազատի Կիսնի հեղեղատն տարաւ զիրենք բոլորն եւս սպաննել տուաւ , որպէս զի նորէն ժողովուրդն չմոլորեցունեն զհետ Բահադու :

Անձրեւ . — Յետոյ ասաց Եղիա Աքաաբին . « Ել , կե՛ր խմէ , վասն զի անձրեւի ոտնաձայն կլսեմ » : Այս կ'ասէր , թէ եւ ողբ պարզ էր եւ ամենեւին նշան չկար անձրեւի : Ելաւ Եղիա Կարմեղոս լերան գլուխն , յերկիր խոնարհեցաւ , երեսն ծնգացն մէջ դրաւ եւ ասաց իւր սպասաւորին . « Ել , նայէ դէպի ծով , բան մի կտեսնե՞ս » : Ելաւ նայեցաւ պատանեակն , եւ եկաւ ասաց որ բան մի չտեսնուիր . « Եօթն անգամ դարձիր տես » , ասաց : Եօթն անգամ դարձաւ նայեցաւ պատանեակն , եւ եօթներորդին եկաւ ասաց որ « Մարդու թաթի չափ փոքրիկ ամպ մի տեսայ որ ծովէն կ'ելնէր » : Անդէն զինքն Աքաաբին զրկեց ասելով որ փութայ կառքն լծէ երթայ , որպէս զի անձրեւի չընտուի : Ծամբայ ելաւ Աքաաբ , եւ զեւ Յեզրայէլ չհասած՝ երկինք ամպերով եւ հողմով մթնացաւ , սաստիկ անձրեւ եկաւ : Քիչ ատենէն երկիրն սկսաւ նորէն պտուղ տալ , եւ սովն դադրեցաւ , եւ հասկացուց Աստուած ապերախ Իսրայելացւոց որ սով զորկելն եւ դադրեցունելն եւս իւր ձեռքն է :

Փախուս Եղիայի . Աստուած կխօսի Եղիայի հետ . — Յեզրայէլ Աքաաբէն լսելով Եղիային արածներն , եւ Բահադու քրմոց կոտորածին վերայ սաստիկ բարկանալով՝ մարդ զրկեց եւ երդմունք արաւ որ վաղուան օրն նոյն ժամին չարաչար մահուամբ գնա մեռցունէ : Ելաւ Եղիա Յուդայի երկիրը Բերաբէ եկաւ , հոն թողուց իւր մանն , եւ ինքն անապատին մէջ օրուան մի ճամբայ անելով՝ բեւեկնի մի տակ յոյնաւ նստաւ եւ սկսաւ Աստուծոյ աղաչել որ հոգին առնու մեռնի : Եւ երբոր այսպիսի տխուր մտածմունքներով հոն քունն տարաւ քնացաւ , երկու անգամ Աստուծոյ հրեշտակն զինքն արթնցուց եւ « Ել , կերակուր կեր եւ խմէ , կ'ասէր , վասն զի ճամբայ երկայն է » : Ելաւ տեսաւ որ զյիսոյն քով հաց եւ կոյժ մի լեցուն ջուր կայ . առաւ կերաւ եւ խմեց , եւ այնպէս զօրացաւ որ կարող եղաւ քառասուն օր եւ քառասուն զիշեր քալելով հասնիլ Բորեք լեռն եւ այրի մի մէջ պահուրանեցաւ : Եւ ահա Աստուծոյ ձայն մի եկաւ որ իրեն կ'ասէր . « Եղիա՛ , հոս ինչ կ'անես » : « Հախանձեցայ գնախանձ Տեառն ամենակալի , պատասխանեց Եղիա . որզիքն Իսրայելի զքեզ թողուցին , Տէ՛ր , սեղաններդ կործանեցին եւ մարգարէներդ սրով կոտորեցին . ես միայն մնացի , զիս եւս կ'մնտեն որ սպաննեն » : Կրկնեց

ձայնն. «Վաղն ել այրէդ եւ լերան վերայ Աստուծոյ առջեւն կեցիր»։ Աստուած անցաւ. լեռներն քակող եւ ժայռերն խորտակող սաստիկ հողմ մի ելաւ, եւ Աստուած այն հողմոյն մէջ չէր։ Հողմէն ետքն երկրաշարժ ելաւ, եւ ոչ այն երկրաշարժին մէջ էր։ Երկրաշարժէն ետեւ՝ կրակ եկաւ, եւ ոչ կրակին մէջն էր Աստուած. կրակէն վերջն մեղմ օդոյ ձայն ելաւ, եւ ահա անոր մէջն էր Աստուած։ Ասով կուզէր Տէր հասկացունել Եղիայի որ ինքն հեղութեան մէջն է որ կհանգչի, եւ ողորմութեամբ կնայի մարդկան մեղաց եւ ապերախութեան վերայ։ Եղիա այն ձայնն անկուռ պէս՝ խփոյն մաշկեկան երեսն գոցեց եւ գնաց այրին բնութան կեցաւ։ Եւ ահա նոյն ձայնն իրեն «Հոս ի՞նչ կ'անես, «Եղիա, ասաց. ելիր անապատին ձամբէն դամասկոս դնա, «Աղայէլն Ասորոց թագաւոր օծէ, Յեռն՝ Նամեսեայ որ» «դին, Իսրայելի թագաւոր, եւ զԵղիսի որդի Սափաւայ՝ «քու տեղդ մարգարէ։ Աղայէլի սրէն ազատողներն պիտի «սպաննէ Յէուսն. եւ Յէուսին սրէն ազատողներն պիտի «սպաննէ Եղիսէ։ Եւ մի՛ կարծեր, ասաց իրեն Աստուած, «որ դու միայն մնացած լինիս ինձ պաշտօնեայ. այսօրուան «օրս Իսրայելի մէջ քեզմէն զատ՝ դեռ ուրիշ եօթն հազար «մարդիկ կան՝ որ դիւ կպաշտեն եւ Բաշաղու երկրպագու «թիւն արած չունին»։ Ասով կխրատէր զնա ի խոնարհութիւն, եւ միանգամայն կը մխիթարէր իւր ազգին վերայ։ Եղիսի բնութիւնն. — Մէկէն ձամբայ ելաւ Եղիա եւ եկաւ Եղիսէն դատաւ որ տասուերկու զոյգ եղով երկիր կը հերկէր. իւր մաշկեկան կամ վերարկուն անոր վերան ձգեց Եղիա։ Փութով Եղիսէ ամէն բան թողուց վազեց Եղիային քով, «Տէր իմ, ասաց, հրաման տուր որ նախ երթամ հօրս ու մօրս հետ պաղտուիմ, վերջի բարեւս տամ»։ Հաւանեցաւ Եղիա. վազեց Եղիսէ ծնողացն տուաւ իւր վերջին հրաժարական ողջոյնն. զոյգ մի եղ մորթեց, արօրին փայտովն դանոնք եփեց, ժողովրդեան բաժնեց, եւ Եղիային ետեւէն դնաց եւ կծառայէր անոր։

Պեմատոս Զ. Եւ պատեռազմն Յափեկայ. — Ան ժամանակները Ասորոց թագաւորն Պենատատ(*) կամ որդին Աղբայ, որդի եւ յաջորդ այն Պենատատին զոր Ասա օգնութեան կանչեց ընդդէմ Բաասայ թագաւորին Իսրայելի, բոլոր զօրքովն եկաւ Սամարիան պաշարեց. հեռն էին իրենց ձիւ-

րովն ու կառքերովն նաեւ ուրիշ երեսուներկու թագաւորք։ Պենատատ Աքաաբու մարդ զրկեց եւ ասաց. «Այսպէս կ'առէ Պենատատ, բոլոր քու արծաթդ եւ ոսկիդ իմն է. ի՞մն են նաեւ կանայքդ եւ որդիքդ»։ Աքաաբ խոնարհութիւն կեղծելով ուզեց չարեաց դիմացն առնուլ, ուստի այս պատասխանն զրկեց. «Տէ՛ր իմ արքայ, ասածիդ պէս՝ ե՛ս եւս, իմի՛ններս եւս քուկդ ենք»։ Բայց երբ Ասորոց թագաւորն նորէն մարդ զրկեց իրեն եւ կպահանջէր որ եթէ իւրն են՝ ապա ուրեմն թող տայ զանոնք. սոսկաց Աքաաբ, խորհուրդ հարցուց ծերոց եւ ժողովրդեան, եւ ամէնքն միաբերան ասացին որ մօիկ չանէ, յանձն չառնու այն անիրաւ առաջարկութիւնն։ Բարկացաւ Պենատատ եւ մարդ զրկեց սպառնացաւ Աքաաբու որ Սամարիան հիմնայտակ քանդէ։ Ասոր վերայ մարգարէ մի եկաւ Աստուծոյ կողմանէ, սիրտ տուաւ խրախուսեց զԱքաաբ «Կտեսնե՞ս, ասաց, սա մեծ ամբոխն. այսօր Աստուած ձեռքդ պիտի մատնէ զայն, որպէս զի դիտնաս թէ ի՞նքն է Տէր»։ Հարցուց Աքաաբ. «Ո՞վ սկսի պատերազմը. — Դուն» պատասխանեց մարգարէն։ Աստուծոյ խոստումն թագաւորն եւ ժողովուրդն արիացուց, թէեւ բոլոր բոլոր եօթն հազար զօրք ունէին ներսն. բայց յանկարծ քաղաքէն դուրս ելան Պենատատայ եւ անոր երեսուներկու օգնական թագաւորացն վերայ ինկան, որ վստահելով իրենց ահագին զօրութեանն, իրենքդիրենք կերուխումի էին տուեր եւ յանկարծակիի գալով սոսկալի ջարդ կերան, բոլոր բանակը թրէ անցաւ, եւ հազիւ որդին Աղբայ կրցաւ փախչելով աղատիլ։

Ասորիք՝ «Իսրայելի աստուածն լերանց աստուած է եւ ոչ դաշտաց, եւ անոր համար յաղթեցին» ասելով՝ յորդորեցին իրենց թագաւորն որ այն պարտութեան վրէժն տունու միանգամ եւս դաշտի մէջ դարնուելով։ Ուստի երկրորդ տարին աւելի ահաւոր բանակով Իսրայելացւոց վերայ վազեց Պենատատ եւ Ափեկայ դաշտին մէջ ճակատեցաւ։ Այն Աստուծոյ նորէն եկաւ Աքաաբին, եւ «Այսպէս ասէ Տէր, ասաց, որովհետեւ Ասորիք զրուցեցին թէ Աստուած լերանց է Տէր Աստուածն Իսրայելի եւ ոչ Աստուած դաշտաց, ես այն մեծ զօրքն ձեռքդ պիտի տամ՝ որպէս զի դիտնան թէ ե՛ս եմ Տէր»։ Ասորոց բազմազունք բանակին առջեւ Իսրայելացւոց զօրքն այծերու երամակի կմանէր, բայց Աստուծով զօրացած՝ քաջութեամբ անոնց առջեւն եկաւ։ Երկու բանակք վեց օր դիմացէ դիմաց ճակատած կեցան. եօթներորդ օրն պատերազմն սկսաւ, եւ մի օրուան մէջ թշնամեացմէ հարիւր հազար մարդ ջարդեց Իս-

(1) Պենատատ՝ ցեղ մի Ասորի թագաւորաց հասարակ անունն էր՝ իրենց հիմնադիր Ասատ կամ Հատատին անունին. Պեն—Ատատ բնի է Որդի Ատատայ, փանն որդի եւ մեր Թարգմանութիւնն կկոչէ գնոսա որդի Աղբայ։

րայել . մնացածներն Յափեկա կամ Ասիեկ Քաղաքներն փախան ապաւինեցան , ուստի երբ եկեր էին . բայց հոն եւս պարիսպն վերանին փլաւ , եւ քսանեւեթն հազար մարդ տակն սպաննեց : Որդին Աղերայ դարձեալ ազատեցաւ , վազեց դնաց պալատն մտաւ եւ սենեկէ սենեակ փախչելով՝ ծածուկ տեղ մի պահուրեցաւ : Բայց իւր իշխանք «Իսրայելի թագաւորներն ողորմած կլինին» ասելով՝ մտածեցին որ քուրձ հազնին եւ զլուխն չուան կապեն , սրգաւորի պէս երթան Աքաարէն իրենց եւ իրենց թագաւորին կենաց փրկութիւնն խնդրեն : Հետեւինն գնաց ծածուկ նաեւ որդին Աղերայ . եւ երբ Աքաար ներեց իշխանաց եւ կհարցանէր թէ «Ո՞ր է , ո՞ղջ է իմ եղբայրս Պենատատ» , սիրտ առին նոքա , « Այո՛ , ասացին , ողջ է եղբայրդ որդին Աղերայ , եւ հոս է » : Բերել տուաւ զնա Աքաար , իւր կառքն հանեց նստեցուց , եւ քաղաքականութեան օգուտն միայն մտածելով՝ այն կռապաշտ թագաւորին հետ բարեկամութեան ուխտ դրաւ եւ ազատ արձակեց զինքն այն պայմանով միայն որ Իսրայելացւոցմէ առած երկիրներն ետ տայ : Բայց Աստուած որ իրեն հրամայիր էր որդւոյն Աղերայ չխնայել , բարկացաւ անոր անհաղանդութեան վերայ , եւ Սամարիա դառնալու ժամանակ մարգարէ մի զրկեց որ իրեն ասաց . « Այսպէս ասէ Տէր . որովհետեւ այն վատաւար մարդն դուն ձեռքէդ հանեցիր , եղիցի անձն քո փոխանակ անձին նորա , եւ ժողովուրդ քո փոխանակ ժողովրդեան նորա » : Եւ Աքաար արտում տխուր դարձաւ ի Սամարիա :

Այգի Նաբոլթայ.— Վրան շատ չանցաւ , այս անհաղանդութենէն աւելի մեծ մեղք դործեց Աքաար : Նաբոլթ Յեզրայելացին Սամարիոյ մէջ Աքաարու կային քով այգի մի ունէր : Կանչեց զինքն թագաւորն եւ « Այգիդ ինձ տուր , ասաց . որպէս զի պարտեզ բանջարոց անեմ , որովհետեւ տանս մօտ է . եւ եթէ կուգես տեղն ուրիշ այգի տամ քեզ՝ անկէց լաւ , իսկ եթէ ոչ՝ ստակ տամ :— Աստուած չանէ , պատասխանեց Նաբոլթ , որ հարցս ժառանգութիւնն օտարացունեմ » : Աքաար սաստիկ տրտմած տուն դարձաւ , եւ առանց բերանն բան մի գնելու անկողին մտաւ պառկեցաւ : Երբոր թագուհին եկաւ իմացաւ այն մեծ տրտմութեան պատճառն , « Չե՞ս ամչնար , ասաց , որ այսպիսի ոչինչ բանի մի վերայ տրտմիս . հապա ինչո՞ւ թագաւոր եղեր ես : Ել հանգիստ կերակուրդ կեր , իմ վերաս թող այդ այգիին հօգն » : Երկրորդ օրն մէկէն Յեզարէլ քաղաքին իշխանացն հրովարտակ զրեց ու Աքաարու մատանեաւն կնքեց , հրամայելով որ երկու սուտ վկայով դատապարտեն Նաբոլթին :

Իբրեւ հայնոյիչ Աստուծոյ եւ արքայի , եւ քաղաքէն դուրս հանեն ու քարկոծելով մեռցունեն : Անօրէն Յեզարէլին կամքն կատարուեցաւ . անմեղն Նաբոլթ քարկոծեցաւ մեռաւ , եւ Աքաար այգին ժառանգեց եւ փափաքած պարտէզն ձեւացունել տուաւ : Եւ ահա Եղիա մարգարէն Աստուծոյ հրամանաւն թագաւորին եւ թագուհւոյն առջեւն ելաւ եւ ահաւոր դէմքով մի ասաց . « Մեռուցիր արդարն եւ կժառանգես եւս : Այսպէս կ'ասէ Տէր . Ինչպէս որ անմեղին Նաբոլթայ արիւնն չունեն լափեցին , նոյնպէս եւս օր մի քու արիւնդ պիտի լափեն : Յերոգովամայ պէս քու տունդ եւս պիտի ջնջուի , եւ Յեզարէլի մարմինն՝ Յեզրայէլ քաղաքի պարսպին քով շունք պիտի ուտեն » : Այս աստուածասաստ պատգամին վերայ սարսափեցաւ Աքաար , արածին զղջաց , պատմուճանն պատառեց , մարմնոյն վերայ չէն քուրձ հագաւ , պահք բռնեց լալով , վասն որոյ եւ Աստուած իւր ամենողորմ զթութեամբն խոստացաւ իրեն որ տան համար սպաննացած չարիքն փոխանակ իւր օրն դալու որդւոյն օրն դան :

Միփիա մարգարէ . Սեղեկիա սուս մարգարէ .— Բայց Աքաարու զղջումն շատ չտուեց , ուստի եւ Եղիայի մարգարէացած վախճանն չուշացաւ վերան . Աքաարին ու Պենատատու մէջ եղած դաշամբքն Գաղաադու Ռամոլթ քաղաքն Իսրայելացւոց չէր դարձած : Միտքն դրաւ Աքաար որ զայն նուաճէ . եւ որովհետեւ այն օրերն Յուդայի Յովսափատ թագաւորն իրեն այցելութեան գնացեր էր՝ զինքն եւս յորդորեց որ հետն զայ պատերազմի : Սամարիոյ դրան առջեւ նստեր էին փառօք երկոքին թագաւորք , եւ չորս կողմերնին առած սուտ մարգարէք , իբրեւ Աստուծոյ կողմանէ , սուտ պատգամներ կուտային : Սեղեկիա անունով մին եւս երկաթէ եղջիւրներ զլուխն կապած կպռար . « Այսպէս կ'ասէ Տէր , ստոնցմով պիտի զարնես եւ բնաջինջ անես զԱսորիս » : Յովսափատ հարցուց Աքաարու թէ արդեօք ճշմարիտ մարգարէ մի եւս չկա՞յ , որ անով Աստուծոյ բուն կամքն իմանամք :— Միփիա անունով մին կայ , ասաց Աքաար . բայց միշտ չարիք մարգարէանալուն համար՝ ստելի եղած է » : Սակայն Յովսափատայ խնդրանքն Աքաար ներքինի մի զրկեց Միփիան բերելու : Գնաց նա եւ կ'աղաչէր մարգարէին որ ինքն եւս 400 սուտ մարգարէից պէս բարիք խօսի որ թագաւորին սիրան չկտորի :— Ի՞նչ որ Աստուած բերանս դնէ՝ զայն պիտի խօսիմ , պատասխանեց Միփիա : Աքաար զինքն տեսնելուն պէս , « Միփիա՛ , ասաց , զրուցէ ինձ , Գաղաադու Ռամոլթ քաղաքին վերայ պատերազմի եղնե՞մ թէ ոչ :— Ե՛լ , պատասխանեց Միփիա

հեղինակով, ե՛լ եւ կյաջողիս. ե՛լ որ Աստուած զնա ձեռքդ մատնէ»։ Այս անակնկալ պատասխանին վերայ ուրախութեանէն չկարենալով հաւատալ Ա.քաար, «Երբմեցուցանեմ զքեզ ասաց, ո՛վ Միքիա, որ յանուն Տեսնոն ճշմարտութեամբ հետս խօսիս :—Ուրեմն Աստուծոյ խօսքն մտիկ արա, կրկնեց մարգարէն. Տեսայ զԻսրայէլ հովիւ չունեցող հօտի մի պէս լեռներու վերայ ցրուած. եւ Աստուած ասաց, ասոնք տէր չունին, թող երթան տներնին դառնան խաղաղութեամբ : Եւ հիմա ահա Տէրն՝ քու այս բոլոր մարգարէիցդ բերանն սուտ ոգի դրեր է. վասն զի քու կորուստդ կնքեալ է յԱստուծոյ»։ Բարկացաւ Ա.քաար, եւ Յովսափատին դառնալով՝ Չասի՛, ասաց, որ նա միշտ ինձ չարիք կը մարգարէանայ : Այն ժամանակ Սեղեկիա սուտ մարգարէն՝ Միքիայի քովն գնաց եւ ապտակ մի իջեցունելով ճշմարտախօս մարգարէին, «Տիրոջն ո՞ր հողին յինէ ելաւ քեզ հետ խօսելու համար» պոռաց : — Երբոր սենեակէ սենեակ սկսին փախչիլ՝ այն օրն կիմանաս », պատասխանեց հանդարտութեամբ Միքիա : Հրամայեց Ա.քաար որ բանտ դնեն զմարգարէն եւ հաց եւ ջուր նեղութեան կերցունեն եւ խնցունեն մինչեւ որ, ասաց, դառնամ զամ խաղաղութեամբ : — «Թէ որ դուն խաղաղութեամբ դառնաս՝ Աստուած հետդ խօսած չիմի, պատասխանեց Միքիա. թող բոլոր ժողովուրդն լսէ եւ վկայէ» :

Մահ Ահաարու. — Ելաւ Ա.քաար Յովսափատայ հետ Ռամովթ գնաց եւ լսած լինելով թէ Ասորոց թագաւորն պատուիրեր է իւր զօրացն որ բոլոր ջանքերնին Ա.քաարն բռնելու կամ սպաննելու տան, թագաւորական զգեստներն հանեց Ա.քաար ու ծպտեցաւ, որպէսզի թշնամիք չկարենան գնա ճանաչել : Պատերազմն սկսաւ. Ասորիք տեսնելով զՅովսափատ, թագաւորական զգեստներով, կարծեցին թէ նա է Ա.քաար, ուստի վերան դիմեցին, չորս կողմն առին, «Ահա՛ Ա.քաար» պոռալով : Աղաղակեց Յովսափատ, տեսան որ ինքն չէ. թողուցին հեռացան : Բայց Ա.քաար զուր տեղն կկարծէր Աստուծոյ ձեռքէն փախչիլ. թէպէտ թշնամին խաբուեցաւ, բայց Աստուած ոչ : Եւ ահա Ասորոց բանակէն լարուած սաստկածիկ նեւ մի եկաւ իբրեւ թէ նշան առած լինէր՝ չիտակ Ա.քաարու սիրտն մտաւ : Զօրքն եղածն չիմանալով մինչեւ երեկոյ պատերազմն շարունակեց, եւ Ա.քաար բանակին ետեւն կառքին մէջ նըստած իւր բանակին ջարդն կտեսնէր ու արիւնն եւս վէրքէն կվազէր կառքն կկեցունէր, մինչեւ ինկաւ հողին տուաւ : Արեւուն մտնելու ժամանակ բանակին մէջ քարոզ կարգացուեցաւ թէ մեռաւ արքայ, եւ իւրաքանչիւր ոք իւր

տեղն դառնայ : Առին զինքն Սամարիա բերին թաղեցին, եւ կառքն քաղաքին աւազանին առջեւ լուացած ժամանակնին՝ խողեր եւ չներ արիւնն կլզէին, ըստ բանի մարգարէին՝ Նաբովթի անմեղ արեան վրէժն խնդրելով : Բայց եւ Յեզարէլ անպատիժ չմնաց, ինքն եւս գտաւ իւր արժանաւոր փոխարէնն, ինչպէս որ յետոյ պիտի տեսնեմք : 22 տարի թագաւորեց Ա.քաար, եւ յաջորդ թողուց զորդին Ոֆոզիս :

Ա.քաարու թագաւորութիւնն գուցէ ամենէն աւելի փոփոխականն եղաւ Իսրայելի եւ Յուդայ թագաւորաց մէջ : Ինքն սրտի լաւ յատկութիւններ ունէր, բայց Յեզարէլ իրեն մեծ կործանման պատճառն եղաւ : Վա՛յ այն մարդուն, եւս առաւել թագաւորին, որոյ առաջնորդ է անզգամ կին :

Ոֆոզիս, քաղաւոր Իսրայելի. — Ոքոզիս բոլորովին իւր Ա.քաար հօրն ու Յեզարէլ մօրն անօրէնութեան ճամբան բռնելով բանադիմաց ծառայեց, անոնց երկրպագութիւն արաւ եւ բարկացոյց զՏէր Աստուած Իսրայելի : Թագաւորութեանն երկրորդ տարին Սամարիոյ մէջ տան վերնատան վանդակապատէն վար ընկաւ եւ չորս կողմն ջախջախեցաւ. Ոքոզիս փոխանակ յոյսն Աստուծոյ վերայ գնելու, Ակկիարոնի ծանծիկ (Բեեղզեքոռ) աստուծոյն մարդիկ զրկեց հարցունելու թէ արդեօք պիտի բժշկուի՞ : Աստուծոյ հրամանաւն անոնց ընդ առաջ գնաց Եղիա մարգարէն, եւ «Մի թէ Իսրայելի մէջ Աստուած չկա՛յ, ասաց, որ Ակկարոնի ծանծիկ աստուծոյն հարցունելու կերթաք : Գնացէք զրուցեցէք ձեր թագաւորին որ անկողնէն չեկած՝ պիտի մեռնի»։ Այս որ լսեցին՝ դարձան. հարցուց թագաւորն թէ «Ինչէ՛ն այսպէս չուտով դարձաք»։ Անոնք եւս ասացին թէ «Մարդ մի ելաւ դիմացնիս եւ մեզ այսպէս խօսեցաւ : — Մարդ մի ելաւ քու հա, հարցուց Ոքոզիս : — Թաւարծի մարդ էր նա, ասացին, մէջքն մաշկեղէն դօտի կապած : մազոտ մարդ մի, ասացին, մէջքն մաշկեղէն դօտի կապած : — Եղիա թեղբացի է այն» ասաց Ոքոզիս, եւ ետեւէն յիսուն հոգով յիսնապետ մի զրկեց որ գնա բռնեն իրեն բերեն :

Եղիա յիսնապետներն կալածէ. — Եղիա լերան մի գլուխն ելեր նստեր էր. գնաց յիսնապետն գոռոզութեամբ մի «Մարդ Աստուծոյ, պոռաց, թագաւորն զքեզ կկանչէ, չո՛ւտ վար իջիր անտի : — Թէ որ ես Աստուծոյ մարդն եմ, պատասխանեց Եղիա, երկնքէն կրակ իջնայ ու զքեզ եւ յիսուն հոգիդ ուտէ»։ Այս ասածին պէս երկնքէն կրակ իջաւ եւ զամենքն իսկ լափեց լմնցուց : Ոքոզիս ուրիշ յիսնապետ մի զրկեց եւ հետն յիսուն զինուոր : Բայց այս յիսնապետն եւս իւր խիստ ու ամբարտաւան կերպին հա-

մար՝ առաջինին պէս կրակով պատժուեցաւ : Աստուած կուզէ որ իւր ծառայից պատիւն մարդիկ պահեն , ուստի եւ զանոնք արհամարհողներն եւս խտաիւ կդատէ : Պէտք է բամբասել զեղիա իբրեւ անգութ կամ պատուատէր . վասն զի եթէ յիրաւի այնպէս լինէր նա , Աստուած իրեն համար երկնքէն կրակ էր զրկեր երկու անգամ :

Ոքողիա երրորդ անգամ 50 հոգեով յիսնապետ մի զրկեց . եկաւ նա եղիային առջեւն խոնարհութեամբ ծոռնկ չօքեցաւ , եւ , « Կազաչեմ՝ զքեզ ա՛յրդ Աստուծոյ ասաց . իմ եւ հետս եղող ծառայիցդ կենաց խնայէ . մի՛ գուցէ առջի երկու յիսնապետաց եւ հետերնին եղած յիսնից վերայ իջածին պէս երկնքէն մեր վերայ եւս կրակ իջնէ եւ զմեզ եւս ուտէ » : Նոյն միջոցին հրեշտակ Տեառն ասաց եղիային որ երնէ հետն երթայ եւ ամենեւին չվախնայ : Թագաւորին առջեւն ելաւ եղիա , եւ այսպէս խօսեցաւ նմա . « Որովհետեւ իբրեւ թէ Իսրայէլի մէջ Աստուած չկար՝ Ակկարոնի ձանձիկ աստուծոյն զիմեցիր , գիտցիր որ պառկած անկողնէդ պիտի չհնչես եւ պիտի մեռնիս » : Մարգարէին խօսքն կատարեցաւ . մեռաւ Ոքողիա անորդի , երկու տարի թաղաւորելէն յետոյ եւ ամեն թողուց իւր Յովրաւ եղբորն :

Նզիա կվեռավոխի . — Աստուած ուզեց որ եղիայի վախճանն այնչափ տեղի փառաւոր լինի՝ որչափ որ մթին էր ծնունդն , ուստի իմացուց նմա թէ զինքն ողջ ողջ պիտի յերկինս վերափոխէ , որպէս երբեմն զԵնոյիլ : Եղիա խոնարհամտութեամբ ջանաց որ ծածկէ զայն իւր աշակերտէն յեղիսէ . բայց Աստուած ոչ միայն եղիսէի , այլեւ այլոց մարգարէից որ յերիֆոյլ եւ ի Բեթել՝ յայտներ էր զայն : Ուստի երբ եղիա կ'ուզէր զեղիսէ Բեթել ձգել , որպէս զի իւր հրաշալի վերափոխմանն ականատես չլինի , յանձն չառաւ եղիսէ . « Կենդանի է Տէր , որ երբեք զքեզ չեմ թողուր » կ'ասէր : Ուստի հետն առաւ եւ Յորդանանի եզերքն հասաւ եղիա , մաշկեակն առաւ ծալեց եւ ջրոյն զարնելուն պէս՝ գետն երկու բաժնուեցաւ , եւ իբրեւ ընդ ցամաք մէջէն անդին անցան : Հոն եղիա ասաց եղիսէին . « Բանի որ քեզմէ չեմ վերացեր՝ խնդրէ՛ , ի՞նչ կուզես որ քեզ անեմ : Կրկին ոգիդ վերաս գայ , պատասխանեց եղիսէ . — Դժուարին բան խնդրեցիր , ասաց եղիա . բայց թէ որ քեզմէ վերանայս տեսնես՝ թող խնդրածդ լինի , ապա թէ ոչ չլինի » : — Եւ մինչ այնպէս խօսելով կերթային , ահա հրեղէն կառք մի եւ բոցեղէն երիւթաք իջան յերկնից ու զիրենք իրարմէ բաժնեցին . եւ եղիա մորիկով մի երկինք վերացաւ : Եղիսէ կնայէր եւ կ'աղաղակէր . « Հա՛յր , հա՛յր , կա՛ռքդ Իսրայէլի եւ հեծեալքդ նորա » . եւ երբ այնչափ վերացաւ նա որ աշ-

քէն աներեւոյթ եղաւ՝ սրտին անմխիթար ցաւէն քաշեց պատուեց վերայի հանգերն եւ ետ զարձաւ :

Նզիսէ Յորդանանն կպասէ . — Եղիա վերանալու ժամանակ իւր մաշկեակն եղիսէին նետար էր . առաւ նա զայն , դարձաւ Յորդանանու քով եկաւ , « Ո՛ւր ես , Տէ՛ր Աստուած եղիայի » գոչելով՝ ջրերուն զարկաւ . իսկոյն պատուեցան երկու բաժնուեցան , եւ մէջէն անցաւ միւս կողմն եկաւ եղիսէ : Որդիքն մարգարէից որ զիմացի Նրիֆոյլ քաղաքն կեցած՝ կղիտէին , այս հրաշքն որ տեսան՝ սկսան աղաղակել թէ « Հանգեաւ ոգին եղիայի ի վերայ եղիսէի » . եւ եկին ընդ առաջ , ինկան զիմացն երկիր պոզին եւ ասացին . « Ահաւասիկ ծառայիցդ հետ 50 զօրաւոր մարդիկ , երթան փնտռեն զեղիան . գուցէ զինքն ոգի Տեառն առած եւ Յորդանանու քով լերան մի կամ բլրոյ վերայ տարած ձգած լինի — Պէտք է , ասաց եղիսէ » . բայց երբ շատ վերայ տուին՝ « Առաքեցէք » ասաց : Գնացին յիսուն հոգի երեք որ ամէն տեղ փնտռեցին զեղիա , եւ չգտնելով զարձան եկան Երիքով ուր նստեր էր եղիսէ , եւ ասաց իրենց . « Ես ձեզ չգրուցեցի՞ որ չերթաք » : Բայց այս եւս առանց Աստուծոյ թոյլտուութեանն չէր . որպէս զի եղիայի վերափոխման պատմութիւնն մի՛ գուցէ իւր աշակերտին գիտն կարծուի , որովհետեւ նա միայն եղեր էր ականատես :

Նզիսէ Նրիֆոյլի քերեց կրծեկ . — Երիքովի բնակիչքն եկան ասացին եղիսէին . « Ինչպէս որ աչիդ կտեսնէ՝ բնակութիւն քաղաքիս բարի է , բայց ջուրն վատ եւ երկիրն անգաւակ » . եւ աղաչեցին որ այս բանիս դարման մի անէ : « Նոր կուժ մի բերէք , ասաց մարգարէն . եւ երբ բերին , առաւ կուժն գնաց ջրերուն բղխած տեղն , աղ ցանեց հոն եւ ասաց , « Այսպէս ասէ Տէր , կրժչկեմ այդ ջուրերն . ոչ եւս անտի մահ եւ անդաւակութիւն չլինի » . եւ մէկէն ջրերն բժշկեցան եւ անուշցան :

Նզիսէ խեռ հղամն կպասէ . — Երիքովէն մեկնեցաւ հրաշագործ նոր մարգարէն որ Բեթէլ երթայ , եւ քաղաքին մօտեցածին պէս մէջէն բազմաթիւ մանր տղայք առնելուն վաղեցին եւ զլիտոյն կնդութիւնն ծաղր անելով՝ « Ե՛լ կնդակ . Ե՛լ կնդակ » կկանչէին : Դարձաւ ետեւն նայեցաւ եղիսէ , անխնայ զիրենք յանուն Տեառն , եւ ահա անդէն անտառն երկու կատաղի արջեր վերանին վաղեցին եւ մեջերնէն քառասունուերկու տղայ պատուեցին : Ասով եւս յայտնի արաւ Աստուած թէ ի՞նչպէս վրէժխնդիր է ծերոց եւ իւր պաշտօնէից պատուոյն :

Յովսափաս , քաղաւոր Յուդայ . — Երեսուն տարեկան էր

Յովսէփոս երրոր հօրն Ասային յաջորդեց, եւ առաջին հոգն եղաւ Իսրայելի թագաւորաց յարձակմունքներէն իւր երկիրն պաշտպանել եւ ամրացունել: Այն կողմանէ տէրութիւնն որ ապահովեց՝ կռապաշտութեան մնացորդքն եւս ջնջելու ետեւէ եղաւ. անտառներն ջարդեց, բարձրաւանդակաց վերայ կանգնուած կռուքերն կործանեց, եւ ամէն տեղ զեւտացիք յուզարկեց, որոնք օրինաց գիրքն ձեռքերնին քաղաքէ քաղաք կպտտէին եւ ժողովրդեան իւր հարց կրօնքն ու բարքն կքարոզէին կառնեցունէին: Տարակոյս չկայ որ այսպիսի բարենախանձ աստուածապաշտութեամբ երկնից պաշտպանութիւնն իւր վերայ հովանի պիտի ունենար Յովսափատ, եւ ամենայն յաջողութիւն պիտի գտնէր: Իւր համբաւն չըջակայ ազգաց մէջ տարածեցաւ. Արարացիք եւ Փղշտացիք հարկ կուտային իրեն առաւ արծաթ եւ անասուն. իւր հպատակքն իսկ իրենց քնքնայօժար տուրքերովն արքունի գանձն կճոխացունէին: Այս հարստութեամբք տէրութեան քաղաքներն պարսպօք պատեց ամրացուց, բերդեր շինեց եւ բազմազունդ բանակ մի կազմեց որ մինչեւ հեռաւոր երկիրներ իւր անունն պատկառելի արաւ: Բայց քաղաքական տեսութեամբ անօրէն Աքաբու հետ բարեկամութիւն հաստատեց, որ իրեն աստուածապաշտութեանն չէր իյնար անել: Անոր համար եւ Աստուած թէեւ պատերազմին մէջ անշուշտ մահուանէ գթացաւ եւ փրկեց զնա ի Ռամովթ, ինչպէս վերն տեսանք, բայց եւ այնպէս կշտամբեց զնա ի դարձին, Յեռ մարգարէին ձեռքով: Աքաբու մահուանէն յետոյ դարձաւ Յովսափատ եւ սկսած բարեկարգութիւններն յառաջ տանելով՝ ամէն քաղաք դատարաններ կարգեց, եւ ասոնց տուած դատաստանաց զէմ կրնար բողոքուիլ գերագոյն ատենի մի՝ որ իւր աչքին զիմաց երուսաղէմ կգումարէր: Սողոմոնին պէս ինքն եւս իւր ժողովրդեան առջեւն բացաւ Արեւելքի բազմազանձ աշխարհաց ճամբան. նաւատորմիդ մի եւս չինեց ոսկի բերելու համար Սոլքեր եւ Թարսիս երթալու. բայց որովհետեւ անօրէն Աքաբի որդւոյն Ոքոզիայի նաւերն եւս մէկտեղ տներ էր Յովսափատ Գաալոնգաբերի նաւահանգստէն դուրս ելնելու ժամանակ փոթորկէ խորտակեցան: Նշխարաւ մարգարէին ձեռք իմացաւ Յովսափատ այն ձախորդութեան պատճառն եւ յանձն չառաւ նորէն նաւ չինել զրկել, ինչպէս որ կինդրէր Ոքոզիա (*): Սակայն

(*) Այս կերպով կմեկնենք եւ կմիարանենք Գ. Թագաւորաց ԻԲ. 50, եւ Բ. Մնացորդաց Ի. 35 այս նիւթս մէջի երեցուցած հակասութիւնն, որովհետեւ այս երկրորդն կ'աւելնէ Թարսիս զրկելու նաւերուն բնկերացաւ Յովսափատ ընդ Ոքոզիա. իսկ առաջինն կ'աւելնէ Ոքոզիա խնդրեց բայց Յովսափատ յանձն չառաւ: Միւր տուած մեկնումեամբն ամեն հակասութիւն կվերնայ:

ժամանակէ մի յետոյ Ոքոզիայի յաջորդ Յովրամ թագաւորին հետ միարանեցաւ Մովսարացուց Մովսա կամ Միսա թագաւորին դէմ, որ ապստամբեր էր ու Աքաբին ժամանակն տուած 100 հազար մաքին եւ 100 հազար զեղմաւոր խոյն չէր ուզեր տալ Իսրայելացուց թագաւորին:

Յովսափատ եւ Յովրամ կյաղքեն Մովսարացուց. — Յովրամ եւ Յովսափատ արքայքն Իսրայելի եւ Յուդայ՝ Նզոմայեցուց թագաւորն եւս հետերնին առած ճամբայ ելան, եզոմայ անապատին մէջ եօթն օր չուեցին եւ բանակին ջուրն հատաւ: Երեք թագաւորք սարսափեցան որ կենդանւոյն Մովսարացուց ձեռքն պիտի մատնուին. Յովսափատայ միտքն եկաւ Աստուած եւ իւր ամենակարող զօրութիւնն. «Մարգարէ Տեառն չկա՞յ հոս» հարցուց, եւ Իսրայելի թագաւորին ծառայից մին երբ ասաց թէ «Հոս է Նզուէ, որ Նզիա մարգարէին ձեռքն ջուր կըցունէր», սիրաւորն, եւ երեք թագաւորք ելան անոր վագեցին: Դարձաւ Նզիա եւ ծանր ձայնով մի ասաց Յովրամայ, «Ինձ հետ ի՞նչ բան ունիս, հօրդ ու մօրդ մարգարէից ցնա: Կենդանի է Տէր, որ եթէ Յովսափատէն չակնածէի՝ եւ ոչ երեսդ կնայէի»: Եւ որովհետեւ սաստիկ ալլալած էր, հրամայեց իրեն որ սաղմոսասաց մի բերել տայ: Սաղմոսարանին քաղցրանուագ ձայնովն Նզիաի սիրան հանգարտեցաւ, Աստուծոյ ողին վերան եկաւ, եւ ասաց. «Լսեցէք Աստուծոյ պատգամն, ոչ հօղմ պիտի տեսնէք եւ ոչ անձրեւ, այս հեղեղաւան ջրով պիտի լցուի, եւ զուք եւ ձեր անասունք պիտի խմէք: Եւ ոչ այսչափ միայն, այլ եւ ձեռքերնիդ պիտի մատնէ Տէր զՄովսար, անոր ամէն ամուր քաղաքներն պիտի զարնէք կործանէք, եւ բոլոր երկիրն աւեր անապատ պիտի դարձունէք»:

Երկրորդ առաւօտ կանուխ մարգարէին խօսքն կատարեցաւ. խմեցին զօրքն եւ անասունք, կենդանացան զօրացան, զիմեցին Մովսարացուց վրայ, պատերազմեցան սաստկապէս, զարկին յաղթեցին, փախուցին զանոնք, եւ Մովսա թագաւորնին մայրաքաղաքին մէջ պաշարեցին: Խեղճ թագաւորին ճարն հատած՝ զօրացմէ չգտած յաղթութիւնն իւր կռուքերէն յուսալով, անդրանիկ որդին որ եւ իւր թագաւորութեան յաջորդն էր, հանեց պարսպին վերայ զո՞ մօրթեց: Այն որ տեսան շրեայք սարսափեցան քստմնեցան եւ պաշարումն թողուցին երկիրնին զարձան:

Մովսարացիք եւ Ամոնացիք Յովսափատայ վերայ կյարձաւակին ու կյաղքուին. — Վերան քիչ մի անցաւ, Մովսարացիք վրէժխնդրութեամբ լցուած՝ Ամոնացուց ու չըջակայ ազգաց զիմեցին, եւ անբաւ բազմութեամբ վագեցին եկան

Գաղղի քաղաքին մօտ բանակեցան, որ Յուդայի երկրին մէջ էր՝ Մեհեալ ծովու մօտ, Երուսաղեմէ վեց բիւրմետր հեռու։ Յովսափատ այն սոսկալի գոյժն առածին պէս առ Աստուած դիմեց, անոր ամենազօր զթութեանն ապաւինեցաւ։ Ըրոր թագաւորութեանն մէջ քարոզ կարգալ տուաւ որ ամէնքն պահք բռնեն, եւ զան Երուսաղեմ տաճարին մէջ իրեն հետ զԱստուած աղաչեն։ Եւ այն միջոցին որ բարեպաշտ թագաւորն խոսնեցամ ժողովրդեան մէջ կեցած ի տաճարին աղօթք կ'անէր, եւ երկնից թագաւորին ողորմութիւնն ու օգնականութիւնն թեւատարած կ'աղաատէր, յանկարծ Ոգիւն զեւտացին հոգեով Տեառն լցուած՝ ելաւ կանգնեցաւ, «Մի՛ վախնաք, եւ մի՛ դարձուրիք, կանչեց։ Ելէք վազն թշնամեոյն առջեւն։ Աստուած հետերնիւ է, եւ ինքն ձեր տեղն պիտի պատերազմի»։ Այս մեծ աւետիսն որ լսեցին թագաւորն եւ ժողովուրդն, իրեւ մի այր անկան երկրպագութիւն արին Աստուծոյ եւ օրհնեցին զՏէր ձայնիւ մեծաւ։

Երկրորդ առաւօտ կանուխ ճամբայ ելան, եւ այն միջոցին որ յառաջընթաց զեւտացիք սկսան երգել «Մոռտովան կոկորուք Տեառն, զի յաւիտեան է ողորմութիւն նորա», թշնամիք յանկարծակի դարանակալներէ բռնուելով՝ չփոթեցան եւ զէնքերն իրարու վերայ դարձունելով զիրար ջարդեցին կոտորեցին։ այնպէս որ երբ Հրեայք լերան վերայ հասան տեսան որ վարի գաշտն թշնամեաց դիակներով լցուեր է։ ուրախութեամբ եւ զԱստուած փառաբանելով վազեցին իջան, գտած անբաւ աւարին հազիւ երեք օրուան մէջ կրցան կողոպտել, այն գաշտն Հովիւս օրհնութեան անուանեցին, եւ չորրորդ օրն յաղթանակաւ դարձան մօտան յերուսաղեմ քնարօք եւ տաւոք եւ փողովք ի տուն Տեառն, եւ զօհութիւն եւ փառս մատուցին նմա։

Մահ Յովսափատայ. — Այս փառաւոր յաղթութիւնն չորս կողմի ազգաց աչքն սաստիկ վախցուց, Յովսափատայ թագաւորութիւնն խաղաղացաւ, եւ ինքն քսանհինգ տարի թագաւորելէն յետոյ վախճանեցաւ, ամբոն թողլով իւր անդրանիկ՝ բայց անարժան որդեոյն Յովրամայ։ Յովսափատ թէ՛ հանձարեղ եղաւ, թէ բարեպաշտ եւ թէ քաջ թագաւոր։

Յովրամ ու Ռեզիա. քաղաւոր Յուդայ. — Յովրամ դահլն եղնելուն պէս՝ մէկէն ցուցուց յայտնապէս թէ պատուոյ մէջ եղնել բարձրանալն ցած սիրտ մը չբարձրացունէր։ Յովրամայ առաջին գործն եղաւ իւր հարազատ եղբարց արեամբն լուալ հօրն քսանհինգ տարի փառաւորած գահըն։ Այս անգթութեան զինքն յորդորդն էր իւր Գողթիս

կամ Արալիս կինն, զուտր անօրէնն Աքաաբու եւ Յեղաբեւայ, զոր անխոհմարար հարսնացուցեր էր իրեն Յովսափատ։ Անպարիշտ Գողթիսային խորհրդովն ու յորդորանօքն էր դարձեալ որ Երուսաղեմի մէջ նորէն մտաւ կուպաշտութիւնն, եւ շուտով անկէց ըրոր երկիրն տարածեցաւ։ Յովրամին անօրէնութիւնն չէր կրնար աստուածակոյս կողմանէ անպատուհաս մնալ։ Թէ՛ ինքն եւ թէ ժողովուրդն չարաչար պատժուեցան։ Երովմայեցիք զլուխ քաշեցին ապստամբեցան եւ անկախութիւնն վերստին հաստատեցին։ Փղշտացիք եւ Արաբացիք վազեցին երկիրն կոխեցին, հաւին մինչեւ յերուսաղեմ, մայրաքաղաքն եւ թագաւորական պալատն կողոպտեցին, եւ անպարիշտ թագաւորին հարստութենէն զատ՝ առին զերի տարին նաեւ ըրոր կանայքն ու որդիքն, յորոց հազիւ ազատեցաւ կրթսերն Որոգիս։ Ինքն եւս սաստիկ փորհարութիւն ունեցաւ, որ անկարելի եղաւ բժշկուիլ։ Երկու տարի չարաչար տանջուեցաւ եւ սաստիկ ցաւօք մեռաւ՝ եօթն տարի թագաւորելով։ Կենդանութեան ժամանակ քաջած խեղճութիւնն եւ ցաւերն իրեւ թէ բաւական չլինէին, մահուընէ ետքն եւս իւր դիակն պիտի նախատուէր։ Ժողովուրդն ոչ յուզարկաւորութեան եւ ոչ թագաւորաց գերեզմանն թաղուելու արժանի համարեցաւ այն վատ թագաւորն։ Ինքնարարաւ աղետալի օրինակ եղաւ ապերախտից եւ անոնց զուլան գայիք թշուառութեանց։

Յովրամին յաջորդեց որդին Որոգիս, որ փոխանակ հօրն թշուառութենէն զգաստանալով առ Աստուած դառնալու եւ պապուն չաւղացն հետեւելու, ուզեց Աքաաբու տան ճափան բռնել եւ անօրէն մօրն՝ Գողթիսայի ամպարիշտ խորհրդօքն կառավարուիլ։ Ասորոց Ազայեղ թագաւորին զէմ գնաց իւր մօրեղբօր Իսրայելի Յովրամ թագաւորին օգնելու, եւ անոր պէս ինքն եւս Յեռէն սպաննուեցաւ, զոր իւր վրէժխնդրութեանց գործադիր ընտրեր էր Աստուած, ինչպէս որ պիտի տեսնեմք։ Հազիւ մէկ տարի թագաւորեց Որոգիս։

Հաւազործութիւնք Յզիսի. — Երբոր այսպէս Իսրայելի եւ Յուդայի մէջ կառապաշտութիւնն նորէն գրեթէ ընդհանուր տարածեցաւ, եւ Արրահամու եւ Յակորայ որդիքն իրենց հարց Աստուածն սուտ աստուածոց հետ կիփոխէին, անոր հաւատքն ու պաշտօնն կմոռնային, Աստուած իւր ամենողորմ զթութեամբն կշանար զանոնք մարգարէից քարոզութեամբն մոլորութեան ճանապարհէն դարձունել, եւ Յզիսէ անդադար նոր նոր հրաշքներ կգործէր։

Այլի կենց խղի կեացցունէ. — Օր մի մարգարէին այրի

կին մի եկաւ ասաց որ էրկան պարտաւորներն կ'ուզեն առնելիքի տեղ երկու որդիքն գերի առնուլ : « Տունդ ի՞նչ ունիս », հարցուց անոր Եղիսէ, եւ երբ պատասխան առաւ այրին՝ թէ « Բոլոր բոլոր ունեցածս քիչ մի եղ է, — Գնա, ասաց մարդարէն, դրացիներէդ ո՛րչափ կրնաս պարտաւոր ամաններ առ, տղոցմովդ սենեակդ մտիւր, վերայէդ դուռն փակէ, եւ ունեցած եզդ այն ամաններուն մէջ պարպէ » : Վազեց կինն առած պատուէրն կատարեց, եւ բոլոր ժողոված ամաններն լեցուելէն յետոյ հազիւ այն ունեցած կտոր մի եղն հատաւ : Եւ այն իւզալից ամաններն վաճառելով ոչ միայն էրկանն պարտքն վճարեց, այլեւ որդւոցն ապուստ ձարեց :

Ամենացունց որդին կկենդանացունէ : — Անգամ մի եւս Եղիսէ Իսաֆարի ցեղին մէջ Սոմնա քաղաքէն անցնելու ժամանակ բարեպաշտ աղնուական կին մի զինքն սեղանի հրաւիրեց, եւ իրեն յարուեցաւ : Ուստի ամէն անգամ որ Եղիսէ Սոմնա կուգար, մի անգամ իրեն կհանդիպէր : Բարեւէր Սոմնուհին էրկանն ասաց որ « Այր Աստուծոյ է այս մարդն, եկուր իրեն համար մասնաւոր սենեակ մի պատրաստեմք որ քաղաքն իջած ժամանակ՝ դայ հոն մեր քովն հանգչի » : Սոմնացունց այս բարեխրութեան փոխարէն մի ուզեց անել Եղիսէ : Եւ լսելով իւր Գեեզի սպասաւորէն որ անորդի է եւ կիսափաքի որդի մի ունենալ, սենեակն կանչել տուաւ եւ իրեն աւետեց որ յաջորդ տարին նոյն ժամանակ գիրկն որդի մի պիտի ունենայ : Կինն սրտին ուրախութենէն « Կաղաչեմ, Տէր իմ, կ'ատէր, պարտաւոր յոյսեր մի՛ տար ինձ » : Մարգարէին գուշակութիւնն ճիշդ կատարեցաւ : Եւ տարիներ անցան, տղայն մեծցաւ, եւ օր մի ուրախ դուարթ հօրն հետ արան կեցած հնձողներն դիտած աւտեն յանկարծ սկսաւ « Գլուխս զլուխս » պոռալ : Իսկոյն հայրն ծառայի մի հետ տուն զրկեց մօրն քով, որ ծնագոյն վերայ պառկեցուց զինքն եւ կէսօրուան դէմ մեռաւ : Առաւ դայն մայրն Եղիսէին սենեակն տարաւ, անոր անկողնոյն վերայ ընկողմանեցուց, փութով էջն հեծաւ, գնաց Եղիսէն դատաւ, լայով ոտքն անկաւ եւ « Տէր իմ, ասաց, քեզ չգրուցեցի՞ որ ինձ պարտաւոր յոյս մի՛ տար » : Եւ աղաչեց պաղատեց որ հետն ելնէ դայ : Խղձաց Եղիսէ, ելաւ հետն գնաց, սենեակն մտաւ, դուռն դոցեց, աղօթք արաւ Աստուծոյ, տղուն մարմնոյն վերայ անկաւ՝ բերանն բերնին, աչքն աչաց, ձեռքն ձեռաց վերայ դրաւ, եւ տաքութիւն տուաւ : Եւ ահա իսկոյն կենդանացաւ մանուկն ու աչքն բացաւ : Ներս կանչեց զմայրն, որ մեռած մէկ հատիկ որդին ողջացած ոտքի վերայ տեսնելով՝ իսկոյն մարգարէին ոտքն ընկաւ

երկիր եպագ, եւ ուրախութենէն չէր դիտեր ի՞նչ անելիքն :

Մարգարէից որդիքն եւ բազմաթիւնն կկեցաւրէ : — Անկէց գնաց Եղիսէ ի Գաղղաղա . բոլոր երկիրն սաստիկ սով տիրած էր : որդիք մարգարէից եկան քովն ժողովեցան : տեսնելով Եղիսէ որ անօթի են, հրամայեց սպասաւորին որ մեծ ամանով անոնց կերակուր եփէ : Նա դաշտն գնաց որ խոտեղէն ժողովէ, վայրի թունաւոր բոյս մի գտաւ եւ լաւ խոտ մի համարելով շատ մի քաղեց, առաւ տուն բերաւ, ջարդեց, եփեց եւ որդւոց մարգարէից առջեւն դրաւ որ ուտեն : Անոնք պատառ մի որ բերանին տարին՝ այնպէս լեզի գտան որ աղաղակեցին միարեան. « Այրդ Աստուծոյ, կաթնային մէջ մա՛հ կայ : — Քիչ մի ալիւր բերէք ու կաթնային մէջ ձգեցէք » ասաց Եղիսէ : բերին խառնեցին, « Հիմա կերէք » ասաց : Կերան տեսան որ իրաւցունէ բոլոր թոյնն գնացեր էր, եւ ամենեւին ումիք մնաւ չըրաւ :

Նոյն սովին ժամանակն մարգուն մին իրեն քանի մի գաւրեղէն հաց եւ կտոր մի չոր թուղ բնծայ բերաւ : Սպասաւորին ասաց Եղիսէ որ դանոնք քովի ժողովրդեան տայ ուտելու : Եւ երբ նա « Այսչափ բան հարկւր հողւոյ մէջէն որո՞ւն պիտի բաւէ, ասաց. — Քեզ տո՛ւր կ'ասեմ, պատասխանեց Եղիսէ : վասնզի ոչ միայն պիտի բաւէ, այլեւ պիտի աւելնայ » : Յիրաւի կերան, կշտացան եւ զեռ աւելցաւ :

Որդւոց մարգարէից հետ փառս կհեցաւ կ'երթայ : — Որդիք մարգարէից յորդանանու եզերքն իրենց բնակարան մի ուղելով շինել զինքն եւս հետերնին տարին, եւ հոն փայտ կտրելու ժամանակ միոյն տապարին երկաթն ցատքեց գետն անկաւ : Խեղճն վազեց « Ո՛հ տէր, հիմա ի՞նչ պիտի անեմ, ասաց, ուրիշէ փոխ առեր էի : — Ո՛ւր անկաւ » հարցուց Եղիսէ : Եւ տեղն երբոր խմացաւ, փայտի կտոր մի հոն նետեց : երկաթն վեր ելաւ անկուեցաւ, « Գնա ա՛ռ », ասաց : Եւ պատանին ձեռքն երկնցուց առաւ :

Նեւեման Ասորին կրժեկէ : — Ասորւոց թագաւորին զօրաց սպարապետն ու սիրելին Նեւեման կամ Նաւեան բորտեր էր : Իւր կինն քովն իսրայելացի աղախին մի ունէր, զոր աւտորի տապաւնաւորք գերի բաներ եւ բերեր վաճառքէին : Սա իւր տիկնոջն ցաւն տեսնելով էրկանն վիճակին վերայ, « Երանի՛ թէ, ասաց, տէրս երթար ի Սամարիա Աստուծոյ մարգարէին, անշուշտ կրժչկէ նա » : Աղախին այս խօսքն կինն էրկանն պատմեց, նա եւս թագաւորին, որ « Գնա, ասաց, եւ Իսրայելի թագաւորին հրովարտակ եւս ձեռքդ կուտամ » : Հրովարտակին հետ բազում ոսկեղէն եւ արծաթեղէն ընծաներ, ստակ եւ ծանրապին պատմութեաններ առած ճամբայ ելաւ Նեւեման, հասաւ ի Սամարիա,

թագաւորին առջեւն ելաւ եւ հրովարտակն տուաւ, յորում « Գիտցիր, կ'ատէր, որ Նէեման ծառայս քեզ կ'ուղարկեմ, որպէս զի բորոտութիւնն բժշկես » : Արքայն Իսրայելի այս որ կարգաց, վերայի հազուստն պատահեց. « Մի՛թէ Աստուած եմ ես, ասաց, որ կարող լինիմ մեռցունել կամ ապրեցունել. ի՞նչ ելեր ինձ զրկեր է որ այս մարդուն բորոտութիւնն բժշկեմ : Ահա պատճառ կ'լինտո՛ւ վերաս պատեւրազմ բանալու » : Երբոր լսեց Եղիսէ թէ թագաւորն յուսահատութիւնն հանդերձն պատահեր է, մարդ զրկեց իրեն ասաց որ « Ինչո՞ւ հանդերձն պատահցիր : Թող ինձ դայ Նէեման, եւ տեսնէ թէ կա՛յ Իսրայելի մէջ մարգարէ, որ Աստուծով՝ կարող է բժշկել զնա » :

Եւ Նէեման ձիերով կառքերով ելաւ եկաւ Եղիսէին դրան առջեւն կեցաւ : Մարգարէն մարդ զրկեց իրեն, « Գնա՛, ասաց, եօթն անգամ Յորդանանու մէջ լուացուէ եւ բժշկուիս » : Արճամարնեց Նէեման, « Է՛հ, ասաց, ա՛յս է եղեր այն մեծ մարգարէն. ես եւս կարծէի թէ քովս պիտի գայ, ձեռքն վերաս պիտի դնէ, իւր Աստուծոյն աղօթք պիտի անէ եւ բորոտութիւնս պիտի բժշկէ : Մի՛թէ Դամասկոսի Աքաւս եւ Փարփարա գետերն լաւ չե՞ն քան զամենայն ջուրս Իսրայելի : Ինչո՞ւ չեմ թամ անոնց մէջ չլուացուիմ » : Եւ բարկութեամբ ելաւ գնաց : Ծառայքն եկան, « Տէր, ասացին, թէ որ մարգարէն դժուարին բան մի եւս զրուցեր՝ պէտք էր անել, ուր մնաց այսպիսի թեթեւ բան մի » : Հաւանեցաւ Նէեման, գնաց Յորդանան եօթն անգամ լուացուեցաւ, բորոտութիւնն անցաւ եւ մարմինն մատաղ մանկան մարմին դարձաւ : Եկաւ շնորհակալ եղաւ Եղիսէին. « Հիմա իմացայ, ասաց, որ յամենայն երկրի՝ Իսրայելի Աստուծոյն զատ ուրիշ Աստուած չկայ. կաղաչեմ որ ծառայիդ այս ընծաներն ընդունիս » : Եւ շատ ստիպեց, բայց անկարելի եղաւ Եղիսէն հաւանեցունել որ բան մի ընդունի : Երբոր Նէեման մեկնեցաւ, Գեեզին ուղելով անկէց բան մի փրցունել, վազեց ետեւէն հասաւ. զինքն տեսնելուն պէս իսկոյն կառքէն վար իջաւ Նէեման, առջեւն եկաւ « Ողջո՞յն, է » ասաց. — Ողջոյն է, պատասխանեց Գեեզի. Բու երթալէդ յետոյ երկու մարգարէից որդիք եկան որ բան մի չունին. ուստի տէրս զիս քեզ զրկեց եւ կ'ինգրէ որ անոնց քիչ մի ստակ եւ երկու պատմութեան տաս » : Հաւատաց Նէեման եւ ուրախութեամբ հանեց անոր ուղածէն շատ աւելին տուաւ եւ երկու ծառայիցն յանձնեց որ հետն տանին : Երբոր իրիկունն տուն հասան, ձեռքերն առաւ Գեեզի, պահեց եւ Եղիսէի առջեւն ելաւ. բայց նա որ մարգարէական ոգւով ամէն բան տեսեր էր, անոր շինած սուտն

եւ մանաւանդ ընչասիրութիւնն երեսն զարնելով՝ յանդիմանեց զինքն եւ անիծեց որ Նէեմանին ընչիցն հետ նաեւ անոր բորոտութիւնն եւս առնու, եւ Գեեզի իսկոյն բորոտեցաւ բոլոր անով տեղով : — Այսպէս ահա անիրաւ շահն ոչ միայն մարդուս իւր թշուառութեան պատճառ կ'լինի, այլ եւ իւր որդւոյն :

Որդին Աղերայ Եղիսէն բռնել կ'ուզէ. — Որդին Աղերայ կամ Պենատաւ, Ասորոց թագաւորն, Իսրայելի Յովրամ թագաւորին՝ Աքաւրու որդւոյն դէմ պատերազմ բացաւ, բայց բանակին մէջ մտած բոլոր ծածուկ հնարքներն Յովրամ կ'իմանար եւ ըստ այնմ կ'զգուշանար : Այս բանիս վերայ սաստիկ նեղանալով Պենատաւ՝ կանչեց իւր պաշտօնակալներն եւ հարցուց նոցա թէ ո՞վ է որ զինքն Իսրայելի թագաւորին կմաննէ : Եւ անոնցմէ իմանալով որ այդ լրտեսն չէ թէ Ասորի մի է, այլ Եղիսէ մարգարէն, որ տունն Դովթայիմ նստած՝ Պենատաւայ ծածուկ բաներն եւս կ'տեսնէ, կառքերով ձիերով բազմաթիւ զօրք զրկեց որ երթան զիշերանց քաղաքն պատեն պաշարն, եւ զԵղիսէ բռնեն իրեն բերն : Առաւօտն Եղիսէի սպասաւորն դուրս ելնելով տեսաւ այն զօրաց սպառազէն բազմութիւնն, եւ սարսափելով վազեց, « Տէր, ասաց, ի՞նչ պիտի անեմք : — Մի՛ վախնար դուն, պատասխանեց մարգարէն, մեր զօրքն անոնցմէ աւելի է » : Եւ աղօթք արաւ Աստուծոյ որ պատանեկին աչքն բանայ որ տեսնէ. եւ իսկոյն աչքն բացուեցաւ, տեսաւ որ քովի լնան ձիաւորօք լի էր, եւ Եղիսէի չորս կողմն հրեղէն կառք պատած էին : Նորէն աղօթքի կեցաւ Եղիսէ եւ խնդրեց Աստուծոյն որ թշնամեաց աչքն չլացունէ. խնդրութեան կատարեցաւ. անոնց առջեւն ելաւ Եղիսէ, « Եկէք, ասաց, ես ձեզ ուղած մարդերուդ տանիմ » : Եւ առաւ շիտակ Սամարիա տարաւ եւ հոն նորէն խնդրեց Աստուծոյն որ աչքերնին բանայ. բացուեցան, տեսան որ թշնամեաց մայրաքաղաքն Սամարիա են, եւ սարսափեցան : Ուղեց Յովրամ զանոնք մեռցունել. չթողուց Եղիսէ, եւ պատուիրեց որ առջեւնին ջուր եւ հաց հանէ եւ տեղերնին դարձունէ :

Սամարիայ սովն կ'անցունէ. — Վերան շատ չանցաւ, որդին Աղերայ եկաւ Սամարիան պաշարեց, եւ անով քաղաքին մէջ այնպէս սաստիկ սով եղաւ որ սկսան մինչեւ կենդանիներն ուտել. այն եւս հազիւ թէ կ'զանուէր, այնպէս որ իշու գլուխ մի յիտուն սկեզ արծաթոյ կ'վաճառուէր :

Օր մի երբ Յովրամ պարսպին վերայ կ'ստէր եւ այս սոսկալի սովոյն վերջն կմտածէր, կնոջ մին « Ապրեցո՛ւ զիս, տէ՛ր իմ արքայ, աղաղակեցի — Աստուած որ գըրեզ չապրեցուներ, ես ի՞նչպէս ապրեցունեմ, ի կալո՞յ թէ ի հնձանէ »

կանչեց թագաւորն : Եւ երբ « Ի՞նչ ունիս » հարցուց , պատասխանեց . « Այս կինն ասաց ինձ որ բեր այսօր քու որդիդ ուտեմք եւ վաղն իմս : Նոյն օրն որդիս եփեցինք կերանք , եւ երկրորդ օրն երրորդ իրենն պիտի եփէինք » : պահեց եւ չուզեց սալ : Մօր մի բերնէն այս սոսկալի պատմութիւնն որ լսեց թագաւորն , վերայի լաթերն պատառեց , տեսնուեցաւ որ տակէն քուրձ հագեր էր , երգում արաւ որ նոյն օրն Եղիսէին գլուխն կտրել տայ , եւ մարդ մի զրկեց որ հրամանն կատարէ : Նոյն միջոցին Եղիսէ տունն ծերոց հետ նրստած էր , եւ դահիճն դեռ չեկած՝ ասաց անոնց . « Ապանողին որդին մարդ զրկեց որ գլուխս կտրէ : Ներս մանելուն պէս զրան քովն բռնեցէք զինքն , վասն զի Տէրն եւս ետեւէն կուգայ » : Խօսքն դեռ Եղիսէի բերանն էր , թագաւորն ներս մտաւ , եւ մարգարէն ասաց թագաւորին . « Այսպէս ասէ Տէր . վաղն այս ժամուն Սամարիոյ դռներն գրիւ մի ազնիւ ալիւր մի սկեղ պիտի վաճառուի , եւ երկու գրիւք զարույ՝ մի սկեղ » : Թագաւորին քովն կեցած զօրավարաց մին « Աստուած երկնքէն հաց եւս անձրեւելու լինի , ասաց , զարձեւալ ասածդ անկարելի է : — Ահա աչքովդ պիտի տեսնես , կրրկնեց Եղիսէ , եւ անտի պիտի չուտես » :

Քաղաքին զրան քով չորս բորոտ կային . ասոնք իրարու ասացին . « Ի՞նչ հոս կեցեր անօթութենէ կմեռնիմք . եկէք Ասորւոց բանակն գիմեմք , թերեւս զթան մեր վերայ եւ զմեզ կերակրեն » : Այսպիսի մտածմամբ առաւօտն կանուխ արշալուսն ելին Ասորւոց բանակն դնացին . բայց հոն մարդ չգտին , վասն զի Աստուած ականջնուն կառաց շաչիւն եւ բազմազունդ զօրաց ձայնն լսել տալով՝ սաստիկ վախերնէն թէ արքայն Իսրայելի Քեաացւոց եւ Եգիպտացւոց թագաւորներն վարձեր վերանին կվազէ՝ գիշերն մթուն ձգեր փախեր էին , թողլով իրենց բանակն բոլոր մէջի ձիերովն , էշերովն եւ պաշարովն : Բորոտներն տեսնելով որ մարդ չկայ , քանի մի վրան մտան , լաւ մի կերան խմեցին , շատ մի ոսկի արծաթ , զգեստ կողոպտեցին , եւ ասացին իրարու . Ոչ , այս այսպէս չլինիր . պէտք է երթամք իմացունեմք մեր եղբարց որ դան նոքա եւս վայելեն » . այս ասելով՝ զարձան եկան Սամարիա եւ տեսածնին զրան պահապանաց պատմեցին : Նոքա փութանակի լուրն թագաւորին ականջն հասուցին , որ գիշերանց ելաւ եւ բովանդակ քաղաքին մէջ մնացած հինգ ձիերէն երկուքն երկու հեծելով զրկեց որ երթան բանն ստուգեն : Ասոնք մինչեւ Յորդանան Ասորւոց ետեւէն դնացին եւ տեսան որ ճամբան լի էր հանդերձիւ եւ կահիւ , զորս թշնամիք խուճապելով փախած ժամանակնին թողեր էին : Եկին պատմեցին թագաւորին .

ժողովուրդն լի ուրախութեամբ վաղեց յափշտակեց Ասորւոց բանակն , եւ յանկարծ քաղաքին մէջ այնպիսի առատութիւն մի տիրեց որ Եղիսէին խօսքն կատարեցաւ , աշնիւ ալեր գրիւն մի սկեղ վաճառեցաւ , եւ երկու գրիւն զարույ՝ մի սկեղ . եւ թերահաւատ զօրավարն եւս թագաւորին կողմանէ քաղաքին զրան քով բարեկարգութեան վերակացու դրուելով՝ խուռնթիթաց ժողովրդեան ոտքին տակն կոխկոտուեցաւ մեռաւ , ինչպէս որ գուշակեր էր իրեն Եղիսէ :

Դամասկոս . Ագայէլ .— Յետ այնորիկ Եղիսէ որդւոց մարգարէից մէջէն մին կանչեց ապստոսեց որ իւր իւղոյն սրբուակն առնու երթայ Գաղաազու Ռաւնոյթ քաղաքն եւ հոն առանձին սենեկի մի մէջ Յեռ զօրավարն Իսրայելի թագաւոր օժէ , եւ դուռն բանայ ձգէ փախչի : Իսկ ինքն Եղիսէ Աստուծոյ հրամանաւն Դամասկոս գնաց : Նոյն ժամանակ որդին Ագերայ , Ասորւոց թագաւորն հիւանդ էր . եւ իմանալով որ մարգարէն իւր մայրաքաղաքն է , Ագայէլ զօրավարն քառասուն ուղտ մեծազին ընծաներով անոր զըրկեց որ իրեն հարցունէ թէ հիւանդութիւնն պիտի անցնի . « Գնա զրուցէ՛ , ասաց Եղիսէ , թէ պիտի առողջանաս . բայց Աստուած ցուցուց ինձ որ պիտի մեռնի » : Սիրտն չարժեցաւ եւ չկրցաւ արցունքն բռնել . եւ երբ Ագայէլ զարմանքով « Տէր իմ , ասաց , ինչո՞ւ կուլաս : — Կուլամ պատասխանեց մարգարէն , վասնզի գիտեմ Իսրայելացւոց գլուխն բերելու չարիքդ . ամուր ամուր քաղաքնին պիտի այրես կործանես , երկրասարգնին թրէ անցունես , կանայքնին պիտի մեռցունես եւ տղաքնին պիտի սատակես » : Ագայէլ աւելի եւս զարմանալով « Ես ո՞վ եմ , ասաց , որ այսպիսի բան կարող լինիմ անել » : — Աստուած ինձ յայտնեց , պատասխան տուաւ Եղիսէ , որ դուն Ասորւոց վերայ պիտի թագաւորես » : Եւ յիրաւի , երկրորդ օրն Ագայէլ զորդին Ագերայ անկողնոյն մէջ խղեց , տեղն թագաւորեց . եւ իսկոյն սկսաւ Իսրայելի թագաւորութեան վերայ յարձակելու պատրաստութիւն տեսնել :

Մահ Յովրամայ . Յու , քաղաւոր Իսրայելի .— Յովրամ , որդի Աքաաբու եւ եղբայր Ոքոզեայ , Աստուծոյ հրաշքով զինքն թշնամեաց ձեռքէն՝ եւ Սամարիա մայրաքաղաքն սոսկալի սովէն ազատելէն իսկ չզգաստանալով , իւր ամպարիչտ հօրն ճամբան յառաջ կտանէր : Ագայէլ եկաւ Գաղաազու Ռամովթ քաղաքին տիրեց : Յովրամ՝ Իսրայելի Ոքոզեայ թագաւորին օգնութեամբն ջանաց զայն ետ առնուլ . բայց պատերազմի մէջ վիրաւորեցաւ , զօրաց հրամանատարութիւնն Յեռ զօրավարին յանձնեց , եւ ինքն

Ոքոզեայ հետ Յեզրայէլ եկաւ որ վերքն դարմանէ : Այն միջոցին Յէուին քով եկաւ հասաւ եղիսէին զրկած մարգարէ պատանեակն : բոլոր զօրավարներն նստած էին . մըտաւ մէջերնին եւ « Իշխան , ասաց , խօսք մի ունիմ զրուցելու : — Մեզմէ որուն , հարցուց Յէու . — Բե՛զ , իշխանդ » պատասխանեց . եւ առաւ զինքն ներսի սենեակն տարաւ , իւղն զլուխն թափեց , եւ « Այսպէս ասէ Տէր Աստուած Իսրայէլի , ասաց . Զքեզ թագաւոր օծի ի վերայ Իսրայէլի . բայց պէտք է որ Աքաաբու տունն ջնջես , եւ ծառայից իմոց մարգարէից արեան վրէժն Յեզարէլէն հանես . Յեզրայէլի վիճակին մէջ չունք զինքն պիտի ուտեն եւ մարդ զինքն պիտի չթաղէ » : Եւ զուն բացաւ փախաւ : Յէու ընկերացն քով դարձաւ . եւ երբոր մարգարէին գալուն պատճառն հարցուցին եւ ստիպեցին որ զրուցէ՝ եղածն պատմեց , եւ մէկէն ամէնքն վերարկունին հանեցին , վերայէ վերայ զրին , տեսակ մի աթոռ ձեւացուցին եւ Յէուն վերան նստեցունելով փող զարկին եւ « Թագաւորեա՛ց Յէու . » կանչեցին :

Անյապաղ Յէու զօրք ժողվեց եւ սկսաւ Յովրամի վերայ երթալ Յեզրայէլ : Դէտն աշտարակին վերայէն Յէուին զօրաց զալուն փոշին տեսաւ եւ իմացունելուն պէս՝ իսկոյն Յովրամ ձիաւոր մի անոր ընդառաջ յուզարկեց , որպէս զի հարցունէ թէ խաղաղութիւնն է : « Խաղաղութիւնն քեզ ի՞նչ , եկուր ետեւէս » ասաց իրեն Յէու , եւ հետն միացուց : Դէտն երբոր իմացուց որ հրեշտակն հասաւ անոնց եւ ետ չդարձաւ , Յովրամ ուրիշ ձիաւոր մի եւս յուզարկեց . եւ երբոր անոր ետ չդառնարն եւս գէտն ծանոյց եւ զրուցեց որ Յէուն է զօրաց զլուխն , չուտ մի Յովրամ եւ Ոքոզիա կռքերնին մտան եւ անոր ընդառաջ գնացին մինչեւ Նաբովթայ Յեզրայելացւոց վիճակն : Յովրամ զՅէուն տեսնելուն պէս « Ողջո՞յն է Յէու » հարցուց . եւ երբ նա « Ի՞նչ ողջոյն կ'ուզես , ասաց , մինչդեռ մօրդ Յեզարէլայ անօրէնութիւնն եւ կախարդութիւնն տակաւին կշարունակեն » : Այս սպառնալից եւ անակնկալ պատասխանէն հասկացաւ Յովրամ զլուխն եկածն , եւ « Դա՛ւ է , Ոքոզիա , փախչիմք » ասելու չմնաց , Յէու աղեղն քաշեց , եւ նետն գնաց կրօնակին մէջէն մտաւ , սրտէն ելաւ . ընկաւ մեռաւ Յովրամ , եւ Յէու զինքն Նաբովթայ այգին նետել տուաւ ըստ բանին Տեառն : Այս որ տեսաւ Ոքոզիա թագաւորն , սարսափած փախաւ , ետեւէն վաղեց Յէու , « Հապա , եւ զգա եւս » ասաց եւ զարկաւ . եւ Ոքոզիա վիրաւոր փախաւ գնաց Մակեդոնիոյ , հոն մեռաւ , եւ ծառայքն առին տարին երեւսաղէմ եւ հարցն զերեզմանն թաղեցին :

Մահ Յեզարէլայ .— Յէու եկաւ մտաւ Յեզրայէլ . եւ Յեզարէլ իմանալով անոր գալն , աշուրներն ծարրեց , զլուխն շտկեց զարգարեց , պատուհանն ելաւ կնայէր . եւ Յէուն առջեւէն անցնելու ժամանակ՝ սկսաւ գնաւ երգիծանելով « Ողջո՞յն իցէ Զաւրի տիրասպան » կանչել : Վեր պատուհանն նայեցաւ Յէու . « Ո՞վ ես դու , վա՛ր իշխր , ասաց . իրեն նայեցան երկու ներքինիք . « Վար նետեցէ՛ք այդ վարչելի պառաւն » զոչեց . իսկոյն նետեցին , ձիերու ոտքին տակ կոխկռտուեցաւ եւ արիւնն չորսդին ցայտեց : Ներս մտաւ Յէու , կերաւ խմեց , եւ « Տեսէ՛ք , ասաց , ի՞նչ եղաւ անիծեալն . ասէ՛ք թաղեցէ՛ք զի զուտոր թագաւորի է » : Գնացին որ թաղեն եւ գաղաթն , տուրներն եւ ձեռքի թաթերն միայն գտան , զարձան պատմեցին . եւ ասաց Յէու թէ եղիա թեղացւոյն բերնով Աստուծոյ ասածն կատարեցաւ թէ Յեզրայէլի վիճակին մէջ չունք Յեզարէլն ուտեւ , եւ նորա դիակն աղբի պէս լինի ի վերայ անդոյ վիճակին , որպէս զի անցնող զարձող զրուցեն թէ « Ա՛յս Յեզարէլ » :

Յէու Ահաբու տունն կռկէ . Բահաղու տանաւն կ'այրէ .— Աքաաբ Սամարիա քաղաքին մէջ եօթնասուն որդիք եւ թոռունք ունէր . Յէու հրովարտակ զրկեց Սամարիոյ իշխանաց եւ ձերոց որ զանոնք ամէնքն բռնեն մեռցունեն . հրամանն անյապաղ կատարեցաւ . ըստ իւր փափաքանաց անոնց զլուխներն կողովներով Յեզրայէլ բերուեցաւ , եւ պալատին դրան երկու կողմն զանոնք բրդածեւ զիզել տուաւ : Յեզրայէլի մէջ Աքաաբու անէն մնացածներն , արքունեաց մեծամեծներն , բարեկամներն եւ քուրմերն սպանելէն յետոյ ճամբայ ելաւ դէպի Սամարիա , եւ քաղաքն դեռ չհասած , Ոքոզիայի քառասունեւերկու եղբարցն հանդիպեցաւ եւ զամէնքն եւս ողջ ողջ բռնել ու մեռցունել տուաւ :

Յաղթական Սամարիա որ հասաւ՝ ասաց ժողովրդեան . « Աքաաբ քիչ ծառայեց Բահաղու , Յէու անոր շատ պիտի ծառայէ » : Եւ բոլոր Հրէաստան քարոզ կարգալ տուաւ թէ Բահաղու մեծ զոհ կայ , ամէն տեղէն բոլոր անոր մարգարէներն , ծառաներն եւ քուրմերն զան ժողովին , չեկողն մահապարտ է : Ամէնքն վազող վազողի եկին եւ Բահաղու տունն ծայր ի ծայր լցաւ : Քրմական զգեստնին հազցուց անոնց , եւ իմացաւ որ մէջերնին ամենեւին մարգարէ Տեառն չկայ . զոհի ժամանակ մեհենին զուրան 380 սպառազէն զինուոր կայնեցուց եւ ասաց անոնց որ « Եթէ ձեռքերնիդ մատնելու մարդոցմէս մին ազատի՝ զուք տեղն պիտի մեռնիք » : Եւ զոհն լմնալուն պէս « Մա՛նք ներս , զամէնքն սպանեցէ՛ք , ասաց անոնց , եւ մէջերնէն ոչ ոք ազատի » :

Բոլոր Բահադու պաշտօնեայքն թրէ անցուցին , անոր ար-
ձանն վար առին այրեցին , մեհեանն կործանեցին եւ տեղն
լուարիք արին :

Յէու Ագայէլէ կյաղորուի կմեռնի.— Այսպէս Յէու Իսրա-
յէլի մէջէն Բահադն ջնջեց , բայց Յերորովամայ կանգնած
ոսկի երինջներն դարձեալ թողուց ի Բեթէլ եւ ի Դան :
Բահադու պաշտօնն զիւրութեամբ Յէու վերցուց յԻսրայէլէ՝
որովհետեւ նորամուտ էր , բայց ոչ նոյնպէս եւ ոսկի երն-
ջաց պաշտօնն , վասն զի շատ ատենէ ի վեր արմատացած
էին ժողովրդեան մէջ , ուստի եւ զանոնք վերցնել ուզե-
լովն կրնար Յէու ժողովրդեան անհաճոյ լինել : Այսպէս
ահա քաղաքականօրէն մտածեց Յէու , բայց սխալեցաւ .
վասն զի Աստուած որ իրեն անկարծելի թագաւորութիւն
մի տուեր էր , կարող էր պահել զնա յայնմ՝ երբ տեսնէր
անոր աստուածապաշտական ջանքն . այն Աստուած՝ որ մի-
այն անոր համար զի Աքաբայ տան վերայ արած վճիռն
հաւատարմութեամբ կատարեց Յէու , իբրեւ ի վարձ մին-
չեւ չորրորդ որդիքն Իսրայելի աթոռն թագաւոր նստին ,
ասաց : Բայց որովհետեւ բոլորով սրտիւ իրեն չճանայեց
իրաւամբ զինքն երեսէ ձգեց Աստուած , եւ անօգնական
թողուց , Ասորուց Ագայէլ թագաւորն եկաւ իրեն յաղթեց ,
եւ շատ աւերմունք արաւ ըստ գուշակութեան եղիսէի :
Յէու մեռաւ ի Սամարիա . քսանեւթ տարի թագաւորեց ,
եւ թագաւորութիւնն թողուց իւր Յովաբազ որդւոյն :

Գողողիա Յուդայի քաղաքորութիւնն կյալեւսաիւ . —
Մինչդեռ Յէու Սամարիոյ մէջ Աքաբու ցեղն կջնջէր ,
նոյնպիսի արիւնահեղ կոտորածներ կլինէր նաեւ յերուսա-
ղէմ : Գողողիա , դուստր Աքաբու եւ Յեզաբելայ , իւր
Ռիզիա որդւոյն մահն լսելուն պէս՝ իւր բոլոր թագաժա-
ռանդ թողունքն թրէ անցուց եւ ինքն թագաւորեց : Այն
կոտորածէն հազիւ կրցաւ Յովսաբեթ՝ (կին Յովիդայե քա-
հանայապետի) նորա Ռքոզիա եղբորն կրտսեր որդին միամե-
այ Յովան ազատել , եւ վեց տարի տաճարին մէջ պա-
հեց զայն : Անորէն Գողողիան իւր ամպարիշտ մօրն հետեւ-
ելով՝ Աստուծոյ տաճարին զանձերն կողոպտեց , կոոյ
մեհեաններն զարդարեց , եւ Երուսաղեմայ մէջ կռապաշ-
տութիւնն վերստին հաստատեց : Բայց Աստուած չուսով
անոր անօրէնութեանցն վերջ դրաւ եւ Դաւիթի տան ժա-
ռանդ տուաւ :

Երբ եօթն տարեկան եղաւ Յովաս , Յովիդայէ քովն ժո-
ղովեց զօրավարներն , զօրքն ու զեւտացիքն , եւ իրենց
խնայուց որ Դաւիթի ցեղէ արքայազն իշխան մի կենդանի
պահուած էր կոտորածէն , եւ թէ Աստուծոյ առ Դաւիթ ա-

րած խոստմանն համեմատ հարկ էր որ այն իշխանն իւր
հարց աթոռն նստի : Արքայորդւոյն հաւատարմութեան եր-
զում անել տուաւ անոնց , տաճարին մէջ պահուած Դաւ-
թի գեղարդներն եւ զէնքերն իրենց բաժնեց , Յովան բե-
րաւ անոնց ցուցուց , զիրենք անոր չորս կողմն շարեց ի
պահպանութիւն , թագաւորական պսակն գլուխն դրաւ ,
տաճարին զոններն բացաւ ժողովուրդն ներս առաւ . ամե-
նուն առջեւն արքայորդին թագաւոր օծեց , եւ բովանդակ
հանդիսականք ծափ զարնելով «Կեցցէ՛ արքայ» կանչեցին :

Գողողիայ մահն . — Յնձալից աղաղակներով ժողովրդեան
զէպ ի տաճարն վազելուն ձայնն որ առաւ Գողողիա , ինքն
եւս վազեց գնաց հոն , եւ ներս մանկելով երբոր տեսաւ որ
երգիչք եւ փողարք ըստ սովորութեան նորապսակ թագա-
ւորին քով կեցեր են , եւ ժողովուրդն փող կղարնէր եւ
ծափաձայն խնդութեամբ «Կեցցէ՛ արքայ» կաղաղակէր ,
վերայի հագուստն պատառեց եւ «Դաւաճանութիւն»
ճանութիւն» սկսաւ կանչել : Յովիդայէ քահանայապետն
հոգեով Աստուծոյ լցուած՝ յանկարծ ժողովրդեան մէջ ելաւ
կայնեցաւ , «Ինչու խոտորեցայք ի պատուիրանաց Տեառն ,
ասաց , զԱստուած թողուցիք դուք , Աստուած եւս զձեզ
պիտի թողու » . հրամայեց զօրաց մեծերուն որ անօրէնն
դուրս հանեն , որպէս զի տաճարին մէջ արին չթափուի :
Հրամանն իսկոյն կատարեցաւ . դուրս հանեցին զԳողողիա ,
եւ քաշեցին պալատին առջեւն սպաննեցին :

ԳԼՈՒԽ ԺԷ.

ՅՈՎԱՍՍՅ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵՆԷՆ ՄԻՆՉԵՒ ԻՍՐԱՅԵԼԻ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ ԿՈՐԾԱՆԵՂԻՆ

Յովաս արքայ Յուդայ . — Մահ Յովիդայեա եւ բարկոծումն Ջաբրիայ . — Յովա-
բազ եւ Յովաս , արքայք Իսրայելի . — Մահ Եղիսէի . — Ամաիա , թագաւոր
Յուդայ . — Յերոբոամ Բ. թագաւոր Իսրայելի . — Ամովս մարգարէ . — Յովան
Յուդայ . — Յովանու բարոյութիւնն ի Նինով . — Ջաբրիա , Սեղոմ , Մա-
մարգարէ . — Յովանու թագաւորութիւնն ի Նինով . — Ամաիայի տան
Սալ . — Փակիա . — Ոգիա եւ Յովանան , թագաւորք Յուդայ . — Ամաիայի տան
Արալ . — Եսայի մարգարէ . — Փակէէ եւ Ոգիէէ , թագաւորք Իսրայելի . — Կոր-
ճանումն թագաւորութեան Իսրայելի . — Սամարայիք :

Յովաս արքայ Յուդայ . — Այն միջոցին որ Գողողիա տա-
ճարէն դուրս ի պատիժ անօրէնութեանցն կապանուէր ,
ներսն Յովիթայէ քահանայապետն Աստուծոյ , թագաւորին
եւ ժողովրդեան մէջ ուխտ կղնէր : Խոստացաւ մանկահա-
սակ թագաւորն որ Աստուծոյ հաւատարիմ մնայ . ամէնքն
վազեցին Բահադու մեհեանն ու սեղանն կործանեցին , ար-

ձանն խորապեղին, Մարան քրմապետն բոլոր քրմերուն մեռուցին. եւ անոր հանդիսով տարին զՅովսա իւր հարցն պալատն թագաւորական աթոռն նստեցուցին :

Մահ Յովիդայեայ եւ Բարկոծումն Զաֆարիա . — Յովիդայէ քահանայապետին իմաստուն խրատներովն երեսունեւութ տարի ամենայն գովութեամբ, բարեկարգութեամբ եւ աշխարհաշինութեամբ թագաւորեց Յովսա . բայց երբոր վախճանեցաւ իւր առաջնորդն եւ անոր բարի խրատներէն զբրկուեցաւ, մինչեւ այն ժամանակ սանձակոծուած կրքերն դուրս ելան եւ անձնատուր եղաւ անոնց : Թագաւորին եւ իշխանաց օրինակովն նորէն բոլոր Երուսաղէմ կռապաշտութեան մէջ ընկաւ . մարդարէից յորդորանաց եւ սպառնալեաց ոչ ոք մտիկ կ'անէր : Յայնժամ Յովիդայէ քահանայապետին որդին եւ յաջորդն՝ թագաւորին անկարգութիւնն կշտամբեց եւ իշխեցուց անոր Աստուծոյ ընդունած բարիքն եւ հաւատարիմ մնալու տուած խոստումն : Անսանձ կրքերովն կուրցած Յովսա, Աստուծոյ հետ մոռցաւ նաեւ իւր բարեբարն ու խնամակայն Յովիդայէն, եւ հրամայեց անսիրտ ապերախ ժողովրդեան որ անոր որդին Զաֆարիա քահանայապետն քարկոծեցաւ : Նոյն իսկ տաճարին սրահին մէջ անողորմաբար քարկոծեցաւ Զաքարիա, բայց հոգին չաւանդած իւր վրէժն եւ դատաստանն արգարադատ առնին Աստուծոյ յանձնեց . « Տեսցէ Տէր եւ դատեցի » ասաց : Արդարեւ յաջորդ տարին Ասորոց Ազայէլ թագաւորն սակաւաձեռն զօրքով եկաւ մտաւ Յուդայի երկիրն, գերելով գերիկելով հասաւ մինչեւ Երուսաղէմ, կողոպտեց զայն, ժողովրդեան իշխաններն մեռուց, Յովսան եւս իսկոյն պիտի մեռցունէր թէ որ տաճարին ոսկին եւ Յովսափատայ զանձերն իւր անձին փրկանք չտար նա :

Այս սոսկալի հարուածոյն վրայ սաստիկ հիւանդացաւ Յովսա . գլուխ քաշեցին իրմէ իւր ծառայքն, անկողնոյն մէջ զարկին սպաննեցին զինքն ի վրէժ արեան Զաքարիայ, եւ թագաւորաց գերեզմանին մէջ զինքն չթաղեցին՝ յօրինակ եւ ի խրատ ապերախտից : Քառասուն տարի թագաւորեւ էր . իրեն յաջորդեց որդին Անասիա :

Յովսաֆաթ եւ Յովսա, Խաֆաթ Բաբայի . — Յովսաայ թագաւորութեան քսաներորդ երրորդ տարին Յէլուին յաջորդեց որդին Յովսաֆաթ, եւ հօրն կռապաշտ չաւղացն հետեւելով բարկացուց զՏէր, Ասորոց Ազայէլ թագաւորն եկաւ շատ քաղաքներ ձեռքէն առաւ, եւ զօրացն այնպիսի ջարդ տուաւ եւ փոշիի պէս ցրուեց զանոնք, որ անթիւ բազմութենէն միայն տասն կառք եւ տասն հազար հետեւակ մնաց : Այս սոսկալի կոտորածոյն վերայ խոսարհեցաւ Յու-

վաքազ, եւ Աստուած՝ որ պատրաստ է միշտ զղջացելոց ներելու, խոստացաւ իրեն որ իւր Յովսա որդին փրկիչ յարուցանէ Բաբայիլի : Եւ ինքն Յովսաֆաթ մեռաւ՝ տասնեւ եօթն տարի թագաւորելէն ետքն :

Յովսա հօրն յաջորդելուն պէս՝ ըստ խոստման Աստուծոյ ուղեց Բաբայիլի զինուց նախատանաց վրէժն առնուլ : Լքսելով որ Եղիսէ մարգարէն մեռնելու հիւանդ է, գնաց որ զինքն տեսնէ, լացաւ վերան եւ անոր ատենով առ Եղիա մարգարէ ասածն իրեն զրուցեց . « Հայր հայր, կառքդ Բաբայիլի եւ հեծեալք նորա . — Նեա առ ձեռքդ, աղեղդ լարէ եւ նետէ », ասաց անոր Եղիսէ : Երեք անգամ նետեց եւ կեցաւ Յովսա : Անոր վերայ շատ տրտմեցաւ Եղիսէ . « Թէ որ հինգ վեց անգամ նետէիր, ասաց, Ասորոց բոլորովն կյաղթէիր . եւ արդ երեք անգամ միայն պիտի յաղթես » : Եւ խօսքն կատարեցաւ : Ազայիլի յաջորդին երեք անգամ յաղթեց եւ հօրն ամբողջ երկիրներն ձեռքէն առաւ : Յուդայի Ամասիա թագաւորին եւս յաղթեց, գերի բռնեց . Երուսաղէմի պարսպէն չորսնարիւր կանգուն տեղ փլցնելով յաղթանակաւ ներս մտաւ, եւ բոլոր տաճարին հարստութիւններն եւ թագաւորական զանձն Սամարիա տարաւ : Յովսաայ թագաւորութիւնն տասնեւվեց տարի տեւեց եւ լի եղեւ յաջողութեամբ, որում ոչ եթէ ինքն արժանի էր, վասն զի իւր նախորդաց կռապաշտութենէն ետ չկեցաւ, այլ Աստուած ուղեց անոր հօրն արած խոստումն կատարել :

Մահ Եղիսէ . — Եղիսէ որ արդէն ծերացած եւ հիւանդ էր, առ Յովսա արած գուշակութենէն յետոյ շատ չապրեցաւ վախճանեցաւ ու թաղուեցաւ : Բայց Աստուած ուղեց իւր հաւատարիմ ծառայն մահուանէ ետքն եւս փառաւորել, որուն կենդանութեան ժամանակ այնչափ զարմանալի հրաշքներ անել տուեր էր : Յաջորդ տարին Մովսաբայի աւագակներ եկեր երկիրն կոխեր էին . Բաբայիլացիք մարդ մի թաղելու տարած ժամանակնին այն աւագակներն տեսան եւ վախերնէն մեռին Եղիսէի գերեզմանին վերայ նետեցին եւ ձգեցին փախան . իսկոյն մեռեալն կենդանացաւ եւ եկաւ ոտքի վերայ կայնեցաւ :

Եղիսէ Հրէից կարգէ դուրս անձինքներէն մին է : Առանց Եղիսայի սաստկութիւնն ունենալու՝ անոր իշխանութիւնն ու հրաշագործ զօրութիւնն ունեցաւ : Եթէ Պօղոս առաքեալն նմանութիւն ունէր Եղիսայի բուռն ոգւոյն, Եղիսէին կնամներ հեղաճամբոյն Յովհաննէս աւետարանիչ :

Ամասիա, Բազաւոր Յուդայ . — Յովսաու թագաւորութեան երկրորդ տարին Յուդայի վերայ տիրեց Ամասիա, եւ քսանեւհինգ տարեկան էր : Աթոռոյն վրայ հաստատ-

ուելուն պէս՝ զհայրն սպաննողներն մեռուց : Եղովմայեցւոց զէմ պատերազմ բանալ ուղելով՝ իւր ժողովուրդն համբել տուաւ ի ըստանամենից իւրեր , եւ երեք հարիւր հազար զօրաւոր մարդ գտաւ . երբոր զանոնք բաւական չհամարելով՝ հարիւր տաղանդ արծաթով Իսրայելէն եւս հարիւր հազար զինուոր վարձեց , մարգարէին մին եկաւ ասաց իրեն . «Տէ՛ր արքայ , Իսրայելի զօրքն հետդ չերթայ , վասնզի Աստուած Իսրայելի հետ չէ . եւ թէ որ անոնցմով զօրանալ կկարծես՝ ընդհակառակն զքեզ թշնամեացդ առջեւ ի պարտութիւն պիտի մատնէ Տէր . վասն զի իրմով է որ մարդ կզօրանայ եւ իրմով կյաղթուի : — Հապա անոնց տուած հարիւր հազար տաղանդս ի՞նչ անեմ , ասաց Ամասիա — Կարող է Տէր անկէջ աւելին քեզ տալ » պատասխանեց այրն Աստուծոյ : Խօսքին մտիկ արաւ Ամասիա , վարձկան զօրքն տեղն արձակեց եւ իրեններովն գնաց Աղսից հովիտն մէջ յաղթեց Եղովմայեցւոց : Բայց ապերախտութեամբ իրեն այս փառաւոր յաղթութիւնն տուողն մոռացաւ , Եղովմայեցւոց գերեաց հետ նոցա կուռքերն եւս բերաւ , իրեն աստուած արաւ զանոնք , եւ առջեւնին երկրպագութիւն կ'անէր եւ զոճեր կմատուցանէր : Բարկացաւ վերան Աստուած , մարգարէի ձեռքով զինքն խրատեց : Բայց երբ տեսաւ որ նա ուղղուելու միտք չուէր՝ թողուց որ ամբարտաւանութեամբ ինքն իւր կորստեան խորխորատն փորէ : Ամասիա Եղովմայեցւոց վերայ արած յաղթութեամբն հպարտացած ուղեց Իսրայելի գնդին վրէժն առնուլ , որ տեսնելով թէ Ամասիա զիրենք ետ ճամբեց որով եւ զրկուեցան Եղովմայեցւոց աւարէն , Յուդայի երկիրն աւրչտկեր եւ այնպէս էին դարձեր : Իսրայելի Յովսաթազաւորն չուղելով որ ընտանի պատերազմ բացուի երկուց թագաւորութեանց մէջ , մարդ զրկեց Ամասիայի ու կ'ասէր . « Եղովմայեցւոց յաղթելուց վերայ մի՛ հպարտանար եւ հանդարտ կեցիր տեղդ . ինչո՞ւ կ'ուզես որ Իսրայել Յուդայի հետ կուռի » : Մտիկ չարաւ Ամասիա , պատերազմի ելաւ , յաղթուեցաւ , գերի ընկաւ , անոր յաղթանակին դարդ եղաւ , եւ ամէն հարստութենէն կողոպտեցաւ : Այս խեղճութեամբ եւս չխրատուեցաւ Ամասիա . դարձեալ Աստուծոյ զէմ գործեց , զօրքն իրեն զէմ ելաւ , ձեռքերնէն փախաւ գնաց ի Լաֆիս , հոն ետեւէն հասան , բռնեցին զինքն մեռուցին , զին ձիու վերայ զրին Երուսաղէմ բերին ու թաղեցին : Քսանեւինն տարի թագաւորեր էր . տեղն իւր Ագարիս կամ Ոգիւս որդին թագաւորեցուց ժողովուրդն :

Յերոբոամ Բ. քաղաւոր Իսրայելի . — Ոգիւսին Յուդայի աթոռն ելած ժամանակն Իսրայելի վրայ կթագաւորէր Յե-

րոբոլամ Բ. որդի Յովսաու , որ թէպէտ չար արար առաջի Տեառն , բայց Աստուած Իսրայելացւոց տառապանքն տեսնելով զթագաւ վերանին , Յովսան մարգարէին քարոզութեամբն Յերոբոամին զօրացուց որ թշնամեաց յաղթեց , եւ Իսրայելի սահմանն նորէն տարածեց ի մտից Եւֆրատ , այսինքն ի Լիբանանէ՝ մինչեւ ի ծովն անապատին (Մեռեալ կամ Ապիսոսեան ծով) : Ամենայն յաջողութեամբ եւ փառք քառասուն եւ մի տարի թագաւորեց Յերոբոամ , եւ իրեն ժամանակակից մեծամեծ մարգարէներ ունեցաւ , որովհետեւ Աստուած ամէն անգամ իւր ժողովուրդն պատժելէն յառաջ իւր ծառայից ձեռքով անոր ազդարարութիւն կ'անէր եւ կպաշտնար : Այս մարգարէից անուանիւնէն են Ամոսն եւ Յովկան :

Ամոս մարգարէ . — Ամոս Յուդայի Թելիուս քաղաքէն էր . Բեթէլի քրմապետին առջեւ համարձակ խոստովանեցաւ թէ ինքն ոչ մարգարէ էր եւ ոչ որդի մարգարէի , այլ «Հովիւ էի , ասաց , եւ թուր ջաղէի , եւ առաւ զիս Տէր հօտէս եւ ասաց , Գնա դու եւ մարգարէացիր ի վերայ ժողովրդեան իմում Իսրայելի » : Ուստի եւ իւր ծննդեան քաղաքէն թողուց եկաւ Իսրայելի մէջ մտաւ , եւ սկսաւ սպառնալեօք անոր քարոզել ապաշխարութիւն : Բայց մտիկ աւնող չեղաւ Իսրայելացիք ոչ Աստուծոյ բարութենէն օգուտ քաղել գիտէին եւ ոչ պատուհասէն . կոոց բազմաքանակործան մնացին , եւ Յերոբոամայ թագաւորութենէն մինչեւ Իսրայելի կործանումն երկիրն նշաւակ եղաւ ներքին երկպառակութեանց , արտաքին յարձակմանց եւ ասպատակութեանց :

Յովկան մարգարէ . — Բայց Աստուած իւր մարգարէաքարոզ ազդարարութիւններն միայն ընտրեալ ազգին չէր զբրկեր : Այն ժողովուրդներն — որով իւր ժողովուրդն կպատժէր եւ նոցա վախովն ու տուած տառապանքն իրեն կը յանկուցանէր զայն , զոր անթիւ անհամար երախտեօք չէր կրցեր հաւատարիմ պահել — , իրենք եւս աղետալի մոլութեանց եւ անկարգութեանց մէջ թաղուած էին , եւ ըստ յաւիտենական օրինաց նախախնամութեան որ վճռած է թէ ժողովուրդ մի երբ անկարգութեան ու ապականութեան ծայրն կհասնի՝ երթայ աներեւոյթ կորսուի եւ նոր ժողովրդաց տեղ տայ , այն ամենայն ազգերն որ այլ եւ այլ ժամանակ Հրէից հետ պատերազմեցան եւ զանոնք նուաճեցին , իրենք եւս ընկան նուաճուեցան : Յերոբոամ երկրորդին թագաւորութենէն սկսեալ այս ազգաց զէմ մարգարէից զրքերն լի են սոսկալի անիծիւք : Ամոս ահաւոր դատակնիքներ որոտաց Դաւիթիսի եւ Տիւրուի , եւ Ե-

դամայեցոց, Մովսրացոց, Ամնացոց եւ Փղշտացոց մատուցուած կործանումն սպանացաւ :

Յովնանու Բարդուղիւնն ի Նինուէ. — Յերորդամայ Ժամանակն տեսանք նաեւ զՅովնան մարգարէ, զորդի Ամաթեայ : Աստուած իրեն ասաց. « Ե՛լ գնա ի Նինուէ մեծ քաղաքն եւ քարոզէ հոն, որ չարութեան ազաղակնին ինձ հասաւ » : Յովնան Նինուէ երթալու վախցաւ, եւ գնաց Յուպէ (Եւփա), նաւահանգիստն նաւ մտաւ որ Աստուծոյ ձեռքէն փախչի : Բայց Աստուած ծովուն վերայ աստիկ հոգմ հանեց, մեծ մրրիկ ելաւ եւ նաւն խորտակելու վտանգին մէջ ընկաւ : Նաւավարք աստիկ վախերնէն սկսան իւրաքանչիւրն իրենց աստուածներն օգնութեան կանչել, եւ նաւն թեթեւեղանելու համար ունեցածնին չունեցածնին ծով նետել : Այն միջոցին Յովնան նաւուն խորչն քաշուած խորունկ խորունկ կընանար եւ կխորդար : Նաւապետն եկաւ զինքն արթնցուց. « Այս մինչեւ ե՛րբ պիտի խորդաս, գոչեց. ելիր դու եւս քու Աստուծոյդ աղօթք արա, որ թերեւս զմեզ մահուանէ ազատէ » : Նաւուն մարդիկն « Եկէք ասին, լիճակ ձգեմք ու իմանամք թէ որո՞ւն պատճառաւ այս փորձանքն լրանիս եկաւ » : Եւ լիճակն Յովնանին ելաւ : Եկան վերան թափեցան, « Զրուցէ՛ մեզ, ասացին, թէ ի՞նչ արած ես, ուստի՞ կուգաս, ո՞րք կ'երթաս, ո՞ր աշխարհէն ես, եւ ո՞ր փողովըղենէ » : Պատմեց Յովնան իւր յանցանքն. եւ երբոր իմացան թէ Աստուծոյ երեսէն փախել է, աստիկ վախցան. « Այդ ի՞նչ բան արեւ ես, ասացին. քեզ ի՞նչ անեմք որ հանդարտի ծովն » որ երթալով աւելի կխտովէր եւ լրանին մեծ մրրիկ կհանէր : « Բռնեցէք զիս ծովն նետեցէք, ասաց Յովնան, եւ ծովն կհանդարտի, վասն զի լաւ գիտեմ որ ինձ համար է այս մրրիկն » : Մարդիկն կլանային նաւն ցամաք դարձունել եւ չէին կրնար. որովհետեւ ծովն եւս քան զեւս կխտովէր եւ կսաստկանայր : Երբ տեսան որ ամէն ջանքերնին պարասն կ'ելնէ, ուրիշ ճար չկայ, բռնեցին զինքն ծովն նետեցին եւ արեկոծութիւնն իսկոյն խաղաղեցաւ :

Աստուծոյ հրամանաւն իսկոյն մեծ կէտ մի զՅովնան ողջ ողջ կուց. երեք օր այն խոշոր ձկան փորն կեցաւ Յովնան, եւ այսպէս ի փոր կիտին զղջացեալ սրաւ կ'աղօթէր մարգարէն առ Աստուած :

« Ի նեղութեան իմում աղաղակեցի առ Տէր Աստուած իմ, եւ յուս ինձ յորովայնե կոխոց աղաղակի իմում. յո՛ւր Տէր ձայնի իմում » :

« Ընկեցեր զիս ի խորս ւրսից ծովում, եւ զե՛ս պաշարեցին զիս » :

« Ամենայն զքօսակք քո եւ աշիք քո անցին ի վերայ իմ : եւ ասացի՝ քե մերժեցայ յացաց քոց » :

« Արդ իցե քե յաւելից հացեղ իսաճար սուրբ քո » :

« Հեղան զիմե ջուրք միկնէր յոգիս, անդունդք անհնաւ իմիկ պաշարեցին զիս » :

« Եւ ու՛ս գոչիս իմ ընդ փապարս շերակց » :

« Իջի յերկիր որոյ նիզք իւր աղիս յաւիտենից, ելցեն յապակակութեան կեակք իմ » :

« Առ իեզ Տէր Աստուած իմ ի նուաղիդ հոգւոյ իմոյ կարացի. զՏէր յիշեցի, եւ եկեացեն աղօթք իմ ի սաճար սուրբ քո » :

« Իձայն օրհնութեան եւ խոստովանութեան՝ մասնոցից իեզ պասարազ զոր ուխտեցի, եւ հասնոցից փրկութեան Տեսուն » :

Երբորդ օրն դարձեալ Աստուծոյ հրամանաւն կէսն ցամաք բերաւ զինքն եւ ողջանգամ բերնէն դուրս հանեց : Նորէն պատուիրեց իրեն Աստուած որ Նինուէ երթայ եւ քարոզէ : Գնաց Յովնան Նինուէ եւ սկսաւ անոր մի ծայրէն մինչեւ միւսն քարոզել որ « Երեք օրէն Նինուէն պիտի կործանի » : Սօսքին հաւատացին Նինուէացիք, ամէն տեղ պահք քարոզեցին եւ ի մեծամեծաց ինչեւ ցփփօքունս քուրձ հազան : Բանն նաեւ թագաւորին (*) ականջն հասաւ. մէկէն աթոռէն եկաւ, պատմութեան հանեց, քուրձ հազաւ, մօխրի վերայ նստաւ. եւ բոլոր Նինուէի մէջ քարոզ կարդալ տուաւ թէ մարդ եւ անասուն, խաչն եւ արջառ ոչ կերակուր ուտեն եւ ոչ ջուր խմեն : Ամէնքն աղաղակեցին առ Աստուած սրտի մտօք, իրենց չար ճանապարհէն եւ կեցան եւ անօրէնութեանցն վերայ զղջացին : Տեսաւ Աստուած նոցա կատարեալ զղջումն, ողորմեցաւ վերանին, իրենց յանցանացն ներեց, եւ քաղաքնին չկործանեց :

Բայց Յովնան տրամեցաւ, գնաց քաղաքին զիմացն բլրի մի վերայ նստաւ եւ այսպէս կ'ասէր Աստուծոյ. « Ո՛վ Տէր, գիտէի որ դուն զղջացողին թողութիւն կուտաս, եւ անոր համար կ'ուզէի փախչիլ, որպէս զի աշղպէս ստախօս չերեւիմ. արդ գոնէ կեանքս առ որ ազատիմ » : Նիւթական օրինակով մի Աստուած ուզեց իւր մարդարէն խրատել. նստած տեղն մի գիշերուան մէջ զգմանի մի բուսայց որ իսկոյն մեծցաւ, ուսճացաւ եւ տերեւներովն վերան շուք կ'անէր : Բայց երկրորդ առաւօտ որդ մի զրկեց որ զգմէին

(*) Կ'երեւի Եւ այս Թագաւորն Սարգանաբաղայ հայրն պիտի լինի, զոր Ս. Գրքն « Փուղ » կամ « Փուա » կ'ուզէ. եւ արտաքինք « Անակիմադարսա » կամ « Անակարսա » :

արմատէն կրծեց չորացուց : Յովնան արեւուն հրատապ ճառագայթներէն նեղուած՝ սկսաւ դգմնւոյն վերայ ցաւիլ եւ Աստուծոյ աղաչել որ մեռնի երթայ : Այն ժամանակ Աստուած եւս իրեն ասաց . « Եթէ դուն դգմնւոյ մի համար այնչափ կցաւիս՝ որ մի գիշերուան մէջ ինքիւրմէ բուսաւ եւ մի գիշերուան մէջ չորցաւ, հապա ես ի՞նչպէս այսպիսի մեծ քաղաքի մի չորորմիս, յորում հարիւր քսան հազար միայն անմեղ աղայք կան :

Յովնանու երեք օր եւ երեք գիշեր ի փոր կիտին կենալն օրինակ էր Քրիստոսի Տեան մերոյ երեք օր գերեզմանի մէջ կենալուն, ինչպէս որ ինքն իսկ կ'ասէ յայնապէս . (Մատթ. Ժ. 40) : Նախնի քրիստոնեայք եւս յօրինակ Քրիստոսի կնկարէին զձուկն կամ զՅովնան ինչպէս որ մինչեւ հիմա մնացած առաջին զարեբու արձանագրութեանց եւ հնութեանց վերայ կ'երեւի շատ տեղեր :

Ջաֆարիա, Սեղղում, Մանայեմ, Փակիա . — Յերորդամ երկրորդին յաջորդեց որդին Ջաֆարիա, եւ իրմով կատարեցաւ Աստուծոյ Յէութիւն յրաժ խոտուումն որով խոտացեր էր նմա իւր ցեղէն չորս հոգի ետեւէ ետեւ թագաւոր նրատեցունել : Հորցն չար օրինակին հետեւեցաւ Ջաֆարիա եւ վեց ամիս միայն թագաւորեց . վասնզի Սեղղում անուանով ան իրեն դէմ դաւաճանութիւն հանեց, եւ հրապարակաւ զինքն սպաննելով տեղն անցաւ : Բայց ինքն Սեղղում եւս չկրցաւ մի ամսէն աւելի վայելել իւր ոճրագործութեան դառն պտուղն . իրեն վերայ իսկ գիմեց Մանայեմ անուն ոք, Սամարիոյ մէջ զինքն սպաննեց եւ աթոռն նստաւ : Տասն տարի տեւեց Մանայեմի թագաւորութիւնն . բայց որովհետեւ մեղանչեց Աստուծոյ առջեւ, եւ Սեղղա քաղաքին բռնակցացն հետ իրեն հնազանդիլ չուղեցնուն համար շատ անգթութեամբ վարուեցաւ, Աստուած եւս իւր վերայ զըրկեց Ասորեստանեց Փռա թագաւորն, եւ շատ ստակ տալով հաղիւ կրցաւ Մանայեմ զինքն ետ դարձունել : Տասն եւմի տարի թագաւորեց Մանայեմ, եւ տեղն յաջորդեց որդին Փակիա, իրեն պէս ամպարիշտ, եւ երկու տարի միայն աթոռն կեցաւ . վասն զի Փակիե զօրապետն սպաննեց զինքն եւ տեղն անցաւ :

Ոգիաս եւ Յովնաթան, քաղաւոր Յուդայ . — Այն միջոցին որ Իսրայելի աթոռն այսպիսի արինհեղութիւններով կնկարէր, Յուդայինն իւր Ոգիաս թագաւորովն կփառաւորուէր : Ոգիաս կամ Ագարիա տասնութեց տարեկան էր երբ հօրն Ամասիային յաջորդեց, եւ անոր բարեպաշտութեանն հետեւելով ամենայն յաջողութիւն տուաւ Աստուած իրեն : Բաղմագունդ զօրքով Փղշտացւոց վերայ զիմեց, յաղթեց

եւ շատ քաղաքներ եւ ամրոցներ ձեռքերնէն առաւ . զարկաւ հալածեց նաեւ Արաբացիքն, Կարմիր ծովուն վերայ Նաբայ նաւահանգստին տիրեց եւ նորոգեց, Ամմոնացիքն նաւածեց, եւ զօրութիւնն եւ համբաւն մինչեւ Եգիպտոսի սահմանն տարածեց : Այսպիսի շքեղ յաղթութեամբք զարծաւ, եւ իւր բոլոր ուշադրութիւնն թագաւորութեանն ներքին բարեկարգ տեսչութեանն տուաւ . Երուսաղեմին պարիսպներն նորոգեց, աշտարակներով զարդարեց, ճարտարարուեստ մանգղիաներով, բաղխատներով պատեց, եւ երեք հարիւր հազար պատերազմախորձ զօրաց բանակ կազմեց պատրաստեց . իւր օրն երկրագործութիւն, վաճառականութիւն, նաւաւորութիւն, ամէն բան նոր կերպարանք առաւ ծագկեցաւ եւ հասարակաց շինութիւններով երկիրն զարդարուեցաւ : Այլ աւաղ, այսպիսի յաջողութեամբ ու փառք Ոգիասայ աչքն չլացաւ, բարձրացաւ սիրան եւ թագաւորական անունն իրեն բաւական պատիւ չհամարելով՝ քահանայական եւ քահանայապետական պատուոյն եւս ցանկացաւ, մտաւ տաճարն խնկոց սեղանոյն վերայ խունկ ծխելու, որ քահանայից որդւոց Անարոնի միայն հրամայեալ էր : Ի վուր Ագարիա քահանայապետն ութսուն քահանայիւք անվեհեր քաջութեամբ առջեւն ելաւ արդիլեց . բարկացաւ Ոգիաս, եւ ձեռքի բուրվառովն անոնց սպանացած ժամանակ մէկէն ճակատէն սկսեալ բուր մարմինն բորոտեցաւ : Այն յայտնաբարառ հրաշքով զԱստուած բարկացունելն իմացաւ Ոգիաս, սարսափեցաւ եւ ամօթապարտ ելաւ տաճարէն, դնաց քաղաքէն դուրս պալատ մի քաջուեցաւ եւ հոն մինչեւ մահն բորոտ կեցաւ, յետունուերկու տարի փառաւորապէս թագաւորելէն յետոյ :

Ոգիասայ բորոտութեամբն թագաւորութիւնն երեսի վրայ չմնաց . իւր քսանամեայ Յովնաթան որդին իրեն տեղ սկսաւ տէրութիւնն կառավարել : Հօրն մահուէնն ետքն ինքնապալու թագաւորելով՝ արար ուղղութիւն առաջի Տեան, տաճարն ամենէն մեծ դուռն շինել տուաւ, Յուդայի լեռան վրայ քաղաքներ կանգնեց եւ սահմանադուլներն թշնամեաց յարձակմանցն դէմ ամրացուց, Ամմոնացւոց յաղթեց, հարկ դրաւ վերանին, եւ բոլոր երկիրն խաղաղեցուց : Իրեն ժամանակն էր որ Միթիա, Ամոնիս, Ուսեե, Յովիլ մարդաբէք, եւ մանաւանդ մեծն Եւայի սկսան Իսրայելի եւ Յուդայի վերայ գալու չարիքն կանխաձայնել, որպէս եւ Բաբելոնի գերութիւնն եւ ի Պաղեստին դարձն, եւ Քրիստոսի Տեան մերոյ Ծնունդն, կեանքն, մահն ու երկնային վարդապետութիւնն : Մեծաւ Յովնաթան անաղօտ փառք, եւ իրեն յաջորդեց որդին Սալա :

Ամպարիտեան Աւագ. — Աքաղ հօրն ամբողջն հետ չէր ժառանգած նաեւ նորա առաքինութիւնն եւ գովելի բարեմասնութիւններն : Բնան տարեկան էր երբոր թագաւորեց , եւ Իսրայելի թագաւորաց ամպարիշտ ճամբան բռնելով՝ կուսպաշտութիւնն նորոգեց եւ ամէն տեսակ անկարգութեանց եւ մոլութեանց ետեւէ եղաւ : Իւր չար օրինակին հետեւեցաւ նաեւ բոլոր ժողովուրդն . մոռացան զԱստուած , սաստիկ բարկացուցին զինքն եւ իւր արդար վրէժխնդրութեան չանթերն իրենց վերայ դարձուցին :

Ասորոց Ռաաուն թագաւորն եւ Իսրայելի Փակեե թագաւորն իրարու հետ նիզակակցեցան , եկան Յուդայի թագաւորութեան հիւսիսակողմն աւերեցին , մինչդեռ Փղշտացիք արեւմտակողմն եւ Եգիպտացիք հարաւակողմն զօրքն կ'ջարդէին եւ ամուր ամուր տեղերուն կտրէին : Ասորիք բոլոր երկիրն գերեցին գերիցեցին , Իսրայելի թագաւորն սոսկալի ջարդ տուաւ Աքաղու զօրացն եւ գերեց անհամար բազմութիւն երիտասարդաց , կանանց եւ աղջկանց եւ անչափ աւարաւ Սամարիա կղանար - բայց Ուլղեղ մարգարէն Եփրեմի իշխաններովն եկաւ՝ յորդորեց զինքն որ իւր համարին եղբարցն ողորմի եւ զիրենք տեղերնին արձակէ : Այս զի՞նչ առաջարկութեան հաւանեցաւ Փակէէ , իւր յաղթական բանակն մարգարէին խօսքն կատարեցին , գերեաց կերակուր եւ հալուստ տուին , երիքով տարին , եւ իրենք դարձան ի Սամարիա :

Սակայն պատերազմն դեռ չէր լնացած . Իսրայելացոց եւ Ասորոց թագաւորաց մէջ հաստատուած նիզակակցութիւնն տակաւին կշարունակուէր . Փղշտացիք եւ Եգիպտացիք եւս երկիրն կկոխէին կկողոպտէին : Աքաղու ձարն հատած՝ անեղիքն չէր գիտեր . « Զարհուրեցաւ անձն նորա , կ'ասէ Եսայի մարգարէն , ինչպէս որ անտառի մէջ ծառն կշարժի ի հողմոյ » . բայց փոխանակ արածին վերայ զղջաւու , առ Աստուած դիմելու , տաճարին եւ թագաւորական գանձուն ոսկին եւ արծաթն Ասորեստանեայ Թագղարփուսդասաւ՝ կամ Նիևոս կրտսեր թագաւորին զրկեց , աղաչելով որ գայ զինքն թշնամեացն ձեռքէն ազատէ : Թագղարփ-փաղասար նոր յաղթութիւններով տէրութեան սահմաններն ընդարձակելու եւ վախն ամէն տեղ ձգելուն յարմար ամիթ գանելով զայս՝ իսկոյն երկու նիզակակցից թագաւորաց վերայ զիմեց հասաւ ի Դամասկոս , զՌատոն սպաննեց եւ բնակիչքն տնով տեղով Կիւրեւեկ կամ Իքթրիա զբրկեց : Աքաղ իսկոյն ելաւ Դամասկոս գնաց որ իւր չնորհակալութիւնն յաղթականին յայտնէ . եւ մեհնի մի մէջ Մոդոֆայ կուց սեղանոյն շատ հաւնելով՝ օրինակն Ուրիա քա-

հանայապետին զրկեց , հրամայելով որ իսկոյն անոր նման տաճարին մէջ շինել տայ հանգերձ ուրիշ շատ փոփոխութիւններով : Վատ քահանայապետ փոխանակ ընդդիմանալու՝ կատարեց թագաւորին ամպարիշտ հրամանն , որով եւ Աստուծոյ տաճարն պղծեցաւ , Սողոմոնին կանգնած պղնձեղջակիզաց սեղանոյն տեղն Մողոթայ սեղանն զբրուեցաւ : Այնուհետեւ Աքաղ բոլորովին զԱստուած մոռանալով՝ տաճարին սրահին մէջ զոհ կմատուցանէր կոռց եւ կ'ասէր . « Ասորեստանեայց Աստուածներն զօրաւոր են , անոնց այստե՛հաւ զոհեմ , որպէս զի ինձ օգնեն » : Այսչափ ամպարըշտութեամբ եւս զոհ չեղաւ Աքաղ . տաճարին դռներն փակել տուաւ , երուսաղեմի ամէն անկիւնն եւ Յուդայաստանի ամենայն քաղաքաց մէջ սուտ աստուածոց սեղաններ եւ բարձրաւանդակներ կանգնել տուաւ , եւ իւր որդւոց մին եւս ողջակէզ արաւ կուց :

Ի պատիժ եւ ի վրէժխնդրութիւն այսչափ անօրէնութեանց՝ Թագղարփ-փաղասարին քաջայաղթ զօրքն Աքաղին վերայ դարձուց Աստուած . եկան ասոնք Յուդայի երկիրն , քանդեցին կողոպտեցին . Թագղարփ-փաղասար իրեւ տէր եւ աշխարհակալ մտաւ Երուսաղեմ , եւ Կարմիր ծովուն վերայ Նշար նաւահանդիսան գրաւելով՝ Հրէից Ափրիկէի եւ Հնդկաստանի հետ ունեցած վաճառականութիւնն ջնջեց , եւ այսպէս լի աւարաւ եւ երկրակալութեամբ դարձաւ իւր մայրաքաղաքն ի Բաբելոն : Այնչափ աստուածատար հարուածոց վերայ չկրցաւ Աքաղ ապրիլ եւ անդեղջ մեռաւ , ատելի իւր ստեղծողին , ատելի նաեւ իւր ժողովրդեան՝ որ թագաւորաց գերեզմանն թաղուելու անարժան համարեցին զինքն : Այգէ՛կ որ տանըմեց տարի միայն տեսեց իւր նախատալից թագաւորութիւնն եւ ոչ աւելի : Իրեն յաջորդեց 25 տարեկան որդին Եզեկիա :

Եսայի մարգարէ. — Չորս մեծ մարգարէից առաջինն , Ամովսամինն (որդի Ամովսայ) Եսայի , եղբօրորդի էր Ամասիա թագաւորին Յուդայ ըստ հին աւանդութեան , որ եւ յայտնի կ'երեւի ի յարաբերութեանց զոր ունեցաւ նա միշտ ընդ արքունիս Յուդայ , Ողիաս , Յովթամ , Աքաղ , Եղեկիա եւ Մանասէ թագաւորաց ժամանակն : Դարձեալ եւ իւր զբրուածքին զարդարուն , պերճախօս եւ բազմահմուտ ոճէն կ'իմացուի որ ընտիր զաստիարակութիւն առած է : Մարգարէութեան պաշտօնին կոչումն այսպէս կ'պատմէ ինքնին . « Ողիա թագաւորին մեռած տարին տեսայ զԱստուած որ « բարձր ամբողջ մի վերայ նստած էր , եւ տաճարն լի էր « փառօք : Չորս կողմն վեցթեւեան սերովքէք կային , որ եր- « կու թեւով երեսնին կծածկէին , երկուքով ոտքերնին եւ

« մնացած երկուքով կթռչէին եւ կ'աղաղակէին . Սուրբ
« Սուրբ , Տէր զօրութեանց , լի է ամենայն երկիր փառօք
« նորա : Սերովբէից այս աղաղակին ձայնէն զոններն բայ-
« ուեցան , բոլոր տաճարն լի եղեւ ծխով , եւ ես ասացի . Վա՛յ
« ինձ , ես այր տառապեայ եմ , պղծաշուրթն ժողովրդեան
« մէջ բնակած եմ , եւ զՏէր զօրութեանց աչքովս տեսի :
« Այն ժամանակ սերովբէից մին ձեռքի ունեւորն սեղանէն
« կայծ մի առաւ բերաւ բերանս զրաւ եւ ասաց . Ահա այս
« որ չրթունքդ դպաւ՝ անօրէնութիւններդ պիտի հանէ , եւ
« մեղքերդ սրբէ : Եւ լսեցի Աստուծոյ ձայնն որ կ'ասէր .
« Զօ՞վ զրկեմ , կամ ո՞վ երթայ այն ժողովրդեան : Եւ ես
« պատասխանեցի . Ահա ե՛ս , զիս զրկէ : Եւ Աստուած՝
« Գնա՛ , ասաց » :

Այն ժամանակէն սկսաւ Եսայի մինչեւ իւր մահն ծանու-
ցանել ժողովրդեան եւ թագաւորաց նորա՝ երկնից պառ-
գամներն , այնպիսի վսեմ՝ , պերճ եւ ազգու բարբառով՝ որ
մարդարեւից պարագլուխ զինքն կհանպիսացունէ : Իրմէ ետե-
ւի մարգարէք ստէպ իրմէ վկայութիւն կ'առնուն , մանա-
ւանդ Երեմիա . նոյնպէս նաեւ Նոր կտակարանին մէջ ստէպ
կյիշուին իւր անունն եւ խօսքերն . հարիւրաւոր տարի յա-
ռաջ կտեսնէր Մեսայիսն զայն եւ յայտնապէս կ'աւետէր
զայն անօրէն Աքաղին առջեւ՝ յոյս եւ վստահութիւն ազդե-
լով ամենեցուն յոգործութիւնն Աստուծոյ . « Ահա կոյսն
յղացի , կ'ասէր , եւ ծնցի որդի եւ կոչեացին զանունն նորա
Էմմանուէլ » : Գրեթէ հարիւր քսան տարեկան էր եւ դեռ
չէր դադարեր Աստուծոյ պատգամներն որոտալ յաւանջս
խառախրաւ ժողովրդեանն , եւ մանաւանդ ամպարիշտ թա-
գաւորին Մանասէի , որ չկարելով գիմանալ մարգարէին կըշ-
տամբանացն եւ սպառնացած գերութեանն , անգլխարար
սղոյել տուաւ ծերունազարդ մարգարէն , ինչպէս կ'աւան-
դի : Թէ որ արտաքին մատենագրաց հետ նկատողութեան
առնուածք զԵսայի՝ կրնամք ըսել թէ Հրէից Գեմատիւնէն
է , ինչպէս կկոչէ Գրոտիոս :

Փակէէ եւ Ավսէէ քաղաւո՛րք Բաբելոն . — Փակէէ որ Փա-
կիան սպաննելով աթոռն յափշտակեր էր , քսանեւութ տարի
պահեց զայն : Իւր նախորդաց ամպարչտութեան հետեւելուն
համար՝ Աստուած եւս զինքն թագաւոր-փաղասարին մատ-
նեց , որ Գալիլիայէն շատ քաղաքներ առաւ եւ Նեփթաղիմի
բոլոր երկրին տիրեց : Այն միջոցին Ովսէէ դաւաճանու-
թեամբ սպաննեց զՓակէէ եւ տեղն անցաւ :

Կործանումն քաղաւորութեան Բաբելոնի . — Երբոր Ովսէէ
եւս մեղանչեց Աստուծոյ առջեւ , եւ ժողովուրդն չդարձաւ
անօրէնութեան ճանապարհէն , Աստուած մերժեց զիրենք՝

մարգարէից բերնովն ահաւոր պատգամներ տալով նոցա ,
բայց դարձեալ չզգաստացան : Այն ժամանակ թագաւոր-փա-
ղասարին յաջորդն Սաղմոնասար՝ Ասորեստանեայ թագա-
ւորն , գունդազուեղ զօրօք եկաւ յաղթեց եւ անդեղջ , ան-
ապաշաւ , ապերախտ ազգին վերայ հարկ դրաւ . բայց իմա-
նալով որ Ովսէէ օգնութիւն կ'ուզէ Եգիպտացւոց Սոլա
թագաւորէն (ըստ արտաքնոց Սեղեֆոս), որպէս զի խոստա-
ցած հարկն չտայ , նորէն եկաւ Սաղմոնասար , երեք տարի
Սամարիան պաշարեց առաւ , ժողովրդեան մի մասն ջարդեց ,
մնացածն եւս իւր շղթայակապ թագաւորին հետ դերի տա-
րաւ Ասորեստան , որով եւ Բաբելոնի թագաւորութիւնն կոր-
ծանեցաւ երկու հարիւր քառասուն եւ չորս տարիի չափ
տեւելէն յետոյ :

Յայնժամ ապա սկսաւ Ովսէէ մարգարէն սրտառուչ եւ
եղերական ձայնիւ զոչել . « Մոռացաւ Բաբելոն իւր արարիչն ,
ընկղմեցաւ Բաբելոն , արդ այժմ ազգաց մէջ իբրեւ անպի-
տան անօթ մի եղաւ . արդ յիշէ Տէր նոցա անիրաւութիւնքն
եւ անիրաւութեանց վրէժ ինչդէ , վասն զի իրենք զէպի
Եգիպտոս դարձան , եւ Ասորեստանեայց մէջ պղծութիւն
ուսեան : Հասած են վրէժինգրութեան օրերն , հասած են
հատուցման օրերն , եւ պիտի չարչարուի Բաբելոն իբրեւ
այսակիր մարդ մի . . . : Պանդուխտ պիտի լինին Ծաւերնի
(Սամարիոյ) ընակիչքն , իրենց սեղաններն փռւն եւ տատակ
պիտի բուսնին , եւ լերանց պիտի ասեն թէ ընկէք մեր վե-
րայ , եւ բլրոց թէ ծածկեցէք զմեզ . . . » :

Սամարացիք . — Սաղմոնասար ուզելով Բաբելոնացւոց երկ-
րին աշխարհակալութիւնն բոլորովին հաստատել ի Բաբելոնէ
ի Քոռայ , յԱյսայ յեւրաքայ եւ ի Սեփարադիւնայ գաղթական-
ներ յուղարկեց որ եկին բնակեցան ի Սամարիա եւ յայլ
քաղաքս , փոխանակ որդւոցն Բաբելոնի :

Բայց երկիրն երկար ժամանակ անբնակ մնայի մնալուն
համար՝ վայրենի զաղանք եւ առիւծունք մէջն չառցեր էին
եւ այս նորեկ գաղթականներն կ'ուստէին . որոնք կարծելով
թէ Բաբելոնացւոց աստուածն չպաշտելուն համար է այս ,
Ասարսոն կամ Ասորդան թագաւորէն խնդրեցին որ իրենց
քահանայ մի զրկէ՝ Հրէից Աստուծոյն պաշտօնն նոցա սով-
րեցունելու համար : Ասարսոնն խնդիրքնին կատարեց , եւ
այն ժամանակէն սկսաւ ճշմարիտ Աստուծոյն պաշտօնն սուտ
աստուածոց պաշտամանց հետ խառնուիլ : Այս գաղթակա-
նաց զխաւոր քաղաքն եղաւ Սամարիա , որով եւ կոչուե-
ցան Սամարացիք :

Կ'երեւի թէ շատ չանցաւ ճշմարիտ Աստուծոյն պաշտօնն
ընդունեցան Մովսիսի հնգամատենին հետ . եւ երբ Հրեայք

գերութենէ դառնալով սկսան տաճարն շինել, Սամարացիք ուղեցին նոցա օգնել, բայց Հրեայք յանձն չառնելով մէջերնին մեծ հակառակութիւն եղաւ եւ անհաշտ ատելութեան դարձաւ, եւ շատ կռուոց եւ մասնութեանց եւ արիւնհեղութեանց պատճառ եղաւ: Այս ատելութիւնն կտեւէր մինչեւ ի Բրիտոս, ինչպէս յայտնի է յԱւետարանէն. եւ կտեւէ եւս մինչեւ ցայսօր՝ ընդ մէջ Հրէից եւ Սամարացւոց, որ այժմ հաղիւ 600—700ի կհասնին:

Սամարացիք եւս իրենց տաճար մի ունէին շինած Գաւրիլիւ լիբան վերայ, ուր կպաշտէին զԱստուած. ունէին նաեւ իրենց քահանայապետ եւ քահանայ որ իրենք զիրենք Ահարոնէ իջած կհամարէին: Հիմա եւս զեռ Գարիգիւմ լեռն իրենց ուխտատեղի է, թէ եւ տաճարն՝ երուսաղեմայ տաճարին պէս կործանեալ է ի կայսերաց:

ԳԼՈՒԽ ԺԸ.

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՏՈՎԲԻԹԱՅ

Բարեպաշտութիւն եւ եղբայրսիրութիւն Տովբիթայ. — Աչքն կկուրայ. իւր համբերութիւնն. — Խրատք Տովբիթայ առ որդին իւր. — Ճանապարհորդութիւն Տովբիթայ ի Շուգաւ. — Ամուսնութիւն Տովբիթայ. — Դարձ Տովբիթայ, եւ հօրն աչաց բացուիլն. — Ռախայէլ հրեշտակ. — Մահ Տովբիթայ:

Բարեպաշտութիւն եւ եղբայրսիրութիւն Տովբիթայ. — Սաղմանասարայ իւր Նինուէ մայրաքաղաքն գերի տարած Իսրայելացւոց մէջ էր նաեւ Տովբիթ: Իւր սրտաշարժ պատմութիւնն զեղեցիկ օրինակ է աստուածապաշտութեան, համբերութեան եւ անձնանուէր եղբայրսիրութեան:

Տովբիթ Նեխիաշիւի ջեղէն էր. պղտիկուց ի վեր երեւելի եղած էր իւր կենդանի հաւատքովն եւ առատ ողորմածութեամբն: Յերոքովմայ ոսկի երնջոց երկրպագութիւն ընողներէն կփախէր. երուսաղէմ կ'երթար զԱստուած պաշտելու, երկիւղածութեամբ անոր պատուիրաններն կպահէր, եւ չկար նեղութիւն եւ ուրախութիւն որ զանոնք մոռցունել տար իրեն: Իւր Աննա կնոջն որդի մի ունեցաւ Տուքիա անուն, եւ մատղաշ հասակէն սովորեցուց անոր Աստուծոյ վախնալ, մեղքէ փախչիլ եւ բարիս գործել:

Սամարիոյ ամուսնելովն երբ Նինուէ գերի գնաց, այն տեղ եւս իւր զերեկից եղբարցն չար օրինակին չհետեւեցաւ, եւ իւր ճշմարիտ Աստուծոյն դարձեալ պաշտեց. ասոր փոխարէն Աստուած եւս զինքն Սաղմանասարին սիրելի արաւ,

եւ գերութենէ ազատեց: Այս ազատութիւնն դարձեալ իւր եղբարց օգտին կգործածէր Տովբիթ. ամենուն բարիք կ'անէր, ամենուն ողորմութիւն կրամնէր. «Հացս քաղցեւոց կուտայի, կ'ասէ», եւ հագուստս մերկոց, եւ երբ աղգայիններէս մէկն կտեսնէի մեռած եւ պարսպէն զուրս նետուած, կ'երթայի կթաղէի»: Բայց երբ Սաղմանասարայ որդին եւ յաջորդն Սենեքերիւմ՝ Յուդայի երկրէն յաղթուած փախաւ եկաւ, Իսրայելացւոցմէ ոխն ուզելով անուէլ սկսաւ զանոնք նեղել եւ մէջերէն չատերն կմեռցունէր պատուիրելով որ անթաղ նետուին: Տովբիթ կ'երթար զանոնք կթողովէր եւ կտանէր կթաղէր: Բայց Սենեքերիւմ կ'իմանայ եւ կհրամայէ որ զինքն բռնեն մեռցունեն: Տովբիթ կփախչի, կեանքն կ'ազատէ. կ'ազատին հեան նաեւ կինն եւ որդին, բայց բոլոր ստացուածքն յարքունիս կգրաւ Սաղէկ որ յիսուն օրէն Սենեքերիւմն Աղրաւնիւք եւ Սանաասար որդիքն զինքն կ'ըսպանեն, Հայաստան կփախչին, եւ նոր թագաւորին (Սուրդակայ) տակաւապետ եւ սիրելի լինելով Ափիսարոս Տովբիթայ եղբորորդին՝ հօրեղբօրն համար կբարեխօսէ, եւ կը զանայ Տովբիթ ի Նինուէ:

Աչքն կկուրայ. իւր համբերութիւնն. — Վերան շատ չանցաւ, մեծ տօնի մի օր փառաւոր հացկերոց թարաւ Տովբիթ, եւ կերակուրի նստելով երբոր տեսաւ իւր զիմացն բազմապատիկ խորտիկներ, «Գնա, ասաց որդւոյն, եւ մեր աղքատ եղբարցմէ զո՞ եւ զանեա ա՞ն բեր, եւ ես քեզ կսպասեմ»: Հնազանդեցաւ պատանեակն հօրն հրամանին, ելաւ զնաց եւ դարձաւ իմացուց որ հրապարակին մէջ Իսրայելացի մի տեսեր է մեռեալ: Իսկոյն Տովբիթ սեղանն թողուց, գնաց առաւ տուն բերաւ, որպէս զի արեւն մանելէն յետոյ գիշերն թաղէ զայն: Լուացուեցաւ, վերստին սեղան նստաւ, արքա՝ մութեամբ կերակուր կ'ուտէր, եւ Ամուլս մարդարէին այս խօսքն միտքն բերելով որ Իսրայելացւոց համար «Դարձցին տարեկանք ձեր ի սուգ, եւ ամենայն ուրախութիւնք ձեր ի տրամութիւն» ասեր էր, աստիկ լացաւ: Եւ երբ արեւն մտաւ, գերեզման փորեց եւ մեռելն թաղեց: Բայց աղգաւ կաններն զինքն կմեղադրէին եւ «Մեռնէլէն իսկ չվախնար, կ'ասէին, այս բանիս համար զեռ նոր հալածուեցաւ, եւ դարձեալ եկեր զիսկներն կթաղէ»: Չէին գիտեր որ Տովբիթ աւելի Աստուծոյն կվախնար քան թէ թագաւորէն, եւ նորա անիրաւ հրամանին համար չէր կրնար առ ընկերս իւր եւ առ եղբարս ունեցած պարտքն չկատարել: Սակայն Աստուած ուզելով որ նորա համբերութիւնն օրինակ լինի աշխարհի, թողուց որ Տովբիթ իւր այս անվարձ եղբայրսիրական ծառայութեան փոխարէն աչքն կորսնցունէ: Նոյն

զիշերն թաղումէն երբոր կգաւնայ, որովհետեւ ըստ օրինաց պղծեալ կհամարուէր, գաւթին պատին քով կպատկի կքընանայ եւ երեսն չծածկեր. եւ որովհետեւ հոն առաստաղին մէջ ճնճղուկներ կան եղեր՝ տաք տաք խեղճին աչքերուն մէջ կծրուն եւ աչքերն կկուրնան: Բժիշկներուն շատ ստակ կերուց Տովբիթ, բայց օգուտ չտեսաւ, եւ այնպէս աղքատացաւ որ մինչեւ հարկ եղաւ Աննա կնոջն մանած կտաւ լոյն ապրիլ: Անգամ մի Աննային մանածն դնողներն իրեն ուլ մի պարգեւ տուին. երբոր Տովբիթ կենդանուոյն մայելլու ձայնն առաւ՝ կարծելով թէ կինն գողցեր բերեր է զայն, սկսաւ հեան կռուիլ եւ ստիպել որ տանի տիրոջն դարձունէ, եւ «Գողու՛նի բան չեմ կարող ուտել» կկանչէր: Հազիւ կրցաւ նա համոզել զինքն որ գողունի չէր, այլ իրեն պարգեւ տուեր էին, եւ կիրք եղնելով բերանն բացաւ եւ զրժգոհւով «Ո՛ւր են, սաաց, այնչափ արած ողորմութիւնքդ եւ արգարութիւնդ. ա՛յս պիտի լինէր նոցա արգասիքն»:

Այս գաւն գանդատանաց վերայ արտմեցաւ Տովբիթ, հառաչեց, սիրան խռովեցաւ, եւ արտասուօք սկսաւ աղօթել առ Աստուած, եւ «Լա՛ւ է ինձ մեռանիլ քան զայս կեանս իմ» ասելով՝ կ'աղաչէր որ հողին աճու եւ զինքն վշտազին եւ նախատալից կեանքէն ազատէ: Մանաւանդ որ զեռնոյն օրն լսեր էր Մարաց Եկրասան քաղաքն բնակող Հոսեոսի ազգականին Սառա աղջկան գլխուն եկած աղետալի դիպումն. վասն զի այս տարաբաղդ աղջկին եօթն անգամ կարգուեր էր, եօթն անգամ եւս հարսանաց առաջին գիշերն Ազնոյ անուն սատանան իւր փեսան խեղդեր էր, որով եւ խեղճ աղջկան անունն աւրուեր էր. եւ երբ անգամ մի բանի մի համար աղախիններն կցանդիմանէր, նոքա եւս նախատելով զինքն ասեր էին. «Եօթն հողի խղզեցիր, երանի՛ թէ նոցա հեռ դուն եւս մեռնէիր եւ ձեռքէդ ազատէինք»: Այս նախատալից խօսքին վերայ աղջկին սատակ տրամելով կ'ուզէր ինքնզինքն խեղդել. բայց մտածելով որ ի՛նչ մեծ ցաւ պիտի պատճառէ ծնողացն արտին իւր այս յուսահատական դործն, առ Աստուած դիմեց, եւ «Նայեա՛ առ իս եւ ողորմեա ինձ» աղաղակելով բոլորով սրտիւ աղաչեց առ նա որ եթէ իւր մահն չուզէր՝ զինքն այս անտանելի նախատիքէն ազատէ: — Երկու վշտացելոց աղօթքն եւս լսելի եղին առաջի Աստուծոյ, որ Ռաֆայէլ հրեշտակապետին ձեռքով երկուքին խնդիրքն եւս կատարեց, ինչպէս պիտի տեսնեմք:

Խրա՛մ Տովբիթայ առ որդին իւր. — Նոյն օրն յիշեց Տովբիթ որ Մարաց Հոսեոս քաղաքն բնակող իւր Գաբայէլ աղաղականին ատենօք տասն քանքար արծաթ փոխ տուեր

էր. եւ մահն մտակած տեսնելով՝ մտածեց որ որդին Տուրիան կանչէ (որ քսան տարեկան երիտասարդ մի եղեր էր), խրա՛մ զինքն եւ այն ստակին բանն եւս խնայունէ: Ուստի քոյն առաւ զնա, եւ այս զեղեցիկ խրատներն խօսեցաւ.

«Որդեակ իմ, ասաց, երբ մեռնիմ՝ զիս քաղէ, եւ մի՛ անարգեք կամ երեսի վերայ մի՛ ձգեք զմաքդ, այլ բոլոր կեանքդ զինքն պատուես, ամէն ուզածն անես եւ երբեք զինքն չսրսմեցունես, մտածելով որ շատ ցնդաւիւն քաւած է քեզ համար. եւ երբ մեռնի՛ նոյն շրթին մէջ զինքն եւս կեսս քաղես:

«Եւեհե՛նի մէջ օր մի չանցնի որ մեռնաս զՏէր Աստուծոյ. մեղ մի՛ գործեր, Աստուծոյ պատկաւներն պահէ, յամենայն կեանս քո արդար եղի, անխաւաքան համբան մի՛ երբար, վասն զի եթէ քեզմարտիւն եւ արդարաւոր կեանս՝ ամենայն գործք քո յաջող կ'երթան:

«Յրեւիցդ առաւ ողորմութիւն տու, աղա՛ւտ երբեք երեսդ մի՛ դարձուներ, որպէս զի Աստուած եւս քեզդ իւր երեսն չդարձունէ: Ունեցածիդ համեմատ տու ողորմութիւնդ. եթէ շատ ունիս՝ շատ տու, եթէ սակաւ՝ սակաւ:

«Ողորմութիւն անելու մի՛ ուշադար, վասն զի զանաւար իս զանձեցես քեզ կենացդ վերջին օրուան համար, զի ողորմութիւնք փրկեն ի մահուանէ, եւ ոչ քան մտնել ի խաւարն: Պարգեւք բարիք եւ ողորմութիւնք ամենեցուն որ առնեն զնա առաջի Աստուծոյ:

«Քարի վարձ ունեցիր, որդեակ իմ, եւ ողջախոս եղիր. օտար ազգէ քեզ կ'ին չառնուս, այլ ի զաւակէ հարց բոց:

«Որդեակ իմ, եղբարդ սիրէ, անոնցմէ երես մի՛ դարձուներ:

«Փախիր յամբարաւանութենէ եւ ի պղծութենէ, վասն զի առաջինէն կորուստ եւ խռովութիւն, եւ երկրորդէն պակասութիւն եւ կարօտութիւն կ'ծնանի:

«Վարձկանի վարձք բով մի՛ պահեր, այլ կասո՛ւ առժամայն:

«Զգոյ՛ քե, որդեակ, յամենայն գործս քո, եւ քե խրատեալ յամենայն կեանս քո, եւ այն բանն որ դուն չես ուզեր՝ դուն եւս ուրիշին մի՛ աներ:

«Երբեք այնչափ զինի չխմես որ զինովնաս:

«Հացեղ քաղցելոց տա, հանդերձեղ մեղցոց, եւ ի՛նչ որ քեզմէ աւելցայ՝ ողորմութիւն տու:

«Խելացի մարդէն խորհուրդ հարցուր, եւ քեցա տուած օգտակար խորհուրդն երբեք մի՛ արհամարհեր:

«Յամենայն ժամ օրհնեցես զՏէր Աստուծոյ քո, եւ իրմէն խնդրես որ ինքն ուղղէ քո համբաղ եւ ամենայն գործքդ յաջողէ:

« Եւ առ ի, որդեակ իմ, յիշէ միշտ այս պատուիրաններս զորս պատուիրեմ քեզ, եւ արեւոյ չմոռնիս անոնք »:

Այս բարի խրատներէն եւ յորդորանքներէն յետոյ, — զոր ամենայն բարի ծնողք պարտական են իրենց որդւոց տալ, եւ նոցա մատուցել հասակէն արտերնուն մէջ զանոնք դրօշմել՝ իրբեւ իրենց կենաց մի մի անմոլար առաջնորդ, — Տովբիթ խնայուց իւր որդւոյն որ ժամանակաւ Մարաց Հոգաւ քաղաքն բնակող իւր Գարայէլ աղգականին տան քանքար փոխ տուեր էր. եւ պատուիրելով իրեն որ երթայ այն ստակն առնու, « Մի՛ երկնչիր, որդեակ իմ, ասաց, զի աղքատացաք յոյժ. ինչքդ եւ ստացուածքդ կշատնան թէ որ Աստուծոյ վախնաս, մեղքէ հեռանաս, եւ Աստուծոյ հաճոյքն կատարես: Գնա՛ ուրեմն, հաւատարիմ մարդ մի գտիր որ հետդ գայ ճամբան ցուցանէ քեզ »:

Ճանապարհորդութիւն Տուբիա ի Հոգաւ. — Տուբիան գնաց որ վարձով ուղեցոյց մի գտնէ եւ Ռափայէլ հրեշտակապետին հանդիպելով՝ առանց անոր ո՛վ լինելն գիտնալու, « Կրնա՞ս հետս Մարաց Հոգաւ քաղաքն գալ, ասաց. ճամբուն տեղեակ ես: — Հետդ կուգամ, պատասխանեց հրեշտակն, ճամբուն տեղեակ եմ եւ Գարայէլն կճանաչեմ: — Ինչ մի դուն հոս կեցիր, ասաց անոր Տուբիա, մինչեւ որ երթամ հօրս հարցունեմ: — Գնա՛, բայց մի՛ ուշանար » կրկնեց հրեշտակն Վազեց պատմեց Տուբիա հօրն. Տովբիթ ուղեց որ քովն գայ նա, որպէս զի հետն խօսի եւ ո՞ր ազգէ լինելն իմանայ: Ներս մտաւ հրեշտակն, իրարու ողջոյն տուին, եւ Տովբիթ՝ « Եղբայր, ասաց, պատմէ ինձ թէ մեր ո՞ր ցեղէն ես »: Եւ երբ իրմէ հասկացաւ թէ Անանիայի որդին Ագարիան է, շատ ուրախացաւ, վասն զի Անանիան լաւ կճանաչէր, խոստացաւ նմա օրն դրամ մի վարձք, որդւոյն կերածին չափ կերակուր, եւ եթէ շղջ առողջ որդին ետ դարձունէ՝ աւելի վարձատրութիւն մի եւս անէ: Հաւանեցաւ հրեշտակն, եւ Տովբիթ որդւոյն պատուիրեց որ ճանապարհի պատրաստութիւն տեսնէ: Երբոր պաշարն պատրաստեց Տուբիա, օրհնեց զինքն Տովբիթ, « Այս մարդուն հետ գնա դու, որդեակ, ասաց, այլ որ բնակեալն է ի յերկինս Աստուծո՛յ յաջողեցէ՛ զճանապարհ ձեր, եւ հրեշտակ նորա ուղեկից լիցի ձեզ »: Երկուքն ճամբայ ելան գնացին, Տուբիային չունն եւս հետերնին գնաց:

Բայց հազիւ թէ պատանեակն տունէն մեկնեցաւ, եւ ահա մայրն սկսաւ լալ եւ ասել Տովբիթին թէ « Ինչո՞ւ համար որդիս զրկեցիր. ինքն էր մեր ծերութեան ցուպն. երանի՛ թէ այն ստակն երբեք ունեցած չլինէիրք եւ որդեակնիս հոս քովերնիս մնար, վասն զի Աստուծոյ մեղի պատրաս-

տածն բաւական է մեզ: — Մի՛ լար, մի՛ արամիր, քոյր, ասաց Տովբիթ. ողջ առողջ կգտանայ մեր որդեակն եւ աչքդ կտեսնեն զայն, վասն զի նորա բարի հրեշտակն իրեն կ'առաջնորդէ, ճամբան կ'յաջողէ, եւ ողջութեամբ հոս կգտանայ նորէն: Համոզուեցաւ միտիթարուեցաւ Աննա, եւ լալէն դադարեցաւ:

Իսկ անդին ճանապարհորդներն Տիգրիս գետին եզերքն հասան, զիւերն հոն անցուցին, եւ Տուբիա ոտքն երկնցուցած լուացած ատենն յանկարծ խոշոր ձուկ մի վերան ցատքեց եւ կ'ուզէր զինքն կլանել: Սոսկաց Տուբիա, բայց հրեշտակն քաջալերեց զինքն, « Բռնէ՛ ցամաքն հանէ, ասաց, փորն բաց, սիրտն, լերդն եւ լեզին հանէ եւ զգուշութեամբ պահէ »: Ասածին պէս արաւ պատանեակն, եւ ձուկն խորովեցին կերան, եւ ճամբանին յառաջ տանելով Մարաց Եկրատան մայրաքաղաքին մօտ հասան: Տուբիային հետաքրքրութիւնն շարժեցաւ հարցուց հրեշտակին. « Ագարիա եղբայր, որո՞ւն համար ձկան սիրտն, լերդն եւ լեզին պահեցինք: — Երբոր ոք դեւ ունենայ, պատասխանեց Ագարիա, այս սիրտն եւ լերդն առջեւն կծխեն, եւ ոչ եւս կղիւււհարի. իսկ երբ մէկուն աչքին լոյսն պակասած է, այս լեզին որ քսէ կրժշկուի »: Ասով չէ թէ ասել կ'ուզէր թէ ամէն զիւահարի կամ կուրի դեղ է ձկան լերդն եւ լեզին. այլ թէ այն ձկանն՝ զոր Տուբիա բռնեց, զեղ պիտի լինէր Աստուծոյ մասնաւոր հրաշքովն, ինչպէս պիտի տեսնեմք:

Ամաւսութիւն Տուբիա. — Եկրատան չմտած, հրեշտակն ասաց պատանւոյն. « Եղբայր, այսօր քու աղգականիդ Հոգաւուէլայ քով պիտի հանգչիմք, Սառա անուռով բարի, բղգաստ եւ իմաստուն աղջիկ մի ունի, կ'ուզե՞ս խօսիմ հետն որ քեզ կին տայ զայն, որ եւ քեզ կ'իշխայ, որովհետեւ դու միայն մնացած ես նորա ցեղէն: — Եղբայր Ագարիա, պատասխանեց պատանեակն հրեշտակին, ես այնպէս լսած եմ որ այն աղջիկն եօթն մարդու տուեր են, եօթն եւս առագաստին մէջ մեռեր են. ես հօրս մէկ հատիկ զաւակն եմ, կ'վախնամ որ եւ ես առաջնոց պէս կ'մեռնիմ եւ հայրս եւ մայրս ցաւօք զերկզման կ'իջնուանեմ. խեղճերն ուրիշ որդի եւս չունին որ զիրենք թաղէ: — Դուն դեւին համար ամենեւին հոգ մի աներ, ասաց հրեշտակն. յիշէ հօրդ պատուէրն որ ապսպրեց քեզ ազգէդ կին առնուլ. ա՛ռ այս աղջիկն քեզ կնութեան, եւ առագաստ մտած ատենդ ձկան լեարդն եւ սիրտն կրակին վերայ զիր ծխէ. դեւն անոնց հոտն առնելուն պէս՝ անդէն կ'վախչի կ'երթայ եւ յախտեան չգառնար: Այն ժամանակ երկուքնիդ մէկտեղ աղօթք արէք Աստուծոյ, նորա ողորմութեանն ապաւինեցէք, եր-

կուքնիդ եւս կ'ապրիք եւ որդիս եւս կ'ունենաք »։ Այս որ լսեց Տուբիա՝ աղջկան վերայ դուրս ունեցաւ եւ ոգին նորա սիրովն կապուեցաւ ։

Եկբատան որ մտան , շիտակ գնացին Հռազուէլին տունն իջան . առջեւնին ելաւ Սառա , ողջունեց զիրենք եւ առաւ ներս տարաւ ։ Հռազուէլ զիրենք տեսնելուն պէս՝ դարձաւ իւր Հեղնա կնոջ , « Կտեսնե՞ս , ասաց , այս պատանեակն ի՞նչպէս Տովբիթ եղբորորդւոյս կնմանի » . եւ հարցուց իրենց , « Ուստի՞ էք , եղբարք » . պատասխան տուին , « Եինուէ գերի տարուած Նեփթաղիմայ որդւոյմէն եմք : — Մեր Տովբիթ եղբայրն կճանաչէ՞ք : — Կճանաչեմք : — Ի՞նչպէս է , լա՞ւ է : — Լաւ է » . եւ Տուբիա ասաց , « Հայրս է » : Այն որ լսեց Հռազուէլ՝ ցատքեց հեան պագտուեցաւ , ուրախութենէն լացաւ , օրհնեց զինքն եւ « Բարւոյ եւ բարեբարի հօր որդի ես » , ասաց . եւ երբ խնայաւ թէ Տովբիթայ աչքն կուրցեր են՝ լացաւ , եւ Հեղնա կինն եւ Սառա դուստրն եւս շատ տրտմեցան : Առին զիրենք հանդուցին , խոյ մի մորթեցին եւ տեսակ տեսակ կերակուրներ շինեցին առջեւնին հանեցին : Տուբիա չուզեց բերանն բան գնել մինչեւ որ Հռազուէլ չխոստանայ իւր Սառա դուստրն իրեն կին տալ ։ Հռազուէլին միտքն գալով մեռած իւր եօթն փեսաներուն դառն յիշատակն , սարսափեցաւ , եւ երբոր ինչ ասելիքն չէր գիտեր , « Մի՛ վախ՛ար , ասաց իրեն հրեշտակն , աղջիկդ տուր պատանւոյս կնութեան , որովհետեւ իրեն պահուած է այն , եւ նորա համար իսկ է որ ոչ ոք անոր փեսայ կըրցաւ լինել : — Արդ կ'իմանամ , պատասխանեց Հռազուէլ , որ Աստուած աղօթքս լսելով զքեզ հոս յուղարկեց , որպէս զի աղջկիս ըստ օրինաց Մովսիսի՝ իւր աղգականին հետ կարգուի » : Յետոյ Սառային աջ ձեռքն առաւ , Տուբիային աջ ձեռքն տուաւ եւ ասաց . « Աստուածն Աբրահամու , Իսահակայ եւ Յակոբայ ձեր հեան լինի , ինքն զձեզ միացունէ եւ օրհնէ » : Մուրհակօք հարսանեաց դաշինքն կնքեցին , եւ սկսան ուտել , խմել եւ ուրախանալ : Յետոյ մայրն առաւ աղջկին առագաստն տարաւ . Սառա զլիսուն եկած թշուառութիւններն միտքն բերելով կուլար , մայրն եւս նորա արցունքն սրբելով « Սիրտ առ , աղջիկս , կ'աւեր , մի՛ լար , հողիս . երկնից եւ երկրի Տէրն քու այս արտօնութեանդ փոխանակ՝ ուրախութիւն եւ ցնծութիւն պիտի տայ քեզ » :

Տուբիա աղջկան քով տարուելուն պէս յիշեց հրեշտակին խօսքն , խնկոց ածիւնախառն կրակն առաւ եւ ձկան սիրան եւ լերդն վերան դրաւ եւ ծխեց . եւ դեռն նոցա հոտն որ առաւ՝ մինչեւ վերին Եգիպտոս փախաւ գնաց , ուր Ռափա-

յէլ հրեշտակն զինքն բռնեց կապեց : « Եկուր քոյր , ասաց Տուբիա Սառային , աղօթք անեմք որպէս զի Աստուած մեզ ողորմի » . եւ սկսան ասել միաբերան « Օրհնեալ ես դու Տէր Աստուած հարցն մերոց , եւ օրհնեալ է անուն քո սուրբ եւ փառաւորեալ մինչեւ յաւիտեան » : Այսպիսի խօսքերով սրտանց միաբան աղօթելէն ետեւ , Աստուծոյ ողորմութեան վերայ վստահացած՝ հանգիստ քուն եղան ։

Իսկ անդին Հռազուէլ որ միշտ սիրան վախի մէջ էր որ Տուբիան եւս չմեռնի , զիչերանց գնաց գերեզմանն փորեց պատրաստեց , եւ տուն դարձաւ ասաց կնոջն . « Ազախններէն մին զրկէ նայի տեսնէ թէ կենդանի է , ապա թէ ոչ թաղենք զինքն որպէս զի մարդ չիմանայ » : Գնաց նայեցաւ ազախինն որ երկուքն եւս հանգիստ քուն կլինին . դարձաւ պատմեց , եւ անպատմելի եղաւ խեղճ ծնողաց ուրախութիւնն : Բիւր փառք տուաւ Աստուծոյ Հռազուէլ , խնդրեց որ բոլոր նոցա կեանքն ողջութեամբ եւ ուրախութեամբ անցունել տայ , ստացուածքին կէսն նոցա պարգևեց , մնացածն եւս խոստացաւ տալ իւր եւ կնոջ մեռնելէն յետոյ . հրամայեց ծառայից որ գերեզմանն փակեն , եւ տանեւչորս օր մեծահանդէս հարսանիք կատարեց ։

Այն միջոցին Տուբիա իւր առաջնորդն կանչեց , « Եղբայր Աղարիա , ասաց , հետդ սպասաւոր մի եւ երկու ուղտ առած գնա Հնազիւն , ստակն առ , Գաբայէլն եւս հետդ բեր հարսանեաց , որպէս զի չուսով դառնամք , վասն զի հայրս օրերս կհամրէ , եւ եթէ ուշանամք՝ շատ պիտի տրամի » : Գնաց հրեշտակն եւ երկրորդ առաւօտ Գաբայէլին հետ դարձաւ ։

Անդին Տովբիթ որ որդւոյն ասածին պէս մեծ անհամբերութեամբ օրերն կհամրէր , երբ տեսաւ որ ժամանակն հասաւ եւ դեռ Տուբիա չերեւիր , սկսաւ ասել թէ « Արդեօք Գաբայէլ մեռա՞ւ եւ մարդ չուզե՞ց որդւոյս ստակ վճարել , ինքն եւս ամօթէն չուզե՞ր դառնալ » . եւ սաստիկ կտրտմէր , իսկ խեղճ Աննան « Վա՛խ , տղաս կորուսի » ասելով՝ անմխիթար կուլար կ'ողբար . « Ինձ բան պէտք չէ , որդեակ իմ , կկրկնէր հառաչանօք , ինչո՞ւ զքեզ թողի որ երթաս , լո՛յս աչաց իմոց » : Գիշերներն ողբով եւ հեծութեամբ կ'անցունէր , ցօրեկն եւս բերանն հաց չէր գներ , կ'երթար որդւոյն գնացած ճամբուն վերայ կապատէր եւ աչքերն կհալէին մինչեւ որ հարսանեաց տանեւչորս օրն լմնցաւ ։

Տուբիա խնդրեց Հռազուէլէն որ այլեւս զիրենք արձակէ , « Վասն զի հոգէ մտմտութէ հօրս մօրս բանն լմնցած է » կ'աւեր : Ուզեց աներն որ դեռ քիչ մի եւս կենայ , « Ես մարդ կզրկեմ ծնողացդ կ'իմացունեմ որ հոգ չանեն » , կ'աւեր : Եւ երբ տեսաւ որ անկարելի է , Տուբիա ծնողացն պատճառաւ

յանձն չառնուր ուշանալ, ընչիցն կէսն տուաւ նոցա, օրհնեց զիրենք, «Տէր Աստուած իմ ամէն բաներնիդ յաջողէ» ասաց Սառայի եւս դարձաւ, «Աղջիկս, ասաց, կեսուրդ եւ սկեսրայրդ պատուէ՛, վասն զի այսուհետեւ նոքա պիտի լինին քու հայրդ եւ մայրդ» : այս ասելով, լալազին համբուրեց աղջիկն : Հեղնա մայրն եւս «Եղբայր սիրելի, ասաց Տուրիային, Աստուած ողջ առողջ գըեզ տունդ տանի. եւ Սառա աղջկանս զաւակն ինձ տեսցունէ որ ուրախանամ. քեզ կը յանձնեմ զինքն. երբեք մի արամեցուներ» : Եւ ծառաներով, աղախիններով, ուղտերով եւ անասուններով ճամբայ ելին :

Գարձ Տուրիա եւ հօրն աչաց բացուիլն. — Նինուէ դեռ չհասած, հրեշտակն ասաց Տուրիային. «Չե՞ս գիտեր, եղբայր, թէ ի՞նչ վիճակի մէջ գհայրդ թողուցիր. եկուր մէք կնոջմէդ յառաջ անցնիմք եւ երթամք տունն պատրաստեմք. ձեռքդ առ ձկան լեզին» : Ետեւնէն գնաց նաեւ շունն : Աննա ըստ սովորութեան ճամբուն վերայ նստեր որդւոյն կսպասէր. եւ ահա ի՞նչ տեսնէ, որդւոյն շունն հեռուանց կուգար. ետեւէն եւս որդին իւր Տուրիա. վաղեց առջեւն գնաց, վիզն պլլուեցաւ պագաւ, «Չքեզ տեսայ, որդեակ իմ, կ'ասէր, այլ եւս կրնամ աննոգ մեռնիլ» : Եւ երկուքն եւս լացին : Իսկ Տովրթիթ դռնէն դուրս կ'ելնէր, կիսաբխափէր, կզորէր. վաղեց Տուրիա, զհայրն վեր վերուց կանգնեց. անյապաղ ձկան լեզին հանեց նորա աչքին ցանեց, եւ որովհետեւ շատ կցաւցնէր, «Ժուժեա՛ հայրիկ, եւ համբերեա՛» կ'ասէր. եւ ահա աչքէն լուսունքն կեղեւեցան ընկան, տեսաւ Տովրթիթ իւր որդին, պարանոցին վերայ անկաւ, կուլար, անյազարար կհամբուրէր գնա եւ փա՛ռք տալով Աստուծոյ կ'ասէր. «Օրհնեա՛լ ես Տէր Աստուած, եւ օրհնեալ է անուն քո յաւիտեանս, եւ օրհնեալ են ամենայն սուրբք քո հրեշտակք, զի խրատեցեր եւ ողորմեցար ինձ, զի տեսանեմ ես զՏուրիա որդի իմ» : Խնդութեամբ ներս մտան, եւ Տուրիա Մարաց երկիրն իրեն պատահած մեծամեծ դէպքերն հօրն պատմեց : Ուրախութեամբ Տովրթիթ իւր հարսին ընդ առաջ գնաց մինչեւ Նինուէի դուռն զԱստուած օրհնելով. նորա բաց աչքով քալելուն վերայ ամէնքն կզարմանային, եւ ինքն նոցա առջեւ գոհանալով կպատմէր թէ ինչպէս Աստուած ողորմեցաւ իրենց : Երբոր հարսին մօտեցաւ, օրհնեց զինքն Տովրթիթ, «Բարի՛ եկար, աղջիկս, ասաց. օրհնեալ է Աստուած որ գըեզ մեզ բերաւ. օրհնեալ լինին նաեւ հայրդ եւ մայրդ» : Եւ եօթն օր հարսանեաց մեծ հանդէս արաւ :

Ռափայէլ երեւակ. — Երբոր այլեւս ամէն բան լմնացաւ, Տովրթիթ Տուրիան կանչեց, «Որդեակ իմ, ասաց, արդ պէտք է առաջնորդիդ վարձքն տամք, եւ կ'արժէ որ բան մի եւս

վերան ուեւոյունեմք : — Հա՛յր, պատասխանեց երախտազէտն Տուրիա, թէ որ բերած ընչիցս կէսն ալ իրեն տամ՝ դարձեալ քիչ է, որովհետեւ զիս ողջ առողջ քո զիրկդ բերաւ, թէ կինս եւ թէ հայրս ողջացուց, եւ ստակս եւս ինքն է որ ձեռք ձգեց բերաւ : — Այնպէս է պատասխանեց ձերունին, կ'արժէ որ լաւ մի զինքն վարձատրեմք» : հրեշտակն կանչեց եւ զրուցեց անոր որ բերած ամէն բանին կէսն իրեն առնու : Յայնժամ հրեշտակն ինքնզինքն յայտնեց. «Օրհնեցէք դուք զԱստուած, ասաց անոնց, եւ փառք տուէք «Անոր : Բարիս գործեցէք եւ ձեզ չար չպատահիր : Բարի «են աղօթք՝ պահօք եւ ողորմութեամբք եւ արգարութեամբք. «լաւագոյն է սակաւ ինչ ունենալ արգարութեամբք՝ քան «թէ անխրաւութեամբ հարստութիւնք ձեռք բերել. բարի «է առնել ողորմութիւնս՝ քան թէ ոսկւոյ գանձեր զիզել, «վասն զի ողորմութիւնն կիրկէ ի մահուանէ, եւ նա ինքն «գմարդ կսրէ յամենայն մեղաց : Ով որ ողորմութիւն եւ «ժողք իրենի իրենց կենաց կարճեցունողքն են : Երբոր «գուն Տուրի՛, Սառա հարսիդ հետ աղօթքի կեցաք՝ ես «մատուցի զյիշատակս աղօթից ձերոց առաջի Աստուծոյ. «եւ երբ դուն, ո՛վ Տովրթիթ, կ'ելնէիր մեռեալներն կթա- «ղէիր՝ ես հետդ էի, եւ երբոր չդանդաղեցար ճաշդ ձգեցիր «եւ եկար գնացիր մեռելն թաղելու՝ դարձեալ հետդ էի եւ «Աստուած զիս զրկեց որ գըեզ եւ զՍառա հարսդ բռնկեմ : «Ես եմ Ռափայէլ, այն եօթն սրբոց հրեշտակաց մին՝ որ «կհանեն կմատուցանեն զաղօթս արդարոց առաջի փառաց «Սրբոյն» : Այս լսելունս պէս հայրն եւ որդին սարսափեցան եւ երեսի վերայ անկան ի գետին : Վեր հանեց զիրենք հրեշտակն, սիրտ տուաւ քաջալերեց. «Ոչ եթէ իմով ինչ չնորհօք եկի ես, ասաց, այլ կամօք Աստուծոյ ձերոյ. օրհնեցէք ուրեմն գնա յաւիտեան եւ այս սքանչելիքն պատմեցէք. ես զիս զրկողին քով նորէն կ'երթամ» : Այս ասաց եւ աներեւոյթ եղաւ, թողլով զանոնք լի հիացմամբ եւ երախտազիտութեամբ :

Մահ Տովրթիթայ. — Այն զգացմամբք լցեալ Տովրթիթ գոհութեան փառաւոր երգ մի երգեց Աստուծոյ սքանչելիքն պատմելով : Այս զիպուածէն ետքն դեռ երկար ժամանակ ապրեցաւ երանելի ձերունին. 58 տարեկան էր երբ աչքն կուրցան, 8 տարիէն նորէն բացուեցան. իւր թոռանց որդիքն տեսաւ, եւ մինչեւ կենաց վերջին վայրկեանն խաղաղութեամբ եւ ուրախութեամբ անցուց : Երբոր հարիւր յիսուն տարեկան խոր ձերութեան հասաւ, իմացաւ որ մահն մօտ է, ընտանիքն քովն ժողովեց, յայտնեց նոցա Նինուէին

մատայուտ կործանումն, Իսրայելացւոյ աւետեայ երկիրն զառնայն, տաճարին աւրուելէն յետոյ նորոգութեան եւ աստուածապաշտութեան վերստին հաստատութիւնն. պատուիրեց որդւոյն որ բոլոր կենացն մէջ վայրկեան մի զԱստուած հմտնայ, արդար լինի միշտ եւ ողորմած, եւ զմայրն իւր քովն թաղելէն յետոյ՝ ելնէ ընտանեօքն Մարաց երկիրն երթայ :

Մեռաւ Տովբիթ, եւ Տուբիա մեծ պատուով զինքն թաղեց. նոյնպէս թաղեց անոր քով նաեւ իւր Աննա մայրն, եւ անով տեղով նինուէէն ելաւ Եկրատան գնաց իւր Հոագուէլ աներոջ քով. հոն ծերացաւ մեծաւ պատուով : Թաղեց փառօք իւր աներն եւ զքանչն, եւ անոնց ամէն ստացուածքն ժառանգեց : Ինքն եւս բարի ծերութեամբ հարիւր քսան եւ եօթն տարեկան վախճանեցաւ՝ առանց վայրկեան մի Աստուծոյ ճանապարհէն խոտորելու յամենայն կեանս իւրում : (*)

(*) Տովբիթայ գրոց վերայ տարակուսեցան ոմանք ի բնագրանից, մէջն ժամանակագրական բանի մի անձրութիւն տեսնելով. բայց բնագիր գաղղեարէնն կորսուած լինելուն համար՝ չեմք կարող գիտնալ Սէ Թարգմանութեանց մէջ երեւցած այս անձրութիւնը իբրոք Տովբիթայ գրոց մէջ կայի՞ն արդեօք: Իսկ եթէ ոմանք կտարակուսին նաեւ Ռափայէլ հրաշտակին ձկան լերդին բժշկական զօրութեան վերայ ասածին, թող յիշեն որ կաւն ինքնիրմէ զօրութիւն մի չունի, բայց Արարչին ձեռքն մեր նախածնողին մարմին եղաւ սքանչելի, եւ ի ծնէ կուրին աչքն բացաւ : Թող որ այս սրտաշարժ պատմութիւնն՝ մեզ շատ տեսակ առաքելութեանց օրինակ է, որ եւ կրաշաւքէ մեր սիրտն որ չլքանիմք յերեսաց ներութեանց եւ փորձութեանց, վասն զի ամենողորմն Աստուած պատրաստ է օգնել մեզ, եւ մեր բարի գործերն լիովի վարձատրել՝ ի ձեռն սուրբ Հրեշտակաց իւրոց :

ԻՍՐԱՅԵԼԻ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ ԿՈՐԾԱՆՄԱՆԷՆ ՄԻՆՉԵՒ ՅՈՒԴԱՅԻ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ ԿՈՐԾԱՆՈՒՄՆ

Եզեկիա . իւր բարեպաշտութիւնն . — Եզեկիայի պատերազմներն . Սենեքերիւս եւ Ռափսակ . — Կոտորած բանակին Սենեքերիմայ . — Մահ Սենեքերիմայ . Արծաթեք եւ Գնուիք ի Հայաստան . — Հիւանդութիւն Եզեկիայ եւ բժշկութիւնն նորա . — Եզեկիայ ցուցամորութիւնն եւ մահն . — Մանասէ եւ գերութիւնն նորա . — Մանասէի աղօթքն եւ աղատութիւնն . — Հողովեռնէն Հրէաստան կ'արշաւէ . — Հրեայք սփի կրօնուէն . — Յուդիթ . — Յուդիթ կապանն զՀողովեռնէս . — Յուդիթ Բաղդուա կ'ղաւնայ . — Հողովեռնեք զօրքն ցրեցան կլինի . — Յուդիթ փառն . — Ամոն եւ Յովսիա . Թագաւոր Յուդայ . — Յովսիայ բարեպաշտութիւնն . — Մահ Յովսիայ . — Յովսիայ . — Յովսիայի . — Սկիզբն եօթանասանայ գերութեան Բաբելոնի . — Երեմիա . Բարուք . մահ Յովսիայի . — Յերեմիա . Սեղեկիա . վերջին Թագաւոր Յուդայ . — Վերջ Թագաւորութեան Յուդայ . — Շամբաւ եւ Բագաւորներ . — Ողբ Երեմիայ :

(218—587)

Եզեկիա . իւր բարեպաշտութիւնն . — Իսրայելի թագաւորութեան կործանման ժամանակն վեց տարիէ ի վեր Յուդայի վերայ կիթագաւորէր Եզեկիա : Առաջին գործն այն եղաւ որ Աստուծոյ բարկութիւնն իջեցունէ, զոր հայրն Աքազ սոսկալի ամպարշտութեամբն իւր եւ ժողովրդեանն վերայ շարժեք էր. ուստի խելոյն տաճարին գոմերն բանալ տուաւ, քանանացիքն եւ զեւտացիքն ժողովեց, ապապրեց նոցա որ սրբութիւն եւ տաճարն սրբեն, մէջէն կոող ամէն աղտեղութիւններն եւ արձաններն հանեն վերջունեն. նոցա սեղաններն կործանեց, արձաններն փշրեց՝ կեղորնի հեղեղան նետեց . խորտակեց նաեւ Մովսիսի անապատին մէջ շինել տուած պղնձի օձն՝ որոյ առջեւ ժողովուրդն զոհ կ'անէր իրրեւ աստուածային բանի մի, բարձրաւանդակներն քանդեց, զկցանուէր անտառներն ջարդեց, ամէն տեղ ի Դանայ մինչեւ ցէներաւքե սուրհանդակներ յուզարկեց, յորդորելով զբոլոր Հրեայս որ զան պատեքի տօնն կատարեն, եւ այնպիսի փառաւորութեամբ կատարեց այն մեծ տօնն որ տասն եւ չորս օր տեւեց, եւ Սողոմոնէն ի վեր երեսադէմայ մէջ այնպիսի չքեղ հանդէս եւ անհամար բազմութիւն հանդիսականաց չէր եղած :

Եզեկիայի պատերազմներն . Սենեքերիւս եւ Ռափսակ . — Այնուհետեւ Եզեկիա յոյն եւ վատահոխիւնն Աստուծոյ պաշտպանութեան վերայ դրած՝ զէնք առաւ, Փղշտացւոց վերայ զիմեց, յաղթեց նոցա, բոլոր տիրած քաղաքնին եւ բերդերնին եւ առաւ եւ երկիրնին մինչեւ Գազա դարկաւ ապականեց : Այս յաջողութեամբ եւս սիրտ առած՝ Թաղափաղապարսին իւր հօր վերայ դրած հարկն չուղեց Աստ-

բնութանեայց զճարել : Բայց Սաղմանասարայ յաջորդելով որդին Սենեկերիմ՝ ահագին բանակաւ վերան եկաւ , շատ քաղաքներու առանց պատերազմի տիրեց , եւ Եզեկիա սարսափած՝ Մեղա՛յ , ասաց անոր , եւ 300 արծաթ եւ 30 ոսկի տաղանդ հարկ տուաւ , զոր եւ ճարելու համար հարկադրեցաւ տաճարին դրանց վերայի զարդերն եւս հանել :

Սենեքերիմայ զէմ գորանալու համար Եգիպտացւոց թագաւորին հետ դաշնակցութիւն արաւ Եզեկիա . եւ Սենեքերիմ որ հազիւ քիչ մի հեռացեր էր , այն դաշնակցութեան լուրն առածին պէս ետ դարձաւ , եկաւ Երուսաղիմայ մօտ Լաքիսն պաշարեց , եւ իւր Ռափսակ զօրավարն զօրօք բազմօք Երուսաղիմայ վերայ զրկեց : Պարսպին քով բանակեցաւ Ռափսակ . Եզեկիայի կողմանէ իւր տան հաղարապետն , հրովարտակաց զպիրն եւ յիշատակաց զպիրն եկան որ հետն խօսին ի հաշտութիւն , եւ Ռափսակ ասաց նոցա . « Գնացէ՛ք զրուցեցէ՛ք Եզեկիային . այսպէս ասէ մեծ արքայն Ասորեստանեայց . Որո՞յ վերայ յոյսդ զրեր ես . միթէ խորհրդով կամ խօսքով պատերազմ կլինի , ուրեմն ի՞նչ բանի վերայ յուսացեր ես որ ինձ չես հնազանդիր : Գիտեմ որ քո յոյսն՝ եզեկեայց ցուպն՝ ջախջախ եզիպտացին է , որուն թէ որ մէկն կոթընի՝ կկտրուակի եւ ձեռքն կվիրաւորէ . այնպէս է Փարաւոն արքայն Եգիպտացւոց , եւ ամենեքեան որ յուսացեալ են ի նա : Եկէ՛ք հնազանդեցէ՛ք տեսն իմում արքային Ասորեստանեայց , եւ ես ձեզ երկու հազար ձի տամ թէ որ կրնաք անոնց վերայ նստեցունելու հեծեալ գտնել : Հապա ի՞նչպէս ուրեմն զէմ պիտի դնէք տեսն իմոյ . . . » : Եզեկիային զրկած պաշտօնեայք մտածելով որ անոր բերնէն ելած սպառնալիկ խօսքերն ժողովուրդն լսելով աւելի եւս սիրան պիտի կոտորի լքանի , « Հետերնիս ասորերէն խօսէ , ասացին , որովհետեւ կհասկնամք , եւ մի՛ խօսիր հրեարէն՝ որպէս զի պարսպին վերայ զիջուած ժողովուրդն չլսէ : — Միթէ ձեզ կամ ձեր տիրոջ հետ խօսելու զիս զրկեց տէրս . ո՞չ ապաքէն պարսպին վերայ նստած ժողովուրդեան հետ խօսելու համար » . ասաց եւ ոտք ելաւ , ազաղակեաց ի ձայն մեծ հրեարէն եւ ասաց . « Լսեցէ՛ք թագաւորին մեծի արքային Ասորեստանեայց պատգամն . այսպէս կ'ասէ արքայն . Չխաբէ զձեզ Եզեկիա այնպիսի խօսքով որով չկրնար զձեզ փրկել . մի՛ լսէք իրեն նաեւ երբոր ասէ թէ Աստուած զձեզ կփրկէ եւ քաղաքնիդ Ասորեստանեայց թագաւորին ձեռքն չմատնուիր : Միթէ փրկեցի՞ն աստուածք ազգացն զիւրաքանչիւր երկիր ի ձեռաց արքային Ասորեստանեայց : Ո՛ւր է աստուած Եմաթայն եւ Արփաթայ . եւ ո՞ւր է աստուած քաղաքին Սեփարուիմ . միթէ կարացին փրկել զՍամարիա

ի ձեռաց իմոց : Այն ազգաց աստուածոց ո՞րն իւր երկիրն կրցաւ ձեռքէս ազատել որ ձերն կարող լինի Երուսաղէմն ձեռքէս ազատել » :

Կոտորած բանակին Սենեկերիմայ . — Պաշտօնեայք այս որոտընդոտ սպառնալեաց առանց բառ մի պատասխան տալու՝ հազուստնին պատանելով եկան Եզեկիային պատմեցին ինքն Եզեկիա եւս լսելուն պէս՝ վերայի պատմութեան պատուեց , քուրձ զգեցաւ , վազեց տաճարն Աստուծոյ դիմեց , փութով իւր հաղարապետն եւ հրովարտակաց զպիրն քանի մի ձեր քահանայից հետ Եսայի մարդարէին զրկեց , որպէս զի աղաչեն իրեն որ Աստուծմէ օգնութիւն խնդրէ եւ մինչդեռ ինքն Աստուծոյ ոտքն ընկած անոր զթոթիւնն կպաղատէր , եկաւ հասաւ Եսայի եւ ասաց իրեն . « Սենեքերիմայ համար արած աղօթքդ լսեց Աստուած եւ այսպէս կ'ասէ անոր .

« Անգոսնեաց արեւմտեանէ՛ց զԲեզ դուստր Սիովնի . զլուխ Եւրօնեաց ի վերայ դուստր Երուսաղեմի . զո՞՞ նախասեցեւ եւ զբոնեցեւ , եւ առ ո՞՞ բարձրացուցեւ զբարբառ քո . եւ ոչ ամբարձր զաչս ի բարձուցս ի Սուրբն Բաւայի . զի՞ ի ձեռն հեծեալեաց նախասեցեւ զՏէր : Արդ զկայս հանգսեան քո , եւ զի եւ զմեռ նամապարեաց քո եւ ինձէն զիսեմ . եւ արմատիւն քո զոր արմեցեցեւ , եւ դառնուիւն քո եւ առաջի իմ . եւ արկից վարապան ի ցառիս քո , եւ դանդաւանդ ի կզակս քո , եւ դարձուցից զԲեզ բնդ նոյն նամապարս՝ բնդ որ եկիր : Վասն այսորիկ այսպէս ասէ Տէր ի վերայ արփայն Ասորեստանեայց . Մի՛ մտցես ի քաղաքս յայս , եւ մի՛ նեւս արկցես ի վերայ դուստ , եւ մի՛ փակեցես զքա վահանօք , եւ մի՛ պաշարեցես զքա պահնիօք : Զի վերակացու եղեց քաղաքիդ այդմիկ ապրեցուցանել զքա , վասն իմ եւ վասն Գաւթի ծառայի իմոյ :

Նոյն գիշերն հրեշտակ Տեսնն մտաւ Ասորեստանեայց բանակն եւ հարիւր ութսուն եւ հինգ հազար մարդ սատակեց : Առաւօտն ելաւ տեսաւ Սենեքերիմ որ դաշտն զիակով լեցուեր է , հասկացաւ որ Հրէից Աստուծոյն ձեռքն էր զանոնք ջարդողն , փութացաւ ի Նինուէ :

Մահ Սենեկերիմայ . Արծուցիմ եւ Գնուցիմ ի Հայաստան . — Սենեքերիմ մահուանէ ազատելու համար իւր մայրաքաղաքն հանելու կ'աճապարէր , եւ չէր գիտէր որ օտար երկիր չքաղած եւ սարսափած մահն հոն պիտի գտնէր սրախողխող , եւ այն եւս նոյն իսկ իւր որդւոց ձեռքով , ինչպէս որ աստուածակոյս կողմանէ սպառնացեր էր իրեն Եսայի : Նինուէ հասնելուն պէս՝ իւր նաւաւ կոտց մեհեանն աղօթքի գնաց , եւ մինչդեռ առջեւն ընկած երկրպագութիւն կ'անէր , Աղբաւ

մեղիք եւ Սարսաւար սրգիքն վերան վազեցին, սրով զարկին մեռուցին եւ վախան դնացին Հայաստան, եւ սիրով ընդունելութիւն գտան Հայոց թագաւորէն, եւ իբրեւ արքայական իշխանք մեծ պատուի մէջ մնացին: Իրենցմէ սերեցան Արծրունի եւ Գևորգի մեծ նախարարութիւնք որ միշտ անուանի եղան, եւ Արծրունիք վերջապէս Հայոց մէկ մասին վերայ թագաւորեցին, ինչպէս որ մարգարէացիք էր Սուրբ Բերթողանայրն մեր Մովսէս Սորենացի:

Հիւանդութիւն Եզեկիայ եւ բժեկութիւն նորա. — Վերան շատ չանցաւ՝ ծանր հիւանդացաւ Եզեկիայ, եւ Եսայի մարգարէն եկաւ Աստուծոյ կողմանէ խնայուց անոր մօտանաւ մահն, եւ ասաց որ չմեռած՝ տան համար հարկաւոր եղած հրամաններն տայ: Մահուան ծայրն որ լսեց Եզեկիայ, երեսն պատին դարձուց, «Յիշեա՛ զիս, Տէր, զի գնացի առաջի քո արդարութեամբ եւ ճշմարտութեամբ սրբաւ, եւ զհաճոյս առաջի քո արարի» ասաց, եւ սկսաւ գետի պէս արցունք թափել: Ի դուրս չարժեցաւ Տէր վերան, նորէն Եսային զրկեց իրեն որ եկաւ ասաց. «Այսպէս առ Տէր Աստուած Դաւթի հօր քո. Ազօթքդ լսեցի, արտասուքդ տեսայ եւ ահա տաննեւնիդ տարի գեռ կեանքդ կ'աւելցունեմ, եւ երեք օրէն ուրի պիտի ելնես եւ տաճարն երթաս — Ինչէն իմանամ թէ իրաւցունէ Աստուած զիս պիտի բռնէ եւ երեք օրէն տաճարն կարող պիտի լինիմ երթալ. հարցուց Եզեկիայ: — Այս նշան լինի քեզ, պատասխանեց Եսայի, որ արեւու ժամացուցին վերայի շուքն տանն աստիճան եւս դառնայ»: Եւ երբ յանկարծ շուքն մարգարէին ծայրին հնազանդելով տանն աստիճան եւս դարձաւ, հաւատաց Եզեկիայ, Եսայեայ հրամանովն վերքին վերայ չոր թուղ դնել տուաւ եւ խալոյն առողջացաւ: — Եւ այս չնոր հակալութեան զիղեցիկ ազօթքն երգեց Եզեկիայ:

«Աս ասացի ի վերանալ անուրց իմաց զնացից ի դրունս դոխաց: Թողի զմնացորդս ամաց իմաց: Ասացի քե՛ ոչ եւս տեսից զփրկութիւն Աստուծոյ ի վերայ երկրի, եւ ոչ եւս տեսից զմարդն քնակչօք իւրով: Պակասեցայ եւ յազգասոսմ իմմէ. քողի զմնացորդս կեանց իմաց. ելին եւ զնացիք յիմէ՛ որպէս որ քակէ զսաղաւար կանգնեալ: Եղեւ ինքի իմ առ յիմէն որպէս ոստայն սասարաց մեծ ի հասանել: Յաւուր յայնմիկ մասեցեաց միջեւ յառաւօս: Իբրեւ գաղիւժ այնպէս խորհակեաց զսկեռս իմ, զի ի տուեցեմէ միջեւ ի զիւրի մասեցեաց: Իբրեւ զծիծառն այնպէս քնեցի, եւ իբրեւ գաղաւնի այնպէս մեցեցի. զի նուաղեցան աչք իմ ի հաշիւոյ ի բարձունս երկնից առ Տէր որ փրկեացն զիս, եւ փարսեցոյց զցաւս անձին իմոյ: Եւ իմէն կարգեաց զամենայն

ամս իմ ի դառնութիւն անձին իմոյ: Տէր վասն այսօրիկ պատկեցաւ քեզ, զարուցեւ զինքի իմ, մխրաբեցայ՝ եւ կեցի: Ահաւասիկ ի խաղաղութիւն դարձաւ դառնութիւն իմ. փրկեցեւ զանձն իմ զի մի՛ կորեաց, եւ քնկեցեւ յետոյ իմ զամենայն զմեղս իմ: Զի ոչ քէ որ ի դոխս եմ խոստովան առնիցին առ քեզ. եւ ոչ մեռեալք օրհնեցեն զքեզ, եւ ոչ յուսացեն յոյրմութիւնս քո՝ որք իջանեն ի գութ: Այլ կենդանիք օրհնեցեն զքեզ. որպէս եւ ես այսուհետեւ մակնուս ծնայց՝ որ պատկեցեն զարդարութիւն քո, Տէր փրկութեան իմոյ: Եւ ոչ դարեւցից օրհնել զքեզ սաղմաստանաւ զամենայն անուս կեանց իմոյ, յանդիման տեսիկ Աստուծոյ:

Եզեկիայ ցուցանութիւնն եւ մահն. — Բարիլոնի Մարութիւն-Բարդու (կամ Պարոսա-Պարասան) թագաւորն լսելով որ Եզեկիայ մահացաւ հիւանդութենէն ազատեւ է եւ արեւուն եւս դառնալուն մեծ հրաշքն եւս իրեն համար արեւ էր Աստուած, բազում ընծայիւք ուրախակցութեան զեսպաններ յուզարկեց իրեն: Սիրով եւ պատուով ընդունեցաւ զանոնք Եզեկիայ, բոլոր Երուսաղեմի մէջ զիրենք պատուունել տուաւ ցուցուց ամէն բան, մինչեւ անգամ բոլոր իւր պալատին զանձին մէջ ի՛նչ որ ունէր չունէր: Իւր այս ցուցանութեան վերայ բարկացաւ Տէր. Եսայի մարգարէն զրկեց որ եկաւ ասաց. «Աստուծոյ խօսքն լսէ՛. օր պիտի գայ որ բոլոր քու եւ հարցդ զիղած զանձերն Բարիլոնի պիտի տարուին, եւ որդիքդ Բարիլացուց թագաւորն ներքինիք պիտի լինին»: Խոնարհեցաւ Եզեկիայ, «Բարի է բան Տեառն զոր խօսեցաւ, ասաց, միայն գոնէ իմ օրս խաղաղութիւն եւ հանգստութիւն լինի»: Եզեկիայի վերջին խնդրուածքն եւս կատարեց Աստուած. խաղաղութեամբ եւ հանգստութեամբ մնացած օրերն անցուց. Երուսաղեմն չէնցուց, բնակչաց ջրի նեղութիւնն վերցունելու համար ջրաբաշխ եւ ջրմուղ շինելով՝ քաղաքին մէջ առաւ ջուր բերել տուաւ: Քսանեւնն տարի թագաւորելէն յետոյ վախճանեցաւ, եւ ի գերեզմանս թագաւորաց թաղուեցաւ: — Եզեկիայ այնչափ աւելի Աստուծոյ սիրելի եղաւ, որչափ որ հայրն Աբաղ իւր ամբարշտութեամբն զրգոն էր զբարկութիւն նորա: Ս. Գիրքն շատ զովեստով կիշատակէ զիս: Աստուածապաշտութեան հետ նաեւ աշխարհաշէն եղեւ եւ սիրելի ժողովրդեանն:

Մանաւէ եւ գերութիւն նորա. — Տաննիրիւ տարեկան էր Մանաւէ երբոր հօրն ամուսն ելաւ, եւ մինչդեռ ամէնքն կյուսային Եզեկիայի աստուածապաշտութիւնն վերան տեսնել լիովին, նա իւր չար խորհրդականացն հետեւելով, որ վերան մեծ ազդեցութիւն ունեցան, կռապաշտութիւնն հաս-

տառեց, հօրն կործանած բարձունքն նորէն շինեց, Բահաղու սեղան կանգնեց, անտառներ տնկեց, երկնքի աստղերն պաշտեց, եւ մինչեւ Աստուծոյ տաճարին մէջ կոոց սեղան շինել տուաւ: Հմայէր, հաւահարց լինէր, վնակներ եւ կախարչներ շատցուց եւ շատ անպարտ արիւն թափեց: Եւ ո՛չ այսչափ միայն, այլ ահաւոր անգլխութեամբ նաեւ բռն իւր որդիքն ողջակէզ արաւ նոցա: Շատ անգամ ի ձեռն մարգարէից խրատեց զնա Աստուած. բայց արհամարհեց զնա Մանասէ եւ տանջեց զանոնք: Սոցա մէջ աւելի համարձակութեամբ յանդիմանիչն էր մեծն Նոայի. ամպարիշտ թաղաւորն ոչ նորա թագաւորական ցեղէ լինելն նայեցաւ. եւ ոչ հարիւրամեայ ծերութենէն պատկանեցաւ. հրամայեց որ սղոյնէն զաստուածառաք մարգարէն: Այս սոսկալի անօրէնութեանց վերայ սաստիկ բարկացաւ Աստուած, «Երուսաղեմի հետ եւս Սամարիոյ եւ Աքաաբին տան պէս պիտի վարուիմ եւ երկրիս վերայն զինքն պիտի ջնջեմ վերջունեմ» ասաց: եւ յիրաւի, քիչ ժամանակէն Սենեքերիմայ որդին Ասորդան (կամ Ասարասոն, էզար-Հասսոն) որ այն ինչ Բաբելոնի եւս տիրապետեր էր, եկաւ մտաւ Յուդայաստան, Երուսաղեմի տիրեց եւ զՄանասէն չղթայակալ զերի տարաւ ի Բաբելոն:

Մանասի աղօթքն եւ ազատութիւնն. — Մանասէ գլխուն եկած այս սոսկալի թշուառութենէն՝ հասկացաւ ճշմարիտ Աստուծոյն զօրութիւնն եւ վրէժխնդրութիւնն, խոնարհեցաւ անկաւ առաջի նորա, եւ զղջման այս սքանչելի աղօթքն արաւ.

Տէր ամենակալ Աստուած Արաւամու, Բասակայ, Յակորայ եւ զաւակի նոցա արդարոց. ամենակալ Տէր, բոզ գմեղս իմ:

Որ արաւեր գերկինս եւ գերկիւր եւ զամենայն զարդ նոցա. ամենակալ...

Որ կապեցեր զծով բանիս հրամանի բոյ, փակեցեր զխորս, կնկեցեր տիւտը եւ փառաւորեալ անուամբ բով սրբով. ամենակալ...

Որ ամենայն ինչ սարսի եւ դողայ յերեսաց տիւ գորութեան բոյ. ամենակալ...

Անբաւ է մեծնայելոյսիս փառաց սրբութեան բոյ, եւ սասիկ է բարկութիւն սպառնալեաց բոյ ի վերայ մեղաւորաց. անշափ եւ անկնիկ եւ ողորմութիւնք անեւեաց բոյ. ամենակալ...

Պու Տէր բարձեալ՝ զքամ, երկայնամիտ, բազումողորմ, եւ զղջմանս ի վերայ չարեաց մարդկան. ամենակալ...

Պու Աստուած ո՛չ եղբ ասպախարութիւն վասն արդա-

րոցն Արաւամու, Բասակայ եւ Յակորայ, որք ո՛չ մեղանեց. ամենակալ...

Այլ եղբ ասպախարութիւն վասն իմ մեղաւորս, զի մեղա՛յ աւելի բան զաւագ ծովս, եւ բազմացան անօրէնութիւնք իմ. ամենակալ...

Ձեմ՝ արժանի հայել եւ սեսանել զբարձրութիւնս երկնից ի բազմութենէ անօրէնութեան իմոյ. ամենակալ...

Կորացեալ եմ եւ ի բռնութենէ կապանաց երկաթից, եւ ո՛չ բոյ ինձ հանգիստ. ամենակալ...

Բազմացուցի զսրմսութիւն, եւ զչար առաջի բոյ արարի. կանգնեցի պատկեր եւ բազմացուցի զցատումն. ամենակալ...

Եւ արդ, Տէ՛ր, խոնարհեցուցանեմ զծովս որք իմոյ, եւ հայցեմ ի հաղցութենէ բուսմէ. ամենակալ...

Մեղա՛յ Տէ՛ր, մեղա՛յ, եւ զանօրէնութիւնս իմ եւ ինձէն գիտեմ. ամենակալ...

Աղաչեմ եւ խնդրեմ իմէն, քո՛ղ ինձ Տէ՛ր, քո՛ղ ինձ, եւ մի կորուսաներ զիս բոս անօրէնութեան իմոյ. ամենակալ...

Մի՛ յախեան բարկամար ինձ Տէ՛ր, եւ մի՛ յիշեր զչարիսն իմ, եւ մի՛ պատաւորեւ զիս ընդ իշխանս ի ներքոյ երկրի չարեօք. ամենակալ...

Ձի դու Աստուած, Աստուած ասպախարողաց եւ, եւ յիս ցո՛յց զբարեւարութիւնս բո, զի անարժան եմ. ամենակալ...

Կեցուցես զիս բոս բազում ողորմութեան բուսմէ, եւ եւս օրհնեցից զեզ զամենայն աւուրս կեանց իմոյ. ամենա...

Ձեզ Տէ՛ր, օրհնեն ամենայն զուարթութիւնք երկնից, եւ բո եւ փառք յախեանս. ամէն:

Այս ցաւաղին զղջման եւ ասպախարութեան վերայ զթաղաւ Աստուած, եւ ազատելով զնա Ասորեստանեայց թագաւորին ձեռքէն՝ Երուսաղէմ իւր աթոռն զարձուց: Անոր վերայ զեռ երեսունհարեք տարի ասլրեցաւ Մանասէ, նոր կենանք սկսելով իւր աստուածապաշտ հօր անուանն արժանի. կանգնել տուած սեղաններն կործանեց, կարդ կանոն դրաւ թագաւորութեան, Երուսաղեմի պարիսպներն նորոգեց ամրացուց, եւ մինչեւ կենաց վերջին օրն հաւատարիմ մնաց իւր հարց Աստուծոյն, որոյ ահաւոր է արդարութիւնն, բայց մեծ է եւ ողորմութիւն նորա:

Հողովեռնէս Հրէաստան կ'արեաւ. — Սակայն Աստուած նորէն ուզեց փորձել զՀրեայս եւ անոնց ցուցանել իւր ամենակալ զօրութիւնն: Ասորդանի որդին եւ յաջորդն Նաբուքոդոնոսոր (*) կամ ըստ արտաքնոց Մաւսոդիմ, Ասորես-

(*) Այս Նաբոքոդոնոսորայ վերայ շատ տարակոյսներ կան, ինչպէս նաեւ Յուդայ զորոց ժամանակագրութեան եւ մէջի յիշում բանի մի պարագայից վերայ: Մեր հաւանակագոյն երեցած կարծեաց հետեւեցանք այնպիսի նիւթի մի մէջ՝ զոր կատարեալ լուծել կարենանք անկարելի կ'երեւի մեզ, եւ զոր հոս աւելորդ կհամարինք բացատրել:

տանհայց հզօր թագաւորութեան ամօնն ելնելուն պէս՝ խօշ ամբարտաւանութեամբ մի միտքն դնելով բոլոր աշխարհիս տիրապետել, բազմագունդ բանակաւ իւր Հոգովեռնէս զօրավարն զրկեց որ երթայ արեւմտեան թագաւորութիւններն իրեն հնազանդեցունէ։ Անհամար ձիաւորօք, հետեւակ զօրօք, եւ սպառազէն կառօք ճամբայ ելաւ Հոգովեռնէս, եւ սոսկալի հեղեղի պէս ամէն անցած տեղերն արհաւիրք, աւերակ եւ կոտորած ձգելով՝ շատ քաղաքներ եւ ազգեր անգիմադարձ անձնատուր եղան իրեն։ միայն Յուդայի որդիքն բոլոր վստահութիւննին իւրեանց հարց Աստուծոյն վերայ հաստատելով՝ սիրտ արին նորա գէմ դնելու, վասն զի յայտնի դիտէին թէ Հոգովեռնէս միտքն այն էր որ Յուդայատանն եւս ոչ միայն Ասորեստանեայց գերի անէ եւ թագաւորութիւննին վերցունէ, հապա նաեւ ճշմարիտ աստուածապաշտութիւնն քնջէ եւ Ասորեստանի կոտց պաշտօնն հաստատէ։ Այս անակնկալ գիմադարձութեան զարմայաւ, կատաղեցաւ Հոգովեռնէս, փութապէս զօրքն Բե-սիդոնացի վերայ խաղացուց, որ լեռնապատ զրիւք Հրէաստանի ամենէն ամուր քաղաքն եւ դուռն կհամարուէր. եւ միանգամայն իրեն եկած հնազանդած իշխաններն կանչեց եւ հարցուց նոցա թէ ո՞վ է այդ ժողովուրդն որ իրեն գէմ դնելու կհամարձակի։ Ամոնացուց Աֆիւրի իշխանն յառաջ անցաւ, « Հրեայք են նոքա, ասաց. զօրաւոր Աստուած մի ունին որ անյաղթելի է. ուստի եւ իրենց յաղթելու համար պէտք է սպասել որ յանցանքով մի իրենց Աստուածն բարկացունեն եւ նորա պաշտպանութենէն զրկուին »։ Այս անախորժ պատասխանին վերայ Հոգովեռնէս ահուելի ձայնով « Նաբուքոդոնոսորէն զատ ո՞վ է Աստուած, գոչեց. լեռներն այն սինլքոր մարդոց արիւնոյն պիտի արբուցանեմք, եւ դաշտերն դիակաւ նոցա պիտի լցունեմք. այն ժամանակ կ'իմանաս թէ ո՞վ է Նաբուքոդոնոսոր »։ Այս ասելով հրամայեց որ Աքիւրին ձեռքն եւ ոտքն կապեն, Բե-սիդոնացի պարսպին տակ նետեն, որպէս զի անոնց աւնուին տեսնէ եւ Հրէից հետ ինքն եւս հոն չարաչար սպանուի։

Հեկայթ սովի կրօնաւիճ. — Հրեայք Աքիւրին ներս առին եւ իրմէն իմանալով Հոգովեռնէսին սոսկալի կատաղութիւնն եւ մեծ պատրաստութեամբ վերանին գիմեյն՝ սարսափեցան. աւելի եւս շատցաւ իրենց սարսափն երբ քիչ ժամանակէն նա հասաւ եւ հարիւր քսան հազար հետեւակով եւ քսանուերկու հազար ձիաւորօք քաղաքն շուրջա-նակի պատեց պաշարեց, եւ խմելու ջուրներն կտրեց։ Գուրբերու եւ աղբիւրներիւ մէջ ունեցած ջրերնին չուտով հատաւ, արք եւ կանայք, երիտասարք եւ մանկունք սկսան

հրապարակաց մէջ ծարաւահիւժ, ծարաւատանջ զլորել թաւալիլ. միահամուռ Ոգիւս քաղաքապետին վերայ զիմեցին աղաչելով որ հզօր թշնամոյն յաւար մասնէ քաղաքն, « Զի լաւ է մեզ, կ'ասէին, որ Ասորեստանեայց գերի լինիմք եւ նոցա իշխանութեան տակ ծառայելով ապրիմք, քան մեր աչօք տեսանեմք մեր ազայոց եւ կանանց մահն »։ Այս ասացին եւ ամէնքն ձայներնին վերուցած սկսան լալ, ողբալ եւ առ Աստուած աղաղակել որ նայէ ողորմի իրենց խեղճութեան։ Սիրտ տուաւ նոցա Ոգիւս, « Քաջալերացարժէք, եղբարք, ասաց, եւ հինգ օր եւս համբերեցէք. եւ թէ որ այն հինգ օրուան մէջ Աստուած մեզ չողորմի եւ տեղէ մի մեզ օգնութիւն չգրկէ՝ ուղաձնիդ կկատարեմ »։ համոզեց զիրենք եւ աներնին արձակեց։

Յուդիք. — Այն ժամանակ Բեաթլուայ քաղաքին մէջ Շմաւանի շեղէն՝ Մերարեայ դուստր Յուդիք անունով մանկահասակ այրի կին մի կար, որուն չքնաղ գեղեցկութեան հաւասար էր նաեւ իմաստութիւնն։ Մանասէ էրկանն մեռնելէն ի վեր երեք տարին անցեր էր, եւ բոլոր այն ժամանակ քուրձ եւ այրութեան զգեստ հագնելով՝ չաբաթ եւ տօն օրերէն զատ ամէն օր պահէր կպահէր։ Էրկին իրեն շատ ոսկի, արծաթ, ծառաներ, աղախիւններ, արտեր, աղարախներ եւ անասուններ թողեր էր, զորս անձամբ կհօգար կղարմանէր Յուդիթ. եւ այնպէս երկիւղած էր ի Տեառնէ՝ որ երբեք մէկն չէր համարձակած վերան չարախօսութիւն մի անել։ Ազգակցացն թշուառութեան վերայ շատ ցաւելով՝ միտքն դրաւ որ ջանայ զանոնք ազատել վտանգաւ անձին իւրոյ։ Գնաց նոյն գիշերն Ոգիւսին եւ ժողովրդեան ծերոց իմացուց որ Բեաթլուայէն դուրս պիտի ելնէ՝ զաներն բանան առջեւն. խնդրեց որ իրեն համար աղօթք անեն, բայց իւր միտքն չյայտնեց նոցա։

Գարձաւ տուն, անկաւ Աստուծոյ առջեւն, եւ լալով՝ « Տէր Աստուած իմ, լուր ձայնի աղախնոյ քոյ եւ նաշեաց ի խնդրուածս այրուոյս. փրկեա՛ զմեզ ի նեղութենէս եւ ցըրուեա զգորութիւնս թշնամոյն, Տէր ամենակալ, որ խոնարհաց ես Տէր Աստուած, կարօտելոց օգնական, տկարաց ընդունելութիւն, եւ անյուսից փրկիչ » ասելով՝ խնդրեց իրմէ որ ժողովրդեան խեղճութեան վերայ ողորմի եւ զինքն իւր դիտաւորութեան մէջ զօրացունէ։ Եւ յիշաւ զօրացած եւ քաջալերուած մերկացաւ վերայի քուրձն, քաշեց հանեց նաեւ այրութեան հանդերձն զոր երեք տարիէ ի վեր չէր հանած, մարմինն լուաց, անուշ իւղով օծեց, զլիսոյն մազերն հիւսեց ոլորեց, ապարօշն ճակատն կապեց, զգեցաւ ուրախութեան հանդերձն զոր էրկանն Մանասէին կհնդանու-

թեան ժամանակ կհաղնէր, ոսկեզօծ կօշիկներն ոտքն անցուց, ձեռքն ասպարանջանք դրաւ, մարդարտաձեւ ակամա կուռ մանեակ պարանոցն կախեց, մատանց մատանիս եւ գլուխն գորշապահանգս անցուց, եւ ամենայն կերպով չքնաղաղեղ կապուեցաւ զարդարուեցաւ ի հիացումն տեսողաց: Մախաղի մի մէջ դրաւ փոխինդ, պաղատիւ, մաքուր հաց, հագաղակով զինի եւ սրուակ մի իւղ, աղախնոյն տուաւ զայն, եւ նորա հետ Բեաիդուայի դուռն գնաց: Հոն աչլափոխեալ զեղաղարդեալ տեսան զինքն Ողիա, զօրավարք, ծերք եւ քանանայք, եւ զէմքին հրաշատեսիլ զեղեցկութեան վերայ զարմանալով, « Աստուած, Աստուած հարցն մերոց տալէ քեզ զչնորհս, եւ կատարեցէ զկամս սրտի քոյ ի ցնծութիւն եւ յուրախութիւն որդւոցն Իսրայելի եւ ի բարութիւն երուսաղեմի » ասացին միաբերան, անկան եւ երկրպագութիւն ըրին Աստուծոյ, եւ հրամայեցին զոնապանաց որ քաղաքին դուռն բանան: Աղախնոյն հետ ելաւ Յուզիթ, բոլոր քաղաքացիք իրենց ետեւէն կնայէին մինչեւ որ լերան տակն մտան, ծործորէն անցան անհրեւոյթ եղան: Երբոր բաւական առաջ գնացին, Ասորեստանեայց պահապանք զիմացնին ելան, եւ Յուզիթայ զեղեցկութեան վերայ հիանալով՝ առին զինքն Հոգոփեռնեսի առջեւ տարին: Զարմացաւ նա Յուզիթայ կերպին եւ տեսքին վերայ. եւ երբ լսեց իրմէ գալստեան պատճառն, հրամայեց որ զինքն իւր զանձուց խորանին մէջ պահեն, եւ հրաման տուաւ որ ամէն երեկոյ կարող լինի ազատօրէն ուզած կողմն երթալ իւր Աստուածն պաշտելու:

Յուզիթ կապանէ զՀոգոփեռնէս. — Այսպէս Յուզիթ երեք օր անցուց, եւ ասածին պէս զիշերներն միայնանկ բանակէն դուրս կ'եկնէր, աղօթք կ'անէր Աստուծոյ որ իւր գործն յաջողէ ի փրկութիւն ազգին իւրոյ. եւ հետն բերած պաշարէն զատ՝ բերանն բան չէր գներ, որպէս զի անհաւատից անսուրբ ձեռք պատրաստած կերակուրն ուտելով չպղծուի: Զորրորդ օրն Հոգոփեռնէս իւր խորանին մէջ մնձահաց կուշուք մի արաւ բոլոր իւր զօրաց. հոն բերել տուաւ նաեւ զՅուզիթ. խոովեցաւ, յիմարեցաւ ի զեղ ի գութ երեսաց նորա. ինքնզինքն կորանցուց, այնչափ զինի խմեց որ կեանքին մէջ բնաւ չէր խմած. զիշեր լինելուն պէս փութաջոյց ճամբեց կոչնականքն, եւ ինքն միայն մնաց Յուզիթին հետ. բայց որովհետեւ սաստիկ զինի խմելէն գլուխն թմբրած՝ ոտքի վերայ չէր կարող կենալ, գահոյից վերայ անկաւ եւ քունն կոխեց: Յայնժամ քաջասիրտն եւ հայրենասէրն Յուզիթ, աղախնին զրան քով դէտ կայնեցուց, անվնաս գնաց գահոյից քով, ձեռքն եւ աչքն երկինք վերուց, « Տէր Աս-

տուած գորութեանց, գոչեց, ահա ժամանակն է որ այցելութիւն անես քու ժողովութեանդ » . եւ տեսնելով որ Հոգոփեռնէս խոր քունի մէջ է, կամացուկ քաչեց ազգերէն թուրն հանեց, մաղերէն բռնեց « Զորացո՛ղ զիս Աստուածըդ Իսրայելի » ասաց. բոլոր ուժովն երկու անգամ պարանոցին զարկաւ, կտրեց գլուխն հանեց եւ մարմինն գահոյից վերայէն գլտորեց զետին. գլուխն ձեռքն վրանէն դուրս ելաւ աղախնոյն տուաւ որ կերակրոյ մախաղին մէջ ծածկեց. եւ զօրաց մէջէն անցաւ գնաց իւր թէ բանակէն աղօթքի համար դուրս կ'եկնէր, միւս երեկոյից պէս:

Յուզիթ Բեաիդուա կղաւնայ. — Այսպէս առանց վտանգի քալելով Բեաիդուա որ հասան, հետեւն Յուզիթ զրանց պահապանաց « Բացէ՛ք, բացէ՛ք, գոչեց, վա՛ն զի մեզ հետ է Տէր Աստուած մեր » : Յուզիթայ ձայնն լսելուն պէս՝ ամէնքն վազող վազողի եղան, քաղաքին դռներն բացին, զինքն ներս առին, եւ լապտերներ վառելով եկան խուռն երամ քովն ժողովեցան որ տեսնեն թէ ի՞նչ է: Յայնժամ բարձրաձայն բարբառով ասաց նոցա քաջն Յուզիթ. « Որդի՛ք Իսրայելի, օրհնեցէք զԱստուած որ իւր ողորմութիւնն Իսրայելի վերայէն չհեռացուց, այլ այս գիշեր իմ ձեռքովս մեր թշնամին զարկաւ տապալեց » . այս ասաց եւ Հոգոփեռնէսայ արիւնաթաթաւ անդիլ գլուխն մախաղէն հանեց ցուցուց նոցա, եւ « Ահաւասիկ, ասաց, գլուխն Հոգոփեռնէսայ, զօրագլխի զօրացն Ասորայ » : Ժողովրդեան անկարծելի ուրախութեան չափ չկար. անկան երկիր պազին Աստուծոյ եւ ամէնքն միաձայն « Օրհնեա՛լ ես դու Տէր Աստուած մեր, կ'ատէին, որ այսօր ժողովրդեանդ թշնամին ամօթապարտ թողուցիր » : Եւ Ողիա Յուզիթայ քաջագործ հայրենասիրութիւնն գովելով որ իւր անձն հայրենեաց եւ ազգին ազատութեան վերայ զրաւ մտադիւր, ասաց անոր. « Օրհնեա՛լ ես դու դուստր Աստուծոյ բարձրելոյ, քան զամենայն կանայս որ ի վերայ երկրի, եւ օրհնեալ Տէր Աստուած որ մեր թշնամւոյն գլուխն կտրելն յաջողեց քեզ. անունդ գովութեամբ եւ փառք յիշատակուի յաւիտեան, Աստուծոյ եւ մարդկան առջեւ » . եւ բոլոր ժողովուրդն լիաբերան « Եղիցի՛, եղիցի՛ » գոչեց: Այն ժամանակ Յուզիթ կանչել տուաւ նաեւ վերն յիշուած Ամոնացի Աքիովը իշխանն, որ ամբարհաւած Հոգոփեռնէսին անբարբար գլուխն տեսնելուն պէս՝ սաստիկ ապշութենէն թաւալեցաւ զետին անկաւ, եւ խելքն գլուխն գալով՝ Յուզիթայ ոտքն անկաւ երկրպագութիւն արաւ, եւ բազում գովասանք եւ օրհնեք տալէն յետոյ, աղաչեց զՅուզիթ որ իրեն պատմէ թէ ի՞նչ պէս կարող եղեւ այս հրաշալի գործն կատարել. եւ երբ

ամէն բան տեղն ի տեղ լսեց իրմէն, յայտնապէս Աստուծոյ մասն մէջն տեսնելով՝ ամենայն սրտիս հաւատաց յԱստուած եւ թշխատեցաւ Հրեայ եղաւ :

Հողովեանեանի գործն ցիրուցան կլինի. — Յուդթայ խորհրդովն Հողովեանեանի գլուխն պարսպին վերայէն կախեցին, եւ արեւն ծագելուն պէս զինեալ դուրս ելան Հրեայք, Աստուծոյ վերայ յարձակեցան : Անոնք զեռ բան մի չիմացած լինելով՝ յանկարծակիի եկան խռովեցան, սպայք եւ զօրավարք վաղեցին Հողովեանեանի վրանն գնացին որ ինչ բնիկքն իմանան, եւ զայն անդլուխ արեան մէջ թաւալած դանելով՝ զարհուրեցան, պատմուածանիս պատառեցին, լալով եւ ողբով դուրս ելան : Սպարապետին զխառման զոյմն ռազմէ՝ ռազմ թռչելով ամէն տեղ հասաւ, ամենուն սիրան ահով զոգով լցոյց, եւ ամէնքն լեռներէն, դաշտերէն, ձորերէն փախչող փախչողի եղան : Ետեւէն անկան Հրեայք, հալածեցին եւ ջարդեցին զիրենք, եւ երեսուն օրուան մէջ հազիւ կրցան թշնամեաց բանակի կապուտ կողովուան ժողովել :

Յուդթայ փառն. — Այս հրաշալի յազմութեան համբաւն բոլոր Յուդայի քաղաքներն տարածեցաւ, Յովակիմ կամ Յեսու քահանայապետն անպամ ծերոց հետ Երուսաղէմէն եկաւ Յուդիթը տեսնելու եւ չնորհակալ լինելու բովանդակ ազգին կողմանէ : օրհնեցին զինքն միաբան, « Դու բարձրութիւն Երուսաղէմի, դու ցնծութիւն Իսրայելի, դու պարծանք ազգիս մերոյ, օրհնեալ եղիջիր դու յամենակալէն Աստուծոյ մինչեւ յաւիտեան » կ'առէին, եւ բոլոր ժողովուրդն « Եղիցի » կկանչէր : Հողովեանեանի խորանն մէջի ամէն կան կարասիքով, արծաթեղէն եւ ոսկեղէն սպաններովն Յուդիթին տուին : Նա եւս Երուսաղէմի տաճարին նուիրեց : Չորս կողմէն կանայք դունդադունդ կլաղէին կուգային որ իրենց զիւցաղնուհին տեսնեն, գովեն, պարուք երգեր կնուագէին ի դովեստ նորա, պատկազարդ գեղեցկահանդէս աղջկունք նորա չորս գին փառաբանութիւններ եւ օրհնութիւններ կ'երգէին : Յուդիթ ուրախութեամբ սոցա մէջ կեցած ամենուն ձիթենուց եւ արմաւենուց ոտեր եւ ծաղիկ կրամներ, նոցա քաղցր երգոց կձայնակցէր, գոչելով. « Օրհնեցից զՏէր Աստուած իմ յօրհնութիւն նոր. Տէր մեծ եւս դու եւ փառաւորեալ, սքանչելի՝ զօրութեամբ անպակաս » : Այսպիսի ցնծալից հանդիսիւ հասան Երուսաղէմ, հոն տաճարին մէջ չնորհակալութեան զօներ, ողջակէզներ եւ պատարագներ արին, Յուդիթ եւս Հողովեանեանի կան կարասին տաճարին նուիրեց, երեք ամիս ժողովրդեան հետ այն տեղ կեցաւ ուրախացաւ, եւ յետոյ դարձաւ ի Բեաի-

դուա : Բոլոր կեանքն առաքինութեամբ եւ պատուով անցուց Յուդիթ : հարիւր հինգ տարեկան վախճանեցաւ, էրկանն գերեզմանն թաղուեցաւ եւ եօթն օր վերան սուգ առին Իսրայելացիք ազգովին :

Յուդթայ պատմութիւնն այնչափ աւելի զարմանալի է, որովհետեւ կին մի եւ այրի կին մի է զիւցաղնուհին : Ինչ մեծ եւ վեհ է սէրն հայրենեաց, եւ ինչ մեծութիւն եւ վեհութիւն կուտայ հայրենասէր առաքինեաց : Աստուածաշունչն մասնաւոր գիրք մի նուիրելով հայրենասէր զիւցաղնուհոյն, կցուցանէ յայտնապէս թէ ինչպէս աստուածահաճոյ է այս առաքինութիւնն, որովհետեւ ինքն իսկ Աստուած յերկնից օգնութեան կհանի հայրենասիրին, կուսաւորէ նորա սիրտն եւ ոգին, կզօրացունէ նորա բազուկն, եւ անմահ կ'անէ նորա գործն եւ անունն :

Ամոն եւ Յովսիա. Բագաւոր Յուդայ. — Մանասէին յաջորդեց որդին Ամոն : Քսանուերիւ տարեկան էր երբ աթոռն ելաւ, եւ փոխանակ հետեւելու հօրն վերջի աստուածապաշտ բնթացքին՝ նորա նախկին ամպարչաւութեան հետեւեցաւ, եւ ի նոյն անգեղջ եւ անդարձ մնաց, մինչեւ որ թագաւորութեան երկուստասներորդ տարին ծառայքն զինքն սպաննեցին :

Ժողովուրդն արքայապաններն բռնեց մեռոյց, եւ տեղն թագաւորեցոյց նորա որդին Յովսիա, եւ որովհետեւ շատ մատաղ՝ ութամեայ մանուկ էր Յովսիա, մայրն Յեղիշա տէրութիւնն կառավարեց որդւոյն անունով :

Յովսիայ բարեպաշտութիւն. — Յովսիա ի չափ հասնելուն պէս տէրութեան սանձն ձեռք առաւ եւ իսկոյն սկսաւ բարեպաշտական խորհուրդներն ի գործ դնել : Կռապաշտութիւնն հալածեց, Բեթելի մէջ Յերոբոամայ կանգնած սեղանն կործանեց, նորա մօտ թաղուած քրմաց եւ կռապաշտից ոսկորներն գերեզմաններէն հանեց եւ աւերակացն վերայ այրեց, եւ այնպէս կատարեց մարգարէին բերնով երեք հարիւր տարի առաջ Աստուծոյ արած այս սպանալիքն. « Սեղան, Սեղան, Դաւթի անէն Յովսիա անուն ոմն պիտի ծնանի որ քրմացդ եւ զքեզ պաշտողաց ոսկերքն գերեզմանէն պիտի հանէ այրէ » :

Երբոր ամէն տեղ բարձրաւանդակաց սեղաններն քանդեցան կործանեցան, կուռքերն փչրեցան, Յովսիա տաճարին մէջ մեծամեծ նորոգութիւններ անել տուաւ : Էջնքին ժամանակ Բեղիլիա քահանայապետն օրինաց զիրքն գտաւ որ Մովսիսի բուն ձեռագիրն կկարծուի. Յովսիա առջեւն կարգալ տուաւ զայն, եւ տեսնելով որ մէջի պատուէրքն բոլոր մոցուած են, եւ զանոնք չպահողաց դէմ եղած սպառ-

նախըն լսելով սարսափեցաւ, ահ ու դողի մէջ անկաւ: Այն չարեաց առջեւն անկոյ համար ջանաց որ ժողովուրդն առ Աստուած դիմէ. ինքն անձամբ տաճարին մէջ ի լուր ամենեցուն Օրինաց գիրքն կարդաց, եւ նորա խօսքերն պահելու համար բոլոր ունկնդրաց երգում անել տուաւ: Չայն եւս բաւական չհամարելով՝ եղեկիային պէս ուղեց պատեքի (զատկի) տօնն փառաւոր հանգիսիւ կատարել, եւ այն վերջին անգամ գերութենէն յառաջ եկան ժողովեցան յերուսաղէմ՝ աստուածասէրք Յուդայ եւ Իսրայելի: Սամուէլ մարգարէի ժամանակէն ի վեր այս տօնն այսպէս մեծահանդէս չընդունեալմբ չէր կատարուած: Սակայն սպականութիւնն այնչափ խոր արմատ ձգած էր Յուդայաստանի մէջ, որ բարեպաշտ թագաւորի մի օրինակն չէր կարող նորա բազմադարեան վէրքն բժշկել. կարող չեղան նաեւ Երեմիա մարգարէին սոսկալի կանխասացութիւնքն ո՛չ այն խստապարանոց ժողովուրդն զգաստացունել, եւ ոչ երկրին վերայ գալու թշուառութիւններն արգելու: Ի վերայ այս ամենայնի Յովսիա իւր տարածամ մահուամբն գէթ այն աղետից ականատես չգտնուեցաւ, ինչպէս որ Ողորդ կամ Հոյր մարգարէն Աստուծոյ կողմանէ գուշակեր էր իրեն:

Մահ Յովսիայ. — Եղիպտացոց Փարաօն Նեփառով կամ Նեֆօ թագաւորն Ասորեստանեայց եւ Քաղզէացոց Նարուպաղասար թագաւորին վերայ պատերազմի ելնելով՝ հարկ էր որ Իսրայելի երկրէն անցնէր. բայց որովհետեւ նոյն միջոցին այն երկիրն Յուդայի թագաւորաց ձեռքն էր՝ Ասորեստանի թագաւորին հարկատու եւ նիզակակից մնալու պայմանաւ, ստիպուեցաւ Յովսիա պատերազմով չթողուլ որ Նեքաւով անցնի: Մակեդոն քաղաքին քովի գաշտին մէջ Նեքաւովի դօրացն հետ դարնուեցաւ եւ նետահար վիրաւորեցաւ. առին զինքն Երուսաղէմ տարին. հոն վախճանեցաւ, թագաւորաց գերեզմանն թաղուեցաւ եւ բոլոր երկիրն սուգ առաւ վերան. Երեմիա մարգարէն եւս գեղեցիկ ողբ մի շարադրեց, զոր բոլոր ժողովուրդն լսելով կ'ասէր: Երեսունհեմի տարի թագաւորեր էր Յովսիա:

Գերմանացի հեղինակ մի կնիմանցունէ զՅովսիա արեւու վերջին նշուլին որ փոթորկալից երեկոյի մի ամպերէն կիսայլի կ'ընկնի, եւ յաջորդող գիշերուան մէջ կ'ընկղմի կ'երթայ: Յովսիայէն ետեւ հասաւ նաեւ Յուդայի խաւարն:

Յովսիայ. — Ժողովուրդն Յովսիայի տեղ թագաւորեցուն նորա Յովսիայ կամ Սեղդոն որդին, որ փոխանակ հօրն առաքինական շաւղացն հետեւելու ինքզինքն կուսպաշտութեան տուաւ. բայց հազիւ երեք ամիս թագաւորեր էր՝ երբ Նեքաւով Քաղզէացոց յաղթելով զինքն եւս բռն-

նեց չղթայակապ գերի տարաւ յեղիպտոս, ուստի ոչ եւս դարձաւ: Տեղն Յուդայի թագաւոր պսակեց Նեքաւով նորա եղիպտոս եղբայրն, որուն անունն փոխեց Յովսիիմ դրաւ, եւ իրմէ պահանջեց առաւ հարիւր տաղանդ արծաթ եւ տասն տաղանդ ոսկի:

Յովսիիմ. — Յովսիիմ իւր մետասանամեայ թագաւորութեան ժամանակ բոլոր Մանասէի անօրէնութիւններն նորոգեց եւ իւր օրինական զՀրեայս յետին ամպարշտութեան մէջ ընկղմեց: Ի դուր աստուածազոյցիկ անձինք ոմանք ապագային մէջ ազգին կործանումն ակնյայտնի տեսնելով կ'ողբային, ի զո՛ւր Երեմիա մարգարէն վիզն անուր անցունցած՝ երբեմն տաճարին դրան եւ երբեմն Երուսաղէմի դրանց առջեւ ողբաձայն գուշակութեամբ գալու սոսկալի թշուառութիւններն կ'իմացունէր: Խստապարանոց եւ կոյր Հըրեայք իրենց թագաւորին հետ միասին ծաղր կ'անէին այն ահագին սպառնալիքն եւ կանխաձայնութիւնքն, եւ քիչ մնաց որ Երեմիայն եւս պիտի բռնէին մեռցունէին:

Սիլզբն եօթանասամեայ գերութեան Բաբելոնի. — Այն ժամանակ Աստուած իրենց վերայ հանեց Ասորեստանեայց Նաբուքոդոնոսս Բ. թագաւորն, որդի Նաբուքադսարայ, որ իմանալով թէ Յուդայաստան եղիպտացոց հարկատու եղեր է, եկաւ գերուսաղէմ պաշարեց առաւ, տաճարն կողոպտեց, Յովսիիմն բռնեց չղթայի զարկաւ որ հետն Բաբելոն տանի. անոր հետ գերի տարաւ նաեւ բազմաթիւ արքայազուն երկտասարդներ, յորս էին Դանիէլ, Սնանիա, Ազարիա եւ Միսայէլ (606): Այս թուականէն ահա կսկսի Երեմիայ եւ այլոց մարգարէից գուշակած Բաբելոնի եօթանասամեայ գերութիւնն: Նաբուքոդոնոսսոր Յովսիիմին վերայ ծանր հարկ դնելով իւր աթոռն դարձուց զինքն. եւ նա գլխուն եկած սոսկալի թշուառութեամբ խրատուելու տեղ՝ իւր ամպարշտութեան ճամբան շարունակեց, իրեն հետ նաեւ անուղղայ ժողովուրդն:

Երեմիա, Բաբել. մահ Յովսիիմայ. — Յայնժամ հրամայեց Աստուած Երեմիային որ Յովսիա թագաւորի օրէն մինչեւ նոյն օրերն՝ բոլոր իւր բերնովն արած սպառնալիքն գիր անցունէ եւ ժողովրդեան տայ կարդալու, որ դուցէ անով իւր չար ճանապարհէն դառնայ, եւ ինքն անոր անօրէնութեանցն եւ մեղացն զթայ եւ քաւիչ լինի: Երեմիա այն մարգարէութիւններն գրել տուաւ իւր Բաբելոն աշակերտին, եւ պատուիրեց որ տանի պահոց օր մի տաճարին մէջ ժողովրդեան առջեւ կարդայ: Բարուք հրամանն կատարեց. իշխանք իմացան եւ ուղեցին լսել. նոցա առջեւ եւս կարգաց Բաբելոն եւ սոսկացին: Լսեց նաեւ թագաւորն մարդ

դրկեց զիրքն բերել տուաւ, եւ երբ երեք չորս էջ կարգացին, բարկացաւ, զմեղինով կարեց մագաղաթն եւ զիմացի կրակարանին մէջ նետեց այրեց: Բայց Աստուած հրամայեց Երեմիայի որ նորէն գրել տայ զայն եւ Յովակիմայ վերայ եղած սպանալիքն աւելի եւս սաստկացունէ, եւ երթայ անոր վրուցէ որ իւր զիակն ցորեկն արեւուն պիտի նետուի եւ գիշերն ցուրտին:

Յովակիմ կուրցած՝ փութով մտքէն հանեց Նաբուքոդոնոսորայ չղթայից գառն յիշատակն, եւ դարձեալ նորա գէմ Նեքաւովին հետ միացաւ: Նաբուքոդոնոսորայ զօրավարք չորս տարի անխնայ տակնուվերայ արին զՀրէաստան, մինչեւ որ ինքն իսկ թագաւորն Եգիպտացուց յաղթելով եկաւ մտաւ յերուսաղէմ, Յովակիմն մեռուց եւ մարմինն անթաղ նետեց ըստ մարգարէութեան Երեմիայ, ի պատիւ իւր անօրինութեանցն եւ Ուրիա մարգարէն սպաննելուն եւ մարմինն անթաղ նետել տալուն:

Յեփոնիա. — Ասորեստանեայց երթալէն յետոյ աթոռն ելաւ Յովակիմի որդին Յեփոնիա կամ Յովակիմ, որ հօրն ամպարը շտուծիւնն եւս միանգամայն ժողովեցելով՝ երեք ամիս միայն թագաւորեց: Նաբուքոդոնոսոր երբորդ անգամ Երուսաղէմայ առջեւ եկաւ երեւցաւ, տիրեց, տաճարն կողոպտեց, թագաւորն պղնձէ չղթայներով Բաբելոն տարաւ, հետն եւս քաղաքին երեւելիներէն հազարաւոր մարդիկ:

Սեղեկիա, վերջին քաղաւոր Յուդայ. — Յեթնիայի տեղ նորա Մարանիա հօրեղբորորդին թագաւորեցուցեր էր Նաբուքոդոնոսոր, եւ անունն եւս փոխեր Սեղեկիա դեր էր: Բայց Սեղեկիա ոչ Նաբուքոդոնոսորայ եւ ոչ Աստուծոյ հաւատարիմ մնաց որ յաջողութիւն գտնէր եւ թագաւորութեան մէջ հաստատուէր: Երեմիա, թագաւորութեան եւ տաճարին մօտալուտ կործանման ողբովն ամէն տեղ ամէն ականջ կ'ընդունէր, բայց սուտ մարգարէք նորա հակառակ մեծամեծ յաջողութիւններ ժողովրդեան կ'աւետէին, եւ մէջերնէն Անանիա անուն միւս եւս յանդգնեցաւ մինչեւ բաղմութեան առջեւ Երեմիայի պարանոցէն անուրն քաշել հանել եւ գետինն զարնելով խորտակել եւ ասել « Այսպէս ասէ Տէր. Այսպէս խորտակեցից զլուծ Նաբուքոդոնոսորայ արքայի Բաբելացուց յետ երկուց ամաց աւուրց ի պարանոցէ ամենայն ազգաց »: Բայց Աստուած Երեմիայի բերնովն խմացուց որ Անանիային խորտակած փայտէ անուրնն տեղ երկաթէ պիտի դնէ զոր ոչ ոք կարող լինի խորտակել, եւ ինքն Անանիա ի պատիւ ստախոսութեան նոյն տարւոյն մէջ մեռնի, որպէս եւ մեռաւ իսկ:

Վերջ քաղաւորութեան Յուդայ. — Սակայն Սեղեկիա եւ

ժողովուրդն անով եւս չդարձաւ առ Տէր. եւ սուտ մարգարէից խոստացած անհիմն յաղթութիւններով խրախուսեալ՝ եւ Նեքաւովի յաջորդ Վադրեսին (կամ Էփրե, Հօփրա) վերայ յոյսերն զրած՝ Քաղցէացուց ինքնակալութենէն զլուս քաշեցին: Վաղեց Նաբուքոդոնոսոր Եգիպտոսի վերայ, յաղթեց, զէնքն Հրէաստանի վերայ դարձուց, ամէն տեղ տիրելով աւերակ դարձունելով հասաւ այն վերջին անգամ Երուսաղէմայ առջեւ եւ պատեց պաշարեց զայն. իրեն օգնական ունէր նաեւ Հայոց զօրաց քաջագունդն: Տասնեւութ ամիս յուսահատ քաջութեամբ գէմ զրին Հրեայք, բայց սոփն զիրենք սասանեցոյց: Յուլիսի 9ին (587) թշնամիք պարիսպն խրամատեցին ներս մտան, նոյն խրամատէն իրեններովն գէպի Յորդանան փախաւ Սեղեկիա՝ Ասորուց երկիրն զիմելու. բայց Երիքովի մօտ բռնուեցաւ, Նաբուքոդոնոսորայ բերուեցաւ, անոր հրամանաւն որդիքն աչքին առջեւ սպաննուեցան հանդերձ ամենայն իշխանօք Յուդայ. իսկ նորա աչքն կուրցուց յաղթականն, չղթայի զարկաւ, տարաւ ի Բաբելոն բանտ դրաւ, եւ մինչեւ ի մահ հոն մնաց, որպէս որ մարգարէացեր էր Երեմիա: Հազիւ թէ ամիս մի անցեր էր, Նաբուքարոյան զահճապետն մտաւ Երուսաղէմ եւ կործանումն եւ քանդումն սկսաւ. տաճարն եւ թագաւորական պալատն կողոպտեց հոյ ճարակ տուաւ, նոցա հետ նաեւ քաղաքին բոլոր տներն, պարիսպներն քակեց կործանեց, քաղաքապետն եւ քաղաքին զլիսաւորներէն վաթսուն հոգի սպաննեց, եւ սրէ եւ կրակէ ազատած բնակիչքն գերի տարաւ ի Բաբելոն. միայն սակաւաթիւ ազգատ մինչքոր մարդիկ թողուց հոն, որպէս զի արտերն եւ այգիներն մշակեն եւ երկիրն բոլորովին չխոպանանայ:

Շամբար եւ Բազրասուհի. — Դաւթի թագաւորական ցեղէ գերելոց մէջ անունն իշխաններէն միւս եւս Շապպար կամ Շամբար կ'ընդունէր: Հայոց թագաւորն իբրեւ ի փոխարէն իւր օգնականութեան Նաբուքոդոնոսորէն ուզեց զնա, տնով տեղով Հայաստան տարաւ, եւ հոն բնակեցոյց զնա ոչ իբրեւ գերեալ՝ այլ իբրեւ պատուաւոր իշխան: Ասոր ցեղէն էր Բազրաս նախարարն, զոր Վաղարշակ թագադիր արաւ Հայոց թագաւորութեան, եւ իրմով զցեղն եւս կոչեց Բազրասուհի, որ ժամանակաւ այնչափ զօրացան քաջութեամբ եւ առաքինութեամբ, որ ըստ մարգարէութեան Ս. Մովսիսի Խորենացուց, զիրենք գերող ազգին վերայ տիրեցին եւ Հայ-Յուդայական թագաւորութիւն մի հիմնեցին Բազրասունեաց անունով, ինչպէս որ մեր ազգային պատմութիւնն կ'սովորեցունէ: Բազրասունեաց մի ճիւղն տիրեց նաեւ Վրաց թագաւորութեան, ուրիշ մի ճիւղն եւս Ռու-

քիներանց անունով տիրեց կիլիկիոյ . եւ թէպէտ այժմ այս փառաւոր ցեղն թագաւորական գահէն զրկուած է , բայց միշտ պատուաւոր իշխանական տներէն մին է Հայոց եւ Վրաց մէջ :

Ողբ Երեմիա . — Երեմիա մարգարէն իւր տխուր մարգարէութեանց կատարումն աչքովն տեսնելու ցաւն ունեցաւ : Տաճարին եւ սրբոյ քաղաքին շեղջակոյտ աւերակաց վերայ նստած՝ լալահառաչ ձայնիւ այսպէս կ'ողբար եւ արձագանգաց կրկնել կուտար իւր ողբերն .

Երեմիայի գաւառ , նստաւ միայնացեալ բազմադուռ , եւ եղև իբրեւ կին մի այրի լցեալ սրտաւրեամբ ի մէջ հեքանոսաց , իւրեանն աշխարհի եղև հաւկաստ : Լալով ելաց ի գիւղերի , եւ արտաւր իւր ի վերայ ծնօսից իւրոց . եւ ոչ գտաւ մխիթարիչ նմա յայնմ աւուր ի սիրելեաց իւրոց . ամենայն բարեկամք նորա անարգեցին զնա եւ եղեն նմա բռնամիտ : Վարեցաւ ի գերութիւն Յուդայ , ի բազում տառապանս . ի նեղութեան , ստիպութեան , ծառայութեան . նստաւ ի մէջ հեքանոսաց , եւ ոչ եղիս հանգիստ : Ամենայն հալածիչք իւր հասին նմա ի մէջ բռնամեաց իւրոց : Սուգ առին նաւապարհի Սիոնի , զի ոչ գոյր երբեքիւ զօնից տարեկանաց նորա . ամենայն դուռնք նորա եղեն յապակեմութիւն : Եւ քահանայք նորա հաչեն , հառաչեն եւ յոգոց հանեն : Կուսանք եւ տղայք նորա ի գերութիւն վարեցան , եւ ինքն դառնացեալ յանձն իւր : Տեսին ասելիք նորա , ոտն հարին եւ ծիծաղեցան ի վերայ գերութեան նորա : Մեղա մեղա Երուսաղէմ , վասն այսորիկ ամենայն զովիչք նորա կոր ի գլուխ առնէին զնա . զի տեսին զանազանս նորա . պղծութիւն նորա առաջի ոտից իւրոց , եւ ոչ յիշեաց նա զյեօթն իւր . ինչոյց արտաւր մեծամեծս , եւ ոչ ոք էր որ մխիթարէր զնա : Տես Տէր զտառապանս իմ , զի բարձրացան բռնամիտք իմ ի վերայ իմ : Ձեզ ասեմ , ձեզ ասեմ անցաւորք հանապարհաց , դարձա՛յք հայեցաւորք եւ տեսէք , թէ իցե՞ն երբեք ցաւք ըստ ցաւոց լեալ՝ որ ի վերայ իմ հասին : Բարբառեցաւ յիս Տէր , եւ կորացոյց զիս յաւուր բարկութեան եւ արժանութեան իւրոյ : Եւ բարձանց իւրոց առաւելաց հուր յոսկերս իմ . ցա՛նց ձգեաց ոտից իմոց , եւ դարձոյց զիս յեսս իմ . արար յապակեմութիւն զանձն իմ , զօրհանապագ ի տառապանս սրտաւրեան : Կանխեաց Տէր ի վերայ ամբարձրութեան իմոյ , եւ արկ զինեւ զբան իւր : Ծանցացուց զլուծ իւր ի վերայ պարանոցի իմոյ . սկարացաւ զօրութիւն իմ : Մասնեաց զիս Տէր ի ձեռս ցաւոց իմոց , եւ ո՛չ կարեմ հանդարտիլ : Ձեզեաց ի միջոյ իմմէ զընտիր ընտիր զօրաց իմոց : Կոչեաց ի վերայ ընտելոց իմոց

ժամանակ բեկման : Հնձան եկար Տէր կուսի դասերն Յուդայ : Վասն այսորիկ եւ տառապանի ի լալ մասնցեալ եմ : Ակն իմ ինչոյց արտաւրս , զի եկաի եղեն յինքն մխիթարիչք իմ , որ դարձուցանեն զանձն իմ յիս : Մասնեացան որդիք իմ յապակեմութիւն , զի զօրացան բռնամիտք իմ : Տարածեաց Սիոնի զբազուկս իւր առ Ասուած , եւ ոչ ոք էր որ մխիթարէր զնա . զուրջ զնովաւ նեղիչք նորա : Եղև Երուսաղէմ աղետեղեալ իբրեւ կին մի ի մէջ նոցա : Արդար է Տէր Ասուած . զի եւ դառնացուցի զնա : Լուարա՛ւք զայս ամենայն ժողովուրդք եւ տեսէք զգաւս իմ : Օրիորդք իմ եւ երիտասարդք իմ վարեցան ի գերութիւն : Կոչեցի եւ զսիրելիսն իմ , եւ նոքա արհամարհեցին զիս . քահանայք իմ եւ երիցունք իմ աստէն ի բազմիս տառակեցան : Խնդրեցին կերակուր զի դարձուցեն զոգիս իւրեանց , եւ ոչ գտաւ : Տես Տէր զի նեղեալ եմ . ոսկերք իմ խռովեցան , սիրտ իմ գեղաւ յիս , եւ եւ գտայ դառնացեալ . արտաւրս ժառանգեաց զիս սուր , որպէս եւ մահ ի ներհուս : Լուարա՛ւք , լուարա՛ւք զայս . զի եւ հեծեմ հառաչեմ , եւ ոչ ոք է որ մխիթարէր զիս . ամենայն բռնամիտք իմ լուան զչարիս իմ , եւ ոտն հարին ինձ , զի դու արարեր զօրն զայն , եւ դու կոչեցեր զժամանակն զայն . եւ եղև ինձ վա՛յ վա՛յ : Մտնի չարիքն ամենայն առաջի ես , եւ հաւաքաւ արարեր դու զնոսա , զոր օրինակ արարեր հաւաքաւ զիս ի վերայ ամենայն մեղաց իմոց , զի բազում են հեծութիւնք իմ , եւ սիրտ իմ լի եղև սրտաւրեամբ :

Այսպէս Երեմիա Սիոնի խեղճութիւնն ողբալով եւ որդւոց անօրէնութիւնքն երեսնին զարնելով եւ կորսնցուցած բարիքն յիշեցունելով՝ սրտերնին խշխշացունէին յետոյ Աստուծոյ առջեւ խեղճ կթափէ , Անոր անհուն ողորմութենէն կպաղատի որ զիրենք նորէն իրենց առաջին փառաւորութեան դարձունէ :

Յիշեմ , Տէր , որ ինչ անցն անցին ընդ մեզ . նայեաց եւ տես զնախասինս մեր : Ժառանգութիւն մեր դարձաւ յօտարութիւն , եւ բնակութիւն մեր ի նեղեմութիւն : Որք մնացաւ մեզ եւ ոչ գոյր մեզ հայր . հարկն մեր մեղան , եւ չիք ուրեք ի միջի . եւ մեղք հարցն այն ընդ մեզ ելին : Ծառայք սիրեցին մեզ , եւ այն որ փրկէրն զմեզ ի ձեռաց նոցա՝ չիք ի միջի : Լճան յուրախութենէ սիրտ մեր , եւ դարձան ի սուգ օրհնութիւնք պարուց մերոց : Անկաւ պսակն ի զլիւնց մերոց , վա՛յ մեզ վա՛յ մեզ զի աղքատացաւ : Վասն այսորիկ տառապան մեզ սիրտ ցաւազին . վասն այսորիկ խաւարեցան աչք մեր ի վերայ լեռին Սիոնի , զի դարձաւ յապակեմութիւն , եւ աղքատ մահ եւ եւ առնէին ի տառապանս նորա : Եւ դու Տէր յաւիտեան կաս , եւ արքա ես ազգէ մինչեւ յազգ : Հնքէ՛ր

մինչեւ իսպառ մոռացար զմեզ. հարեւր քողեր եւ լեցեա զմեզ մինչեւ յերկար ժամանակս: Դարձո՛ղ զմեզ Տէր եւ դարձո՛ղ: Նորոգեա՛ զմեզ Տէր իբրեւ զաւուրսն զառաջինս: Զի մերժելով մերժեցեր զմեզ. բարկացաւ արմատքին բարկութեանն եւ ի վերայ մեր մինչեւ իսպառ:

Գործողիս իշխան. — Նարուքողոնոսոր Հրէաստանի կառավարութիւնն Գործողիս անունով կուսակալի մի յանձներ էր: Նարուքարթան Երեմիա մարգարէին վերայ մեծ համարում ստանալով հրաւիրեր էր զինքն ի Բաբելոն. բայց նա նախամեծար համարեցաւ այնտեղ կենալ եւ մնացած ողորմելի հայրենակցաց միտքարիչ եւ օգնական լինել՝ քան թէ Քաղզէացոց եւ Ասորեստանեաց մայրաքաղաքին փառքն եւ մեծութիւնն վայելել, ուստի եւ խնդրեց որ իւր Բարուք աշակերտովն Հրէաստան մնայ: Մարգարէին բարի խրատուցն անսալով՝ զթութեամբ եւ սիրով կկառավարէր Գործողիս զՀրեայս: Բայց ամսո՛ւ որ իշխանութիւնն երկու ամիս միայն տեւեց, վասն զի Յուդայի թագաւորական ցեղէն Իսկայեղ անունով իշխան մի կոչուեցի մէջ զինքն սպանեց եւ ընդունայն տեղն ուղեց իշխանութիւնն ձեռքն առնուլ: Ժողովուրդն ոչ միայն մարդասպանին հետ չմիացաւ, այլ եւ Նարուքողոնոսորայ նոր վրէժխնդրութենէն վախճալով՝ ուղեց Եգիպտոս փախչիլ. շատ ջանաց Երեմիա մտքերնին փոխելու՝ հոն գլուխնին գալու խեղճութիւնքն առջեւնին նկարագրելով. եւ երբ տեսաւ որ ճար չկար, զիրենք հոն եւս մինակ չթողլու համար Բարուքայ հետ ետեւնէն գնաց: Չկար բարիք, խրատ եւ պատուհաս որ այս անուղղայ խտտապարանոց ժողովուրդն Աստուծոյ ընդունած, լսած եւ կրած չլինէր. եւ սակայն դարձեալ կմոռնար իւր բարերարն, խրատիչն եւ պատուհասիչն: Եգիպտոս հասնելուն պէս ինքնզինքն նորէն կռապաշտութեան տուաւ: Աստուծոյ ապերախտ գտնուողն հարկաւ անկարելի էր որ նորա պաշտօնէին երախտագէտ լինէր. մի վայրկեանի մէջ Երեմիային իրենց համար բոլոր քաջածնեան մոռցան, եւ կռապաշտութենէն ետ կենալու համար անոր յորդորանքէն եւ խրատանքէն ձանձրացած՝ քարկոծեցին մեռուցին: Իւր գերեզմանն մինչեւ հիմա կցուցանեն ի Գառիթի յեգիպտոս: Յայնժամ վերստին հասաւ վերանին Աստուծոյ արգար վրէժխնդրութեան գաւազանն. Նարուքողոնոսոր Եգիպտոսի տիրեց, եւ զիրենք անխնայ ջարդեց կոտորեց:

Երեմիա մարգարէ. — Ինչպէս տեսանք, Երեմիա Աստուծոյ տաճարին եւ Երուսաղեմայ կործանման սպանալեաց բերանն եղաւ. ինքն քահանայական ցեղէն էր եւ չորեքտասանամեայ մանուկ երբ կոչեց զնա Աստուծոյ ան ծանր

պաշտօնն յանձնելու, զոր մինչեւ ի մահ ամենայն հաւատարմութեամբ եւ եռանդեամբ կատարեց, յոչ ումեքէ ակնածելով, որոյ վասն եւ շատ թշնամիս ունեցաւ Երեմիա. բայց ոչ եթէ այնու հովացաւ նա իւր հայրենիքն սիրելէն եւ անոր փրկութեան համար աշխատելէն, (գեղեցիկ օրինակ հայրենասիրաց) մինչեւ որ ազգակցաց հետ հայրենիքն թողելէն յետոյ՝ զո՛հ եղաւ անոնց ապերախտութեան: Այս է հայրենասիրաց վախճանն:

Երեմիա գրով եւս թողուց իր մարգարէութիւնն որոց մէջ յայտնի կ'երեւի իւր փափուկ սիրտն եւ պերճախօս բարբառն: Իսկ Ողբն, զոր համառօտելով վերն գրինք, իւր կատարելագոյն գործն է, զոր չկրնար ոք կարդալ առանց յարտառու շարժելու, եւս առաւել հայրենակորոյս Հայն:

ԳԼՈՒԽ Ի.

Գ Ե Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ողբ Հրէից գերեւոյ. — Եգիպտէ. — Տեսիլ Եգիպտէի. — Դանիէլ եւ իւր ընկերքն. — Շուշան. — Դանիէլ Նարուքողոնոսորայ երազն կմկնէ. — Երեւ մանկունքի Երեմիայ. — Նարուքողոնոսոր զազանի կերպ կ'առնու. — Իդմարովդար, եւ Յովա-հիմ արքայ Յուդայ. — Տեսիլ Դանիէլի. — Կոչուեք Բաղդասարայ եւ առումն Բարիլոնի. — Դանիէլ առիւծոց գոբն կծգուի. — Դանիէլի տեսիլքն ի վերայ Մեսիային. — Կիւրոս. Դանիէլ Բելշ թուրքն կիսայտառակէ. — Դանիէլ միւս անգամ առիւծոց գոբն կծգուի. — Վախճան Դանիէլի:

587—536

Ողբ Հրէից գերեւոյ. — Յեքոնիա թագաւորին հետ եւ Երուսաղեմայ առման ժամանակ Ասորեստան եւ Բաբելոն գերի տարուած Հրէից մեծագոյն մասն խեղճութեան մէջ մնացին. եւ չատենին Գողթար գետոյն եղերքն բնակութիւննին հաստատելով՝ իրենց դառնահոս արտասուաց կաթիլներով նորա ականակիա ջրերն կաղտորէին, ընդդէմ գերողաց իւրեանց լալահառաջ ձայնիւ երկնից վրէժխնդրութիւնն կաղաղատէին, եւ զԵրուսաղեմ յիշելով՝ ողբանաւոգ ձայնիւ այսպէս կ'երգէին.

Առ զեսս Բաբելացոց, անդ հասաւ եւ լայաւ. ո՛րպէս յիշեցաւ մեք անդ զՍիւն:

Ի մէջ ուռեայց նորա կախեցաւ զկախարանս մեր:

Անդ հարցանէին գերիս մեր գրանս օրհնութեան. գերիվարէ մեր ստիպէին զմեզ եւ ասէին. Օրհնեցէ՛ մեզ յօրհնութեն Սիւնի:

Իսկ զիսոյ օրհնեցո՛ւք զօրհնութիւն Տեառն յերկիր օսար:

Թէ մտացայց զեկ Երուսաղէմ, մտացի զիս աջ իմ :
Կցեսցի լեզու իմ ի քիմս իմ, քէ ոչ յիշեսցի զեկ. քէ ոչ
նախ նուագեցից զեկ Երուսաղէմ, սկիզբն ուրախութեան
իմոյ :

Յիշես՝ Տէր զորդիսն Եղովմայ՝ յառուսն Երուսաղէմի .
Ոյ՛ մաւիկն, քակեցէ՛ք քակեցէ՛ք, միկնիս ի հիմն հասուցէ՛ք :
Գուստ Բաբիլացոց բշտառական, երանի՛ որ հասոյց
զհասուցումն քո, զոր դու մեկ հասուցեր :

Երանի՛ որ կալաւ զմանկունս քո, եւ եհար զհարի :
Եւ կամ թագապսակ մարգարէին այս զուշակախառն եղե-
րերդութիւնն կհնչեցունէին .

Որպէս փափաքի եղջերու յաղբես ջուրց, այնպէս փափա-
քի անձն իմ առ քեզ Ասուած :

Ծարաւի է անձն իմ առ քեզ Ասուած, հօգ Եւ կենդա-
նի. երբ եկից երեւցայց երեսացդ Ասուծոյ :

Եղեն ինձ առատութիւն իմ կերակուր ի տուէ եւ ի զիշերի .
Եւ այն զի տուէն ցիս զօրհանապագ քէ ո՛ր է Ասուած քո :
Ջայս որպէս յիշի, ստապէր յիս անձն իմ. քաջալերի
զի մայն ցնդ հարկաւ սխանչեկաց սանն Ասուծոյ :

Ի ձայն բնծուրիսն խոստովանութեան, եւ ի ձայն բարե-
կենդանութեան :

Արդ բնդէ՛ր սրտում ես անձն իմ, կամ բնդէ՛ր խոովես զիս.
յուսա՛ առ Ասուած, խոստովանեա՛ նմա, փրկիչ երեսաց
իմոց Ասուած է :

Անձն իմ յոյժ խոովեցաւ, վասն այսորիկ յիշցի զեկ
յերկրէն Յորդանանու, ի Հերմոնէ ի լեռնէ փոքուէ :

Խորք ի խորոց կարդացին առ քեզ, ի ձայն սահանաց բոց :
Ամենայն զբօսանք քո եւ ալիք քո անցին ի վերայ իմ :

Ընդէ՛ր մեծեցեր զիս Տէր. բնդէ՛ր սրտում զնամ ես ի նե-
ղել բճամուռոյ իմոյ :

Արդ բնդէ՛ր սրտում ես անձն իմ, կամ բնդէ՛ր խոովես զիս.
յուսա՛ առ Ասուած, խոստովանեա՛ նմա, փրկիչ երեսաց
իմոց Ասուած է :

Եզեկիէլ. — Մեծ մարգարէից կարգն է նաեւ Եզեկիիւն, որ
քանակեկու տարի կատարեց մարգարէութեան պաշտօնն :
Իւր ժամանակակից Երեմիա մարգարէին պէս ինքն եւս քա-
հանայական ցեղէ էր : Յեթնիս թագաւորին հետ Բաբելոն
գերի գնացողաց մին էր նաեւ ինքն, եւ այն օտարութեան
մէջ կիրառէր իւր գերեկիցքն եւ յԱստուած կիրախուսէր :

Տեսիլք Եզեկիիւն. — Շատ տեսիլք տեսած է Եզեկիիւն .
մէկ երկու երեւելիքն պատմութիւն : Գոյքար գետոյն քով
անաւոր կերպարանքով երեւցաւ իրեն Աստուած : Հիւսի-
սային կողմէն յանկարծ սաստիկ հողմ ելնելով՝ լուսաւոր

մեծ ամպ մի բերաւ, ուստի հուր կփայլատակէր. մէջն չորս
կենդանւոյ կերպարանք կային, որոնց իւրաքանչիւրն չորս
չորս դէմք ունէր. աջակողմեանն մարդու եւ առիւծու կեր-
պարանք, եւ ձախակողմեանն եզի եւ արծուոյ : Իւրաքանչիւ-
րն չորսական թեւ ունէին . երկուքով իրենք զիրենք կը
ծածկէին, միւս երկուքով կթռչէին . կոնակնին եւս աչքով
լի էր : Ետեւէն մի մի հրագոյն եւ փայլակնացայտ անիւ
կշարժէր, եւ իրենք ուր որ երթային՝ այն եւս ետեւէն
կ'երթար, եւ կարծես թէ միջերնին կենդանի ոգի կար :
Մարգարէն այս անաւոր տեսիլքէն զարհուրած՝ երեսի վերայ
ընկաւ . եւ յանկարծ երկնքէն ձայն մի եկաւ որ կ'ասէր .
« Որդի մարդոյ, ոտք ե՛լ, կայնէ՛ » . անդէն ելաւ կայնեցաւ
եւ Աստուած ժողովրդեան ապերախտութեան եւ անօրէնու-
թեանց վերայ դանդաղ եւ սպանալիք արաւ : Յետոյ ձեռք
մի երկնցաւ առ Եզեկիիւն, զիրք մի բացաւ առջեւն, որուն
ներսն եւ դուրսն ողբ եւ վայ գրուած էր : Աստուած իրեն
հրամայեց որ այն գիրքն ուտէ եւ ներսն ողբով եւ վայով
լեցուի : Եզեկիիւն կերաւ եւ բերանն մեղրի քաղցրութեան
պէս անուշցաւ, եւ Աստուծոյ հրամանովն՝ գնաց որ լսած
պատգամներն Հրէից պատմէ :

Անգամ մի եւս Աստուծոյ հոգին առաւ զինքն դաշտ մի
տարաւ, որուն երեսն մարդկային չոր ոսկորներով լեցուն
էր : Աստուած ասաց իրեն. « Հրամայէ որ անոնք ողջանան » :
Եւ հազիւ թէ մարգարէն բերնէն հրամանն հանեց, իսկոյն
այն չորրորդ ոսկորներն ջղով, մարմնով եւ մորթով պատե-
ցան : Բայց որովհետեւ կենդանութիւն չունէին, Աստուած
վերանին փչելուն պէս հոգեւորեցան ելան կանգնեցան այն
մեռեալք եւ անթիւ անհամար մարդկան բազմութիւն ձեւա-
ցուցին : Առաջին տեսիլքով որչափ որ սպանացաւ Աստուած
Հրէից, երկրորդով եւս խրախուսեց, զերութեան դարձն եւ
երուսաղեմայ կրկին շինութիւնն աւետելով. օրինակ մի եւս
տուաւ անով մեռելոց յարութեան :

Պատմիչ եւ իւր բնկիւր. — Դիտեմք որ Նաբուքոդոնոսո-
րի Յովակիմայ հետ Բաբելոն գերի տարածներուն մէջ բայ
յեզեկիիւն՝ կային նաեւ Դանիէլ, Անանիա, Ազարիա եւ
Միսայիլ գեղեցիկաղէմ, մտավարժ եւ ազնուական պատա-
նիք. Նաբուքոդոնոսոր հրամայեց Աղիսիսիս ներքինապետին
որ այս պատանեկաց քաղցէացւոց լեզուն եւ գիտութիւնքն
սովորեցունէ, իւր սեղանէն զանոնք կերակրէ, եւ երեք
տարի զանոնք կրթէ : Ներքինապետն թագաւորին հրամանն
կատարեց, անուննին եւս փոխեց, Դանիէլն՝ Բաղսաւսար
անուանեց, Անանիայն՝ Սեդրափ, Միսայէլն՝ Միսափ, Ազա-
րիայն՝ Աբեղնազով : Դանիէլ եւ իւր ընկերքն մտածելով որ

մի՛ արդեօք թագաւորին սեղանէն եկած մսերուն մէջ զո՛հեալ եւս գտնուելով ուտեն եւ Աստուծոյ օրինաց դէմ դորձեն, Դանիելի ձեռքով խնդրեցին ներքինապետէն որ իրենց ընդեզէն միայն տայ : Ներքինապետն վախցաւ որ գուցէ ընդեզէն միայն ուտելով նիհարնան եւ ինքն թագաւորէն յանդիմանութիւն լսէ , չուզեց խնդրքնին կատարել . բայց երբ շատ աղաչեցին՝ ուզեց տանն օր փորձել . եւ տեսաւ որ փափուկ մսեղէն ուտող երիտասարդներէն շատ աւելի գիրցան եւ երեսուն գոյնն կայտառցաւ . գեղեցկացաւ : Իրենց այս օրինապահութեան փոխարէն՝ Աստուած եւս իմաստութիւն , հանձար , գիտութիւն եւ երազ եւ տեսիլք մեկնելու կարողութիւն պարգեւեց նոցա , այնպէս որ երեք տարիէն նարուքողոնոսոր հետերնին խօսելով վերանին զարմացաւ , եւ անոնց իմաստութիւնն եւ գիտութիւնն թագաւորութեան մէջ եղող իմաստնոց , մոգուց եւ մոգպետաց իմաստութեանէն եւ գիտութեանէն տանապատիկ առաւել գտնելով՝ դիւրենք քովն իւր պալատն առաւ եւ սիրելեաց կարգն դասեց : **Շուշանն .** — Տասնեւերկու տարեկան եղած ժամանակէն Դանիել իւր գերբնական իմաստութիւնն արդէն յայտնեւ էր իւր հայրենակցաց : Երկրորդ անգամ Բաբելոն գերի տարուած Հրէից մէջ Յովակիմն անունով երեսելի մարդ մի կրօնորա կիներ Շուշան , իւր սակաւագիւտ գեղեցկութեան եւ զովելի բարեպաշտութեան հետ՝ ունէր նաեւ չքնաղ առաքելութիւն : Յուդայի ցեղէն լինելով՝ ծնողքն պղտիկուց նորա մատղաջ սրտին մէջ աստուածապաշտութեան եւ արդարութեան զգացմունքն դրոշմեւ էին . որով եւ կարող եղաւ յետոյ ինքնզինքն օրինակ ընծայել երկիւղածութեան եւ օրինապահութեան Բարեբաստի՛կ պտուղք եւ անգի՛ն գանձք բարեկիրթ դաստիարակութեան , քան զոր լաւագոյն եւ պատուականագոյն եւ անկապտելի ժառանգութիւն չեն կրօնար թողուլ ծնողք իրենց որդեոց :

Շատ հարուստ էր Յովակիմ . եւ իւր բազմազան ձողութիւնն հայրենակցացն օգտին եւ բարեկեցութեան կողործածէր՝ նոցա գերութեան տառապանքն թեթեւցունելու : Բաց էին նոցա առջեւ Յովակիմայ պալատն եւ պարտէզներն , եւ այն տեղ կ'օղջուէին նաեւ դատաստանի . վասն զի յաղթականն այս արտօնութիւնն չնորհեր էր իրենց , որ յանցաւորքն մէջերնին դատեն ըստ օրինացն Մովսիսի(*) : Այն տա-

(*) Բոլոր գերութեան ժամանակ առանձին ազգ մնացին չբնայր եւ իրենց սեպական դատարաններ ունեցան , որով եւ կատարեցաւ Յակոբայ մարգարէութիւնն լիւծի , որ ասեր էր Թէ « Մի՛ պակասեցէ իշխան Յուդայ մինչեւ եկեսցէ նա որոյ իւրն է հանդերձնալը » այսինքն Քրիստոս , Տէրն մեր :

րին դատաւոր ընտրուեւ էին երկու չար ծերեր , որ իրենց կեղծուպատիր իմաստակութեամբն ժողովուրդն խաբեր էին : Սօքա եւս Յովակիմայ տունն գալով երթալով՝ շատ անգամ Շուշանն կ'տեսնեն , եւ փոխանակ նորա պարկեշտութենէն բարի օրինակ առնլու՝ դէմքին գեղեցկութենէն կ'յափշտակուէին եւ կսկսին յարմար առիթ մի փնտռել իրենց անօրէն զիտաւորութեան :

Կէսօրունէն ետքն երբոր ժողովուրդն կ'երթար , Շուշան կ'ենէր պարտիզին մէջ կղբօնուր . ուստի եւ օր մի սաստիկ տաքէն նեղանալով՝ ուզեց այն տեղ աւազանն մտնել , լուացուելու , եւ երբ քովի նաժտացն ասաց որ պարտիզին դռներն դոցին եւ երթան իրեն օճառ եւ իւղ բերեն , չար ծերերն որ ցանկութիւննին իրարու յայտնելով խօսք մէկ բրեր եւ ետեւէն գնացեր պարտիզին մի ծայրն պահուրտեր կապաւէին , իսկոյն վազեցին Շուշանի վերայ հասան , անօրէն կամքերնին անոր յայտնեցին , եւ « Ահա պարտիզին դռներն դոց են եւ մարդ չկայ որ զմեզ տեսնէ , ասացին , եւ եթէ յանձն չառնուս մեր կամքն կատարել , կ'երթամք կվկայեմք ամենուն թէ հետն մեղսակից երիտասարդ մի տեսանք , եւ այն էր պատճառն որ ազախններն քովէն հեռացուց » :

Արիասիրտ եւ պարկեշտագեղ Շուշանն որ Աստուծոյ երկիւղն ի մանկութենէ հետէ վայրկեան մի մտքէն եւ սրտէն չէր հանած , խորունկ մի հառաչեց եւ ասաց . « Տապնալ է ինձ յամենայն կողմանց . եթէ կատարեմ զայն՝ մահ է ինձ , եւ եթէ չկատարեմ՝ ձեռքերնեղ պիտի չապրիմ . բայց լաւ է ինձ չկատարել զայն եւ ձեր ձեռքն ընկնիլ , քան թէ Աստուծոյ առջեւն մեղանչել » . այս ասելով բարձրաձայն աղաղակեց Շուշան օգնութեան կանչելով . աղաղակեցին նաեւ վաւաչոտ ծերք , վասն զի իւրեանց կրած արհամարհութիւնն եւ ամօթն՝ զգացած անսանձ ցանկութիւննին ի կատարութիւն դարձուց : Շուշանի ընտանիքն որ արդէն այն ձչոյն ձայնն առեր էին , վազեցին որ տեսնեն թէ ինչ հանգիպեցաւ Շուշանին : Պարտէզն մտան չմտան՝ անխիղճ ծերք սկսան զրպարտել զՇուշան նորա ծնողաց դիմացն , ասելով թէ « Մեք պարտիզին մէջ զբօնելոյ ժամանակին տեսանք որ Շուշան պատանուոյ մի հետ էր , եւ երբ վերանին երթալու եղանք , երիտասարդն ձգեց փախաւ » : Այս քստմնելի լուրն լսելուն պէս՝ զարմանալով ամչցան Շուշանի ծնողքն , վասն զի ոչ երբեք իրենց պարկեշտասուն աղջկան վերայ այնպիսի բան լսեր էին : Բոլոր ընտանիքն լաց եւ ողբի մէջ էր :

Երկրորդ օրն , ըստ սովորութեան , ժողովուրդն եկաւ Յովակիմայ տունն դատաստանի . եկան նաեւ ամպարիշտ ծերք ,

իրենց դատաւորական աթոռն նստան եւ ժողովրդեան հրամայեցին որ Յովակիմայ կինն զՇուշան առկենին հանեն դատելու. հետն եւս ծնողքն, որդիքն եւ ամէն ազգականքն Մահուան տաճնապն իսկ չէր կարողացեր Շուշանայ մարմնոյն փափկութիւնն եւ գեղեցկութիւնն եղծանել : — Յով ծերք իրենց դարչելի ծանրութիւնն գէթ նորա գեղովն քիչ մի յագեցունելու համար՝ հրամայեցին որ Շուշանայ երեսին քողն վար առնուն : Յայնժամ քարասիրտ ծերք ոտք ելան ատենին մէջ եւ ձեռքերնին առաջին անգամ այն անմեղին գլխուն վերայ դրին , որպէս զի վկայութիւն տան . ուստի եւ լրբաբար նորա չգործած յանցանքն պատմեցին զրպարտութեամբ : Ատենան հաւատալով իրենց ծերոց եւ դատաւորաց վկայութեան, որոշեց եւ ի մահ դատապարտեց զանմեղն : Բարեպաշտ Շուշանն, որովհետեւ իւր յոյն Աստուծոյ ողորմութեան վերայ դրեր էր , աչքն արտասուօք լի երկինք վերուց , եւ այն ծերոց անխղճմտանք զրպարտութեան եւ ատենակալաց անիրաւ դատաստանին դէմ բողոքելով , բարձր ձայնով աղաղակեց եւ ասաց , « Աստուած յախտնական, ծածկագէտ ամենայնի, դու որ ամէն գաղտնիք զիտես զեռ չեղած, զիտես նաեւ զայս որ սոցա վկայածն ուռտ է իմ վերաս , եւ ահա , Տէ՛ր , այնպիսի մեղաց համար կ'մեռնիմ , որ ո՛չ թէ գործած՝ այլ մտքէս անգամ անցուցած չեմ » :

Լսեց Տէր անմեղին սրտառու ձայնն . եւ երբոր զինքն մեղացունելու կտանէին , իւր սուրբ հոգւովն լեցուց Դանիէլ մանուկն , որ բազմութեան մէջ ելաւ ի ձայն բարձր « Անմեղ եմ ես յարենէ դորա » աղաղակեց : Տղու մի բերնէն այս անակնունելի խօսքն լսելով չփոթեցաւ ժողովուրդն , դարձաւ իրեն պատճառն հարցուց . — « Այդպէս անմիտք էք , որդի՛ք Իսրայելի , կանչեց , որ առանց քննելու եւ իրաւունք հասկանալու այն արդարն դատապարտեցիք : Դարձէք նորէն ատենն գնացէք , քանզի սուտ վկայեցին նոքա » : Իսկոյն դարձաւ ժողովուրդն , եւ ասացին Դանիէլի , « Եկ , դու կորէ դատաստանն , որովհետեւ Աստուած քեզ տուաւ երկրորդութիւնս — Իրարմէ զատեցէք այդ ծերերն » պատասխանեց Դանիէլ : Եւ երբ բաժանեցին , անոնցմէ մին կանչեց եւ ասաց . « Ա՛յ հնացեալ սուրբք չարութեան . ահա հասաւ ժամանակ որ յառաջագոյն արած մեղքերուդ պատիժն կրես , վասն զի անիրաւութեամբ կ'կտրէիր Աստուծոյ ժողովրդեան դատաստանն , անմեղներն կ'դատապարտէիր եւ վնասակարներն կ'արձակէիր , ուր Աստուած ասացեր էր թէ զանմեղն եւ զարդարն մի սպանանիցես : Բայց արդ , ասա՛ տեսնեմ թէ ո՞ր ծառին տակ գտար զՇուշան եւ պատանին »

— Հերձի ծառին տակ , պատասխանեց առաջինս — Բարեւոք ստեցեր ի քոյնն գլուխդ , կանչեց Դանիէլ . Աստուծոյ հրեշտակն մէջքէդ հերձե երկու կտոր անէ զքեզ » : Եւ երբ երկրորդն եւս բերել տուաւ եւ լաւ մի երեսն վար առնելէն յետոյ հարցուց եւ նա եւս պատասխան տուաւ թէ « Սղոցի ծառոյն տակ տեսի . — Բարեւոք ստեցեր եւ դու ի քոյնն գլուխ , ասաց : Ահա հրեշտակն Աստուծոյ ձեռքն մերկ սուսեր կեցեր է մէջքէդ զքեզ սղոցեղով սատակելու » :

Այս արդար դատաստանաւ իմանալով ժողովուրդն այն դարչելի ծերոց սուտ վկայութիւնն, օրհնեցին զԱստուած որ կ'ապրեցուցանէ իրեն յուսացեալներն . եւ իրաւացի վրէժխնդրութեամբ յարձակեցան անօրէն ծերոց վերայ , ըստ օրինաց Մովսիսի զիրենք քարկոծեցին , եւ աղատեցաւ այն կնոջ անպարտ արիւնն : Անմեղն Շուշան եւ ինքուրեան արտասուօք լցուած ծնողքն , էրկին եւ բոլոր ազգականք եւ բարեկամք ձեռքերնին տարածած , աչքերնին երկինք վերուցած փա՛ռք տուին Աստուծոյ անհաս անօրէնութեան . եւ Դանիէլ այն օրէն սկսեալ մեծարեցաւ ժողովրդեան առջեւ :

Դանիէլ Նաբուքոդոնոսորայ երազն կ'մեկնէ . — Նաբուքոդոնոսոր զԴանիէլ եւ իւր ընկերքն պալատին մէջ բնակեցունելէն երեք տարի ետքն ահաւոր երազ մի տեսաւ . բայց բոլորովին մտքէն ելնելով՝ ուղեց նորէն զիսնալ զայն եւ մեկնութիւնն իմանալ : Այս մտքով կանչել տուաւ որչափ որ տէրութեան մէջ դէտ, մոգ, իղձ, կախարդ, եւ քաղդեայ կ'գտնուէր , եւ նոցա պատուիրեց որ տեսած երազն գտնեն եւ մեկնեն : Եւ երբ նոքա պատասխան տուին թէ մինչեւ որ տեսած երազն ինքն իրենց չպատմէ՝ իրենք չեն կարող անոր մեկնութիւնն տալ , սաստիկ բարկացաւ Նաբուքոդոնոսոր եւ հրամայեց որ Բաբելոնացոց բոլոր իմաստուններն ջարդեն : Սկսաւ թագաւորին հրամանն Արիովք դահճապետն ի գործ դնել . զԴանիէլ եւ նորա բարեկամներն եւս կ'փնտռէր որ մեղացունէ : Աստուածասէր մանկունքն մահուան սոսկալի դոյժն որ առին՝ իսկոյն աղօթիւք առ Աստուած զիմեցին , որ ի տեսլեան զիշերոյ յայտնեց Դանիէլի Նաբուքոդոնոսորայ երազն եւ անոր մեկնութիւնն : Ուրախութեամբ զոհացան զՏեառնէ , եւ Դանիէլ Արիովքին ձեռքով Նաբուքոդոնոսորայ զՏեառնէ , եւ Դանիէլ Արիովքին ձեռքով մեծ եւ ահաւոր առջեւն ելաւ եւ ասաց . « Առջեւդ կեցած մեծ եւ ահաւոր պատկեր մի կտեսնէիր , արքայ , որուն գլուխն զուտ ոսկիէ էր , ձեռքն , լանջքն եւ բազուկներն արծաթէ , մէջքն եւ բարձքն պղնձէ , սրունքն երկաթէ , ոտքն կէսն եւս երկաթէ եւ կէսն խեցիէ : Եւ այնպէս նայած ատենդ յանկարծ վէժ մի ինքն իրեն գլորեցաւ անկաւ եւ պատկերին երկաթեղէն եւ խեցեղէն ոտքերուն զարնելով ջարդուբուրդ արաւ

զանոնք : Յայնժամ առ հասարակ մանրեցան խնային եւ երկաթն , պղինձն , արծաթն եւ ոսկին , եւ ամառուան կալի փոշի դարձան զոր հոյն առաւ տարաւ , եւ ոչ հետքն թողուց . իսկ վէմն մեծ լեռ եղաւ որ բոլոր երկիրն լեցուց : Դու ես արքայից արքայ , որում Աստուածն երկնից , հզօր եւ պատուական թագաւորութիւն տալով քեզ , ամէն տեղ բնակող մարդիկն , գաղանքն , երկնքի թռչունքն եւ մինչեւ ծովու ձկունքն քու ձեռքդ տուաւ , եւ զքեզ տէր կացոյց ամենայնի : Դուն ես ոսկի գլուխն . եւ քեզմէ ետքն ուրիշ թագաւորութիւն պիտի գայ , խոնարհագոյն քան զքեզ . եւ թագաւորութիւնն երրորդ որ է պղինձն , բոլոր երկրի պիտի տիրէ . եւ չորրորդ թագաւորութիւնն , հզօր իրրեւ զերկաթ , եւ ինչպէս որ երկաթն ամէն բան կմանրէ եւ կմաշէ , նոյնպէս ամէն բան պիտի մանրէ եւ մաշէ : Եւ որովհետեւ ոտքն եւ մատունքն կտեսնէիր՝ կէս կողմն երկաթէ եւ կէս կողմն խեցիէ , թագաւորութիւնն պիտի բաժնուի . մէկ կողմն տկար պիտի լինի , միւսն հզօր . այն թագաւորութեան ժամանակ Աստուած ուրիշ թագաւորութիւն մի պիտի յարուցանէ որ յաւիտեան պիտի մնայ , եւ բոլոր թագաւորութիւններն պիտի մանրէ , ջրուէ , ինչպէս տեսար որ լեռնէն վէմ հատաւ առանց ձեռին , եւ փշրեց խեցին եւ երկաթն , պղինձն , արծաթն եւ ոսկին » (x) :

Նաբուքոդոնոսոր տեսած երազն եւ անոր ճիշդ մեկնութիւնն որ լսեց՝ երեսի վերայ անկաւ երկրպագութիւն արաւ Դանիելի , հրամայեց որ իրեն զոհս եւ խունկս անուշութեան մատուցանեն . « Արդարեւ , ասաց , Աստուածն ձեր , նա է Աստուած աստուծոց եւ Տէր տերանց եւ Թագաւոր թագաւորաց որ այսպէս յայտնէ զխորհուրդս » : Եւ մեծարելով զԴանիել՝ մեծամեծ պարգեւներ տուաւ , եւ զինքն Բարբելացեոց աշխարհին հրամանատար եւ նախարարաց եւ ամենայն իմաստնոց վերայ իշխան դրաւ : Դանիելի խնդիրքովն Սեղրաք , Միսակ եւ Աքեղնաքով եւս միմի գաւառաց վերայ կուսակալ դրուեցան :

Նաբոքոդոնոսոր (երեմիա եւ եզեկիէլ մարգարէից գուշակութեան համեմատ), երբոր Հրէից պարտութեան վերայ ուրախացող ազգերն նուաճեց , եգիպտոսի բոլորովին տիրապետեց , Տիւրոս քաղաքն տասն եւ երկու տարի պաշարեց առաւ , Սիդոնացիքն , Ամոնացիքն , Փղշտացիքն , Մովաբացիքն եւ Եդոմացիքն հնազանդեցուց ,

(x) Ոսկով , արծաթով , պղնձով եւ երկաթով նշանակուած Թագաւորութիւնք Բաբելացոց , Պարսից , Յունաց եւ Հռովմայեցոց Թագաւորութիւնքն են . իսկ յաւիտեան տեւող Թագաւորութիւնն՝ Տեառն մերոյ Քրիստոսին է :

այլ եւս միտքն դրաւ որ Աստուած մի է , եւ ուղեց որ ամէնքն իշխանք եւ ժողովուրդք զինքն իրրեւ Աստուած պաշտեն : Դեհեալ գաշտին մէջ վաթսուս կանգուն բարձրութեամբ եւ վեց կանգուն լայնութեամբ վիթխարի ոսկի արձան մի կանգնել տուաւ , եւ հրամայեց որ նորա նաւակատիքն կատարուած ժամանակ՝ ամէնքն առջեւն ընկնին երկրպագութիւն անեն . քովն եւս հնոց մի պատրաստել տուաւ , որ հրամանն կատարել յանձն չառնողն այն հնոցին մէջ նետուի այրուի : Թագաւորին հրամանն տարածուելուն պէս երբ չորս կողմէն իշխանք , կուսակալք , զօրավարք , զօրապետք , պետք եւ բռնաւորք եկան , բարձր ձայնով քարոզել տուաւ Նաբուքոդոնոսոր եւ ասաց . « Ձեզ ասեմ ազգք եւ ազինք եւ լեզուք , երբոր լսէք փողոյ , սրնդի , թմբկի , քնարի եւ տաւղի եւ երգոց միաբանութեանց եւ ամենայն ազգաց արուեստաւ կանայց ձայներն , անկանիք , երկրպագութիւն անէք պատկերին զոր կանգնեալ Նաբուքոդոնոսոր արքայն . եւ ո՛վ որ երեսի վերայ չգայ երկրպագութիւն չանէ՝ ի նմին ժամու պիտի նետուի ի հնոց հրոյն բորբոքելոյ » :

Նուազարանաց ձայնն հնչելուն պէս ամէնքն ընկան երկրպագութիւն արին : Այս հանգիսիս առաջիկայ չէր Դանիել . իւր երեք ընկերքն ներկայ էին , բայց աւելի յանձն առին երկրաւոր թագաւորին սպաննացած պատուհասն քաշել օրհասի եւ սոսկալի էր , քան թէ երկնից թագաւորին միայն վայելած երկրպագութիւնն արարածի մի արձանին տալ : Չարախօսաց ձեռքով իմացաւ Նաբուքոդոնոսոր , բարկութեամբ լեցուած կանչել տուաւ զանոնք , ասաց որ եթէ չանկանին եւ երկրպագութիւն չանեն՝ անդէն պիտի նետուին ի հնոց հրոյն բորբոքելոյ . « Եւ ո՛վ է Աստուած որ փրկեացէ զձեզ ի ձեռաց իմոց » կոչէր : Իսկ նոքա Աստուծով զօրացած՝ աներկիւղ պատասխան տուին . « Գիտցիր , արքայ , որ զգիս քո մեք ոչ պաշտեմք , եւ պատկերիդ ոսկւոյ զոր կանգնեցիր՝ երկիր ոչ պագանեմք . ունիմք մեք Աստուած յերկնս որ կարող է փրկել զմեզ ի հնոցէ հրոյդ բորբոքելոյ » : Այս համարձակ պատասխանին վերայ լի եղաւ սրտմտու թեամբ Նաբուքոդոնոսոր , երեսին գոյնն նետեց , « Հնոցն եօթնպատիկ բորբոքեցէք , գոչեց , որպէս զի ոսկերքն եւս չմնան . եւ արք հինգ զօրաւորք զօրութեամբ կապեն զՍեղրաք , զՄիսաք եւ զԱքեղնաքով , եւ հրով բորբոքեալ հնոցին մէջ նետեն » : Թագաւորին հրամանն սատկացաւ , հնոցին կրակն եօթնպատիկ առաւել բարձրացաւ , փութանալի իրենց պատմուձանօքն կապուեցան եւ հնոցին մէջ նետուեցան , ուր երեքն միաբերան սկսան օրհնել , զովել , փառաւորել զԱստուած եւ երգել . « Օրհնեա՛լ ես դու Տէր Աստուած

« հարցն մերոց , դովեալ եւ առաւել բարձրացեալ յաւիտ-
« եանս . . . Մի՛ ի բացէ առնել զողորմութիւնս քո ի մէնջ
« Վասն Արքանաժող սիրելոյ քոյ , եւ վասն իսահակայ ծա-
« ոայի քոյ եւ իսրայելի սրբոյ քոյ . . . Փրկեա՛ զմեզ վասն
« սքանչելեաց քոց , եւ տուր փառս անուան քում Տէր :
« Յամօթ լիցին ամենեքեան ոյք ցուցանեն չարիս ծառայից
« քոց , եւ ամաչեցեն բոնութեան իւրեանց , եւ զօրութիւն
« նոցա խորտակեցի , եւ ծանիցեն զի դու ես Տէր Աստուած
« միայն , եւ փառաւորեալ ի վերայ ամենայն տիեզերաց » :

Թագաւորին սպասաւորք հնոցին կրակն աւելի եւս սաստ-
կացունելու համար մէջն նաւթ , ձիւթ , վուշ եւ որթ կլե-
ցունէին , եւ բոցն կ'ենէր կղիզանայր հնոցէն քառասուն եւ
ինն կանգուն վեր , հնոցին չորս զին կըրջէր կպատէր , եւ
զտաճն կ'այրէր կմրկէր : Բայց երեք մանկանց եւ ոչ մի մա-
զին կզպէր . վասն զի Աստուծոյ հրեշտակն իջեր հնոցն
մտեր , կրակն անոնցմէ հեռացուցեր եւ հողմ մի հաներ էր
որ ցողազին կշնչէր եւ զանոնք կզովացունէր : Նաբուքոդո-
նոսոր որ անոնց մոխիրն տեսնելու կուգար , երբ տեսաւ որ
անոնք անլիւս , ուրախ զուարթ զԱստուած կ'առաւարանեն
գոչելով , « Օրհնեցէք զՏէր , զի ի ձեռաց մահու ապրեցոյց
զմեզ , եւ փրկեաց զմեզ ի հնոցէս եւ ի միջոյ բորբոքեալ
բոցոյս , եւ ի միջոյ հրոյս փրկեաց զմեզ : Գոհացարուք
զՏեառնէ , զի քաղցր է , զի յաւիտեան է ողորմութիւն նո-
րա » . ապշեցաւ մնաց . եւ հնոցին մէջ չորս հողի տեսնելով
որ արձակ համարձակ կպտտէին , քովիններուն կհարցունէր
տարակուսանօք . « Միթէ կապուած երեք հողի չնեանցի՞ք » .
հնոցին դուռն կմօտենայ , « Սեղրաք , Միսաք եւ Աբեղնա-
քով , ծառայք Աստուծոյ բարձրելոյ , դուրս ելէք » : կ'աղա-
ղակէ : Հնոցէն ելան կանգնեցան նոքա , եւ ահա իսկոյն
նախարարք , կուսակալք , զօրավարք եւ զօրաւորք Թագա-
ւորին քովն եկան ժողովեցան , եւ տեսնելով որ Աստուծոյ
ծառայից գլխոց մաղն անդամ չէ խանձոտեր , ոչ ձերմիկե-
ղէնինն այլագուններ է եւ ոչ վերանին կրակի հոտ կայ , հիա-
ցան զարմացան : Անոնց առջեւն անկաւ Թագաւորն երկր-
պագութիւն արաւ Աստուծոյ . « Օրհնեա՛լ է Աստուած Սեղ-
րաքայ , Միսաքայ եւ Աբեղնաքովի , ասաց , որ իւր հրեշ-
տակն զրկեց եւ ծառայքն փրկեց , որ իրեն վերայ յոյսերնին
գնելով Թագաւորին խօսքն անարգեցին , եւ իրենց Աստուծ-
մէն զատ Աստուած չպաշտելու համար մարմինն ի հուր
մատնեցին : Եւ արդ հրաման տամ որ ամենայն ազգ եւ
ազինք եւ լեզուք որ Սեղրաքայ , Միսաքայ եւ Աբեղնա-
քովի Աստուծոյն հայհոյութիւն խօսին՝ իրենք ի կորուստ
մատնուին եւ տներն ի յափշտակութիւն . վասն զի չկայ

ուրիշ Աստուած մի որ կարող լինի այնպէս փրկել » : Այս
ասելով զիրենք աւելի մեծ պատիւներու հասոյց , չքեղա-
ցոյց , եւ Թագաւորութեան մէջ գտնուող Հրէից վերայ իշ-
խան դրաւ :

Նաբուքոդոնոսոր գազանի կերպ կ'առնու . — Վերան շատ
չանցաւ , Նաբուքոդոնոսոր երկրորդ երազ մի եւս տեսաւ որ
առաջնոյն պէս գինքն խռովեց եւ շատ վախցուց . առջեւն
եկան ամենայն գէտք եւ մողք , իղձք եւ քաղդեայք , եւ կա-
րող չեղան նորա մեկնութիւնն տալ : Կանչեց Դանիէլն եւ
պատմեց տեսած երազն . « Անկողին եղած ժամանակս երկ-
րիս վերայ բարձր ծառ մի տեսայ , ասաց , որ մեծցաւ զօրա-
ցաւ եւ բարձրութիւնն մինչեւ երկինս հասաւ , եւ լայնու-
թիւնն բոլոր երկիրս բռնեց : Տերեւքն գեղեցիկ էին , շատ
պտուղ ունէր . տակն կրնակէին գազանք վայրի , եւ ոստոց
վերայ թռչունք երկնից կհանգչէին : Եւ ահա տեսայ որ եր-
կնքէն հրեշտակ մի իջաւ եւ բարձրաձայն բարբառով ասաց ,
Կարեցէք այն ծառն , ոստերն քշտեցէք , տերեւներն թօթա-
փեցէք եւ պտուղներն ցրուեցէք . բայց արմատոյն չառաւիղն
թողէք յերկրի . երկաթապատ եւ պղնձապատ խոտի վերայ
կենայ , երկնքի ցողին տակ հանգչի , մարդկայն սիրան
փոխուի , գազանի սիրտ առնու , անապատի գազանաց հեռ
բնակի եւ վերան եօթն ժամանակք փոխուին , որպես զի
ամէնքն իմանան եթէ տիրէ Բարձրեալն Թագաւորութեան
մարդկան , եւ ում կամի տայ զայն :

Մի ժամի չափ մտայոյզ հիացած կեցաւ Դանիէլ . տեսաւ
Թագաւորն նորա տաքնապն , եւ « Բաղտասար , ասաց , մի
արդեօք երազն եւ նորա մեկնութիւնն կտաքնապն զքեզ ,
մի՞ վախեր , ասա՛ համարձակ » : Այս խօսքէն փոքր մի քա-
ջալերուած Դանիէլ , սիրտ արաւ եւ ասաց . « Տէր արքայ .
երազն ատելեաց քոյ , եւ մեկնութիւնն նորա թշնամեաց
քոյ : Այն տեսած մեծացեալ զօրացեալ ծառն որոյ բարձ-
րութիւնն երկինք կհասնէր , դու ես , եւ այս է նորա մեկ-
նութիւնն : Դատաստան Բարձրելոյն հասեալ են ի վերայ
Տեառն իմոյ Արքայի . մարդկանց մէջէն պիտի հալածուիս .
անապատի գազանաց հեռ պիտի ապրիս եւ արջառի պէս
խոտ պիտի ուտես . եւ եօթն տարի վերան պիտի անցնի
մինչեւ որ ճանչնաս թէ տիրէ Բարձրեալն Թագաւորութեան
մարդկան եւ ում կամի տայ զայն : Անոր համար , արքայ ,
խրատ իմ հաճոյ թուեցի քեզ , եւ մեղքերդ ողորմութեամբ
քաւէ եւ անօրէնութիւններդ զթովք տնանկաց , թերեւս
երկայնամիտ լինիցի ի վերայ յանցանաց քոյ Աստուած » :

Դանիէլի բարի խորհուրդն չկատարեց Նաբուքոդոնոսոր ,
եւ նոյն տարին այն ահաւոր գուշակութիւնն կատարեցաւ :

Օր մի Բաբելոնի մէջ թագաւորական պալատին վերայ ամբարտաւանութեամբ լցուած կճեմէր, եւ «Միթէ այս այն մեծ Բաբելոնն չէ՞ որ ես շինեցի իմ հաստատուն եւ զօրաւոր թագաւորութեան եւ փառացս եւ պատուոյս համար» կ'ազազակէր դռնողութեամբ. բայց զեռ խօսքն բերանն էր, եւ ահա յանկարծ երկնքէն ձայն մի լսեց որ կ'ասէր. «Քեզ ասեմ, Նաբուքոդոնոսոր արքայ. թագաւորութիւնդ առնուեցաւ, մարդկանց մէջէն պիտի հալածուիս եւ երթաս անապատի գազանաց հետ բնակիս, արջատոյ պէս խոտ ուտես, մինչեւ որ ձանաչես զԲարձրեալ Տէրն ամենայն թագաւորութեանց մարդկան»։ Այս սոսկալի սպառնալիքն իսկոյն կատարեցաւ Նաբուքոդոնոսորայ վերայ. յանկարծ խելքն գլխէն դնաց, ինքնզինքն գազանի փոխուած տեսաւ, վերան կատաղութիւն մի եկաւ (*), հալածեցաւ ի մարդկանէ, վազեց անապատ, վայրենի գազանաց հետ բնակեցաւ, մարմինն բրտացաւ, մազերն մեծցան զիգուեցան, եղնուներն թռչնոց մազիկներու պէս երկնցան։ Երբոր սահմանուած ժամանակն անցաւ, աչքն երկինք վերցուց, խելքն զլուին եկաւ, օրհնեց զԲարձրեալն, զկենդանին յաւիտենից գովեց եւ փառաւորեց, առաջին կերպարանքն մտաւ. մեծամեծք նորա եւ իշխանք դնացին զինքն փնտռեցին գտան, բերին իւր աթոռն նստեցուցին. տարի մի եւս թագաւորեց փառօք, եւ մեծաւ քառասունեւերեք տարի թագաւորեցն ետեւ։ Նաբուքոդոնոսոր (որ եւ Նեպոլիսահասար) Աստուծոյ ձեռքի գաւազանն եղաւ շատ ազգաց վերայ, մանաւանդ Յուդայի եւ Երուսաղեմի։

Իդմարովիտ, եւ Յովակիմ արքայ Յուդայ. — Երբոր Նաբուքոդոնոսորայ յաջորդեց որդին Իդմարովիտ (կամ Էվիդ-Մեքոսա) Յուդայի Յովակիմ թագաւորին խեղճութեան վերայ կարեկցելով՝ զինքն երեսնեւեթամեայ բանտէն հանեց, հետն քաղցրութեամբ խօսեցաւ, բերաւ իւր պալատն բնակեցուց, Բաբելոն գտնուած թագաւորաց ամենէն վեր գրաւ նորա աթոռն, առանձին ոռճիկ կարգեց, եւ իրեն սեղանակից ըրաւ իւր կենաց ամէն օրերուն մէջ։ Դանիէլ վերայ եւս մեծ համարում ունենալով՝ հօրն տուած պաշտօնին եւ պատուոյն մէջ զինքն հաստատեց։

Տեսիլք Պանիէլի. — Իդմարովիտային յաջորդեց իւր քեւ-

(*) Նաբուքոդոնոսորայ հիւանդութիւնն կ'երեւի Սէ շնախտ (insania canina) կամ գայլախտ (louvet) բուժածքն են, յորս մարդ երեւակայութեան խանգարմամբ ինքնզինքն շունի գայլու, կովու կամ ուրիշ կենդանւոյ փոխուած կկարծէ, եւ մարդկութենէ դուրս կ'ենէ՝ բանավարութիւնն կորսնցունելով։ Մեր Տրդատ Թագաւորին հիւանդութիւնն եւս այս էր։

այրն Ներիզդիսարոս (կամ Ներիկիսար) . անոր եւս որդին Լաբետոսախոս (կամ Լապորոգուարշոս) . ասոր եւս տեղն անցաւ Բաղդասար։ Այս թագաւորաց ժամանակ Դանիէլ կ'երեւի թէ քաշուած էր. Բաղտասարայ առաջին եւ երկրորդ տարին հետեւեալ տեսիլն տեսաւ.

«Ես Դանիէլ, կ'ասէ, կտեսնէի զիշերային տեսիւնս մէջ, որ երկնքին չորս կողմէն հողմք փչելով՝ մեծ ծոփն կրախէին, եւ այն ծովէն չորս մեծամեծ եւ իրարմէ ալակերպ գազանք կ'երկնէին։ Առաջինն մատակ առիւծ մին էր եւ արծուոյ թեւեր ունէր. եւ մինչդեռ կնայէի՝ թեւերն թափեցան, գետնէն ելաւ, մարդու պէս երկու ոտքի վերայ կեցաւ եւ մարդկային սիրտ տրուեցաւ իրեն։ Երկրորդ գազանն արջու կը նմանէր, եւ բերնին ժանեաց մէջ երեք կողեր կային եւ ձայն մի իրեն կ'ասէր. «Արի կեր զմարմինս բազմաց»։ Անկէց ետեւ ուրիշ գազան մի տեսայ՝ ընձու (գաիլանի) նման, որ թռչնոց չորս թեւ ունէր եւ չորս գլուխ, եւ իշխանութիւն տրուեցաւ իրեն։ Անոր ետեւէն տեսայ չորրորդ գազան, որ ահեղ էր եւ զարմանալի եւ աւելի հզօր, եւ ժանիքն երկաթէ. կ'ուտէր եւ կմանրէր, եւ մնացորդն եւս ոտքին տակն կիշրէր։ Տասն եղջիւր ունէր. եւ պուշեալ անոնց նայած ժամանակս՝ յանկարծ մէջերնէն ուրիշ փոքրիկ եղջիւր մի ելաւ, եւ առաջիններէն երեքն փրթան։ Եւ ահա մարդոց աչքի նման աչք մի այն եղջիւրին վերայ երեւեցաւ, եւ բերան՝ որ մեծամեծ բաներ կխօսէր։ Եւ ահա տեսայ որ աթոռներ դրուեցան, հինաւորցն Աստուած նստաւ. հանդերձն սպիտակ էր իբրեւ գծիւն, եւ զլիտն մազերն մաքուր բուրդի նման. աթոռն իբրեւ զհնոց հրոյ, անիւքն իբրեւ զհուր բորբոքեալ. առջեւէն գետ հրոյ յորդեալ ելանէր, հազարք հազարաց զինքն կպաշտէին եւ բիւրք բիւրոց կային առաջի նորա։ Ատեան նստաւ եւ զրքերն բացուեցան։ Կնայէի, եւ այն եղջիւրին մեծամեծ բաներ խօսած ժամանակ զլուին կտրուեցաւ եւ մարմինն կրակն նետուեցաւ։ Միւս գազանաց եւս իշխանութիւնն փոխուեցաւ, եւ երկայնութիւն կենաց տրուեցաւ անոնց մինչեւ ի ժամանակ։ Ասոնք զիտելու ատենա տեսայ որ իբրեւ Որդի մարդոց ոմն երկնից ամպոց վերայէն կուգար, եւ հասաւ մինչեւ ի հինաւորցն եւ առջեւն կայնեցաւ. եւ իրեն տրուեցաւ իշխանութիւն եւ պալաւ եւ արքայութիւն, եւ ամենայն ազգ եւ ազինք եւ լեզուք իրեն պիտի ծառայեն, եւ իշխանութիւն նորա յաւիտենական եւ անոնց, եւ թագաւորութիւնն անհրժ. Բաղտասարայ թագաւորութեան երկրորդ տարին տեսիլ երեւեցաւ ինձ, մինչդեռ ի Շօշ էի յերկին ելամայ։ Աչքս վերուցի եւ տեսայ որ խոյ մի կար Ուքադայ զիմացն.

եղջիւրներն բարձր էին, եւ մին բարձրագոյն էր քան զմիւսըն, եւ բարձր եղածն յետոյ կ'ելնէր: Կտեմնէի որ այս խոյն եղջիւրներովն ծովուն հիւսիսին եւ հարաւին հետ կկուռէր. գազանք առջեւէն կիտխէին, ոչ ոք ձեռքէն չէր ապրեր, ամէն բան ըստ կամաց իւրոց կ'անէր եւ կմեծանար: Ուշադրութեամբ կնայէի, եւ ահա արեւմուտքէն քօշ մի եկաւ որ կյառաջէր առանց գետնին զպչելու, եւ երկու աչաց մէջտեղն եղջիւր մի ունէր. մինչեւ եղջերաւոր խոյին հասաւ, բոլոր ուժովն նորա վերայ յարձակեցաւ, զարկաւ եւ երկու եղջիւրներն խորտակեց, գետին ձգեց զայն եւ ոտքին տակն առաւ կոխկոտեց, եւ չկար ոք որ զխոյն քօշին ձեռքէն ազատէր: Քօշն շատ մեծցաւ. եւ այնպէս զօրացած ժամանակն իւր մեծ եղջիւրն խորտակեցաւ, եւ տակէն ուրիշ չորս եղջիւրներ ելան դէպ երկնից չորս հողմերն^(*):

Կոչուեմ Բաղասաւրայ եւ առումն Բաբիլոնի. — Այս տեսիլքներով կյայտնէր Աստուած Դանիէլի Ասիոյ մօտալուտ մեծ յեղափոխութիւնն. վասն զի Շաշի եւ Երեմիա մարգարէից կանխաձայնած Բաբիլոնացոց մեծագոր ինքնակալութեան կործանման, Պարսից ինքնակալութեան ձեւաւ նախն եւ զօրանալուն, եւ Հրէից գերեզարձին ժամն հասեր էր: Աժդահակայ կամ Ասուրոսի քաջութեամբն եւ խորագէտ հնարիւքն Մարաց թագաւորութիւնն շատ ծաղկեր զօրացեր էր, եւ աշխարհակալութեան սէրն կ'աճէր կսաստկանար: Աժդահակայ տիրապետութեան այս ըզձի զօրութեան առջեւ զիւրառիկ որս մի էր Բաբիլոն իւր վատ եւ կնամարդի զբօսասէր Բաղասաւր թագաւորովն. ուստի եւ Դարեհ Կիւսաւր որդւոյն հետ զիւր քաջարի թոռն ըզԿիւրոս բազմադունդ բանակաւ վերան զրկեց, որ փութով հասան եւ պաշարեցին զայն: Բաղասաւր հաստակառոյց պարսպայն վերայ յոյսն զնեղով փոյթն չեղաւ, եւ իւր զուարճասէր կեանքէն ետ չկեցաւ: Օր մի եւս որ իւր իշխանաւորացն մեծահաց ընթրիք կուտար, երբ զուարթացաւ ի գինւոյ, հրամայեց որ Նաբուքոդոնոսորին Երուսաղեմայ տաճարէն հանած արծաթէ եւ ոսկիէ սպասներն բերեն, որպէս զի անոնցմով ինքն, մեծամեծք, հարձքն եւ կանայքն

(*) Չորս գազանք կցուցանեն Քաղդէացոց, Պարսից, Յունաց եւ Հռովմայեցոց մեծամեծ ինքնակալութիւնք. սակայն ոմանք ի մեկնաց Հռովմայեցոց ինքնակալութեան տեղ՝ Սելեւկացոցն եւ Լագոսեանցն կոչեն: Սուրբ Զաքր կկարծեն թէ Աստուած Գաբրիէլ հրեշտակապետին ձեռքն յայտնեց իւր մարգարէին Անտիոքոս Եպիփանին հալածանքն, կրած հրաշալի պատուհասն եւ Մակարայեցոց յաղթութիւնն: Կկարծեն նաեւ թէ Մեծն Աղեքսանդր լինի քօշն, եւ Պարսից Դարեհ Կողոմանոս թագաւորն խոյն որ կյաղմուի կ'իյնայ. եւ քօշին ձակատէն ելած եղջիւրքն լինին յաջորդք Աղեքսանդրի:

զինի խմեն: Սպասք բերուեցան, եւ սկսան անոնցմով զինի խմել եւ իրենց ոսկեղէն, արծաթեղէն, պղնձէ եւ երկաթէ, փայտեղէն եւ քարեղէն Աստուածներն օրհնել. եւ զԱստուածն յաւիտենից չօրհնեցին՝ որուն նուիրուած էին այն անօթք: Եւ ահա յանկարծ մարդու ձեռք մի երեւցաւ եւ զիմացի պատին վերայ բան մի գրեց: Տեսաւ զայն թագաւորն, երեսին գոյնն նետեց, ծնկուրններն սկսան իրարու զարնուիլ, ուրախութիւնն եւ զուարթութիւնն ի խոր տըրտմութիւն եւ յարհաւիրս փոխուեցաւ. հրամայեց որ շուտով առջեւն կանչեն զմօզս, զքաղղեայս եւ զգէտս. եկան հասան, եւ այն Բաբիլոնացոց իմաստուններուն ասաց արքայն. « Ո՛վ որ այս գիրն կարդայ եւ մեկնութիւնն տայ, ծիրանի պիտի հազնի, պարսնոցն մանեակ ոսկի պիտի դնէ, եւ իմ երրորդս պիտի լինի »:

Իմաստունք Բաբիլոնացոց ամէն ջանք ըրին, բայց չկրցան ոչ այն խորհրդաւոր գիրն կարդալ եւ ոչ մեկնութիւնն տալ: Թագաւորին այլալուծութիւնն եւ սարսափն աւելի սաստկացաւ, հետն խոռվեցան նաեւ բոլոր մեծամեծք: Յայնժամ յիշեց զչխոյն Նաբուքոդոնոսորայ երազոց մեկնիչն. իսկոյն Դանիէլ կանչուեցաւ, եւ թագաւորն մոգերուն խոստացած պարգեւներն իրեն եւս խոստացաւ՝ եթէ տեսած գիրն կարդայ եւ մեկնութիւնն տայ. « Պարգեւներդ քեզ լինին, ասաց Դանիէլ, եւ տանդ պատիւն ուրիշին տուր. բայց զիրդ ահա կկարդամ եւ մեկնութիւնն քեզ կցուցունեմ: — Արքայ՝, ամենակալն Աստուած Նաբուքոդոնոսորայ մեծութիւն եւ թագաւորութիւն եւ պատիւ եւ փառք տուաւ, այնպէս որ աղք եւ աղինք եւ լեզուք կգողային իրմէ, եւ զով որ կուգէր՝ կկարնէր կսպաննէր, կբարձրացունէր կամ կխոնարհեցունէր: Բայց երբոր սիրտն բարձրացաւ, հպարտացաւ, թագաւորութեան ամբողջ վար անկաւ, պատիւն կորսնցուց, անասնոյ կերպ առաւ, մինչեւ որ ճանչցաւ թէ կտիրէ Բարձրեայն թագաւորութեան մարդկան, եւ որուն որ կ'ուզէ՝ կուտայ զայն: Եւ զու, Բաղասաւր, որ նորա ամբողջ ելար, չխոնարհեցար առաջի Աստուծոյ՝ յորմէ անչափ բարիք զտար, եւ ընդդէմ Աստուծոյ երկնից հպարտացար, նորա տաճարին սպասներն առջեւդ բերել տուիր, դուն եւ մեծամեծքդ, հարձքդ եւ կանայքդ անոնցմով զինի խմեցիք, ձեր անշունչ անդգայ աստուածներն օրհնեցիք, եւ զԱստուած՝ որուն ձեռքին մէջն է չունչդ եւ հողիդ՝ չփառաւորեցիր: Ուստի եւ իրմէ զրկուեցաւ թաթ ձեռնին եւ այդ գիրն գրեց, որ է ՄԱՆԷ, ԹԵԿԷՂ, ՓԱՐԷՍ^(*): Մանե, չափեց Աստուած

(*) Կամ ըստ քաղղեայն գրուածքին Տիլդ բառերուն, « Մէնէ », « Թէքէլ », « Ուֆարսին »:

Թագաւորութիւնդ եւ վերջն հասուց . Թեկեղ , կշռուեցար եւ պակաս գտնուեցար . Փարեւ , Թագաւորութիւնդ բաժնուեցաւ եւ Մարաց եւ Պարսից տրուեցաւ » : Այս սոսկալի մեկնութիւնն լսելովն իսկ հրաման տուաւ Բաղտասար եւ իրեն ծիրանի հազցուցին , ոսկի մանեակ անցուցին պարանոցն եւ առջեւէն կզոչէին թէ Թագաւորութեան երրորդ իշխանն է :

Բայց նոյն գիշերն մարգարէին տուած մեկնութիւնն կատարուեցաւ : Քաղաքին մէջէն կ'անցնէր եփրատ գետն . հնարագիւտան Կիւրոս նորա ջուրն ուրիշ տեղ դարձուց եւ ցամաքած յատակին մէջէն զօրքն ներս մտուց : Բաղտասար սպաննուեցաւ , հեան եւս բնակչաց մէկ մասն :

Դանիէլ առիւծուց գութն կ'ագութի . — Երբոր Բաղտասարայ մահուամբն Քաղղէացուց ինքնակալութեան տէր եղաւ Դարեհ—Կիւաքսար , հարիւր քսան նախարարութիւն բաժնեց զայն եւ մի մի նախարարաց յանձնեց . այն հարիւր քսան նախարարաց վերայ եւս երեք հրամանատար դրաւ , որոց մինն էր Դանիէլ , որ զարմանալի խելքովն եւ իմաստութեամբն իւր իշխանակիցներէն շատ աւելի Թագաւորին սիրելի կլինէր , եւ նա վերջապէս զինքն բոլոր Թագաւորութեան վերայ իշխան դրաւ : Օտարի մի տրուած այս կարգէ զուրս պատուոյն վերայ նախանձեցան նախարարք եւ հրամանատարք . նորա կորստեան պատճառ մի կ'իմնուէին եւ բան չէին գտներ , որովհետեւ հաւատարիմ էր Դանիէլ : Մտածեցին որ նորա օրինապահութիւնն ձեռք առնուն , եւ զնացին Թագաւորէն խնդրեցին որ հրովարտակ մի հանէ թէ երեսուն օր ո՛վ որ Թագաւորէն զատ Աստուծոյ կամ մարդու մի խնդրուածք անէ՝ առիւծուց գութն նետուի : Առանց մտքերնուն չարութիւնն իմանալու՝ հաւանեցաւ Դարեհ . հրովարտակն եղաւ , եւ իշխանք իրենց վախճանին հասան . վասն զի Դանիէլ Աստուծոյ օրէնքն մարդկային օրէնքէն շատ աւելի վեր դնելով՝ դարձեալ առջինն պէս օրն երեք անգամ վերնատան երուսաղեմի կողմն նայող պատուհանին առջեւ մի ժամ ծունկ կշոքէր , կ'աղօթէր եւ շնորհակալ կը լինէր Աստուծոյ : Այս որ գիտեցին տեսան , իսկոյն եկան Թագաւորին իմացուցին եւ ստիպեցին զինքն որ հրատարակած օրէնքն ի գործ դնէ : Շատ ջանաց Դարեհ հնար մի գտնել եւ զԴանիէլ ազատել զոր յոյժ կսիրէր , բայց ճար չեղաւ . Դանիէլ առջեւն բերուեցաւ , « Պաշտած Աստուածդ փրկէ զքեզ » ասաց , հրաման տուաւ որ առիւծուց գութն ձգուի . եւ մեծ յոյս ունէր որ Աստուած իւր սիրելին առիւծուց ձեռքէն ողջ կպահէ . բայց եւ վախնալով որ չարաւ միա իշխանք գութին մէջ եւս անոր չարութիւն մի չանեն՝

խոշոր քար մի բերել տուաւ , գութին բերանն անով փակեց եւ մատանեան կնքեց : Անկէց տուն գարձաւ , սաստիկ տրտմութենէն առանց բան մի ուտելու պառկեցաւ , բոլոր գիշերն քուն չեղաւ . առաւօտն կանուխ ելաւ գնաց գութին բերանն եւ բարձրաձայն աղաղակեց . « Դանիէլ , ծառայ Աստուծոյ կենդանոյ . պաշտած Աստուածդ կրցա՞ւ զքեզ առիւծուց բերնէն ազատել » : Եւ երբ Դանիէլի ձայնն առաւ որ վարէն կկանչէր , « Արքայ , յաւիտեան կեաց . Աստուածս իւր հրեշտակն զրկեց որ առիւծուց բերանն գոցեց եւ ինձ չդպան » , ուրախացաւ զուարճացաւ յանձն իւր , հրամայեց որ զԴանիէլ զբէն հանեն , եւ նորա տեղն իւր չարախօսներն նետեն իրենց որդւոցն եւ կանանցն հետ . եւ նոքա դեռ յատակն չհասած՝ առիւծներն բռնեցին զանոնք , բոլոր ոսկորնին մանրեցին բզիկ բզիկ ըրին եւ կերան : Հիացաւ Թագաւորն , եւ բոլոր տէրութեան մէջ հրաման հանեց որ ամենքն Դանիէլի Աստուծամէն վախնան , եւ զինքն պատուեն մեծարեն :

Դանիէլի տեսիլն ի վերայ Մեսիային . — Դանիէլ այն բազմազարդ պաշտօնին եւ մեծ պատուոյն մէջն եւս ժամանակ կգտնէր սուրբ զիրք կարգալու . եւ Երեմիայի մարգարէութեան մէջ տեսնելով որ Երուսաղեմի աւերումն եօթանասուէն տարիէն պիտի վերջանայ , աղօթիւք եւ պահօք Աստուծոյ խնդրեց որ այն բանին ինչ կերպով լինելիքն իրեն իմացունէ : Լսուեցաւ նորա խնդրուածքն . Դարբիէլ իրեն իմացունէ , եւ խնդրածէն զատ՝ իրեն աւելի մեծ եւ հրեշտակն եկաւ , եւ խնդրածէն զատ՝ իրեն աւելի մեծ եւ կարեւոր բան մի եւս յայտնեց , որ էր Օծեալ առաջնորդին կամ Մեսիայի մահն եւ զո՞նք որ պիտի կատարուէր եօթանասուէն եօթներորդաց վերջն . եւ որովհետեւ իւրաքանչիւր եօթներորդ՝ եօթնական տարիէ ձեւացած էր , ասել կլինէր թէ չորս հարիւր եօթանասուն տարի ետքն :

Կիրոս . Դանիէլ Բելայ բուրմերն կլայտառակէ . — Երբոր Դարեհ—Կիւաքսարին ձեռքէն Կիւրոս առաւ Թագաւորութիւնըն , արդէն Դանիէլի վերայ մեծ սէր եւ համարում ունենալով՝ իշխանութեան մէջ հաստատեց , իրեն կենաց կցորդ ըրաւ զինքն եւ փառաւոր քան զամենայն բարեկամս իւր : Բարկացիք Բեղ անունով կուռք մի ունէին , որուն ամէն օր ռոճիկ կտրուէր տաճաներկու արդու նաչիս , քառասուն ոչխար եւ վեց մար գինի . Թագաւորն եւս Բէլէն կպաշտէր , եւ հանապաղ կ'երթար երկրպագութիւն կ'անէր նորա . եւ որովհետեւ Դանիէլ իւր Աստուծոյն միայն երկրպագութիւն կ'անէր , օր մի ասաց Կիւրոս . « Ինչո՞ւ համար զուն եւս Բելայ երկրպագութիւն չես աներ » : — Վասն զի ձեռագործ կուռք չեմ պաշտեր , պատասխանեց Դանիէլ , այլ զԱստուած

կենդանի, զարարիչն երկնի եւ երկրի, որ ամէն մարդու վերայ իշխանութիւն ունի: — Մի՛ թէ Բէլ քեզ կենդանի չե՛րեւիր, կրկնեց թագաւորն. մի՛ թէ չե՛ս տեսներ ո՛րչափ կ'ուտէ կիսմէ հանապազ»: Ծիծաղեցաւ, « Դու մի՛ խաբուիր, արքայ, ասաց. վասն զի անոր ներսն կաւ է եւ դուրսն պղինձ. երբեք ոչ կերած ունի եւ ոչ խմած »: Բարկացաւ թագաւորն, անոր քուրմերն կանչեց եւ « թէ որ չզրուցէք, ասաց, թէ ո՛վ կ'ուտէ այն սեղանի կերակուրներն, կմեռցունեմ զձեզ. իսկ թէ որ յայտնապէս ցուցունէք թէ Բէլն է որ կ'ուտէ զայն ամենայն, Դանիէլ պիտի մեռնի, որովհետեւ զԲէլ հայոյեց: — Ասածիդ պէս լինի » ասաց Դանիէլ: Բելայ քուրմերն եօթանասուն հոգի էին, թող անոնց կանայքն եւ որդիքն: Թագաւորն Դանիէլին հետ Բելայ մեհեանն եկաւ, եւ քուրմերն ասացին. « Ահա մեք դուրս կ'ելնեմք, եւ դու, արքայ, դիր անոր առջեւ կերակուրն եւ զինին, դռներն գոցէ եւ մատանեաւդ կնքէ, եւ առաւօտն եկ տես. թէ որ Բէլ այն կերակուրներն կերած չլինի՝ մեռցուր զմեզ. իսկ թէ որ կերած լինի՝ մեռնի Դանիէլ որ վերանիս սուտ խօսեցաւ »: Վստահ էին իրենք, որովհետեւ սեղանոյն տակէն անյայտ մուտք մի չինած էին եւ միշտ անկէց կմտնէին կ'ուտէին:

Երբոր իրենք թողուցին դուրս ելան, եւ թագաւորն կերակուրներն Բելայ առջեւն դրաւ, Դանիէլ իւր սպասաւորացն հրամայեց որ մօխիր բերեն, եւ բոլոր մեհենին մէջ ցանել տուաւ. յետոյ դուրս ելան, դուռն փակեցին, թագաւորին մատանեաւ կնքեցին եւ գնացին: Նոյն գիշերն քուրմք, ըստ սովորութեան իւրեանց, իրենց կանամբքն եւ որդուովք ներս մտան, կերան խմեցին եւ բան չթողուցին: Առաւօտն կանուխ թագաւորն Դանիէլին հետ գնաց, եւ տեսնելով որ կնքոյն ձեռք զպած չէ « Ո՞ղջ են կնիքդ, Դանիէլ » հարցուց թագաւորն: — « Ողջ են, արքայ » պատասխանեց Դանիէլ: Դուռն բացին, եւ տեսնելով որ սեղանն պարպուեր է, բարձր ձայնիւ աղաղակեց թագաւորն. « Մե՛ծ ես Բէլ, եւ ոչ զոյ նենգութիւն ի քեզ եւ ոչ մի »: Ծիծաղեցաւ զարձեալ Դանիէլ, բռնեց զինքն որ ներս չմտնէ, եւ « Աղէ, յատակին նայէ տես, ասաց, որո՞ւն են այդ ոտքի նշաններն: — արանց, կանանց եւ տղոց ոտքի տեղեր կտեսնեմ » զարմանալով պատասխանեց Կիւրոս, եւ քուրմերուն խաբէութիւնն հասկանալով՝ բռնեց զանոնք հանդերձ կանամբք եւ որդուովք, ցուցունել տուաւ անոնց զաղանի դուռն ուստի կմտնէին, սեղանն կպարպէին, եւ զիրենք կոտորեց. իսկ Բէլն Դանիէլին տուաւ որ մեհենին հետ մէկտեղ կործանեց:

Պաճիւլ միւսանգամ առիւծուց գուրն կձգուի. — Բարի-

լացիք մեծ վիշապ մի եւս կպաշտէին. որ մի ասաց թագաւորն Դանիէլին. « Մի՛ թէ ասոր համար եւս կրնա՞ս ասել թէ պղնձի է եւ կենդանի Աստուած չէ. ահաւասիկ կենդանի է, կ'ուտէ կիսմէ. եկուր երկրպագութիւն րէ իրեն: — Իմ Տէր Աստուծոյն միայն կ'երկրպագեմ ես, պատասխանեց Դանիէլ, վասն զի ինքն է միայն Աստուած կենդանի. եւ թէ որ կ'ուզես, իշխանութիւն տուր ինձ, եւ առանց սրոյ եւ զաւազանի վիշապն առջեւդ մեռցունեմ: — Տուի » ասաց թագաւորն. եւ Դանիէլ իսկոյն եղ, ճարպ եւ մազ առաւ, մէկտեղ եփեց, կլոր գնտակներ ըրաւ եւ վիշապին բերանն ձգեց, որ ուսելուն պէս ճաթեցաւ. եւ « Տեսէք, ասաց, թէ որպիսի՛ Աստուած կպաշտէք »:

Այս որ լսեցին Բաբելացիք, սաստիկ բարկացան, եւ թագաւորնիս հրեայ եղեր է, Բէլն եւ մեհենն կործանեց, քուրմերն ջարդեց, վիշապն սպանեց ասելով՝ կատղած վերան վազեցին եւ ձեռքերնիս տուր զԴանիէլ, կպոռային, ապա թէ ոչ անով տեղովդ զքեզ կմեռցունեմք եւ կջնջեմք »: Երբոր շատ նեղն մտաւ թագաւորն՝ խնդիրքին կատարեց, եւ մէկէն տարին զԴանիէլ առիւծուց գուրն նետեցին, ուր եօթն առիւծ կային, որոց օրն երկու մարդ եւ երկու ոչխար կուտային. եւ նոյն օրն բան մի չտուին, որպէս զի չուտով զԴանիէլ ուտեն: Հրէաստանի մէջ Աւրաակում անունով մարգարէ մի կար. սա մշակաց համար թան չիրեն եւ մէջն հաց բրդեր՝ արտն տանելու վերայ էր. հրեշտակն Աստուծոյ երեւեցաւ իրեն եւ ասաց որ ձեռքի ձաշն Բաբելոն տանի առիւծուց գուրն՝ Դանիէլին տայ: Եւ երբ նա պատասխանեց թէ « Տէ՛ր, ես զԲաբելոն չեմ տեսեր, եւ առիւծուց գուրն ուր լինելն չեմ գիտեր », հրեշտակն անոր գլխոյն մագիւղն բռնելուն պէս՝ տարաւ զինքն Բաբելոն, առիւծուց գրին վերայ կայնեցուց, եւ Դանիէլին « Ել առ, ասաց, այս ձաշն, Աստուած քեզ զրկեց »: Ելաւ առաւ Դանիէլ, եւ կերաւ շնորհակալ լինելով Աստուծոյ որ իւր սիրելիքն չմոռնար. եւ հրեշտակն նորէն բռնեց իւր տեղն տարաւ զԱմբակում Եօթներորդ օրն թագաւորն եկաւ որ Դանիէլի վերայ լայ. եւ երբ ծոցեաւ տեսաւ որ նա նստեր է այն տեղ անխառն, եւ քեզմէ զատ ուրիշ Աստուած չկայ »: զինքն վեր հանել տուաւ, եւ տեղն նորա չարախօսներն նետել տուաւ, որ գուրն հասած չհասած՝ առիւծներն վերանին վազեցին եւ գէշ գէշ պատառեցին:

Վախճան Դանիէլի. — Դանիէլ վերայ ասկից աւելի որոշ բան չեմք գիտեր. ի՞նչ կերպով եւ ո՛ւր վախճանին եւս անյայտ է մեզ. հաւանականաբար 190 տարիի չափ

ապրեցաւ եւ մեռաւ ի Բաբելոն : Դանիէլ ոչ միայն օտարաց, այլ եւ իւր ազգայնոց սիրելի եղաւ եւ ակնածելի . իւր բարեպաշտութեան համարն այնչափ մեծ էր որ ժամանակակից մարգարէ մի Եզեկիէլ՝ ընդ Նոյի եւ ընդ Յորայ զնա կոչլատակէ, նոյնպէս նաեւ իմաստութիւնն կգովաբանէ : Իւր աստուածապաշտութիւնն օրինակ էր եւ յորդոր գերեկից եղբարցն, եւ իւր իշխանութիւնն նոցա օգնական եւ ապաւէն : Դանիէլ ոչ միայն մխիթարեց զնոսա ի վիշտս գերութեան իւրեանց՝ նոցա ազատութիւնն աւետելով, այլ եւ ձեռնառու եւս եղաւ նա յայն . Դանիէլի միջնորդութեամբն եւ նորա սիրոյն եւ մեծարանացն համար էր որ հրատարակեց Կիւրոս Հրէից գերեզարձին այն հռչակաւոր հրովարտակն, որ ժողովրդեան Աստուծոյ նոր եւ յաւերժայիշատակ դարազրուիս եղաւ : Տեսաւ զայն ծերունի մարգարէն, եւ լի մխիթարութեամբ աչքն գոցեց :

ԳԼՈՒԽ ԻԱ.

Գ Ե Ր Ե Դ Ա Ր Ձ Հ Ր Է Ի Յ

Դարձ Հրէից յԵրուսաղէմ. Եփնուծիւն տաճարին. — Զօրաբարէլ. — Խափանումն շինուծեան տաճարին. — Կրկին շինուծիւն տաճարին, Անգէոս մարգարէ. — Զարարիա մարգարէ. — Եգր քահանայ. — Նեեմի, եւ շինուծիւն պարսպաց Երուսաղեմի. — Մաղաքիա մարգարէ :

(536 — 454)

Դարձ Հրէից յԵրուսաղէմ. Եփնուծիւն տաճարին. — Կիւրոսէն հարիւր տարիի չափ յառաջ Նաայի մարգարէն յայտնաբարբառ քարոզեր էր նորա գալուստն եւ միանգամայն աւետեր էր որ նորա ձեռք Աստուած գերութեան տառապանքէն իւր ժողովուրդն պիտի ազատէ եւ հայրենիքն պիտի դարձունէ բնակեցունէ, ասելով .

« Ուրախ եղիցին երկինք, զի ողորմեցաւ Աստուած Բաւլյելի. փող հարէք իմանց երկրի, գոչեցէ՛ք լեռինք զուրախութիւն, բլուրք եւ ամենայն ծառք, զի փրկեաց Աստուած զՅակոբ, եւ Բաւլյէլ փառաւորեացի . . . Ես եմ որ ասեմ ցերեւապէս թէ բնակեցիք, եւ ցփաղաքս Հրէասանի թէ շինեցիք վեփրսիս եւ զաւերակա հորա կանգնեցիք : Որ ասեմ ցանդունքս թէ աւերեցիք. եւ զգեսս հորա ցամախեցուցիք : Որ ասեմ ցնիւրոսս թէ խնայեցաք, եւ զամենայն կամս իմ արասցես : Որ ասեմ ցերեւապէս թէ շինեցիք, եւ զտաճարն

իմ սուրբ հաստեցից : Այսպէս ասէ Տէր Աստուած ցփեալն իմ ցնիւրոսս, զորոյ կալայ զաջոյ ձեռանէ հորա եհազանեցուցանել առաջի հորա զազգս, եւ զգօրութիւն քաղաւորաց խորակեցից, եւ բացից առաջի հորա զբունս, եւ Բաւլյէլ մի՛ փակեցին : Եւ երբայց առաջի քո. զԵփնուծիւն հարեցից, զբունս պղնձիս խորակեցից եւ զնիզս երկաթիս փօրեցից » :

Թագաւորութեանն առաջին տարին եւ Գրիստոսէ 536 տարի առաջ հրատարակեց Կիւրոս այն անուանի հրովարտակն, որով կղերջանար Երեմիա մարգարէին կանխաձայնած եօթնամանամեայ գերութիւնն : Եւ այս էր հրովարտակնն ըմբանդակութիւնն. « Թագաւորն ամենայն տիեզերաց Տէր Աստուած Իսրայելի, երկնքի եւ բոլոր երկրիս Թագաւորութիւններն ինձ տուաւ . եւ յայնեղով պատուիրեց որ իրեն Հրէաստանի Երուսաղէմ քաղաքին մէջ փառաւոր տաճար մի շինեմ : Արդ որչափ որ զինքն պաշտող Հրէայք կան հոս, ամէնքն մարդ ոսկեղով, արծաթով եւ Աստուծոյ տաճարն, եւ ամէն մարդ ոսկեղով, արծաթով եւ անասնով օգնեն նոցա » : Միանգամայն հրամայեց Կիւրոս որ Երուսաղեմէն բերուած ոսկեղէն եւ արծաթեղէն ամաններն, որ հաղարաւոր զհօրանք, սկաւառակք եւ ուրիշ կահք էին, բոլորն եւս ետ դարձունին :

Զօրաբարէլ. — Այս հրովարտակն եւ սրբազան անօթք յանձնուեցան Զօրաբարէլ Սաղաթիէեանց իշխանին, որ Յեքոնիա Թագաւորին թոռն էր, եւ Հրէաստանի կուսակալ գրուեցաւ : Յետոյ Յովսէփէիեանց քահանայապետով եւ քառասունեւերեք հազար երեք հարիւր վաթսուէն Հրեաներով, թող նոցա ծառայքն եւ ազախնայք որ եօթն հազարէն աւելի էին, ձամբայ ելաւ զօրաբարէլ եւ հասաւ Երուսաղէմ : Հոն ամէնքն յօժարամիտ սրտիւ առատ նպաստներ տուին ի շինութիւն տաճարին, ի ծախս աստուածային պաշտաման եւ ի նորոգութիւն քաղաքին : Նախ ողջակիզաց սեղանն կանգնուեցաւ . վասն զի ըստ օրինաց Մովսէսի առաւօտ եւ երեկոյ անոր վերայ պիտի նուիրուէին զօնք . աստուածային պաշտամունք նորէն սկսան եւ տաղաւարահարաց աօնն հանդիսիւ կատարեցին Զորս կողմէն արուեստաւորք, հիւսուիք եւ քարահատք ժողովեցան . Կիւրոսի հրամանին անսալով՝ Տիւրացիք եւ Սիւրոնացիք Լիբանանէ մայր փայտ բերին, չէնքն վերակացուք զրուեցան, եւ երկրորդ տարւոյն երկրորդ ամիսն համագումար ժողովրդեան առջեւ՝ երկրորդ տաճարին հիմունքն ձգուեցան : Քահանայք եւ որդիք Աստուծոյ Ղեւտացիք իրենց պճղնաւորքն եւ պատմութեամբ զարդարուած՝ ներկայ էին այս բարեպաշտական եւ սրտառու ճանգիւսին, եւ ծննդայից եւ փողոց

Երկինքի շինարարին շահարին . Անգեղոս մարգարէ . — Այն
 ժամանակն Անգեղոս մարգարէն եկաւ, եւ խրախուսիչ խօս-
 քերով ժողովրդեան մարած եռանդն նորէն վառեց բորբո-
 քեց, որոնք «Դեռ Աստուծոյ տունն չինկու ժամանակն
 հասած է՞» ասելով՝ իրենց համար միայն փառաւոր տներ
 չինկու կզբազէին . ուստի եւ Աստուած մարգարէին բեր-
 նովն զանգատանօք ասաց նոցա. «Միթէ ձե՞զ միայն հասեր
 է ժամանակ որ գմբեթեայ տանց մէջ բնակիք, երբ իմ

Ռուսիա ելիր, Սիմոնի դուստր և բարոզէ քէ ահա քաղա-
ւորն Բն պիտի գայ առ Բեզ, Էեզ և խոնարհ կերպով, նստած
իւրջ և նորա աւանակին վերայ: Յփրեմի կառքերն և ձիերն
պիտի սասակեցնէ և հանէ Մուսաղեմէն, և կոսրէ ձեր
վերայ պատեհազմով ապիկներն, որպէս զի իւր խաղաղու-

քիւնն սփռուի ազգաց մէջ, եւ սիրէ ջրաց, այս ծովէն մինչեւ ի միւսն, եւ այս գետէն մինչեւ ի ծագս երկրի :

Յետոյ կ'աւետէ մարգարէն նաեւ նոր օրէնք մի որ մովսիսական օրինաց նիւթական խորութիւններն մէկ կողմ թողլով՝ ի պաշտօն եւ յերկրպագութիւն միոյն եւ ճշմարտին Աստուծոյ պիտի կանչէ զամենայն ազգս եւ ազինս :

Չորրորդ, հինգերորդ, եօթներորդ եւ աստուծոյ պահին, ասէ, Յուդայի որդւոցը համար ուրախութեան եւ խնդութեան փոխարկուի. եւ ուրախ լինիք, եւ հեմարսութիւնն եւ խաղաղութիւնն սիրէք :

Այն օրերն կենդանի ջուր բոխի Յրուսաղեմի մէջ, եւ Տէրն լինի ամեն երկրի բազումը :

Այն օրերն լինի ձեր Աստուծոյն եւ իւր անունն մի միայն. եւ ամեն ազգ զան յԵրուսաղեմ երկրպագանի Տէրան Աստուծոյ ամենակալի, եւ կատարել Տաղաւարտաւարաց սօսն :

Եզր քահանայ. — Վերջապէս գերեզարձէն քսան տարի յետոյ՝ Պարսից Դարեհ Վշտասպեայ թագաւորին վեցերորդ տարին տաճարն լինցաւ, եւ փառաւոր հանդիսիւ նաւակատեաց նուիրեցաւ Աստուծոյ (516)։ Դարեհի որդին Քսերքսես եւս իւր իօրն տուած բոլոր արածութիւններն Հրէից չնորհեց։ Նոյնպիսի եւ աւելի չնորհիւ պատուեց զիրենք նաեւ Քսերքսեսի յաջորդն Երկայնաձեռն Արտաշէս, եւ թագաւորութեան եօթներորդ տարին (468) առանձին հրովարտալով հրաման տուաւ սիրելոյն Աստուծոյ եւ իւր՝ Եզրի քահանայի եւ վարդապետի օրինաց, որ լայնածաւալ տէրութեան մէջ սփռուած Հրեաներէն ուղողն կարող լինի ժողովել տանել ի Հրէաստան, տաճարին համար շատ ստակ եւ մեծամեծ պարգեւներ չնորհեց, եւ իրեն իշխանութիւն տուաւ զատուորներ եւ կուսակալներ դնելու, եւ օրինաց չհնազանդողներն իրենց յանցանքին մեծութեան համեմատ դատելու, եւ մահու, տանջանաց, տուգանաց եւ կամ կապանաց մատնելու :

Իսկոյն Եզր հասարակաց աղօթիւք եւ պահօք Աստուծոյն զիւրութիւն եւ յաշտութիւն խնդրեց, եւ բազմութեամբ ճամբայ ելաւ, հետն տանելով շատ ոսկի, արծաթ եւ տաճարին մնացած սրբազան անօթներն եւ զարդերն։ Աստուծոյ օգնութեամբն այս վտանգաւոր եւ թշնամեացմէ պաշարուած ճամբորդութիւնն անվտանգ անցնելով՝ ողջամբ եւ խաղաղութեամբ հասան յԵրուսաղեմ, երեք օր հանգչեցան, եւ չորրորդ օրն զոներ մատուցին Աստուծոյ ի չնորհակալութիւն այս երկրորդ գերեզարձին :

Հանդէսն աւարտելէն յետոյ՝ իւրեանց մէջ գտնուած նախապետք եւ իշխանք եկան, եւ ցաւելով պատմեցին Եզրին

թէ ժողովուրդն հեթանոսաց եւ ալլազգեաց հետ խառնակեցաւ խնամութեամբ, եւ քահանայք եւ Ղեւտացիք անգամ այս մեղքէն ազատ չմնացին։ Ժողովուրդոց այս օրինազանցութիւնն որ լսեց Եզր, մտածելով այն խառնակութեան չար հետեւանքն որով Հրեայք նորէն ի կոտապաշտութիւն պիտի զառաժանէին, իւր հանդերձն պատասեց, զլիտոյն մազերն եւ մօրութն փետեց ողբալով, եւ այնպէս տրտում տխուր սուգի մէջ անբարբառ նստաւ տաճարին սրահն մինչեւ երեկոյեան զոներու ժամանակ։ Յայնժամ ոտք ելաւ եւ այնպէս պատուամբ հաղուստովն, փետած մազերովն եւ մօրութովն, եւ ալլազուհեալ երիթացեալ դէմքովն խուռներամ ժողովրդեան մէջ կանգնեցաւ, ձեռքն երկինք վերուց եւ բարձրաձայն « Տէր, կ'ամաչեմք եւ կողոպտեմք քու առջեւդ, վասն զի մեղքերնիս զլիտ մազերնէս աւելի շատցան, եւ անօրէնութիւննիս մինչեւ երկինք բարձրացան » ասելով՝ անօրէնութեան խորութիւնը արաւ։ Բոլոր ժողովուրդն, արք եւ կահայք, երիտասարդք եւ կուսանք, սկսան յորդանոս արտասուքնին նորա արտասուաց հետ խառնել Աստուծոյն իրենց անօրէնութեանց եւ մեղաց թողութիւն խնդրելով, եւ մէջերնէն Յեղոնիս անունով մին եւս ելաւ ասաց Եզրին. « Ալլազգիներէն կին անելով՝ Աստուծոյ դէմ մեղանչեցինք. առ Աստուած երդումնիս նորոգեմք, ուխտ դնեմք նորա առջեւն որ առած կնիկնիս հանեմք եւ զրկեմք հանդերձ իւրեանց որդւօքն ինչպէս որ օրէնքն կհրամայէ։ Եւ ուրեմն, Եզր, եւ ինչ որ պէտք է պատուիրէ մեզ, ամէն բաներնիս Եզր, եւ ինչ որ պէտք է հետք եմք մեք, եւ ինչ որ հրամայես՝ կկատարեմք »։ Ելաւ, Եզր, բոլոր քահանաներն, Ղեւտացիներն եւ Իսրայելի ցեղապետներն երդունցուց, որ Յեղոնիայի առաջարկութեան կատարումն յանձն առնուն. եւ ամէնքն յօժարեցան։

Տաճարին սրահէն տուն դարձաւ Եզր, եւ նոյն իրիկուն բերանն ոչ հաց դրաւ եւ ոչ ջուր. փութով բոլոր Երուսաղեմի եւ Հրէաստանի մէջ քարող կարգալ տուաւ, որ գերութենէ դարձած բոլոր Հրեայք ժողովուրդն զան յերուսաղեմ. եւ ով որ չուղէ զալ իշխաններէն եւ ձերերէն պիտի նդովուի, ստացուածքն պիտի գրաւուի, եւ ինքն Իսրայելի ժողովուրդեան մէջէն զուրս պիտի հանուի։ Երեք լացուոց ժողովրդեան մէջէն զուրս պիտի հանուի։ Երեք օրուան մէջ չորս կողմէն ամէնքն վազեցին եկան, եւ հրապարակին, տաճարին եւ նորա ընդարձակ սրահին մէջ ժողովեցան։ Ելաւ կանգնեցաւ մէջերնիս Եզր, եւ բարձրաձայն « Ո՛վ ժողովուրդ, ասաց, օտար կանայք անելով՝ Աստուծոյ օրինաց դէմ դրոժեցիք եւ Իսրայելի մեղաց վերայ նոր մեղք մի աւելցուցիք. փառք տուէք մեր հարց Աստուծոյն, նորա

կամքն կատարեցէք, ելէք զատուեցէք հեթանոսներէն եւ անոնցմէ առած կանայքնիդ արձակեցէք»։ Այս լսելուն պէս՝ մէկէն ազադակեց բազմութիւնն. «Ասածիդ պէս կ'անեմք»։ Եւ խոյն հրաման տրուեցաւ, փնտռուեցան, իմացուեցան այլազգի կանայք ունեցողներն եւ զանոնք Հրէաստանէն զուրս արձակելու ստիպուեցան։

Նեեմի, եւ **Բիսուքիւն** պարսպաց **Յրուսաղեմի**. — Սակայն Երուսաղեմի պարիսպներն կիսակործան լինելով անպաշտպան ժողովուրդն թշնամեաց յարձակմունքներէն եւ հարստանհարութիւններէն ազատ չէր։ Նեեմի որ Արտաշէս թագաւորին տակառապետն եւ սիրելին էր, Հրէաստանէն եկողներէն լսելով որ իւր հայրենակիցքն մեծ նեղութեան եւ նախատանաց մէջ են, շատ ցաւեցաւ, սիրտն կտրտեցաւ, նստաւ լացաւ, սուգ մտաւ, պահք բռնեց, ծոնգի վերայ եկաւ, ձեռքներն առ Աստուած վերուց աղօթեց որ ժողովրդեան խեղճութեան վերայ ողորմի, եւ այնպէս տրտում տխուր թագաւորին առջեւն ելաւ որ պաշտօնն կատարէ։ Ձեռքէն գինին առնելու ժամանակ Արտաշէս նորա դէմքին խոր տխրութիւնն եւ այլալուծիւնն տեսնելով «Ինչո՞ւ երեսդ տրտում տխուր է, ասաց. — Արքայ, յաւիտեան կեաց, պատասխանեց հայրենասէրն Նեեմի. ինչպէս երեսս տրտում տխուր չլինի, երբ հօրս քաղաքն եւ տունն աւերակ մնացեր է։ Թէ որ ծառայդ առջեւդ չնորհ գտեր է, զիս Հրէաստան մեր հարց յիշատակարանաց քաղաքն զրկէ, եւ ես քու հրամանաւդ զայն չլինեմ, պայծառացունեմ»։ Արտաշէս տեսնելով նորա հայրենեաց վերայ ունեցած սէրն, ոչ միայն խնդիրքն կատարեց, այլ եւ զինքն Հրէաստանի կուսակալ դրաւ, եւ թագաւորական հրովարտակաւ ճամբայ ելաւ Նեեմի (445)։

Երբոր Երուսաղէմ հասաւ, երեք օր ինքնզինքն չճանչցուց, եւ երեք գիշեր միակերպ չըջելով քաղաքին պարիսպներն աչքէ անցուց։ Զորրորդ օրն առաւօտն կանուխ քահանայքն, իշխանքն եւ ժողովրդեան մեծամեծքն իւր քովն կանչեց, պատմեց նոցա թէ ինչպէս Աստուծոյ օգնութեամբն կարող եղաւ Արտաշէս թագաւորէն ոչ միայն սուրբ քաղաքին պարսպաց շինութեան հրամանն առնուլ, այլ նաեւ շատ ոսկի արծաթ. եւ այսպէս վերջացուց խօսքն. «Ով հայրենասէր եղբարք, ինչ խեղճութեան մէջ լինելնիս կտեսնէք. եկէք քաղաքիս պարիսպներն շինեմք, որպէս զի այսուհետեւ գէթ չըջակայ ազգաց խաղալիկ եւ նախատինք չլինիմք»։ Իւր խրախուսիչ խօսքերովն եւ խոստմունքներովն քահանայից եւ ժողովրդեան հայրենասիրութիւնն վառեցաւ, եւ պարսպին կախ թողուած շինութիւնն սկսաւ մեծ եռան-

դով յառաջ երթալ։ Ընդունայն տեղ մօտակայ ազգեր Սամարացւոց զրգովութեամբն ջանացին զայն խափանել. բոլոր ժողովուրդն զինեց Նեեմի, եւ Աստուած նոցա թշնամեաց ամէն ջանքն եւ հնարքն խափանեց։ Արեւուն ծագելէն մինչեւ մարն մանելն ժողովրդեան կէսն չէնքն յառաջ կտանէր, կէսն սպառազէն պահպանութիւն կ'անէր եւ պատերազմի պատրաստ կկենար. եւ մինչեւ այն աստիճանի հասաւ որ շինողքն իսկ հարկադրեցան մէկ ձեռքով գործել եւ միւսով թուրն բռնել։ Յիսունուերկու օրուան մէջ պարսպին շինութիւնն աւարտեցաւ, եւ նորա մեծահանգէս նաւակատեաց պատրաստութիւնք տեսնուեցան։ Քահանայք եւ Ղեւտացիք ժողովուրդն, քաղաքին դռներն եւ պարիսպն սրբեցին. երկու կարգ երգիչք հանդերձ աշխարհախումբ բազմութեամբ պարսպին չորս կողմն պտտեցան՝ իրենց քաղցրաձայն երգոցն հետ խառնելով ծնծղայից, թմբկաց, սաղմոսարանաց եւ փողոց սաստկաշառաչ հնչումնքն։ Երբ տաճարին առջեւն հասան, այն տեղ եւս դոնութեան նոր երգեր եւ փառաբանութիւններ հնչեցուցին առ Աստուած. բազմաթիւ զոհեր եւ ողջակէզներ մատուցին, արք եւ կանայք եւ մանկուհիք ուրախութեամբ կղուարճանային եւ նոցա ցնծալից ազադակէն բոլոր Երուսաղէմ կլինդար։

Այսպիսի ուրախութեամբ լցուած Տաղաւարահարաց տօնն եւս մեծ հանդեսով ուղեց ժողովուրդն կատարել. եւ Եղրէն որ օրինաց վարդապետ էր՝ խնդրեց որ Մովսիսի օրէնքն իրեն կարգայ։ Խնդիրքնին ընդունելի եղաւ. տաճարին առջեւն փայտեղէն բարձր բեմ մի շինուեցաւ. տօնին առաջին օրն առաւօտն կանուխ զրիչն օրինաց Տեառն (*) ելաւ հոն եւ երբոր Սուրբ գիրքն բացաւ. եւ անով բազմաթիւ ժողովուրդն օրհնեց, ամէնքն ձեռքերնին երկինք տարածեցին եւ երեսի վերայ անկան երկրպագութիւն արին Տեառն Աստուծոյ. եւ քանի որ օրէնքն կլսէին՝ նոցա դէմ արածնին յիշելով կուլային կ'ողբային. եւ կէսօրուան դէմ ողբոց եւ արտասուաց ձայներնին այնչափ սաստկացաւ որ մինչեւ հարկ եղաւ որ Նեեմի, Եզր եւ Ղեւտացիք ժողովրդեան մէջ մտնեն, զիրենք քաջալերեն հանդարտեցունեն, «Մի՛ լայք,

(*) Աւանդութիւն է։ Զրից մէջ Թէ Եզր հաւաքած է Մովսիսէն սկսեալ մինչեւ իւր օրերն եղած մարգարէից այլեւայլ գրութիւնքն, եւ զանոնք իրարու հետ միացունելով «Սուրբ գիրք», «Աստուածաշունչ» կամ «Հին կտակարան» ասածնիս կազմեր է։ Ինքն եւս չորս գիրք գրած է, յորոց երկուքն միայն վաւերական կրնան ըստ Եկեղեցին։ Ինքն նաեւ ժողովրդեան մէջ պատմուած աւանդութիւններն ժողովեց եւ կարգի դնելով «Մնացորդաց» երկու գիրն շարադրեց։

մի՛ տրամիք, որս այս՝ որս սուրբ է Տեառն Աստուծոյ մե-
րոյ » կանչելով եւ զիրենք յորդորելով որ երթան ուրախ
զուարթ ուտեն խմեն, եւ չունեցողներն եւս կերցունեն,
խմցունեն ուրախացունեն : Երկրորդ օրն եւս դարձեալ ժո-
ղովեցան, եւ լսելով որ ըստ օրինաց պէտք է եղեր Տաղա-
ւարահարաց տօնին եօթն օրերն ճիւղերէ շինուած տաղա-
ւարաց տակ ընակիլ, իրենք եւս ուզեցին շինել. եւ Եզրին
հրամանաւն գնացին լեռնէն ձիթենուոյ, սօււոյ, մրտենիի,
խնկենիի եւ արմաւենիի ճիւղեր կտրեցին բերին, տաղա-
ւարներ շինեցին եւ մէջն ընակեցան : Շարունակ եօթն օրն
եւս Եզր իրենց կարգաց օրինաց գիրքն եւ ամէն հարկաւոր
մեկնութիւնն տուաւ. ժողովրդեան վերայ այնպիսի լաւ
ազդեցութիւն արաւ այս հոգեւոր կրթութիւնն որ զանոնք
ամենայն զգուշութեամբ պահելու մեծ փափաք ցուցուցին,
պահք բռնեցին, քուրձ հագան եւ գլուխնին մօխիւր ցանկ-
ւով Աստուծոյ առջեւն ընկան, մեղքերնին խոստովանեցան,
թողութիւն խնդրեցին իրմէ, նորոգելով միանգամայն Աս-
տուծոյ հետ իրեն հաւատարիմ մնալու ուխտերնին, եւ
իշխանք եւ քահանայք եւ Ղեւտայիք ստորագրեցին զայն :
Հարուստներն աղքատաց զանգաւան դադրեցնելու համար
գերիներն արձակեցին, պարտապանաց պարտքն թողուցին
եւ ամէն յափշտակած բաներնին ետ դարձուցին : Մնշահա-
սիրութեան օրինակ տուեր էր Նեեմի, իւր ամէն ունեցածն
պարտպաց շինութեան եւ կարօտելոց օգնութեան հասնելու
դորձածելով :

Նեեմի խոստացեր էր իւր բարերարին որ հայրենիքն վե-
րականգնելէն եւ կարգաւորելէն յետոյ նորէն անոր քովն
գտնայ իւր հաւատարիմ եւ անձնանուէր սպասաւորու-
թիւնն յառաջ վարելու : Տասուերկու տարի հայրենեաց մե-
ծամեծ ծառայութիւններ անելէն եւ թշնամեաց հարստահա-
րութեանց ձեռքէն զայն ազատելէն յետոյ, դարձաւ Նեեմի
թիւնք նորէն երեւան ելան ժողովրդեան մէջ. դարձեալ
այլազգեաց հետ խնամութիւնն սկսաւ, շարաթ օրն սուրբ
չէր պահուեր, եւ տաճարին եւ քահանայից պահպանութեան
եւ ապրուստին համար որոշուած տասանորդն չէր տրուեր :
Յաօք սրտի լսեց Նեեմի հայրենակցացն եպերելի ընթացքն
եւ հարկ համարեցաւ նորէն գալ եւ անձամբ դարման տա-
նիլ անոր : Հասաւ, օրինաց դէմ եղած զեղծմունքն խա-
փանեց, առած այլազգի կնիկնին արձակել չուզողներն աք-
սորեց : Սոցա մէջն էր նաեւ Յովիգայէ քահանայապետին
Մանաւե որդին, որ Սամարիոյ Սանաթրիաս կուսակալին

աղջիկն իրեն կին տուեր էր. որ եւ աքսորեալ Հրէից հետ
իւր աներով քով գնաց ի Սամարիա, եւ Սամարացոց հետ
միացաւ. Սանաթրիաս եւս Գարիզին լերան վերայ տաճար
մի շինել տուաւ. Երուսաղեմայ տաճարին նախանձորդ, եւ
զՍանասէն անոր քահանայապետ դրաւ. որով եւ այն երկու
ժողովրդոց մէջ եղած ատելութիւնն աւելի սաստկացաւ,
արմատացաւ, եւ ամէն ժամանակ իրարու յեւս հասցու-
նելու եւ զիրար կործանելու աշխատեցան, որպէս յիշեցինք :

Գարիզին լերան տաճարին մէջ եւս արարողութիւնք ըստ
Մովսիսական օրինաց կկատարուէին : Սամարացիք կպնդէին
թէ Գարիզին լեռն ի պաշտօն Աստուծոյ նուիրուած էր՝ Յեա-
ուայ իսկ ժամանակէն՝ վերան տրուած օրհնութիւններով .
Արբահամ, Իսահակ եւ Յակոբ հոն զԱստուած պաշտած են,
եւ թէ Մովսէս հրամայած էր որ այն լերան վերայ միայն
տաճար շինուի. ուստի եւ իրենք Մովսիսի հնգամատենէն
ուրիշ գիրք կամ մարգարէութիւն չէին ընդուներ, թէպէտեւ
Մեախայի գաղուն, հրեշտակաց գոյութեան եւ վերջին դա-
տաստանի կհաւատային :

Հրեայք գերութեամբ Քաղդէացոց մէջ ցրուելով՝ կամաց
կամաց սկսեր էին իրենց լեզուն թողուլ մոռնալ եւ անոնցն
սովորիլ. եւ տառերն եւս երբայեցերենէն չատ աւելի դիւ-
րութեամբ գրուելուն համար՝ սուրբ գիրքն իսկ սկսեր էին
անոնցմով գրել : Միայն Սամարացիք անփոփոխ պահեցին
միշտ երբայեցերենի սովորութիւնն, եւ իրենց ձեռքովն է
որ մինչեւ մեզ հասաւ Մովսէսի Հնգամատենին հին եբրա-
յեցի տառերով գրուած օրինակն :

Մաղաքիա մարգարէ. — Նեեմիին կառավարութեան եւ
կենաց վերայ ասկից աւելի բան չեմք գիտեր. բայց հաւա-
նական կ'երեւի որ Երուսաղէմ վախճանած, եւ իւր վերա-
կանգնած հայրենեաց սուրբ հոգոյն մէջ թաղուած է : Իրեն
ժամանակակից էր Մաղաքիա՝ մարգարէից վերջինն, որ նոր
տաճարին մէջ նուիրուած արատաւոր զոհքն եւ ողջակէզքն
կյանդիմանէր, եւ ակն յանդիման կտեսնէր այն անարատ
ողջակէզն որ նոյն տաճարին մէջ պիտի նուիրուէր ի քառու-
թիւն ամենեցուն. Մարգարէութիւնքն քանի որ վերջերսին
կհասնէին՝ աւելի պարզ եւ դիւրիմաց կլինէին. եւ Մաղա-
քիա Քրիստոսի գալուստն գուշակելով՝ Հրեշտակ մեծի խոր-
հորդոյ կկոչէ զնա, եւ կ'իմացունէ թէ առջեւէն ոմն պիտի
գայ (Յովսիանէս Մկրտիչ) ճանապարհ պատրաստելու. եւ
այսպէս հին օրինաց ժողովրդեան վերջին մարգարէն կ'ա-
ւետէ նոր օրինաց ժողովրդեան առաջին մարգարէին գա-
լուստն. եւ որպէս զի մինչեւ այն ժամանակ ժողովուրդն
Աստուծոյ ուրիշ մարգարէի ընդունայն, ակնկալութիւն չու-

նենայ, այլ Մովսեսի ծառայի օրէնքն բաւական համարի իրեն, Աստուծոյ կողմանէ ասաց Մազաքիա. « Յիշեցէք զօրէնսն Մովսեսի ծառայի իմոյ, որպէս Գորէք լեռան վերայ պատուիրեցի անոր իմ ամէն հրամանքս եւ իրաւունքս »:

ԳԼՈՒԽ ԻԲ.

Ե Ս Թ Ե Ր

Ասորեստանի եւ Պարսկաստանի Հրեայք. Մուրդքէ. — Եսմեր Սագուհի կ'ընտրուի. — Մուրդքէի եւ Եսմերայ տաճնագն. — Եսմեր Սագուհին դիմաց կ'ենկէ. — Մուրդքէի վարձատրութիւնն. — Համանայ մահն. — Հրէից ցնծալից տօնն. — Գիրք Եսմերայ եւ գերեզման նորա:

Հրեասանի եւ Պարսկաստանի Հրեայք. Մուրդքէ. — Պարսից թագաւորաց գերութեան դարձին համար հետզհետէ տուած հրովարտականքով բոլոր Հրեայք իրենց հայրենիքն չէին դարձած. մէջերէն շատերն հաստատուած տեղերնին մնացեր էին Ասորեստանի եւ Պարսկաստանի մէջ, երբեմն սիրելի եւ երբեմն ատելի լինելով իրենց գերեզմարաց Սոցա մէջ էր նաեւ Մուրդքէ, որ Արտաշէս Երկայնաձեռն թագաւորին տան հոգաբարձուն էր, եւ Ամինադար եղբոր մահու ընդէն յետոյ՝ անոր անհայր եւ անմայր մնացած ետքեր անունով ազլիկն քովն առեր կանուցանէր եւ աստուած պաշտութեան մէջ կկրթէր:

Սոքեր քաղաքի կ'ընտրուի. — Արտաշէս՝ թագաւորութեան երրորդ տարին իւր սիրելեաց, տէրութեան նախաբարաց եւ մեծամեծաց փառաւոր կոչունք արաւ, որ ըստ արեւելեան շքեղապանծ պերճասիրութեան հարկուր ութսուն օր տեւեց: Եօթն օր եւս ուղեց թագաւորական պալատին դաւիթն ռամկին ուրախութեան հանդէս անել. դաւիթն վարդապետակ զարդարուեցաւ, պատերն բեհեզովք, ծիրանեօք, ոսկեհոռ կերպասովք, ոսկեխոյակ սրններով եւ զոյնաւոյն նկարներով պճնուեցան, ոսկեղէն եւ արծաթեղէն գահոյք եւ աթոռք դրուեցան՝ ընդելուզեալ մարդարտովք եւ աղամբք պատուականօք, եւ ոսկեղէն եւ արծաթեղէն թակոյկներու եւ ամաններու մէջ բազմատեսակ ըմպելիք բերուեցան, եւ ուրախութեան հանդէսն սկսաւ: Նոյնպիսի կոչունք կ'անէր նաեւ կանանց Ասքիսէ թագուհին իւր պալատին մէջ: Եօթներորդ օրն երբոր զուարճացաւ յանձն իւր Արտաշէս, ուղեց Ասթինէն թագուհին իւր մեծաբերել տալ, եւ անոր զարմանալի գեղեցկութիւնն իւր մեծամեծաց եւ ժողովրդեան ցուցանել. ուստի եւ ներքինեաց հրա-

մայեց որ երթան չուտով Ասթինէն բերեն. բայց նա յանձն չառաւ զալ, ինքնզինքն այն քաղաքաժողով բաղմութեան տեսարան անել: Այս անհազանդութեան վերայ շատ բարկացաւ Արտաշէս. յանկարծ սէրն ատելութեան փոխեցաւ, իշխանաց խորհրդովն զինքն թագուհիութենէն հանեց, որպէս զի ուրիշ կանայք եւս իրմէ չար օրինակ առնելով՝ իրենց էրկանց անհազանգ չլինին. եւ զնա բոլորովին մոռնալու համար՝ խալոյն հրաման հանեց որ տէրութեան մէջ ամենագեղեցիկ ազլիկունք փնտռուին, եւ անոնց մէջ ամենէն գեղեցկին տայ Ասթինէի աթոռն, փառքն եւ պատիւն:

Ամէն կողմէն չքնադազեղ ազլիկունք հագուած զարդարուած Սիւսի (Շոշ) թագաւորանիստ քաղաքն բերուեցան եւ ներքինապետին յանձնուեցան: Սոցա մէջ էր նաեւ պարկեշտապեղն Եսթեր. իրմէ զատ նոցա ամենուն խելքն եւ միտքն Ասորեստանեաց Պարսից եւ Մարաց մեծագործնականաւորութեան թագուհի լինելու վերայ էր. սակայն ամենուն եւս յոյսն պարապ պիտի ելնէր. ինքնազարդ գեղեցկութեամբն անոնց պաճաւագարդ գեղոյն պիտի յաղթանակէր Եսթեր: Արտաշէս զինքն տեսնելուն պէս զմայլեցաւ, եւ զլուին թագ զնելով՝ Ասթինէին տեղ զինքն թագուհի եւ տիկնանց տիկին անուանեց. եւ Մուրդքէին խորհրդովն Եսթեր իւր ազգն եւ հայրենիքն չյայտնեց թագաւորին:

Համան. — Երկու ներքինիք խորհուրդ կ'անէին զԱրտաշէս սպանանելու. կ'իմանայ Մուրդքէ, Եսթերայ ձեռքովն թագաւորին կհասկացունէ. դաւաճանք յանցանքին կ'իտատովանին եւ կապանութիւն, եւ թագաւորն կհրամայէ որ Մուրդքէի տիրասիրութիւնն յիշատակարանին մէջ զրուի: Ինչ ժամանակէն Արտաշէս իւր սիրելի Համան իշխանն իւր երկրորդն անելով՝ հրաման հանեց որ ամէնքն անոր առջեւ երկրպագութիւն անեն: Այն հրամանին երկիւղածն Մուրդքէ միայն չհնազանդեցաւ. Աստուծոյ պատիւն չուղելով անոր ստեղծուածոյն տալ. բայց եւ անով Համանին անողոքելի ոխն եւ վրէժխնդրութիւնն իրեն եւ իր ազգին վերայ շարժեց: Համան լսելով թէ Մուրդքէ Հրեայ է, դնաց թագաւորին առջեւ, Հրէից ազգին վերայ ամէն չարիք խօսեցաւ, ամբաստանեց զանոնք իբրեւ ամենայն օրէնքէ ապստամբ, եւ տէրութեան մէջ մնային ամենամիաստակար ցուցունելով՝ հրաման առաւ Արտաշէսէն որ ընդհանուր հրովարտակաւ մի զանոնք միեւնոյն օրուան եւ ժամուն մէջ՝ ամէն տեղ մեռցունել տայ եւ ջնջէ, ծերերէն սկսեալ մինչեւ մանուկ տղայքն: Իւր սիրելեոյն խնդրոյն հաւանեցաւ թագաւորն, Հրէից կոտորածին հրովարտակն նորա մատանեաւն վաւերացաւ եւ բոլոր թագաւորութեան մէջ կարդացուեցաւ:

Ինքն եւս հանեց վերային իւր Թագաւորական փառաւոր հանդերձն, քուրձ հագաւ եւ պահօք եւ աղօթիւրք Աստուծոյն օգնութիւն կրկնողէր եւ կ'աւեր. «Աստուած իմ եւ Թագաւոր, դու միայն օգնես ինձ միայնուամ, որ քեզմէ զատ օգնաւ եւսն չունիմ». դու որ զՅովնան ի փոք կրկին սպրկցուցար, երեք մանկուհիք ի հնոցէ հոյն փրկեցիր, գրանիշէ առիւ-

[illegible]

Թագաւորութեանս կէսն ուզես՝ կխոստանամ տալու: — Օրս նշանաւոր է, պատասխանեց Եսթեր. եթէ հաճիս այսօր Համանին հետ իմ կոչունքս հրամես գաս: Արտաշէս իսկոյն կանչել տուաւ զՀաման, եւ ի միասին Եսթերայ կոչունքին գնացին: Գինի խմելու ժամանակ « Ի՞նչ կուզես, Եսթեր տիկին, ասաց Թագաւորն. ամէն ուզածդ պատրաստ եմ կատարելու: — Աղաչանքս եւ խնդրումքս այս է, ասաց Եսթեր, որ տէր իմ արքայն վաղուան կոչունքին եւս Համանին հետ հրամէ գայ: » Խոստացաւ Թագաւորն. եւ երբոր Համան մեծ ուրախութեամբ եւ զուարթութեամբ իրմէ բաժնուեցաւ կ'երթար, պալատին գուռն տեսաւ զՄուրդքէ որ քրճագլեաց մարմնով եւ մոխրացան գլխով նստեր էր, եւ ոտք չելաւ երկրպագութիւն չարաւ իրեն: Այս անարգանաց վերայ յանկարծ երեսին զուարթութիւնն գնաց, տխրադէմ տուն դարձաւ, կանչեց իւր բոլոր սիրելիքն եւ Զովսարբա կինն, եւ պատմելով նոցա թէ ինչպէս ինքն միայն Թագաւորին հետ Եսթերայ կոչունքն հրաւիրուելու պատիւն ունեցեր էր, եւ երկրորդ օրուան համար եւս նոյնպէս հրաւիրուած էր, իմացուց թէ իւր երջանկութեան մի միայն դառնացուցիչն է Մուրդքէ Հրեայն իրեն երկրպագութիւն անել չուզելովն: Յայնժամ Զովսարբա եւ իւր սիրելիքն խորհուրդ տուին իրեն որ յիսուն կանգնաչափ փայտ մի պատրաստել տայ, ասուօտն կանուխ Թագաւորին ըսէ եւ զՄուրդքէ անկէց կախել տայ, եւ սիրան հանգչեցունելով երթայ Եսթերայ կոչունքն ուրախանայ: Այն խորհրդոյն հաւանեցաւ Համան, հրամանն տրուեցաւ եւ փայտն պատրաստեցաւ:

Մուրդքի վարձատրութիւնն. — Նոյն գիշերն Աստուած Արտաշիսին քունն կտրեց. ելաւ նստաւ եւ սրտի նեղութենէն հրամայեց դպրապետին որ յիշատակարաններն բերէ կարգայ: Երբոր կարգալով Մուրդքէին արած տիրաւորութեան պատմութեան հասաւ, հարցուց Թագաւորն թէ « Այս հաւատարմութեան փոխարէն ի՞նչ չնորհ արինք կամ փառաց արժանացուցինք զՄուրդքէ »: Եւ երբոր քովիններն « Եւ ոչ ինչ » պատասխանեցին, ոտքի ձայն ասաւ Թագաւորն, եւ « Նայեցէք ո՞վ է » ասաց. եկան իմացուցին որ Համանն է, վասն զի ասուօտն կանուխ եկեր էր որ զՄուրդքէ փայտէ կախելու հրամանն ընդունի Թագաւորէն: « Ներս կանչեցէք » ասաց Արտաշէս. ուրախութեամբ մտաւ Համան, եւ Թագաւորն իրեն հարցուց. « Փառաւորել ուզած մարդուս ի՞նչ պէտք է անես »: Համան մտածելով թէ Թագաւորն իրմէ զատ զո՞վ պիտի ուղէ փառաւորել, ասաց. « Թագաւորական պատմութեանս պէտք է իրեն հազցունել, Թա-

գաւորին հեծած ձին զինքն հեծցունել, եւ Թագաւորին սիրելի եւ փառաւոր իշխանաց մին բոլոր քաղաքին մէջ զինքն պտտցունէ, եւ առջեւէն քարոզ կարգայ թէ Ահա այսպէս կփառաւորէ արքայն իւր սիրելին: — Շատ լաւ ասացիր, պատասխանեց Արտաշէս, գնա չուտով նոյն բանն արա Մուրդքէ Հրեային՝ արքունական տանս խնամակալին, եւ ասածէդ բան մի պակաս չանես »: Որչափ եւս անտանելի լինէր Համանին Թագաւորական այս նոր հրամանն, պէտք էր անտրտունջ եւ անթերի կատարէր. ուստի եւ ասաւ արքունի պատմութեանս եւ ձին, Մուրդքէին հազցուց, հեծուց զինքն, եւ քաղաքին փողոցներէն անցնելով՝ առջեւէն կ'աղաղակէր եւ կ'ասէր. « Այսպէս պէտք է լինի այն ամէն մարդուն որ արքայն կկամենայ փառաւորել »:

Համանայ մահն. — Մուրդքէ Թագաւորական պալատն դարձաւ փառաւորեալ փառօք, եւ Համան տուն գնաց զուին կախած եւ լի տրտմութեամբ, եւ զլսոյն եկած թշուառութիւնն Զովսարբային եւ սիրելեացն պատմեց. որոնք միաբերան խորհուրդ տուին իրեն որ եթէ Մուրդքէ Հրեայ է, եւ իշխան եղաւ, հնազանդէ իրեն. վասն զի չես կրնար անոր չար հատուցանել, որովհետեւ Աստուած հետն է, եւ նա զինքն մեծցուց »: Եւ այսպէս ցաւագին խօսած ժամանակին երկու ներքինիք եկան եւ զՀաման Թագաւորին ճաշին հրաւիրեցին: Երբոր ճաշի նստան, եւ Արտաշէս զինիով զուարթացաւ, ստիպեց զԵսթեր որ խնդիրքն իրեն համարձակ յայանէ, եւ խոստացաւ մինչեւ Թագաւորութեան կէսն իրեն տալ: « Տէր իմ արքայ, պատասխանեց Եսթեր, թէ որ առջեւդ չնորհ գտայ՝ աղաչանքս ընդունէ եւ զիս եւ ազգս մահուանէ ազատէ »: Բարկացաւ Թագաւորն, « Ո՞վ է այն որ պիտի համարձակի ազգդ մեռցունել, ասաց: — Համան, պատասխանեց Եսթեր, այր բանասարկու, թշնամի եւ չար »: Այս որ լսեց, սարսափեցաւ Համան եւ պապանծեցաւ. Թագաւորն կրակ կտրած ելաւ սեղանէն եւ գնաց քովի ծաղկոցին մէջ վեր վար զայրագին կքայէր: Համան Եսթերայ ոտքն ընկած կ'աղաչէր որ կենացն խնայէ. վերայ հասաւ Թագաւորն եւ զՀաման Թագաւորին ոտքն պլլուած տեսնելով՝ բարկութեան չափն անցաւ, արիւնն զլուխն ցաւքեց « Այդ չափի՞ հասար, ասաց, ա՛յ անօրէն, որ տանս մէջ իմ կինս կուզես բռնադատել »: Այն խօսքէն կայծակէ զարնուած ի նման կ'ընկնի Համան: Նոյն միջոցին ներքինեաց մին կ'ասէ Թագաւորին որ Համան իւր տան մէջ յիսուն կանգնաչափ փայտ մի պատրաստել է՝ վերայէն զսիրելին արքայի զՄուրդքէ կախելու: « Հապա ուրեմն անոր վերայ զինքն կախեցէք » կանչեց Արտաշէս: Իսկոյն հրամանն կատար-

ուեցաւ. կախուեցաւ Համան, եւ թագաւորին բարկութիւնն իջաւ :

Հրէից ցնծալից օօնն . — Նոյն օրն պարզեցեց Եսթերայ նաեւ բանասարկու Համանին գանձն . իրմէն իմանալով եւս թէ Մուգքէ իւր աղգականն է, կանչել տուաւ զինքն, Համանայ մատանին մատն անցուց, նորա պաշտօնն անոր յանձնեց, ծիրանիով եւ բեհեզով փառաւոր հագուեցուց, գլուխն ոսկի պսակ դրաւ, եւ այնպէս շքեղաշուք հանդիսիւ բոլոր քաղաքին մէջ պատուոնել տուաւ : Եսթերայ աղաչանքովն Համանայ առաջին հրովարտակին հակառակ նոր հրովարտակ հանեց, ամէն տեղի կուտակալացն եւ նախարարացն պատուիրելով որ Հրէից լաւ աչքով նային, եւ այն օրն որ իրենք պիտի ջարդուէին՝ իրենց թող տրուի որ ուզածնին ջարդեն մեղսուեան : Համանայ տանն որդիքն ջարդուեցան, Սիսիսի մէջ միայն ութ հազար հոգի մնան, եւ տէրութեան միւս քաղաքաց եւ գաւառաց մէջ Եսթանաստուն եւ հինգ հազար : Եսթեր եւ Մուգքէ այս մեծ պատահարին յիշատակն անմոռաց պահելու համար՝ Փռնիւ կամ Վիճակի ըստած մեծ տօնն հաստատեցին, որովհետեւ Համան Հրէից ազգն կոտորելու համար վիճակ ձգեր էր, եւ որոշեցին որ այն տօնն աղօթիւք եւ պահօք կատարուի Ազար ամսուն 14ին եւ 15ին : Վասն զի նոյն օրերն իրենց կորստեանն աշխատող հեթանոսքն կոտորեր էին : Այն ժամանակէն մինչեւ հիմա Հրեայք մեծ հանդիսով եւ ծոմապահութեամբ այս տօնն կկատարեն :

Գիւր Եսթերայ եւ գերեզմանն նորա . — Այս հրաշալի գէպքն տեղն ի տեղն կպատմէ Եսթերայ գիրքն, որուն հեղինակն կ'երեւի թէ նոյն ինքն է Մուգքէ : — Այս գրոց վերայ իրաւամբ կզմայլի գերմանացի Հեհրեկ անուն պատմաբանն եւ այն ժամանակի պատմութեան զլիսաւոր եւ գեղեցիկ աղբիւրն կհամարի զայն :

Եսթեր եւ Մուգքէ, ըստ աւանդութեան, մի եւ նոյն գերեզմանի մէջ թաղուեցան յեկրատան (Համատան) : Քէր-Փորթըր անգղիացին Հայաստանի եւ Պարսկաստանի նաւքորդորքեան մէջ կպատմէ թէ 1818ին ինքն գնացեր է հոն անձամբ տեսեր է այն գերեզմանն զոր մեծապէս կպատուեն Հրեայք՝ մնացորդք նախնի գերութեան, եւ զրան բանալին իրենց զլիսաւորին ձեռքն կպահուի, կ'ասէ. գերեզմանին պահպանն եւս ռաբբի մի է որ Հրէից ուխտաւորաց աղօթքն եւ նուէրն կ'ընդունի :

Արդարեւ մեծ էր Եսթերայ եւ Մուգքէի արդիւնքն, բայց մեծ է նաեւ Հրէից երախտագիտութիւնն :

ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ՊԱՐՍՊԱՅ ՇԻՆՈՒԹԵՆԷՆ ՄԻՆՁԵԻ ՅՈՒԴԱ ՄԱԿԱՔԷԻՆ ՄԱՆՆ

Պարսից վերջին Թագաւորաց ժամանակ Հրէից վիճակն . — Մեծն Աղեքսանդր . — Հրեայք Ղազոսեանց իշխանութեան տակ . — Եօթանասնից Թագաւորութիւնն . — Հրէից Պողոթնու Եպատորէն հալածուին . — Հրեայք Սիւեկեանց իշխանութեան տակ . — Ուրիա, Սիմոն եւ Հեղիոդորոս . — Անտիոքոս Եպիփան . Յասոն եւ Մենեղաւոս . — Մահ Ուրիայ . — Վերջ Յասոնի . — Հալածմունք Անտիոքոս Եպիփանու : — Նահատակութիւն Եղիազար քահանայի . — Դիցազնական նահատակութիւն Եօթն եղբայրք . — Մատանիա եւ իւր որդիքն . — Մահ Մատանիայ . — Յուդա Մակարէ . — Հրեայք Երուսաղէմն եւ տաճարն կնորոգեն . — Երկու շրջակայ ազգաց . — Յուդա յաղմանակաւ Երուսաղէմ կ'առնայ . — Մահ Անտիոքոս Եպիփանու . — Անտիոքոս Եպատոր . Պատերազմ Բեթսալայ . — Դեմետր Սոտեր . Անտիոքոս Եպատորին տեղ կ'ընդարձակուի . — Ազգատեացն Յակիմոս . Բաբելոն Հրէաստան կ'ընկուի . — Յուդա կ'հալածէ զՅակիմոս . Նիկանովր . — Հայհոյանք Նիկանովրայ, պարտութիւն նորա եւ մահ . — Յուդայի նիգակացութիւնն Շուրմայիցոց հետ . — Պատերազմ Բերեթայ, եւ մահ Յուդայ :

454—161

Պարսից վերջի Թագաւորաց ժամանակ Հրէից վիճակն . — Նեեմիի մահուանէն յետոյ Հրեայք ոչ թագաւոր ունեցան եւ ոչ կուտակալ մինչեւ Մակարայեցոց ժամանակն : Հրէից հոգեւոր եւ մարմնաւոր իշխանութիւնն քահանայապետից ձեռքն էր անցած, որ Սալեսրիւ ըստած ծերակուտին գործակցութեամբն ժողովուրդն կկառավարէր : Մանեսրիմն Եօթանասնեակներու ձեռով կազմեալ ժողով մի էր, որ երկրին կառավարութեան կհսկէր, դատաստանարանաց բողոքն կ'ըննէր, օրէնքներն կ'մեկնէր եւ անոնց պահպանութեան համար հարկաւոր եղած անօրէնութիւններն կ'անէր :

Յուդայի եւ Իսրայելի վաղեմի թագաւորութեանց առած սոսկալի հարուածներն այն գերութիւնէն դարձած Հրէից մտքէն ոչ երբեք կ'ենէր. երբեք նոր տաճարին վերայ չէին նայեր առանց Սողոմոնի տաճարին փառքն, մեծութիւնն եւ կործանման պատճառն յիշելու . միշտ աչքերնուն առջեւն էին մարգարէութիւնք որ այն մեծամեծ գէպքերն գուշակեր կանխաձայներ էին, եւ գերութիւնէն դառնալուն պէս ի սկզբն իսկ Սատուծոյ հաւատարիմ եւ կռապաշտութենէ հեռի մնացին :

Երկայնաձեռն Արտաշեսին եւ նորա յաջորդաց ժամանակ, որոց թիթեւ հարկ մի կվճարէին, Հրէաստան հետզհետէ ելաւ այն անարգութենէն եւ անզգայ թմբութենէն յոր ընկրդմէր էր Բաբելոնի գերութեամբն : Երկիրն մշակեցաւ, քաղաքք ետեւէ ետեւ կանգնեցան շէնցան, բնակիչքն բազ-

մացան, եւ Հրեայք Անգէլի եւ Զաքարիայ մարգարէացած խաղաղութիւնն, լիութիւնն եւ առատութիւնն վայելեցին, եւս եւ պարսից տէրութեան կործանմանէն յետոյ եւ Մեծին Աղեքսանդրի եւ նորա առաջին յաջորդաց ժամանակ:

Մեծն Աղեքսանդր. — Մեծն Աղեքսանդր իւր քաջայազմ աշխարհակալութիւնն սկսաւ Յաղոն քահանայապետին օրերն: Երբոր Պարսից Դարեհ Կողոմանոս թագաւորին յաղթելով տէրութիւնն ձեռքէն առաւ եւ Հրէաստան իւր իշխանութեան տակ մտաւ, վրէժխնդրութեան ոգով լցուած՝ Երուսաղեմի վերայ զիմեց. որովհետեւ Տիրոս քաղաքն պաշարելու գնացած ժամանակ Հրեայք չէին ուզած իրեն օգնական զօրք տալ: Բայց Յաղոն քահանայական փառաւոր հազուսաներով, քաղցրաձայն քահանաներով, Դուռացիներով եւ ժողովրդով իրեն առջեւն ելաւ: Աղեքսանդր քահանայապետին խուրին վերայ ոսկեղորշ ճառագայթաւ՝ ձակ Աստուծոյ անունն կարգաւոր խելոյն ձիէն վար իջաւ, երկրպագութիւն արաւ: Այնպիսի նորատեսիլ յաղթանակաւ մտաւ Երուսաղեմ (332), անոր ծաղկաւիրիւ փողոցներէն անցաւ, գնաց տաճարն մտաւ եւ զո՞ մատոյց Աստուծոյ, որ ի տեսեան զիշերոյ Յաղոնի կերպարանօքն իրեն երեւցեր եւ պատուիրեր էր որ աներկիւղ քաջութեամբ Երեսւ պոնտոսէն անցնի, խոստանալով իրեն ձեռքն մասնել Պարսից ինքնակալութիւնն: Եւ Յովսէպոս կպատմէ որ երբ քահանայապետն բերաւ առջեւն կարգաց նաեւ Դանիելի զիրքն, յորում մարգարէն նորա երկրակալութիւնն յայտնապէս գուշակեր էր, ուրախութիւնն անպայման եղաւ, եւ ամէն տեսակ հարկէ ազատ բնելով զՀրեայս՝ հրաման տուաւ որ համարձակ ամէն տեղ իրենց օրինօքն վարուին: Պատժեց նաեւ նոցա ռիսերիմ թշնամի Սամարացիքն որ իւր զրած Ասորոց կուսակալն սպաններ էին. զանոնք Սամարիայէն հալածեց որ գնացին Սիւրեմ կամ Նապղուս բնակեցան, եւ այն եղաւ այնուհետեւ իրենց մայրաքաղաքն:

Հրեայք Ղազոսեանց իշխանութեան ակ. — Բայց ըստ կանխաձայնութեան մարգարէին այս աշխարհակալին կեանքն երկար պիտի չտեսէր: Տաննեւերկու տարի թագաւորելէն յետոյ երեսունեւերեք տարեկան մեռաւ ի Բաբելոն, եւ զօրավարքն երկար ժամանակ իրարու ձեռքէ անոր լայնածաւալ տէրութիւնն յափշտակել ուզելէն ետքն մէջերին բաժնեցին զայն: Պտղոմէոս Սոստրի Ղազոսի որդին, առաւ Եգիպտոսն, եւ Սելեւկոս Նիկանոր՝ Ասորոց երկիրն. եւ որովհետեւ Հրէաստան կամ Պաղեստին այս թագաւորութեանց մէջտեղն կ'իյնար, ուստի երբեմն միօրն եւ երբեմն միւսօրն իշխանութեան տակ կ'ստնէր: Պտղոմէոսն կամ Ղա-

զոսեան հարիւր տարիի չափ տիրեցին Հրէաստանի եւ քաղցրութեամբ վարուեցան հետն: Պտղոմէոս Փիլադելփոս կամ Եղբայրասէր, որդի եւ յաջորդ Պտղոմէոս Սոստրի, Աղեքսանդրի քաղաքին մէջ հօրն շինել տուած մեծահամբաւ գրատունն շատ զարդարելով եւ ձոխացունելով՝ փափաքեցաւ որ մէջն գտնուի նաեւ սուրբ գրոց թարգմանութիւնն, որուն վրայ շատ բաներ լսեր էր. ուստի եւ մարդ յուզարկեց Եղիազար քահանայապետին որ իրեն զրկէ օրինաց զիրքն եւ զայն եբրայեցերէնէ յունարէն դարձունելու քաջ թարգմանիչներ:

Եօթանասնից քաղաքներ. — Փութով քահանայապետն երկոտասան ցեղերէն վեց վեց յուզարկեց, որոնք Փարոս կղզւոյն մէջ եօթանասնեւերկու օրուան միջոցին իրենց յանձնուած երկասիրութիւնն կատարեցին (285) ինչպէս աւանդութիւն է, որ եւ պատուով Պաղոմէոսն մատնագարանին մէջ դրուեցաւ, եւ այն է հռչակաւոր Թարգմանութիւն Եօթանասնից քաղաքն, ուստի թարգմանուած է նաեւ մեր աստուածաշունչն ի ձեռն Մեծին Սահակայ Պարթեւի եւ իւր քաջուշիմ աշակերտաց:

Հրէից Պտղոմէոս Եւպատրէն կալածուիլն. — Բայց Հրեայք միշտ այս հանգստութեան մէջ չմնացին. Եղբայրասէր Պտղոմէոսին թոռն Պտղոմէոս Եւպատրէն կամ Հայրասէր զիրենք շատ չարարեց: Այս թագաւորն երբոր Պաղեստինու Հռափս (Ռաֆան) քաղաքին եւ նաւահանգստին քով Ասորոց թագաւոր Մեծին Անտիոքոսի յաղթեց (216), անտի չիտակ Երուսաղեմի վերայ գնաց, առաւ, մտաւ տաճարն զո՞ արաւ, եւ հետաքրքրութեամբ ուզեց մինչեւ ի Սրբութիւն Սրբութեանց մտնել ուր քահանայապետն անգամ տարին մի անգամ միայն կրնար մտնել: Քահանայք եւ Դուռացիք շատ գէտ զրին, ճար չեղաւ, մտաւ. բայց խելոյն չօրս զին զարնուելով՝ անդամալոյծ եւ մարած գետին անկաւ: Ծառայք վերայ հասան, վերուցին դուռն տարին զինքն, եւ շատ ժամանակ անցնելէն յետոյ հազու խելքն գլուխն եկաւ: Աղեքսանդրիա որ դարձաւ, այս պատուհասին վրէժն առնլոյ համար Հրեայք կուռք պաշտեն, եւ յանձն չառնողք կապուած Աղեքսանդրիա բերուին: Ծառերն բերուեցան եւ հրապարակի մի մէջ զիգուեցան. եօթն հարիւր կատաղի փիղք եւս պատրաստուեցան որ վերանին արձակուելով զանոնք ջարդեն: Լսեց Աստուած Հրէից ազօթքն եւ պաղատանքն. օրն եւ ժամն հասաւ, փիղք արձակուեցան. բայց անոնք երկու անբերելի հրեշտակաց զօրութեամբն փոխանակ Հրէից վերայ վազելու թագաւորին զօրաց վերայ դի-

մեցին ջարդեցին: Այս անակնկալ գէպքին վերայ Պաղովտ-
սին միտքն փոխուեցաւ, եւ առաջին հրամանին հակառակ
նոր հրաման մի հանեց որ Հրեայք եօթն օր Աղեքսանդրիոյ
նոյն հրապարակին մէջ իւր ծախքովն ուտեն խմեն ուրա-
խանան, եւ զիրենք ազատ թողուց:

Հրեայք Անկեղեանց Իշխանութեան հակ.— Փիլոպատորին
մահուանէն յետոյ Հրէաստան Եգիպտոսէն բաժնուեցաւ եւ
Ասորոց երկրին հետ միանալով՝ Մեծին Անտիոքոսի ձեռքն
անցաւ (203), որ ամէն հարկէ ազատ ըրաւ զանոնք եւ թոյլ
տուաւ որ իրենց սեպհական օրինօքն վարուին: Որդին եւ
յաջորդն Սելեւկոս Փիլոպատոս ոչ միայն հօրն տուած ազա-
տութիւններն հաստատեց, այլ եւ հրամայեց որ տաճարին
բոլոր ծախքն իւր զանձէն տրուի: Բայց ափսոս որ ազգ-
ատեաց Հրէի մի մասնութեամբ թագաւորին այս բարեխի-
րութիւնն փոխուեցաւ. եւ այն ժամանակէն սկսաւ Հրէից
ազգին կրած սոսկալի հալածմունքն, զորս Մակաբայեցւոց
զիրքն երկարօրէն եւ սրտառուչ պերճախօսութեամբ կը
պատմէ:

Ոճիւս, Սիմոն եւ Հեղիոդորոս.— Ռնիա քահանայապետին
բարեպաշտ եւ չարատեաց սրբութեամբն եւ խնամօքն ազգն
երջանկացեր եւ տաճարն Աստուծոյ կարգաւորուեր զար-
դարուեր էր դարձեալ տօք եւ պարգեւօք թագաւորաց եւ
իշխանաց: Տաճարին վերակացուն էր Սիմոն անունով մին.
սա չատ անգամ իւր անկարգութեանցն համար Ռնիայէն
յանդիմանուելով՝ հետն թշնամացաւ, եւ Ապողոնիոս սպա-
րապետին ձեռօքն Սելեւկոսին խմացուց որ տաճարին մէջ
երեսի վերայ մնացած անբաւ զանձ կայ: Սելեւկոս մտա-
ծելով որ Հռովմայեցւոց իւր հօր վերայ դրած ծանր հարկն
կրնայ անով զիւրութեամբ վճարել, փութով իւր Հեղիոդո-
րոս իշխանն զրկեց որ երթայ այն զանձերն առնու բերէ:
Հասաւ Հեղիոդորոս յերուսաղէմ, եւ գալուն պատճառն որ
լսեց Ոճիւս, «Արդարեւ, ասաց, զանձուն մէջ ստակ կայ,
բայց ոչ թէ Անօրէն Սիմոնին հասկացուցածին չափ. եղածն
եւս այրեաց եւ որբոց աւանդքն են»: Բայց Հեղիոդորոս
թագաւորին հրամանն մէջ բերելով՝ օր եւ ժամ սահմանեց
որ մանէ տաճարին զանձն վերցունէ: Այս աղետալի գոյժն
տարածուելուն պէս բոլոր քաղաքն խռովութեամբ եւ ցաւով
լցուեցաւ. քահանայք սրբութեան պատմութեանով սեղանոյն
առջեւն ընկած կ'աղաչէին: Յաւազին տեսարան կ'ընծայէր
նաեւ քահանայապետն. կերպարանքն եւ երեսին գոյնն սրբ-
տին թախծութիւնն կ'յուզանէր, եւ ահ եւ երկրիւր եւ սոս-
կումն բոլոր մարմինն կ'ապտէր: Խուռն բազմութիւն ժողո-
վրդեան կ'աղաչէին զԱստուած, որպէս զի չթողու որ իւր

տաճարին պատին անարգութիւն. կանայք քրճաղգած՝ հրա-
պարակաց մէջ կ'ողբային. արգելական կուսանք կուսա-
տաններէն զուրս ելած գէպի դռներն եւ պարիսպն կ'աղէ-
ին, եւ ոմանք պատուհաններէն զուրս կարկառէին, եւ ամէն-
քնն առ հասարակ ձեռքերն երկինք վերուցած՝ Աստուծոյ
օգնութիւնն կ'աղաղատէին. եւ ասկէց աւելի ինչ սրտաշարժ
տեսարան կրնար լինէր. այստեղ քահանայք իրենց արտա-
ուօք Աստուծոյ սեղանն կ'ողողեն. պատկառելի ծերունի
քահանայապետն վշտալից կեցած՝ անուղղով արդէն աչքին
առջեւն կտեսնէ սրբոց եւ այրեաց ստացուածքն յափշտա-
կութիւնն եւ Աստուծոյ տաճարին մերկ կողոպուտ մնայն.
այն տեղ ժողովուրդն սարսափած իրար անցած՝ ընկիւքն
չէր դիտեր: Բայց սակայն այս ամենայն աղէտը Հեղիոդո-
րոսին քարացեալ սիրտն չկրցան շարժել: Որովուած ժամա-
նակն հասնելուն պէս իւր սպասաւորօքն մտաւ զանձատունն,
եւ հազիւ թէ սկսաւ պտտիլ, եւ ահա յանկարծ ոսկի զէն-
քերով մեծաշուք ձիաւոր մի երեւցաւ որ ձիոյն տակն առաւ
կոխկոտեց զինքն. նոյն միջոցին երկու զեղեցիկ զարդար-
ուած երիտասարդք եւս երեւեցան, որոնք լաւ մի ծեծեցին
զինքն, եւ անզգայ կիսամեռ գետին ձգելով աներևոյթ
եղան. Սպասաւորքն որ սարսափած կեցեր էին, եկան զինքն
վերուցին զուրս տարին, եւ Ռնիա քահանայապետին ոտն
ընկած կ'աղաչէին որ Աստուծոյ անոր բժշկութիւնն խնդրէ:
Մտածեց Ռնիա որ գուցէ թագաւորն կարժէ թէ ինքն կամ
Հրեայք դաւով զՀեղիոդորոս այն խեղճութեան հասուցեր
են, խնդրուածք արաւ, քաւութեան զոհ մատոյց Աստուծոյ,
եւ փութեանակի նոյն երիտասարդք իրենց փառաւոր հա-
զուսաներովն եկան Հեղիոդորոսին առջեւն կեցան եւ «Գնա,
չնորհակալ եղիր Ռնիա քահանայապետին, ասացին, վասն
զի իւր սիրտն համար Աստուած ոգիդ քեզ դարձուց, եւ
ամէն տեղ Աստուծոյ մեծ զօրութիւնն պատմէ», եւ անդէն
վերացան Երբոր Հեղիոդորոսին խելքն զլուին եկաւ, Աս-
տուծոյ շնորհակալութեան ողջակէզներ եւ զոհեր մատոյց,
մեծ պարգեւներով մեծարեց զքահանայապետն եւ դարձաւ
թագաւորին քով գնաց: Երբոր հարցուց Սելեւկոս թէ ինչ-
պէս կատարեց իրեն յանձնուած գործն եւ ո՞րչափ բան բե-
րաւ, սկսաւ զանգատելով ասել. «Ո՛հ, երուսաղէմ ձեր
թշնամին միայն երթայ, վասն զի ապահով էք թէ զանա-
լից չարագան պիտի զանայ, բաւական է որ ողջ մնայ.
որովհետեւ ճշմարիտ մեծ զօրութիւն մի կայ այն տաճարին
մէջ, եւ Աստուածն երկնից եւ երկրի պաշտպան եւ այցելու
է անոր:

Անիտոս Եպիփան, Յասոն եւ Մենեղաւոս.— Այս յայտ-

նանչան հրաշքով եւս Ռնիային թշնամեաց կատաղութիւնն չանցաւ, եւ ամպարիշտն Սիմոն մինչեւ այն տեղն հասոյց իւր անօրէն զրպարտութիւնքն եւ մատնութիւնքն, որ հարկ եղաւ ձերունի քահանայապետն անձամբ երթայ զանոնք թագաւորին իմացունէ եւ զինքն պատժել տայ: Բայց քիչ ժամանակէն Սեյեւկոս մեռաւ եւ տեղն յաջորդեց եղբայրն Անսիոփոս Յայիփան կամ Երեւելի (175): Այս արծաթաւէր եւ անգութ թագաւորին օրն քահանայապետութիւնն սկսաւ ոսկւոյ կշտով վաճառուիլ. օրինաց նախանձայոյդ եւ վրէժ- խնդիր Ռնիան պաշտօնէն ձգուեցաւ, եւ տեղն անցաւ իւր անարժան եղբայրն Յակոբ, որ Երուսաղեմայ մէջ Յունաց պէս թէատրոններ, կրկններ եւ երիտասարդանոցներ հաս- տատեց, եւ այն արտաքին տեսարանաց եւ խաղուց տալով խելքն միտքն՝ առտուածային պաշտամանց անխոյժ եղաւ, եւ քահանաներն եւ ժողովուրդն ամէն տեսակ անկարգու- թեանց մէջ ընկղմեց, եւ մինչեւ Տիւրացւոց Վահագն չաս- տուծոյն տօնին օրն անամօթաբար նուէր զրկեց անոր: Աղէ՛կ որ այս խառնավար իշխանութիւնն երկար չտեւեց. կրտսեր եղբայրն Մենեղաւոս թագաւորին աւելի ստակ խոստանա- լով քահանայապետութիւնն ձեռքէն առաւ: Յայնժամ Երու- սաղէ՛կ խոռովութեամբ եւ արինհեղութեամբ լցուեցաւ. Յասոն երեք հազար հոգով եկաւ քաղաք մտաւ, կորսն- ցուցած իշխանութիւնն ձեռք ձգելու համար ամենայն ջանք եւ կոտորած արաւ. բայց զօրացաւ Մենեղաւոս եւ զինքն Ամոնացւոց երկիրն փախուց:

Մահ Ոճիայ. — Մենեղաւոս չկարողանալով թագաւորին խոտացած մեծ գումարն վճարել, սկսաւ տաճարին ոսկի ամաններն գողանալ. եւ երբոր այս բանին համար աստուա- ծատէրն Ռնիա յանդիմանեց զինքն, Անդրոնիկոս զօրավա- րին ձեռքովն Անսիոփ քաղաքին մէջ զինքն սպաննել տուաւ: Առաքինի քահանայապետին տարապարտ մահուան վերայ ոչ միայն Հրեայք եւ հեթանոսք մեծ ցաւ ցուցուցին, այլ եւ նոյն իսկ Անտիոքոս թագաւորն վերան ցաւելով լացաւ, որովհետեւ նորա սրբութիւնն եւ իմաստութիւնն լաւ հաս- կացած էր. եւ սաստիկ բարկանալով հրամայեց որ անօրէն մահապարտ Անդրոնիկոսին զօրավարութեան ծիրանին հա- նեն, եւ այնպէս քաղաքին մէջ պտտցունելով տանին զքա- հանայապետն մեռուցած տեղն զինքն եւս զլիապետն: Իսկ Մենեղաւոս շատ ստակ տալով հազիւ կրցաւ թագաւորին բարկութիւնն իւր վերայէն իջեցունել: Եւ որովհետեւ այս ստակն ձարելու համար ստիպուած էր մի կողմէն Աստու- ծոյ տաճարին զարդերն կողոպտել մերկացունել, եւ միւս կողմէն ժողովուրդն կեղեքել, Երուսաղեմացւոց համբերու-

թիւնն հատնելով քաղաքին մէջ մեծ խռովութիւն հանեցին, եւ սեղանադերձ եւ տաճարակապուտ քահանայապետին արբանեակներէն երեք հազար հոգի ջարդեցին: Բայց Մե- նեղաւոս դարձեալ ստակի զօրութեամբ արդարացաւ անյաղ արծաթաւէր թագաւորին առջեւն:

Վերջ Յասոնի. — Այս համալգեաց ներքին պատերազ- մունք, քահանայապետութեան արինհանել յափշտակութիւնն եւ վաճառումն տեսնելով՝ խելացի մարդիկ չարաղէտ գու- չակութիւններ կ'անէին. ժողովուրդն եւս քառասուն օր քառասուն վիշեր օրոյն մէջ ոսկեղարդ տիգաւոր ձիււորաց գունդեր կտանէր, եւ վաճառաց թնդին, աղեղանց չկա- հին, սուսերաց չոգին, նշանաց չաչին, նետից չառաչին եւ ոսկի զինուոց փայլին կլսէր եւ կսարսափէր: Եւ անա յանկարծ ձայն ելաւ թէ Անտիոքոս Եգիպտացւոց վերայ արած արշաւանքին մէջ մեռեր է, բոլոր Երուսաղէմ ուրա- խացաւ: Յասոն քահանայապետութիւնն նորէն ձեռք բերե- լու յարմար առիթ գտնելով՝ փութապէս քան հազար զօր- լով հասաւ քաղաք մտաւ, եւ իւր սոհմային քաղաքակցաց մէջ իբրեւ ի մէջ օտար թշնամեաց մեծամեծ կոտորածներ արաւ (169): Բայց Անտիոքոս մեռած չէր. Հրէից իւր մահ- ուան վերայ ցուցուցած ուրախութիւնն լսելով կրակ կարե- ցաւ, գաղանացեալ սրտիւ Եգիպտոսէն վաղեց եկաւ, սրով նիզակով Երուսաղէմն առաւ, Յասոնն հալածեց, ութսուն հազար մարդ ջարդեց եւ իբրեւ զերի վաճառեց, տաճարն կողոպտեց, մէջէն հազար եօթն հարիւր քանքար առաւ, եւ հպարտացեալ մտօք դարձաւ դնաց: — Անտիոքոս որ կար- ծէր թէ կարող է ծովն ցամաքի եւ ցամաքն ծովի փոփո- խել, արդեօք ի՞նչ պատճառաւ Հեղիոդորոսին պէս չպատ- ժուեցաւ. « Բաղաքին բնակչաց մեղաց եւ անօրէնութեան համար բարկացեր էր վերանին Աստուած » կ'ասէ Սուրբ Գիրքն. եւ կ'աւելցունէ, « Ոչ թէ ազգն տեղւոյն համար, այլ տեղն ազգին համար ընտրեց Աստուած »: — Իսկ ինքն Յասոն քաղաքէ քաղաք կ'փախչէր ատելի հալածական յամենեցունց իբրեւ ապստամբ օրինաց, պղծեալ եւ դարչե- ցեալ իբրեւ հայրենեաց մատնիչ եւ դահիճ: Վերջապէս Եգիպտոսի մէջ սատկեցաւ. զբաղումն իւր աշխարհէն օտա- րացոյց, ինքն եւս օտարացեալ ի մէջ օտարաց կորեաւ ան- սուգ անխնամ, անհանդերձ, եւ գերեզմանացն հայրենեաց չեղեւ արժանի:

Հալածմունք Անսիոփոս Յայիփանու. — Անտիոքոս Երու- սաղեմէն ելնելու ժամանակ իւր կատաղութեան գործադիր երկու իշխան թողեր էր, որ Սիոն միջնաբերդն ամրացու- նելով բոլոր քաղաքին տիրապետեցին, շարաթ օր մի յան-

կարծ անդէն անպատրաստ ժողովրդեան վերայ յարձակեցան, չատ մարդ ջարդեցին, եւ ամենուն սրտին ան եւ սարսափին սաստկացուցին: Մնացած բնակչաց մեծ մասն ձգեցին փախան, որդեկորոյն Երուսաղէմն անհաւատօրց բնակարան դարձաւ, սուրբ տաճարն ամայի աւերակ մնաց, եւ ուրախութեան եւ տարեկանաց օրերն լաց եւ սուգի փոխուեցան:

Ասորոց թագաւորին համար ամենահարկաւոր էր Հրէաստան. վասն զի Եգիպտոսի վերայ դիմելու ժամանակ իրեն յառաջապահ գունդ մի էր այն, եւ հանգիստ երկիրն կեցած ժամանակ՝ կպաշտպանէր Ռոմէս գետոյն հովիտն, եւ Փիւնիկէի ճանապարհներն որ դէպի մայրաքաղաքն կտանէին: Բայց Անտիոքոս չէր զիտէր որ աշխարհակալութիւն մի պահելու համար երկրի մի տիրել բաւական չէ, այլ անհրաժեշտ պարտք է նորա բնակչաց սրտին եւս տիրել քաղցրութեամբ եւ մարգասիրութեամբ: Եւ երբ տեսաւ որ բռնութեամբ եւ արիւնհեղութեամբ չկարողացաւ Հրէից սիրտն որսալ, միտքն դրաւ որ նոցա օրէնքն եւ կենցաղավարութիւնն փոխէ Յոյն դարձունէ, եւ հալածանօք, չարչարանօք եւ մահուամբ զՄովսէս եւ զԱստուած մոռցնել տայ իրենց: — Անմիտ խորհուրդ. չէր մտածեր որ հալածանքն եւ նեղութիւնք զմարդիկ կ'եփեն, կ'արտապնդեն եւ իրենց կարծեաց մէջ առաւել կ'աւստատեն, եւ քաջ քաջ նահատակներով երկիրն կ'փառաւորեն:

Տաճարն հեթանոսական պղծութիւններով եւ արձաններով լեցուց, սուրբ սեղանոյն վերայ Ողիմպեան Արամազդայ արձանն կանգնել տուաւ. արգիլեց որ օրէնքն չբռնուի, չարաթ օրերն սուրբ չպահուին եւ տօնք չկատարուին. եւ այս արգիլքին դէմ գործողներն չարաչար պատժուին: Երկու կանայք իրենց որդիքն ըստ օրինաց թլփատելուն համար բռնուեցան, զաւակնին ծոցերնէն կախուած խայտառակարար բոլոր քաղաքին մէջ քաշկոտուեցան եւ պարբային վերայէն անգլխաբար վար նետուեցան կտոր կտոր եղան: Շատերն դադտուկ մօտակայ այրերն կ'երթային եւ չարաթ օրերն սրբութեամբ կ'անցունէին: Նոյնպէս սաստիկ հրաման հասնել էր Անտիոքոս որ ամէնքն իւր կուռքերն պաշտեն եւ նոցա զոհուած միան ուտեն, եւ չ'հաղանդողք չարատանջ մահուամբ սատակին: Չարչարանաց եւ մահուան վախով ոմանք խոնարհեցան անօրէնքին կամքն կատարելու. բայց չատերն ընդդիմանալով իւրեանց մահկանացու կեանքն զիւցազնական արիւթեամբ կնքեցին:

Նահասակութիւն Եգիպտոս Բաղադար Բաղադար. — Այն քաջ նահատակաց պարագլուխն եղաւ Եգիպտոս քաճանայն, որ իւր

ծերացեալ հասակաւն, գեղեցիկ դէմքովն եւ առաքինական վարուքն պատկանելի եղած էր ժողովրդոց մէջ. սորա բերանըն գայլ (ֆելիշէ) դրած կտիպէին խողի միս ուտելու (որ արգիլուած էր օրէնքով): Առաքինի ծերունին աւելի յանձն առաւ ընդունել զմահ քաջ անուամբ, քան զկեանս խղճիլ եւ ամենէն պարսաւուելով: Իւր բարեկամներէն ոմանք, որ իրենց վատ եւ անձնասէր բարքովն բռնաւորին կամակատար եղեր էին, քովն եկած կյորդորէին զինքն որ կեղծեօք իմն ինքնզինքն այն սոսկալի մահուանէն ազատէ. «Յանձն առ, կ'ասէին, թագաւորին հրամանն, եւ մեք խողենի տեղ քեզ ուրիշ միս կուտամք ուտելու»: Բայց ի բաց մերժեց սուրբ ծերունին այն վատութեան խորհուրդն. «Մեր հասակին չվայելեր, պատասխանեց, կեղծաւորութիւն անել. երիտասարդաց չատերն վերաս ծուռ նայելով պիտի ասեն իրաւամբ թէ իննսնամեայ Եգիպտոս մահուան դուռն հասած՝ յայլազգութիւն դարձաւ. եւ կամ ինձմէ չար օրինակ անելով՝ իրենք եւս կեղծաւորելով օրինաց դէմ գործեն. եւ ես ծերութեան հասակիս աշխարհիս մէջ թողում այս խիղճ մտաց եւ կեղտ անունս: Եւ արդ, թէ որ թագաւորն նոյնչափ ժամանակ կեանք եւս չնորէ ինձ, եւ մարդկան ձեռքն միւսանդամ չմասնութիմ, սակայն յաւիտենականին Աստուծոյ ձեռքէն ոչ կենդանութեանս ատեն եւ ոչ մահուանէս ետքն կրնամ փախչիլ: Անոր համար քաջութեամբ որոշեցի մեռնիլ. երբեք այս աշխարհէս, որպէս զի ծերութեանս արժանի երեւիմ, եւ ապագայիցս բարեաց եւ առաքինութեան օրինակ թողում, այնպէս որ կարող լինին յօժարութեամբ եւ քաջութեամբ մահու չափ ջանալ օրինաց սրբութիւնն պահպանել»: Այս կ'ասէր եւ երկնային յուսով զուարթերես եւ անվերեր կերպով մահուն եւ տանջանաց կղիմէր: Երբոր տանջանքն սարսափելի կերպով սաստկացաւ, երանելի ծերունին տեսաւ իւր մահն եւ «Աստուած իմ, ասաց, դուռն որ ամէն բան կ'իմանաս, զիտես որ այս ինձ սոսկալի ցաւեր տուող տանջանքէս ազատուիլն ձեռքս էր եւ չուղեցի. բայց ո՛րչափ սիրտս ուրախ է ասոնք քու սիրող համար քաշելու»: Եւ զայս մինչդեռ ասէր, իւր սուրբ հոգին աւանդեց ստեղծողին ամենայնի, անմահ յիշատակ թողով իւր ազգին եւ աշխարհիս:

Վիսգազնական Բահասակութիւն Եօթն Եղբարց. — Ամբողջ ընտանիք մի, մայրն եւ եօթն որդիքն, որ Մակաբայեցի կոչուին, աւելի վսեմ օրինակ ընծայեցին համակերպութեան, օրինապահութեան եւ յուսոյ աստուածային ոգորմութեան, եւ զարմանալի եղեն ամենայն աշխարհի Բռնեցին զասոնք թագաւորին ասեանն բերին, եւ սաստիկ կրս-

տիպէին որ խոզերի ուտեն : Ամենէն առաջ երէցն նահա-
տակեցաւ . « Ի՞նչ կեցեր կտալիք եւ կհարցանէք մեզ ,
ասաց , պատրաստ եմք մենիկ քան թէ հայրենի օրինաց
դէմ գործել » : Բարկութեամբ սրտմտութեամբ լցաւ թագա-
ւորն . հրամայեց որ տապալկներ , կաթսաներ , անիւներ տաք-
ցունեն եւ տեսակ տեսակ տանջանաց գործիք պատրաստեն .
եւ երբոր ամէն բան պատրաստուեցաւ , հրամայեց որ զնա-
հատակն յառաջ բերեն կեցունեն . նախ լեզուն կտրեցին ,
գլխոյն մորթն հանեցին երեսին վերայ դարձուցին , եւ ապա
ձեռքն եւ ոտքն մօրն եւ եղբարցն առլեւ ծայրաքաղ ըրին
կտրեցին . յետոյ ողջ ողջ ջեռուցեալ տապալկին մէջ իջե-
ցունելով այրեցին . եւ երբ ձենձերն տապալկէն կ'ընէր օդոյն
մէջ կրարձրանար , մայրն եւ եղբարքն փոխանակ լքանելու
գիրար կաթիլթարէին եւ կ'ասէին . « Քաջութեամբ մեռնիմք ,
մեր անունն եւ հոգին մշտնջենապէս ժառանգեմք . եւ Աստ-
ուած որ կտեսնէ իւր սիրոյն համար մեր ի տարապարտեց
քաջած սոսկալի տանջանքն կվարձատրէ զմեզ » :

Երբ այսպէս առաջինն տապալկամահ ելաւ յաշխարհէն ,
զերկորդն մատուցին ի տեղի տանջանաց . գլխոյն մորթն
մազերովն հանգերձ երեսին վերայ դարձուցին , եւ հարցու-
ցին . « Քանի որ մարմինդ անգամ անգամ կտրուած չէ , խո-
զենի կ'ուտես » : Բացէ ի բաց մորթեց , եւ մեծ եղբօրն պէս
տապալկին վերայ այրուելու ժամանակն « Այ՛ հպարտ եւ
ամբարտաւան բռնաւոր , կանչեց թագաւորին , թէպէտեւ
աշխարհիս կեանքէն կզրկես զմեզ , բայց գիտցիր որ Ամե-
նակալ Տէրն որ աշխարհաց թագաւորն է , անոր փոխարէն
յաւիտենական կեանքն պիտի պարգեւէ մեզ » ասելով հոգին
աւանդեց :

Անոր ետեւէն երրորդն յառաջ բերին եւ կ'ուզէին որ լե-
զուն դուրս հանէ . իսկոյն դուրս հանեց , տուաւ որ կտրեն .
մինչեւ թագաւորն զարմացաւ սրտին քաջութեան վերայ ,
որ սոսկալի ցան այնպէս բանի տեղ չընէր :

Ետեւէ ետեւ անվերջ քաջութեամբ սարսափելի տանջա-
նաց համբերելով նահատակեցան չորրորդն եւ հինգերորդն .
իսկ վեցերորդն մեռնելու ժամանակ ասաց անագորոյն ըրու-
նաւորին . « Ինքնզինքդ մի՛ խաբեր . մեք մեր մեղաց համար
կկրեմք այս ամէնն . բայց դուն , ո՛վ աստուածամարտ , մի՛
կարծեր թէ անպատիւ պիտի մնաս » :

Եւս առաւել յիշատակի արժանի է նոցա մեծահաւատ մայ-
րըն , որ մի օրուան եւ մի ժամուան մէջ այնպիսի եօթն
որդիքն կտրանցունելով եւ նոցա իւրաքանչիւրին սիրտն
Աստուծոյ սիրովն բորբոքելով կքաջալերէր , կմխիթարէր
իրենց լեզուովն , եւ կանայցի սիրտն եւ միտքն կտրճի պէս

վառելով՝ քաջութեամբ յառաջ կ'երթար եւ կ'ասէր . « Որդ-
եակք իմ սիրելիք , ձեր հոգին եւ կեանքն տուողն ես չեմ ,
եւ ոչ ձեր իւրաքանչիւրին կերպարանքն ես նկարեցի , եւ
ոչ հասակնիդ ես անցուցի եւ սնուցի : Նա որ աշխարհիս
արարիչն եւ մարդկան ծնունդն անցունողն է , իւր գալըստ-
եան ժամանակ ձեր կեանքն եւ ոգիքն իրեն անհուն ողոր-
մութեամբն ձեզ կղարձուէ » : Երբ տեսաւ Անտիոքոս որ
այս սոսկալի սպանալեօք եւ տանջանօք չկարողացաւ իւր
վախճանին հասնիլ , ուզեց քաղցրութեամբ եւ մեծամեծ
խոստամբք մնացած կրտսեր եղբօր սիրտն որսալ եւ նախ-
նեաց օրէնքէն դարձունել զինքն . ուստի սկսաւ անոյ խօս-
քերով երկմամբ խոստանալ որ զինքն մեծ պատուոյ հաս-
ցունէ , երանելի անէ աշխարհիս մէջ , եւ բարեկամ թագա-
ւորաց անուանել տայ : Բայց երբոր արիասիրտ պատանեկին
մտաց անդրդուելի հաստատութիւնն տեսաւ , զմայրն կան-
չեց եւ կ'աղաչէր որ գեթ այն որդւոյն կեանքն փրկելու
համար խրատ տայ անոր որ իւր կամքն կատարէ եւ ազատի
մահէն : Մայրն թէպէտ ի սկզբան չուզեց , բայց երբ շատ
ստիպուեցաւ , որդւոյն քովն մօտեցաւ եւ զհպարտ եւ զամ-
բարտաւան թագաւորն ծաղրելով « Խնայէ ինձ , որդեակ իմ ,
ասաց , յիշէ որ զքեզ ինն ամիս արգանդիս մէջ կրեցի , եւ
երեք տարի զիրկս սնուցի ստեամբք եւ հասուցի զքեզ
յայդչափ մեծութիւն հասակի : Արդ կ'աղաչեմ զքեզ , որդ-
եակ , նայէ միանգամ երկինք եւ երկիր եւ նոցա մէջն եղած
արարածոց . գիտցիր թէ ինչպէս յօնչէ ստեղծեց զանոնք ,
նոյնպէս ստեղծեց եւ մարդկան ազգն : Մի՛ զարհուրի չա-
րաշուք դահճէն , այլ եղբարցդ արժանի լինելով՝ աշխարհիս
կեանքէն աւելի մահն ընտրէ , որպէս զի այն եղբարցդ հետ
նորէն գիրկս ընդունիմ զքեզ Աստուծոյ ողորմութեամբն » :
Սրի պատանեակն մօր խօսքն կտրեց աղաղակելով . « Ի՞նչ
կեցեր էք , ինչո՞ւ կ'ուշանաք . թագաւորին հրամանն պիտի
չկատարեմ , այլ պիտի հնազանդիմ միշտ մեր հարց օրինաց
որ Մովսիսի ձեռօք մեզ տրուեցան : Բայց դու որ Երբայեց-
ւոյ դուին ամենայն չարիք հասուցիր , դուն Աստուծոյ
ձեռքէն պիտի չազատիս : Եղբարցս պէս ես պատրաստ եմ
չունչս եւ մարմինս հարցս օրինաց համար տալու . յուսաց-
եալ կարգամ առ Աստուած որ ազգիս մեղաց քաւութիւն
չնորճէ , եւ քեզ մեծամեծ տանջանօք եւ հեծութեամբ խոս-
տովանել տայ որ նա միայն է Աստուած եւ չիք այլ ոք » :
Բազմութեան առջեւ պատանուոյ մի բերնէն այս աներկիւղ
եւ նախատալից խօսքն լսելով՝ վերջին աստիճան կատգե-
ցաւ Անտիոքոս . իսկոյն հրամայեց որ միւս եղբարցմէն աւե-
լի սաստիկ տանջեն զինքն . սարսափելի տանջանօք մեկնե-

ցաւ եւ նա աշխարհէն անարատութեամբ եւ սրբութեամբ յուսացեալ ի Տէր: Որդւոցն ետեւէն արխարար նահատակեցաւ նաեւ մայրն երանելի, եւ արժանի եղաւ որ սուրբ եկեղեցին տօնէ եւ զնա ընդ սուրբս իւր:

Մասաքիա եւ իւր որդիքն. — Մինչդեռ այսպէս Անտիոքոս Եպիփան զՀրեայս կհալածէր, Մասաքիա անուամբ սրբակեաց քահանայ մի ելաւ զնաց իւր ծննդեան Մովսիսի քաղաքն քաշուեցաւ. հետն առնելով իւր հինգ որդիքն, Յովնանեկն, Շնառն, Յուդա Մակարե, Եղիսփար եւ Յովնաքան: Հոն երբոր հայրենեաց եւ հայրենակցաց խեղճութեան եւ սրբոյ տաճարին անարգանաց վերայ կ'ողբային ասոնք, Անտիոքոսի մարդիկն Մովսիսիմ եւս հասան որ ժողովուրդն դարձունեն ի կոապաշտութիւն. Մատաթիային վերայ հասարակաց ունեցած մեծ համարումն իմանալով եկան իրեն, « Ով մեծ իշխան, ասացին, դու որդւովքդ եւ եղբարքդ նախապատիւ կհամարուիս քաղաքիս մէջ. թագաւորին կամաց հրամանն կատարէ, ինչպէս որ Երուսաղէմ ընակող ամենայն Հրեայք կատարեցին. որով դու, որդիքդ եւ եղբարքդ թագաւորին բարեկամ կկոչուիք, եւ ոսկի արծաթ ստանալէն զատ արքունական հրովարտակով եւս կմեծարուիք »: Արիստիրոս եւ աստուածատէր Մատաթիան, որ մանկութենէ ի վեր Աստուծոյ սէրն իւր սրտին մէջ անշիջանելի լապտերի պէս վառ պահած էր, բարձր ձայնով պատասխանեց եւ ասաց. « Թէ որ ամենայն աղքատ եւ աղինք իրենց հարց օրէնքն թողուն եւ գան թագաւորին պատուէրն կատարեն, դարձեալ ես եւ որդիքս եւ եղբարքս մեր հարց պատուիրանքն պիտի պահեմք. Աստուած չընէ որ թողումք մեր օրէնքն եւ իւր իրաւունքն թագաւորին բռնի հրամանն կատարելու համար. մեք չեմք թողուր մեր հարց պաշտօնն, չեմք խոտորիւր ոչ յաջ եւ ոչ յահեակ, եւ չեմք լսել թագաւորի հրամանին »: Եւ երբ դեռ խօսքն բերանն էր, անդին Հրէին մին եկաւ որ բազմին առջեւն զոհ մատուցանէ. կրակ կտրեցաւ Մատաթիա, երկիւմունքն դող եկան, նոր Փնենհէսի մի պէս օրինաց սուրբ նախանձովն վառուած՝ զարկաւ սպաննեց անօրէն Հրեայն, հետն նաեւ թագաւորին կողմանէ եկող՝ զոհ մատուցանելու զիրենք ստիպող իշխանքն. բազմն կործանեց, մեհեանն աւերեց, եւ գոչեց առ Հրեայս ասելով. « Հապա՛ ամենայն մարդ որ վրէժխնդիր է օրինաց, եւ նոցա հաստատութիւնն կ'ուզէ՝ ետեւէն թող դայ »: Եւ ինքն Մատաթիա իւր որդիքն եւ եղբարքն առած՝ լեռներն գնաց ամրացաւ. ամէն ունեցածն քաղաքին մէջ թողելով. նոցա օրինակին հետեւեցան նաեւ յովնաթիւ մարդիկ եւ գնացին անապատն քաշուեցան:

Երուսաղէմի մէջ եղող Անտիոքոսի իշխանքն որ լսեցին թէ շատ մարդիկ արքունի հրամանն ոտքի տակ առնելով ելեր լեռներն քաշուեր են, սաստիկ բարկացան, եւ բազմեր լեռներն քաշուերն վերանին որ զանոնք հնազանդեմագունդ զօրք զրկեցին վերանին որ զանոնք հնազանդեմագունն թագաւորի կամաց եւ կամ ի սուր սուսերի ջարդեն: Շարաթ օր մի հասան յանկարծ յարձակեցան սոքա անդէն Հրէից վերայ, որոնք « Լաւ է մեզ մեռանել քան թէ օրինաց դէմ շարաթն պղծել » ասելով ամենեւին դէմ չգրին, եւ մէջերնէն հազար հոգի սպաննուեցան, թող գերի բռնուողներն: Այս սոսկալի դուժն որ լսեց Մատաթիա, վերանին իշխաններ, հաղարապետներ, հարիւրապետներ, յիմնապետներ եւ տասնապետներ դրաւ, եւ զօրքն առաւ եկաւ եմմաուսի ետեւն բանակեցաւ. քաջալերեց զիրենք որ պատուաւունքն երկրորդ օրն հեթանոսաց հետ պատերազմելու. որ ժողովեր էին զիրենք եւ իրենց հաւատքն ջնջելու, եւ որ ժողովեր էին զիրենք եւ իրենց հաւատքն մէջ մեռնել քան թէ աղգերնուս չարչարանքն եւ սրբութեանց անարգութիւնն տեսնել. Աստուծոյ կամքն ինչպէս որ է՝ այնպէս լինի »:

Յանկարծ այլազգիք աչքերնին վերուցին տեսան որ Հրեայք զինուած պատրաստուած կեցեր են. ածապարեցին, առանց բոլոր ուժերնին ժողովելու յարձակեցան վերանին. Փող զարկաւ Յուդա, աստուածազգեցիկ քաջութեամբ վառուած զումարտակովն ճակատեցաւ աներկիւղ, յարձակեցաւ առիւծաբար, երեք հազար հոգի անոնցմէ սատակեց, շատերն եւս դաշտին երեսն փախստական տարաւ, եւ անբաւ հարստութեամբ լցուած նոցա բանակին տիրեց: Իւր խորհրդովն Հրեայք այն բազմազանձ աւարին ձեռք չդպցուցած՝ զոհութիւն մատուցին Աստուծոյ, եւ միաբերան « Զի բարի է, զի յաւիտեան է ողորմութիւն նորա » գոչելով օրհնեցին զՏէր:

Անդին Լիւսիաս այս պարտութեան զոյժն առնելով՝ սաստիկ կարամի, եւ նոր զօրք ժողովելով՝ յաջորդ տարին անձամբ կ'ենէ պատերազմի վաթսուն հազար հետեւակով եւ հինգ հազար հեծելովք, եւ կուգայ Բեթսուլայ կողմերն կրանակի: Առ Աստուած ապաւինելով՝ արիաբար առջեւն կ'ենէ Յուդա, եւ տասն հազար զօրքովն հետն կզարնուի, եւ մեծ ջարդ տալով կ'փախցունէ զինքն՝ Բեթսուլան երկրորդ անգամ իւր յաղթանակին վերայ հիացունելով:

Հեռայն Մուսաղլմն եւ Զաբաբն կնոռոգեն. — Այս փառաւոր յաղթութեամբք երբոր իւր աղգին թշնամեաց խորտակումն տեսաւ Մակարէ, չմոռանալով երբեք որ զինքն եւ իրեններն այնպէս առիւծաբար զօրացունող եւ մշտայաղթ

անողն Աստուած էր, որոշեց որ Երուսաղէմն եւ տաճարն կործանմանէն կանգնէ: Ժողովեց զՀրեայս, եւ «Ահաւասիկ մեր ոտքին տակն խորտակեցան թշնամիք մեր, ասաց, եկէք երթամք Աստուծոյ տաճարն մաքրեմք, սրբեմք եւ մէջն նաւակատիւք անեմք»: Հաւանեցան ամէնքն եւ ճամբայ ելան:

Ասորի զօրաց ձեռքն էր Երուսաղէմ. հասաւ Յուդա մինչեւ Միջնաբերդն, հալածեց զանոնք եւ քաղաքին տիրեց. երկիւղած լուծեամբ բոլոր զօրքովն Սիօն լեռան վերայ ելաւ, եւ երբոր ամէնքն տեսան տաճարն քանդուած կողոպտուած ամայի, սեղանն պղծած աղտեղած, դռներն այրած, սրահներուն մէջ անտառի պէս թփեր խոտեր բուսած, կոնքերն աւրուած, վարազուրածիւքն խանդարած, — ձայներնին վերուցին լացին, եւ բոլոր այն յաղթական զօրականք զետին ընկած՝ զլուխնին հող եւ մոխիր ցանեցին: Անարատ եւ օրինաց նախանձայոյց քահանաներ ընտրեց Մակաբէ, եւ յանձնեց նոցա որ տաճարն նորոգեն՝ մաքրեն՝ սրբեն, եւ Աստուծոյ պաշտօնն վերստին հաստատեն. ողջակիցաց սեղանն կործանեց, եւ տեղն անկոփ քարերով նոր մի շինել տուաւ. կործանել հրամայեց նաեւ հեթանոսաց շինած բոլոր բաղիններն:

Երբոր ամէնքն կատարեցաւ պատրաստեցաւ, ութ օր նաւակատիւք ըրին Հրեայք՝ օրհնութեանց, փողոյ, քնարի եւ սրնգի ձայներով, եւ փրկութեան պատարագներ մատուցին Աստուծոյ: Եւ որպէս զի հեթանոսք նորէն չգան եւ տաճարն չաւերեն, Սիօն լեռն բարձրաբերձ պարիսպներով պատեցին շուրջանակի:

Երկիւղ օրջակայ ազգաց. — Երբոր սահմանակից ազգք լսեցին թէ Երուսաղէմի տաճարին մէջ Հրէից Աստուծոյն պաշտօնն վերստին հաստատուեր է եւ սուրբ քաղաքին պարիսպք եւ աշտարակք շինուեր նորոգուեր են, սաստիկ վախցան, եւ միաբանեցան որ երթան Իսրայելացւոց ազգն ջնջեն. բայց Յուդա եթովմայեցւոց մի քաղաքն կործանելով՝ աչքերնին վախցուց, եւ շատ անգամ Ամոնացւոց յաղթեց: Փղշտացիք եւս թշնամութիւն կ'անէին. զիմեց վերանին եւ նոցա Գազեր (Ազեր) քաղաքն առաւ:

Յուդա յաղթանակաւ Երուսաղէմ կ'առնայ. — Քաջն Մակաբէ Պաղեստինու հարաւակողմն այսպիսի յաղթութեամբք իւր ազգին թշնամիքն զողացունելու ժամանակ, լսեց որ Յորդանանու միւս կողմն Գադաաղ բնակող Հրէից վերայ յարձակեր էր Անտիոքոսի Տիւրքոսըս զօրավարն բազմախումբ զօրօք, եւ Պաղոմայիսէն՝ Տիւրքոսէն եւ Սիդոնէն եւս բանակ մի հասեր, Գալիլիան սապատակել աւերել կապառնար: Փութապէս զօրքն բաժնեց. Շմաւոն եղբայրն երեք

հազարով դէպի հիւսիս զրկեց, ինքն Յովնաթանին հետ դէպի արեւելք վազեց, եւ Երուսաղէմի մէջ ժողովրդեան եւ զօրաց զուլս զրաւ Յովսեպոսն եւ Զաքարիան, խստիւ պատուիրելով որ մինչեւ իւր վերադարձն պատերազմի ձեռք չդարնեն: Շմաւոն եւ Յուդա այլեւայլ ճակատամարտից մէջ յաղթեցին թշնամոյն. Շմաւոն մինչեւ Պաղոմայիս քաղաքն հալածական աւարաւ թշնամին. Յուդա Գադաաղու երկիրն նուաճեց, շատ քաղաքներ առաւ յարձակմամբ, յաղթուողներն ի սուր սուսերի կտորեց, Անտիոքոսի Նիկանոս անունով տեղապահին յաղթեց, երկու անգամ Տիւրքոսին բանակն զարկաւ ցրուեց փախուց, եւ յաղթանակաւ Երուսաղէմ դառնալով՝ իւր ազատած ժողովրդենէն ծափածայն ընդունուեցաւ, եւ մխիթարեց զիրենք այն երկու հազար Հրէից մահուան վերայ որովք Յովսեպոս եւ Զաքարիա իւր հրամանին դէմ՝ քաջութեան անուն ժառանգելու փափաքով թշնամեաց վերայ պատերազմի ելեր, եւ յաղթուելով ետ դարձեր էին կորակոր:

Մահ Անտիոքոսի Եղիսիմու. — Անտիոքոս Պարսկաստանն նուաճելու գնացեր էր. երբոր յաղթուած ետ կ'դառնար մեծաւ անարգանք, ճամբան լսեց Յուդա Մակաբէի քաջութիւններն, եւ սաստիկ կատաղած՝ միտքն զրաւ որ սրտին բարկութիւնն Հրէից վերայ թափէ. հրամայեց կռուաւորին որ շուտով զինքն հասցունէ Հրէաստան: Բայց չէր զիտէր որ աստուածային վրէժխնդրութիւնն իւր ետեւէն կիսկթար կ'հասնէր աւելի արագ քան թէ իւր ձեպնթաց կտոքն. եւ այն միջոցին որ հպարտութեամբ լցուած՝ «Երթամ Երուսաղէմն գերեզման Հրէից անեմ» կ'ասէր, աներեւոյթ հարուածով զարկաւ գնաւ Աստուած: Այնպիսի սաստիկ ցաւ մի ընկաւ փորն որ աղիքն կկտրտուէին, եւ ինքնզինքն կորսնցունելով՝ կառքէն եւս վար ընկաւ: Այն ամբարշտած թագաւորն որ քիչ մի առաջ կարծէր թէ ծովու ալեաց կը հրամայէ, երկնից աստղերն կ'ամբիփէ, լեռներն տեղերնէն կ'շարժէ՝ կիսփոխէ, իմացաւ որ Աստուծոյ ձեռքն վերան ծանրացեր էր. բոլոր մարմնէն, մինչեւ աչքերէն որդեր կը վխտային, մարմինն բզիկ բզիկ կլինէր, գետին կթափթփէր ինքնիրեն, եւ ելած դարչելի հօտէն մարդ չէր կարող քովն մօտենալ: Խոնարհեցաւ Անտիոքոս, եւ խոտանալով ուխտ զրաւ որ Հրէից ազգն ազատ ընէ, եւ փառաւորապէս զարդարէ Երուսաղէմն եւ տաճարն զոր կողոպտեր մերկացուցեր էր, դառնայ հրեայ լինի եւ ամէն տեղ պտտելով՝ Հրէից Աստուծոյն ամենազօր կարողութիւնն հռչակէ: Բայց բանն բանէն անցեր էր. շատ ուշ արթնցաւ հպարտութեան եւ ամպարշտութեան խոր քնէն: Մահուան սարսափովն միայն

եղած զղջումն մերժեց՝ չընդունեցաւ զերագոյն գատաւորն սրբից, եւ Անտիոքոս անհնարին ցաւօք մեռաւ օտար երկրի մէջ :

Անտիոքոս Եւպատր. Պատերազմ Բեքսովայ. — Անտիոքոս Եպիփանին մահուան յուրն հասնելուն պէս, Լիւսիանոս նորա որդին զԱնտիոքոս հիւնդերոտին տեղն թագաւորեցուց, եւ անունն դրաւ Եւպատր կամ Հօրաւոյն: Նորապսակ թագաւորն ուրացեալ Հրէից ոմանց սաղրանօքն միաքն դրաւ որ հօրն զիտաւորութիւնն առաջ տանելով՝ Երուսաղէմն եւ Հրէից ազգն բոլորովին նուաճէ: Հարիւր հազար հետեւակ զօրք ժողովեց, քսան հազար ձիաւոր, երեսունհեկտու պատերազմարարձ փղեր, եւ այն հզօր բանակաւն եկաւ հասաւ Երուսաղէմի ճամբուն վերայ, Բեթսուր բերդաքաղաքն պաշարեց: Վազեց Յուդա իւր արիագունդ զօրքովն ի պաշտպանութիւն Բեթսուրայ, եւ երկու կողմէն պատերազմի պատրաստուեցան: Ասորիք իրենց անազին փղերն զօրաց այլեւայլ գնդից մէջ ցրուեցին. իւրաքանչիւր փղին վերայ աշտարակ մի կար՝ պատերազմական գործիքներով լի, եւ երեսունհեկտու քաջընտիր զինուորք քովն կեցած կպաշտպանէին զայն. ձիաւորաց մի մասն փղերուն հետ կ'երթար, մնացածն՝ հետեւակազօրին երկու թեւն կ'զօրացունէր: Երբոր առաւօտն արեգակն ծայր արձակեց եւ այն զօրաց վերայ զարկաւ, առ հասարակ դրահաւոր պղնձապատ վահաններէն ելած նշույլք լերանց վերայ կ'փայլատակէին, եւ այն անազին բազմութեան խառնաձայն աղաղակն եւ զոչիւնն, զինուց շաչիւնն, կառաց շառաչիւնն, երիւարաց ոտնաձայնն եւ վահանաւոր վառելոց թնդիւնն բոլոր մօտարնակ ժողովրդոց սիրան անիւ եւ զողութեամբ կլեցունէր, որք լեռնէ լեռ կ'փախչէին սարսափմամբ: Նոցա արիասիրտ Մաւկաբէոս զիւցաղին միայն իւր քաջ գնդաւն անսասան էր. Աստուծով զօրացած յարձակեցաւ թագաւորին գնդին վերայ, եւ նորա առջեւն վեց հարիւր հեծեալ սպառազէն զիաթաւալ կացոյց, իւր արիագունդ զօրաց մէջէն քաջն Նիիազար Աւարան աչքն կ'փերցունէ, կտեսնէ թագաւորական զարդուք զարդարուած փիղ մի, կարծէ թէ անոր վերայ նստած է թագաւորն, կենտուի թշնամեաց գնդին մէջ, յաջ յահեակ կկոտորէ, կհասնէ մինչեւ այն նշանաւոր փիղն, կխոթուի կմտնէ տակն, կզարնէ չարաչար կ'փրաւորէ կկործանէ զայն. բայց անազին կենդանւոյն տակն ինքն եւս կմտուի Նիիազարու զիւցաղական արիութիւնն օգուտ չունենալով. Հրեայք թշնամոյն բազմութեան առջեւ չգիմանալով ետ կքաշուին, եւ Բեթսուր քաղաքն պաշար չունենալով՝ անձնատուր կը լինի. Անտի փութով զօրքն Երուսաղէմի վերայ կգարծու-

նեն Անտիոքոս եւ Լիւսիանոս. երկարատեւ պաշարմանն յետոյ կխոստանան տեղացւոց քաղաքին չզգչիլ, եւ թող տալ որ Մովսէսի օրէնքն համարձակ կատարեն, եւ այնպէս ներս կմտնեն. բայց տուած երդումին ոտքի տակ առնլով՝ Միոն լերան պատուարներն քանդել կործանել կուտան: Շատ աւելի չարիք կհասցունէին Երուսաղէմի՝ թէ որ Դեմետրի յԱսորիս գալուն եւ թագաւորելուն գոյժն առնլով՝ հոն հասնելու չփութային:

Պեմեսր Սոսեր. Անտիոքոս Եւպատրին տեղ կրագաւորէ. — Դեմեսրիոս՝ մականունանայն Սոսեր կամ Փրկիչ, որդի Սեւեւկոս չորրորդի, եղբորորդի Անտիոքոս Եպիփանու, Հռոմէն փախաւ՝ ուր հայրն պատանդ զրկած էր զնա. քանի մի հոգեով եկաւ Ասորւոց ծովեղերեայ մի քաղաքն ելաւ, ինքնզինքն թագաւոր ճանչցունել տուաւ եւ սկսաւ մայրաքաղաքին վերայ երթալ: Երբ այս լուրն առաւ զօրքն, որ քաղաքին վերայ երթաւ թագաւորէն գոհ չէին, եւ նորա Լիւսիանոս ոստիկանն եւ զօրավարն կ'ատէին, երկուքն եւս Ասորիք հասնելուն պէս բռնեցին մեռուցին, եւ Դեմետրիոս անարգել թագաւորեց:

Ազգասեացն Յակիմոս. Բաբիլոն Հրեասան կորկուի. — Յակիմոս փառասէր եւ ազգատեաց քահանայն շատ ստակ կերպունելով Անտիոքոս հինգերորդին՝ քահանայապետ եղեր էր. բայց տեսնելով թէ քանի որ Յուդա կենդանի է, պիտի չկարողանայ իւր անօրէն զիտաւորութիւններն ի գործ դնել, շատ ընծաներ տարաւ Դեմետրին, եւ ասաց թէ ցորչափ կենդանի է Յուդա՝ երկիրն ոչ երբեք պիտի խաղաղի. եւ անոր դէմ օգնութիւն խնդրեց արքայէն: Դեմետր հաստատեց զինքն քահանայապետութեան մէջ, եւ իւր սիրելի Բաբիլոն իշխանին յանձնեց զնա, որ տանի Երուսաղէմ իշխանութեան աթոռն նստեցունէ: Սոսկալի արիւնհեղութեամբ հասաւ Յակիմոս փափաքին, Երուսաղէմի տիրապետեց, եւ Բաբիլոն զարձաւ Ասորեստան:

Յուդա կհալածէ զՅակիմոս յԵրուսաղէմ. Նիխանուր. — Յակիմոս խաղաղութեան եւ հաշտութեան պատճառաւ Յուդայի ընկերներէն վաթսուն հոգի քովն բերեր եւ նենդուցանեալ զանոնք մեռցունել տուեր էր. այս անօրէնութեան վերայ կատարեցան նաեւ Ասիդացիք, այսինքն խաղաղասէրք — որ իշխանութեան հասնելուն օգնել էին յուսալով որ անով երկիրն խաղաղի — զինքն ձեռքէ թողուցին, իւր ընկերաց մահուան վրէժն առնլու համար եկաւ Յուդա, մտաւ Երուսաղէմ, եւ մարդասպան քահանայապետն անկէց հալածեց: Դեմետրին գնաց Յակիմոս, եւ Յուդային արածն պատմեց. Հրէից սխերիմ թշնամի Նիխանուր ասորին մեծ զօրքով

դրկեց Դեմեար որ զՅուդա բռնէ եւ Հրէաստանն ասպա-
տակէ : Հասաւ Նիկանովր Երուսաղէմ, որոշեց խարզախու-
թեամբ ձեռք ձգել զՅուդա՝ հետն խաղաղութեամբ տեսնուիլ
ուղևիով : Իմացաւ Յուդա նորա անօրէն գիտաւորութիւնն .
պատերազմի պատրաստուեցաւ, զարնուեցան երկու կողմէն,
եւ Նիկանովր հինգ հազար հոգի կորսնցունելով ետ քաշ-
ուեցաւ մտաւ վերադառն յԵրուսաղէմ :

Հայեցաւմ Նիկանովրայ, պարտութիւնն նորա եւ մահ . —
Սրոն լեռն ելաւ Նիկանովր . առջեւն եկան քահանայք, եւ
խաղաղութեան ողջոյն տուին իրեն, եւ թագաւորին կենաց
համար հանապազօրեայ մատուցուած ողջակէզներն կցուցա-
նէին : Անարգեց զանոնք Նիկանովր, եւ վերանին ծիծաղելով
մեծաւ ամբարտաւանութեամբ եւ բարկութեամբ ասաց
նոցա. « Թէ որ Յուդան իւր գնդովն ձեռքս չտաք, գիտցէք
որ այս տաճարն մոխիր պիտի դարձունեմ եւ ձեզմէ վրէժ
պիտի առնուի » . եւ ելաւ գնաց, յողբ եւ ի լաց թողլով
բոլոր քահանայքն եւ ժողովուրդն, որք Աստուծոյ առջեւն
գետին ընկած կ'աղաչէին կապաւորէին որ ինքն փրկէ իւր
տաճարն անօրէնին անապին սպառնալիքներէն :

Նիկանովրին բանակն բեթսովր կեցած էր. հոն գնաց եւ
ինքն. հոն եկաւ ձակաւեցաւ նաեւ Յուդա իւր երեք հազար
զօրքովն, եւ պատերազմն չսկսած ազօթքի կեցաւ առ Աստ-
ուած եւ ասաց. « Դու Տէր, երբոր Սենեքերիմ թագաւորին
զօրքն քու սուրբ անունդ հայհոյեցին, հրեշտակդ զրկեցիր
որ եկաւ անոնցմէ հարիւր ութսուն եւ հինգ հազար հոգի
սատակեց . նոյնպէս սատակէ նաեւ այսօր այս բանակն,
որպէս զի ամէնքն գիտնան որ Նիկանովր ընդունայն տեղն
սպառնացաւ, եւ ըստ չարութեան իւրում կղատէ զինքն
Աստուած » :

Երկու պատերազմող բանակք իրարու վերայ յարձակե-
ցան, ուժգնապէս զարնուեցան, եւ ի պարտութիւն մատ-
նեցաւ զուրն Նիկանովրայ, անկաւ եւ ինքն ի սուր սու-
սերի : Երբ տեսան զօրքն որ իրենց սպարապետն եւս ընկաւ,
զէնքնէկէ եղան փախան Ետեւէն վազեց Յուդա, հալածեց
ջարդեց զիրենք ամբողջ օր մի . յաղթական փողոց ձայնն
առնլով՝ չրջակայ քաղաքներէն եւ գիւղերէն հասան Հրեայք
օգնութեան, եւ գրեթէ կենդանի մարդ չթողուցին Նիկա-
նովրայ բանակէն : Անօրէն Նիկանովրին Աստուծոյ տաճարն
հայհոյող աջ ձեռքն եւ գլուխն կտրել տուաւ Յուդա, տա-
ճարին առջեւն կախել տուաւ . եւ ժողովուրդն սաստիկ
ուրախութենէն մեծ տոն տարեկանաց կարգեց այն յաղթու-
թեան օրն, որ էր երեքտասան Ադար ամսոյն :

Յուդայի նիզակակցութիւնն Հռովմայեցոց հետ . — Այս

փառաւոր յաղթութեամբ թէպէտ խաղաղեցաւ Հրէաստան,
սակայն գիտէր Յուդա որ այն խաղաղութիւնն չէր կարող
երկարատեւ լինել . լսեց Հռովմայեցոց արեւելքի եւ Եւրո-
պայի մէջ արած մեծամեծ յաղթութիւնն, եւ ուզեց հետեւ-
նին բարեկամութիւն անել : Դեպքան յուղարկեց Հռոմ,
խնդրած նիզակակցութեան դաշինքն դրուեցաւ, եւ Դեմեար
սաստիկ սպառնալիք ընդունեցաւ Հռոմայ ծերակուտէն՝ որ
Հրեայք վերան գանգատ մի անելուն պէս Հռովմայեցիք
ծովէն եւ ցամաքէն իւր երկիրն պիտի զիմեն :

Պատեալով Քերեքայ եւ մահ Յուդայ. — Ծերակուտին այս
հրամանն գեռ չընդունած՝ Դեմեարիտս քսան հազար հետե-
ւակօք եւ երեք հազար հեծելովք Յակիմոսին հետ Բաքիզն
Հրէաստան զրկեց, որոնք եկան բանակեցան ի Բերեք : Յու-
դա երեք հազար հոգի միայն ունէր անոնց դէմ հանելու .
զանք եւս սարսափած թօթափեցան, եւ ութ հարիւր հոգի
անոնք եւս սարսափած թօթափեցան, եւ ութ հարիւր հոգի
միայն մնաց քովն : Այն ձախորդութեան վերայ Յուդայի
սիրտն չատ կոտրեցաւ, մանաւանդ որ մնացածներն եւս
թշնամուոյն բազմութենէն սոսկալով՝ պատերազմիլ չէին
համարձակեր, եւ ետ գաճալ կ'ուզէին . իւր աներկիւղ
օրինակաւ քաջալերեց զանոնք Յուդա . « Բաւ լիցի ինձ,
ասաց, որ անոնց առջեւն փախչիմ . եթէ ժամանակնիս
հասեր է՝ մեռնիմք քաջութեամբ մեր եղբարց վերայ, եւ
չխառնեմք վատութեան անունն մեր քաջութեանց հետ » :
Երկու բանակներէն զօրքն եկան եւ ձակաւեցան դէմ յան-
գիման միմեանց, եւ անկողաղոյ փողերու ձայնելով եւ երի-
վարաց խնջիւրներով իրարու վերայ յարձակեցան : Թըշ-
նամեաց աջ թեւին անձամբ կ'զօրավարէր Բաքիզ . անոր
վերայ գիմեց Յուդա, զարկաւ կոտրեց, եւ մինչդեռ ետեւէն
ընկած կ'հալածէր զնա, թշնամուոյն ձախ թեւն իրեններուն
վերայ կ'զօրանայ, կ'զառնայ ետեւէն զինքն կապաւորէ . հոն
կսկսի սարսափելի եւ երկարատեւ պատերազմ . երկու կող-
մէն եւս անհամար վիրաւորներ յերկիր կ'թաւալէին . վերջա-
պէս կ'իյնայ նաեւ Յուդա իւր քաջընտիր նահատակաց հետ,
եւ իւր մահուամբն այն անապին պատերազմն կղաղրի՝ որ
յառաւօտէ մինչեւ երեկոյ տեւեր էր :

Ծմաւոն եւ Յովնաթան եղբարքն զարձան եկան, առին
մարմինն տարին Մովզիիմ քաղաքն՝ հարցն շիրմին մէջ
թաղեցին . վերան լացին կոծեցան որդիք Իսրայելի, սուգ
բռնեցին չատ օրեր . եւ այնչափ տարի բազմաթիւ պատե-
րազմաց մէջ միշտ զինքն քաջայաղթ տեսած լինելով՝ նորա
մահուան հաւատալին չէր գար, եւ մեծապէս զարմանալով
կ'ասէին իրարու, « Զիարդ անկաւ կործանեցաւ հզօր
փրկիչն Իսրայելի » : Դաւթէն եւս կերպով մի վեր դրուելու

արժանի եղաւ Յուդա . վասն զի առանց նորա մեղքն գործելու՝ նորա քաջութիւնն եւ աստուածապաշտութիւնն ունեցաւ անթերի . որում եւ արձան անջնջելի պիտի մնայ միշտ մահուանէն յետոյ ժողովրդեան այս ինքնայորդոր վկայութիւնն . « Զիարդ անկաւ կործանեցաւ հզօր փրկիչն Իսրայելի » :

ԳԼՈՒԽ ԻԱ.

ՅՈՒԴԱ ՄԱԿԱՅԷԻ ՄԱՀՈՒԱՆԷՆ ՄԻՆՉԵՒ ՅՈՎՀԱՆ ՀԻՒՐԿԱՆՈՍԻ ՄԱՀՆ

Հարստահարութիւնք Բաբելոնայ եւ մահ Յակիմոսի . — Բաբելոն Ասորեստան կղաւնայ եւ Հրէաստան կկաղաղի . — Յովնաման Հռովմայեցոց հետ դաշինքն կկորոզէ . — Յովնաման Ապողոնիոսի կյաղթէ . մահ Աղեքսանդր Բաղայ . — Յովնաման զԴեմետր մահուանէ կ'ազատէ . — Գերութիւն Յովնամանու . — Շմաւոն իւր եղբոր տեղն կ'անցնի . — Մահ Յովնամանու . — Թաղումն Յովնամանու . — Աշխարհաշինութիւն Շմաւոնի եւ վարձ նորա . — Անտիոքոս Սիդիտէս . — Կենդեւոս . Շմաւոնի որդւոց զօրավարութիւնն . — Մահ Շմաւոնի եւ երկուց որդւոց նորա . — Յովնան հօր իշխանութեան կյաջորդէ . — Փարիսեցիք . — Սաղուկեցիք :

(161—107)

Հարստահարութիւնք Բաբելոնայ եւ մահ Յակիմոսի . — Յուդայի մահուամբ ցրուեցան բոլոր իւր զօրքն եւ կուսակիցքն, ինքնազուխ տէր մնաց երկրին Բաբելոն, եւ սկսաւ սոսկալի անգթութիւններ անել . իբրեւ թէ այն բաւական չէր, սոյն եւս վերայ եկաւ, եւ սկսաւ անտէրունչ ժողովուրդն սոսկալի կերպով ջարդուիլ : Դարձեալ Մակաբայեցոց զիւցազնական ազգատոմարն վերայ դարձուցին Հրեայք արտասուայից աչքերնին, եւ անտի կյուսային իրենց փրկութիւնն . ժողովեցան հայրենասէրք, կանչեցին Յուդայի Յովնաման եղբայրն եւ աղաչեցին որ ազգին գլուխ կենայ, եւ եղբօրն պէս ազատէ զայն անողորմ թշնամւոյն ձեռքէն : Բաբելոն երբոր լսեց թէ Յովնաման գլուխ եւ առաջնորդ ընտրուեր է Հրէից յիշեց Յուդայի քաջութիւնն եւ սարսափեցաւ . ուղեց խարդախութեամբ ձեռք ձգել զՅովնաման եւ մուսուրէն . բայց նա իմացաւ, Շմաւոն եղբօրն հետ զնաց Թալիոյ անապատն քաշուեցաւ, եւ անտի ժամանակ ժամանակ թշնամեաց վերայ կյարձակէին եւ ջարդ կուտային : Անգամ մի Յորգա-

նան գետոյն եզերքն յանկարծակի վերան հասնելով՝ պաշարեց Բաբելոն զՅովնաման . քաջութեամբ պատերազմելէն յետոյ գետն նետուեցաւ Յովնաման եւ թշնամեաց տեղատարաւ նետերէն ազատելով անցաւ միւս գետեզերքն, եւ նորէն սկսաւ իւր յանկարծական յարձակումնքն : Բաբելոն ձեռքէն ձանձրացած այլ եւս ետեւէն չընկաւ, զՀրէաստան բերգերով պատեց եւ երեւելի ազգատոմարն որդիքն պատանդ դրաւ յերուսաղէմ : Այն ժամանակն էր ահա որ անօրէնն Յակիմոս հրամայեց որ տաճարին սրահից չըջապատ պարիսպրն քակէն . բայց պարսպաց տեղ իւր բերանն քակուեցաւ, պապանձեցաւ եւ չէր կրնար խօսիլ, եւ այնպէս մեծաւ տանջանք սատակեցաւ :

Բաբելոն Ասորեստան կղաւնայ եւ Հրէաստան կկաղաղի . — Դարձեալ հարկադրեցաւ Բաբելոն Յովնամանի վերայ յարձակելու, բայց յաղթուեցաւ եւ Հռովմայ ծերակուտին դրած նամակն եւս վերայ հասնելով՝ հարկադրեցաւ Յովնամանի հետ դաշինք զնելու . Հրէից գերիներն ետ դարձուց եւ երդուաւ որ միւսանգամ չգայ Հրէաստան, զիրենք չնեղէ : Անով առ ժամանակ մի պատերազմն դադրեցաւ, ժողովուրդն խաղաղութեան եւ հանգստութեան երես տեսաւ : Յովնաման Մաքիմա քաղաքն բնակեցաւ, եւ սկսաւ ժողովուրդն դատել, եւ սատակել անօրէններն Իսրայելացւոց մէջէն (157) :

Յովնաման Հռովմայեցոց հետ դաշինքն կկորոզէ . — Հրէաստանի այս խաղաղութիւնն եւ հանգստութիւնն մշտնջենաւորելու փափաքով՝ նորոգեց Յովնաման Յուդայի Հռովմայեցոց հետ արած նիզակակցութեան դաշինքն . եւ այն իւր քանի մի տարուան հանգարտութիւնն զՀրէաստան բարեկարգելու եւ աւերմունքն կանգնելու եւ նորոգելու անցուց : Այն միջոցին Աղեքսանդր Բաղա անուշով ոմն յանկարծ դուրս կ'ելնէ, եւ Անտիոքոս եպիփանու որդին եմ ասելով՝ կ'ուղէ Ասորւոց թագաւորութիւնն Դեմետրի ձեռքէն առնուլ : Երկուքն եւս կջանան իրենց կողմն որսալ զՅովնաման . Աղեքսանդր իր ձեռքովն անոր նամակ մի կը գրէ՝ զինքն իրեն եղբայր եւ բարեկամ եւ քահանայապետ անուանելով, եւ պարգեւ կըրկէ ոսկի պսակ եւ ծիրանի : Այն թղթով իւր իշխանութիւնն զօրացուց Յովնաման երուսաղէմի մէջ, պարիսպներն նորոգեց ամրացուց պատանդներն սաղմի մէջ, պարիսպներն դարձուց, եւ զօրք ժողովեց Աղեքսանդրին օգնելու Դեմետրին դէմ՝ մերժելով նորա բարեկամական խոստումնքն եւ պատիւն, եւ չմոռնալով նորա իւր հայրենեաց եւ ազգին գլուխն բերած անթիւ չարիքն : Աղեքսանդրի դէմ արած պատերազմին մէջ յաղթուեցաւ եւ մեռաւ

Դեմետր Աղեքսանդր իսկոյն կ'իմացունէ իւր յաղթութիւնն եւ թագաւորութիւնն եգիպտացւոց Պտղոմէոս Փիղոմէոս թագաւորին, եւ նորա Կղեոպատրոս դուստրն իրեն հարս կ'ուզէ. կհաւանի Պտղոմէոս Աղեքսանդրի խնդրոյն, եւ հարսանեաց հանդէսն կկատարուի Պտղոմայիս քաղաքն, ուր հրաւիրեալ կուգայ նաեւ Յովնաթան. կհրամայէ թագաւորն որ վերայի հագուստն հանեն, ծիրանի կհագցունէ, քովն կը նստեցունէ, եւ իւր առաջին բարեկամաց հետ զնա կփառաւորէ (150):

Յովնաթան Ապողոնիոսի կյաղքէ, մահ Աղեքսանդր Բաղայ.
— Սակայն Դեմետր Սոտերին որդին Դեմետրիոս Նիկանովր հօր թագաւորութիւնն կպահանջէր. հեան միացաւ նաեւ սոտերին Ասորոց կուսակալ Ապողոնիոս քաջ զօրավարն, եւ քիչ ժամանակի մէջ՝ տէրութեան մեծ մասն իրեն հնազանդեցուց: Եւ որովհետեւ այն յաղթութեամբը հպարտացած՝ մարդ զրկեր էր յերուսաղէմ, եւ նախաամառ քաղաքագլխի Իսրայելի տաւան հաղար զօրօք. երկու գունդ բաժնեց, մին յանձնեց իւր Շմաւոն եղբօրն, եւ միւսոյն ինքն գլուխ կենալով գնաց Յոսպլէն (Եաֆա) առաւ, Ագոլսոս քաղաքին դաշտին մէջ Ապողոնիոսին յաղթեց, Ագոլսոսն իւր հօշակաւոր Դազոն կուսքին մեհեանոյն այրեց, եւ լի աւարաւ եւ փառօք դարձաւ յերուսաղէմ: Այն ծառայութեան փոխարէն աւելի եւս փառաւորեց Աղեքսանդր զՅովնաթան. ոսկի շինղ զրկեց նմա, զոր արքայազուն իշխանք միայն կրնային գնել, եւ Ակկարոնն ամենայն սահմանօքն հանդերձ ժառանգութիւն տուաւ անոր:

Բայց չկարողացաւ Աղեքսանդր երկար ժամանակ վայելել իւր նիզակակցին այս յաղթութեանց պտուղն. Նոյն իսկ իւր աներն իրեն թշնամի դարձաւ, վերան յարձակեցաւ եւ այնպէս նեղն ձգեց զինքն որ ստիպուեցաւ աթոռն թողուլ եւ Արարացւոց երկիրն փախչիլ, ուր եւ մեռուցին զինքն: Սակայն Պտղոմէոս եւս չկարողացաւ իւր յախշտակութիւնն վայելել. վասն զի երեք օրէն ինքն եւս մեռաւ, եւ Դեմետր սոսանց արգելքի ելաւ նստաւ Ասորւոց թագաւորութեան աթոռն:

Յովնաթան զԴեմետր մահուանէ կ'ազատէ. — Բանի մի քահանայիւք գնաց Յովնաթան Դեմետրին ներկայացաւ, եւ ծանրագլին ընծաներ տարաւ նմա. սիրով զինքն եւ բերած ընծաներն ընդունեցաւ Դեմետր, քահանայապետութեան մէջ զինքն հաստատեց, եւ երեք հարիւր քանքարով ամէն տուրքէ ազատ ըրաւ զՀրէաստան, Սամարիան եւ Դալիլիան, եւ պատուով արձակեց զՅովնաթան յերուսաղէմ, ուստի

չուտով սպառնալէն պիտի դառնար նա զինքն ազատելու: Տրիփոն զօրավարն՝ Աղեքսանդր Բաղայի որդին Անտիոքոս պատանեակն Արարիայէն բերեր, հօր կորսնցուցած աթոռն նստեցունելու կ'աշխատէր. շատ ժողովուրդ հեան միացունելով եկաւ Անտիոք մայրաքաղաքն պաշարեց առաւ, եւ թագաւորական պալատին վերայ կյարձակէր՝ երբոր Յովնաթան օգնութեան հասաւ պաշարեալ թագաւորին: Իսկոյն թշնամեաց յաղթեց, զանոնք քաղաքէն հալածեց, եւ Դեմետրի սասանեալ աթոռն հաստատեց: Այն մեծ ծառայութիւնն մեծաց վարձուց արժանի էր. բայց Դեմետր երախտիք հասկացող եւ վարձատրող մարդ չէր. փոխանակ իւր բարերանն մեծ պատուով եւ պարգեւօք մեծարելու՝ վերան նախանձեցաւ, եւ կարծելով թէ այլ եւս անոր օգնութեան կարօտութիւն չունի, ուզեց կեանքն վերցունել: Իմացաւ Յովնաթան երախտամոտաց թագաւորին նենգութեան խորհուրդն, եւ թողուց հեռացաւ իրմէ:

Դեմետրի Յովնաթանու. — Մանուկն Անտիոքոս Զ. մականուանեալն Թեոս կամ Աստուած, փութացաւ Յովնաթանի հետ զաչինք գնելու, մեծամեծ արտօնութիւններ տուաւ անոր, առաջին բարեկամաց կարգն դասեց զինքն, ոսկի բաժակ զրկեց եւ անով խմելու իշխանութիւն տուաւ, նոյնպէս նաեւ ծիրանի հագնելու եւ թագաւորական նշան կրելու. Շմաւոն եղբայրն եւս Տրեքոսէն մինչեւ եգիպտոսի սահմանն իշխան զօրավար դրաւ: Նորբնաիր թագաւորին ձեռնառու օգնական լինելու խօսք տուաւ Յովնաթան, Աստվարայ դաշտին մէջ զարկաւ հալածեց Դեմետրի զօրքն, եւ Անտիոքոս Թէոսին հնազանդեցուց մինչեւ Դաւնասկոս եղած երկիրն: Բայց իւր այս անձնանուէր հաւատարմութիւնն մահուանն պատճառ եղաւ: Վասն զի կատկածի երթալով թէ Տրիփոն կ'ուզէ թագաւորութիւնն Անտիոքոսի ձեռքէն անուլ, քառասուն հազար զօրքով նորա վերայ դիմեց: Տրիփոն քաջ գիտելով որ պատերազմով կարող չէ յաղթել Յովնաթանին, ջանաց նենգութեամբ անոր ձեռքէն ազատիլ. եկաւ հեան տեսնուեցաւ, համոզեց զինքն որ միտքն դրածն անհիմն է եւ ընդունայն կատկած, եւ անոր նշան՝ ուզեց իւր ձեռքն տալ Պտղոմայիս քաղաքն: Հաւատաց Յովնաթան արիւնքնեղ զօրավարին խաբէական խօսքին. հազար հողի միայն հեան առած՝ գնաց Պտղոմայիս, եւ ներս մտնելուն պէս՝ դռներն վերան գոցել տուաւ Տրիփոն, զինքն գերի բռնեց եւ բոլոր զօրքն թրէ անցունել տուաւ:

Շմաւոն եղբօր հեղինակեց. — Իսրայելայիք Յովնաթանու գերի բռնուիլն եւ հազար ալրերնաիր զինուորաց սոս-

կալի կոտորածն որ լսեցին՝ ի սուգ մտան, կոծ առին և անմխիթար կուլային Երբոր լսեց Շմաւոն որ Տրիփոն զօրք ժողոված՝ անտէր Հրէաստանի վերայ կուգայ որ նուաճէ աւերէ, գնաց Երուսաղէմ, ժողովուրդն ժողովեց, մխիթարեց զանոնք և ասաց. « Դուք ինքնին գիտէք որչափ գործ գործեցինք՝ ես և և եղբայր իմ և տուն հօր իմոյ. քանի՜ մարտ պատերազմի մղեցինք, կամ ո՞րչափ նեղութեան համբերեցինք ի վերայ սրբութեանց օրինաց և քաղաքին. զի վասն Իսրայելի և ձեր ամենեցուն կորեան եղբարքն իմ ամենեքեան, և ես մնացեալ եմ միայն և արդ քաւ լիցի որ ես անձիս ինայեմ և նեղութենէ քաշուիմ. արութեամբ ինչ՝ չեմ լաւ քան զեղբարսն իմ. բայց սակայն զօրացայց խնդրել զվրէժ ազգի մերում, սրբութեանցն օրինաց, կանանց և ուրբոց. զի ա՛նաւասիկ ժողովեալ են հեթանոսք ամենայն, հասանել սատակել ջնջել զյիշատակս մեր յերկրէ ».

Այս արիական և անձնանուէր առնաբանութեան վերայ մխիթարուեցաւ զուարթացաւ լքեալ վհատեալ ժողովուրդն. միաբերան և բարձրաձայն սկսան աղափակել թէ « Դու ես մեր առաջնորդ փոխանակ Յուդայի և Յովնաթանու և եղբօր քոյ. մարտիր զպատերազմ մեր, և զամենայն որ ինչ ասիցեա՛ հնազանդ լիցուք քեզ »:

Մահ Յովնաթանու. — Փութացաւ ժողովեց Շմաւոն զամենայն արս պատերազմի, արագ արագ Երուսաղէմի պարիսմենայն շինեց, և պատերազմի պատրաստուեցաւ (143): Այն որ պըն շինեց, և շատ զօրքով ելաւ Պաղոմայիսէն, և սկսաւ Հրէաստանի վերայ արշաւել. հետն կրեբէր նաեւ զՅովնաթան իրեւ գերի: Դեպքան արձակեց առ Շմաւոն և կ'աւեր. « Եղբայրդ Յովնաթան արքունի գանձուն պարտական էր հարիւր քանքար, անոր համար զինքն քովս գրաւ պահեցի. զրկէ ինձ այն գումարն, յուղարկէ նաեւ նորա երկու որդիքն պատանդ, որպէս զի ետ դարձունեմ զինքն և մեզմէ չապստամբի »: Գիտէր Շմաւոն որ նենգութիւն է միտքն. բայց որպէս զի ժողովուրդն չմեղադրէ զինքն և չասէ թէ ապահովութիւն արաւ, և պատանեակներն չղրկեց, և այն կորեաւ, թէ՛ աղայքն և թէ՛ հարիւր քանքարն իսկոյն դրուկեց: Սակայն ստեց Տրիփոն, և ոչ միայն չարձակեց զՅովնաթան, այլ և անողորմաբար սպաննեց զնա. և մտածելով թէ Շմաւոնին վրէժինդութեան առջեւ պիտի չկարենայ զիմանալ, ելաւ երկիրն դարձաւ. նենգութեամբ բռնեց մեռուց նաեւ զԱնտիոքոս և ինքն ելաւ նստաւ նորա արեամբն ներկած աթոռն:

Թաղումն Յովնաթանու. — Յովնաթանու մարմինն բերել տուաւ Շմաւոն, հանդիսով տարաւ ի քաղաքն հարց իւրոց

ի Մովզիիմ թաղեց, հօրն և եղբարց գերեզմանին վերայ քարակոփ հոյակապ շիրիմ շինեց, և բուրգերով և հօրն և եղբարց սպառազէն արձաններով զարդարեց. և այնպէս բարձրաշէն եղաւ շիրիմն, որ մինչեւ հեռու ծովուն երեսէն կտեսնուէր: Կոծեցան, լացին զՅովնաթան ամենայն Իսրայէլ, և սուգ առին աւուրս բազումս:

Աւխարհաթիւնութիւն Շմաւոնի և վարձ ևորա. — Դեմնոր Նիկանովր Շմաւոնին հետ դաշինք դրաւ, Յովնաթանու տուած բոլոր արածնութիւններն և ազատութիւններն վերստին հաստատեց, և իրեն սեպհական ժառանգութիւն չնորհեց այն ամէն քաղաքներն որ ինքն Շմաւոն նորոգեւր ամրացուցեր էր: Պատերազմափորձ զօրավարութեան հետ կառավարութեան և մատակարարութեան զարմանալի համձար եւս ունէր Շմաւոն. Դեմնորիսի կուսակցութեամբ եւս քաջաւերած՝ միտքն գրաւ որ իւր ազգն օտարաց լուծէն բոլորովին ազատէ, և շատոնց կորնցուցած հանգրստութեան և բարեկեցութեան նորէն հասցունէ: Երուսաղէմի ամրակառոյց միջնաբերդն տակաւին Ասորւոց ձեռքն էր, և իւր Յուդա և Յովնաթան և եղբարքն չէին կրցեր անոնց ձեռքէն անուղ զայն: Յաջողեցաւ, հալածեց զանոնք Շմաւոն, և երկիրն թշնամեաց ձեռքէն ազատելով՝ բոլոր ջանքն և խնամքն եղաւ ազգին երջանկութիւնն և բարգաւաճութիւնն. վաճառականութիւնն և երկրագործութիւնն ծաղկեցուց. և Հրէաստանն Միջերկրական ծովուն պատած երկրաց հետ հաղորդելու համար՝ Յոպպէի նաւահանգիստն առաւ դարդարեց. Հոովմ եւս զեսպան յուղարկեց, և Հոովմայեցիք սիրով նորոգեցին եղբարցն հետ դրած նիդակակցութեան դաշինքնին:

Շմաւոնի հօր, նախատես և աշխարհաշէն իշխանութեան տակ երկիրն խաղաղութիւնն և Հրէից հանգստութիւնն այսպիսի խօսքերով կնկարագրէ սուրբ Գիրքն. « . . . գործէին զերկիր իւրեանց խաղաղութեամբ, և երկիրն տալը զպտուղ իւր, և ամենայն փայտ ծառատունկ տալը զբեր իւր առատութեամբ: Ծերք ի հրապարակս նստէին, ճառարկեալ զբանից բարութենէ ընդ միմեանս խորհէին, և երիտասարդք զփառս զգեցեալ երգէին և պարէին Յնձայր Իսրայէլ յուրախութիւն մեծ, և նստէին իւրաքանչիւր ընդ այգւով և ընդ թղիկնեալ իւրեանց, և ոչ ոք զարնուրեցուցանէր գնոսս . . . »: Ժողովուրդն այս ամենայն բարիքն վայելելով՝ միաձայն հաւանութեամբ զՇմաւոն և իւր ցեղն յաւիտեանս ժամանակի իշխան քահանայապետ կացուցին՝ մինչեւ կանգնեցի մարդարէ հաւատարիմ. և իրենց այս որոշումն պիտի տախտակաց վերայ գրել տալով՝ տաճարին

Բարեկրօնի գերութեան ժամանակ Չրադաշի վարդապետութեանն անուամբ էին, եւ իրենք կանգնէին թէ այն աւանդութիւնք եւս Սինա լեռան վերայ Մովսիսի տրուած էին օրինաց հետ. ուստի եւ գրաւոր օրինաց պէս զանոնք կը պատուէին: Ամէն բան Աստուծոյ եւ ճակատագրին կ'ընծայէին, եւ մարդուս անձնիշխանութիւնն կ'ընդունէին. այսինքն ամէն բան Աստուծոյ հրամանաւն կամ թոյլտուութեամբն կ'ընէին, կ'աւելին, սակայն եւ մեր կամքէն կախուած է առաքինի կամ ախտաւոր լինել, բարին կամ չարն ընտրել: Հրեշտակաց գոյութեան կ'աւատային, այսինքն կ'աւելին թէ կան դաս մի գերագոյն էակաց, որ միջնորդ են ընդ մարդիկ եւ ընդ Աստուծոյ, ոմանք խրատատու բարեաց մարդիկ եւ ընդ Աստուծոյ, ոմանք խրատատու բարեաց մարդկան, եւ այլք մեղսատիւք: Կ'ընդունէին նաեւ հոգւոյ մարդկան, եւ կարծէին թէ հոգիք ընտրելոց դարձեալ անմահութիւնն, եւ կարծէին թէ հոգիք ընտրելոց դարձեալ աշխարհ կուգան ուրիշ մարմիններ կենդանացունելու, իսկ ոգիք չարաց կ'փակուին խաւարչտին բանտից մէջ՝ իրենց մեղաց համեմատ հոն տանջուելու յաւիտեան: Փարիսեցիք իրենց արտաքնայարդար բարեպաշտութեամբն, առաքինութեամբն եւ նախանձայոյզ օրինապահութեամբն ուսմիկ ժողովուրդն խաբեր եւ վերան մեծ ազդեցութիւն ունեցեր էին. եւ Հրէից մէջ Բրիստոս Տէրն մեր միայն եղաւ որ նոցա խաբէութիւնն, կեղծաւորութիւնն եւ փառասիրութիւնն խալտառակեց՝ ծանր ծանր խօսքերով եւ վայելով. դիրենք խալտառակեց՝ ծանր ծանր խօսքերով եւ վայելով. դիրենք նմանցուց գերեզմանաց բռնեց, որ դրսէն գեղեցիկ կ'երեւին, եւ ներսէն լի են ոսկերօք մեռելոց եւ ամենայն պղծութեամբ. նոյնպէս եւ դուք, ասաց, դրսէն արդար կ'երեւիք մարդկան, եւ ներսէն լի էք կեղծաւորութեամբ եւ անօրէնութեամբ: Ի սկզբան Փարիսեցւոց կողմն էր Յովհան, բայց յետոյ հետեւին աւրուելով՝ Սաղուկեցւոց կողմն անցաւ, որով եւ նոցա զօրանալուն ոչ սակաւ պատճառ եղաւ:

Սաղուկեցիք. — Այսպէս կ'կոչուէին իրենց Սաղուկ գլխաւորին անուամբն, եւ Փարիսեցւոց նախանձորդ եւ թշնամի էին: Յովսէպոս Հրեայ պատմաբանին խօսքին նայելով եւս գիտեմք որ կ'ուրանային զյարութիւն մեռելոց, զանմահութիւն հոգւոյ, զվարդապետութիւն հանդերձեալ պատժոց եւ վարձուց, որպէս եւ գոյութիւն հրեշտակաց եւ զիւայն նոյնպէս կամրժէին ամենայն աւանդութիւնք, եւ սուրբ Գրոց մէջէն Մովսիսի Հնգամատեանն եւ մարգարէութիւնքն միայն կ'ընդունէին կ'ուզէին որ մարդս Աստուծոյ ծառայէ՝ ոչ թէ

չահու կամ ակնկալութեան համար, այլ պարզ ի սիրոյ, եւ այս աշխարհիս վերայ մարդս իւր վարձքն կ'ընդունի կ'աւելին. ուստի եւ անողոքելի էին ընդդէմ չարաց, եւ Մովսիսի օրինաց մէջի պատժոց անվրէպ գործադրումն կ'աւանջէին, անոր համար եւս սակաւաթիւ կուսակից ունէին: Բայց որովհետեւ երջանկութիւնն այս աշխարհիս վայելմունքն է կ'աւելին՝ մոռանալով կամ բանի տեղ չդնելով հանդերձեալ անանց կենաց երանութիւնն, բոլոր հարուստք եւ մեծամեծք նոցա կողմն էին: որովհետեւ ընդհանրապէս ամէն երկրի եւ ամէն ժամանակի հարուստք եւ մեծամեծք իրարու կնամանին, այսինքն իրենց երջանկութիւնն եւ զօրութիւնն իրենց հարստութեան եւ մեծութեան վերայ դրած են, եւ զանոնք միայն կ'ապաւանեն եւ կ'իրենք որոնք իրենց ապօրինաւոր գործն եւ ընթացքն կ'օրինաւորեն:

ԳԼՈՒԽ ԻԵ.

ՀՐԷԻՑ ԵՐԿՐՈՐԴ ԹԱԳՍԻՈՐՈՒԹԵՆԷՆ ՄԻՆՉԵԻ ՀԵՐՈՎԴԵՍԻ ՄՍԶՆ

Յաջորդք Մակարայեցւոց. — Արիստոբոլոս. — Աղեքսանդր Յաննէս. — Աղեքսանդրա. Հիւրկանոս Բ. Արիստոբոլոս Բ. Անտիգոնոս. — Հերովդէս. — ԾՆՈՒՆԴ ՅԵՍՈՒՍԻ:

(Բրիստոս, 108 տարի առաջ եւ 4 տարի յետոյ)

Յաջորդք Մակարայեցւոց. — Վաթսուն տարւոյ չափ իշխեցին Մակարայեցիք. տեսանք թէ ի՞նչ թշուառութեան, աղքատութեան, կործանման եւ անշքութեան մէջ էր Հրէից ազգն, եւ յո՞ր երջանկութիւն, մեծութիւն, զօրութիւն եւ փառա հասուցին զայն նոքա՝ իւրեանց քրտամբն եւ արեամբն Հրէաստանի լեւոններն եւ զաշտերն ոռոգելով. մինչեւ Հռովմայեցւոց պէս խրոխտապանձ ազգն եւ ժողովուրդն արժանի համարեցաւ զանոնք նիղակակից իւր անուանելու: Ա. Բառոս որ յաջորդք նոցա եւ սերունդք այնպիսի անուան շքեղ փառքն անաղօտ պահելու եւ մշտնջենաւորելու ունեցած սրբազան պարտքերնին չճանչցան, եւ իրենց նախնեաց քաջութիւնն միայն ժառանգելով՝ նոցա առաքինի եւ աստուածատէր կենաց շաւղէն հեռացան, եւ Մակարայեցւոց անուան հետ կորուսին նաեւ անոնց մահու չափ ճգամք ձեռք ձգած եւ ազգին պարգեւած ազատութիւնն, որ կենդանի ազգի մի համար գերագոյն է եւ սիրելի քան զամենայն պարգեւս աշխարհի, եւ կորուսան անդամանելի: Մակարայեցւոց վերջի դիւցազն եղաւ Յովհան Հիւրկանոս:

Արխսորուղոս. — Հիւրկանոս մեռնելու ժամանակ քահանայապետական իշխանութիւնն աշխարհական իշխանութիւնէն բաժնելով՝ զառաջինն յանձնեւ էր իւր Արխսորուղոս որդւոյն, եւ զերկրորդն տուեւ էր իւր կնոջ: Սակայն Արխսորուղոս աշխարհական իշխանութիւնն եւս ձեռք անցունելու համար՝ զմայրն բռնեց բանտ դրաւ, եւ անօթի պահելով մեռուց անդթարար: Այսպէս երկու իշխանութիւնն եւս որ միացուց, գլուխն թագ դրաւ, ինքնզինքն թագաւոր Հրէից հռչակեց: զոր Բաբելոնի գերութենէն ի վեր ոչ ոք համարձակեւ էր անել, եւ Ասմոնեանց(*) թագաւորութիւնն հաստատեց: Այնուհետեւ սկսաւ իւր հօր քաղաքականութեան հետեւիլ, եւ Սաղուկեցոց կուսակից եղաւ: Իւր Սողոմոն նենգաւոր կնոջ սաղրանօքն սպանել տուաւ Արխսորուղոս նաեւ իւր եղբարց մին, որ այն ինչ իւր կողմանէ եղովմայեցոց վերայ գնացեւ յաղթեւ եւ փառօք դարձեւ էր: Բայց հարկաւ երկուց անմեղաց, մօրն եւ եղբօրն արիւնն իրեն զէմ պիտի բողոքեւ հանապազ իւր խղճմտանքին. արդարեւ իսկ կեանքն դառնացաւ եւ օրերն կարճեցան. տարի մի միայն կրցաւ վայելել այնչափ փափաքով եւ փառասիրութեամբ կանգնած թագաւորութիւնն (106):

Աղեւաակը Յաննէոս. — Աթոռն նստելուն պէս իւր եղբարց միոյն վերայ թեթեւ կասկածի մի երթալով մեռունել տուաւ զնա, եւ ներսէն իշխանութիւնն հաստատելով՝ գնաց Պաղմայիսի վերայ յարձակեցաւ, որ Ասորւոց լուծն թօթափեւ էր. բայց յաղթուեցաւ, երեսուն հազար հողի կորոյս, եւ Հրէաստանն ոսնակոխ եղաւ: Եգիպտացոց թագուհին Կոնոսարսոս օգնութեան զօրք հասուց իրեն, որոցմով զօրացաւ, թշնամիքն Հրէաստանէն հալածեց, Փղշտացոց երկրին տիրեց, եւ երկարատեւ պաշարմամբ Գազա քաղաքն առաւ եւ կործանեց (96):

Փարիսեցիք որ Հիւրկանոսի ժամանակէն ի վեր իւր ազդատնամին թշնամի էին, նորա յաղթուելուն վերայ մեծ ուրախութիւն ցուցուցեւ էին. յաղթական դարձած ժամանակն եւս իւր յաղթութիւններն անարգեցին: Այս կրկին նախատանաց վերայ կատգած՝ անոնցմէ վեց հազար հողի բռնեց մեռուց Յաննէոս. սակաւ մի յետոյ եւս ութ հարիւր փարիսեցի խաչ հանել տուաւ օտար զօրաց ձեռքով, եւ ինքն պալատին տանեաց վերայ իւր բազմաթիւ հարձերովն նստած՝ անոնց խաչուիլն կտեսնէր եւ զազանամիտ վայրե-

(*) Սակաւայեցոց նաեւ «Ասմոնեանք» կոչուելուն պատճառն յայտնի չգիտցուիլ. ամենք կ'ասեն թէ այսպէս կոչեցան Մատթիայի հօր «Ասմոնէոսին» անուամբն. եւ այլր՝ թէ յանուն «Ասմոն» գեղջ, ուստի եկած էր իրենց ազգանունն:

նութեամբ կղուարձանար: Այս ստիպիլ անգթութեամբ Երուսաղեմի մէջ իրեն զէմ եղած խոտլութիւնն զսպեց, բայց իրեն զէմ եղած հասարակաց ատելութիւնն եւ եւս սաստկացուց:

Նոր բանակաւ արշաւեց յԱսորիս, ի Փիւնիկէ, յԱրաբիա եւ յԵդոմ, եւ մեծամեծ յաղթութիւնք արաւ. եւ քաղաքի մի պաշարման ժամանակ բրած յովութենէն մեռաւ՝ քսան եւ եօթն տարի համազգեացն արիւնն օտար վարձկան զօրաց ձեռքով թափելէն եւ անոնց անագորոյն դահիճ լինելէն յետոյ, թողլով թագաւորութիւնն իւր Աղեւաակըրոս կնոջն, եւ խրատ իսկ տալով որ եթէ կ'ուզէ իշխանութիւնն հաստատ պահել՝ իւր տուած օրինակին հակառակ՝ Փարիսեցիքն իւր կողմն որոյց (79):

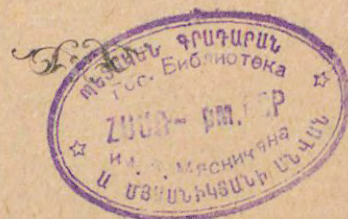
Աղեւաակըրոս. Հիւրկանոս Բ. Արխսորուղոս Բ. Անիպոնոս. — Ինն տարի տէրութիւնն կատարեց Աղեւաակըրոս, եւ Փարիսեցոց անձնատուր լինելով շատ սյգ տուաւ նոցա, եւ նոքա այն զօրութիւնին իրենց թշնամի Սաղուկեցոց զէմ բանեցունելով՝ Երուսաղէմն արեամբ ողողեցին: Երբոր Աղեւաակըրոս մեռաւ, Փարիսեցիք իւր տեղ նստեցուցին նորա Հիւրկանոս Բ. անգրանիկ որդին. բայց թագաւորութեան երկրորդ տարին եղբայրն Արխսորուղոս Բ. զինքն աթոռէն ձգեց եւ տեղն անցաւ՝ ժողովրդեան եւ Սաղուկեցոց օգնութեամբն, որոնք ձանձրացեւ էին Փարիսեցոց բռնութենէն: Իւր եղովմայեցի Անտիպատրոս օստիկանին եւ սիրելւոյն խորհրդովն Հիւրկանոս գնաց Արաբացոց Արես թագաւորին ազաւինեցաւ, եւ հեան եկաւ Երուսաղէմն պաշարեց: Բայց Հռովմայեցիք Արաբիա արշաւելով՝ Արես հարկադրեցաւ Հիւրկանոսն եւ պաշարումն թողուլ եւ իւր երկիրն դառնալ: Երկու եղբարք հինգ տարի միակերպ իրարու զէմ պատերազմեցան, մինչեւ որ Հռովմայեցոց Պոմպեոս զօրավարն եկաւ, Երուսաղէմն առաւ եւ Հիւրկանոսին տուաւ: Որովհետեւ Հիւրկանոս անհոգ եւ անձարակ մարդ մի էր, բոլոր տէրութեան կատարութիւնն Անտիպատրոսին ձեռքն թողուց, որ կջանար Հռովմայեցոց աչքն մտնելով՝ Հրէից վերայ թագաւորել: Պարթեւք քիչ մի ժամանակ Հռովմայեցոց վերայ որ զօրացան՝ եկան Հիւրկանոսին ձեռքն թագաւորութիւնն առին եւ Արիատրոս զոսի որդւոյն Անիպոնոսի տուին՝ որ իրենց զիմբ էր (40):

Հերովդէս. — Անտիպատրոսի որդին էր Հերովդէս, եւ քաղաքապետ Ասիադոնի. իւր հօր պէս փառասէր լինելով՝ նորա քաղաքականութեան հետեւեցաւ, եւ ջանաց Հռովմայեցոց ինքնզինքն սիրցունել, որպէս զի իւր հօր ձեռք ձգել չկրցած Հրէից թագաւորութիւնն ինքն առնու: Հօրմէն

աւելի բարեբաղդ գտնուելով՝ փափաքին հասաւ Հերովդէս Պարթեւաց օգնութեամբ Անտիգոնոսին թագաւորելն որ լսեց Հռովմայ ծերակոյսն, թագաւորութենէն ձգեց զնա, եւ նորա տեղ թագաւոր Հրեից անուանեց զՀերովդէս Այս աւետիան աննելուն պէս վազեց Հերովդէս, Երուսաղէմն պաշարեց եւ շատ կոտորածներ անելէն յետոյ առաւ, Անտիգոնոսն եւս բռնեց մեռուց. հետզհետէ մեռցունել տուաւ ծերունի Հիւրկանոս թագաւորն, իւր եղբորորդին դեռահասակ Արխսոբուղոսն եւ նոցա քոյրն Մարիամէն զոր եւ իրեն կին առեր էր Այսպիսի աղետալի վախճան պիտի ունենայ եղեր Մակարայեցւոյ պէս հռչակաւոր ցեղ մի՝ հարիւր երեսուն տարւոյ չափ տեւելէն յետոյ:

ՃԵՌՈՒՆԴ ԵՐԱՌԻՍԻ. — Տեսամք որ Եղովմայեցի էր Հերովդէս ազգաւ, եւ Եղովմայեցւոյ երկրին Յովհանն Հիւրկանոս տիրեր եւ Պաղեստինու հետ միացուցեր էր զայն: Հին աւանդութիւն մի կար Հրեից մէջ՝ Յակոբ նահապետին մարգարէութեանն համեմատ, որ ազգին թագաւորութիւնն օտարի ձեռք անցնելուն պէս՝ պիտի ծնանէր Մեսիայն. եւ արդարեւ երբոր Հերովդէսի հզօր եւ բարեկարգ թագաւորութեամբն Հրէաստանի մէջ նորէն խաղաղութիւնն եւ հանգստութիւնն տիրեց, ծնաւ ՄԵՍԻԱՅՆ, առ նախածնողս մեր եւ առ որդիս նոցա հաղարաւոր տարիներէ ի վեր խոտացուած Փրկին աշխարհի, որոյ հրաշալի Մոտանդն, Վարդապետութիւնն, աշխարհակեցոյց Մահն եւ Յարութիւնն պատմութեանս երկրորդ հատորոյն նիւթ պիտի լինին:

Վ Ե Ր Զ

Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Հ Ի Ն Կ Տ Ա Կ Ա Ր Ա Ն Ի

ԳԼՈՒԽ Ա.	Ստեղծումն աշխարհի եւ արարածոյ	1
— Բ.	Ապականութիւն մարդկան.	9
— Գ.	Արուեստք եւ սկզբնաւորութիւն աղպաց	13
— Դ.	Յովսէփի գեղեցկին պատմութիւնն	29
— Ե.	Յոր երանելւոյն պատմութիւնն	41
— Զ.	Եւք Իսրայէլացւոց յեգիպտոսէ	47
—	Տասնարանեայ օրէնք	61
— Է.	Քառանամեայ պանդխտութիւն Իսրայէլացւոց յեգիպտոս	72
— Ը.	Հրէական օրէնադրութիւն եւ Մովսէս	86
— Թ.	Ստորագրութիւն Պաղեստինու	103
— Ժ.	Յետու կամ աշխարհակալութիւն աւետեաց երկրին	113
— ԺԱ.	Դատաւորք	121
— ԺԲ.	Թագաւորութիւն.	145
— ԺԳ.	Թագաւորութիւն Դաւիթ.	166
— ԺԴ.	Թագաւորութիւն Սողոմոնի.	190
— ԺԵ.	Ի բաժանմանէ թագաւորութեան Հրէից մինչեւ Աքաբին Իսրայէլի վերայ թագաւորելն.	200
— ԺԶ.	Աքաբի թագաւորութենէն մինչեւ Գուրդեայ մահն.	209
— ԺԷ.	Յովսայ թագաւորութենէն մինչեւ Իսրայէլի թագաւորութեան կործանումն.	235
— ԺԸ.	Պատմութիւն Տովբիթայ.	248
— ԺԹ.	Իսրայէլի թագաւորութեան կործանմանէն մինչեւ Յուդայի թագաւորութեան կործանումն.	259
— Ի.	Գերութիւն.	279
— ԻԱ.	Գերեզարծ Հրէից.	298
— ԻԲ.	Եսթեր.	308
— ԻԳ.	Երուսաղեմի պարսպաց շինութենէն մինչեւ Յուդայ Մակաբէի մահն.	315
— ԻԴ.	Յուդա Մակաբէի մահուանէն մինչեւ Յովհանն Հիւրկանոսին մահն.	334
— ԻԵ.	Հրէից երկրորդ թագաւորութենէն մինչեւ Հերովդէսի մահն.	343

1616

00000

<< Ազգային գրադարան

NL0028616

1564